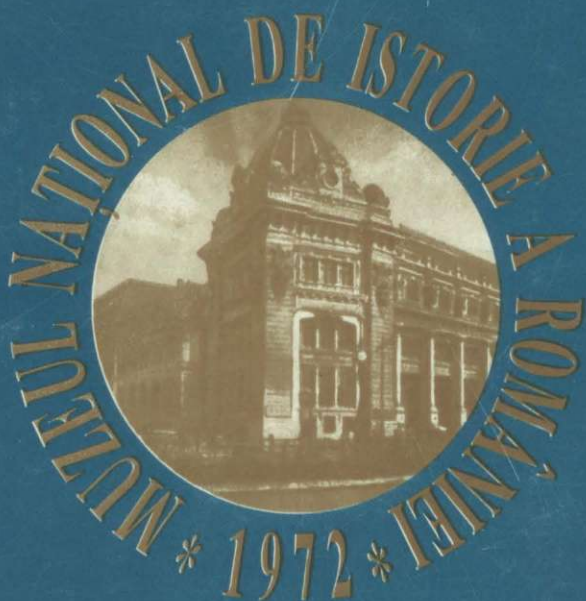

MUZEUL NĂȚIONAL , IX

1997

M U Z E U L
N A T I O N A L

1997

MUZEUL NATIONAL DE ISTORIE A ROMÂNIEI

M U Z E U L
N A T I O N A L

IX

BUCUREȘTI
1997

Editor:
CORNELIA APOSTOL

Redactori:
CORNELIA APOSTOL
MARIANA NEGUȚU

Traduceri:
SIMONA BOICESCU
LUCIA MARINESCU
GEORGE TROHANI

Tehnoredactare computerizată:
DANIELA IACOVACHE

Coperta:
SIMONA MOVILĂ

Responsabilitatea științifică asupra conținutului
studiilor publicate revine autorilor

Executat: **TIPORED**, Tel: 778.69.76 sau 615.70.56/147

A EXISTAT UN REGULAMENT DE FUNCȚIONARE A PRIMEI INSTITUȚII MUZEALE DIN BUCUREȘTI ?

Maria Ioniță

La 3 noiembrie 1994 s-au împlinit 160 de ani de la întemeierea primei instituții muzeale din București, Muzeul Național de istorie naturală și antichități. Ctitorită din nevoia și cu scopul de a contribui la desăvârșirea procesului de formare a conștiinței naționale, noua instituție de cultură avea menirea de a salva, conserva și transmite viitorimii vestigiile istoriei naționale sau exemplarele specifice florei și faunei de pe aceste meleaguri. Astfel, prețioasele mărturii ale istoriei naturale și ale istoriei societății omenești la români, nu mai rămăneau în colecții particulare mai mult sau mai puțin cunoscute, ci puteau fi văzute și apreciate de publicul larg.

Dar o instituție care urmărea asemenea înalte scopuri, era necesar să funcționeze după anumite reguli și să beneficieze de sprijinul, munca și conducerea unor persoane înimoase și competente, care să se ocupe, în primul rând, de constituirea unui bogat și prețios patrimoniu, de expunerea lui corectă și accesibilă diverselor categorii de public, de evidența și conservarea sa, de administrarea și bunul mers al muzeului. Se impunea, cu alte cuvinte, existența unui regulament de funcționare a acestuia.

Cel căruia prima instituție muzeală din Țara Românească îi datorea-ză întemeierea sa, Marele Vornic Mihalache Ghica, propunând domnitorului Alexandru Dimitrie Ghica înființarea în București a unui muzeu "împodobit cu mai multe și deosebite colecții sistematice"¹, s-a gândit și la unele aspecte organizatorice.

În a sa "prescurtare de proiect asupra unei așezări de muzeu"² înaintată domnitorului în toamna anului 1834, Marele Vornic, pe lângă precizarea scopului noii instituții ca fiind de "a strânge feluri de colecții spre luminarea istoriei naturale a acestei țări, cum și de a strânge acolo câte antichități să mai găsească risipite printr-acest Prințipat care ar putea da oareșicare lumtună asupra istoriei nației noastre"³, face și prețioase propuneri privind localul care să adăpostească muzeul, precum și modul de organizare și funcționare a acestuia. Cât de bine gândite și necesare erau propunerile făcute de Mihail Ghica, ne-o dovedește chiar faptul că, Eforia Scoalelor, care primește însărcinarea de a pune în aplicare proiectul de înființare a muzeului, le urmează întocmai.

În primul rând, Marele Vornic se gândește la localul în care urma să funcționeze muzeul și găsește că cel mai potrivit atunci, având în vedere importanța sa ca adevărat centru cultural al Bucureștilor, se dovedea a fi Colegiul Național Sf. Sava și anume "odăile de jos de lângă porțița Mănăstirii Sfântului Sava"⁴. Ele erau nu numai așezate la îndemâna publicului, atrăgându-i atenția, dar erau și boltite, deci, "păzite de primejdia focului".

Creșterea rapidă a patrimoniului muzeului început modest prin donația aceluiași Mihail Ghica, va face neîncăpătoare "odăile" menționate. La numai doi ani de la deschiderea sa, se punea problema extinderii instituției prin construirea unei săli mari "deasupra zidirei Muzeului"⁵. În acest scop, Eforia Scoalelor hotărăște, în 1836, "să se înceapă a să găsi tot materialul trebuincios, precum cheresteaua, cărămida și varul ..., ca până la sfârșitul anului acestuia gătindu-să tot materialul să se înceapă clădirea în vara anului 837"⁶. Lucrarea era încredințată arhitectului Iosif Velț care trebuia să supravegheze procurarea și aducerea materialului. Tergiversarea transportării acestuia și în general a întregii acțiuni, fac ca abia în octombrie 1849 ea să aibă loc, dar rezumându-se doar la repararea acoperișului din olane, construirea a trei sobe noi "muscălești", refacerea a patru ferestre, mărinind suprafața pătrunderii luminii naturale în muzeu și înnoirea lemnăriei, uzată în cea mai mare parte⁷, îmbunătățiri cerute de starea clădirii devenită între timp destul de șubredă. Problema găsirii unui local adecvat adăpostirii colecțiilor tot mai numeroase ale Muzeului Național rămâne deschisă, fiind rezolvată abia prin mutarea, temporară, a lor în casele Hiotu în 1859⁸.

În proiectul său din 1834 Mihail Ghica, referindu-se la personalul pe care trebuia să-l aibă muzeul, considera că el urma a fi constituit dintr-un "prefect (epistat)", numit ulterior, după modelul instituțiilor cu același profil din alte capitale europene, conservator, ajutat de un "custod sau paznic". În timp ce primului i se încredința patrimoniul muzeului pe care urma să-l clasifice și așeze "sistematiceste", fiind răspunzător totodată "de a nu să înstrăina sau a să pierde ceva"⁹, custodele "va ținea cheile muzeului, va fi de față când școlarii sau alții vor vizita acest institut". Conservatorul muzeului mai era dator să țină evidența exponatelor "în condici și uruite și pecetluite, cataloguri de câte obiecte să vor așăza întru acest muzeu" și să trimită "înscrisuri de mulțumire" donatorilor, procedeul constituind un mijloc de stimulare a tuturor celor ce posedau obiecte de interes pentru instituția nou creată. O condică era ținută la muzeu, iar o a doua, identică, era trimisă, la sfârșitul fiecărui an, Eforiei Scoalelor Naționale. Marele Vornic considera că, nimeni, în afară de conservator, care cunoaște importanța și starea de conservare a tuturor obiectelor, nu le putea mânui și nu putea hotărî, scoaterea unor exponate din muzeu, de acest lucru trebuind să aibă cunoștință și Eforia.

Pe parcurs, atribuțiile conservatorului și ale custodelui se vor modifica, celor inițiale adăugându-li-se altele, ajungând ca, prin Regulamentul

adoptat în 1864¹⁰, la desprinderea Muzeului Național de Antichități, ele să fie foarte bine precizate. Conservatorul nu mai este în același timp și directorul muzeului, direcția instituției fiind încredințată unui Comitet arheologic. Conservatorul era dator să răspundă nu numai de securitatea obiectelor, dar și a mobilierului și celorlalte efecte cu care era dotat muzeul, oprindu-i-se o garanție de cel puțin 10.000 galbeni și, în același timp, era șeful cancelariei Comitetului arheologic căruia îi redacta lucrările.

Același regulament, prevedea ca doi custozii să-l ajute pe conservator la redactarea și copierea actelor respectivului Comitet și să întreprindă sub îndrumarea lui "cuvintele despușberări" - curățenia sălilor de muzeu și a obiectelor. Custozii erau însăreinați și cu supravegherea sălilor de muzeu și ținerea arhivei instituției. Lor li se adăugau, în funcție de necesități, mai mulți servitori, care participau la efectuarea curățeniei în muzeu, dar îndeplineau și funcția de curieri - purtători ai "corespondenței Comitetului arheologic".

Inițial Eforia Scoalelor Naționale s-a gândit să încredințeze funcția de conservator al primei instituții muzeale din București lui Petrache Poenaru, care, însă, din cauza multiplelor sale sarcini - este suficient să amintim pe cele de Director al Eforiei și de profesor la Colegiul Național Sf. Sava -, nu poate primi. În această situație, domnitorul Alexandru Dimitrie Ghica "chibzulește a se orândui îngrijitor (conservator) asupra pomenitului muzeu dumnealui Dohtorul în meditină Zukăr"¹¹, a cărui numire Eforia Scoalelor o anunță la 30 decembrie 1834¹². Nu avem însă date suficiente pentru a afirma dacă, și cât timp a îndeplinit dr. Zucker¹³ funcția de conservator al Muzeului Național.

Primul conservator al acestei instituții, având o activitate bine-cunoscută, numit în funcție în iulie 1837¹⁴ este Carol (Scarlat) Valenștein. Profesor de desen linear aerian și perspectivă la Colegiul Sf. Sava încă din 1832¹⁵, autor al primului tratat de arhitectură și desen¹⁶ în limba română tipărit în 1836 la București și a primei lucrări de ornitologie¹⁷ scrisă în limba română, pictor de talent inspirându-se din istoria națională, gazetar pasionat, Valenștein s-a dovedit a fi o personalitate complexă, contribuind prin activitatea sa la creșterea patrimoniului și bunul mers al Muzeului Național de Istorie Naturală și Antichități.

În ce privește funcția de "custod sau paznic" asemănătoare prin atribuții celei a supraveghetorilor de muzeu de astăzi, ea a fost ocupată la început de Costache Teodoru ce o îndeplinea și pe cea de epistat al Colegiului Sf. Sava, el figurând în 1842 și ca ajutor de conservator¹⁸. Începând din 1846, în urma raportului adresat de Carol Valenștein domnitorului Gheorghe Bibescu, preleuit de sporirea deosebită a patrimoniului de științele naturii, în funcția de ajutor de conservator este numit Nicolae Zaki, fost vânător la Cabinetul de Istorie naturală din Pesta. El urma să primească lunar suma de 100 de lei, în timp ce salariul conservatorului era de 500 lei pe lună¹⁹.

În finalul proiectului său, Marele Vornic Mihail Ghica propunea ca muzeul să fie "deschis de două ori și în zilele hotărâte ale săptămânii"²⁰, respectiv joia și duminică, fără a preciza și orele de funcționare. Abia mai târziu, în regulamentul din 1861, se va stabili ca perioadă de vizitare 1 aprilie - 1 octombrie și ca ore de acces ale publicului 12⁰⁰ - 15⁰⁰, zilele hotărâte rămânând tot joia și duminică²¹. Persoanele care doreau să viziteze muzeul în alte zile decât cele stabilite, trebuiau să obțină avizul direcției. Mai mult, regulamentul din 1864, care stabilea ca zile în care muzeul să fie deschis pentru public joia, duminică și sărbătorile mari și ca ore de vizitare 10⁰⁰ - 15⁰⁰, prevedea ea străinii și călătorii să poată vizita muzeul și în alte zile ale săptămânii, prezentând pașaportul²².

Deși reglementările propuse de Mihalache Ghica în proiectul său, pe baza căruia domnitorul Țării Românești emite la 3 noiembrie 1834 porunca (decretul) de înființare a Muzeului Național, nu au purtat titlatura consacrată de regulament, ele se pot constitui, cu siguranță, în prevederi ale unui posibil asemenea act administrativ de organizare și funcționare a primei instituții muzeale din București. Preluate, completate și îmbunătățite, ele au constituit puncte de plecare către ceea ce numim noi astăzi, regulament de funcționare sau regulament de ordine interioară, în muzeele actuale.

NOTE

1. Biblioteca Academiei Române, mss.rom. 323, f. 184 r.
2. Ibidem.
3. Ibidem.
4. Ibidem.
5. Arhivele Statului București, Fond Ministerul Instrucțiunii, dos. 7770/1836, f. 2.
6. Ibidem.
7. Idem, dos. 2605/1849, f. 10.
8. Idem, dos. 4026/1854, f. 198.
9. Biblioteca Academiei Române, mss.rom. 323, f. 184 r.
10. Arh.St.Buc., Fond M.C.I.P., dos. 526/1864, f. 595 - 596; 598 - 600.
11. Dr. Pompeiu Gh. Samarian, Note despre începuturile Muzeului Național de antichități din București, în *Cronica numismatică și arheologică*, nr. 181/1944, p. 285.
12. Ibidem.
13. Dr. Zucker a participat alături de banul Mihalache Ghica la întemeierea primei școli de agricultură din Țara Românească ce a funcționat, din inițiativa domnitorului Alexandru Dimitrie Ghica, începând cu 1835, pe moșia Pantelimon. În același an, se deschide la București, sub condu-

- cerea dr. Zucker, un curs practic pentru pregătirea de meseriași români (lăcătuși, fierari, strungari, tâmplari).
14. Dr. P. Gh. Samarian, op.cit., p. 288.
  15. Șerban Boicescu, Ioan Duployen, Carol Valenștein - un pionier al muzeologiei și culturii românești, în Revista muzeelor, an. VIII (1971), nr. 5, p. 396.
  16. Elemente de desen și arhitectură, București, 1836, cf. Șerban Boicescu, Ioan Duployen, op.cit., p. 398.
  17. Elemente de ornitologie după proprii observații locale chiar în Țara Românească, cf. Ibidem.
  18. Pius Wallenstein, Biografia și activitatea lui Carol Walenștein de Vella, pictor, profesor, conservator și inițiatorul fondării Museului Național, Galeriei de tablouri și Muzeului de științele naturale din București. Cu o pagină din istoria acestui Muzeu, Ploiești, 1908, p. 22.
  19. Ioana Cristache, Panait, Panait I. Panait, Începuturile muzeografiei la București, în Revista muzeelor, anul III (1966), nr. 1, p. 41.
  20. Biblioteca Academiei Române, mss.rom. 323, f. 184 r.
  21. Arh.St.Buc., fond M.C.I.P., dos. 592/1863, f. 337 - 338v; 344 - 344v.
  22. Idem, dos. 526/1864, f. 595 - 596; 598 - 600.

IL Y A UN RÉGLEMENT DE FONCTIONNEMENT DU PREMIER MUSÉE DE BUCAREST ?

- Résumé -

L'ouvrage a été écrit à l'occasion de l'anniversaire, le 3 novembre 1994, de 160 ans depuis la fondation du premier musée de Bucarest, le Musée National d'Histoire Naturelle et des Antiquités.

L'auteur fait l'analyse détaillée de l'acte constitutive de ce musée, que le Grand Vornic Michel Ghica a adressé au prince régnant de Valachie, Alexandre Démetre Ghica.

Elle remarque que chaque proposition de Michel Ghica est un possible point d'un futur règlement de fonctionnement du musée projeté.

ASPECTE ALE ORGANIZĂRII JUDECĂTOREȘTI ÎN DOCUMENTE INEDITE DIN PATRIMONIUL MUZEULUI

Mariana Neguțu

Odată cu adoptarea Regulamentului Organic s-au creat o serie de instituții moderne, care au favorizat dezvoltarea capitalismului în Principate. Astfel, capitolul VII al Regulamentului se referă la noua organizare judecătorească, introducându-se pentru prima oară principiul inamovibilității magistraților, care trebuia să se realizeze în termen de 9 ani de la adoptarea Regulamentului. Totodată, se înființau tribunalele ținutale, divanurile apelative, judecătoriile rurale, judecătoriile de comerț, ale poliției, etc. De asemenea, se introducea principiul lucrului judecat pentru cauzele pronunțate de Divanul domnesc. Articolul 213 stabilea trei instanțe judecătorești, iar în art. 324 se prevedeau condițiile în care se putea face recursul către domnitor împotriva hotărârilor Marelui Divan și anume: dacă sentința nu era la fel cu a nici uneia din instanțele inferioare, dacă se încălcase legea, dacă nu se respectase procedura legaiă.

Pe linia modernizării și organizării activității judecătorești se înscru și documentele pe care le vom prezenta în continuare și care se păstrează în colecția manuscrise a muzeului. Documentele fac parte din fondul fostului muzeu româno-rus, sunt scrise în limbile franceză și română și se referă la aspecte ale organizării judecătorești din Țara Românească în anii 1834 - 1836.

Din conținutul documentului² din anul 1834 reiese faptul că atunci când se declara recurs se retrimitea cazul pentru a fi cercetat din nou la aceeași instanță unde s-a judecat inițial, la care se mai alătura marele logofăt al dreptății și președinții judecătorilor cu sediul în București, cu excepția judecătoriei contra hotărârii căreia s-a făcut recurs. Așa cum a fost prevăzut în Regulament acest articol nu s-a aplicat niciodată.

Încă din anul 1832 s-a propus și s-a realizat provizoriu un "divan de revizuire", care nu a răspuns scopurilor înființării sale. În acest sens Sfatul Administrativ al Țării Românești întocmește un proiect³ - care se păstrează în patrimoniul muzeului - pentru "înființarea unei alte instanțe permanente de revizuire compusă din trei membrii", proiect care este supus aprobării Adunării Obștești. Se crea astfel a patra instanță și s-ar fi încălcat prevederile Regulamentului Organic, care stabilea numai trei instanțe judecătorești, fapt pentru care Adunarea Obștească nu l-a aprobat.

În aceste condiții se propune în anul 1834 un nou proiect⁴ pentru înființarea unui "Divan de revizuire", sub președinția domnitorului "... pentru că este potrivită vechilor datini și obiceiuri ale țării ...", proiect care de data aceasta a fost aprobat de Adunarea Obștească. Acest Divan de revizuire sau "Înalta curte de revizie" - cum mai era citat în documentele vremii - era compus din președinții Divanului din București, doi membrii sau doi supleanți ai Înalțului Divan, care nu judecase cauza pentru care se făcuse recurs, membrii Secției Civile și Criminale din București, dacă "pricina" se judecase la Crislova sau membrii Secției criminale a aceluiași divan, dacă speța se judecase la București, șase membrii ai Adunării Obștești numiți de domnitor dintre cei 12 aleși în fiecare an de Adunare și un procuror, numit tot de domnitor. Pentru a acoperi cheltuielile impuse de această instanță "... fie ca instanță permanentă de revizuire, fie ca un divan de apel ...". Sfatul administrativ propune suprimarea divanului provizoriu, dar Adunarea Obștească a preferat să desființeze Divanul Comercial, dat fiind numărul neînsemnat de cazuri, pe care acesta le-a avut de judecat de la înființarea lui.

În conținutul acestui proiect propus dezbaterii Adunării Obștești se găseau "... două puncte care s-ar părea că se depărtează oarecum de spiritul Regulamentului Organic..." și anume cel referitor la desființarea Divanului Comercial și prezența domnitorului în fața instanței de revizuire.

În legătură cu prima propunere referitoare la desființarea Divanului comercial pentru ca negustorii să nu obiecteze că nu sunt judecați de semenii lor, conform prevederilor art. 312 din Regulament au fost aleși doi negustori ca membrii ai Secției civile, care erau convocați atunci când erau în curs de judecată "pricini comerciale", având astfel un Divan Comercial constituit după principiile cerute de Regulamentul Organic. Această măsură a fost luată mai ales și datorită faptului că fusese desființat Divanul Comercial din Craiova.

În ceea ce privește ce-a de-a doua prevedere - și anume - prezența domnitorului la dezbaterile instanței, care aparent contravenea spiritului Regulamentului Organic, aceasta nu reprezenta altceva "... decât o respectare a vechilor datini și obiceiuri ale țării, iar nu ca un instrument de justiție eficace ...". Astfel Divanul de revizuire a fost creat conform acestui proiect. Cei care făcenu recura la acest divan trebuia să depună o cauciune "... de la lucruri nemisțătoare la cele mișcătoare, în funție de importanța pricinii...".

Dar acest Divan de revizuire este înlocuit în anul 1835 printr-un Sfat Consultativ al domnitorului, compus din trei membrii, care împreună cu domnitorul examinau hotărârile luate de Marele Divan pentru a le întări sau a le înapoia pentru a fi rejudecate. Dacă acesta persista în hotărârea sa i se adăuga o secție a divanului, care nu judecase cauza și acest nou tribunal, prezidat de domnitor dădea sentința definitivă⁵.

Divanul Domnesc sau Marele Divan fusese creat în anul 1833 prin unificarea instanțelor a III-a și a IV-a, într-una singură, compusă din șapte membrii, patru membri numiți de domnitor și trei aleși de Adunarea Obștească. Astfel, amestecul domnitorului în problemele judecătorești devenea și mai direct, iar când prezida el divanul se compunea numai din șase membrii.

Potrivit articolului 324 din Regulamentul Organic, inclus în documentul⁶ din anul 1835 se prevedea printre altele "... Marele divan va judeca cu majoritatea glasurilor. În caz de binecuvântate motive de absență membrul sau membrii care nu vor fi de față vor fi înlocuiți prin supleanți...". Din conținutul documentului reiese că Marele Divan era instanța supremă, care judeca apelurile contra hotărârilor divanurilor judecătorești sau judecătorilor de comerț. Astfel, Regulamentul Organic conferă cauzei hotărâte de Divanul domnesc autoritatea lucrului judecat. Prib aceasta se pune capăt nestatorniciei rezultate din dreptul justițiabilului, care pierduse procesul sub un domnitor și putea să-l redeschidă sub domnitorul următor. Toate hotărârile luate de Marele Divan erau întărite de domnitor, care putea refuza să le sancționeze în următoarele condiții "...violarea formelor, neaplicarea legii, refuzul de a lua cunoștință și de actele înfățișate în fața instanțelor inferioare, refuzul de a menționa în hotărârea luată violarea formelor înfăptuite de una din instanțele inferioare ...". În cazul încălcării procedurii de una din instanțele inferioare și a refuzului de a se menționa în hotărâre acest lucru, domnitorul anula hotărârea și trimitea cauza a fi rejudecată la instanța unde nu s-a respectat procedura legală, dacă încălcarea legii a fost înfăptuită de tribunal, la a doua instanță, dacă a fost înfăptuită de Divan și la a treia, dacă era vorba de Marele Divan. În cazul neaplicării corecte a legii sau a refuzului de a lua cunoștință de actele prezentate în fața instanțelor inferioare, domnitorul judeca în ultimă instanță, asistat de cei șase membrii aleși de Adunarea Obștească și de alți șase membri desemnați ad-hoc de domnie și aleși numai din membrii divanurilor și din președinții tribunalelor cu sediul în capitală. Hotărârile erau luate în prezența a cel puțin două treimi din membri.

Într-un alt document⁷ se fac referiri la cabinetul grefei și al procurorului, care era compus din trei consilieri ai Curții de Apel, în care figura de drept și marele logofăt.

Pentru ușurarea activității judecătorești, marele ban Băleanu propune⁸ crearea unei comisii "... alcătuită din două sau trei obraze din cei ce au statut judecători în anii trecuți și care să aibă ceruta știință a pravilelor și dimpreună cu dâșii în zile și ceasuri rânduite...", care să cerceteze și să dezbată toate hotărârile Înalțului Divan ce i se vor aduce spre întărire.

Potrivit unui alt document⁹ păstrat în patrimoniul muzeului în cazul în care domnitorul respingea hotărârile Marelui Divan, pentru că i

se păreau că sunt nedrepte, era asistat în judecarea acestora de o comisie formată din trei persoane, care nu au figurat în nici una din instanțele care au judecat cauza. În acest caz, domnitorul trimitea hotărârea divanului împreună cu expunerea motivelor care l-au determinat să nu întărească sentința. La rândul său, divanul lua în considerație aceste motive, judeca din nou cauza, modificând sau confirmând prima lui hotărâre, dacă considera că motivele sunt concludente sau lipsite de temei. În cazul în care nici a doua cercetare nu reușea să-l convingă pe domnitor, acesta retrimitea pentru a doua oară cauza în fața divanului la care participau marele logofăt al dreptății și membrii secției Divanului, care nu au judecat "pricina", iar hotărârea pronunțată de majoritatea membrilor acestei instanțe era definitivă.

În ședința din 9 ianuarie 1836 șase membrii ai Adunării Obștești au făcut propunerea¹⁰ de a transmite domnitorului cererea de a se aplica art. 219 și 367 din Regulament referitoare la depunerea jurământului de către magistrați "... toată partea judecătorească, precum și marele logofăt al dreptății să facă jurământ că vor păzi întru toate pravila și Regulamentul Organic și vor da hotărârea sau părerea asupra oricărui pricini cu cuget curat, fără vreo pătimire de interes sau frică ...". Totodată, se arăta că s-a amânat depunerea jurământului de către magistrați până când se vor face schimbări în cadrul personalului tribunalelor în urma legilor noi adoptate și până când se vor lua măsuri pentru pedepsirea "sperjurilor" contra cărora nu este prevăzută nici un fel de pedeapsă.

Consulul Rusiei la București, baronul P. Ruckman atrăgea atenția domnitorului Al. D. Ghica printr-o notă¹¹ că este necesar să se ia toate măsurile pentru ca magistrații în cel mai scurt timp să presteze jurământul. În continuarea notei se arăta că nu sunt cauze obiective pentru amânarea depunerii jurământului de către magistrați și că nu trebuie subordonată și condiționată această măsură prevăzută clar în Regulamentul Organic de schimbările care trebuie făcute în personalul tribunalelor. În legătură cu noile legi care au fost propuse, consulul Rusiei menționează că nu se poate pronunța în nici un fel, deoarece "...nu a primit comunicarea deciziei care a creat legile ... și nu poate să aprecieze motivele care au obligat guvernul să recurgă la aceste măsuri ...". Totodată, recunoaște faptul, că este greu să găsești persoane care să întrunească calitățile cerute de art. 219 pentru a fi judecător, dar baronul consideră că acest neajuns poate fi depășit, deoarece în Țara Românească există oameni capabili să îndeplinească conștiincios această sarcină, cu hărnicie și cu cinste, calități care pot ține loc de "cunoștințe pozitive până la un oarecare grad și care sunt chiar deseori de preferat...". În încheiere se arată că nu există nici un motiv, care să împiedice legal guvernul să pretindă executarea formalității jurământului și se recomandă domnitorului Al.D. Ghica să ia de urgență măsurile necesare pentru îndeplinirea prevederilor art. 219 și 357.

Procesul de modernizare a activității judecătorești și a legislației, început de Regulamentul Organic va continua și în perioada imediat următoare până în timpul domniei lui Al.I. Cuza, când s-au promulgat Codul penai și Codul de procedură penală, legea de organizarea judecătorească și cea pentru procedura civilă, adoptându-se Codul civil, Codul de procedură civilă.

NOTE

1. A.D. Xenopol, Istoria Românilor din Dacia Traiana, vol. VI, Iași, 1893, p. 101.
2. Muzeul Național de Istorie a României, document, 1834, inv. 70872.
3. Muzeul Național de Istorie a României, document, 1834, inv. 70876.
4. Muzeul Național de Istorie a României, document, 1834, inv. 70871.
5. I.C. Filitti, Domniile române sub Regulamentul Organic, 1834 - 1848, București, 1915, p. 30.
6. Muzeul Național de Istorie a României, document, 1835, inv. 70865.
7. Muzeul Național de Istorie a României, document, 1835, inv. 70866.
8. Muzeul Național de Istorie a României, document, 1835, inv. 70875.
9. Muzeul Național de Istorie a României, document, 1835, inv. 70878.
10. Muzeul Național de Istorie a României, document, 1836, ianuarie, 18, inv. 70766.
11. Muzeul Național de Istorie a României, document, 1836, iulie, 30, inv. 70761.

ASPECTS CONCERNANT L'ORGANISATION JUDICIAIRE DANS DES DOCUMENTS INÉDITS GARDÉS DANS LE PATRIMOINE DU MUSÉE NATIONAL D'HISTOIRE DE LA ROUMANIE

Résumé

L'auteur se propose d'analyser brièvement quelques documents inédits, gardés dans le patrimoine du musée, concernant la modernisation de l'activité judiciaire, processus commencé une fois avec l'adoption du Règlement Organique.

Une partie des documents font référence à la création du Divan de revision présidé par le prince, remplacé en 1835 par un Conseil Consultatif du prince. D'autres documents montre la nécessité de prêter serment par les magistrats.

MODELUL BALCANIC AL CONSTITUIRII STATULUI NAȚIONAL MODERN. ROMÂNIA ȘI SERBIA (I)

Nadia Manea
Margareta Ivan

Literatura de specialitate din ultimii ani a înregistrat o serie de studii teoretice cu privire la conceptul de Balcani și la constituirea statului național în această zonă, perceput mai ales politic și în mai mică măsură geografic. Adăugate producției istoriografice mai vechi, care are în vedere evoluția evenimentelor din Sud-Estul Europei în epoca modernă, aceste demersuri ne-au facilitat încercarea de față, o intenție de analiză comparativă a similitudinilor și diferențelor în formarea celor două state naționale, român și sârb, pentru a vedea în ce măsură aceste studii de caz sunt reprezentative pentru ceea ce credem că putem numi "modelul balcanic". Cu atât mai mult cu cât, în lipsa unei scheme cu pretenții de generalizare, istoricii au propus modele zonale sau tipologii în care pot fi încadrate procesele de dezvoltare a națiunilor pe continent. Departe de a fi desăvârșită, tipologia evidențiază, totuși, anume trăsături de regularitate, comune, reliefând, totodată, diferențierile ce caracterizează diversitatea fenomenului național¹.

Deși prezentul înregistrează tendința de a refuza apartenența României la spațiul balcanic, considerăm aceasta un reflex al politicului și credem că formula propusă de Maria Todorova², aceea a unei duble identități, balcanică și europeană, este mult mai aproape de realitatea istorică. Aceeași poziție o exprimă încă din 1940 Nicolae Iorga, atunci când arată că: "România aparține din punct de vedere istorico-geografic sud-estului european, ca includerea ei numai în spațiul balcanic, cu toate legăturile strânse dintre poporul roman și popoarele peninsulei este o idee cu totul greșită"³. Nu trebuie uitat, în același timp, că "Balcanii nu datorează nimic geografiei fizice sau politice actuale. Balcanii se opresc acolo unde încetează influența bisericii ortodoxe, adică pe coastele Dalmației, în Croația, în Volevodina și în Transilvania"⁴.

De altfel, este interesantă o prezentare succintă a apariției și evoluției noțiunii de Balcani, cu precizarea că termenul este ulterior notelor de conținut, care, potrivit lui Virgil Candea, pot fi identificate la nivel mental, încă de la sfârșitul sec. XVII-lea. În această etapă istorică apare imaginea Balcanilor ca "placă turnantă" a Europei, Asiei și Africii - clișeu mult citat ulterior. "Balcanii încep să fie considerați ca factorii

determinanți ai politicii europene drept o esențială bursă de valori extrem de prețioasă pe diferite planuri pentru echilibrul continental și al lumii întregi. Iar clișeu corespundea negreșit unei incontestabile realități. Nu trebuie, într-adevăr, să uităm că fenomenul, care a determinat schimbări profunde, nu doar în evoluția acestei părți a Europei, dar și în echilibrul Lumii Vechi - și anume decadența Imperiului Otoman - aici și atunci a avut loc⁵.

În 1794 călătorul englez, John Moritt, traversa pasul Sipka și ținea să menționeze într-o scrisoare că anticul Haemus este astăzi pervertit prin numele Bal'Kan, ceea ce reprezenta echivalentul turcesc pentru "munte împădurit"⁶. La începutul sec. XIX "Haemus" și "Balkanic" erau folosiți intersanjabil, dar după 1820 "balcanic" devine termenul preferat, deși nu unicul. Geograful german, August Zeune, a fost primul care a folosit termenul "Peninsula Balcanică" (Balkanhalbeiland) în 1809⁷.

Așadar, construcția conceptului a avut loc din afară: legați din punct de vedere geografic de Europa, însă construiți din punct de vedere cultural ca "celălalt"⁸. Balcanii⁹ au ajuns să constituie în ochii Occidentului "Europa contaminată de Orient"¹⁰. Cu toate acestea "balcanismul" nu este o simplă subspecie a "orientalismului"; el s-a dezvoltat independent de orientalism și, în anumite aspecte, împotriva acestuia, iar identitățile de sine construite în decursul secolelor XIX și XX se opuneau în acest mod, invariabil, "orientalilor"¹¹.

Un recent și incitant punct de vedere, cel al lui Ernest Gellner, susține că statul național este "unitatea care pune în legătură suveranitatea și cultura", deoarece "fiecărei culturi trebuie să-i corespundă un stat care să-i asigure protecția"¹². Pornind de la analiza raportului societate-stat național, același autor identifică teoretic două tipuri de societăți:

1. O societate agrară alfabetizată, care nu ar fi afectată de naționalism¹³
2. o societate industrial dezvoltată, care permite activizarea principiului național¹⁴.

În ceea ce ne privește constatăm că Ernest Gellner nu rămâne consecvent distincției propuse, întrucât el însuși precizează că în Sud-Estul Europei "o cultură națională și statală este creată nu în opoziție cu specificul țărănesc, ci pe baza acestuia", particularitățile lumii rurale fiind distilate și standardizate¹⁵.

Dihotomia precizată mai sus, credem că, poate fi valabilă doar pentru aria occidentală a continentului european, căci, în cealaltă extremă, așa cum afirma Alexandru Dușu, încă de la început "patriotismul intra în conflict cu planurile universaliste de organizare a lumii"¹⁶, caracteristic pentru climatul european de la începutul sec. XIX-lea, fiind destrămarea solidarității izvorâte din vechea "Pax Ottomana", iar între programul imperial și patriotismul oamenilor din Balcani și principatele dunărene apare un conflict ireductibil¹⁷. Căci deja "solidaritățile sociale organizate

modern fuseseră impuse unei societăți rămasă atașată, în mediul rural, vechilor solidarități organice”¹⁸.

În această arie de civilizație, în care granița dintre politic și cultural este greu de stabilit, ne-am oprit asupra României și Serbiei pentru că, deși au puncte de start diferite în construcția statelor naționale, înregistrăm o sincronie a momentelor istorice și o identitate de reacție în raporturile cu otomanii, căci potrivit lui Miodrag Milin, ”substanța națională a acestor două popoare este sensibil distinctă. Astfel, naționalismul sârbesc este susținut de un substrat spiritual specific balcanic, întemeiat pe ideea imperială reprezentată de Ștefan Dusan și aceea a sacrificiului de la Kossovo”¹⁹, în timp ce naționalismul românesc se bazează pe autonomie și pe conștiința latinității.

Ortodoxia și ideea reunirii slavilor sudici într-un regat al Serbiei erau vehiculate de naționalismul sârb. Principatele române, deși se găseau ”la porțile Orientului”, înregistrează pași vizibili spre emanciparea spirituală. Dacă elementele orientale se mai păstrau în modul de viață al clasei dominante, tânăra generație a intelectualității se forma sub semnul promițător al valorilor Occidentului²⁰.

Folosindu-se de arsenalul de idei al intelectualității occidentale ”cărturarilor sud-est europeni au conturat o imagine negativă a secolelor de dominație otomană, iar Orientul a devenit alteritatea în funcție de care s-au definit noile state și culturi din această parte a Europei”. În contextul astfel creat, principatele române, având ”un statut internațional bine definit, au polarizat atenția autorilor de memorii din timpul revoluției sârbe, așa cum au oferit o bază de pornire mișcării lui Alexandru Ipsilanti”²¹.

Istoriografiile sârbă²² și romană sunt de acord asupra faptului că amplele mișcări sociale din Serbia și Țările Române au dus până la capăt un lung șir de revolte țărănești îndreptate împotriva asupririi străine, a dominației instalată după distrugerea formațiunilor statale autonome²³. Actul de dehut al revoluțiilor balcanice, insurecția sârbească de la 1804, a fost germeul rebel încolțit pe solul unei societăți patriarhale: insurecția este esențialmente înfăptuirea unei lumi țărănești respirând suflul viguros al tradiției²⁴. Mișcările țărănești sud-est europene au luat un oaracter național și au ajuns să urmărească constituirea unor state naționale moderne, deși programele nu au pornit dintr-o gândire politică bine sistematizată, maturizată de-a lungul secolelor. Revolta a plecat ”de jos”, de la constrângerile cotidiene și de la o puternică și influentă imagine a trecutului glorios. Restructurarea relațiilor sociale și a mecanismului statal nu a fost o prioritate: s-a pornit de la ideea dominată de emoție ca o conducere ”autohtonă” este mai bună decât cea străină, chiar dacă nu se modifică substanțial administrația și viața politică²⁵.

Spațiul sârb este acela al unei lumi umilite în orgoliu, care a supraviețuit prin zadruga și în care individul avea o îndatorire de urmat:

să nu uite catastrofa de la Kossovo ce trebuia răzbunată!. Era aceasta expresia incompatibilității dintre creștini și păgâni, al polițelor ce așteptau să fie plătite²⁶. Numelțumiri profunde și "polițe de plătit" pot fi constatate și în spațiul românesc, numai ca regnul fanariot nu permitea distincții atât de tranșante. Aici, elementul străin nu este reprezentat în mod direct de musulmani. Controlul acestora există, dar este mediat de factorul grec ortodox, ceea ce face ca incompatibilitatea dintre creștini și păgâni să fie mai atenuată, iar contradicțiile să dobândească un important coeficient de ambiguitate, accentuat de statutul ambivalent al grecilor, aliați și dușmani în același timp.

Secvența de timp mult mai prelungită a răscoalei sârbe din 1804-1815, comparativ cu revoluția lui Tudor Vladimirescu, precum și dimensiunile violenței celei dintâi, considerăm că pot fi explicate tocmai prin statutul diferit al celor două entități în raporturile cu Poarta. După ce a cunoscut mai multe decenii situația de vasal, Serbia a fost transformată în 1456-1461 în pasalac, realitate care rămâne neschimbată până la pacea ruso-turcă de la București din 1812, ce consemna la articolul 8 prima recunoaștere oficială a autonomiei acesteia²⁷.

Bresa astfel creată în controlul otoman s-a produs în condițiile răscoalei sârbești, dar, și a războiului ruso-turc din 1806-1812. Este momentul să observăm că de acum încolo sârbii vor conta pe sprijinul Rusei, sprijin care pentru romani devenise deja un pericol.

Conștienți că pasalacul nu poate funcționa în spațiul românesc, otomanii au inaugurat în 1711 și 1716 în Țările Române o formulă politică de compromis, dar mult mai eficientă de guvernare: regimul fanariot.

Mult prea îndelungată și directă dominație otomană a făcut ca ideologia răsculaților sârbi să se radicalizeze treptat: până în 1807 ei doreau doar o autonomie internă sub garanția colectivă a marilor puteri și îndepărtarea ienicerilor, păstrând relații corecte cu restul populației musulmane, în etapa următoare revendicările lor merg până la independența și cererea ca întreaga populație musulmană să părăsească Serbia²⁸.

Mai moderate și implicit mai realiste s-au dovedit cererile românilor:

- Înlăturarea căpeteniilor noastre "atât cele bisericesti, cât și cele politicești", cerută în proclamația de la Padeș²⁹ într-o formulare ("bala-urii care ne înghit de vii"), adresată sensibilității maselor, devine în tratativele pe care Tudor Vladimirescu le-a purtat cu divanul "desființarea cu totul și pentru totdeauna a orânduirii domnilor greci în Țara Românească și în locul lor să se orânduiască domni pământeni cu toate drepturile țării, după cum în vechime le-au avut și le are țara prin tractatele încheiate"³⁰;

- În aceleași tratative se cerea "o oștire... precum a fost în vechime, ca să fie pentru paza liniștii și asigurarea principatului", precum și "să se dea de la Înalta Poartă cel puțin pentru trei ani asidorsie țării (scutire de

haraci) ca să mai poată lacuitorii răsufla, aflându-se acum obosiți de despuierile săvârșire de neomenoșii slujbași ai domnilor greci"³¹.

Prin aceste revendicări se încercă așadar, ameliorarea statutului juridic al principatelor, fără a forța tratatele internaționale, referitoare la acestea și nici alte acte elaborate de Poartă³², mai ales ca Proclamația de la Pades urmărește înlăturarea oricăror suspiciuni din partea sultanului și proiectarea vectorului acțiunilor revoluționare împotriva aceluiași greci: "Veichilul lui Dumnăzău, prea puternicul nostru împărat, voiește ca noi, ca niște credincioși ai lui să trăim bine. Dar nu ne lasă răul ce ni-l pun peste cap căpeteniile noastre"³³!

Dacă la acest capitol constatăm diferențe de ton între sârbi și românii, în desfășurarea evenimentelor înregistrăm însă o serie de convergențe:

- în ambele cazuri acțiunea este îndreptată împotriva unui factor extern infiltrat în interior, căruia i se datorează tot răul și care în plus este suspectat de lipsa de loialism față de sultan: ienirerii³⁴ și fanariozii;

- identități se constată și la nivelul proiecției instituționale: Nicolae Iorga crede că în cazul sârb se poate vorbi de o Adunare Națională Combatantă³⁵, în timp ce în Proclamația de la Pades, Tudor Vladimirescu lansa mesajul: "Nu vă leneviți, ci siliți da veniți în grabă cu toții... unde veți auzi ce se află Adunarea cea orânduită pentru binele și folosul a toată țara"³⁶;

- conducerea acțiunilor revoluționare este asigurată de Karageorge³⁷ și Tudor Vladimirescu, ieșiți amândoi dintr-un mediu țărănesc, dar înzestrați cu reale calități de comandanți militari și conducători politici, ambii puși în situația de a tempera abuzurile cnezilor sârbi și ale pandurilor.

Considerăm că observațiile noastre vin să completeze încheierile lui Miodrag Milin, referitoare la cele două episoade revoluționare. Născute în lumi sensibil diferite, revoluția sârbă și cea română a lui Tudor Vladimirescu se întâlnesc pe o coordonată comună, cea națională: probând forța revoluționară a omului de rând, deprinzându-l cu capacitatea de a acționa și judeca istoric, ele au transformat societățile respective, le-au făcut apte de a păși în lumea modernă. Fără a reuși cu soluții integrale, revoluțiile naționale balcanice au oferit doar rezultate parțiale: în Serbia, în condițiile specifice ale subdezvoltării economice și dominației străine, a avut rolul unei înnoiri burghezo-democratice, iar în principatele române s-a pregătit terenul prefacerilor de la 1848³⁸.

Pentru etapa 1821-1848 avem în vedere comparația evoluțiilor în următoarele domenii: economico-social, cultural-ideologic și politico-instituțional. Perioada post-insurecțională se caracterizează prin încercarea de afirmare economică și politică a burgheziei; cea sârbă se străduiește să elimine supremația otomană prin concurența economică, concretizată în renașterea și naționalizarea urbană³⁹; cea românească se antrenează în

elaborarea programelor reformiste din deceniile 3, 4 grație ideilor însușite la școala Apusului, iar după 1829 nu ezită să folosească cadrul favorabil oferit prin desființarea monopolului comercial.

Reforma lingvistică s-a aflat în atenția intelectualității din cele două țări. Numele lui Vuk Štefanovici Karadzic este legat de impunerea limbajului stokavian (limbajul popular în dialectele Serbiei centrale), care a permis afirmarea ideii naționale sârbe, spulberându-o pe cea a panslavismului național, individualizându-i pe sârbi definitiv din comunitatea slavă, chiar sud-slavă și pregătindu-i pentru receptarea criteriilor ideologice occidentale⁴⁰. În 1855 Mihail Kogălniceanu preciza în articolul-program al ziarului "Steaua Dunării": "Încă din 1837, fiind pe bancele Universității din Berlin, am fost pentru introducerea literelor latinești... care fiind ale vechilor noștri strămoși, curând sau mai târziu, vor fi și ale noastre".

În cadrul Asociației Literare de la București, prezidată de Iancu Văcărescu, o comisie primește în 1847 sarcina de a studia introducerea noului alfabet, iar semnăturile participanților în procesele verbale nu întârzie a-l pune în aplicare. Revoluția de la 1848 a înscris adaptarea alfabetului latin în programul ei de măsură culturale⁴¹.

În plan ideologic consemnăm o aceea încercare către terminologia antică unificatoare, după model german: în spațiul sârbo-croat s-a conturat ilirismul⁴², ee a cunoscut apogeul la începutul deceniului 5, față de care însă, după 1844, ideologia națională sârbă a început să se delimiteze net; daco-romanismul, ilustrat în același deceniu 5 de revista "Dacia Literară" a lui Mihail Kogălniceanu, a reprezentat temeiul mișcării de idei naționale în epoca pașoptistă.

Convenția de la Akkerman (1826) și tratatul de la Adrianopole (1829) sunt momente importante în distanțarea de Poartă a Principatelor române și a Serbiei, intrate după 1829 sub "protecția oficială a Rusiei".

Protecția acestora se traducea în Serbia, în participarea consulului rus la ședințele guvernului, "sfaturile" sale având de cele mai multe ori un rol hotărâtor⁴³, în timp ce, în Principatele române, rămase sub ocupație rusă până în 1834, generalul Pavel Kisseleff și consulul Minciaky au controlat activitatea celor două comisii de boieri munteni și moldoveni, care au elaborat Regulamentele Organice.

Introduse sub auspiciile unei puteri retrograde, Regulamentele Organice au avut totuși efecte pozitive. Inspirare din proiectele de reforme elaborate anterior sub influența ideilor liberale franceze, ele au contribuit la modernizarea regimului politic și au creat condițiile apropierei între cele două principate române⁴⁴.

Deceniul 4 semnifică începuturile constituționalismului și în Serbia. În 1835 Adunarea Națională convocată de opoziție adoptă o constituție liberală (Constituția de la Sretenje), după model francez, emanație a tinerei intelectualități în formare⁴⁵ și pe care Turcia, Austria și Rusia au considerat-o "periculoasă... revoluționară și republicană"⁴⁶.

Ingrijorate de planurile ambițioase ale lui Milos Obrenovici și pentru a evita noi proiecte de acest gen, puterea suzerană și cea protectoare impun prințului sârb în 1838 "Constituția turcă" ("turski ustav"), o adaptare a Regulamentelor din Principate, despre care Nicolae Ciachir crede că s-ar putea numi mai corect "Regulamentul turc"⁴⁷.

Data fiind sincronia aproximativă a gesturilor de renunțare la tron de către Milos Obrenovici în 1839 și Alexandru Dimitrie Ghica în 1842, putem conchide că cele două episoade înfățișează momente cu valoare de precedent, căci atât în Serbia cât și în România vor mai fi întâlnite astfel de soluții politice pentru situații-limită.

Ar mai fi de avut în vedere, pentru perioada regulamentară acțiunile din 1838 în Țara Românească și Moldova și din 1844 în Serbia, care urmăreau obiectivul unității naționale în condițiile suzeranității otomane și a protectoratului rus. Celor două documente "Act de unire și independență" și "Osâbitul act de numire a suveranului românilor" ale Partidei Naționale, condusă de Ion Câmpinenau, le corespundea "Schita" (Nacertanje) a lui Ilija Garasanin.

Aceste proiecte nu au devenit însă viabile nici atunci și nici la 1848. În acest an, în care Europa a devenit scena revoluțiilor, românii, ca și sârbii, se găseau în granițele mai multor imperii, aspect ce a strângulat fluiditatea procesului revoluționar și a ușurat înăbușirea acestuia. Influența crescândă a Rusiei și a protectoratului ei, resimțit ca un factor coercitiv, explica atât moderația revendicărilor din Moldova, care mergeau până la "Sfânta păzire a Regulamentului, în litera lui, fără nici o răstălmăcire"⁴⁸, cât și neutralitatea⁴⁹ Serbiei, cu excepția ajutorului aproape simbolic acordat Volevodinei.

***

Într-o a doua parte a acestui studiu vom urmări să detalieăm și alte convergențe în procesul de edificare statală a României și Serbiei, pe care, considerăm util, să le semnalăm deja:

- tratatul de la Paris (1856) a cuprins o serie de prevederi identice pentru ambele state;

- Mihail Obrenovici (în cea de-a doua domnie) și Alexandru Ioan Cuza au apelat la metodele similare de guvernare;

- eschierul politic intern a cunoscut o polarizare asemănătoare;

- în lupta pentru obținerea independenței, cele două state s-au orientat mai întâi către calea diplomatică, apoi către cea a războiului, în timp ce marile puteri le-au rezervat aceleași statut, atât la San Stefano cât și la Berlin;

- după Congresul de la Berlin se constată o etapă de creștere a prestigiului internațional concretizată în proclamarea regatelor în 1881 și 1882.

Având în vedere această analiză preliminară, credem că poate fi definit un "model balcanic" de constituire a statului național modern. În acest sens, construcția statală modernă în Balcani, internă și externă, se realizează de-a lungul unui secol de sforțări, renunțări, reveniri și realizări. Ultimele, obținute greu, cu sacrificii, au fost percepute amplificat de mentalul colectiv.

Consecvențele și inconsecvențele luptei pentru unitate teritorială și independență politică s-au datorat dezechilibrului triumphiului de presiune, care putea provoca o altă ocupație străină, în cazul detașării transante de Poartă. De aceea, a existat mereu un decalaj cronologic întru enunțarea unei idei, stabilirea unui obiectiv politic și punerea lor în practică.

Într-o primă etapă, aceste state trebuie să accepte doar edificarea instituțională sub controlul factorului extern, în timp ce a doua etapă marchează efortul de înlăturare a acestui din urmă.

Rămâne de văzut, în ce măsură, acest model poate fi aplicat în cazul bulgar și grec.

NOTE

1. Gheorghe Platon, De la constituirea națiunii la Marea Unire, vol. I, Iași, 1995, p. 8; cf. și nota 7, p. 27-28, unde sunt prezentate clasificările propuse de istorici români și străini în această problemă.
2. Cf. Maria Todorova în dialog cu Stelian Tănase, O dublă identitate: balcanică și europeană, în "Sfera politicii", nr. 25, februarie, 1995, p. 6-8.
3. Nicolae Iorga, Ce este Sud-estul European?, București, 1940, p. 5-7.
4. Eugen Preda, Este România o țară balcanică? în "Sfera politicii", nr. 28, iunie 1995, p. 17.
5. Virgil Candea, Regiunea dominantă, Cluj-Napoca, 1979, p. 229-230.
6. apud. Maria Todorova, Balcanii de la descoperiri la invenție, în "Sfera politicii", nr. 28, iunie 1995, p. 14.
7. Ibidem, p. 14.
8. Ibidem, p. 12.
9. cf. și definițiile relativ recente ale noțiunii în discuție în Dicționarul diplomatic, București, 1979 și Dictionnaire Geopolitique sous la direction de Yves Lacoste, Paris, 1993.
10. Eugen Preda, op.cit., p. 17.
11. Maria Todorova, Balcanii de la..., p. 12.
12. Ernest Gellner, Mitul națiunii și mitul claselor, în "Polis", nr. 2/1994, p. 17, 27.
13. Ibidem, p. 28.
14. Ibidem, p. 54.
15. Ibidem, p. 51.

16. Alexandru Duțu, *Până nu vine iarna, primăvara nu se face. Transformări în mentalitățile sud-est europene la începutul sec. XIX*, în "Sud-Estul European în vremea Revoluției Franceze", București, 1994, p. 9.
17. Ibidem, p. 12-13.
18. Alexandru Duțu, *Identitate națională și construcție politică*, în "Sfera politică", nr. 29-30, 1995, p. 17.
19. Miodrag Milin, *Relațiile politice româno-sârbe în epoca modernă*, București, 1992, p. 24.
20. Ibidem, p. 28-29.
21. Alexandru Duțu, *Până nu vine....*, p. 17.
22. Punctul de vedere al istoricilor sârbi Sv. Morkovic și Vuk St. Karadzic este prezentat de Miodrag Milin, op.cit. Părerea loc concordă cu cea a istoricului român Alexandru Duțu. *Până nu vine....*
23. Alexandru Duțu, *Până nu vine....*, p. 25
24. Miodrag Milin, op.cit., p. 29.
25. Alexandru Duțu, *Până nu vine....*, p. 26.
26. apud. Miodrag Milin, op.cit., p. 29.
27. Nicolae Ciachir, *Istoria modernă a Serbiei*, București, 1974, p. 31.
28. Ibidem, p. 24.
29. D.I.R. *Răscoala din 1821*, vol. I, 1959, p. 382.
30. cf. G.D. Iscriu, *Introducerea în studiul istoriei moderne a României*, București, 1983, p. 237.
31. Ibidem, p. 254.
32. Ibidem, p. 257.
33. D.I.R...., p. 384.
34. Nicolae Ciachir, *Istoria popoarelor din Sud-Estul Europei în epoca modernă*, București, 1987, p. 71.
35. apud. Miodrag Milin, op.cit., p. 30.
36. D.I.R...., p. 390.
37. Nicolae Ciachir, *Istoria popoarelor....*, p. 73.
38. Miodrag Milin, op.cit., p. 31.
39. Ibidem, p. 32.
40. Ibidem, p. 39.
41. Ștefan Cazimir, *Alfabetul de tranziție*, București, 1986, p. 118-120.
42. Miodrag Milin, op.cit., p. 41.
43. Nicolae Ciachir, *Istoria modernă....*, p. 43.
44. apud. Miodrag Milin, op.cit., p. 32.
45. Ibidem, p. 32.
46. Nicolae Ciachir, *Istoria Modernă....*, p. 48.
47. Ibidem, p. 48.
48. Gheorghe Platon, *Istoria Modernă a României*, București, 1985, p. 120.
49. Nicolae Ciachir, *Istoria modernă....*, p. 59.

LE MODÈLE BALCANIQUE DE LA CONSTITUTION DE L'ÉTAT NATIONAL MODERNE. LA ROUMANIE ET LA SERBIE (I)

Résumé

Dans la littérature spécialisée des dernières années, les historiens ont proposé des modèles zonaux ou des typologies dont les processus du développement de toutes les nations du continent soient esquissés. En acceptant pour l'espace roumain la formule de la double identité, balkanique et européenne en même temps, la démarche ci-dessous a relevé l'évolution du concept de Balkans, conformément à l'analyse de l'édification de l'État moderne en Roumanie et en Serbie pendant le XIXe siècle, on a aussi essayé de défendre un modèle balkanique. Les Révolutions de 1804-1815 et 1821, le développement économique et socio-économique, culturel et idéologique, comme l'évolution politique et institutionnelle à l'époque qui a précédé les Révolutions de 1848, celles-ci même ont permis l'établissement d'un modèle balkanique de constitution de l'État national.

L'édification de l'État moderne aux Balkans, interne et externe a été réalisée au long d'un siècle de peine, renoncements, reprises et succès. Pour une première étape, on a fallu que les États balkaniques acceptent seulement l'édification institutionnelle sous laquelle a été marquée par l'effort de l'éliminer.

RAPORTUL DE INTERDEPENDENȚĂ DINTRE ISTORIE ȘI LIMBA ROMÂNĂ REFLECTAT ÎN COLECȚIILE BIBLIOTECII LUI TIMOTEI CIPARIU

dr. Zenovia Niculescu

Timotei Cipariu a fost una din personalitățile proeminente ale culturii românești din secolul al XIX-lea, format și implicat în viața științifică a Transilvaniei, continuator al ideilor Școlii Ardelene, receptiv la cunoașterea noutăților în domeniul lingvisticii dar, uneori, tradiționalist în aplicarea lor, angajat în totalitate în lupta ideologică a Transilvaniei pentru drepturile naționale și sociale. Om de vastă cultură, s-a impus epocii din care a făcut parte printr-o bogată pregătire științifică de specialitate, prin lucrări de importanță majoră, mai ales în lingvistică și filologie. Perioada în care a trăit Cipariu a fost de o complexitate deosebită, marcată de evenimente majore iar problemele puse de această epocă cereau o abordare curajoasă și extensie în diferite domenii.

Timotei Cipariu, atât prin unele lucrări ale sale, cât și prin discursuri rostite cu prilejul unor evenimente social-istorice a desfășurat și o activitate politică. Ținta sa a constituit-o afirmarea națiunii române, egalitatea în drepturi, prietenia românilor cu celelalte popoare. Gândirea politică, actualitatea ideilor cipariene rezidă în demonstrarea dorinței de pace a românilor, de conviețuire cu celelalte naționalități, a demnității ca națiune: "Noi suntem amicii păcii și împăcării pe cale amiabilă și vom rămâne totdeauna. Ci nu suntem plecați a suferi pentru aceea nici a batjocură, nici tractare nedemnă asupra națiunii noastre. Deviza noastră este să fim... defensori, dar cu demnitate, până la cea din urmă răsuflare. Toată politica contrară, nu e politica noastră. Noi nu o vom urma, nici o vom suferi în jurul nostru"¹. Interesantă este și legătura dintre istorie și politică, în concepția lui Cipariu. Datoria, responsabilitatea politică a intelectualului român este reprezentată prin a scrie istoria neamului nostru: "... să mai știm cu cine suntem? Cine au fost părinții noștri? Ce au făcut ei și ce au pățit". Este plină de sarcasm constatarea dureroasă a lui Timotei Cipariu: "Am lăsat pre omenia străinului să ne scrie istoria, originea, și noi ne-am pus la repaus cu mâinile la șele"².

De aici o altă dominanță a activității sale cu puternice rezonanțe în actualitatea contemporană, cea privind constituirea și păstrarea patrimoniului cultural-național:

"... adunarea acestor monumente prețioase, până ce nu se prăpădesc cu totul și încă în exemplare complete, nu numai, ci și publicarea lor... în adevăr nu numai ca să ne folosim din argumentul lor, carele mai în toate e demn de cunoștință, ci și mai vârtos din respectul limbii, ca întâile monumente ale literaturii românești, așa precum fac și toate națiunile care-și prețuiesc naționalitatea și limba"³.

Patrimoniul cultural național înseamnă, în viziunea lui Cipariu, tezaurul națiunii române și continuitatea noastră în istorie, iar pierderile lui echivalează cu moartea, căci, va uita cărturarul ardelean: "nici o durere nu poate să se asemeni cu acea durere, când vede omul nu numai pierirea sa, ci unde deodată și pierirea unei patrii, a unei națiuni întregi, mai fără nici o sperare de o ridicare din acea pieire. Însă din toate aceste ruine providența ne-a conservat încă în aceste dureri cumplite un tezaur neprețuit, care nu ni l-a putut răpi nici sabia învingătorului, nici cruzimea tiranului ce domnea pe corpurile noastre, nice puterea fizică, nice politica infernală, un tezaur născut cu noi... tezaur mai scump decât viața: tezaur care, de l-am pierdut, de l-am pierde, de vom suferi vreodată, ca cineva cu puterea au cu înșelăciunea au cu momelile să ni-l răpească din mâinile noastre - atunci mai bine, să ne inghită pământul de vii, să ne adunăm la părinții noștri cu acea mângâiere că nu am trădat cea mai scumpă ereditate, fără de care nu am fi demni de a ne mai numi fiii lor: limba românească"⁴.

Adevărul existenței permanente a poporului român în Transilvania este crezul său, căruia îi va dedica toată opera sa filologică, răspunzând cu argumente științifice și într-un mod complex tuturor celor care mânăți de anumite interese politice puneau sub semnul întrebării continuitatea noastră pe aceste meleaguri. Într-una din cuvântările sale rostite la ASTRA, patriotul transilvănean spunea: "românii nu au părăsit această patrie, nice au ieșit din ea afară. Cine e acela să cuteze a zice că românul în Transilvania nu e în patria sa? Că românul nu e Transilvania, că Transilvania nu e patria românului? De au fost unii cari au cutezat până acum a ne-o zice în față, de mai este careva să ne-o zică în dos - cu trecutul nu vrem să ne disputăm numai cu vizirul deschis, iar pe cei ce ne dispută acest drept și, nu îi auzim noi, îl lăsăm să umble pe căile fățarnicilor, clevețirilor și ticăloșilor..."⁵. Istoria fiind pentru Cipariu un domeniu important, găsim în bibliotecă numeroase lucrări, începând cu sinteze, monografii, studii, până la ediții ample de izvoare istorice, lucrări care pot fi clasificate astfel: istorie universală, istoria Imperiului Roman, istoria poporului român, istoria popoarelor romanice. Astfel, lucrarea lui Jaques Benigne Bossuet: "Discours sur l'histoire universelle"; Manualul de istorie universală - primul în limba română - al lui Aaron Florian: "Elemente de istoria lumii" (București, 1845); "De bello Gallico" a lui Caius Julius Cezar; lucrarea lui Plinius Caecilius Secundus: "Epistolarum libri X Panegyricus Traiano principi dictus" (Basileae, 1526); cele 12 volume din

"Histoire ancienne" (1758-1764) a lui Charles Rollin: "Histoire romaine depuis la fondation de Rome, jusqu'à la bataille d'Actium" în 16 volume apărute între 1739-1754; "Considerazioni sopra le cagioni della grandezza dei romani e della lor decadenza" apărută la Londra, 1776, ale lui Charles Montesquieu; "Breviarum Romanae historicae" a lui Eutropius, ediția apărută în 1726. Pentru istoria popoarelor romanice găsim: Duverdier, Gilbert Saulnier: "Abregé de l'histoire d'Espagne" (Lyon, 1674); René Aubert de Vertot: "Histoire des révolutions de Portugal"; Louis Blanc: "Histoire de la Révolution française" (Leipzig, 1877); Auguste Polignac: "Etudes historiques, politiques et morale sur l'état de la société européenne, vers le milieu dix - neuvième siècle" (Paris, 1845); François Mignet: "Histoire de la révolution française depuis 1789, jusqu'en 1814" (Stuttgart, 1830). Pentru istoria poporului român: "Hronicul romano-moldo-vlahilor", Iași 1835-1836; "Cronicarii Țării Românești" în editarea lui A.T. Laurian și N. Bălcescu; "Cronicele României sau Letopisețele Moldovei și Valahiei" publicate de M. Kogălniceanu între 1872-1874; "Istoria românilor" a lui N. Bălcescu; "Istoria românilor din Dacia Superioară" a lui Al. Papiu Ilarian apărută la Viena între 1851-1852; "Bibliographia Daciae. Indice de scrieri attingetore, directu sau indirectu de vechii locuitori ai Daciei" întocmită de Al. Ion Odobescu în 1872; importanta lucrare a lui M. Del Chiaro "Istoria delle moderne rivoluzioni della Valachia" apărută la Veneția în 1718. Din biblioteca istorică a lui T. Cipariu nu puteau să lipsească lucrările celor pe care i-a combătut vehement: Engel Johann Cristian: "Commentation de expeditionibus Traiani ad Danubium et origine valachorum" (1794); "Geschichte des ungrischen Reichs" (Wien, 1834); Roesler, Robert E.: "Dacien und Romänen" (Wien, 1866), "Die griechischen und turkischen Bestandtheile im Românischen" (Wien, 1865); J.C. Eder "Observationes criticae" (Cibinii, 1803).

Selecția cărților de istorie este făcută și prin achiziționarea colecțiilor de proli.

Conectarea permanentă a cărții de istorie cu cea de lingvistică are valoare de reprezentativitate pentru concepția acestuia: "limba e credincioasă expresie a însuși omuhii și istoria e nararea întâmplărilor lui, deci... lingvistica și istoria chiar atât sunt legate între sine ca și matematica și știința naturii"⁶.

Una din preocupările de căpetenie ale lui Timotei Cipariu a fost descifrarea mecanismelor de comunicare umană. În acest sens, la el limbajul este un instrument esențial de comunicare în analiza căruia descoperim unele elemente pe care abia structuralismul lingvistic le-a pus în mod pregnant. Pentru Timotei Cipariu comunicarea, ca proces uman esențial, constituie întotdeauna transmiterea unui conținut informațional, fiind totodată purtătoarea unor complicate sisteme și procese semiotice. Aceasta din perspectiva zilelor noastre, la Cipariu neexistând conceptul de semiotică.

Din configurația tematică a bibliotecii lui T. Cipariu se desprinde, edificator pentru preocupările sale științifice, domeniul lingvisticii în general și în special, al lingvisticii romanice. Pe baza cărților existente în colecția cipariană, se poate face o privire retrospectivă asupra dezvoltării lingvisticii, începând din cele mai vechi timpuri, când problemele de limbă erau înglobate în filozofie.

Parcurgând un itinerariu semnificativ al colecției cipariene observăm că lingvistul de la Blaj dovedește disponibilitate și receptivitate pentru cărțile nou apărute pe plan mondial, depășind astfel coordonatele unui provincialism cultural. După cum era și firesc: "savantul strâns legat de viața științifică europeană, dispune personal, la numai câteva luni de la apariția lor, de lucrări ce au tangență cu istoria și cultura mai veche sau mai nouă a ținuturilor locuite de români". Astfel, tăblițele cerate le preia de la Ackner M. I., Müller, F., din ediția din 1865 ("Inscripfen in Dacien", Wien, 1865). Textele din Ptolemeu sunt publicate în "Archivu" după ediția fotolitografiată apărută la Paris în 1867 ("Geographie de Ptolemée"); 7 din inscripțiile romane din "Archivu" în 1868 au fost preluate de la Desjardins a cărui colecție a ieșit de sub tipar în acel an (Desjardins, E., "Lettre a M. Henzen de Valachie et de Bulgarie provinces de Dacie et de Scytie", Roma, 1868)⁷.

Ca o permanență în procesul cercetării limbii române este raportul de interdependență dintre istoria și limba poporului. "Istoria națională - precizează savantul blăjan - strictisim împreună cu limba și filologia română, ca și la toate popoarele. Căci cu existența sau căderea limbii oricărui popor stă sau cade și istoria aceluia și unde a încetat limba, a încetat și viața lui, iar morții nu mai au istorie"⁸. Integrată acestei concepții este ideea fundamentală care transpare în toate cercetările lingvistice cipariene conform căreia: "... istoria limbii române este istoria foarte lungă, istoria ce cuprinde aproape de 2000 de ani, istoria interesantă, istoria demnă din tot punctul de vedere a fi studiată prin toate fazele, evenimentele, împrejurările prin care a trecut limba românească și a căutat să treacă, împreună cu națiunea căreia i-a fost interpreta cugetelor, bucuriei și durerilor sale..."⁹.

T. Cipariu a fost cel dintâi filolog român care a dat o largă extindere principiului istoric în abordarea studiului limbii române. Adept al unei cercetări riguroase a limbii atât diacronic cât și sincron, Cipariu critică cu sarcasm procedeul unor lingviști străini, folosit în cercetarea limbii române, care nu considerau: "... meritoriu a se adânci în secretele limbii românești"¹⁰, ci doar numărau și clasificau cuvintele, fiind "buni calculatori, răi filologi" și decretau: "... limba românească e o amestecătură din limba latină, slovenească, nemțească, ungurească, turcească, grecească, cu un cuvânt o adevărată rămășiță de la Turnul Babilonului"¹¹.

Împotriva acestora, lingvistul transilvănean chema români să-și apere limba națională: "Timpul doar era venit ca, într-acest timp de

deșteptare universale, și românii să se deștepte și cu mai multă atențiune să cerceteze ce e adevăr și fals în judecata străinilor"¹².

Limba română este în concepția cipariană "continuatoarea istoriei romano-latine și a filologiei latine-italice"¹³.

Apartenența lui Timotei Cipariu la cultura noastră contemporană, putem să o exprimăm parafrazându-l pe Francesco de Sanctis¹⁴ și să afirmăm că ceea ce a murit din Cipariu nu este sistemul ci exagerarea lui.

Din perspectiva analizei structurale contemporane, gândirea lingvistică a lui T. Cipariu am putea spune că a funcționat aproape perfect pe coordonata diacronică, erorile sale fiind în sincronie datorită perspectivelor socio-culturale și istorico-politice ale epocii și locului în care a trăit.

O apreciere elocventă asupra valorii contemporane a operei cipariene o făcea și Sextil Pușcariu, care arăta: "Cele mai solide pietre din temelii culturii noastre au fost așezate pe el, atâta doar că n-a ținut nicio-dată ca în aceste pietre să i se sape numele"¹⁵.

Credem că, încheierea acestei lucrări despre Timotei Cipariu poate fi făcută prin cuvintele unui alt mare ardelean, Lucia Blaga, care, analizând gândirea reinâncască în Transilvania arăta: "Așa cum i-am înfățișat, ca un prolog al spiritului nostru, latinistul devin, în ciuda rătăcirilor mai actuali decât oricând. Actuali sunt prin substanța lor, dacă nu prin manifestările lor. Ne-am bucură nespuse să știm că prin expunerea de față am izbutit să redeschidem un proces în care morții nu au fost ascultați în ultimă instanță".

NOTE

1. Organul Național, an XXII, 6, 1848, p. 25.
2. Cipariu T., Discursuri, Cluj, 1984, p. 54-55.
3. Ibidem, p. 81.
4. Ibidem, p. 61.
5. Manciulea St., Timotei Cipariu și Astra, Blaj, 1943, p. 24-25.
6. Cipariu T., Organul Luminării, Blaj, X, LXII, 3 martie 1848, p. 351.
7. Ursuțiu, M. Timotei Cipariu - editor de documente, în Biblioteca și cercetarea, II, Cluj-Napoca, 1980, p. 65.
8. Cipariu T. Elemente de limbă românească după dialecte și monumente vechi, Blaj, 1854, p. 125.
9. Cipariu T., Societatea Academică Română, în Archivu, 9, 20 octombrie 1867, p. 162.
10. Cipariu T. Principe de limbă și scriptură, Blaj, 1866, p. 231.
11. Ibidem, p. 232.
12. Ibidem, p. 234.
13. Cipariu T., De latinitate linguae valachicae, în Archivu, 21, 1 ianuarie 1869, p. 125.

14. De Sanctis, Francesco. Istoria literaturii italiene, București, 1965, p. 568.
15. Pușcariu S., Timotei Cipariu, în Cercetări și studii, București, 1974, p. 567.

**LE RAPPORT D'INTERDÉPENDANCE ENTRE L'HISTOIRE ET LA
LANGUE ROUMAINE REFLETÉ DANS LES COLLECTIONS DE LA
BIBLIOTHEQUE DE TIMOTEI CIPARIU**

-Résumé -

Pertant de l'étude approfondé de l'oeuvre l'érudit Timotei Cipariu, on présente les idées de ce roumain de Transylvanie concernant les idées de ce roumain de Transylvanie concernant l'histoire du peuple roumain, le rapport d'interdependance entre l'histoire et la langue, l'importance de la constitution et de la sauvergarde du patrimoine culturel des roumain. Toutes ces idées, tres importantes pour l'époque respective, ressortent de l'étude de la vaste bibliothèque de ce savant roumain.

O CASĂ DE COMERȚ BUCUREȘTEANĂ - CASA CAPȘA - ÎN COMPETIȚII INTERNE ȘI INTERNAȚIONALE DIN A DOUA JUMĂTATE A SECOLULUI AL XIX-LEA

Maria Ioniță

Fără îndoială, cea mai importantă etapă din istoria Casei Capșa coincide cu perioada în care și-a desfășurat activitatea afirmându-și personalitatea, talentul și creativitatea în domeniul cofetăriei, patiseriei și bucătăriei, domeniu pe care l-a modernizat și l-a transformat în adevărată artă, Grigore Capșa. Încă de la întemeierea firmei sale pe care o va conduce cu deosebită pricepere timp de 34 de ani, din 1868 până în 1902, Grigore Capșa reușește să o plaseze în fruntea unor întreprinderi similare bucureștene cu același vad bun și căutare, între care rivale de temut precum "Frascati"¹, "Fialkowski"² și "Terasa Otetelișanu"³. Printr-o organizare riguroasă a procesului de fabricație și desfăcere a produselor, cele mai multe unicate datorate fanteziei lui sau a lucrătorilor din subordine, prin modernizări tehnice, reorganizări și largiri ale localului, printr-o conduită ireproșabilă față de clientelă, dar și de personalul pe care-l conducea, el a asigurat Casei Capșa puterea de a rezista concurenței. Prestigiul acestuia în a doua jumătate a secolului al XIX-lea a fost probat cu prisosință de numărul și calitatea celor care o frecventau. Prin saloanele Capșei - cofetărie, iar mai târziu și restaurant și cafenea, s-au perindat de la membrii casei princiare și apoi regale a Serbiei - Principele Milan IV Obrenovici cu soția sa, principesa Natalia și fiul lor, viitorul rege Alexandru al Serbiei⁴, la oameni politici români și străini precum conservatorii Mișu Deșliu⁵ și Nicolae Filipescu⁶, liberalii Anastase Stolojan⁷, Nicolae Flea și P.S. Aurelian⁸ sau viitorul președinte al Franței, Raymond Poincaré. Considerată ca fiind "cercul exclusivist al scriitorilor și gazetărilor politice militante"⁹, Capșa i-a avut printre oasneții ei permanenți pe George Em. Lahovary și Grigore Ventura de la "L'Indépendance Roumaine", I.G. Valentineanu de la "Reforma", Victor Ionescu de la "Acțiunea", N.T. Orășanu, directorul unui irapresionant număr de reviste de satiră politică, frații Constantin, Ion și Anton Bacalbașa¹⁰ și bineînțeles, pe Mișu Văcărescu - Claymoor, cronicarul recunoscut al vieții mondene bucureștene. Trecând în revistă scriitorii și artiștii plasici care s-au perindat pe la Capșa în perioada în discuție, nu-i putem uita pe Radu D. Rosetti, Duiliu Zamfirescu, Elena Văcărescu¹¹, Cincinat Pavelescu și Dimitrie Naum¹², Constantin Jiquidi și Nicolae Grant¹³, George

Demetrescu - Mirea, Ștefan Popescu, Jean Alexandru Steriadi, Nicolae Vermont sau Alexandru C. Satmary¹⁴. Pentru ca lista să fie cât de cât completă trebuie să amintim că de ospitalitatea Capșei s-au bucurat mai multe glorii ale teatrului dramatic și liric francez culminând cu Sarah Bernhardt, precum și compozitorii George Enescu și Pietro Mascagni, ș.a.

Dar consolidarea și recunoașterea oficială a prestigiului conferit de o atare "clientelă", transformarea lui Grigore Capșa și a firmei sale într-o "glorie națională" au făcut-o numeroasele concursuri naționale și internaționale la care a participat, câștigând importante premii.

Primul pas pe drumul succesului în competiții organizate în branșa sa, Grigore Capșa îl face încă din perioada specializării la renumita casă de cofetărie și patiserie pariziană, Boissier. Fiind încă elev al acestuia participă la secțiunea de cofetărie și patiserie (grupa VII, clasa 70, 71 și 72) a Expoziției universale de la Paris din iulie 1867. Era singurul român între 800 expozanți francezi¹⁵ și totuși, pentru calitatea produselor prezentate, în mare parte tradiționale românești, juriul îl distinge cu două "mențiuni onorabile"¹⁶. Succesul obținut îi facilitează o audiență la împărăteasa Eugenia, soția împăratului Franței Napoleon al III-lea, căre-i face "o primire amiabilă și cele mai bune încurajări. Ea i-a încredințat personal câteva comenzi de care a fost perfect satisfăcută și încântată să cunoască aceste produse străine și delicioase"¹⁷. Împărăteasa Eugenia i-a propus chiar să devină furnizor al curții imperiale franceze, lucru neacceptat însă de Gr. Capșa.

După întoarcerea în țară și întemeierea propriei sale case de comerț, prima competiție la care ia parte este Expoziția universală de la Viena din 1873. La 31 ianuarie 1873, ministrul Agriculturii, Comerțului și Lucrărilor Publice, Nicolae Kretzulescu îi adresează rugămintea de a lua măsuri pentru pregătirea unor exponate, "în secțiunea română a expoziției de la Viena dorind a figura și uă colecțiune aleasă de cofeturi"¹⁸. Răspunzând solicitării, Grigore Capșa obține, la 18 august 1873, pentru produsele prezentate, Medalia de Merit¹⁹, iar membrii Comisiei Române a expoziției îi adresează, printr-un act oficial, felicitări pentru "produsele confecționate la București care ... au părut demne să rivalizeze cu tot ceea ce a trimis Parisul mai elegant și mai perfect în arta cofetăriei"²⁰. Actul este semnat de Comisarul general al secției române a expoziției de la Viena - Nicolae Kretzulescu și de membri Comisiei - Cezar Bolliac, Petrache Poenaru, P.S. Aurelian, I. Polizu Micșunești, I. Ioanide, C.I. Stăncescu.

În același an, 1873, obține Medalia de aur a Expoziției internaționale de la Paris²¹, pentru ca, doi ani mai târziu, în 1875, juriul aceleiași competiții internaționale să-i decerneze lui Gr. Capșa tot o medalie de aur pentru "bomboane, dulceață de trandafiri și diverse produse"²².

Participarea sa la "Expozițiunea de Arte și Industrii Române din anul 1880 a Societății <<Concordia Română>>"²³ ale cărei premii se dis-

tribuie în ziua de "31 mai 1881 în sala Ateneului celui vechiu"²⁴, este răsplătită cu două diplome de onoare pentru "cofetărie fină"²⁵ și "produse de artă culinară"²⁶. În onoarea membrilor societari și a participanților la expoziție, Comitetul societății, avându-l ca președinte pe C. Porumbaru și printre cei mai activi membri ai săi pe Dimitrie Butculescu, hotărăște organizarea unui banchet, după distribuirea medaliilor expozanților câștigători.

Banchetul urma să aibă loc la 7 iunie 1881 în localul "Concordiei Române" din Calea Rahovei nr. 16, delegatul societății în acest scop este numit Dimitrie Butculescu, iar "cotisațiunea... de 20 lei de persoană și subscripțiunea se face la dnul. Gr. Capșa, cofetar și culinar domiciliat Calea Victoriei"²⁷. Lui îi revine alcătuirea și pregătirea menu-ului care urma să cuprindă numai preparate și produse românești²⁸. La 8 iunie 1881 Dimitrie Butculescu îi trimite lui Grigore Capșa o scrisoare plină de entuziasm: "Festinel nostru a fost abundent, succulent și demn de un maestru culinar precum dumneavoastră. Nu numai că ne-ați oferit deliciale artei culinare, dar ați știut, prin finețea și rafinamentul variatelor dumneavoastră produse să ne provocați bucuria, strălucirea și sentimentul de fericire care face să palpita inima oricărui om ce-și iubește țara"²⁹. Pe lângă mulțumirile personale ale lui D. Butculescu membrii Societății "Concordia Română" și membrii jurului expoziției îi trimit un "act de mulțumire" însoțit de cartea festinului și de semnăturilor lor: D. Butculescu, C. Porumbaru, T. Maiorescu, C. Davila, Thoma Constantinescu, N. Carpati, ș.a. "Distinsul nostru cofetar și culinar Grigore Capșa" este felicitat "pentru gustul fin și delicat... pentru arta, luxul și abundența... pentru essecutarea corectă a cărții acestui festin... pentru primul festin redactat românește, pregătit de un român meritos pentru această societate românească"³⁰. În ianuarie 1882, "nefiind complete toate semnăturile", Grigore Capșa îi trimite lui Dimitrie Butculescu "actul de mulțumire" cu rugămintea "să faceți a se subsemna cei ce nu au subscris încă"³¹.

În 1881, la 1 noiembrie, îi întâlnim pe Gr. Capșa printre participanții la concursul de agricultură și industrie organizat de "Comițiul agricol al Județului Ilfov" al cărui juriu îi acordă Medalia de aur pentru conserve și fructe lisate din țară³².

Anul 1882 ni-l relevă, încă o dată pe Capșa, ca deschizător de drumuri. Societatea Philomatică din Bordeaux organizează în acest an o "Esposițiune Generală a produselor de agricultură, de industrie, de arte industriale"³³, care urma să găzduiască într-una din secțiuni o "expoziție universală de vinuri, spirtoase, lichioruri și băuturi fermentate"³⁴. Întrucât înștiințarea producătorilor și virtualilor expozanți români s-a făcut cu mare întârziere, Ministerul Agriculturii, Comerțului și Lucrărilor Publice anunță, la 3/15 martie 1882, că proprietarilor sau comercianților doritori de a participa la expoziția de la Bordeaux, "guvernul le va procura trans-

portul produselor cu calea ferată gratis, până la hotarele țării³⁵. În aceste condiții, singurul român care expune produse vinicole la Bordeaux este Grigore Capșa care și obține o medalie de bronz³⁶. Faptul nu este lipsit de importanță, căci, prin intermediul său, ajung să fie cunoscute și apreciate în Franța și apoi în toată Europa vinurile românești, iar producătorii noștri de vinuri vor începe să-și găsească deusee în străinătate.

Succesul de la Bordeaux, dar și alegerea sa în juriul special³⁷ al secției de produse de cofetărie la Expoziția cooperativelor din țară deschisă la București în toamna lui 1883, îl determină, ca și aici, să se prezinte tot cu produse vinicole. Obține diploma de onoare clasa I "pentru vinuri de Cotnar"³⁸. În același an primește o diplomă de onoare și la Expoziția universală de la Paris³⁹.

De altfel, începând din 1883, Grigore Capșa va fi prezent la toate expozițiile cooperativelor români organizate prin grija inițiatorului și promotorului mișcării cooperatiste din România, D. Butculescu.

La 4 noiembrie 1884, ziarul "Cooperatorul român", organul societăților cooperative, publică listele medaliaților expoziției organizate la Iași în octombrie același an. În cadrul secțiunii a VI-a, figura și Grigore Capșa care primise "diploma de onoare clasa I-a... pentru cofetărie"⁴⁰, juriul fiind format din Petru Poni - președinte, dr. T. Philipescu, dr. Riegler, T. Bonciu, N. Codreanu și I. Cătănescu - membri⁴¹. O medalie de aur obține Gr. Capșa și în urma participării la expoziția cooperativelor din 1886⁴², prima de acest fel amenajată în Cișmigiu.

Dimitrie Butculescu făcea, la 12 ianuarie 1894, un apel călduros către toți industriașii din România, îndemnându-i să participe cu produsele lor la "expozițiunea din București a cooperativelor din țară"⁴³, care urma să se inaugureze la 14 august același an în Cișmigiu, lucrările de construcție a unor pavilioane speciale pentru expozanți fiind conduse de arhitectul Ioan Socolescu⁴⁴. Până la urmă, deschiderea expoziției are loc abia la 29 august, oficiată, "de către Principele Ferdinand, Președintele ei de onoare"⁴⁵, iar la 4 noiembrie primește vizita regelui Carol I și reginei Elisabeta⁴⁶. Printre participanții la expoziție care cu acest prilej oferă daruri suveranilor, se numără și "Grigore Capșa"⁴⁷, cadoul său fiind evident "chocolată". Prin intermediul Șefului Casei Militare Regale, generalul Vlădoianu, sunt adresate mulțumiri în scris celor care au prezentat "daruri auguștilor noștri suverani cu ocazia visitei ce au făcut expozițiunii"⁴⁸.

Printre expozițiile internaționale la care produsele Capșei și realizatorul lor au obținut însemnate succese, au fost cele organizate la Paris în 1889 și, respectiv, 1900.

În cadrul celei dintâi la care Comitetul național român a fost condus de prințul George Bibescu⁴⁹, Grigore Capșa a concurat în grupa VII, clasa 72 - cofetărie, obținând, din partea unui prestigios juriu internațional, Medalia de aur⁵⁰. Cât despre expoziția universală de la Paris din 1900

la care Comisar general al părții române, după demisia lui Petru Poni⁵¹, a fost numit Dimitrie Olănescu, ea⁵² a încununat activitatea industriașului și a comerciantului român cu trei medalii de aur și două "Grand Prix"-uri, unul fiind obținut în cadrul grupei X, clasa 60⁵³, unde concureau produse de cofetărie și ciocolată.

Cu această ocazie G. Dervilly, prin articolul "L'Hôtel Grêgoire Capsa, à Bucarest", publicat în revista "L'Encyclopédie Contemporaine" din 15 iunie 1900⁵⁴, face cunoscute, în termeni laudativi, cititorilor francezi, biografia și realizările lui Grigore Capșa. Ziaristul parizian remarcă în primul rând locul onorabil ocupat de acesta "la marea expoziție industrială din 1900"⁵⁵ adăugând că, datorită inițiativei sale lăudabile, "astăzi... Bucureștii posedă un satabiliment de confiserie și patiserie, care este în stare să rivalizeze cu cele mai mari case de felul acesta din Paris... Boissier, Marquis, Potel și Chabot... și ocupă primul rang printre marile case de alimentare, prin îngrijirea dată tuturor preparațiilor delicate care constituie luxul mesei"⁵⁶. G. Dervilly subliniază, în mod deosebit, meritele lui Grigore Capșa în impulsionarea industriei alimentare în România, serviciile aduse societății românești, dar și celei franceze, căci "multe din cele mai mari stabilimente pariziene și-au procurat în diferite împrejurări, lucrători de la Casa Capșa care deveniseră maeștrii"⁵⁷.

Cu o asemenea valoroasă și solidă zestre moștenită de la fondatorul ei, Casa Capșa va continua, chiar și după moartea acestuia survenită în 1902, să ocupe unul din primele locuri între casele de comerț alimentare din București și din țară, cu un prestigiu european bine stabilit. Păstrarea tradiției statornică de Grigore Capșa de către cei care au preluat firma începând din 1903, respectiv unul din ginerii săi, inginerul Nicolae Zănnre și nepotul său de frate, Ștefan Capșa, a făcut posibil ca și astăzi poate nu în cea mai bună formă, după aproape 150 de ani, trecând printr-o deosebit de dificilă perioadă începută odată cu rechiziționarea sa de către stat în 1948⁵⁸, "Casa Gr. Capșa" să existe.

NOTE

1. Gheorghe Crutzescu, Podul Mogoșoaiei. Povestea unei străzi, București, 1987, p. 153.
2. George Potra, Din Bucureștii de ieri, vol. I, București, 1990, p. 391 - 396.
3. Ștefan Ionescu, Podul Mogoșoaiei. Calea Victoriei, București, 1961, p. 68 - 70.
4. L'Independance Roumaine, anul 20, nr. 5.925 din 19 octombrie 1896, p. 2.
5. Constantin Bacalbașa, Bucureștii de altădată, vol. III (1901 - 1910) București, 1936, p. 122.

6. Ibidem.
7. Ibidem.
8. *L'Indépendance Roumaine*, anul 20, nr. 5.956 din 25 noiembrie/3 decembrie 1896, p. 1.
9. George Costescu, *Bucureștii Vechiului Regat*, București, 1944, p. 378 - 381.
10. Ibidem.
11. Maria Ioniță, O sursă documentară inedită și originală din patrimoniul Muzeului Național de Istorie a României: Cartea de impresii a Casei Capșa, în *Revista muzeelor*, nr. 6 - 7/1990, p. 34.
12. George Costescu, op. cit., p. 381.
13. Ibidem.
14. Maria Ioniță, op. cit., p. 35.
15. Catalog - reclamă, *Maison de confiserie*, Rue Mogosola, no. 26, București, 1869, p. 3. M.N.I.R., Of. 2.220/1994.
16. Diploma pentru o "mențiune onorabilă...", M.N.I.R., Of. 2.220/1994.
17. Marie - Obélin Capșa, *Historique véritable des deux Maisons de Confiserie Capșa à Bucarest*, Paris, 1909, p. 8.
18. Arhivele Statului București, Colecția Documente muntenești, pachet CLXXIX/26, f.1.
19. Diploma acordată fraților Capșa la Expoziția universală de la Viena din 1873, în arhiva Mircea M. Possa.
20. Actul de felicitare al Comisiei române a Expoziției universale de la Viena, în arhiva Mircea M. Possa.
21. Ștefan Capșa, *Capșa, 1852 - 1942*, București, f.a., f. 84, M.N.I.R., Of. 2.220/1994.
22. Diploma obținută de Grigore Capșa la Expoziția de la Paris din 1875, în arhiva Mircea M. Possa.
23. Arh.St.Buc., Fond Butculescu, pachet II/82, f. 1.
24. Ibidem.
25. Idem, f. 2.
26. Ibidem.
27. Idem, pachet II/139, f. 25.
28. Idem, pachet II/83, f. 3.
29. Idem, pachet II/85, f. 1.
30. Act de mulțumire al Societății "Concordia Română", M.N.I.R., Of. 2.220/1994.
31. Arh.St.Buc., Fond Butculescu, pachet II/139, f. 24.
32. Diploma acordată lui Grigore Capșa, arhiva Mircea M. Possa.
33. Arh.St.Buc., Fond Regia exploatărilor agricole și zootehnice, dosar 723/1882, f. 1.
34. Ibidem.
35. Idem, f. 23.

36. Dr. Nicolae Angelescu, Negustori de odinioară. Grigore Capșa și familia sa. (1841 - 1902), București, 1940, p. 11.
37. Arh.St.Buc., Fond Butculescu, pachet II/159, f. 23 v.
38. Diplomă, exp. cooperativelor, 6 dec. 1883, arh. Mircea M. Possa.
39. Ștefan Capșa, op. cit., f. 110.
40. Arh.St.Buc., Fond Butculescu, pachet II/159, f. 23 v.
41. Ibidem
42. Ștefan Capșa, op. cit., f. 115.
43. Arh.St.Buc., Fond Butculescu, pachet II/139, f. 203.
44. Ibidem.
45. Idem, f. 211.
46. Idem, f. 255.
47. Idem, pachet II/176, f. 1.
48. Idem, pachet II/139, f.256.
49. Idem, f. 152.
50. Diplomă acordată lui Grigore Capșa, arhiva M.M. Possa.
51. Arh.St.Buc., Fond R.E.A.Z., dosar 1161/1896, f. 1.
52. Idem, f. 31.
53. Diplomă acordată lui Gr. Capșa pentru un "Grand Prix", arh. M.M. Possa.
54. L'Encyclopédie Contemporaine, nr. 436 din 15 iunie 1900, p. 77, M.N.I.R., Of. 2.220/1994.
55. Ibidem.
56. Ibidem.
57. Ibidem.
58. Dosar cu întregul inventar al Întreprinderii Gr. Capșa. Februarie 1948, în arhiva M.M. Possa.

UNE MAISON DE COMMERCE BUCARESTOISE - LA MAISON CAPȘA - DANS DES COMPETITIONS DE LA DEUXIÈME MOITIE DU XIXe SIÈCLE

- Résumé -

L'auteur attire l'attention sur la plus connue et appréciée Maison de Commerce bucarestoise de la deuxième moitié du XIXe siècle la Maison Capșa - confiserie, restaurant, hôtel et café.

Les nombreux prix qu'a gagné Capșa à une série de compétitions dans la Roumanie, de même que à l'étranger, fait preuve de l'importance et du prestige de cette Maison et, dans le même temps, de son fondateur - Grégoire Capșa - l'élève du très connu et très renommé maître confiseur français, Boissier.

Fig. 1. – Casa Capșa așa cum arăta înainte de lucrările de renovare din anul 1907.

– La maison Capșa ainsi comme elle montrait avant les travaux de restauration de 1907.

Fig. 2. – Casa Capșa decorată cu ocazia vizitei Împăratului Franz Joseph I la București, în 1897.

– La Maison Capșa arrangé pour la visite de l'empereur François Joseph I à Bucarest, en 1897.

Fig. 3. – Emblema a Casei Capșa cu menționarea medaliilor obținute la competiții interne și internaționale, între 1867 și 1889.

– Emblème de la Maison Capșa mentionnant toutes les medailles obtenues aux compétitions internes et internationales pendant les années 1867–1889.

Fig. 4. – Diploma obținută de Grigore Capșa la Expoziția universală de la Paris, din anul 1867.

– Diplôme obtenue par Grégoire Capșa à l'Exposition Universelle de Paris, de 1867.

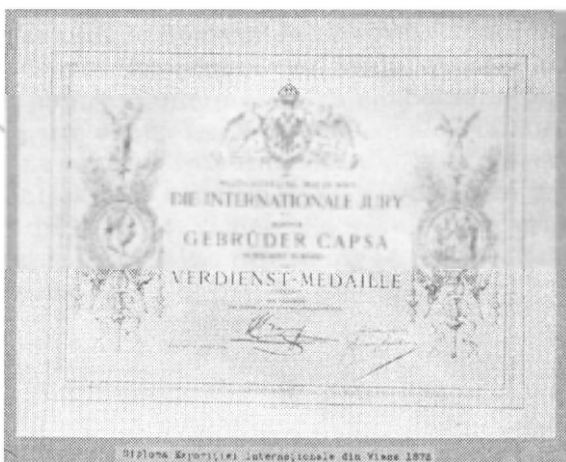
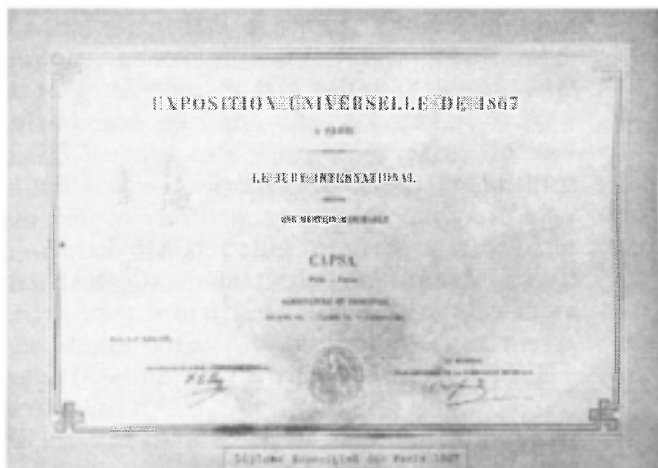

Fig. 5. – Diploma conferită de Grigore Capșa la Expoziția internațională de la Viena, din anul 1873.

– Diplôme conférée par Grégoire Capșa à l'Exposition Internationale de Vienne, en 1873.

UN PROIECT DE STEMĂ ORĂȘENEASCĂ PENTRU BOTOȘANI LA 1865¹

Silviu Andrieș - Tabac

La 28 martie 1865 prefectul județului Botoșani raporta ministrului de interne că primarul orașului Botoșani i-a "comunicat un model format de d. consilier Udritchî pentru schimbarea mărcii sigiliului Primăriei", arătând că în ședința Consiliului comunal din 6 martie "s-au aprobat și s-au decis" ca după acest "model" să se graveze toate sigiliile Primăriei, și cerea sancționările de rigoare².

"Modelul" anexat raportului, autentificat de către secretarul Consiliului comunal Botoșani Gheorghiu, reprezenta un desen încadrat într-un cerc linlar continuu, având în câmp imaginea unui turn crenelat de cetate roșu, cu ziditura tot roșie, cu poarta decșhisă, flancat de două turnulețe mici, mai înalte cu cupolele conice albastre și data "1865" între ele, așezat pe o terasă cafenie; în prim plan în fața porții în vârful unei movile verzi este înfiptă vertical o coasă cu lama albastră (argint ?) spre stânga și coada din lemn natural; turnul este surmontat de o coroană princiară de aur ce timbrează două scuturi dreptunghiulare înclinate unul spre altul, atingându-se într-un colț și vârfurile scuturilor atingând vârfurile turnulețelor laterale; scutul din dreapta poartă acvila Țării Românești, coronată și cu zborul desfăcut în jos, iar cel din stânga - capul de bour al Moldovei, reprezentat ca zimbru (cu barbă) și având între coarie o stea cu 6 raze, ambele steme necolorate; abrisurile sunt negre, iar în exergă într-un rând avem legenda: "- PRINCIPATELE - UNITE - ROMÂNE - PRIMERIA URBI BOTOȘANI -"³.

La 9 aprilie ministrul de interne decide: "Spre răspuns să se arate că Ministerul nu este de opinie a se schimba marca, care și pentru primărie nu poate fi alta decât aceea a județului"⁴, ceea ce s-a și comunicat prefectului de Botoșani la 12 aprilie⁵.

Orașul Botoșani în evul mediu avusese în pecetii o pasăre citită mai ales ca păun⁶ și interpretată ca simbolizând faptul că veniturile târgului făceau parte din izvoarele de venituri ale doamnei Moldovei⁷.

La hotarul veacurilor XVII - XVIII, odată cu întărirea puterii centrale, oficialitățile municipale își pierd din ce în ce mai mult autoritatea, intrând în declin și sigilografia și heraldica urbană. Se ridieă în schimb autoritățile ținuturilor, care ajung să posede steme proprii la granița secolelor XVIII - XIX.

Astfel, în Sigiliul Divanului Cnejei Moldovei (cca. 1806 - 1812) - prima imagine conservată a stemelor districtelor principatului moldovelesc - ținutul Botoșani va purta un coșac cosind⁸, iar începând cu 1817 (Stema mare domnească a lui Scarlat Callimachi) doar o coasă înfiptă într-o terasă cu vegetație (uneori lan de grâu sau iarbă cu flori) cu lama spre dreapta⁹. Aceeași coasă, dar de argint, va fi fixată de către Comisia consultativă heraldică drept stemă a județului Botoșani la 1928¹⁰.

Modernizarea societății românești în secolul XIX readuce în prim plan orașul ca principal centru al dezvoltării și progresului multilateral. Orașele vor să se deosebească de restul unităților administrative și încearcă să se impună și prin "dreptul la sigiliu" - privilegiu medieval major, cu o importanță diminuată în epocile următoare, dar încă înțeles ca ceva iminent în procesul de autoafirmare.

Și așa cum un sigiliu adevărat trebuie să poarte, ca dovadă a nobilei posesorului, în primul rând o stemă, mințile luminate își îndreaptă gândurile spre marca municipală, care să fie proprie și deosebită.

Cu ce vin Botoșanii ?

Mai întâi, păstrează ceea ce li se pare vechi și autentic, deci veșnic și nobil. Atunci când nu se mai știa că orașul mai avusese un blazon medieval, această condiție o îndeplinea coasa din stema ținutului, care servea și pentru orașul de reședință.

Apoi, botoșenenii introduc noțiunea de oraș - cetate, civitas. De aceea avem turnul alegoric, Botoșanii neavând o cetate pe care să și-o vrea.

Și, în sfârșit, se încearcă exprimarea localizării orașului vizat în cadrul acestei lumi: el face parte dintr-un sat rezultat din unirea a două țări (scuturile încărcate cu stemele Moldovei și Țării Românești) sub egida unui singur principe (coroana).

Nu putem proba o bogată fantezie a autorilor, dar certificăm o gândire heraldică sănătoasă. Operând cu noțiunile foarte simple cetățenii orașului Botoșani la 1865 doresc să aibă un însemn heraldic în stil clasic, caracterizat prin vechime, stabilitate și ereditate (chiar dacă nu au scutul obligator de rigoare), dar și unul nou, care să exprime tendința de a fi alții decât au fost, liberi și de sine stătători, precum și bucuria noti stări politice a neamului.

În capitală, însă, lucrurile erau gândite încă altfel.

NOTE

1. Comunicare prezentată la ședința Comisiei Naționale de Heraldică, Genealogie și Sigilografie, Filiala Iași, din 12 martie 1996.
2. Arhivele statului București, Ministerul de interne, Divizia comunală, d. 8/1865, p. 99.

3. Ibidem, p. 100.
4. Ibidem, p. 99.
5. Ibidem, p. 101.
6. D. Cernovodeanu, J. Mănescu, Noile steme ale județelor și municipiilor Republicii Socialiste România, București, 1974, p. 9; D. Cernovodeanu, Știința și arta heraldică în România, București, 1977, p. 185; E. Vărtosu, Din sigilografia Moldovei și Țării Românești în Documente privind istoria României, Introducere, vol. II, București, 1956, p. 480 - 482.
7. E. Vărtosu, op. cit., p. 481.
8. D. Cernovodeanu, Știința..., p. 447, f. 1.
9. Ibidem, f. 2, 3, 4, p. 445; f. 4, p. 469; f. 6, p. 475; f. 1.2, p. 477; p. 485, f. 4; M. Dogaru, Sigiliile orășenești din epoca modernă și contemporană, București, 1978, p. 62, f. 28, 29, p. 63, f. 300.
10. M. Dogaru, Din heraldica României, București, 1994, pl. XXVIII, f. 121.

PROJET D'UN BLASON MUNICIPAL POUR BOTOȘANI À 1865

- Résumé -

En 1865 le Concil municipal de Botoșani a décidé de choisir un nouveau blason, différent de celui du district homonyme. Le nouveau blason devait conserver la tradition locale (faut de blason districtuel), mieu marquer la condition de "civitas" de la ville (un tour de cité) et de souligner son appartenance à l'État roumain unifié (les armes accolées de la Moldavie et de la Valachie, timbrées d'une couronne princière). Cette témoignage de modernisation de la société roumaine a été conservé par un projet d'un sceau héraldique municipal - refusé alors par les autorités centrales - gardé aux Archives Nationales de Bucarest.

PREMISELE EXTERNE ALE ABDICĂRII DOMNITORULUI ALEXANDRU IOAN CUZA

Gheorghe Cliveti

Abdicarea sau, cum s-a mai spus, detronarea lui Cuza Vodă s-a constituit într-un eveniment cu repercursiuni dintre cele mai serioase asupra devenirii statului român modern. Deși s-a produs într-o manieră conspirativă, la adăpostul nopții, implicând din partea celor care au acționat grave deziceri de responsabilități de natură politică, administrativă, militară și, nu în ultimul rând, morală, actul de la 11/23 februarie 1866 a semnat cu mult mai mult decât provocarea sfârșitului unei domnii. În determinarea sa imediată nu a avut cum să prevaleze elanul popular, ci calculul politic, propriu unei elite, în măsură să răspundă cu promptitudine unui anumit imperativ istoric. După cum au dat de înțeles "făptuitorii lui 11 februarie", provocarea abdicării domnitorului Alexandru Ioan I a fost necesită de însuși procesul "realizării integrale" a programului național, adoptat de adunările ad hoc la 1857. Dintre cele patru puncte sau dorințe mari, (autonomia deplină, Unirea, prințul străin și guvernământul constituțional¹) ale amintitului program, merit consacării ființei politice a statului român, doar primele două și parțial, cel de-al patrulea au putut fi îndeplinite prin dubla alegere a lui Alexandru Ioan Cuza ca domnitor al Moldovei și al Valahiei și prin marile acte din timpul domniei acestuia. A trebuit să rămână însă, ca problemă de conștiință și de înaltă responsabilitate, pentru cei decizi să acționeze la 1866 în numele cauzei naționale, îndeplinirea celui de-al treilea punct înscris, se știe, în cronică evenimentială și ca ultimul², punct ce consta în aducerea pe tronul de la București a unui prinț străin, dintr-o dinastie europeană.

Pentru mulți dintre contemporanii actului din februarie 1866 și pentru și mai mulți din posteritatea acestuia s-a impus însă și o altă problemă de conștiință, mai curând delicată decât dificilă, anume, dacă ar fi putut fi salvată Unirea și apropiat momentul realizării Independenței prin menținerea lui Cuza Vodă pe tronul României (Principatelor Unite). Încercările de elucidare a unei atare probleme au ocazionat puncte de vedere dintre cele mai controversate, ținând de firescul permanentei reevaluări a adevărului despre 11 februarie sub impactul valorificării ineditului documentar și al largirii perspectivei temporare, dar, nu mai puțin, și de resorturi vădit politice. Spre exemplu, în condițiile perioadei imediat următoare anului 1866, "amintirii" domniei lui Alexandru Ioan Cuza i s-a

atribuit "un înțeles aproape subversiv; trecutul țării, închizând paranteza scurtei sale, domniei, părea mărginit la barierele oficiale ale tribunei de 10 Mai"³. "Voga panegiristilor" lui Carol I nu a putut, se înțelege, să reziste cursului cercetărilor istorice, care, după apariția monumentalei monografii a lui A.D. Xenopol consacrată domniei lui Carol Vodă⁴ și după darea în vileag a Arhivei Cuza (1928)⁵, au făcut să ajungă un loc comun probarea adevărului că actul de la 11 februarie, considerat în strânsă conexiune cu celelalte fapte împlinite la 1866 (aducerea prințului străin și adoptarea Constituției), a însemnat nu o ruptură, ci o redimensionare a procesualității "înfăptuirii României"⁶. Evaluarea momentului 1866 dintr-o asemenea perspectivă a ajuns însă să fie confruntată dur cu prejudecățile politice și mai ales cu pozițiile dogmatice, de inspirație străină, ale anilor '50 ai secolului nostru, când istoriografia românească a resimțit serios repercursiunile conformării sale excesive condiției de ancilla politicae. Avem în vedere modul în care a fost apreciat momentul 1866 de contribuțiile istoriografice ale căror rezultate se regăsesc sintetizate în paginile rezervate de volumul IV al tratatului de Istoria României⁷. S-a susținut atunci că evenimentele din anul 1866 ar fi pus capăt experienței pozitive a societății românești sub un domnitor autohton, ele semnificând, totodată, începutul unei perioade reacționare, marcată de "alianța burghezo-moșierească" și de instalarea prințului străin pe tronul României, prinț de Hohenzollern-Sigmaringen, descendent din ramura cadetă a dinastiei Prusiei. Momentul 1866 ce a urmat unui lanț de izbânzi interne și externe ale domniei lui Alexandru Ioan Cuza, a fost privit ca o abatere de la cursul firesc al realităților românești. El a fost considerat, din perspectiva consecințelor ce le-a avut asupra poziției internaționale a României, drept începutul (premise) "aservirii" dezvoltării acesteia de unele mari puteri din Occident, în speță de Prusia (pe punctul de a deveni "o Germanie imperială"). În felul acesta au putut fi deduse și rațiunile care, chipurile, au determinat aderarea României la Tripla Alianță, în 1883. Asemenea aserțiuni, lipsite de fundament științific, au fost, se știe, serios amendate de unele demersuri istoriografice inițiate spre finele "anilor '60" și dezvoltate ulterior⁸, demersuri cărora li se poate recunoaște meritul de a fi reasezat pe făgașul corespunzător exigențelor cercetării istorice evaluarea semnificațiilor momentului 1866, în speță ale actului abdicării lui Cuza Vodă. Și totuși, problema de conștiință ce am enunțat-o la începutul acestui paragraf s-a menținut în dialogul cotidian, ea făcându-și, în ultima vreme, un loc de prim-plan în confruntările de opinii din societatea românească. Denotând opțiuni republicane sau monarhice, confruntările respective au darul de a incita pe istorici, ele presupunând prin excelență trimiteri la învățămintele trecutului. Ne gândim la acei istorici care par să țină, nu fără ostentație, să-și etaleze vocația de oameni ai cetății. Ostentație sesizabilă îndeosebi la istorici cu opțiuni declarate republicane⁹, aceștia căutând să susțină, printr-o amendabilă forțare a realităților trecute, până

și ideea că statutul de domnitor al lui Cuza ar fi întrunit prerogativele proprii unui președinte de republică. Este de la sine înțeles cam în ce manieră sunt înclinați asemenea istorici să prezinte actul detronării lui Cuza Vodă. O manieră care, pentru a fi convingătoare, nu neapărat sub raport științific, vădește reluarea, în bună măsură, a argumentației desfășurată în paginile amintitului, mai sus tratat de Istoria României, ea apărând orientată, în mod deliberat, spre a considera ca preludii ale actului ce a pus capăt domniei lui Cuza, disputele încărcate de polemici de pe scena vieții politice a Principatelor Unite. Cât privește premisele externe ale aceluiași act, acestea sunt dacă nu neglijate, atunci, cu certitudine, insuficient ori eronat evaluate, constatare valabilă, de altfel, pentru cele mai multe dintre contribuțiile incluse de istoriografia lui 11 februarie, mai ales pentru contribuțiile aparținând istoricilor români¹⁰.

Nu încape deci îndoială că problema premiselor externe, considerate în împletirea lor cu cele interne, ale actului în discuție aici, poate să constituie obiectul unui demers întrutotul oportun. Un demers ce să prezinte importanță cu mult mai mare decât în sine. Pe lângă completarea spectrului preludiilor lui 11 februarie, un atare demers s-ar vrea, în intenția noastră, și o încercare, sperăm reușită, de a sancționa audiența ce încă o are, nu numai în mediul istoricilor, considerarea abdicării lui Cuza Vodă de o manieră ce să permită a se face dintr-un eveniment istoric o armă de luptă politică. Fiindcă, să recunoaștem, actul din februarie 1866 a căpătat, cu timpul, o tot mai mare încărcătură emoțională, evidențiată, între altele, și de accentele de subiectivism moldav, reflectat chiar și de contribuții istoriografice de dată recentă¹¹ și explicabil, măcar în parte, de resimțirea, la nivelul stărilor de spirit de la nord de Milcov, a tendinței istorice de valahizare a vieții politice românești.

Pentru a fi mai bine înțeleși în intenția demersului de față, credem că se impune să facem - fie și sub aparența de avertisment - precizarea că între ceea ce se înțelege în mod obișnuit prin contextul internațional și premisele externe ale unui eveniment istoric nu prea avem cum să surprindem o suprapunere totală sau sinonimie. Premisele, prin însăși natura lor, se definesc din perspectiva determinării evenimentului, în vreme ce contextul este dat de ocurențe ce-l pot influența sau doar însoți (împrejura) pe timpul survenirii sale. Așa încât, prin premisele externe ale abdicării lui Cuza Vodă se cuvine să înțelegem acele dispoziții de factori și evenimente din afara spațiului național românesc, însă nu străine survenirii ca atare a actului de la 11/23 februarie 1866; mai exact, acele dispoziții de factori și evenimente ("preludii") ce s-au conturat pe fondul unor puternice interferențe, presupuse de evoluțiile realităților din Principatele Unite și ale acestora de pe plan extern. or, atare interferențe, în cazul ce ne interesează, și-au avut până și cadrul juridic, politico-diplomatic, de exprimare. Cum bine se știe, Principatele Române (Principatele Unite, din 1858) au fost plasate, în temeiul tratatului de la Paris din 30 martie 1856 și al convenției din 19 august 1858, sub un regim internațional deosebit de com-

plex. Cele două principate continuau să se afle sub suzeranitatea otomană, ele urmând să "beneficieze" și de garanția colectivă a puterilor europene. Pentru mulți istorici, acest regim internațional ar fi reprezentat un factor favorizant acțiunii naționale românești pe considerentul că el a presupus anularea prealabilă a protectoratului Rusiei și a exclus intervenția unilaterală a unei mari puteri în Principate, fără avizul "de concert" al celorlalte părți semnatare ale tratatului de la Paris. A fost avut în vedere și un alt considerent, anume, că atitudinile puterilor garante ar fi denotat, în diverse ocazii, semne de *laissez-aller*, încât românii ar fi avut șansa să profite cu dibăcie de porțițele îngăduite acțiunii lor naționale de contrac-tanții ordinei pentru Principate. Ceea ce s-ar fi impus însă să fie avut mai mult în vedere este faptul că în atitudinile garanților și-au făcut loc disensiuni grave, contrare rațiunii colective, care, de regulă, nu au premers, ci au ieșit în evidență sub impactul actelor naționale ale românilor; că ace-leași disensiuni nu au ținut de funcționalitatea congruentă a garanției colective, ci de interesele particulare ale fiecărei puteri; că dacă românii au dorit, într-adevăr, ca statutul internațional al Principatelor să fie plasat sub o garanție europeană, ordinea garantată a corespuns prea puțin do-rințelor lor exprimate de forurile reprezentative (adunările ad-hoc) la 1857, dorințe ce vizau recunoașterea pentru Moldo-Valahia a unui drept de a fi (suveranitatea de stat) și nu a unui mod de a fi (de a se organiza ca stat și societate). Faptul ce l-am menționat doar în principalele sale compo-nente¹² ne poate oferi, dealtfel, și explicația esențială asupra modalității (căii) de raportare a acțiunii naționale românești față de garanția colectivă a puterilor europene. O modalitate ce a constatat în revoluționara politică a faptului împlinit¹³, sub incidența căreia s-a situat și experiența istorică a domniei lui Cuza Vodă. Ca urmare, în funcția de respectiva modalitate, care a cunoscut momente atât de tensionate pe întreaga durată a anilor 1859-1866, am și considerat nimerit să urmărim devenirea premiselor externe ale abdicării lui Cuza Vodă. Și aceasta fiindcă, urmărite în felul arătat, premisele externe ne pot conduce de la sine către încheierea, con-firmată și de preluțiile interne, că actul de la 11 februarie 1866 a fost grăbit nu de "greșalele", ci de faptele mari ale "domnului Unirii"; că același act a pecetluit un destin politic determinat de însăși menirea primordială a ascensiunii lui Cuza la cea mai înaltă demnitate în stat.

"Îndoita alegere", la 5 și 24 ianuarie 1859, a colonelului Alexandru Ioan Cuza, ca domnitor al Moldovei și, respectiv, al Valahiei (Țării Românești), acea "unire mitigată", cum o va numi N. Iorga¹⁴, ni se dezvăluie, prin cauzele, momentul, maniera și consecințele producerii sale, într-o impresionantă corolă de semnificații, proprii unui eveniment de natură să dea o înaltă expresie dimensiunilor fundamentale ale devenirii noastre istorice. Un asemenea eveniment a fost firesc să consti-tuie o deosebită tentație pentru numeroase și prestigioase condele românești și străine¹⁵. Iar o problemă asupra căreia acestea au trebuit să

se pronunțe a fost aceea a situării (aprecierii) îndoitei alegeri în raport cu ordinea pe care puterile au contractat-o în privința Principatelor. În formularea răspunsurilor ce s-au dat problemei naționale, s-a înclinat, uneori, să se considere că înfăptuirea românească nu ar fi contravenit tratatului din 1856 și convenției de la Paris din 1858, ce a consfințit înțelegerea finală a marilor puteri în afacerea Principatelor¹⁶. Au fost invocate, în sprijinul acestei aserțiuni, opiniile unora dintre corifeii partidei naționale (V. Boerescu, M. Kogălniceanu etc.), după care convenția, deși nu "da" Unirea, "da mijloace și putința de a ajunge la realizarea ei"¹⁷; de asemenea, observația făcută de V. Boerescu în Adunarea electivă de la București, că, prin alegerea lui Cuza și ca domnitor al Valahiei, nu se încălcau clauzele amintitului act politico-diplomatic, "întrucât nu era vorba de o unire politico-administrativă, ci de o unire personală"¹⁸; în fine, prevederea convenției că "regimul autonomiei" Principatelor va putea suferi modificări "în limitele stipulate prin înțelegerilor Puterilor garantate cu curtea suzerană"¹⁹ oricât am căuta însă să le circumscriem unei demonstrații logice aceste argumente nu pot rezista în fața evidenței că "îndoita alegere" a însemnat o flagrantă violare a voinței marilor puteri și a actelor lor politico-diplomatice (în speță a convenției de la Paris)²⁰. A susține contrariul ar însemna să lipsim de motivație întrunirea unei noi conferințe a Puterilor la Paris, în 1859, și chiar denumirea de fapt împlinit pe care românii înșiși au atribuit-o marelui lor act de energie națională. După cum bine s-a remarcat, "îndoita alegere" a semnatificat proclamarea unui principiu (al Unirii) și nu doar votarea unui individ²¹. Alesului națiunii i se încredințase nu o coroană, ci un mandat imperativ²² - necesitat de înfăptuirea unui program de reforme interne, ce să echivaleze cu așezarea "legilor noi" la temelia dezvoltării societății, și de împlinirea unor "dorințe" ce le-au fost refuzate românilor de puterile garante²³ -, mandat în care au putut fi lesne descifrate tendințele spre independență și spre desăvârșirea unității naționale²⁴. Cu toată afișarea de români a uzitării unor mijloace compatibile cu ordinea în vigoare, sensul profund revoluționar al "îndoitei alegeri" a fost, încă din epocă, de domeniul convingerii unanime. Dată fiind natura sa, actului românilor nici n-ar trebui să ținem neapărat să-i etalăm legitimitatea printr-o zadarnic căutătură concordantă a sa cu deliberările forurilor internaționale. La 1859, românii, consecvenți cu sensul "dorințelor" adunărilor ad-hoc, s-au întemeiat pe forța morală (cel puțin) a unanimității unioniste interne, căreia numai din rațiuni de circumstanță au ținut să-i confere și atributele unei împliniri a referendumului preconizat, atât de restrictiv, însă, de puteri, la 1856. Anacronicele legi fundamentale (convenția), impusă de factori externi, i-a fost opusă, la 5 și 24 ianuarie 1859, legitimitatea capacității inalienabile și sacre a unei națiuni de a-și fi regizorul propriei deveniri, altfel spus, de a-și făuri propria istorie. Sunt aspecte ce constituie un suport solid pentru considerarea actului energic din ianuarie 1859 ca semnificând o veritabilă revoluție națională.

Evidența încălcare de români a ordinii nu avea cum, firește, să scape vigilenței "înalțelor curți". Acestea se aflau însă într-o situație deosebit de complicată, reacționând față de "îndoita alegere" într-o manieră ce va lipsi practic de șanse, materializarea insistențelor puterii suzerane, secundată de Austria și, o vreme, de Anglia, de a impune abordarea delictului comis de români numai din perspectiva ordinii garantate. Dificultățile realizării consensului puterilor - condiția esențială pentru a se recurge la o abordare a actului românilor în maniera dorită la Constantinopol și Viena - au fost puse, de obicei, pe seama concentrării atenției marii politici asupra chestiunii italiene²⁵. Jocul împrejurărilor internaționale apare, astfel, prezentat drept cauza primordială ce ar fi permis menținerea "îndoitei alegeri"²⁶. Este un mod de a privi lucrurile a cărui valabilitate pare să-și aibă principala justificare în faptul că, în problema recunoașterii actului românilor, scoaterea Vienei și Constantinopolului din obstinatul lor refuz de a adera la poziția celorlalte curți - Franța, Rusia, Prusia, Sardinia și, după unele ezitări Anglia - s-ar fi datorat efectului pe care l-a avut asupra raporturilor internaționale desfășurarea războiului franco-sardo-austriac. Fără riscul exagerărilor, considerăm că ar fi trebuit să se aibă în vedere nu atât venirea, aproape de la sine, a împrejurărilor externe în favoarea recunoașterii faptului împlinit, cât impactul internațional al acestuia din urmă. Iar veridicitatea unui asemenea mod de a privi lucrurile poate fi probată de constatarea că, departe de a fi beneficiat doar de concursul împrejurărilor, românii s-au implicat în acțiunea forțelor de disoluție a ordinii conservatoare europene, evenimentele din Principate relevându-se ele, cu o pondere considerabilă chiar și în determinarea poziției marilor cabinete față de chestiunea italiană. Fără a fi vorba de simple coincidențe se poate observa că, înainte de a fi recurs, românii la amintitul lor fapt împlinit Franța și Sardinia dădeau vizibile semne de neputință în privința stabilirii căii de acțiune pentru atingerea obiectivelor asupra cărora căzuseră în principiu de acord încă din iulie 1858. Proiectele de insurecționare a naționalităților deși vehiculate între Torino și Paris, se dovedeau, în ultima parte a anului menționat, deosebit de riscante²⁷. Cele două curți conspiratoare vnr malza, de aceea, pe declanșarea unui "război guvernamental" împotriva Austriei. Existau însă și în privința recurgerii la o asemenea cale dificultăți serioase, fiindcă era obligatoriu să fie determinată puterea habsburgică să atace întâi, pentru a nu i se oferi acesteia motivul să solicite, în cazul în care ar ajunge obiectul unei agresiuni, sprijinul Confederației germane²⁸. Situația părea deci de natură să asigure Austria, mai ales că Anglia își și oferise medierea oficioasă, după ce tot ea încercase, fără succes, să patroneze o apropiere austro-prusacă²⁹, menită să anuleze efectul celei ruso-franceze. În plus, nici atitudinea Rusiei nu părea, încă, să ofere șanse politicii italiene a lui Napoleon al III-lea de a ieși din impasul în care se afla, marea putere nordică legându-și promisiunea, de a reține Prusia și statele secundare

germane în cazul unui război franco-austriac, de obținerea sprijinului Parisului pentru revizuirea tratatului din 1856, dar și de condiția ca Franța să nu atace întâi și ca acțiunea acestuia să nu declanșeze un război revoluționar din partea italienilor³⁰. Ezitățile Franței, ce nu îndrăzneau să riste să aibă "toute l'Europe contre elle"³¹, și scepticismul cabinetului piemontez³² vor apare însă mult reduse după survenirea "îndoitei alegeri" a lui Cuza³³. Cele două cabinete vor intui bine că, prin implicațiile sale, acest act, coroborat și cu cele întâmplare cu puțin timp înainte de Serbia³⁴, putea atrage după sine relansarea proiectelor de insurecționare a centrului și sud-estului european, eventualitate ce ar fi pus în discuție existența Imperiului otoman și a celui austriac³⁵. Și fiindcă integritatea și independența Turciei constituiau obiectul unei recent contractate garanții colective a puterilor, calculele diplomației vor converge spre consensul mutual, ca evitarea crizei generale europene să se facă printr-un sacrificiu pe seama Austriei. În noile condiții, Rusia, preocupată și de spulberarea speranțelor austro-otomane în legătură cu o intervenție în Principate³⁶, va considera nimerit să încheie mult comentatul tratat cu Franța din 3 martie 1859³⁷. La rândul-i Anglia va înceta să mai creadă în eficiența sugestiei făcute Parisului pentru "un désarmement général et simultané"³⁸, Albionul adoptând o poziție de neutralitate. Refuzând să vină în întâmpinarea propunerii ruse de a fi soluționată "chestiunea italiană" printr-un congres european³⁹ și nereușind să-și afle salvarea într-o căutată, la un moment dat, reapropiere a "curților nordice"⁴⁰, Viena va înțelege să piardă o parte, pentru a nu risca acel Finis Austriae, de care se arăta atât de îngrijorat Hübner⁴¹; cabinetul austriac va adresa cunoscutul ultimatum Sardiniei (23 aprilie) și va provoca declanșarea unui război care, izolat fiind, se va dovedi, prin deznodământul său, "o supapă" pentru încordata atmosferă europeană a anului 1859⁴².

Intuind, cu exactitate, strânsa conexiune ce exista între acțiunea românească și cursul evenimentelor internaționale, noua administrație a Principatelor Unite a înțeles necesitatea de a se menține pe terenul unei atitudini energice, care nu avea cum să adopte, nici în continuare, un prea mare respect față de ordinea garantată. Înainte chiar de a se fi obținut investi-tura lui Alexandru Ioan Cuza de la Înalta Poartă au fost desființate "căimăcămiile de trei", noua domnie intrându-și în atribuții printr-un nou act de voință națională. Totodată, trimiterea deputațiilor la Constantinopol (cea moldoveană condusă de C., Negri, iar cea munteană de I.I. Filipescu) va consfinți și revocarea ultimelor "capuchehaiele" ale Principatelor (I. Fotiade și N. Aristarkij)⁴³. Se va merge și mai departe pe linia atitudinii energice, domnitorul Cuza și colaboratorii săi adresându-se direct puterilor garante, în primul rând Parisului. Prin adresa domnitorului către înaltele curți, din 25 ianuarie 1859, prin care, fără a se menționa vreun cuvânt despre convenția din 1859, se făcea cunoscută persistența românilor în dorința Unirii, a cărei împlinire, cu corolarul său, prințul

străin, erau solicitate pe temeiul votului Adunărilor Ad-hoc, rostit din nou de Adunarea Moldovei, în seanța sa din 5 ianuarie 1859⁴⁴. Un rol important va reveni și cunoscutelor misiuni speciale: V. Alecsandri (la Paris, Londra și Torino)⁴⁵, Ludovic Steege (la Viena și Berlin)⁴⁶, prințul Obolenski (la Petersburg), Ștefan Golescu și D. Brătianu (la Paris) și I. Bălăceanu (în Italia)⁴⁷. În plus, domnitorul Unirii își va exprima dorința ca Principatele Unite să fie reprezentate, fie și numai cu titlu consultativ, la viitoarea conferință diplomatică⁴⁸.

Intrarea în contact direct cu puterile garante a permis românilor să constate atât lipsa de consens din partea acestora față de "unirea personală", cât, mai ales, locul important ce era rezervat acțiunii românești în ealculele unor mari cabinete, îndeosebi în cele ale conspiratorilor de la Torino și Paris, care nu neglijau defel posibilitățile oferite de noua situație din Principate pentru o eventuală insurecționare a naționalităților⁴⁹. Bănuind toate acestea, Curtea de la Viena va încerca justificate temeri⁵⁰, iar amenințarea domnitorului Cuza că, în cazul unei intervenții din partea Porții, românii vor riposta "cu arma în mână"⁵¹, va avea darul să amplifice și îngrijorările Constantinopolului. Iar toate acestea în timp ce, pe plan intern, noua domnie era supusă unor presiuni puternice, ce reclamau proclamarea imediată a unirii depline a Principatelor⁵². Presiunile veneau îndeosebi din partea liberalilor radicali, ai căror conducători, cunoscuți pentru rolul ce-l avuseseră în cadrul adunării ad-hoc a Munteniei, vizau și punerea în aplicare a unui program de reforme conform cu vederile lor⁵³. Domnitorul și colaboratorii săi intimi vor crede însă că, în scopul înfăptuirii unirii depline, se impunea mai întâi să fie exploatat la maximum terenul câștigat prin faptul împlinit de la 24 ianuarie. Putem invoca, în acest sens, anularea convenției austro-ungare din 1855, unificarea armatei Principatelor, contopirea serviciilor de vamă într-o unică direcție generală, unificarea cursului monedelor și a adminisitrației telegrafelor, atitudinea intransigentă a autorităților românești în problema jurisdicției consulare, în afacerea pașapoartelor sau în cea a adminisrării averilor mănăstirilor închinat etc.⁵⁴. Toate asemenea acte și atitudini se vor derula sub auspiciile realității că apărarea intereselor românești revenea statului român însuși, exponenentul politicii sale externe fiind în primul rând domnitorul⁵⁵.

Impactul internațional al dublei alegeri se va reverbera profund și în procedura recunoașterii acestui act de părțile semnatare ale tratatului din 1856 și ale convenției de la Paris. Din motivele știute, Franța și Sardinia vor opta fără reticențe pentru recunoaștere⁵⁶, argumentele franceze având efect pozitiv la Berlin⁵⁷ și la Petersburg⁵⁸. Deși cu rezerve, dictate și de un specific formalism excesiv, se va răla poziția celor patru și Anglia, care, resimțind eforturile necesitate de înăbușirea răscoelei din India și acuzând pericolul unui război în China sau tendințele politicii nord-americanilor, va socoti că recunoașterea dublei alegeri ar revigora:

apropierea franco-engleză, dorită, pe moment, la Londra⁵⁹. Și fiindcă, cu toată convertirea Angliei, Poarta și Austria refuzau să adere, și ele, la o poziție favorabilă recunoașterii "îndoitei alegeri" - pe motivul că evenimentele din Principate nu se pretau decât unei abordări ce să denote că acestea constituiau un casus interventus - a fost necesară întrunirea unei noi conferințe diplomatice. Nu va fi vorba însă de o conferință la Constantinopol, a ambasadurilor puterilor garante cu demnitarii otomani, ce ar fi avut ca obiect doar discutarea unui "delict" sesizat de Poartă, ci de o conferință europeană, la Paris, propice unor negocieri într-un sens mai larg și care își va ține primele două ședințe la 7 și 13 aprilie, iar ultima, după întreruperea provocată de războiul franco-sardo-austriac, la 6 septembrie 1859. În ședința din 13 aprilie plenipotentiarul otoman, încovâd litera și spiritul convenției de la Paris, va căuta să infieze "doctrina faptelor împlinite care lua tratatelor valoarea lor" și lipsea de conținut garanția internațională, Musurus-bey pledând, totodată, pentru intervenția armată a Porții "asistată de către un comisar ad-hoc de fiecare putere garantă"⁶⁰. Că "îndoita alegere" nu era conformă previziunilor convenției din 19 august era un fapt recunoscut și de rezoluția asupra căreia reprezentanții Angliei, Franței, Prusiei, Rusiei și Sardiniei s-au pus de acord, în aceeași ședință: însă prin același act se preciza că, "pentru a ocoli eventualități regretabile și noi obstacole", era nimerit să se acorde investitura "dublei alegeri" pentru Alexandru Ioan Cuza în mod excepțional, urmând ca în cazul unor încălcări viitoare ale ordinei să fie trimiși în Principate comisari iar măsurile coercitive să fie admise numai dacă intervenția acestora nu va da rezultate⁶¹. Reiese de aici că înaltele curții, în loc să se angajeze în colectiv pe o, devenită riscantă, linie a considerării actului românilor din perspectiva "ordinei garantate", vor inclina spre adoptarea unei soluții concesive, menită să estompeze agravarea complicațiilor internaționale ce-și aveau unul dintre principalele focare în "afarerea Principatelor". Nu va avea, de aceea, sorți de reușită dorința Porții de a se merge doar pe mâna ei în problema investiturii, pe care, vînd să-i confere ținuta unei concesiuni unilaterale, Constantinopolul o condiționa de obținerea de promisiuni, solicitate și prin memorandum-ul din iunie 1859⁶², că l se va reconfirma puterii semilunii garantarea pretențiilor ei drepturi suverane asupra Principatelor, integritatea ei teritorială și independența. Fiind nevoiă să-și apropie formularea pretențiilor de termenii rezoluției celor cinci din 13 aprilie, cu care, din mai, se declarase de acord și Austria, Poarta va semna împreună cu curțile garante protocolul din 6 septembrie 1859, ce preciza că puterea suzerană confere exceptionnellement investitura lui Alexandru Ioan Cuza, însă, prin două firmane și cu amendamentul că, pentru alegerile viitoare de domnitori se va ține seamă de textul convenției de la Paris. Iar ca o satisfacere pretinsă de orgoliile de suzerană ale Porții, lui Cuza i se indica să meargă, după primirea firmanelor, la Constantinopol. În fine, în protocol se stipula

că orice violare a convenției Poarta o va aduce la cunoștința ambasadurilor puterilor la Constantinopol și că, odată infracțiunea constatată, va fi trimis în Principate un comisar otoman ad-hoc, însoțit de delegați ai curților garante, care, în eventualitatea că domnitorul va refuza d'y obtemperer, se vor consulta asupra măsurilor coercitive⁶³.

O atare recunoaștere - în care nu trebuie să întrevădem doar un simplu *laissez aller* din partea puterilor, ci o capitulare a acestora⁶⁴ - se va dovedi într-o evidentă discordanță cu sensul pe care-l confereau românii dublei alegeri. Rațiuni bine întemeiate impuneau ca uniunea personală să nu poată constitui un scop în sine, ci numai un pas spre unirea deplină - principalul obiectiv al acțiunii românești în primii doi ani ai domniei lui Cuza. Pentru atingerea acestui obiectiv, efervescența revoluționară din interior⁶⁵ părea să împingă lucrurile spre un nou fapt împlinit. Mai mult, vizându-se realizarea unui mai larg program politic național, nu va lipsi din calculele românilor nici refansarea proiectelor de insurecționare a naționalităților⁶⁶, în contextul nou, al nemulțumirilor italienilor față de roadele victoriilor de la Magenta și Solferino - peninsularii acționând de această dată sub auspiciile devizei revoluționare Italia fara da se - și al reizbucnirii revoltelor (vara anului 1860) în Bosnia, Herțegovina, Muntenegru, Bulgaria, Siria și Liban⁶⁷. Însă, cu toate că va intra în legătură cu conspiratorii⁶⁸, prudența va îndemna pe domnitorul Cuza și colaboratorii săi apropiați să opteze, după recunoașterea internațională a "îndoitei alegeri", pentru acțiuni diplomatice, menită să convingă înaltele curți de necesitatea unirii depline a Principatelor. Pe această linie se vor înscrie și îmbunătățirile aduse aparatului diplomatic al Principatelor Unite. Din octombrie 1859, funcția de ministru de externe va fi comună pentru cele două guverne, în persoana lui V. Alexandri⁶⁹; vor lua ființă birourile de corespondență⁷⁰, iar din august-septembrie 1860 va fi instituționalizată agenția diplomatică română la Paris, primul agent fiind lăncu Alecsandri⁷¹. Principal promotor al acestor reușite, și al altora⁷², domnitorul Cuza va face, în martie 1860, cunoscutul demers direct către "înaltele curți", îndreptat împotriva punctului celui mai slab al sistemului existent: comisia centrală⁷³. Un mai mare efect va avea însă memoriul aceluiasi din iunie 1860, care, la sfaturile agentului român la Constantinopol, C. Negri, va fi remis Porții mai târziu (în decembrie), după vizita de curtoazie a domnitorului în capitala Imperiului otoman (septembrie-octombrie 1860)⁷⁴. Același memoriu va fi trimis, însoțit de o scrisoare princiară, și lui Napoleon al III-lea (noiembrie 1860) în scopul asigurării sprijinului francez la Poartă⁷⁵. După cum se vede, acțiunile tinerei diplomații românești erau menite să constituie alternativa opusă altitudinii externe - ce ar fi însemnat proclamarea internă a Unirii depline - factorii de decizie de la București intuind corect sensul mutațiilor și reevaluărilor, deseori momentane, pe care le cunoștea dispunerea pozițiilor puterilor față de chestiunea română. Vor fi avute în vedere tendințele reaproprierii

franco-engleze⁷⁶, dar și divergențele dintre cele două cabinete, a căror manifestare va fi prilejuită de episodul "armelor sarde"⁷⁷; ieșirea Rusiei "de son recueillement"⁷⁸, primele semne ale stingerii cooperării diplomatice ruso-franceze și încercarea de concertare ruso-austro-prusiană⁷⁹ vor fi, de asemenea, aspecte ce nu vor scăpa atenției cercurilor diriguitoare românești. Realitățile impuneau să se obțină acordul puterii suzeiene în problema unirii depline. Dând curs solicitărilor domnitorului Cuza și sfaturilor curților garante acestea toate țineau în acel moment să fie evitată producerea unui nou fapt împlinit în Principate -, Înalta Poartă va lua în mai 1861 inițiativa convocării unei conferințe la Constantinopol.

Intrunită abia în septembrie 1861 - întârzierile fiind determinate între altele, de recunoașterea regatului italian și de întronarea noului sultan, Abd-ul-Aziz, - conferința va intra în calculele puterilor și ca un prilej de fortifiere a șubredei lor atitudini în colectiv. Numai în calcule însă, fiindcă, în realitate, unele divergențe notabile vor reieși de îndată ce vor începe deliberările pe marginea firmanului Porții, de recunoaștere a unirii depline. Față de formulările din firman - curtea suzerană, plecând de la ideea că "le réunion exceptionnelle des deus Hospodarats dans la personne du Prince Couza a été naturellement considérée comme devant nécessiter certaines modification d'une nature également exceptionnelle", pretindea să se recurgă, în cazul vacanței tronului, la stricta aplicare a clauzelor convenției și ale protocolului din 6 septembrie -, ambasadorii puterilor garante își vor exprima unele rezerve, ce vor fi anexate actului emanat din voința sultanului⁸⁰. Exceptând pe Prokesch-Osten, care se va declara intrutotul de acord cu conținutul firmanului, ceilalți ambasadori participanți la conferință vor veni, deși din mobiluri diferite, în întâmpinarea sesizării făcute de Moustier, că firmanul "semblait se référer purement et simplement au Protocole du 6 septembre 1859, comme applicable indistinctement à toute situation qui pourrait se produire après le règne du Prince Couza, aussi bien que pendant la durée de son administration"⁸¹; fiecare din cei cinci va susține, individual, ca Poarta să se consulte în prealabil cu curțile garante, pentru a stabili dacă faptele vor fi pozitive sau vor constitui infracțiuni aduse ordinii contractate⁸². Interesant de reținut, aceste rezerve, pătrunzând în circuitul politico-diplomatic, vor putea, tocmai fiindcă apar laconice, să fie invocate - uneori chiar în detrimentul principalelor fundamente ale ordinii - de acele înalte curți, care, inclinând spre a se pronunța în favoarea recunoașterii unor viitoare înfăptuiri ale românilor, vor ține, din interese ce se vor releva în timp, să înfrâneze ambițiile Porții și ale celorlalte mari cabinete partizante ale intervenției. De altfel, este învederat că, în ciuda intențiilor exprimate, ca firmanul din 4 decembrie 1861 să fie aplicat comme l'opera comune delle Potenze⁸³, modalitatea în care conferința ambasadorilor consacrase unirea administrativă a Principatelor nu va constitui un fortifiant apreciabil pentru prerogativele curților garante și ale puterii suzerane. Înalta Poartă,

căutând să lase impresia că numai exercițiul prerogativelor ei (garantate) erau în cauză, nu va aminti nimic, în nota care va însoți firmanul, despre înțelegerea prealabilă dintre ea și cei șase în cazul vacanței tronului Principatelor Unite⁸⁴. În mod firesc, de un și mai mic respect se vor bucura deliberările conferinței de la Constantinopol din partea administrației române, proclamația lui Al.I.Cuza către țară trecând sub tăcere firmanul și menționând cu ostentație că puterile nu au făcut decât să adere la Unirea deplină, înfăptuită ca un nou act de energie națională⁸⁵.

Referirile asupra evenimentelor petrecute în anii 1859-1861 probează realitatea, de o importanță excepțională pentru problematica lucrării de față, că românii, refuzând să se conformeze doar posturii de uzufructieri ai unor imunități și privilegii, au ținut să demonstreze că autonomia Principatelor se întemeia pe drepturi, a căror conservare, în lipsa unei recunoașteri formale de un for internațional, au înțeles să o asigure exercitându-le prin voință națională. În perspectiva unei atare realități, ne putem explica de ce, nereușind să răspundă decât prin "semi-măsurii" fervoarei cu care s-au angajat românii pe calea realizării dorințelor exprimate la 1857, puterile își vor vedea atitudinea lor în colectiv confruntată cu noi și serioase dificultăți în anii 1862-1864, ani ai disputelor constituționale, ce vor anima viața publică internă⁸⁶, ai unor noi mari fapte împlinite (secularizarea averilor mănăstirești închinat și lovitura de stat din 2 mai 1864) și ai racordării tot mai strânse a acțiunii românești la rîmurile și sensul evoluției relațiilor internaționale. Este, cea invocată, realitatea care se cuvine să fie avută în vedere și atunci când ne preocupăm explicarea mult discutatei și tulburătoare probleme a destinului lui Cuza-Vodă. Semnificația - de triumf al cauzei naționale - pe care românii o conferiseră "îndoitei alegeri", puterile i-au răspuns printr-o recunoaștere de natură să restrângă platforma marelui fapt împlinit: la fel și în cazul unirii depline, pe care cei mari au condiționat-o de durata domniei lui Al. I. Cuza. Numai că, alesul națiunii, dând dovadă de o înaltă vocație patriotică, își va subsuma condiția personală cauzei supreme, înscriindu-se, prin exemplul său, ca un simbol strălucit al menirii marii personalități în istoria noastră. Purtând, dnpă 1861, "o coroană de spini"⁸⁷ - mandatul imperativ apărând în ochii multor contemporani îndeplinit, câștigând, în schimb, tot mai mult teren soluția prințului străin⁸⁸ - Alexandru Ioan I nu va sucomba în fața dificultăților generate de situarea domniei lui sub semnul unui provizorat, ci, etalându-și calități și resurse mai curând de militant decât de domnitor⁸⁹, va iniția realizarea acelor fapte mari ce stau la temelia edificiului României moderne. Și aceasta chiar dacă nu avea cum să-și dea seama că marile înfăptuiri, așa cum va afirma și M. Kogălniceanu în 1873, îi vor grăbi detronarea⁹⁰. Oricât de greu de acceptat ar veni celor tentați să judece printr-o justificabilă perspectivă sentimentală destinul domnului Unirii, rațiuni obiective au făcut ca el să se trezească tot mai singur în contextul vieții politice

interne. Deși revoluționară prin cauză, maniera sa de a conduce țara contravenea principiului constituțional modern, după care "regele domnește, dar nu guvernează", ceea ce, după cum s-a subliniat⁹¹, va concura la apropierea, pe terenul opoziției față de domnitor, a unor grupări politice cu interese de clasă diametral opuse: liberalii radicali și dreapta conservatoare, ai căror lideri vor pune, încă din ianuarie 1863, bazele "monstruoasei coaliții"⁹².

Într-o măsură considerabilă, vor contribui la subminarea prezenței lui Cuza pe tronul principatelor Unite și evoluțiile externe. Cu toate că recunoscuseră necesitatea unor amendamente aduse convenției din 1858, puterile, dând semne de îngrijorare față de simptomele viitoarelor complicații internaționale⁹³, atrăseseră totodată atenția că nu vor mai permite factorilor dirigenți de la București să recurgă la schimbări ale ordinii fără acordul prealabil al contractanților⁹⁴. Făcându-se caz de respectarea "cadrului legal", exemplul Franței de a încuviința înființarea agenției diplomatice românești nu va mai fi urmat, pentru următorii ani ai domniei lui Cuza, de nici o altă putere garantă. Rămânându-i destul de restrânse posibilitățile exprimării guvernamentale pe plan extern - exprimare foarte necesară, dacă ținem seama că orice îmbunătățire adusă ordinii interne trebuia să primească o sancționare internațională - Al.I. Cuza va fi nevoit, pentru realizarea programului său de reforme, să recurgă la acte și atitudini considerate, îndeosebi de adversari, drept revoluționare. Or aceasta, în contextul unei Europe a cărei matrice politică era monarhismul, iar principalele bastioane ale conservatorismului erau puterile limitrofe Principatelor Unite, însemna o gravă acuză la adresa șefului de stat român⁹⁵. Este drept, Cuza Vodă va continua să întrețină raporturi cu conspiratorii, în condițiile noi, ale deplasării centrului de greutate al mișcărilor insurecționale spre Europa Centrală și sud-estică⁹⁶, când evenimentele din Serbia⁹⁷, Bulgaria, Grecia și mai ales, revoluția polonă⁹⁸, vor aduce criza internațională până în pragul izbucnirii unui conflict general⁹⁹. Însă, fără a îndreptăți etichetarea sa, de conspiratori, ca homo duplex¹⁰⁰, Alexandru Ioan Cuza, stăpânit de responsabilitățile ce i le impuneau înalta sa demnitate, va trebui, cu toată simpatia sa sinceră pentru cauza naționalităților¹⁰¹, să dea dovadă de multă circumspecție, în măsură să evite periclitarea a tot ceea ce românii înfăptuiseră până atunci pe terenul cauzei lor naționale. Concentrând în mâinile sale principalele pârghii ale politicii interne și externe, domnitorul va trebui să aibă în vedere tendințele puterilor limitrofe de a închide în cercul intereselor lor problema română, în vreme ce Italia și, după intermezzo-ul polonez, Franța, se vor dezice de intențiile de a face cauză comună cu insurecțiile naționale¹⁰². Îmbinând mijloacele permise de cadrul legal cu atitudinea energică, Cuza și colaboratorii săi vor reuși să impună factorilor externi respectarea autonomiei și neutralității teritoriului național¹⁰³, determinând prin noile acte și acțiuni - între care, secularizarea și lovitură de

stat - o schimbare radicală a situației statului român în raport cu puterile garante și cu puterea suzerană.

Pentru realizarea secularizării averilor mănăstirești închinate, guvernul lui Cuza va căuta mai întâi să obțină acordul tacit al puterilor. O asemenea cale se va dovedi însă foarte anevoioasă, fiindcă, chiar dacă unele puteri recunșteau călugărilor greci doar dreptul de indemnizație, toate vor împărtași, în egală măsură, dorința ca administrația românească să se conformeze prevederilor protocolului XIII al Conferinței de la Paris (1858) și să supună afacerea deliberărilor unei noi întruniri diplomatice la Constantinopol. Iar ofensa pe care românii o vor aduce Înaltei Porți, prin refuzul de a participa sub pavilion otoman la expoziția universală de la Londra (1862)¹⁰⁴ și, îndeosebi, trista experiență ce a prilejuit-o puterilor atitudinea autorităților Principatelor Unite în timpul tranzitului armelor sârbești¹⁰⁵, vor micșora și mai mult șansele accederii înaltelor curți la punctul de vedere al domnitorului și guvernului de la București. În condițiile agravării situației internaționale - în ianuarie 1863 izbucnise revoluția polonă - puterile vor indica, printr-o telegramă colectivă a ambasadurilor lor la Constantinopol către consuli generali de la București, ca aceștia din urmă să acționeze concertat, pentru a se împiedica "une question locale de devenir une question générale" (25 februarie 1863)¹⁰⁶. Luându-și în serios sarcina primită, consuli se vor întruni în ședințe săptămânale, îndeplinindu-și rolul unui soi de supraveghere colectivă a activității domnitorului¹⁰⁷. Inițiativa acestuia de a decide înscrierea veniturilor mănăstirilor închinat în bugetul pe anul 1863 - o secularizare deghizată, cum o aprecia C.C. Giurescu¹⁰⁸ - va determina Poarta să propună (prin nota lui Aali Pașa, din 2 aprilie 1863) convocarea unei conferințe la Constantinopol a puterilor semnatare ale protocolului XIII. Susținând însă, că afacerea în discuție era una de domeniul dreptului public intern¹⁰⁹, Cuza Vodă, în deplin acord cu gândul exprimat de N. Bordeanu, că "suveranul cel mai absolut și mai puternic este majestatea sa faptul împlinit, în fața căruia toată lumea se închină"¹¹⁰, va recurge la actul secularizării (13/15 decembrie 1863). Puse în fața unui nou fapt împlinit - în care T.W.Riker descifra semnificația unei "revoluții naționale, mai tare decât tratatele"¹¹¹ - puterilor le va mai rămâne doar să se pună de acord asupra indemnizației pentru Locuri Sfinte, trenând, în acest scop, încă mult timp lucrările Conferinței de la Constantinopol.

Anevoioasă se va dovedi și încercarea domnitorului de a obține aderarea tacită a puterilor (în primul rând a Porții) la proiectul de constituție (trimis Constantinopolului, împreună cu un memoriu, în iunie 1863), proiect ce preconiza înființarea unui Senat și întărirea prerogativelor puterii executive¹¹². Chiar dacă solicitarea lui Cuza se întemeia pe considerentul că înființarea Senatului era prevăzută și de firmanul din 1861, nu va scăpa totuși atenției demnitarilor otomani gândul intim al domnitorului de a provoca, prin revizuirea convenției, o răsturnare, în cazul Principatelor,

a stărilor de lucruri plasate sub garanția colectivă a puterilor. Urmărind să se recunoască Principatelor deplină autonomie legislativă, punerea în aplicare a proiectului de constituție; fără o prealabilă deliberare a unei conferințe diplomatice, ar fi însemnat, în fapt, limitarea raportării garanției colective a puterilor și prerogativelor de suzerană ale Porții numai la "ființa exterioară" a statului român. Intuind toate acestea, Poarta otomană, prin circulara lui Aali Pașa, din 30 octombrie/11 noiembrie 1863, va solicita concursul puterilor în legătură cu propunerile lui Cuza de a se aduce unele îmbunătățiri Convenției de la Paris. Deconspirarea gestului Porții (datorită indiscreției ziarului parizian "La Nation") va atrage protestele domnitorului român, ce va susține că nu concepe o constituție de o altă emanatie decât internă¹¹³. În ciuda încercărilor de disculpare din partea demnitarului otoman, domnitorul a înțeles limpede necesitatea loviturii de stat, pe care o și proiectase pentru 30 noiembrie/12 decembrie 1863¹¹⁴.

Ar fi prea mult, se înțelege, să insistăm aici asupra cauzelor multiple ce au determinat pe Al.I. Cuza să amâne lovitura de stat. Câteva merite totuși să fie invocate, fiindcă ele privesc unele mutații pe care le vor cunoaște atitudinile puterilor față de "politica generală", mutații ce se vor reflecta și în conduita celor mari față de problema română. Guvernul de la București va trebui, înainte de toate, să țină seama de schimbările ce vor surveni în atitudinea Franței, pe al cărei sprijin mizase și căreia își oferise, în eventualitatea că ar fi fost solicitate, serviciile sale și ale armatei Principatelor Unite¹¹⁵. Or, intrarea în acțiune a Franței, de partea insurgenților polonezi, nu putea avea loc fără un concurs englez sau austriac, lucru dificil, datorită divergențelor dintre interesele capitale ale celor trei curți¹¹⁶. Faptul va permite Petersburgului, beneficiar al unei poziții favorabile din partea Prusiei¹¹⁷ și al expectativei italiene, să considere pacificarea Poloniei doar ca o afacere rusă¹¹⁸. Rămasă singură și în aventura mexicană (Spania și Anglia se retrăseseră) Franța va căuta să-și reafirme condiția de campioană a diplomației europene propunând convocarea unui Congres general - menit "à régler le présent et à assurer l'avenir"¹¹⁹ - între ale cărei chestiuni Parisul va propune să fie înscrisă și cea română¹²⁰. Inițiativa franceză va provoca însă re apropierea Vienei și Petersburgului, aceste două "mari cabinete" putând să-și tatoneze reciproc intențiile cu prilejul afacerii mănăstirilor închinat ("la pierre de touche des relations austro-russes")¹²¹. Situația va conveni de minune Prusiei, care, sesizând răceala din raporturile austro-franco-engleze, va simți sosit momentul să determine ca puterea Hohenzollernilor și cea a Habsburgilor (aceasta, izolată) să se vadă "embarqués dans le grand Omnibus des affaires allemandes"¹²². În plus, observând că Anglia se va arăta de acord numai cu ideea unui congres restrâns, menit doar unor revizui ale sistemului de tratate din 1815 - mult prea puțin pentru a satisface așteptările Franței - cabinetul de la Berlin, asociindu-și pe cel de la Viena, va

reuși să confere chestiunii ducatelor ținuta unei "afaceri germano-daneze"¹²³. Va fi vorba deci, de o eșuare a tratativei Franței de a-și consolida poziția internațională prin intermediul procedeuului favorit al lui Napoleon al III-lea: congresul european. Temerile cvasiunanime ale marilor cabinete față de intențiile Franței¹²⁴ vor genera o regrupare, fie și momentană, a puterilor, care, în privința chestiunii orientale, nu denota semne favorabile vreunei restructurări a ordinii. Preocupată să nu riște izolarea pe terenul afacerilor orientale și să-și piardă influența la Constantinopol în favoarea curților nordice - bătute, în prima parte a anului 1864, că ar fi încheiat chiar un tratat de alianță¹²⁵ - Franța va îndemna cu insistență¹²⁶ pe Cuza să nu mai întreprindă acte contrare deliberărilor comune ale puterilor. Aceleași îndemnuri vor fi primite și de la Londra, unde pericolul redobândirii de Rusia a influenței preponderente în Principate provoca unor miniștri adevărate stări de coșmar¹²⁷. Cu toată insistența lor, nu îndemnurile fraco-engleze vor cântări însă cel mai mult în determinarea amânării loviturii de stat, ci îngrijorarea guvernanților români în legătură cu strângerea cercului puterilor limitrofe. Austria și Rusia, exagerând implicațiile măsurilor guvernului de la București de îmbunătățire a armatei, vor sugera la Poartă soluția intervenției otomane în Principate; trupe austriece și rusești se aflau deja masate la confinele statului român¹²⁸. Și era momentul când atitudinea Vienei și Petersburgului în afacerile orientale întâlnea și adeziunea de principiu a Berlinului, Bismarck ținând să-și facă cunoscută părerea că "Couza est évidemment un voleur et un conspirateur et nous ne saurions le couvrir de notre protection"¹²⁹.

Considerăm suficiente cele menționate pentru a susține ideea că nici cu ocazia loviturii de stat reușita românilor nu a fost posibilă doar ca urmare a dibacei exploatarei a unei conjuncturi favorabile. După cum se poate observa, a fost vorba de o confruntare, domnitorul Cuza și colaboratorii săi recurgând la noul mare fapt împlinit, de la 2 mai 1864, mai curând pentru a îndepărta o iminentă primejdie externă decât pentru a nu lăsa să le scape, chipurile, un moment prielnic. Ca în cazul oricărui mare act politic, a existat și atunci o doză de temeritate și risc, făuritorii lui "2 mai" întemeindu-se pe convingerea fermă că acțiunea lor era legitimă și contând pe efectul pe care aceasta, datorită accentuatei sale tente internaționale, îl va avea și asupra circumscrierii poziției puterilor. După cum este știut, la aflarea veștii loviturii de stat, Franța și Anglia, în intenția vădită de a contracara avansurile austro-ruse la Constantinopol în sensul intervenției în Principatele Unite, vor găsi resursele necesare ca, de comun acord, să atragă Poarta pe făgașul recunoașterii îmbunătățirilor aduse de Cuza convenției prin încheierea unui protocol secret anglo-franco-otoman, la 10 mai 1864¹³⁰. Pentru a convinge Sublima Poartă, puterile occidentale se angajaseră să determine pe Cuza Vodă să ajungă la o înțelegere directă, cu curtea suzerană, cu ocazia unei imediate vizite a acestuia în capitala

otomană, gest pe care domnitorul îl va face, însă numai după ce se va încărca și cu greutatea consacrării interne a actelor sale, printr-un plebiscit¹³¹. În aceste condiții, chiar dacă, formal, toate puterile considerau lovitura de stat contrară tratatelor (*vertragswidrig*)¹³², conferința de la Constantinopol va fi nevoită să ia doar cunoștință de noul fapt împlinit, nereușind să aducă, prin sancționarea Actului adițional la convenția de la 1858, decât "un omagiu scumpei defuncte" (convenției)¹³³. După cele întâmplate, erau puțini cei care mai puteau crede în eficiența avertismentului adus românilor, în preambulul Actului adițional, că, "deși Principatele Unite pot în viitor a modifica sau schimba legile care privesc administrațiunea lor dinlăuntru, cu concursul legal al tuturor puterilor stabilite și fără nici o intervențiune, se înțelege bine că această facultate nu se poate întinde la legăturile care unesc Principatele cu Imperiul otoman, nici la tratatele între Înalta Poartă și celelalte puteri, care sunt și rămân obligatorii pentru aceste Principate"¹³⁴.

Prin recunoașterea internațională a marelui fapt împlinit, Cuza Vodă va avea motive temeinice să facă cunoscut, prin proclamația sa către țară (2 iulie 1864) că "România (...) intră în autonomia sa dinlăuntru"¹³⁵. O atare realizare - combinată cu amplificarea programului de reforme interne; cu contractarea împrumutului Stern și a afacerii de comision în vederea lichidării diferendului cu Locurile Sfinte; cu aderarea Principatelor Unite la convenția telegrafică internațională; cu atragerea capitalului englez și francez în scopul realizării unor importante lucrări publice etc.¹³⁶ - va semnifica atingerea, în a doua jumătate a anului 1864 și prima a următorului, a celei mai înalte cote a măreței opere îndeplinite sub sceptrul "domnitorului Unirii". Realitatea își va afla, firește, reflectarea și în consolidarea poziției statului român față de marile puteri. Spre edificare, în nobile condiții, corpul consular va înceta să-și mai exercite atribuțiile de consiliere a domnitorului asupra actelor cu caracter intern¹³⁷. Iar atitudinea intransigentă a domnitorului față de demersul colectiv al consulilor (19/31 martie 1865) în problema jurisdicției consulare¹³⁸ va proba hotărârea părții române de a nu face nici o concesie în legătură cu accețiunea pe care o dădea autonomiei depline.

După cum se poate constata, partea română câștigase un punct prețios în confruntarea cu un regim internațional conservator. Această reușită, rod al unui efort susținut, va însemna însă și definitivarea preludiilor detronării lui Cuza¹³⁹. Împlinindu-se revoluția pentru unitate (ca să folosim, la rândul-ne, fericiți dormulare a lui N. Bălcescu) era necesară, pentru largirea perspectivelor revoluției pentru independență și Marea Unire¹⁴⁰ "o răsturnare completă a statului Principatelor", obiectiv pentru a cărui îndeplinire "nici el (Cuza), nici un alt prinț indigen n-ar fi putut să meargă mai departe", ci numai un prinț străin, care putea să albească îndrăzneala și ajutoarele diplomatice pentru a gândi serios la aceasta¹⁴¹. Era un adevăr înțeles bine în epocă și pe seama lui trebuie să punem, în

principal, revitalizarea opoziției față de domnitor, cu acțiuni desfășurate în țară și în străinătate, Parisul devenind, pentru întreaga conspirație, un veritabil centru¹⁴².

La apropierea deznodământului de la 11 februarie 1866 va concura, nu în secundar, politica marilor puteri. Pierzând din atribuțiile deliberării în privința actelor cu caracter intern, înaltelor curți le rămânea, totuși, posibilitatea să se pronunțe asupra atitudinii generale a lui Cuza, fiindcă actele recunoașterii sale ca domn, deci și facultatea rezervată contractanților de a se pronunța în legătură cu menținerea Unirii, în cazul vacanței tronului, rămăneau în vigoare. Iată cum, prin chiar statutul său, persoana domnitorului, a celui care contribuise atât de mult la consolidarea autonomiei - ajunsese în dramatica postură de a fi un potențial pretext sau instrument de imixtiune a puterilor în afacerile interne ale statului român. Și dacă tendințele de imixtiune vor fi stăvilit, aceasta se va datora, cu prioritate, atitudinii domne și ferme a lui Cuza, probată în mod strălucit și cu ocazia incidentului diplomatic provocat de scrisoarea vizirală, prin care Fuad Pașa încercase să atragă atenția domnitorului în privința menținerii ordinii interne, amenințată, se susținea, de tulburările din 3/15 august 1865. Încindetul corespundea - aspect interesant aici - unor mutații sesizabile în atitudinile puterilor garante, mutații ce denotau acea schimbare de temperatură de care amintea T.W. Riker¹⁴³. Pe fondul crizei internaționale din anii 1863-1864, maniera de a acționa a Prusiei etalase prea puțin respect față de acordurile internaționale - Bismarck susținând "qu'il est préférable avant tout d'attendre les événements sans inventer l'histoire"¹⁴⁴ -, manieră care, rămânând nesacționată, amenința să lovească "concertul european" în chiar rațiunea ființării sale. Îngrijorate - Franța, în legătură cu viitorul politicii sale renane; Anglia, întinund că portul Kiel ar putea constitui placa turnantă pentru ridicarea Prusiei la rangul de mare putere navală, și, cu timpul, colonială; Austria, preocupată să evite ieșirea din criză a raporturilor internaționale printr-un nou sacrificiu teritorial pe seama posesiunilor habsburgice; Rusia, acuzând anularea și așa mult redusei sale "influențe în afacerile germane"¹⁴⁵ -, marile puteri vor părea doritoare să depășească unele divergențe dintre interesele lor și să aște modalitățile concertării. "En fermant le temple de la guerre", cum sperase Napoleon al III-lea¹⁴⁶, puterile vor recurge la o veritabilă testare, observabilă pentru a doua jumătate a anului 1865 și începutul celui următor, a atitudinii lor în colectiv pe terenul afacerilor orientale¹⁴⁷. Drept urmare, ne apare întru totul explicabilă folosirea de puteri a internaționalizării episodului din 3/15 august 1865 pentru a-și etala veleitățile atitudinii lor concentrate. Evident, avem în vedere manifestările la lumina zilei ale politicii puterilor, deoarece canalele diplomației secrete (cazul corespondenței dintre Gorceakov și Ignatiev fiind elocvent)¹⁴⁸ nu erau lipsite de calcule și tatonări de altă natură, în legătură cu perspectivele evoluției realităților, pe linia căutărilor concertării de

moment, la București, consuli generali, mai întâi cei al Angliei și Franței¹⁴⁹, și apoi, la începutul anului 1866, cei ai celorlalte puteri garante (cu excepția celui al Prusiei) primiseră instrucțiuni analoge pentru a atrage atenția domnitorului că "nu i se va mai îngădui să nesocotească tratatele existente"¹⁵⁰ și să-i inspire "des mesures plus sages et plus propres à le sauver de la situation déplorable où il se trouve"¹⁵¹.

Nu va fi greu însă pentru domnitor să înțeleagă felul diferit în care consuli își urmau instrucțiunile. Astfel, spre deosebire de atitudinile consulilor Franței, Angliei și Italiei, care denotau senine ale acceptării de guvernele lor a menținerii stării de lucruri în ființă, din sfaturile și atenționările lui Eder sau Offenberg transpăreau speranțele pe care le nutreau Viena și Petersburgul în sensul revenirii la starea de lucruri anterioară anului 1859¹⁵². Preocupat de soarta Unirii, Cuza va ține să-și exprime față de Tillos dezamăgirea că atitudinea franco-engleză nu implica consensul "à résoudre la question du Prince étranger", eventualitate ce l-ar face să considere "l'union de la France et de l'Angleterre comme pouvant devenir très féconde"¹⁵³.

Înțelegând bine că menținerea sa pe tron "comme mandataire des Puissances"¹⁵⁴ amenința însăși soarta Unirii, domnitorul nu va ezita, cu prilejul mesajului din 5/17 decembrie 1865, la deschiderea noii sesiuni parlamentare, să facă bine știut că persoana sa "nu va fi o piedică la orice eveniment care ar permite de a consolida edificiul politic la a cărui consolidare a(m) fost fericit a contribui", că "în Alexandru Ioan I, Domn al României, românii vor găsi totdeauna pe colonelul Cuza", care primise coroana "ca expresie neîndoielnică și statornică a voinței naționale pentru Unire - însă numai ca un depozit sacru"¹⁵⁵. Erau cuvinte care, exprimând nu slăbiciunea, ci forța morală a unei mari personalități, probau, totodată, convingerea domnitorului însuși că acțiunea românească se afla, mai ales sub impactul rațiunilor ce țineau de poziție externă a Principatelor Unite, în fața unei dileme presante - Unirea cu prinț indigen, dar dependența de avizul puterilor, sau Unirea cu prinț străin, impus împotriva voinței înalțelor curți, ca o împlinire a unui obiectiv important al programului politic național -, dilemă a cărei dezlegare o ver aduce evenimentele anului 1866, începând cu actul de la 11 februarie. Va fi anul care, aducând împlinirea dorințelor fundamentale ale adunărilor ad hoc, va marca, pe coordonatele procesualității istorice, începutul unei noi etape în afirmarea statului român modern.

NOTE

1. Programul adunării ad hoc de la Iași a inclus, cum se știe, și un punct referitor la neutralitatea principatelor. Vezi, D.A. Sturdza, Însemnătatea divanurilor ad hoc din Iași și București în istoria renașterii României, în ARMSI, s. II, t. XXXIV, București, 1912 (Extras).
2. Idem, Autoritatea faptului implinit, executat în 1866 de cei îndepătați, în ARMSI, s. II, t. XXXIV, București, 1912 (Extras); vezi și idem, Însemnătatea europeană a realizării definitive a dorințelor rostite de divanurile ad hoc la 7/19 și 9/21 octombrie 1957, în ARMSI, s. II, t. XXXIV, București, 1912 (Extras).
3. Gh. I. Brătianu, Politica externă a lui Cuza Vodă și dezvoltarea ideii de unitate națională, în RIR, vol. II, fasc. 2, București, 1932, p. 113.
4. A.D. Xenopol, Domnia lui Cuza Vodă, 1859-1866, Iași, 1903.
5. C.C. Giurescu, Viața și opera lui Cuza Vodă, București, 1970, p. 11 și urm.
6. Paul Henry, L'abdication du prince Couza et l'avènement de la dynastie de Hohenzollern au trône de Roumanie, Paris, 1930; T.W. Riker, The Making of Romania. A Study of an International Problem., 1856-1866, Oxford-London, 1931 (lucrare a cărei traducere în limba română de A. Bădescu cu titlul: Cum s-a înfăptuit România. Studiul unei probleme internaționale, 1856-1866, București, 1944, o vom cita în continuare); Al. Lapedatu, 11 februarie în perspectiva istorică a trei sferturi de veac, în ARMSI, s. III, t. XXIII, București, 1941; idem, Omul de la 2 mai - învinsul de la 11 februarie, București, 1942; idem, Preludiile căderii lui Cuza Vodă, în ARMSI, s. III, m. t. XXV, pp. 1011-1112. Expresia "înăptuirea României" (the making of Romania) semnifica, în opinia lui T.W. Riker, realizarea organismului politico-statal ce să întrunească atributele formulate, ca dorințe, de adunările ad hoc de la 1857.
7. Istoria României, vol. IV, București, 1964, pp. 375-397 și 518-556.
8. În această privință, un merit aparte l-au avut contribuțiile profesorului V. Russu, incluzând studii valoroase, dintre care se impune să reținem aici Monstruoasa coaliție și detronarea lui Al.I. Cuza, studiu publicat în volumul Cuza Vodă. În Memoriam, Iași, 1973, pp. 503-550.
9. Edificatoare, în sensul celor menționate, se dovedesc ieșirile în presă ale lui G.D. Iscriu, ca și intervențiile mediatizate ale lui Gh. Dumitrașcu de la tribuna Parlamentului.
10. Lucrarea citată a lui Paul Henry oferă informații și referiri deosebit de interesante asupra problemei ce ne interesează. Ea este consacrată însă, în principal, problemei candidaturii lui Carol de

Hohenzollern-Sigmaringen la tronul României. Abordând o problemă cu mult mai largă, lucrarea citată a lui T.W. Riker include, e drept, pagini foarte dense, nu doar în informații, cu referire la premisele externe ale abdicării lui Cuza Vodă. Nu avem de-a face însă, nici în cazul acestei lucrări, cu o imagine cuprinzătoare asupra derulării în spe a premiselor respective.. Cât privește istoricii români, aceștia au insistat, cu precădere, asupra pozițiilor marilor puteri, poziții evaluate, de regulă, în sensul sublinierii importanței internaționale (europene) a înfăptuirilor naționale românești. A fost redat astfel doar contextul internațional, înțeles ca un mediu de rezonanță pentru înfăptuirile românești. Și aceasta chiar și în studii care, prin titlu, sugerează și abordarea premiselor externe, nu numai a celor interne, ale actului de la 11 februarie 1866. Vezi, spre exemplu, dintre contribuțiile relativ recente, Gr. Chiriță, preludiile și cauzele detronării lui Cuza Vodă, în Rdl, nr. 3, 1976; idem, România în 1866. Coordonate ale politicii interne și internaționale, în Rdl, nr. 12, 1978 (ambele studii ale cercetătorului bucureștean putând fi suspectate de preluarea, fără trimitere de rigoare, unor idei sau demonstrații din contribuțiile lui V. Russu); Dan Berindei, Les antécédents de l'abdication du prince Couza, în RRH, nr. 4, 1979 etc.

11. Vezi studiul foarte interesant și dens al lui D. Vitcu, 11 februarie 1866: hermeneutoca unei pretinse revoluții, în All. t. XXIX, 1992, pp. 159-188.
12. Pentru referiri, pe larg, la același fapt, vezi și lucrarea noastră România și Puterile garante, Iași, 1988.
13. D.A. Sturdza, Însemnătatea divanurilor ad hoc, passim; P. Henry, op.cit.
14. N. Iorga, Partea lui Napoleon III în Unirea Principatelor, București, 1915, p. 15.
15. D. Berindei, Epoca Unirii, București, 1978; J. Demel, Alexander J. Cuza Kniaze Rumunii, Wroclaw-Varșovia-Cracovia-Gdansk, 1977; Gerard J. Bobango, The Emergence of the Romanian National State, New York, Columbia University Press, 1979.
16. Vezi, în acest sens, D. Berindei, op.cit.; idem, Puteri garante și acțiune națională în procesul de făurire a României, în Unirea Principatelor și Puterile europene, București, 1984, pp. 187-201; A. Iordache, Stabilirea unui statut internațional al Principatelor Române în perspectiva Unirii, în loc.cit., pp. 80-99; M. Mușat, Poziția marilor puteri europene față de Unirea Principatelor, în loc.cit., pp 125-146 etc.
17. În "Naționalul" din 14/26 august 1858, V. Boerescu susținea că Europa "ne-a arătat că Unirea este posibilă" (apud Gh. Platon, Istoria modernă a României, București, 1985, p. 175); M.

- Kogălniceanu va relua aceeași opinie în 1872, în prefața la *Cronicele sau Letopiseștele Moldaviei și Valahiei*, vol. I, București; vezi și V. Boerescu, *Conversiunea relativă la organizarea Principatelor* (articole publicate în "Naționalul", sept.-nov. 1858), în *Acte și documente*, vol. VII, pp. 408-439.
18. *Acte și documente*, vol. VIII, pp. 593-595; D. Berindei, *Epoca Unirii*, p. 90.
  19. G.G. Florescu, Unele aspecte ale poziției internaționale a Țărilor Române în perioada Unirii, în *Studii și cercetări juridice*, nr. 1, 1959, p. 150; L. Boicu, *Diplomația europeană și cauza română. 1856-1859*, Iași, 1978, p. 90.
  20. R.W. Seton-Watson, *Histoire des roumains de l'époque romaine à l'achèvement de l'unité*, Paris, 1937, p. 339 și urm.; T.W. Riker, op.cit., pp. 253, 273 și urm.; Barbara Jelavich, *A Century of Russian Foreign Policy. 1814-1918*, Philadelphia and New York, 1964, p. 137; Friedrich Engel-Ianoși, *Geschichte auf dem Ballhausplatz. Essays zur österreichischen Aussenpolitik. 1830-1945*, Graz-Wien-Köln, 1963, p. 109; L. Boicu, *Unirea Principatelor Române în dezbaterile forurilor internaționale*, în *Unirea Principatelor și puterile europene*, p. 74.
  21. V. Place, C. Walewski, Iași, 20 februarie 1859; apud R.W. Seton-Watson, op.cit., p. 299.
  22. V. Russu, *Monstruoasa coalitiție*, p. 505.
  23. Ibidem.
  24. Semnificativă poate să apară formula baronului Nothomb, ministrul Belgiei la Berlin: "La double election équivaut à l'unité des Principautés, l'union des Principautés c'est leur indépendence; tel est l'ordre d'idées à Constantinople et à Vienne"; Nothomb c. de Vrière, 17 februarie 1859, în *Independența României. Documente*, vol. II, Partea I, *Correspondență diplomatică străină*, București, Ed. Academiei, 1977, p. 16; vezi și Gh. Platon, *Unirea Principatelor și Belgia*, în *Unirea Principatelor și Puterile europene*, p. 113. Pentru deschiderea de "Unirea mică" a perspectivelor pentru realizarea "Unirii mari", vezi R.V. Bossy, *L'Autriche et les Principautés Unies*, București, 1932, pp. 162-169; P. P. Panaitescu, *Cuza Vodă și unitatea națională a românilor*, în *ASRS*, nr. 4/1929, pp. 559-569; St. Pascu, *Ecoul Unirii Țării Românești și Moldova în Transilvania*, în *Studii privind Unirea Principatelor*, București, 1960, pp. 451-466.
  25. Barbara Jelavich, op.cit., p. 137; *România în relațiile internaționale. 1699-1939*, Iași, 1980, p. 165.
  26. Ibidem.
  27. *Il Carteggio Cavour-Nigra. 1858-1859*, vol. I, Bologna, 1926, passim; Al. Marcu, *Conspiratori și conspirații în epoca renașterii politice a României, 1848-1877*, București, 1930, pp. 129-136.

28. Istoria diplomației (sub redacția V.A. Zorin s.a.), vol. I, București, 1962, p. 606 și urm.
29. Budberg c. Gorceakov, Berlin, 23 nov./4 dec. 1858, *Die auswärtige Politik Preussens, 1858-1871*, vol. I, Oldenburg, 1933, p. 95.
30. Fr. Charles-Roux, Alexandre II, Gortchakoff et Napoleon III, Paris, 1913, pp. 243-245.
31. *Histoires des relations internationales*, publiée sous la direction de Pierre Renouvin, vol. V, Le XIX-e siècle, 1-ère partie: De 1815 à 1871. L'Europe des nationalités et l'éveil des nouveaux mondes, Paris, 1954, p. 322.
32. Al. Marcu, op.cit., p. 115 și urm.
33. În instrucțiunile pentru Francesco Astengo, trimis în misiune pe lângă Napoleon III, Cavour consemna că "l'élection du colonel Couza par l'Assemblée Valaque est un immense événement. C'est le triomphe de la politique de la France et de la Sardaigne en Orient. Si la Turquie ne veut pas le reconnaître et invoque l'appui d'Autriche, il pourrait surgir une cause de rupture qui mettrait fin à toutes nos difficultés"; Il Carteggio Cavour-Nigra, vol. II, p. 4.
34. Este vorba despre detronarea lui Al. Karagheorghievici și instaurarea pe tronul Serbiei a lui Miloș Obrenovici., La 26 ianuarie 1869 Prokesch-Osten nota că "excesele" Scupșcinet sârbești "sunt, evident, efectele numirii lui Cuza", cf. R.V. Bossy, op.cit., p. 199.
35. Diplomatul prusian Arnim, într-un raport din Viena (14 oct. 1859) va face o interesantă paralelă între efectul pe care l-ar avea o revoluție în Franța (stat național unitar) față de una în imperii multi-naționale ca Austria și Turcia. El dădea expresie temerilor lui Buol în legătură cu faptul că "dacă în Franța izbucnește o revoluție, ea e îndreptată împotriva guvernului. Țara rămâne. În Austria și Turcia, situația e inversă: revoluția e îndreptată împotriva imperiului. Orice mișcare în viața politică austriacă e centrifugă și nu există decât două instituții care s-o contrabalanseze: dinastia și armata"; *Die auswärtige Politik*, vol. I, p. 112.
36. Werther c. min. af. externe prusian, Petersburg, 15 februarie 1859; *Die auswärtige Politik*, vol. I, p. 248.
37. Vezi, pentru amănunte, Fr. Charles-Roux, op.cit., p. 245 și urm. V. Tabié, *Le Traité secret de 1859 entre la France et la Russie*, în "Etudes d'histoire moderne", t. V, 1953, pp. 116-147.
38. *Histoire des relations internationales*, p. 322 și urm.
39. Ibidem.
40. Fr. Charles-Roux, op.cit., p. 247.
41. Hübner, *Neuf ans de souvenirs d'un ambassadeur d'Autriche à Paris sous le Second Empire. 1851-1859*, vol. II, Paris, 1905, p. 195.
42. Bismarck c. prințul regent al Prusiei, Petersburg, 14/26 mai 1859; *Die auswärtige Politik*, vol. I, p. 624.

43. Irina Rădulescu Valasoglu, Alexandru Ioan Cuza și politica europeană, București, 1974, pp. 21-24.
44. Acte și documente, vol. VIII, p. 639 și urm.
45. C.C. Giurescu, op.cit., p. 84 și urm.
46. Ibidem, vezi și D. Vitcu, *Diplomații Unirii*, București, 1979, passim.
47. Ibidem.
48. Documente privind Unirea Principatelor, vol. III, București, pp. 531-534.
49. *Il Carteggio Cavour-Nigra*, vol. II, passim.
50. Într-o depeșă c. Rechberg (17 decembrie 1860), consulul austriac Eder va semnala faptul că în timpul războiului din 1859 Cuza ar fi primit scrisori de la Miloș Obrenović, prin care se propunea conlucrarea tuturor principatelor de la Dunăre, "în vederea evenimentelor așteptate în Ungaria și în Turcia"; R.V. Bossy, op.cit., p. 299 și urm.
51. Cuza va face cunoscut acest lucru consulului englez Colquhoun; vezi Irina Rădulescu-Valasoglu, op.cit., p. 27.
52. V. Russu, op.cit., p. 529.
53. Vezi memoriul lui I. C. Brătianu adresat, în numele radicalilor munteni, lui Cuza (februarie 1859); Acte și documente, vol. VIII, pp. 1130-1138.
54. C.C. Giurescu, op.cit., pp. 122-127; D. Berindei, *Epoca Unirii*, p. 99.
55. D. Berindei, Constituirea statului național român în context european, în Cuza Vodă. În Memoriam, p. 139.
56. Ibidem.
57. Koller c. Buol, Berlin, 25 februarie 1859; *Die auswärtige Politik*, vol. I, p. 268 și urm.
58. Ibidem. De reținut, însă, că Petersburgul își însușea argumentele franceze, sperând că Unirea nu va dăinui; R.V. Bossy, op.cit., p. 211.
59. România în relațiile internaționale., p. 168; B. Marinescu, *Romanian-British Political Relations 1848-1877*, București, 1983, pp. 110-138.
60. România în relațiile internaționale, p. 170.
61. Ibidem.
62. Ambasadorul Belgiei la Constantinopol c. de Vrière, 14 iunie 1859; Archives du Ministère des Affaires Etrangères et du Commerce Extérieur de Belgique. Correspondance politique. Légations. Turquie, vol. 8, no44, cf. ASB, Fond microfilme, Belgia, rola nr. 15, cadrul 290 și urm.
63. Textul protocolului în *Papers respecting the United Principalities of Moldavia and Wallachia* (presented to both Houses of Parliament by Command of Her Majesty), London, 1867, p. 83.
64. Este și opinia lui T.W. Riker, op.cit., p. 272 și urm.
65. Astfel, în ziarul "Tribuna Română" din 7 iunie 1859 se menționa că "Starea de față a României noastre (...) poate să se rostească într-un

- cuvânt: revoluție, adică reînnoire în totul (...) România este dară de-a binelea în revoluție, revoluția este starea ei legală, starea ei normală"; apud. Gh. Platon, *Istoria modernă a României*, p. 179.
66. Adresându-i-se alesului națiunii, Anastase Panu (primul ministru al Moldovei) atrăgea atenția că "se produce în politica Europei o schimbare însemnată (...) acest fapt este micșorarea rolului diplomatiei"; apoi, recomandând domnitorului să urmeze conduita guvernanților de la Torino, Panu susținea că "a nu profita de acest exemplu, aceasta ar fi să se renunțe de bunăvoie la foloasele împrejurărilor prielnice"; cf. A.D. Xenopol, *op.cit.*, vol. II, 239 și urm.; D. Berindei, *Epoca Unirii*, p. 195 și urm.
67. România în relațiile internaționale, p. 171.
68. Al. Marcu, *op.cit.*, *passim*; Gh. Duzinchevici, *Cuza Vodă și revoluția polonă din 1863*, București, 1935; C. Velichi, *România și renașterea bulgară*, București, 1980; L. Boicu, *Cuza Vodă față de lupta popoarelor pentru emancipare națională, în Cuza Vodă. In Memoriam*, pp. 235-260.
69. L. Boicu, Știri noi despre activitatea diplomatică a lui V. Alecsandri ca ministru de externe, în *SCSI*, fasc. 1-2, §1959, Iași, pp. 195-200.
70. *Ibidem.*; vezi și D. Vitcu, *op.cit.*, p. 68 și urm.
71. R.V. Bossy, *Ageția diplomatică a României la Paris și legăturile politice franco-române sub Cuza Vodă*, București, 1931; D. Berindei, *Înființarea agenției diplomatice a Principatelor Unite la Paris*, în *Studii*, nr. 6, 1960, pp. 99-119.
72. D. Berindei, *Epoca Unirii*, pp. 94-102; N. Corivan, *Lupta pentru desăvârșirea Unirii și acțiunea diplomatică europeană, în SCSI*, fasc. 2, Iași 1959, pp. 37-80.
73. T.W. Riker, *op.cit.*, p. 369.
74. C.G. Florescu, *Rolul și activitatea agenției Principatelor Unite la Constantinopol (1859-1866) în SAI*, t.v., 1963, p. 79 și urm.
75. România în relațiile internaționale, p. 171.
76. T.W. Riker, *op.cit.*, p. 342 și urm.
77. *Ibidem*, pp. 342-361. Cele două puteri occidentale se aflau într-o veritabilă cursă pentru supremație în Mediterana; Azeglio c.min. af. externe, Londra, 4 martie și 10 iunie 1861, în *I Documenti diplomatici italiani*, prima serie, vol. I, Roma, p. 26. 163.
78. A. Debidour, *Histoire diplomatique de l'Europe*, vol. II, Paris, 1891, p. 217 și urm.
79. *Ibidem*, p. 224. Gorceakov va declara lui Thun, de la care va afla Schözer, că "notre rapprochement n'est jusqu'à présent qu'un fil, mais ce fil peut devenir un câble"; cf. raportul lui Schlözer c. min.af. externe al Prusiei, Petersburg, 12 septembrie 1861, în *Die auswärtige Politik*, vol. I, p. 54, nota 1.
80. Textul firmanului în *Papers respecting...*, pp. 85-86; vezi și România la 1859. Mărturie, vol. I, București, 1984, pp. 558-562.

81. *Papers respecting...*, p. 86; pentru rezervele formulate de ambasadorii puterilor garante, vezi *Ibidem*, pp 86-89.
82. *Ibidem*.
83. Strambio c. Ricasoli, București, 31 dec. 1861; în *I Documenti diplomatici italiani*, Prima serie, vol. I, Roma, p. 565.
84. T.W. Riker, *op.cit.*, p. 421.
85. *Ibidem*, p. 423; D. Berindei, *Epoca Unirii*, p. 101 și urm.
86. C.C. Giurescu, *op.cit.*, pp 132-151.
87. T.W. Riker, *op.cit.*, p. 464 și urm.
88. Gh. Platon, *Unirea Principatelor și Belgia*, p. 115.
89. V. Russu, *Monstruoasa coaliție*, p. 508.
90. cf. *Ibidem*, p. 510.
91. *Ibidem*, p. 508 și urm.
92. *Ibidem*, p. 520.
93. Într-un raport din Paris către Victor Emanuel II (24 martie 1862) Vimercati semnala îngrijorarea marilor cabinete "que l'Europe entière serait livrée à l'incessantes perturbation si chaque des Puissances qui la composent voulait faire prévaloir sur les droits reconnus par les traités la satisfaction de ses intérêts et de ses désirs", *I Documenti diplomatici italiani*, vol. II, p. 252.
94. T.W. Riker, *op.cit.*, p. 424.
95. Acuzele de revoluționarism erau aduse politiciii domnitorului indeosebi de Rusia și de Austria. Vezi, R.V. Bossy, *L'Autriche et les Principautés*, p. 96 și urm; G. Hilke, *Russland Haltung zur rumänischen Frage*, în *Wissenschaftliche Zeitschrift der Martin Luther Universität*, nr. 4, 1965, Halle, pp. 193-209; Mihai Dimitri Sturdza, *La Russie et la desunion des Principautés Roumaines (1864-1866)*, în *CMRS*, vol. XII, 3-e cahier, 1971, p. 252.
96. Al. Marcu, *op.cit.*, pp. 301-334 (capitolul: În așteptarea lui Garibaldi).
97. Este vorba de cunoscuta afacere a fortărețelor, în legătură cu care, datorită bombardării Belgradului de turci, s-a întrunit, în 8 sept., 1862, o conferință la Constantinopol, ale cărei deliberări au fost înscrise în protocolul din aceeași dată: *Documents diplomatiques (Affaires Etrangères)*. 1862, Paris, 1863, pp. 77-83.
98. În octombrie 1862, grecii, animați de marea idee, detronaseră pe regele Otto I. Problema înscăunării unui alt monarh (Gheorghe I) ca și cea a recunoașterii drepturilor Greciei asupra Heptanezului (Insulelor Ionice) vor inscrie "problema greacă" între punctele fierbinți ale relațiilor internaționale în anii 1862-1864; A. Debidour, *op.cit.*, vol. II, p. 238; pentru revoluția polonă vezi și Gh. Duzinchevici, *Cuza Vodă și revoluția polonă din 1863*, București, 1935.
99. A. Debidour, *op.cit.*, vol. II, p. 242.

100. Al. Marcu, op.cit., p. 208.
101. P. Henry, L'abdication du prince Couza, p. 16.
102. Al. Marcu, op.cit., pp. 301-334. Rațiunile reevaluării atitudinii Italiei vor fi expuse într-o interesantă circulară a lui Durado către reprezentanțele diplomatice italiene (3 aug. 1862); I documenti diplomatici italiani, vol. III, p. 5.
103. N. Adăniloale, Independența în gândirea și acțiunea făuritorilor Unirii Principatelor, în Unirea Principatelor și Puterile europene, p. 244 și urm.
104. V. Slăvescu, România la expoziția universală din 1862, București, f.a., pp. 163-167.
105. T.W. Riker, op.cit., pp. 462-496; C.C. Giurescu, Tranzitul armelor sârbești prin România sub Cuza Vodă, în RSL, XI, 1965, pp. 33-65. Atitudinea autorităților românești cu ocazia tranzitului va cântări decisiv în reușita tratativelor pentru înființarea de agenții diplomatice (a Principatelor la Belgrad și a Serbiei la București) și pentru încheierea unei convenții de extrădare româno-sârbe în care Eder înclina să descifreze "eine Art Offensiv und Deffensiv-allianz". Vezi, R.V. Bossy, Ageția diplomatică a României la Belgrad și legăturile politice româno-sârbe sub Cuza Vodă, București, 1934, p. 13; G.G. Florescu, Agențiile diplomatice de la București și Belgrad. Contribuții la studiul relațiilor politice româno-sârbe, în Rsl, XI, 1965, pp. 125-136.
106. Telegramă anexată la depeșa lui Greindl c. Ch. Rogiers, Constantinopol, 5 martie 1863; Archives du Ministère des Affaires Etrangères et du Commerce Extérieur de Belgique. Correspondance... Turquie, vol. 8 (?), no. 14; cf. ASB... Microfilme, Belgia, rola 15, cadrul 372.
107. T.W. Riker, op.cit., p. 430.
108. C.C. Giurescu, Viața și opera lui Cuza Vodă, p. 156 și urm.
109. În acest sens, guvernul român avansase conferinței de la Constantinopol un memoriu întocmit de C. Negri și intitulat Mémoire avec pièces justificatives présenté à la Commission internationale pour les couvents dédiés; cf. D. Vitcu, op.cit., p. 119.
110. Vezi, C.C. Giurescu, op.cit., p. 163.
111. T.W. Riker, op.cit., p. 458.
112. C.C. Giurescu, op.cit., p. 179.
113. Ibidem, pp. 193-197; Șerban Rădulescu-Zoner, Actul de la 2 mai 1864 în contextul relațiilor româno-franceze, în Unirea Principatelor și Puterile europene, pp. 202-224.
114. I. Hudică, Franța și Cuza Vodă. Lovitura de stat proiectată în 1863, București, 1941.
115. R.V. Bossy, Ageția diplomatică la Paris, p. 296 și urm.
116. Interesant în acest sens este memoriul baronului von Dörnberg (Viena, 26 dec. 1862): Mémoire betreffend die Beziehungen

- Osterreich zu England und Frankreich, in *Quellen deutschen Politik Osterreichs*. 1859-1866, Bd. II, Berlin 1935, pp. 694-697.
117. Ca urmare a convenției ruso-prusiene din 8 februarie 1863, încheiată cu prilejul misiunii lui Gustav von Alvensleben în Rusia; Fr. Charles-Toux, op.cit., p. 328 și urm.
  118. Memorandumul lui Gorceakov din 26 aug./7 sept. 1863, în *Documents diplomatiques...* 1863, pp. 72-90.
  119. Scrisoarea lui Napoleon III către suveranii Europei (4 nov. 1863), în *Ibidem*, p. 1 și urm.; vezi și *Les origines diplomatiques de la guerre de 1870-1871*, vol. I, Paris, 1910, p. 1 și urm.
  120. Parisul propunea Londrei să fie înscrise ca "principale": chestiunea poloneză, chestiunea italiană, situația Principatelor și chestiunea Schleswig-Holstein. Palmerston, în răspunsul său, va considera însă ultimele două chestiuni "comme non essendo della competenza Europea", el admitând ca bază de discuție numai tratatele din 1815. Despre toate acestea va relata și d'Azeglio lui Visconti Venosta, de la Londra (21 nov. 1863); *I Documenti diplomatici italiani*, vol. IV, p. 287.
  121. M.D. Sturdza, op.cit., p. 250.
  122. De Launay c. Visconti Venosta, Berlin 27 ianuarie 1864; *I documenti diplomatici italiani*, vol. IV, p. 469.
  123. Talleyrand c. Drouyn de Lhuys, Berlin, 1 ian. 1864; *Les origines diplomatiques*, vol. I, p. 63.
  124. Într-o scrisoare către Napoleon III, din Petersburg (29 februarie 1864), marchizul Pepoli susținea, între altele, că "c'est la prépondérance de la France qui est un danger pour le monde; tout outre danger s'amolndrit après de celui-là. Il faut que sans délai les autres quatre Grandes Puissances se tendent la main. La libre Angleterre ne craint de la tendre à la Russie sur le cadavre de Pologne. L'Autrich et la Prusse se rapprochent en oubliant Olmütz. Comme en 1840 la diplomatie organise l'entente morale de Quatre Grandes Puissances"; *I Documenti diplomatici italiani*, vol. IV, p. 550 și urm.
  125. Pe această temă, Drouyn de Lhuys va întreține o corespondență intensă cu ambasadele franceze de la Petersburg, Viena, Berlin și Londra; *Les origines diplomatiques*, vol. II, pp. 130 și urm; 142 și urm; 149.
  126. Într-o întrevedere acordată lui I. Alecsandru, D. de Lhuys - "jamais (...) aussi sévère à notre endroit" - își va exprima nemulțumirea că "depuis dix-huit mois que je suis au ministère, il ne m'a pas été donné une seule fois d'entendre une bonne nouvelle des Principautés"; R.V. Bossy, *Ageția diplomatică la Paris*, p. 329.
  127. P. Henry, op.cit., p. 23.
  128. M.D. Sturdza, op.cit., p. 250.

129. Oubril c. Gorceakov, Berlin, 25 martie/6 aprilie 1864; *Die auswärtige Politik*, vol. IV, p. 700.
130. C.C. Giurescu, op.cit., p. 263 și urm.
131. Pentru amănunte, vezi, ibidem, p. 252 și urm.
132. Bismark c. Werther (la Viena), Berlin, 9 iunie 1864; *Die auswärtige Politik*, vol. V, p. 202 și urm.; interesante sunt și *Die Notizen zur orientalischen Frage* (loc.cit., p. 134 și urm.) în care se menționează punctul de vedere al lordului Russel, după care lovitura de stat a lui Cuza, comparată cu cea a lui Napoleon III, este "asemănătoare, dar mai puțin îndreptățită din cauza suzeranității Porții" (ähnlich, aber weniger berechtigt wegen der Oberhoheit der Pforte).
134. T.W. Riker, op.cit., p. 562.
134. Protocolul din 28 iunie și Actul adițional la convenția de la 1858, în *Acte și documente relative la 2 mai 1864* (publ. de V.M. Kogălniceanu, cu o Precuvântare de D.A. Sturdza), București, 1894, pp. 71-76 (citatul din text, la p. 72).
135. D. Vitcu, op.cit., p. 117.
136. Vezi, pe larg, lucrările citate ale lui T.W. Riker, C.C. Giurescu, D. Berindei, passim.
137. T.W. Riker, op.cit., p. 548.
138. C.C. Giurescu, op.cit., p. 340.
139. Al. Lapedatu, *Preludiile căderii lui Cuza Vodă*; idem, *Austria și lovitura de stat de la 2/14 mai 1864*. Cu trei serii de acte inedite privitoare la acest eveniment, ARMSI, seria III, t. XXVIII (1945-1946), pp. 127-270.
140. Gh. Platon, 1866 - începutul "revoluției române pentru independență", în *AIL*, t. XXI, 1984, p. 442 și urm.
141. P. Henry, op.cit., p. 43 și urm.
142. V. Russu, op.cit., p. 518.
143. T.W. Riker, op.cit., p. 596 și urm.
144. Oubril c. Gorceakov, Berlin, 29 oct./10. nov. 1865; *Die auswärtige Politik*, vol. V, p. 458.
145. H. Oncken, *Die Rheinpolitik Kaisers Napoleon III. von 1863 bis 1870 und der Ursprung des Krieges von 1870-1871*, vol. I, Stuttgart-Berlin-Leipzig, 1926, passim.
146. *Discours de l'Empereur à l'ouverture de la session législative* (15 febr. 1865); *Les origines diplomatiques*, vol. V., p. 428.
147. Talleyrand c. D. de Lhuys, Petersburg, 21 martie 1865; *Les origines diplomatiques*, vol. VI, p. 50. Ambasadorul francez relatează că Gorceakov i-ar fi declarat că "chacun (cabinet, n.n.s.) replié sur lui même se fortifiait dans l'inaction générale. Nous sommes tous dans un marais...".
148. M.D. Sturdza, op.cit., pp 257-266.
149. T.W. Riker, op.cit., p. 599 și urm.

150. Ibidem, p. 600
151. Tillos c. D. de Lhuys, București, 29 ian. 1866; Ministère des Affaires Etrangères. Archives diplomatiques - Paris. Correspondance politique des consuls. Turquie-Bucharest, vol. 27, f. 44; cf. ASB., Fond Microfilme, Franța, rola 12, cadrul 46.
152. Talleyrand c.D. de Lhuys, Petersburg, 1 septembrie 1865 și Gramont c. D. de Lhuys, Viena, 20 octombrie 1865; Les origines diplomatiques, vol. VII, pp. 16 și urm., respectiv, 144 și urm.
153. Tillos c. D. de Lhuys, București, 29 ian. 1866; Ministère des Affaires Etrangères... Turquie-Bucharest, vol. 27, f. 18; ASB. Microfilme. Franța, rola 12, cadrul 20.
154. Gramont c.D. de Lhuys, Viena, 20 oct. 1865; Les origines diplomatiques, vol. VII, p. 145.
155. Vezi C.C. Giurescu, op.cit., p. 361.

LES PRÉMISSSES EXTÉRIEURES DE L'ABDICATION DU PRINCE AL.I. CUZA

L'abdication du prince Cuza fut un événement aux répercussions des plus sérieuses sur le devenir de l'État roumain moderne. Bien que résultat d'une conspiration "à l'abri de la nuit", impliquant de la part de ceux qui y ont participé de graves transgressions des responsabilités politiques, administratives et militaires et surtout des principes de la morale, l'acte politique du 11/23 février 1866 acquiert une signification qui dépasse celle d'une simple fin de règne. Dans ses déterminations, cet acte ne doit rien à un élan populaire, il concrétise la calcul politique d'une élite en mesure de réagir avec promptitude aux commandements d'un impératif historique. Selon l'avis de "ceux du 11 fevrier", le fait d'avoir provoqué l'abdication du prince Cuza a été déterminé par le processus même de la "réalisation intégrale" du programme national, adopté par les assemblées *ad hoc* en 1857. Des "quatre points" ou "quatre desiderata" (*union, autonomie absolue, prince étranger, gouvernement constitutionnel*) de ce programme qui visait la consécration de l'être politique de l'État roumain, seuls les deux premiers et, partiellement, le quatrième ont pu être concrétisés par la "double élection" d'Al. I. Cuza et par les "actes majeurs" de son règne. Pour ceux qui s'étaient décidés à agir en 1866 au nom de la cause nationale, la concrétisation du troisième point, qui stipulait l'installation sur le trône d'un *prince étranger* appartenant à une "dynastie européenne", est restée en suspens comme un problème de conscience et de haute responsabilité.

Pour beaucoup des contemporains de l'acte de février 1866, et ultérieurement pour beaucoup d'autres encore, un autre problème de conscience s'est passé plutôt délicat que difficile: était-il possible de sauve-

garder l'Union et de rapprocher en même temps le moment de l'Indépendance tout en gardant Cuza en tant que prince régnant des Principautés? Il y a eu à ce sujet des opinions des plus controversées, nourries sans doute par la réévaluation cyclique de "la vérité sur le 11 février" sous l'impact d'une documentation inédite et de l'élargissement de la perspective temporelle marquée par les disputes politiques. Ainsi par exemple, immédiatement après 1866, on a attribué au souvenir du règne d'Alexandru Ioan Cuza "une signification presque subversive; le passé du pays, qui enfermait son règne, semblait limité aux barrières officielles de la tribune du 10 Mai". "La vogue des panégyriques" de Carol I-er n'a pas pu résister devant l'évolution des recherches qui, après la parution de la monumentale - et très connue - monographie d'A.D. Xenopol consacrée au règne de Cuza et après la mise en circuit scientifique des Archives de Cuza (1928), ont prouvé, et c'est devenu un "lieu commun", que l'acte du 11 février, corroboré par les autres faits accomplis en 1866 (installation du prince étranger et adoption de la Constitution), ne constitue pas une "rupture", mais un renforcement du processus qui aboutira à l'«édification de la Roumanie». L'évaluation du moment 1866 d'une telle perspective s'est confrontée cependant de façon très violente aux préjugés politiques et surtout aux positions dogmatiques d'inspiration étrangère des années '50, quand l'historiographie roumaine se conformait à la condition d'*ancilla politicae* qu'on lui imposait. Nous avons en vue surtout la façon dont on a présenté le moment 1866 dans les contributions historiographiques synthétisées par le IV-e volume de l'Histoire de la Roumanie. On a soutenu alors que les événements de 1866 avaient mis fin à l'expérience positive de la société roumaine sous un prince autochtone, marquant en même temps le début d'une période réactionnaire, caractérisée par "l'alliance entre la bourgeoisie et les grands propriétaires fonciers", pendant laquelle sur le trône de la Roumanie monte un prince étranger, de la famille Hohenzollern-Sigmaringen, branche cadette de la dynastie de Prusse. Le moment 1866, qui succède aux réussites intérieures et extérieures de la politique de Cuza, a été considéré comme un écart par rapport à la succession normale des réalités roumaines. De la perspective des conséquences qu'il a eues sur la position internationale de la Roumanie, ce moment a été considéré comme prémisses de "l'asservissement du développement du pays aux grands pays occidentaux, la Prusse en l'occurrence (alors sur le point de devenir une "Allemagne impériale"). De cette façon-là, on en a pu "dédire" les prétendues raisons qui ont déterminé la Roumanie à adhérer à la Triple Alliance, en 1883. De telles assertions, dépourvues de fondements scientifiques, ont été, on le sait bien, sérieusement amendées par certaines démarches historiographiques de la fin des années '60 qui, ultérieurement, se sont amplifiées et auxquelles on reconnaît le mérite d'avoir repris la discussion autour de l'acte de l'abdication de Cuza en respectant les exigences de la recherche historique.

Cependant, le problème de conscience que nous venons de mentionner un peu plus haut, en début de ce paragraphe, n'a jamais disparu du "dialogue quotidien" et, ces derniers temps surtout, il occupe de nouveau les devants dans les disputes politiques qui animent la société roumaine. En dénotant des options républicaines ou monarchiques, ces disputes finissent par inciter les historiens, car elles supposent toujours un renvoi aux "leçons du passé". Nous pensons surtout à ces historiens qui, de façon un peu ostentatoire, voudraient étaler leur vocation "d'hommes politiques". Une tentation que l'on peut saisir surtout chez les historiens aux options manifestement républicaines, qui vont même jusqu'à soutenir, en forçant évidemment la représentation des réalités du passé, qu'Al. I. Cuza avait réuni, en tant que prince régnant, tous les privilèges d'un président de république. On n'a plus besoin de trop d'explications pour comprendre la façon dont ces historiens présentent l'abdication de Cuza: une façon qui, pour être "convaincante", fait appel, en défiant l'objectivité, au même type "d'argumentation" que développe le fameux traité d'Histoire de la Roumanie. En fait, cette argumentation voudrait prouver de façon délibérée que les polémiques qui animaient la scène politique des Principautés au temps de Cuza n'étaient que les "préludes" de l'acte qui a mis fin à son règne. En ce qui concerne les prémisses externes du même acte, celles-ci - au cas où elles ne sont pas complètement négligées - sont évaluées de façon inexacte. Cette constatation est d'ailleurs valable pour la plupart des contributions incluses dans "l'historiographie du 11 février", et surtout pour les contributions des historiens roumains.

Sans aucun doute, les prémisses extérieures de l'acte peuvent-elles constituer l'objet d'une démarche tout à fait opportune. Son importance devrait dépasser celle d'une simple mise au point historiographique, car, au-delà de l'intention de compléter le tableau des "préludes du 11 février" nous proposons de sanctionner l'idée qui, nourrie par les historiens mêmes, a transformé un événement historique - l'abdication de Cuza en l'occurrence - en une "arme politique". Il faudrait reconnaître en toute franchise que, sous l'écoulement du temps, l'acte du 11 février 1866, s'est laissé imprégner d'une forte teinte émotionnelle, accentuée sans doute par un certain "subjectivisme moldave"; un subjectivisme que dénotent même les contributions historiographiques les plus récentes et qui, au niveau de l'état d'esprit qui domine au nord du Milcov, s'explique, au moins en partie, par la réaction contre les tendances "historiques" de "valachisation" de la vie politique roumaine.

Pour faire mieux comprendre l'intention de notre démarche, il faut préciser - fût-ce sous forme d'avertissement - qu'entre ce que l'on comprend d'habitude par le "contexte international" d'un événement historique et les "prémisses extérieures" de cet événement il n'y a aucune coïncidence, superposition ou synonymie. De par leur nature même, les

prémises sont consubstantielles aux détermination du respectif événement, tandis que le contexte est formé d'autres événement qui peuvent l'influencer ou l'accompagner au moment où il survient. Ainsi donc, par "les prémisses extérieure" de l'abdication du prince Cuza il faudrait comprendre une configuration de facteurs et d'événements situés à l'extérieur de "l'espace national roumain", mais qui ont eu un rapport quelconque avec l'acte du 11/23 février 1866. Autrement dit, il s'agit de facteurs et d'événements ("preludes") de conjoncture extérieure qui ont interféré avec les événements se déroulant dans les Principautés Unies.

Et tout cela afin d'offrir de nouvelles données et des explications probantes et corriger ainsi la façon dont on perçoit encore un événement aux implications profondes pour l'histoire moderne des Roumains.

IMPLICAREA PRESEI ÎN CONSTRUIREA ATENEULUI ROMÂN

Ileana Stanca Desa

"Ateneul Român" lăcaș al culturii naționale, emblemă a Bucureștiului și a țării, motiv de mândrie națională, loc de reculegere sufletească în sunetele muzicii, trece în momentul de față prin clipe grele. Afectat de trecerea timpului și vicisitudinile vremurilor - între care nu pe ultimul loc au fost cutremurele - el trebuie neapărat refăcut. Și iarăși s-a ivit aceeași problemă ca acum peste 100 de ani când a început construcția lui: lipsa banilor. Și acum, ca și atunci, din nou se face apel la sufletul mare a celor care iubesc țara și cultura.

Artiști de renume dau concerte în folosul lui, personalități din țară și diasporă sunt rugate să contribuie cu fonduri. Și precum în urmă cu mai mult de 100 de ani, mass media este cea care face publică această necesitate.

Dar să vedem care este istoricul acestei construcții și care au fost avaturile ivirii ei în peisajul cultural românesc.

Numele de Ateneu își are originea în vechea Eladă, cuvântul desemnând locul sau clădirea consacrată cultului zeiței Atena. În 135, la Roma, Academia ridicată de Hadrian preia această titlatură. Consacrarea termenului în accepțiunea sa modernă apare în sec. al XIX-lea, fiind preluat de mai toate națiunile civilizate. Sub această denumire erau cunoscute diverse instituții culturale științifice și clădirile ce le adăposteau la Paris, Lyon, Marsilia, Londra, Roma etc.

În România prima societate culturală care a căpătat acest nume a fost înființată în 1864 la Iași prin strădanile lui V.A. Urechia și M. Kogălniceanu, modelul pe care l-au copiat fiind cel al Ateneului din Madrid. În 1865 V. A. Urechia ajutat de ministrul cultelor de atunci, N. Crețulescu, a transferat această societate la București. I s-a dat drept prim lăcaș "Teatrul Liric", devenit apoi "Opera Română", situat în fața grădinii Cișmigiului.

Iată cum este definită societatea și scopul ei în capitolele I și II de Statutul Ateneului Român publicat de V. A. Urechia în Anuarul Ateneului Român (1899): "Societate științifică, literară și artistică, fondată în București la 1865 și recunoscută persoană juridică prin legea decretată sub nr. 1112 din 31 martie", care avea ca scop "să contribuie la alcătuirea culturii și la răspândirea ei prin toate mijloacele în special prin disertații și

cursuri, prin publicări periodice, prin cărți, prin încurajarea asociațiilor și întreprinderilor culturale". Societatea "Ateneul Român" urma să susțină legături culturale cu Ateneele din alte țări, precum și cu cele din țară, create după modelul celui din București.

Cât de susținută a fost această societate de personalitățile vremii ne putem da seama citind lista membrilor fondatori (numărul lor fiind în total de 39). Dintre ei cităm pe artiștii plastici Theodor Aman, Gh. Tatărăscu, și oameni politici și de literă ca: Mihail Kogălniceanu, Al. Odobescu, B.P. Hașdeu, Nicolae și Emanoil Kretzulescu, Ioan Brătianu, P.P. Carp, Alexandru Lahovari, George Misail, Ed. Wachmann (directorul Conservatorului și al Operei), Ulysse de Marsillac (publicist, directorul publicației "Le voix de la Roumanie") etc. Președinte de onoare era Carol I, pentru că împreună cu regina Elisabeta au susținut material și moral funcționarea și construcția Ateneului.

Încă de la început problema cea mai acută a fost lipsa unui lăcaș propriu. După douăzeci de ani de la înființare societatea Ateneului atrăgea un public din ce în ce mai numeros "în sala de la Cișmigiu", aceasta făcând din ce în ce mai puțin față noilor cerințe.

Cel mai înflăcărat susținător al proiectului construirii unui "palat" propriu a fost C. Esarcu. Personalitatea sa a fost frumos definită de V.A. Urechia în cuvântarea ținută cu ocazia trecerii în neființă a celui suflet mare.

C. Esarcu, născut în București la 5 noiembrie 1836, fiu de doctor, rămas de mic orfan de tată și-a făcut studiile liceale la Sf. Sava, apoi și-a luat la Paris licența în științele naturii, iar în 1864 cea de medic. Reîntors în țară a devenit membru al Ateneului și și-a consacrat construirea edificiului acestuia o mare parte a puterii sale creatoare. Personalitate multilaterală - profesor la Facultatea de Științe din București, medic, om politic și de cultură, ales membru corespondent al Academiei la 12 aprilie 1884 - a fost puternic atașat ideii de ridicare a gradului de cultură al întregului popor român în acei ani în plin proces de constituire a țării de după "Mica Unire".

În lungile sale călătorii în străinătate a încercat să-și îmbogățească prin căutări asidue cunoștințele despre istoria țării, adunând documente referitoare la viața acesteia de la Vatican, Veneția, Genova.

În timpul călătoriilor sale C. Esarcu visa la "Palatul Ateneului" dovadă fiind contactele pe care le-a avut cu diverși arhitecți în Italia. Dar abia la Paris l-a cunoscut pe cel care va deveni arhitectul și executantul edificiului - Albert Gallerou.

De fapt, inima lui C. Esarcu a fost definitiv dăruită Ateneului. Testamentele sale, două la număr, făcute în 1894 și 1899 lăsau acestei instituții toată averea: o casă în b-dul Carol, tablouri și obiecte de artă precum și diverse titluri de rentă.

Fapt dovedit, Ateneul există numai pentru că pe acest pământ au fost oameni care au iubit țara, cultura și viitorul acestui popor. Însăși ideea construirii lui s-a datorat unei moșteniri lăsate de un membru al familiei Rosetti, Scarlat. Acest prim mare donator a lăsat "o casă pe str. Academiei nr. 37, un cazinou în fața Cișmigiuului și un loc de casă în str. Mercur". Primul proiect de construcție a fost făcut pentru micul loc donat de Scarlat Rosetti în fața Cișmigiuului. Clădirea urma să fie mică și neîncăpătoare - atenștii au fost nemulțumiți. Demersurile lor pe lângă guvern s-au soldat cu promisiunea acordării unui loc la întretărirea bulvardului Academiei cu strada Eforiei. S-a și trecut la alcătuirea unui proiect de construcție, autorul lui fiind Enderle, arhitectul Eforiei. Dar între timp situația financiară a Ateneului se mai îmbunătățise. Se vânduse casa moștenită de la Scarlat Rosetti și au apărut noi donatori printre care amintim: Elena Oteteleşanu, Ioan V. Socec, Constantin Zappa, Vasile Dimitrie Hagl, George San-Marin, Maria Carp, Vasile Constantinescu din Huși, Mihail Koiciu din Constanța etc.

În aceste condiții se fac tot felul de demersuri pe lângă Primăria Capitalei pentru obținerea locului pe care este astăzi construit Ateneul. Pe atunci acest loc se afla în spatele grădinii Episcopiei, una din cele mai vechi grădini bucureștene, existentă din a doua parte a secolului XVIII. Locul aparținea "Societății ecvestre Române" ce-l cumpărase în 1871 reușind să toarne și fundația unui manej (ceea ce mai târziu a impus Ateneului o formă circulară), dar din lipsă de fonduri construcția s-a oprit. Primăria Bucureștiului a fost de acord să transfere terenul Ateneului, dar cu condiția ca acesta să înceapă construcția în 3 ani.

Din acest moment în viața Ateneului începe să se reliefeze pregnant rolul populației și implicit ajutorul dat de presă, la construcția acestuia.

Fondul existent era de 200.000 lei; absolut insuficient. C. Esarcu în 1883 preconiza să se facă apel la tineret și la comitetele de femei, să se facă conferințe și concerte de binefacere, să se extindă activitățile de colectare de fonduri la celelalte "atenee" din celelalte orașe ale țării. Și cum pe atunci nu exista decât un mijloc de a se face cunoscute publicului nevoile acestui lăcaș, s-a apelat la presă. De fapt unul dintre fondatorii Ateneului este considerat Ulysse Marsillac și se știe că prin publicația sa "La volx de la Roumanie", din care nu am ajuns la noi decât câteva numere din anul 1861, a făcut o susținută campania de presă pentru strângerea de fonduri.

În 1883 s-a hotărât organizarea unei loterii în vederea strângerii de fonduri. Și de la acea loterie, ale cărei bilete erau în valoare de un leu, s-a ajuns la sloganul: "Dați un leu pentru Ateneu". Presa a publicat și susținut scopurile acestei loterii. Biroul Ateneului (N. Krețulescu - președinte, C. Esarcu - vicepreședinte, P.S. Aurelian - vicepreședinte, Gr. M. Manu, C. Stăncescu - secretari și G.M. Tătăărăscu - casier) au semnat un apel public

"Către amicii culturii naționale" în care se spunea: "Ateneul dispunând numai de un fond de 200.000 lei vine prin loteria de față a face apel către toți amicii culturii naționale invitându-l a se asocia cu dânsul pentru a începe și termina împreună o operă eminentamente națională".

Anii hotărâtori pentru această loterie au fost: 1883, când s-a inițiat loteria; 1885 când a fost obținută autorizația și 1886 când a avut loc tragerea.

Ce rol a avut presa? Bineînțeles, în primul rând, de mediatizare. Ani de zile ea a adus în atenția cititorilor manifestările ce aveau loc sub patronajul societății Ateneului, concerte, conferințe, etc. neuitând chiar și partea legată de latura materială a evenimentelor: "... Biletele conferinței se găsesc la magazinul de muzică Gebaur la prețurile modice de 5 lei locul I și 3 lei locul II"¹ anunța ziarul "România" din 3 aprilie 1885 la sfârșitul anunțului referitor la conferința lui Jules Braun despre Sully Prudhomme. Presa și-a asumat rolul de a face publică loteria și în felul acesta de a atrage câți mai mulți participanți. O remarcă care merită să fie făcută: deși cotidienele bucureștene erau majoritatea ziare de partid, și deseori polemicele dintre ele le situau la poli opuși, de această dată când era vorba de un edificiu care urma să servească culturii naționale toate și-au adus aportul pentru realizarea lui.

Două ziare cercetate deși de orientări opuse - "România" (urmașa "Timpului") de factură conservatoare și "Românul" lui C.A. Rosetti de orientare liberală - sunt de această dată de aceeași părere. De fapt, într-o notită apărută în "Românul" din 10 noiembrie 1886 (la "sciri d'ale zilei") se sublinia că Ateneul a fost întotdeauna "în afară de toate certurile și încăierările politice"².

La 9 mai 1885, Ateneul a căpătat autorizație pentru organizarea loteriei. "România" la rubrica "sciri și fapte" își informa cititorii: "Minsiterul de Interne a acordat societății Ateneului autorizațiunea ce o ceruse pentru emiterea unei loterii de 500 de numere, a un leu numărul, al cărui produs să servească la construirea Ateneului"³. În realitate era vorba de 500.000 de bilete.

Au urmat la scurt timp alegeți de noi membrii ai Biroului Ateneului. "Miercuri societatea Ateneul Român a ținut ședința sub președinția d-lui N. Kretulescu. S-au ales membrii ai Ateneului d-l N. Ionescu, I. Kalinderu, Dem A. Laurian, N. Xenopol, Duiliu Zamfirescu, etc."⁴ anunța la 17 mai 1885 "România".

Cu toate pregătirile loteria nu a fost simplă. Biletele s-au vândut greu, și au fost necesare două trageri. Iată cum au fost redade în presă aceste dificile etape. La 16 iunie "Românul" informa: "Societatea Ateneului a luat hotărârea să se tragă loteria sa negreșit la 1 noiembrie 1885" (lucru ce nu s-a putut face n.ii.). Grijuliu ziarul lansa o întrebare preluată și de celelalte cotidiene. "Ce se face cu biletele nevândute? Se anulează sau rămân proprietatea Ateneului, care participă astfel și dânsa la câștiguri?"⁵

Prompt "Biroul Ateneului Român" răspunde că "... se va observa cu cea mai mare strictețe dispozițiunile legii asupra loteriilor și dacă vor rămâne bilete nevândute cu nici un chip Ateneul nu va participa la șansele ce însuși oferă publicului și biletele rămase vor fi anulate"⁶ ("Românul", 21 iunie 1885 - Informațiuni, p. 3).

La 11 septembrie 1885 tot "Românul" în rubrica "sciri d'ale zilei" informa: "Ieri seară întrunire atenistă la dl. Take Ionescu sub președinția d-lui Esarcu. S-a hotărât în principiu facerea unei serbări în Cișmigiu pentru loteria Ateneului... și adresarea unui apel călduros către presă pentru a-și da puternicul și folositorul său ajutor societății Ateneului. La finele întrunirii președintele a expus în puține cuvinte membrilor preșinți starea satisfăcătoare în care se găsește în timpul de față loteria Ateneului"⁷.

Pentru a se vinde biletele s-a dat la 30 noiembrie 1885 un bal la Teatrul Național sub patronajul M.S.Reginei. "S-au vândut un număr foarte mare de bilete ale loteriei Ateneului"⁸ informa "Românul" la 3 decembrie 1885. Într-o notiță pe care am găsit-o în același ziar la 30 noiembrie 1885 se specifică, că la bal "va fi o tombolă de lozuri câștigătoare. Cei care pierd vor câștiga un bilet de loterie"⁹.

După prima tragere s-au încasat după cum reiese din presă 513.438 lei 50 bani ("Românul" 30 decembrie - Informațiuni).

Piatra fundamentală a fost pusă la 26 octombrie (s.v.). Momentul a fost anunțat din timp de publicațiile vremii la cererea Biroului Ateneului care "Face cunoscut că serbarea punerii pietrei fundamentale a acestui palat se va face Duminică 26 curent la ora 2 p.m. (lângă grădina Episcopiei) (Sciri d'ale zilei - "Românul", 7 noiembrie (s.n.) 1886).

A doua zi ziarul descria momentul festiv: "... Un public numeros a asistat la această ceremonie care a început cu un serviciu religios. După terminarea acestui serviciu dl. C. Esarcu a ținut un discurs în numele biroului Ateneului. S-a ținut apoi al doilea discurs în numele Societății pentru Învățătura Poporului, în urmă s-a depus actul de fundațiune în temelia clădirii și ceremonia s-a sfârșit prin distribuirea unei medalii comemorative"¹⁰ ("Românul", 8, 9 noiembrie 1886 - "Sciri d'ale zilei"). "Universul" aducea alte precizări: "Au rostit discursuri d-nii N. Crețulescu, C. Esarcu și generalul Florescu. Dl. V. Ureche a citit apoi actul de fundațiune. Tutuor persoanelor li s-au împărțit medalii comemorative"¹¹ ("Universul", 29 octombrie (10 noiembrie) 1886, "Întâmplări din Capitală"). Ecurile serbării au continuat: "Doamnele care au pus șorțul și au coborât la temelie pentru a depune actele fundațiunii au fost doamnele Crețeanu, Săvescu și S. Ferechide, asistate de d-nii N. Crețulescu, generalul I. C. Florescu și V.A. Urechia. Medaliiile comemorative ale serbării, lucrate de dl. Fessler au pe o parte în exergă "Ateneul Român - București" și în centru 25 ianuarie 1865, iar pe cealaltă parte în exergă "Punerea pietrei fundamentale 26 octombrie 1886", și în centru "A palatului Ateneului

Român"¹². În realitate la temelia clădirii în afara actului de fundație au fost puse și planurile clădirii, câte un exemplar din toate monezile în circulație, regulamentul de funcționare al Ateneului și medalia comemorativă. De menționat că C. Esarcu, pe atunci consul la Constantinopol, a venit special în țară pentru acest eveniment.

Acesta a fost începutul, primul pas din lunga epopee care a dus la construcția minunatului edificiu. Existența Ateneului a fost posibilă numai pentru că oameni cu sufletul mare au izbutit să atragă atenția atât celor în drept, cât și întregii populații a Bucureștiului, care prin leul dat la loteria Ateneului a contribuit la ridicarea nivelului de cultură al țării. Și pentru aceasta un merit deloc neglijabil revine și presei acelor timpuri.

NOTE

1. "România", București, an II, nr. 73 din 3 aprilie 1885, p. 2
2. "Românul", București, an XXX, 10 noiembrie 1886, p. 2
3. "România", București, an II, nr. 102 din 9 mai 1885, p. 2.
4. Idem, nr. 110 din 17 mai 1885, p. 2
5. "Românul", București, an XXIX, 1 noiembrie 1885, p. 2
6. Idem, 21 iunie 1885, p. 3
7. Idem, 11 septembrie 1885, p. 2
8. Idem, 3 decembrie 1885, p. 3
9. Idem, 30 noiembrie 1885, p. 3
10. Idem, an XXX, 8-9 noiembrie 1886, p. 3
11. "Universul", an III, nr. 655 din 29 octombrie/10 noiembrie 1886, p. 1
12. "Românul", București, an XXX, 10 noiembrie 1886, p. 2.

IMPLICATION DE LA PRESSE DANS L'EDIFICATION DE L'ATHÉNÉE ROUMAIN

-Résumé -

L'Athénée Roumain - monument-emblème de la ville de Bucarest, doit son existence d'une guête publique lancée sous la slogan, devenu célèbre: "Donnez un "leu" pour l'Athénée!". Ce slogan exprimait d'ailleurs le prix d'un billet de participation à la Loterie organisée à ce but-là et qui permit aux Bucarestois de contribuer au début de la construction.

Le presse du temps, sans tenir compte d'orientation politique, a donné également son concours par des annonces et des articles qui ont sensibilisé l'opinion publique. Nombre de données que nous avons insérées dans notre article ont pour source les quotidiens bucarestois des années 1885-1886: "România", "Românul", "Universul".

TRADIȚIONAL ȘI ALOGEN ÎN VIAȚA COTIDIANĂ BUCUREȘTEANĂ: ALIMENTAȚIA (SEC. AL XIX-LEA)

Lelioara Zamani

Interesul manifestat de reprezentanții Școlii de la "Annales" privind istoria vieții cotidiene, s-a răsfrânt implicit și asupra alimentației de zi cu zi a omului din toate timpurile și din toate straturile sociale.

Subiect neglijat atâta vreme, el începe să rețină atenția cercetătorilor și nu numai a lor, dovadă fiind o serie de cărți, lucrări, studii, toate publicate pe această temă.

Încercări de acest gen există și la noi, dar lucrări dedicate exclusiv acestei probleme nu se prea cunosc.

Modul de alimentație reprezintă o veritabilă punte de legătură între experiența trecutului și realitatea actuală, între tradiție și inovație; între preocupările mărunte, cotidiene și puterea lor de transmitere a tot ce se dovedește a fi durabil.

Rezultat al interdependenței între necesitatea omului de a se hrăni și mediu, sistemul alimentar are în vedere atât mediul natural cât și mediul socio-economic și cel cultural¹.

Privită în trecut ca un ritual religios în care participarea la oșpețe sudează comunitatea și o pune în contact cu zeii², alimentația își dezvăluie cu timpul și altfel de valențe. Se arată astfel, faptul că "omul sătul nu mai este același cu omul flămând, că masa stabilește un soi de legătură între cel care oferă și cel care este ospătat, că prin ea oaspeții pot fi lesne supuși anumitor influențe și sunt mai ușor de impresionat..."³. Mesele pot deveni în acest fel un mijloc pentru rezolvarea de afaceri și chiar mai mult decât atât: un mod de guvernare, în jurul lor putându-se hotări soarta popoarelor.

Trecând peste acest mod destul de frust - deși foarte adevărat - de interpretare a lui Brillat - Savarin a comportamentului uman în funcție de hrană, să ne oprim puțin la Braudel. Acesta consideră că hrana zilnică a oamenilor este supusă de-a lungul vremii unor schimbări lente, ea făcând parte alături de locuință și vestimentație din "durata lungă" a timpului istoric⁴.

Persistența elementului tradițional nu exclude introducerea noului, avându-se în vedere, totuși, și unele condiții vizând zona geografică.

În Bucureștii începutului de secol XIX, modul de alimentație se prezintă în linii mari la fel ca cel existent la sfârșitul secolului al XVIII-lea.

Fiind spațiu urban și capitală, influențele străine prind mai repede teren aici. Apar, astfel, o serie de noi produse alimentare, noi modalități de preparare a hranei și noi instrumente utilizate în timpul mesei, aduse atât din Orient, cât și din spațiul Europei apusene.

Indiscutabil, elementele alogene au fost adoptate mai întâi de medile avute, ele reprezentând un lux. Încă n dată se dovedește că există o hrană a omului bogat și o alta a celui sărac, alimentația reprezentând un indice dominant al nivelului de trai. Trebuie spus, în general, că bucureșteanul din toate timpurile a mâncat - cu foarte rare excepții - bine și a fost receptiv la nou, păstrând totuși o serie de practici și obiceiuri alimentare specifice fondului autohton românesc.

O caracteristică majoră a meselor celor bogați era excesiva abundență și varietate de mâncăruri etalate⁵. Acestea erau foarte numeroase, cifrele oscilând între 12, 15 și chiar 30 de feluri⁶.

Ciorba și pilaful oriental începeau și sfârșeau orice masă.

Ciorba era precedată, mai ales la dejun, de mezeluri, icre sau sardele. După ciorbă urmau "tocanele foarte gustoase și care formau accesoriiile oricărui prânz: bucățele de carne fierte în apă și untură și drese cu piper sau căței de usturoi"⁷.

Dintre legume se obișnuiau mai ales vinetele și bamele, pe lângă fasolea și varza, care formau temeiul bucătăriei orientale. De la masă nu lipsea nici iaurtul.

După friptura de pasăre, de miel sau de berbece, se aduceau "cocoloașe de carne numite sarmale sau chiftele (după cum erau sau nu înfășurate în foi de viță), urmate de compoturi, mai ales de vișine"⁸. După cum se poate vedea "tradiționalele" sarmale sunt în fond preparate de factură orientală.

Oriental a fost o vreme și modul în care se mânca. După ce musafirii erau ajutați să-și spele mâinile de către slugi special însărcinate în acest scop, li se aduceau mâncărurile pe talere de porțelan. Acestea erau servite cu ajutorul lingurilor. Mesenii stăteau turcește pe divan lângă o mescioară rotundă, cu picioare scurte, numită sofra.

Ciorba și pilaful se mâncau cu lingurile - mai ales cu lingurile de lemn, la celelalte mâncăruri folosindu-se și degetele. Fripturile se aduceau tăiate în felii⁹.

Șerban Cantacuzino introduce la Curte o serie de maniere europene și rafinamente, fiind primul voievod care a folosit la masă tacâmurile de argint după moda europeană și mai ales furculița¹⁰.

Dejunurile erau nelipsite de acordurile unui taraf de lăutari.

Mâncărurile nu erau numai orientale. Avem de-a face cu o ofensivă a Occidentului, căreia Bucureștii nu numai că nu-i pot face față, dar nici nu vor. Tot ce este venit din Apus e primit cu ochii închiși. Influențele de aici devin tot mai pregnante, noul fiind răspândit, pe lângă alte surse, cu deosebire de tinerii români veniți de la studii din capitalele apusene, mai ales din Paris.

Prin intermediul francez, englez și austriac sunt importate o serie de mărfuri de băcănie: mirodenii, condimente, paste făinoase, cafea, fructe exotice, zahăr, măsline, orez, icre negre¹¹.

Un reporter cosmopolit pe nume Stefan Oppen de Blowitz mărturisește - în 1883, când vizitează Bucureștii - că nu poate părăsi acest oraș fără a păstra o vie și entuziastă amintire icrelor negre ce-i fuseseră servite aici¹².

Din Constantinopole și Grecia, dar și din Constanța, erau aduse stridii ce-i plăceau atât de mult gurmandului Dapontes, după cum mărturisește Ionescu Gion¹³.

Importante în desfășurarea în bună rânduială a meselor au devenit "mezelicurile", care ajungeau la 8 - 10 sau 12 feluri¹⁴.

Mult apreciate erau și sosurile, imbinând o mare varietate de forme și gusturi, realizări ale bucătarilor francezi, ce făceau deliciul oșpeților boierilor români¹⁵.

În general însă, bucătarii curților boierești erau țiganii. Meniul lor era tradițional și foarte gustos. "Când făcea Dincă țiganul o mâncare de claponi (...) mâncau boierii până erau ridicați pe brațe de la masă"¹⁶. Adesea ei întreceau la pregătirea și potrivirea sosurilor, a iahniiilor și rântășurilor pe bucătarii francezi¹⁷.

După ce felurile de mâncare erau epuizate se trecea la desert. Acesta consta din fructe din cele mai variate, aduse atât din țară, cât și din exterior, mai ales fructe exotice: smochine, curmale, portocale, lămâi, etc...

Mierea de albine, izvor de încântare și mai ales de sănătate, era folosită la majoritatea dulciurilor preparate, ea găsindu-se la noi din belșug.

În materie de dulciuri, grecii aduseseră cu ei gusturile orientale. Apar astfel, plăcintele preparate cu nucă și miere numite *baclavale*, dar și plăcintele cu brânză. Celebră în bucătăria orientală era *halva* ce se prezenta în culori și forme variate¹⁸.

Dulcețurile de diferite arome nu lipseau de la nici o masă. Toți călătorii străini în trecere prin București au savurat "această conservă excelentă și foarte fină, care se dă într-o linguriță pusă pe o farfurioară". După ce o mâncau, musafirii erau poftiți să bea un pahar cu apă rece, model adaptat se pare și de parizieni¹⁹.

Dintre dulcețuri reținem: pelteaua de lămâi și gutui, dulcețurile de nuci, trandafiri, zmeură, vișine, etc. În vizite, înlocuind zahărul, dulceața era servită alături de cafea.

Considerată la început un lux, cafeaua ajunge treptat o băutură pentru toate clasele, sexele, vârstele. Se oferea fierbinte în ceșcuțe de porțelan și "se bea dimineața, după masă și de 10 ori în timpul zilei"²⁰. Alături de cafea se mai bea și ceai, una din dovezi fiind și importul acestui produs din Lipsca²¹. Folosit mai întâi de englezi și apoi generalizat de ruși,

ceaiul reprezenta nu numai o modă, dar și o armă importantă împotriva morții prin canalul involuntar al apei fierte²².

Treptat, în saloane, invitații încep să fie serviți și cu înghețate și oranjade, model preluat de la occidentali. Unul dintre exemple îl constituie contele Legarde venit într-o vizită, căruia alături de dulceață și cafea, i se mai oferă și înghețată²³.

Deosebit de apreciați erau și fragii à la française, preparați de bucătarii aduși de la Paris.

Toate aceste bunătăți erau însă apanajul celor ce și le puteau permite. Bucureșteanul de rând neputând accede la multe din noile produse alimentare, lua în calcul mai mult necesitatea imediată.

Pentru mărunțul funcționar public, meseriaș, mic comerciant, etc., hrana era simplă, puțin variată, destul de ieftină și legată mai mult de tradițional. Mâncarea acestuia se compunea din ciorba de trahana, țăieței, fidea, orez, grîs, linte cu căpățâni de miel, cu borș sau cu oțel bătut cu ouă²⁴. "Bucatele erau: ciulama de pasăre; mămăliga prăjită cu unt; eiorbă de iepure cu vin și ouă coapte; pește iahnie; pește rasol, cu oțet și pește saramură. Peștele era obștesc, mai ales că se mânca în ciorbe"²⁵.

Nu lipseau nici fripturile care erau de mușchi de vacă, de pasăre, de porc, de crap la proțap. De apreciere se bucurau și gâsca cu varză și orez, dar și rațele coapte în tăvi bine spoite²⁶.

Alături de categoriile sociale foarte bogate și de mica burghezie în ascensiune, Bucureștii au cunoscut și o categorie de oameni foarte săraci. Născuți ca atare, fără putința de a se ridica sau ajunși așa datorită capriciului sorții, ei au o hrană mizeră, aflată sub aportul necesar de vitamine și proteine. Mâncau ciorbe care erau un fel de zemuri primitive; papară (adică pâine prăjită, brânză frământată și zeamă de carne) când o aveau, iar în lipsă terci și urzici cu mămăligă, ciorbă de lobodă²⁷. Acestea erau mâncăruri des uzitate la sat, dar și la periferia orașelor. Pe lângă pâine, mămăliga era destul de răspândită în mediile sărace. La 1830, E.Ch. Döbel, caretaș în căutare de lucru la noi, este hrănit aici cu mămăligă, până atunci necunoscută de el²⁸.

Orășenii alături de legume și cereale mâncau și fructe, în special autohtone. Tot ca desert foloseau și năut prăjit, roșcove, halva, halviță și mai ales "floricel", adică boabe de porumb prăjite cu sare²⁹.

Bucureșteanul mediu își putea cumpăra de la cofetari migdale prăjite în zahăr roșu; "diavolinuri" (suvițe de coajă de lămâie prăjite în zahăr alb), mâncate mai mult din cochetărie, căci parfumau gura; acadele; anasoane mărunte (semințe de anason prăjite în zahăr); rahaturi și corăbiile turcești; pișcoturi cu ouă; pastă de halviță albă cu migdale și lămâie³⁰.

Rahatul turcesc făcut cu amidon, zahăr și migdale era un deliciu mai ales în timpul bălciului de la Filaret, unde se putea bea și apă rece, limpede și bună³¹.

Totuși, aceste dulciuri oricât ar fi de apreciate, se dovedesc uneori a fi și primejdioase. Astfel la începutul secolului, se constată că o serie de produse de cofetărie, în special zahărul, sunt vopsite în diferite culori cu ajutorul unor substanțe toxice. Și nicăieri nu exista un ordin pentru stoparea acestor abuzuri și protejarea consumatorilor³².

Pâinea, unul din cele mai importante alimente constituia o raritate. Până la tratatul de la Adrianopole (1829), principala sarcină a Țărilor Române era aprovizionarea cu grâne, la preț fix, a Constantinopolului. După această dată, proclamată fiind libertatea comerțului cu cereale, lipsa de pâine din țară continuă, neinregistrându-se astfel prea mari schimbări, chiar dacă agricultura cunoaște o anumită dezvoltare. Cauza o reprezenta cererea tot mai mare a cerealelor românești la export. Cu toate aceste neajunsuri, pâinea devine treptat alimentul de bază al bucureșteanului, chiar dacă de multe ori e nevoit să facă mari eforturi pentru a o obține.

Pentru o mai bună aprovizionare cu acest produs erau luate măsuri speciale. Se urmărea ca ea să fie curată, adică albă, bine coaptă și mai ales îndestulătoare pe toată ziua³³. Foarte important era și gramajul, iar cel ce încercau să înșele la cântar erau pasibili "nu numai cu ocnă, ci și cu răpunere de viață"³⁴. În acest sens se cunoaște cazul brutarului Cristofor, care e dus pentru lipsă la cântar în trei răspântii și bătut cu câte 50 de toiege la tălpi și apoi, din mijlocul târgului, trimis la ocnă pentru a da o pildă celorlalți³⁵. Până în 1830, una din pedepse era și ținutirea urechilor prin târg, ca la Constantinopol. După 1830 amenda consta doar în luare a pâinii.

Un brutar vestit al acelor vremuri a fost armeanul Babic, căci "nu era altul a scoate jimbla și pâinea mai frumoase" rămânând de pomină "coltucul lui"³⁶. Brutarii se specializau scoțând nu numai pâine, ci și jimbale, cornuri, plăcinte și covrigei. Apar astfel, o serie de meșteșugari în prelucrarea făinii de grâu: pitarii, plăcintarii, jimblarii, simigii, cofetarii. Bacalbașa își amintește cu nostalgie de franzelăria lui Otto Gagel, unde vara cânta orchestra, se mâncau crenvuști și la ora 11 noaptea apărea primul transport cu cornuri calde³⁷.

Carnea reprezintă un alt aliment important pentru bucureșteni. Consumul ei pe cap de locuitor era mai mare în orașe, decât la sate cu deosebire în București.

În documentele apar meșteșugari specializați în pregătirea cărnii pentru vânzare: măcelarii, pastramagii; la fel ca și scaunele de carne unde se taie animalele. Măcelarii trimiteau carnea în primul rând celor avuți, înțelegându-se în prealabil cu aceștia asupra prețului; grija pentru ceilalți fiind lăsată mai la urmă³⁸.

Prețul cărnii era stabilit anual și se păstra nemodificat tot acel răstimp, cu excepția zilelor de post, în care era mai ridicat³⁹.

La scaune se tăiau patru feluri de vite: boi, vaci, oi și porci. Carnea de oaie era accesibilă tuturor, dar o oarecare prioritate în București, ca și

în celelalte orașe se pare că o avea carnea de bovine. Vânzarea de carne proastă, ori cu lipsă la cântar se pedepsea. Pedepsa era dată de un boier însărcinat special cu astfel de măsuri coercitive⁴⁰.

Carnea se cumpăra pentru a fi preparată și mâncată în casă cu familia sau cu prietenii, dar nu numai atât ! Ea constituia alimentul de bază al birturilor, restaurantelor, localurilor publice în genere, dar și al picnicurilor și târgurilor.

De sărbători, bucureșteanul ieșit la iarbă verde mânca tradiționali mititei, cu cașcaval, pâine, ridichi și bea vin⁴¹.

În general, mâncărurile consumate de oamenii cu stare erau stropite cu cele mai alese vinuri românești, dar și din cele aduse din străinătate. Vinuri albe sau de culoarea sângelui, autohtone, erau reînnoite în fiecare an cu noi recolte.

Dar nu numai bucureșteanul înstărit bea vin. Vinul este nelipsit de la orice petrecere, de la orice masă. Este consumat de toți, chiar dacă diferă calitatea lui. Alături de vin se mai bea și rachiul sau țuica, băutură produsă prin distilare, având la bază o serie de fructe. Adesea fiecare familie și-o fabrica singură, dar mai des e băută în cârcinmi, alături de prieteni sau de cunoscuți. La sfârșitul secolului renumită era băcănia lui Păun Popescu de pe Podul Mogoșoatei, care, la dejun și la prânz "gimea de lume; deoarece se lua țuică"⁴².

În afară de țuică și vin, bucureștenii se mai delectau și cu bere. Cei care au deschis prima berărie în București au fost frații Mircea, veniți aici din Ardeal. Ca orice lucru nou, și berii i-a trebuit ceva timp pentru a-i face pe bucureșteni să se obișnuiască cu ea. Treptat, berăria, care a luat numele "La carul cu bere" a ajuns vestită, cum la fel a ajuns și berea concurând tot mai mult vinul⁴³.

Bucureșteanul, dacă la început a dus o viață mai retrasă în interiorul locuinței, alături de ai lui, de prieteni și cunosțiințe, începe treptat să-și lărgască orizontul. El iese tot mai des în oraș, la restaurante și birturi, ca și la iarbă verde. Dacă dispunea de bani putea lua un prânz bun la orice restaurant de categoria I, dar mai ales la Capșa și Hugues, care erau restaurante de lux⁴⁴.

Mâncarea la "Hotel de France", unde proprietar era un francez este apreciată de Lassale la sfârșitul secolului, ca fiind excelentă. Se servea aici "pește din cel mai bun, legume foarte fin preparate, prăjituri delicioase și un vin vechi cu 4 creițari, pe care proprietarul l-ar putea vinde în toată libertatea ca vin de Bourgoigne"⁴⁵.

Foarte cunoscute pentru cârnații și fripturile preparate erau restaurantele și grădinițe populare: "Leul și cârnatul", "Herăstrăul", "Zdrafcu", "Bordeiul" și mai târziu "Floreasca". "Leul și cârnatul" era vestit pentru cârnații cu piele; "Zdrafcu" pentru fleici. La "Bordeiul" se petrecea de Paște, de Sf. Gheorghe și de 1 Mai⁴⁶.

Căutate erau și cafenelele și cofetăriile. La cafeneaua Fleschi veneau foarte mulți tineri intelectuali, studenți, funcționari; iar cafeneaua

Fialkovsky făcea deliciul politicienilor, ce veneau aici pentru a pune țara la cale⁴⁷.

Cea mai apreciată în societatea bucureșteană rămâne tot Casa Capșa, cu restaurantul și cofetăria sa. Ea reunea elita capitalei, venită să se delecteze cu mâncărurile, prăjiturile și înghețatele de aici, și nu în ultimul rând să guste din "deliciile" oferite de tot ce spiritul epocii dăduse la iveală mai de preț⁴⁸.

Desele ieșiri în oraș pentru prânz sau cină încep să devină obișnuință pentru unii. Acum relațiile se stabilesc mai repede, ideile elculă cu mai mare ușurință, noul la fel, și medul de viață pare să capete o altă perspectivă.

În concluzie, se poate spune că hrana zilnică a bucureșteanului secolului al XIX-lea cunoaște o serie de schimbări, care cer timp pentru a se generaliza. Apar o serie de produse alimentare venite din Orient și Occident în dublă ofensivă și prin filiera lor mărfurile Lunii Noi (mirodeniile). Odată cu ele își fac loc noi practici culinare, precum și un instrumentar de bucătărie adecvat. Alimentația în acest fel se diversifică și sporesc rafinamentele culinare. Putem vorbi fără nici o exagerare de existența unei funcții de civilizație pe care hrana o are de îndeplinit.

Elementele tradiționale nu dispar, ele coexistă cu cele alogene constituind baza alimentației în toate mediile, cu deosebire în rândul categoriilor sociale mai puțin prospere. Cu trecerea timpului, tot ce s-a dovedit a fi nou, dar în același timp și viabil în condițiile de mediu existente, este asimilat și devine tradițional. Introducerea de noi elemente în alimentația tradițională are importanță pentru istorie în măsura în care se determină impactul sau periplul lor social.

NOTE

1. Ofelia Văduva, *Viața cotidiană tradițională*, în *Anuarul Institutului de Etnografie și Folclor*, vol. 3, 1992, p. 127.
2. Philippe Aries și George Duby, *Istoria vieții private*, București, 1994, p. 152.
3. Brillat - Savarin, *Fiziologia gustului*, București, 1988, p. 67.
4. Fernand Braudel, *Structurile cotidianului posibil și imposibil*, București, 1984.
5. L. Săineanu, *Influențe orientale asupra limbii și culturii române*, București 1900, p. CCXI - CCXII.
6. Ibidem.
7. Ibidem.
8. Ibidem, p. CCXIII
9. Ibidem, p. CCXII

10. Aristide Ștefănescu, Observații arheologice privind biserica mănăstirii Cotroceni, din "Colocviul româno-american Cotroceni în istorie", 15 - 17 iulie 1993, p. 8.
11. Nicolae Iorga, Opere economice, București, 1892, p. 732.
12. George Potra, Bucureștii văzuți de călători străini (secolele XVI - XIX), București, 1992, p. 249 - 250.
13. Ionescu Gion, Istoria Bucureștilor, București, 1889, p. 698.
14. Ibidem.
15. V.A. Urechia, Istoria Românilor, București, 1900, tom XII, p. 305 - 307.
16. Ionescu Gion, op. cit., p. 698.
17. Ibidem.
18. Săineanu L., op. cit., p. CCXIII.
19. George Potra, op. cit., p. 254.
20. Săineanu L., op. cit., p. CCXIV.
21. Nicolae Iorga, Opere economice, București, 1892, p. 732.
22. Pierre Chaunu, Civilizația în secolul luminilor, 1986, București, p. 55.
23. George Potra, op. cit., p. 116.
24. Pappasoglu, Istoria fondării orașului București, București, 1891, p. 19.
25. Ibidem.
26. Ibidem, p. 119.
27. Ibidem, p. 19.
28. Nicolae Iorga, Istoria românilor prin călători, 1981, p. 615.
29. Pappasoglu, op. cit., p. 119.
30. Ibidem.
31. Nicolae Iorga, op. cit., p. 668.
32. Arh.St.Buc. Ministerul de Interne, Direcția generală a serviciilor sanitare, Dosar 123/1857, f. 1.
33. V.A. Urechia, op. cit., tom 3, p. 331, 334.
34. Ibidem.
35. Ibidem, p. 238.
36. Pappasoglu, op. cit., p. 195.
37. Bacalbașa, C-tin, Bucureștii de altă dată, București, 1927, p. 57.
38. Nicolae Iorga, Opere economice, p. 12.
39. V.A. Urechia, op. cit., tom IV, p. 336 - 337.
40. Ibidem, tom III, p. 328.
41. Bacalbașa C-tin, op. cit., vol. I, p. 281.
42. Ibidem, p. 52.
43. Bilciurescu, București și bucureșteni de ieri și de azi, Buc., 1945, p. 28.
44. Bacalbașa C-tin, op. cit., p. 284.
45. Al. V. Sandomir, Notele de călătorie ale lui Ferdinand Lassale în Bucureștii anului 1857, din Orizonturi, nr. 8, ian 1958, anul VII, p. 38.

46. Bacalbașa C-tin, op. cit., p. 276.
47. Ibidem, p. 59.
48. Ibidem.

TRADITIONAL AND FOREIGN FEATURES IN BUCHAREST EVERY DAY LIFE - THE NOURISHMENT THE 19TH CENTURY

- Rezumat -

In the Bucharest of the 19-th century, the daily food if subject to a chain of chances which needed time to be generalized.

Some new food products appeared, coming from East and West, and together with them come new methods and cooking refinement and also the adeqate cooking tools.

The traditional elements do not dissapear, but coexist with the new ones.

In time all which proved to be new, but also viable in the conditions of the environment has been assimilated and became traditional.

PRIORITĂȚI ROMÂNEȘTI ÎN AERONAUTICA REACTIVĂ

Anca Voiculescu

S-au scurs 85 de ani de la producerea unui eveniment epocal: zborul primului avion cu reacție din lume, realizare de excepție ce aparține savantului român Henri Coandă.

Trebuie însă reamintit că primul motor - rachetă construit pentru o aeronavă, a fost brevetat la 12 octombrie 1886, în Franța de către românul Alexandru Ciurcu și prietenul său, francezul Just Buisson.

Ciurcu și tovarășul său au pus la punct un motor rachetă folosind un amestec cu următoarele caracteristici: era puțin inflamabil, putea arde în recipiente închise fără să lase reziduuri, producea un volum extrem de mare de gaze - deci o detentă foarte puternică -, se putea fabrica lesne și la un preț de cost deosebit de accesibil. Compoziția acestui amestec nu s-a putut afla.

Și-au manifestat intenția să-și încerce motorul pe dirijabilul construit în 1881 de Gaston Tissandier, dar acesta a fost sceptic, refuzând categoric colaborarea. Atunci, au montat motorul pe o barcă și au demonstrat calitatea și puterea lui prin deplasarea pe Sena a bărcii cu două persoane în contracurentul apei.

Realizarea pentru prima dată în lume a unui motor cu reacție care a propulsat un vehicul a fost motorul Ciurcu - Buisson.

Cei doi au realizat apoi un al doilea motor mai puternic și l-au încercat pe aceeași barcă, dar în urma explodării lui au pierit Buisson și un tânăr care era la cârma bărcii.

După accident, ceva mai târziu, Alexandru Ciurcu a mai construit un motor ca celelalte două. Cu acest motor a efectuat un experiment. Motorul a fost montat pe un vagonet pe șine, care a fost propulsat prin reacție, demonstrând că motorul se poate utiliza fără pericolul de a exploda.

Construit pentru balon, acest motor avea un dispozitiv prin care jetul de gaze, care producea prin reacție propulsia, se putea dirija în cele 4 direcții cardinale, putând deplasa balonul în direcția dorită.

Propulsând barca pe Sena și vagonetul pe șine, acest motor cu reacție putea propulsa vehicule pe pământ, pe apă și în aer.

Încă cu mult înainte de a demonstra practic propulsia prin reacție a unui vehicul de către Ciurcu și Buisson, prin motorul inventat de ei,

practic s-a utilizat prima dată această propulsie la rachete.

Racheta creată inițial fără a i se cunoaște autorul, progresul și perfecțiunea ei, nunnără peste două milenii. De-a lungul secolelor s-au găsit creatori, care și-au legat numele de istoria dezvoltării ei.

Dintre aceștia, în cadrul evoluției propulsiei prin reacție a rachetei, conform manuscrisului "Varia II 374" din vechea arhivă a orașului Sibiu, este sibianul Conrad Hans, șeful Arsenalului Armatei. El a realizat în 1529 racheta propulsată prin mai multe trepte și stabilizatori de direcție, tip delta.

Muzeul Aviației a realizat pentru prima oară în România și din câte suntem informați și în lume, o dioramă scara 1:1 a atelierului de lucru a lui Conrad Haas, având la bază documentul amintit și toate tipurile de rachete construite de către acesta. Astfel, inventatorul rachetelor cu combustibil solid în trepte își ocupă locul binemeritat în istoria aeronauticii mondiale, creația sa fiind redată patrimoniului tehnic universal.

Continuând tradiția românilor în domeniul aeronautic, în anul 1907 un tânăr ofițer, sublocotenentul Henri Coandă, ajutat de directorul Pirotehnicii, a experimentat propulsia prin reacție a unor rachete concepute și construite de el pe Dealul Spirii, apoi, tot acolo, a încercat zborul unui aeromodel propulsat prin reacție de o rachetă.

În 1906, în timp ce îi făcea o vizită căpitanului Ferdinand Ferber, Coandă a văzut avionul zmeu celular al acestuia acționat de o elice. El i-a spus lui Ferber "mă deranjează cablul care trage zmeul tău" și a început să-i explice lui Ferber conceptul de propulsie cu reacție a avionului, idee ce îi venise în minte în acel moment. I-a luat 4 ani și 200.000 dolari ca să-și pună în practică această idee.

Astfel, în octombrie 1910, vizitatorii celui de-al doilea Salon Internațional de Aeronautică de la Paris aveau să contemple un avion de o formă ciudată, nemaiîntâlnită până atunci.

Aparatul tânărului Coandă conținea atât de multe noutăți, în opoziție radicală cu tot ce se realizase anterior, încât merită o descriere amănunțită.

Era un biplan care folosea pentru prima oară formula constructivă sesquiplană (aripa de jos ca o anvergură și o suprafață mai mică decât cea superioară).

Pentru a obține date aerodinamice despre aripi, autoritățile franceze i-au dat permisiunea de a monta o balanță de testare în fața unei locomotive. În timpul nopților din iarna 1909 - 1910, Coandă a călătorit pe această locomotivă, în față, care mergea cu 95 km pe oră între Paris și St. Quentin, și s-au făcut măsurătorile cu vântul bătând din față. Rezultatul a fost prima secțiune de aripă groasă din lume, un adevărat contrast față de aripile subțiri, curbate, folosite până atunci. Acest element de noutate a atras după sine o altă, și anume: introducerea rezervoarelor de combustibil în aripă, soluție folosită și astăzi în construcția avioanelor moderne.

Aripa comporta pentru prima dată până atunci fante de bord de atac care permiteau controlul stratului limită pe toată suprafața aripii și creșterea portanței la unghiurile mari de atac. Și această soluție avea să-și găsească o largă întrebuințare mult mai târziu.

Fuselajul avionului avea o formă fină, aerodinamică, fiind confecționat din placaj rezistent, bine finisat, iar ampenajul de formă cruciformă era dispus după două diagonale simetrice, constituind de asemenea o soluție cu caracter de noutate.

Dar soluția cu adevărat revoluționară a acestui avion a constituit sistemul de propulsie! Instalația de forță nu era un turbopropulsor cum l-a denumit Coandă, ci un motoreactor, compus dintr-un motor clasic, cu benzină, Clerget de 50 CP, răcit cu aer, antrenând un ventilator - compresor intubat cu turația de 4000 rotații pe minut, ansamblul producând o tracțiune statică de 220 kg.

Pentru prima dată în lume, principiul reacției pure a fost aplicat la propulsie, după o schemă care corespunde întocmai turboreactoarelor moderne din zilele noastre.

Meritul lui Henri Coandă nu este însă de a fi imaginat și construit această minunată mașină, el a fost totodată și primul om din lume care a zburat cu un avion cu reacție.

Condițiile în care s-a efectuat acel minunat zbor în timpul încercărilor de pe terenul de la Issy - les - Molineaux, au fost mai curând dramatice, punând în pericol chiar viața autorului invenției. Coandă neavând experiență de pilotaj, surprins de ușurința cu care avionul a luat viteză și a decolat, dar mai ales preocupat de apariția unui fenomen neașteptat produs de felul în care se scurgeau gazele prin cele două ajutaje ale avionului său, s-a angajat, lovind aparatul de sol și avariindu-l. Acest incident a condus însă la descoperirea ulterioară a unui nou fenomen în mecanica fluidelor: "efectul Coandă", cu largi aplicații și în prezent în cele mai variate domenii.

Ceea ce efectuase Coandă, din greșeală, nu se putea numi zbor, iar aparatul, cu toate prevederile speciale ale proiectantului, nu corespundea motorului. Era nu doar greu și cu caracteristici aerodinamice limitate, dar, mai ales, ar fi putut să se incendieze în orice moment. Coandă concepuese motorul, dar nu îl încercase staționar, pe sol, la banc. Efectele termice și jeturile de flăcări ar fi implicat o celulă metalică a aeroplanului (atât structură cât și înveliș) cum și un sistem de deflectoare pus la punct tocmai cu ajutorul încercărilor la banc. Însă, chiar și în aceste condiții, tehnologia vremii n-ar fi putut obține un aparat integral adaptat specificului de exploatare a motorului.

Când era mai demoralizat, mai lipsit de resurse și într-un timp când se afla la o răscruce, lui Coandă i se oferă postul de director tehnic la uzinele Bristol, din Anglia. La angajare însă i s-a atras atenția "să faci avioane ca toată lumea, să le poi elice, așa ca toată lumea".

Or el, Henri Coandă, vedea altfel decât toată lumea, gândea mai repede și mai departe, în timp și în spațiu, înaintea acelor cuprinși în acea noțiune demoralizantă, enervantă pentru el, dar liniștitoare pentru cei ce o foloseau, acel generic "toată lumea".

De atunci nimeni n-a mai pomenit despre avionul cu reacție, elicea rămânând suveranul zborului mecanic. Crâncenă răzbunare.

A trebuit să se aștepte 30 de ani până ce omenirea să se dezmeticească, să înțeleagă ceea ce reprezintă aviația cu reacție. Da, tocmai acei 30 de ani prorociți de inginerul Gustave Eiffel, ca fiind prea devreme apăruiți în concepția lui Coandă, în cale omenirii !

"M-a nemulțumit întârzierea din 1910 până s-a realizat primul avion cu reacție, dar când am văzut că aceste aparate se folosesc în război, parcă mi-a trecut supărarea" - spunea Henri Coandă.

Este greu să ne imaginăm care ar fi fost consecințele pentru dezvoltarea aviației dacă tânărul inventator ar fi fost stimulat - în primul rând moral - de reușita primului său zbor ! Ce progres uriaș ar fi realizat știința de n-ar fi trebuit să mai aștepte încă 30 de ani, până când un alt temerar să pășească pe drumul deschis de Coandă.

Indiscutabil, realizarea primului avion cu reacție, a reprezentat un moment remarcabil în istoria științei și tehnicii universale, iar faptul că ideea de a concepe și de a construi un asemenea avion aparține unui român, constituie un motiv de legitimitate mândrie pentru poporul nostru. Din nefericire, în țara sa de origine nu există nici un muzeu Coandă, casă memorială, sau cel puțin o replică a avionului construit de către acesta. Singura machetă sc. 1:4, ce reproduce fidel aparatului lui Coandă a fost realizat în 1995 la Muzeul Aviației.

După momentul Coandă în istoria aeronauticii cuvintele lui Gustave Eiffel păreau profetice, dar într-un memoriu adresat Academiei Române a R.P.R., nedatat, se arată că: "în 1911 imaginez și propun aplicarea principiului reacțiunii la motoarele de aviație Ministerul de Război nici nu răspunde. Public ideea și dispozitivul în "La revue de l'Aviation" din 1 august 1911. Cu 27 de ani mai târziu, la 1 iulie 1938 "Junkers Flugzeug und Motorenwerke AG" obține brevetul nr. 840128, în care e vorba de același dispozitiv și principiu ca al meu". Ulterior, în 1917 propun serviciului tehnic al aviației un propulsor cu reacție folosind un amestec de benzină pulverizată și aer, în două variante:

a) un tub orizontal cu o dublă supapă (ceva în genul pulsoreactorului).

b) un element de aripă pulsoreactoare cu supape cilindrice rotitoare.

Nu s-a bucurat de o bună primire în 1917.

În memoriul din care am extras datele se menționa: "anul 1917 - proiect de avion biplan menit a fi propulsat însă cu două dispozitive laterale cu reacție".

Trebuie să reținem două elemente: unul - autorul, acestor rânduri, citate din memoriul adresat Academiei Române, este profesorul Ion Stroescu și doi numărul brevetului de invenție german este nr. furtului făcut inteligenței românilor.

Aparatul proiectat de Stroescu avea, pentru vremea sa, o configurație generală modernă, surprinzător de înădărită fiind rezolvarea pentru "conținătorul" metalic al motorului. Din desen rezultă și prezența unui generator energetic cu elice, care ar fi asigurat tensiunea permanentă de aprindere necesară ciclului de funcționare a pulsoreactoarelor. Proiectul a fost citat pentru prima oară de către ing. Gh. Rado într-o broșură publicată în 1956.

Fie și numai anteproiectul, avionul militar bimotor, cu propulsie reactivă, studiat și propus de prof. Stroescu în anul 1917, are un caracter de pionierat complex la nivel mondial.

În 1917 inițiativa lui Stroescu abordată tehnic corespunzător, ar fi putut da urmări cu totul deosebite. Dar, atât nivelul mărginit de cunoștințe specializate a forurilor de decizie, cât și condițiile presante ale unui război dus din greu și cu eforturi la limită au făcut ca inițiativele lui Stroescu, atât de înădăritate științifice și tehnic să rămână fără urmări.

Ion Stroescu a fost unul din primii specialiști români în aerodinamică. În perioada 1925-1929, a construit la Râmnicu Sărat, pe cheltuielile sa, primul tunel aerodinamic din România. Tunelul avea deschiderea de 1,5 m și era prevăzut pentru măsurători cu balanță tip Stroescu.

În 1930 a colaborat la realizarea tunelului aerodinamic de la Școala Politehnică din București (prima instalație de acest gen din sud-estul Europei). În anul 1946 modelul unui tunel aerodinamic original, realizat de Ion Stroescu și prezentat la Congresul Internațional de mecanică aplicată de la Paris, a constituit punctul de plecare pentru construirea în Franța a unui tunel aerodinamic special pentru studiul fenomenului de givraj.

În 1920, Herman Oberth, proiectează o rachetă cu 3 trepte și pune bazele științifice ale zborului spațial, publicând cartea "Racheta spre spații interplanetare". Prima rachetă adevărată, alimentată cu benzină și oxigen lichid Herman Oberth o realizează în 1928, ca consultant științific al filmului produs de U.F.A. "Femeia în lună", rachetă ce avea să atingă altitudinea de 40 km.

În 1935 lansează la Mediaș o rachetă experimentală. Cercetările și experiențele fiind realizate în atelierele școlii de maiștri militari de aviație Traian Vuia.

Între anii 1929-1935 Herman Oberth și-a brevetat cinci invenții în România legate de propulsia rachetelor cu combustibil lichid.

Impactul invențiilor sale asupra tehnicii militare de aviație ușor previzibil a determinat pentru inventatorul român un destin similar celui care a descoperit bomba nucleară. Din fericire pentru omenire, Herman Oberth

a considerat că știința are menirea de a sluji numai și numai progresului civilizației, astfel încât, creațiile sale și-au găsit aplicabilitatea în domeniul explorării spațiului cosmic de către om.

Începând cu anul acesta prin aprobarea M. Ap.N. la Mediaș, înființează o secție a Muzeului Aviației destinată cercetătorilor români cu preocupări în domeniul științei spațiale. Sediul filialei este în casa memorială Herman Oberth.

Din nefericire, după cel de-al doilea război mondial, abandonarea României de către forțele aliate, unor interese străine de voință și spiritualitatea poporului nostru a avut între alte consecințe nefaste și distrugerea industriei aeronautice naționale și a cercetării în domeniul aeronautic.

Adevărata și marea pierdere a fost că oamenii de știință de valoare au fost nevoiți să părăsească România, opera lor îmbogățind patrimoniul tehnic al altor țări. Sau unii cu mai puțină voință au renunțat la planurile lor în fază incipientă la momentul respectiv.

Astfel că abia după 40 de ani de la avionul românului Coandă, aviația militară română, este dotată, în anul 1951, cu avioane cu reacție de tipul IAK-17, IAK-23.

Deși avioanele erau de producție sovietică, cei care le-au zburat, exploatat, reparat și adaptat au fost români.

Numai un exemplu dacă ar fi să dăm cu privire la IAK-23, care din necesități de instrucție a fost modificat din avion de simplă comandă în avion de dublă comandă, fiind singura țară care a realizat modificarea, este suficient pentru a susține afirmațiile de mai sus.

După anul 1968 s-a reluat construcția de aeronave în țara noastră prin realizarea în licență a elicopterelor IAR-316 și IAR-330, echipate cu motoare reactive. Ulterior, preocupările românilor în domeniul aeronautic s-au concretizat în construirea avionului reactiv subsonic IAR-93, urmând apoi IAR-99 și IAR-109.

În București, la Turbomecanica, se fabrică motoarele TURBO IV C pentru elicoptere, motorul VIPER cu și fără post combustie și motorul SPEY 510 pentru avionul ROMBAC.

Poate puțini cunosc că problema insonorizării motoarelor turboreactive ce echipau avioanele Boeing era o problemă aproape de finalizare de către specialiștii români înainte de revoluție, cum foarte puțini cunosc progresele înregistrate de către români în ceea ce privește folosirea materialelor compozite în industria aeronauticii.

Din nefericire același hiatus întâlnit în perioada de după realizarea lui Coandă s-a manifestat și în perioada de după 1989.

În încheierea acestui material trebuie să precizăm faptul că cercetarea privind preocupările românilor, a specialiștilor, în domeniul aviației reactive este departe de a fi finalizată.

Așa cum Muzeul Aviației a dat la iveală lucrări necunoscute cu un conținut științific avansat pentru vremurile când au fost realizate avem

ferma convingere că nu peste mulți ani vor ieși la iveală și alte nume de inventatori români, care să fie așezați alături de Coandă, Stroescu, Oberth.

NOTE

1. Matei I. Oroveanu - Începuturile creației tehnice aeronautice românești; București, 1981
2. Ion Gudju, Gheorghe Iacobescu, Ovidiu Ionescu - Construcții aeronautice românești, București, 1980.
3. Vasile Firoiu - Convorbiri cu Henri Coandă, București, 1971.

PRIORITÉS ROUMAINES DANS L'AERONAUTIQUE REACTIVE

Résumé

Les recherches roumaines dans le domaine de l'aeronautique reactive sont coté parmi les premieres.

Dans XVeme siècle, Courad Haas de Sibiu a réalisé une raquete propulsé par plus des degres et stabilisateur de direction de type delta.

En 1886 le roumain Alexandru Ciurcu et le français Just Buisson ont inventé et experimenté un moteur fusée.

En 1910, Henri Coandă a expose au Salon International de l'Aeronautique du Paris le premier avion avec reaction du monde.

En 1917 est proteje un avion bimoteur propulsé avec deux moteurs reactif, par le professeur Ion Stroescu, qui a réalisé après l'année 1946 un tunnel aerodinamique pour l'étude des phenomenes de givrages.

Peut-etre que ces hommes ci mentionne ne sont pas les seules roumaines qui ont de preoccupation dans cet domaine. L'investigation de Musée de l'Air fait de progrese remarquable pour mettre en evidence la contribution des roumaines dans le domaine de l'aeronautique reactive du monde.

ASOCIAȚIA PENTRU RIDICAREA STATUII LUI MIRON COSTIN LA IAȘI

Katiușa Pârvan

Ultimul sfert al secolului XIX și primii ani ai secolului următor au fost marcați de o serie de acțiuni care au jalonat drumul spre realizarea crezului politic al multor generații de români din întreg spațiul carpatic - Unirea cea Mare. Printre acestea se pot încadra și evenimentele legate de ridicarea la Iași a statuii ilustrului cronicar Miron Costin.

Statuia a fost comandată la Paris sculptorului Hegel¹ la recomandarea "unor bărbați sus puși în Republica Franceză"², la prețul de 18.000 lei aur, conform contractului încheiat³. Monumentul, cu o înălțime de 3 metri, era alcătuit din statuia propriu zisă din bronz, soclul din piatră lucrat în țară⁴ și din patru basorelieuri, tot din bronz, amplasate pe fețele soclului. Pe două dintre acestea erau sculptate scene din viața cronicarului: unul din ele înfățișază arestarea sa de către oamenii lui Constantin Cantemir, pe când se afla lângă soția moartă, în casa lor de la Barboși. Cel de-al doilea îl arată pe Miron Costin prezentând regelui Poloniei, Ioan III Casimir, poemul său "De neamul moldovenilor". A treia placă cuprinde stema țării, numele Regelui Carol I și al Reginei Elisabeta precum și textul inscripției comemorative. Pe ultima placă, într-o carte aurită, sunt înscrise numele principalilor donatori, printre care doamna Elena D. Grecianu născută Bălăceanu, mama lui Ștefan D. Grecianu, descendent din Grecenii contemporani cu Miron Costin⁵. Sub soclu urmau a fi reînnumerate osemintele marelui cronicar, aduse din mormântul Costinilor de la Brănișteni⁶.

Pentru buna desfășurare a acțiunii s-a constituit "Asociația pentru ridicarea statuii lui Miron Costin", cu sediul central la București, precum și filiale în fiecare județ dornic să contribuie cu fonduri. Președinte de onoare era Mihail Kogălniceanu, Președintele Academiei Române, iar secretar V.A.Urechia⁷.

Asociația se compunea din 3 categorii de membrii: membrii fondatori, membrii fondatori de onoare, membrii aderenți. Membrii fondatori, cei care luaseră această inițiativă și comandaseră statuia la Paris, alcătuiau Comitetul dirigent: D.Sturdza, B.P.Hașdeu, P.S.Melhisedec, I.Calințeru, A.Papadopol Calimaeh, C.D.Stăncescu, Al.I.Odobescu, N.Gane, Primăria orașului Iași, N.Ionescu, N.Culiano rectorul Universității Iași, T.Maiorescu (anterior fusese scris G.Crețianu, apoi șters).

L.Negruzzi⁸. Membri fondatori de onoare deveneau cei care donau personal fondului Societății, în favoarea statuii, o sumă de cel puțin 200 de lei sau care strângeau, în același scop, suma de minimum 400 lei; acești membrii intrau de drept în Consiliul dirigent central⁹. Membri aderenți puteau deveni toți cei care plăteau odată pentru totdeauna suma de 40 lei, chiat în rate de câte 10 lei la fiecare început de lună¹⁰. Toți membrii, indiferent de categorie, aveau dreptul de a semna pergamentul depus la temelă monumentului, pergament pus la dispoziția membrilor 7 zile înainte de depunere. "Fiecare membru aderenț și fondator primea ca amintire a participării sale o medalie de bronz reprezentând pe Miron Costin"¹¹. Numele membrilor fondatori și de onoare erau gravate pe pedestalul statuii¹².

Comitetul acorda o atenție deosebită activității de strângere a fondurilor necesare ridicării și inaugurării monumentului, care se ridicau la o sumă de aproximativ 33.060 lei¹³. Acest fond era alcătuit din: cotizația membrilor fondatori și onorarii; cotizația membrilor aderenți și ai comitetului; subscrieri, colete, venituri din baluri, concerte; subvenții de la stat și consilii județene¹⁴. Sumele încasate de Comitetul central cu ajutorul tuturor membrilor erau vărsate la Banca Națională. Ele erau destinate, în primul rând, achitării ratelor cuvenite "dl. Hegel sculptorele frances"¹⁵, însărcinat cu executarea statuii din bronz ("1 1/2 mărime naturală") precum și a basoreliefurilor de pe pedestal¹⁶; plata se făcea prin ministrul României la Paris, dl. Vasile Alecsandri¹⁷. Tot sculptorului Hegel îi revenea sarcina baterii unei medalii din bronz care se distribuia participanților la Serbările inaugurării. Prezentăm în continuare descrierea medaliei¹⁸:

AV. Legendă circulară de la st. la dr.: STATUA INAUGURATA IN IASI IN 1888 SEPT. 14. INDILELE M.S. REGELE CAROL I. Sus, semicircular, MIRON COSTIN. 1633 + 1691; în câmp statua cronicarului; pe soclu, cu litere mai mici, W. HEGEL FEC.

RV. Legendă semicirculară, sus STATUA DE WLAD. HEGEL. și circulară de la st. la dr. SOCLUL DE ARHITECTII KAHEN SI GABRIELESKO. În câmp leg. pe 8 rânduri: COMITETUL/ SUBSCRIEREI NATIONALE/ PRESEDINTE M.KOGALNICEANU/ MEMBRII: I.CALINDERU. N.CULIANU. N.GANE/ B.P.HASDEU. N.IONESCU. T.MAIORESCU./ P.S.MELCHISEDEC. I.NEGRUZZI. A.ODOBESCU./ A.PAPADOPUL-CALIMACH C.STANCESCU. D.STURDZA./ SECRETAR V.A.URECHIA.

AE. 50 mm.; pe muchie BRONZ.

Conform statutului Asociației Comitetul trebuia să prezinte o dare de seamă asupra fondurilor adunate și asupra folosirii lor, imediat după inaugurarea statuii¹⁹. Din cauza cheltuielilor mult mai mari și nevoii unor sume crescute în vederea achitării și transportării sculpturii, montării statuii, reîngropării osemintelor și unor alte cheltuieli, secretarul Asociației

V. A. Urechia a înaintat la 1 ianuarie 1888 președintelui societății și membrilor comitetului un raport asupra situației²⁰, raport întocmit însă mai înainte, la 31 oct. 1887²¹. Până în acest moment se strânseseră 18.233 lei și 50 bani, în care intrau sume obținute prin conferințe, tipărituri, studii, etc. Sumele donate urmau a fi publicate împreună cu darea de seamă pentru ca publicul douator să poată controla exactitatea lor și pentru depistarea eventualelor incorectitudini²².

Raportul specifica insuficiența banilor adunați până la acea dată. Mai era nevoie de încă: 4000 lei pentru soclul lucrat din piatră în țară și instalarea lui la Iași; 2000 lei pentru transportul statuii de la Paris la Iași; minimum 2000 lei pentru aducerea și reînhumarea la Iași, într-o cutie de stejar, a osemintelor cronicarului, pentru panachidă, pergamentul și medalile comemorative din bronz; 4000 lei pentru cheltuieli generale de colectare a banilor (studii, tipărituri, corespondență, conferințe²³; 10.000 lei preconizați a se obține de la Ministerul Cultelor și Instrucțiunilor Publice²⁴. Tot din dorința unei cât mai mari transparențe și pentru sensibilizarea populației, această dare de seamă asupra fondurilor era publicată în mai multe jurnale²⁵.

Conform statutului Asociației, după inaugurarea statuii, Societatea se putea menține sau dizolva. În primul caz continuarea existenței avea ca scop strângerea de fonduri pentru alte statui, dar numai "de bărbați carii au lucrat pentru limba, literatura și arta românească și anume mai înainte de sec. XIX." În cazul dizolvării toate actele Societății se depuneau la Arhiva Academiei Române, care primesc, necondiționat, și eventualele fonduri rămase disponibile²⁶.

În momentul înaintării raportului se afla gata modelul statuii, în lut; urma a fi reprodus în bronz la sfârșitul lui februarie 1888 iar sculptura adusă în țară în primăvară²⁷.

Pentru strângerea fondurilor necesare terminării monumentului s-au organizat serbări grandioase, în același timp un bun prilej pentru manifestarea sentimentelor patriotice ale tuturor românilor. Prima serbare de acest fel a avut loc la Iași în mai 1888, fiind organizată de Comitetul Femeilor Române, din care făceau parte, printre altele, doamnele Maria Catargi, Natalia Șutu, Maria Colonel Petrovan. Cu această ocazie s-au strâns 716 lei ce s-au depus la fondul Asociației²⁸.

În iunie 1888, tot la Iași și tot la Copou, au avut loc serbări care au durat 3 zile (11-13 iunie) și au fost organizate de C.D. Butculescu²⁹, care a primit această sarcină la 22 mai 1888³⁰. În acest scop a efectuat o deplasare la Iași timp de 10 zile (5-15 iunie), pentru care a depus la fondul statuii suma de 750 lei³¹. La sosirea în oraș a fost întâmpinat de doi membrii ai Comitetului Tinerilor Izraeliți, Șaraga anticarul și Tiktin fabricantul de mobilă încovoiată, care i-au solicitat organizarea unei festivități asemănătoare pentru Spitalul izraelit "unde sunt tratați orice bolnavi indiferent de etnie"³². Butculescu a fost de acord cu această colaborare.

stabilită pentru 19-20 iunie tot la Copou, după serbările pentru monumentul lui Miron Costin³³.

Pentru buna organizare a serbărilor, Buteulescu a avut drept colaborator pe dl. Scondilly, cu care a întreținut o corespondență activă³⁴.

Cu ocazia acestor serbări s-au distribuit și medaliile-premiu obținute de participanții maldoveni la Expoziția cooperativelor de la Craiova din 1887³⁵.

Cele două serbări de la Copou, din 11-13 și 19-20 iunie au mărit fondul Asociației cu 35.000 lei prima și cu 28.000 lei cea de a doua³⁶.

Inaugurarea monumentului a avut loc la 14 septembrie 1888. Cu această ocazie au fost depuse nenumărate coroane de flori la statuia cronicarului, de către persoane particulare și instituții. Printre acestea s-au numărat: M.S. Regele Carol I, Primăria Iași, Universitatea Iași, Externatul Școlii de fete, Universitatea București, Marele Staroste al Putnei, Cetățenii urbei Odobești, Institutul Humpel, Comitetul Femeilor Române, Comitetul didactic și elevele Școlii profesionale de fete, Școala comercială, Curtea de Casație, elevii Liceului Natural Iași, Creditul Urban Românesc Iași, Liceul Bârlad, institutorii Institutelor Iași, Școala de fi de miitari, Seminarul Veniamin, Delegația polonă, Școala de medici și naturaliști, Școala Dramatică, Institutele Unite, Societatea "Unirea" a lucrătorilor tipografi Iași, Societatea Concordia București, Școala Centrală de fete Iași, Conservatorul de muzică și declamațiune Iași, Comitetul Reuniunii Femeilor Române, studenții Universității Iași, Societatea bărbierilor, Academia Română, Atheneul Român, studenții Universității București, profesorii cursului secundar Iași³⁷.

Cele câteva informații prezentate doresc să evoce un aspect al eforturilor depuse de intelectualitatea românească la sfârșitul sec. XIX pentru crearea climatului favorabil înfăptuirii Marii Uniri, atrăgând atenția Europei asupra drepturilor și dorințelor tuturor românilor.

NOTE

1. Wladimir Hegel, sculptor de origine poloneză (1838 - 1918), elevul lui Geofroy și Colet din Paris; a lucrat mai mult timp în capitala Franței. S-a stabilit un timp în România ca profesor de sculptură la Școala de fete de la Atheneu, la Școala de Arte și Meserii (1891, unde l-a avut elev pe Paciurea) și la Școala de Belle-Arte din București (1898 - 1909), după care a emigrat definitiv în America. A fost membru al Atheneului Român; L. Predescu, "Enciclopedia Cugetarea", 1940, p. 392.
2. Ibidem; tatăl președintelui Franței Saadi Carnot l-a recomandat pe Hegel lui V.A. Urechia pentru executarea statuii cronicarului. Vezi și nota 3.

3. "Raportul d-lui V.A.Urechia secretarul Asociațiunei Miron Costin, asupra situației financiare a fondului Statuii nemuritorului Cronicar, către Președintele Societății, d- nului M.Kogălniceanu și către d-nii membri ai Comitetului", datat 1887, aflat la Biblioteca Academiei Române, p.5. Mulțumim și pe această cale d-soarei Adriana Bangală de la Biblioteca Academiei Române, pentru punerea la dispoziție a acestui material foarte important pentru lucrarea de față.
4. Soclul a fost executat de arhitecții Kahen și Gabrielesco.
5. "Raportul...", p.5.
6. Direcția Generală a Arhivelor Statului București, fond D.C. Butculescu, dos.II/256; Statutul Asociației, art.1.
7. Ibidem, art. 2.
8. DGASB, idem, II/261.
9. DGASB, idem, II/256, art.4.
10. Ibidem, art.3.
11. Ibidem, art.5
12. "Raport...", p.5; DGASB, idem, II/256, art.5.
13. "Raport...", p. 5 și 4; în această epocă leul românesc avea aproximativ aceeași valoare cu francul francez.
14. DGASB, fond D.C. Butculescu, dos. II/256, art. 6.
15. DGASB, ibidem, art. 7; "Raport...", p. 5.
16. DGASB, ibidem; W.C. Hegel a mai lucrat pentru România : monumentul pompierilor de la Arsenal; monumentul lui C.A. Rosetti; bustul lui Esarcu (Atheneu); frontonul Institutului Anatomic; busturile regelui Carol I, cel al lui V.A. Urechia, C.D. Stăncescu, M. Kogălniceanu, C.I.Istrati, V. Alecsandri, Dinicu Golescu și o galerie "Gloria României"; L. Predescu, op. cit. p. 392.
17. "Raport...", p. 4; până în oct. 1887 se plățiseră sculptorului două rate, 6.000 lei aur, prin Legația Română din Paris de către miniștrii țării în Franța, dl. Vasile Alecsandri; DGASB, idem, II/256, art. 8.
18. Medalia este menționată în G.Buzdugan, Gh. Niculiță, "Medalii și plachete românești. Memoria metalului", București,1971,p.243; vezi și Katiușa Pârvan, Doina Ciobanu, Mioara Ioniță, "Catalogul Expoziției Monumente și Edificii în medalistica românească", MNIR, martie-mai, 1994, p.4, nr.11.
19. DGASB, fond C.D. Butculescu, dos. II/256, art. 8.
20. Vezi nota 3.
21. "Raport...", p. 5.
22. Ibidem, p. 4.
23. "Raport...", p.5; conform Raportului, T.Malorescu și M.Kogălniceanu urmau să conferențieze la București, V.A.Urechia la Giurgiu și Craiova.
24. "Raport...",p.5; Ministerul contribuise cu suma de 3-4.000 lei pentru

ridicarea statuiilor lui Gh. Lazăr, Gh. Asachi și I. Heliade Rădulescu. Centenarul nașterii acestuia din urmă prilejuise baterea a două medalii, în 1881 și 1902; Gh. Buzdugan, Gh. Niculiță, op.cit., pp.87, 241 și 251.

25. "Raport...", p.4
26. DGASB, fond C.D. Butculescu, dos. II/256, art.10; se pare că Asociația nu s-a dizolvat ci și-a continuat existența participând la ridicarea statuii poetului Vasile Alecsandri, ce s-a inaugurat în octombrie 1906 la Iași și a fost însoțită de serbări grandioase. Autorul acestei statuii a fost tot sculptorul W.C.Hegel, la data aceea profesor la Școala de Belle-Arte din București; Anghel Popa, "Alia Iași", XXV, 1988, 2, p.219-225.
27. "Raport...", p. 4.
28. DGASB, fond C.D. Butculescu, dos. II/260, p. 2.
29. DGASB, idem, II/258; D.C. Butculescu, personalitate binecunoscută în epocă, în țară și în afara ei, președinte al cooperativelor române, conducător al ziarului său "Cooperatorul Român" (1883-1887), membru al Comitetului Central pentru Alianța Cooperativă Internațională, organizatorul unui număr de 160 societăți cooperatiste în România, avea o bogată experiență în ceea ce privește organizarea de expoziții și baterea de medalii. El a organizat 5 expoziții cooperatiste anuale (unele din ele cu participare internațională, ca cea de la Craiova din 1887), pentru care a bătut 11 medalii, din argint și bronz. Pentru a face față cheltuielilor de organizare a pus în joc chiar bunurile personale (în 1895 și-a ipotecat averea pentru a putea bate medaliiile); "Enciclopedia României", IV, pp. 281, 290, 309, 634.
30. DGASB, fond C.D. Butculescu, dos. II/257; C.D. Butculescu depuse cerere de intrare în Asociație la 3 nov.1888, la Craiova, plătinindu-și cotizația de 40 lei; documentul atestă existența Societății și după inaugurarea statuii, la 14 sept. 1888.
31. DGASB, idem, II/258; numirea lui Butculescu a stârnit un mare entuziasm. Sosirea sa la Iași a fost întâmpinată cu bucurie, fiind binecunoscută priceperea lui "de a mișca oamenii"; DGASB, idem, II/260, p.3; la Iași a luat legătura cu dl. D.Galino, însărcinat cu aranjarea Grădinii Copou în vederea serbărilor, grădina foarte bine întreținută și potrivită festivităților; Galino luase măsuri pentru ridicarea unei mici scene de teatru și strânsese deja 2.000 lei, prețul biletelor de intrare; ibidem.
32. DGASB, idem, II/260, p.3; reprezentanții Comitetului Izraelit doreau organizarea unei serbări deoarece "spitalul se afla în suferință de fonduri, să putem asigura mai mare succes la ambele serbări, întrebuințând același program, subscris de d-voastră ca președinte al acestei serbări"; notițele care consemnează evenimentele au uneori o

tentă ușor antisemită, pe care o întâlnim în general în epocă în Europa, dar aceste nuanțe, așa cum reiese și din text, nu au influențat conviețuirea și relațiile normale dintre etnici în țara noastră.

33. Butculescu a acceptat colaborarea, motivând că "dacă această instituție" - Spitalul Izraelit - "e întemeiată pe principiul select și umanitar al filantropismului vă vom pregăti o serbare tot în Copou în zilele 19-20 iunie 1888 cu un program corespunzător acestui scop, sub președenția și iscălitura mea"; s-a colaborat cu "cel mai leal devotament" iar după festivități, numele lui Butculescu a fost "trecut cu litere de aur în arhivele acestui lăcaș filantropic"; DGASB, ibidem.
34. DGASB, idem, II/263; numele apare și sub forma Scordilly, dar citirea nu e sigură, cartea poștală fiind scrisă cursiv, neclar; DGASB, idem, II/260, p.3.
35. DGASB, idem, II/258; cei care au înmănat medaliile au fost C.D. Butculescu și Leon Negruzzi.
36. DGASB, idem, II/269, p.2.
37. DGASB, idem, II/264.

ASSOCIATION POUR L'ÉDIFICATION DE LA STATUE DE MIRON COSTIN A IASSY

Resumé

L'Association pour l'édification de la statue du chroniqueur Miron Costin a été fondée à Iassy en 1887. Son activité s'était dirigée par un Comité central établi à Bucarest. Les membres de la Société étaient: des membres fondateurs (parmi eux D. Sturdza, B. P. Hașdeu, P.S. Melchisedec, I. Calinderu, A. Papadopol Calimach, C. D. Stăncescu, Al. I. Odobescu, N. Gane, T. Maiorescu, la Mairie de la ville de Iași, L. Negruzzi); des membres fondateurs d'honneur (ceux qui avaient donné personnellement une somme jusqu'à 200 lei où ceux qui avaient offerts au moins de 400 lei pour le monument) et des membres ordinaires qui avaient donné une seule fois 40 lei. Les noms des tous membres étaient inscrits sur le parchemin déposé sous le socle de la statue.

Le frais pour la réalisation du monument - 33.060 lei (à cette époque la monnaie roumaine, le leu, avait la même valeur comme le franc) - provenait des cotisations, des conférences, des colis, des fêtes, des bals, des concerts, etc.

L'ensemble monumental se composait: d'une statue en bronze réalisée à Paris par l'artiste Wladimir Hegel. Hegel - d'origine polonaise, a étudié et a travaillé en France. Il a été recommandé à V.A. Urechia, le secrétaire de l'Association par le père de Saadi Carnot, le Président de la

République Française. Le prix de la statue était 18.000 lei en or. Le socle en pierre, travaillé en Roumanie par les architectes Kahen et Gabrielesco, a coûté 4.000 lei. Sous le socle ont été déposés les cendres de Miron Costin apportés de Barboși et un parchemin avec le texte commémoratif. Le socle était couvert des quatre bas-reliefs représentant des scènes de la vie du chroniqueur, l'emblème du pays, les noms du roi Charles Ier et de la reine Elisabeth, le texte commémoratif, un livre doré avec les noms des membres d'Association et le nom du sculpteur.

Hegel a préparé aussi une médaille en bronze qui a été offerte aux participants à l'inauguration, qui a eu lieu le 14 septembre 1888. Pour obtenir l'argent nécessaires ont eu lieu des fêtes comme celle du mai 1888 à Iassy, à Copou, organisée par Le Comité des Femmes Roumaines qui a apporté 716 lei, celle du 13-15 et celle du 19-20 juin, aussi à Iassy, toutes les deux organisées par Butculescu. Ces fêtes ont apportées 35.000 et 28.000 lei.

ROMÂNIA LA CONFERINȚELE DE PACE DE LA HAGA. 1899; 1907. FOTOAGRAFII ORIGINALE DIN PATRIMONIUL MUZEULUI NAȚIONAL DE ISTORIE A ROMÂNIEI

Lucia Bieltz

Între materialele fotografice prezente în patrimoniul Muzeului Național de Istorie a României se află și patru imagini din timpul desfășurării Conferințelor de pace de la Haga, din anii 1899 și 1907. Pe lângă evocarea evenimentelor în general, fotografiile oferă și posibilitatea relevării prezenței României în acest context¹.

Intrunate la cumpăna celor două secole conferințele își puneau lucrările, cel puțin aparent, sub semnul nobilei misii a luptei pentru pace.

Precedată de o furtunoasă activitate diplomatică, Conferința ce își începea lucrările la Haga, la 18 mai 1899, era în ultimă instanță rodul inițiativei țarului Rusiei. Primită cu sentimente dintre cele mai contradictorii, această chemare adresată națiunilor i-a făcut pe unii să afirme, cu o îndreptățită ironie, că e ceva nou în istorie: "să-l vezi pe țar cu ramura de măslin în mână"². Deschisă sub auspiciile celor mai mari rezerve Conferința reușește totuși, după două luni de dezbateri, să adopte trei convenții, trei declarații, șase deziderate și o rezoluție. Discuțiile au avut ca bază problema armamentelor, a legilor războiului și a arbitrajului³, iar documentele⁴ încheiate aduc unele note pozitive în acest sens.

În privința Convenției "pentru reglementarea pașnică a conflictelor internaționale", care rămâne cea mai importantă dintre realizări, se arată că "în caz de neînțelegere gravă sau conflict, înainte de a se fi ajuns la arme, puterile semnatare se obligau să recurgă, pe cât vor permite circumstanțele, la bunele oficii sau la mediațiunea uneia sau a mai multor puteri amice" iar articolul 20 al acesteia prevedea organizarea unei Curți permanente "pentru soluționarea cazurilor susceptibile de a fi supuse arbitrajului"⁵.

Între cei 108 delegați ai celor 26 de țări⁶ participante se numără și reprezentanții României, Alexandru Beldiman, trimis extraordinar și ministru plenipotențiar la Berlin și Ioan Papiniu trimis extraordinar și ministru plenipotențiar la Haga, amândoi remarcabile personalități ale timpului⁷. Semnăturile lor⁸ se află pe convențiile și declarațiile pe care România le-a încheiat la Haga în 1899 și care, votate de Parlament, au intrat în vigoare în septembrie 1900⁹.

Persoanele diplomaților amintiți constituie subiectul uneia dintre imaginile fotografice pe care le prezentăm. Fotografia¹⁰, alb-negru, lipită pe

un carton cu dimensiunile 34/40 cm, înfățișează trei bărbați - doi în prim plan, stau jos, al treilea, în planul imediat următor stă în picioare. În planurile următoare se remarcă un fragment din fațada unei clădiri, iar în ultimul plan, dreapta, se profilează un parc. Deasupra imaginii, tipărit în limba franceză "Conferința de Pace. Haga 1899". Sub imagine, în dreapta fotografiei, apar mențiuni privind firma care a executat lucrarea. Pe carton, sub imagine, de la stânga la dreapta sunt imprimate semnăturile celor redați de fotografie - Ioan Papiniu, Alexandru Beldiman și a treia semnătură pe care n-am identificat-o, deoarece, deși relativ lizibilă, nu i-am găsi nici o concordanță cu vreunul din numele semnatarilor actelor conferinței. Ne aflăm probabil în fața unui trimis neoficial al nostru sau un reprezentant străin. În privința locului unde a fost surprinsă imaginea considerăm că este vorba de terasa palatului de vară al Casei de Orania. În acest sens am avut în vedere serioasa asemănare între fragmentul clădirii din imagine, cu parcul sugerat de ultimul cadru, și descrierea construcției și a amplasamentului acesteia făcută în lucrarea "Trufașa Citadelă" a Barbarei Tuchman care arată că "Palatul de vară al Casei de Orania, unde se ținea Conferința... era un castel regal, construit din cărămidă roșie cu cercevele albe la ferestre și așezat într-un parc de la marginea orașului"¹¹.

Cealaltă imagine fotografică¹² datând tot din timpul Conferinței din 1899 este sepia, introdusă într-un carton 30/40 cm și înfățișează un grup mai mare de bărbați așezați, în planuri diferite, pe treptele unei clădiri. Pe carton, deasupra imaginii, inscripția în limba franceză "Congresul de pace de la Haga - 1899", iar sub imagine apar mențiunile privind fotografii poloneze și firma franco-poloneză cu sedii la Paris și Varșovia, ca și la fotografia descrisă anterior.

Celelalte două fotografii rămase în discuție redau imagini din timpul celei de a doua conferințe internaționale de pace desfășurată la Haga în vara și toamna anului 1907.

Deschisă la 15 iunie 1907 "cu misiunea de a da o nouă dezvoltare principiilor umanitare care au servit ca bază lucrărilor primei conferințe"¹³ cea de a doua conferință a stârnit aceeași agitație diplomatică și n-a primit din partea marilor puteri mai multă încredere decât prima. Totuși, și de această dată, ca și în 1899, întâlnim un mare număr de entuziaști (oficiali sau nu) care își puneau sincer serviciile în folosul cauzei. Totodată, conferința din 1907 a reunit un număr mai mare de participanți (256 reprezentând 44 națiuni)¹⁴ dublând nu numai timpul dezbaterilor ci mărin și numărul convențiilor încheiate. Dar și de această dată, "Convenția pentru reglementarea pașnică a conflictelor internaționale" rămânea aceea care răspundea cel mai direct unor încercări de a limita recurgerea la forță în raporturile dintre state. În același timp, prin convenție, semnatarii se angajau să mențină, așa cum s-a stabilit în cadrul primei conferințe, Curtea permanentă de arbitraj, cu sediul la Haga¹⁵.

Delegația României, într-o componență lărgită față de prima conferință, semnează documentele de la Haga care au fost apoi votate de Parlament în ianuarie 1912 și ratificate în același an¹⁶. Singurul diplomat pe care îl regăsim și în noua componență a delegației României la Haga, în 1907, este Alexandru Beldiman. Pe lângă el mai sunt prezenți Edgar Mavrocordat, Mihai Boerescu, Ion C. Filitti și Alexandru Sturdza.

Fotografia¹⁷ pe care o avem în vedere redă o imagine din timpul lucrărilor conferinței. Este o imagine sepia, 41/49 cm, lipită pe carton având pe verso date privind fotograficul ca și mențiunea "Donația Magdalena Beldiman, București, 1937"¹⁸. În imagine se remarcă interiorul unei săli somptuase, gen amfiteatru, cu bănci și pupitre, la care sunt așezați participanții la Conferință. În ultimul plan, la balcon, apare asistentă - bărbați și femei - probabil reprezentanți ai presei și ai organizațiilor pacifiste. Pe perețele din stânga imaginii se află ferestrele cu obloanele deschise, geamurile au mici vitralii și sunt protejate în întregime de un grilaj metalic. Peretii sunt frumos ornamentați, iar în câteva locuri, deasupra coloanelor apar scuturi înfățișând armele Olandei (acvila și leii). Dat fiind faptul că întrunirile plenare ale Conferinței au avut loc (la Ridderzaal) în sala sediului parlamentului olandez¹⁹ presupunem că imaginea redă această sală. Membrii delegației române se află în prim plan, în stânga imaginii. Donatoarea sau cel mai probabil Alexandru Beldiman a marcat fiecare membru al delegației române și cu aceeași cerneală neagră a notat sub colțul stâng al fotografiei "Delegația de Pace. 1907. Haga. Delegația română: Al. Beldiman, Edgar Mavrocordat, Mihai Boerescu, Ion C. Filitti, Cpt. Al. Sturdza".

Cea de a patra imagine fotografică²⁰ și singura rămasă în discuție immortalizează un fragment din frumoasa capitală olandeză. Într-un scuar apare o fântână dominată de statua unui suveran medieval, iar, în plan secund, o biserică, în stil neogotic, totul flancat de clădiri. Piațeta este viu animată, iar în stânga imaginii apare un grup masiv. Sub imagine apare mențiunea privind numele fotografului și a editorului - ambii olandezi. Tot sub cadru, dar pe carton este tipărită, în limba franceză inscripția "A doua Conferință de pace. Haga. 1907".

Credem că materialele mai sus prezentate au o reală semnificație, nu numai pentru o pagină de istorie națională, dar și pentru una din istoria națiunilor, cu atât mai mult cu cât reflectă un moment al înțelepciunii și al concordiei între ele.

NOTE

1. I. Ionașcu, P. Bărbulescu, Gh. Gheorghe, *Tratatele internaționale ale României 1354 - 1920*, București, 1975, p. 317 - 322; 365 - 377.
2. Barbara W. Tuchman, *Trufașa Citadelă*, București, 1977, p. 297.

3. Ibidem, p. 334.
4. I. Ionașcu, P. Bărbulescu, Gh. Gheorghe, op. cit., p. 317 - 322.
5. Ibidem, p. 317.
6. Barbara W. Tuchman, op. cit., p. 333.
7. L. Predescu, Enciclopedia Cugetarea, p. 93.
8. Monitorul Oficial nr. 68 din 25 iunie/8 iulie 1900.
9. I. Ionașcu, P. Bărbulescu, Gh. Gheorghe, op. cit., p. 317 - 322.
10. Muzeul Național de Istorie a României inv. 10021.
11. Barbara W. Tuchman, op. cit., p. 332.
12. Muzeul Național de Istorie a României, inv. 10023.
13. I. Ionașcu, P. Bărbulescu, Gh. Gheorghe, op. cit., p. 365.
14. Barbara W. Tuchman, op. cit., p. 370.
15. I. Ionașcu, P. Bărbulescu, Gh. Gheorghe, op. cit., p. 366 - 367.
16. Monitorul Oficial nr. 272 din 11/24 martie 1912.
17. Muzeul Național de Istorie a României, inv. 32693.
18. Donația a fost făcută inițial Muzeului Municipal din a cărui fond a trecut în fondul M.N.I. în 1971.
19. Barbara W. Tuchman, op. cit., p. 370.
20. Muzeul Național de Istorie a României, inv. 10022.

LA ROUMANIE AUX CONFÉRENCES SUR LA PAIX

LA HAYE 1899; 1907.

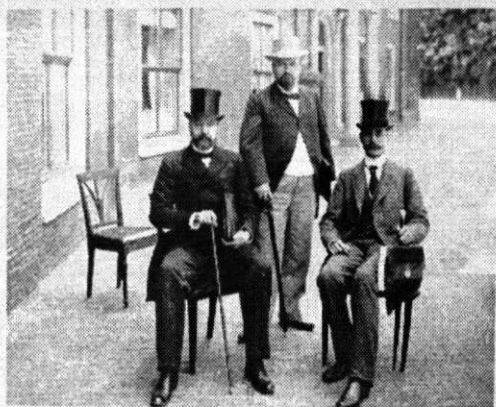
Photographies originelles du patrimoine du Musée Nationale de la Roumanie.

- Résumé -

L'étude présente quatre photos avec des images prises pendant les conférences sur la paix tenues à La Haye en 1899 et 1907.

Une d'entre elles présente la salle du Parlement d'Hollande avec les participants à la conférence de 1907; les autres sont des photos prises à l'extérieur. On remarque, par conséquent, des personnalités politiques, représentants de la Roumanie et des autres nations. L'une d'elles montre, probablement, une partie du palais d'été appartenant à la Maison d'Orange, ainsi que d'autres images d'époque de la belle capitale hollandaise.

Nous croyons que les matériaux présentés ont une signification réelle non seulement comme page d'histoire nationale, mais aussi comme moment de concorde entre les nations.

Aginc. *Meierman* *Soand*

Fig. 1. – Reprezentanți români la prima Conferință de pace de la Haga, 1899.
– Représentans roumains à la première Conférence de paix de la Haye, 1899.

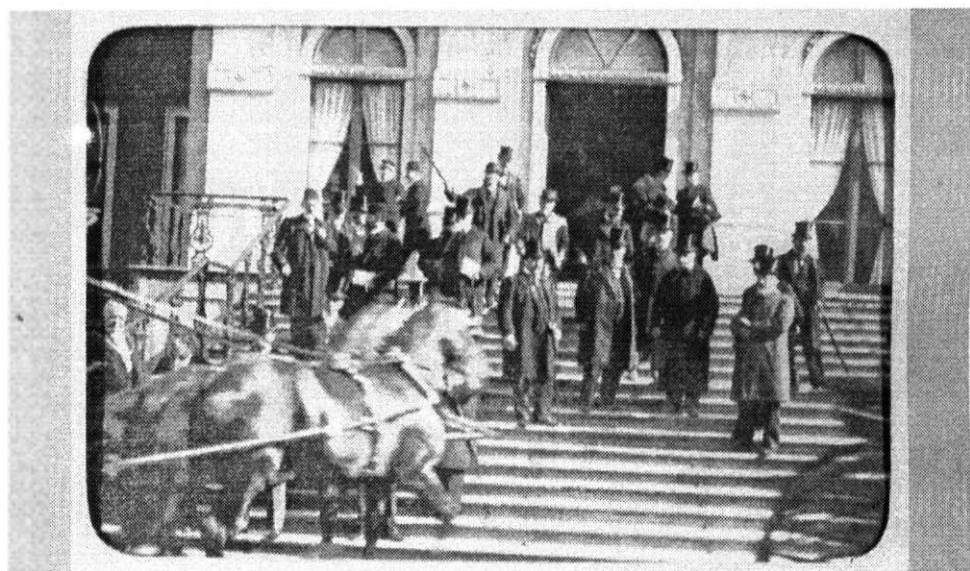

Fig. 2. – Participanți la prima Conferință de pace de la Haga, 1899.
– Participants à la première Conférence de paix de la Haye, 1899.

UN ALBUM AL OȘTIRII DE LA FINELE SECOLULUI AL XIX-LEA - NECUNOSCUȚ

Adrian-Silvan Ionescu

Acum câțiva ani publicam un studiu privind **Albumele armatei române din secolul al XIX-lea**¹ în care era menționată și lucrarea **Les tenues de l'Armée Roumaine**, realizată de Alexandru I.V. Socec, ofițer de cavalerie, fiu al celebrului librar și editor bucureștean I.V. Socec. Originalitatea ei consta în prezentarea schematică a caracteristicilor uniformologiei românești fără a face apel la compoziții cu personaje, așa cum se procedase în toată seria anterioară de asemenea publicații. Imprimat în condiții grafice deosebite în stabilimentul părintesc de arte grafice, albumul nu avea, însă, specificat anul apariției. De altfel, în afara titlului și a legendelor ilustrațiilor, nici un alt text nu făcea vreo precizare asupra acestei importante tipărituri a sfîlnit de veac.

Descoperirea, de curând, la anticariatul de la Curtea Veche, a unei lucrări de același autor - achiziționată, între timp, de Biblioteca Națională - completează studiul nostru anterior și este menită să dea mai multe informații asupra celeilalte publicații a lui Socec. Aceasta este **Die Rumänische Armee in ihrer gegenwärtigen Uniformirung**, apărută la editura lui Moritz Ruhl din Leipzig. Nici aici nu apare specificat anul, după obiceiul editorilor germani, care nu își datau tipăriturile pentru a le putea vinde și mai târziu, atâta vreme cât informația nu se perima. Albumul, de mici dimensiuni - un adevărat "poche" de 12 x 17,8 cm. - este compus din 16 planșe color, urmate de 24 pagini de text. Pentru facilitarea tipăririi a fost conceput ca un pliant în care planșele, imprimate litografic pe o singură parte, se continuă una pe alta.

Moritz Ruhl era specializat în publicații cu tematică militară. Înserată în chiar acest album apare o listă a titlurilor pe care le oferea editura. Predomină acelea legate de uniforme și de cartografie militară: Uniformele armatei germane (Die Uniformen des Deutschen Armee), Marina germană în noua ei uniformă (Die Deutsche Marine in ihrer neuen Uniformirung), Uniformele armatei austro-ungare (Die Uniformen des Osterr.-ungar. Armee), Armata rusă în uniforme de ei actuale (Die Russische Armee in ihrer gegenwärtigen Uniformirung), Armata franceză în uniforme de ei actuale (Die Französische Armee in ihrer gegenwärtigen Uniformirung), Steagurile tuturor statelor de pe glob (Die Flaggen aller Staaten der Erde), Harta de garnizoană a armatei germane (Garnisonkarte der Deutschen

Armee), Hartă sinoptică asupra dislocării armatei franceze (Uebersichtskarte über die Dislokation der Französischen Armee), Hartă sinoptică asupra dislocării armatei ruse în Rusia apuseană (Uebersichtskarte über die Dislokation des Russischen Armee im westlichen Russland), Repartizarea și dislocarea armatei franceze (Einteilung und Dislokation der Französischen Armee).

Între aceste titluri se află și acela al lucrării de care ne ocupăm, însoțit de o scurtă prezentare a conținutului: "Armata română în uniforme ei actuale. 29 de ilustrații și 180 prezentări sintetice ale acestora tipărite în culori împreună cu un text explicativ. Prelucrat de Alexandru I.V. Socec, locotenent major al regatului României. Broșată preț 2 M [ărci] 50 Pf [eningi]. Legată 3 M [ărci]"

Autorul era, așa cum am menționat mai sus, fiul celebrului librar I.V. Socec care, desigur avea din familie suficiente cunoștințe legate de artele grafice, chiar dacă îmbrățișase cariera armelor. Gradul de locotenent major, cu care fusese menționat în publicația nemțească nu exista la acea dată în armata română. Dar, pentru înțelegerea cititorilor de limbă germană, fusese trecut acesta, care era echivalentul locotenentului de la noi.

Alexandru I.V. Socec se născuse la 17 august 1859 la București. Studiile liceale și le făcuse la Leipzig, absolvindu-le în 1877 după care, timp de trei ani, călătorise Europa (Dresda, Viena, Paris, Nisa, Monte Carlo) constituindu-și o solidă cultură umanistă. La întoarcerea în țară fusese luat la armată, la cavalerie, începând cu data de 1 martie 1880. Pe 1 decembrie același an a fost ridicat la gradul de brigadier (caporal). Se hotărăște să se consacre carierei militare și merge la școala de subofițeri de la Mănăstirea Dealu la a cărei absolvire se plasează pe locul 26 dintr-o clasă de 48 de elevi; la 1 martie 1881 este înaintat sergent, iar la 1 aprilie 1883 este înălțat la gradul de sublocotenent. Face un stagiu de specializare la Școala Superioară de Ofițeri de Cavalerie de la Viena, pe care o termină cu un calificativ excelent. În 1885 se afla în Regimentul 4 Călărași, iar anul următor în escadronul de jandarmi din București. Este avansat locotenent la 1 decembrie 1887 și anul următor este mutat la administrația centrală, unde activează până în 1889 când se reîntoarce la jandarmi. Este selectat ca ofițer de ordonanță al principelui moștenitor Ferdinand. În anul 1891 este decorat cu Ordinul Coroana României, clasa V-a. Dacă primele avansări s-au făcut destul de rapid, înainte de împlinirea termenului reglementar de cinci ani într-un grad, va trebui să aștepte aproape șase ani pentru a fi făcut căpitan, la 8 aprilie 1893. Pe 4 februarie 1894 își dă demisia din armată din spirit de solidaritate cu alți 126 camarazi, care protestau astfel împotriva metodelor arbitrare după care se făceau înaintările și transferurile în cavalerie de către generlul Grigore Cantilli, Inspectorul General al Cavaleriei². Ca măsură disciplinară, căpitanul Socec este

trecut în poziție de disponibilitate, împreună cu ceilalți 22 de ofițeri de cavalerie care nu își retrăseseră demisiile, conform raportului nr. 19913 din 4 februarie 1894 al ministrului de război către rege și al Înalțului Decret nr.401, ratificat de suveran la aceeași dată³. Dar, la 10 mai același an, este rechemat în activitate și repartizat la Regimentul 1 Roșiori⁴. Pe 8 aprilie 1898 este înaintat maior. În 1900 este comandantul hergheliei armatei. Trec alți șase ani până să fie avansat locotenent colonel (10 mai 1904), dar numai trei până să ajungă colonel (10 mai 1907) și încă șase până a primi gradul de general de brigadă. În 1915 era comandantul celui de-al 5-lea comandament teritorial (Constanța), iar în 1916 al celui de-al 3-lea comandament teritorial (Craiova). În acest răstimp a fost răsplătit cu medaliile Bărbăție și Credință clasa I (1904), Bene Merenti, clasa I (1910), Răsplata Muncii, clasa I (1913) și Ordinul Steaua României cu spade, clasa IV (1912)⁵. La acestea trebuie adăugat și ordinul rusesc Sf.Stanislas, în grad de cavaler, ce apărea menționat chiar pe pagina de titlu a textului albumului de care ne ocupăm, după numele și gradul autorului: "Alexander I.V.Socecu, Königl.rumän. Oberleutnant der Kavalerie, Ritter des kaiserl. russ. Stanislaus-Ordens."

În timpul primelor patru luni de război, în 1916, s-a aflat constant sub foc, de la Petroșani în Dobrogea și la Malul Argeșului. Deși s-a purtat cu bravură la comanda Diviziei 2/5 - așa cum relatează în jurnalul său de război și în broșura **Zile de restriște din anii 1916-1918 și episodul din bătălia de pe Argeș**, publicată în 1922 și reeditată, cu adăugiri esențiale, în 1928 - a fost făcut răspunzător de retragerea în debandadă a trupelor spre București⁶, acuzat de părăsirea postului și dat în judecată la curtea marțială. Procesul, destul de neclar, a trenat fiind lipsit de suficiente probe incriminatoire și, dimpotrivă, aducând mărturii irefutabile în favoarea generalului Socec. Din relatările sale reiese că generalul Alexandru Prezan avea nevoie de un țap ispășitor pentru greșelile tactice ale Marelui Cartier General Român⁷. De aceea s-au făcut eforturi deosebite pentru a fi găsit, cu orice preț, vinovat, ajungându-se atât de departe încât au fost ascunse anumite documente ce ar fi pledat pentru nevinovăția sa - precum carnetul de ordine al Diviziei 2/5 - și s-a argumentat pierderea dosarului, pentru a fi făcut un altul, cu mult mai multe probe (minci-noase) împotriva sa. În final, a fost degradat și încarcerat, între 22 ianuarie 1917 - 1 octombrie 1918, într-o închisoare cu regim special din Iași. Acolo putea primi vizite, ziare, cărți, pachete cu mâncare de acasă, se putea plimba în vole prin curte și avea celulă personală. Dar aceasta nu-l putea mulțumi pe generalul Socec care a solicitat rejudecarea procesului în urma căruia a fost găsit nevinovat și achitat. Toate eforturile pentru a i se face dreptate i-au amărât ultimii ani ai vieții. A murit la 31 mai 1928.

Albumul **Die Rumänische Armee in ihrer gegenwärtigen Uniformierung** este o lucrare de tinerețe a lui Alexandru I.V. Socac. Datarea poate fi făcută în funcție de gradul deținut de autor: acesta pare să fi fost elaborat și tipărit în intervalul 1887-1893 - mai probabil în 1889 sau imediat după - timp în care el era locotenent. De altfel, multe dintre caracteristicile uniformologice date publicității în acest album aparțin perioadei anterioare anului 1895, când aveau să se facă modificări esențiale în ținutele armatei române. Un indiciu de datăre ar fi și referirile făcute în textul însoțitor la anii 1884 și 1889 când 'au crescut efectivele militare. În această parte secundară a lucrării este prezentată, pe nouă pagini, structura armatei române - armata permanentă, armata teritorială cu rezervele lor, miliția și gfoata (Landsturm) - și anii de serviciu pentru fiecare dintre ele, repartizarea corpurilor de armată pe teritoriul țării și tabelele cu orașele de garnizoană. Urmează partea cea mai substanțială în care, pe treisprezece pagini, sunt descrise, în detaliu, uniforme și echipamentele fiecărei arme și diferențierea gradelor în funcție de trese, galoane și epoleți. Sunt date și echivalențele gradelor în română și germană. În sfârșit, pe ultima pagină, sunt date decorațiile naționale. Toate aceste explicații sunt menite să însoțească și să completeze prima parte, cu ilustrații, a acestei lucrări.

Coperta este foarte expresivă și bine echilibrată prin repartizarea elementelor componente: în partea stângă, pe o pătrime a ei, este figurat un dorobanț cu tot echipamentul și cu pușca în poziție de atac. Celelalte trei pătrimi sunt acoperite de tricolorul românesc pe care, în medallion, se află stema țării și dedesubt titlul și editura: **Die rumänische Armee in ihrer gegenwärtigen Uniformierung. Leipzig, Verlag von Moritz Ruhl**. Pe contrapagină apare portretul regelui Carol I într-un medallion surmontat de coroana regală și înconjurat de frunze de laur și de stejar. Dedesubt, pe o filacteră, este inscripționat numele suveranului - König Carl I - având în mijloc un medallion cu cifra sa. În dreapta este reluat titlul, autorul lucrării și editura. Pentru a sugera sursa fotografică a acestui portret - al cărui autor fusese fotografii bucureștean Franz Duschek, pentru care nobilul model pozase, în 1878, în uniformă de campanie - întreaga planșă a fost imprimată în nuanțe de ocru, brun și oliv.

Urmează cele cinci planșe cu figuri de ofițeri, soldați și subofițeri în uniforme de zi sau de paradă. Ca și în anterioarele albume ale ostirii - cel al lui Bielz și Danielis din 1852, cele două ale lui Alexandru Asaki din 1858 și 1862 și, în sfârșit, cel al lui M.B.Baer din 1873 - personajele sunt prezentate în majoritatea cazurilor frontal, pentru a fi cât mai evident specificul uniformelor. Între ele sunt sugerate dialoguri firești pentru a evita o împietrire în poziții marțiale. Chipurile nu sunt stereotipe ci individualizate și expresive, fără a fi totuși niste portrete cu trimitere directă la niște personaje reale, cunoscute, așa cum procedase M.B.Baer în lucrarea sa, folosind fotografiile unor comandanți și ofițeri superiori, aflați chiar în acel moment în activitate⁸. Există însă o excepție - aceea a inspectorului

general al muzicii militare, care apare în planșa a cincea și în ale cărui trăsături este recognoscibil talentatul maior Eduard Hübsch, cu imensele sale mustăți blonde și pieptul plin de decorații. De altfel, în afara lui și a altor două personaje - generalul și ofițerul de stat major general, care sunt decorați - nici unul dintre ceilalți militari reprezentați nu au pe piept vreo medalie sau ordin.

Pe prima planșă sunt figurați: un locotenent de administrație în uniformă de mare ținută, un general în mare ținută, un maior de stat major general în ținută de campanie, un medic în mare ținută și un veterinar în mică ținută. Pe planșa a doua apar: un sublocotenent și un soldat de geniu, primul în ținută zilnică, al doilea în mare ținută, un locotenent de vânători pedestri în ținută zilnică, un sublocotenent și un caporal de infanterie, ambii în mare ținută și un soldat de vânători pedestri, în mică ținută. Pe planșa a treia sunt un jandarm pedestru, în mare ținută, un dorobanț, un sublocotenent de jandarmi pedestri, în mică ținută, un sublocotenent de dorobanți în mare ținută, un locotenent și un soldat de tren în mare și respectiv, mică ținută. Pe planșa a patra este reprezentată cavaleria: sergent și sublocotenent de jandarmi călări, în mare ținută, sublocotenent de roșiori în mare ținută, sublocotenent de călărași, în ținută zilnică, un roșior și un călăraș, în mare ținută. Ultima planșă cu o compoziție antropomorfă prezintă artileria - soldat în ținută de campanie, sublocotenent în mare ținută și guard de artilerie, în mare ținută - apoi un ofițer de guarzi de geniu în mare ținută, inspectorul general al muzicilor, în mare ținută și un elev la școala militară.

Următoarele planșe prezintă, într-o formă concisă, aceleași uniforme, intrând în matricea prestabilită a seriei de albume publicate de Moritz Ruht. În mici dreptunghiuri de 1,8 x 2 cm sunt adunate toate informațiile necesare desemnării armei prin culoarea caracteristică a fondului tunicii și a gulerului, forma epoletului, a treflei sau a contraepoletului (dacă e vorba de trupă), câte rânduri are tunica, pantalonul cu dublu lampas sau paspoal, eghileții. Pentru trupele călări era inclusă șabracă și lancea cu fanion. Acest dreptunghi era surmontat de tipul specific de acoperământ al capului pentru mare și mică ținută, după caz: chipiu, pălărie de vânători, căciulă de dorobanț și de cavalerie, cască de jandarm și de pompier și capela de cazarmă a trupelor. Pentru a introduce privitorul în felul de "citire" al acestor figuri, prima dintre planșe este doar alb-negru și are, pe margine, trimiteri explicative pentru fiecare element din micile dreptunghiuri: chipiu, guler, nasturi, mâneci, epolet, culoarea postavului, manșetă, pantaloni. Aceasta poartă și titlul pentru următoarele planșe - *Farbendarstellungen der Uniformen der Rumänischen Armee*. Mantalele sunt expuse pe două planșe, întâi una întreagă, față și spate, pentru elocvența formei și tăieturii, apoi încadrate în dreptunghiuri pentru fiecare armă, cu fondul variind între gri deschis și gri închis și nuanțele caracteristice ale petlițelor, paspoalelor și contraepoletilor. Pe

una dintre aceste planșe sunt reluate, într-o formă unitară, acoperămintele de cap pentru paradă, cu egreta sau penajul specific. Pe planșa a douăsprezecea sunt prezentate diferențierile între gradele ofițerești realizate prin numărul de trese și galoane de fir de pe mânecă și de la chipiu, și prin stelele de pe epoleții de mare ținută ori prin numărul de trese al treflelor de mică ținută. Pe planșa a treisprezecea, alături de distincția gradelor pentru subofițeri prin galoane de lână sau fir așezate în unghi pe mânecă, sunt figurate cele trei tipuri de ledunci pentru cavalerie, artilerie și medici, și accesoriile de fir (eșarfa de mare ținută, brăul de cavalerie, dragonul de sabie și eghiletii). Gradele specifice ofițerilor de marină, plasate orizontal pe mânecă și pe bandă șepcii, apar în planșa a patrusprezece, împreună cu tunicile pentru muzica infanteriei și a caveriei, cu tricolorul țării, cocarda și cifra regal. În sfârșit, ultimele două planșe relevă, extrem de amănunțit, ordinele și medaliile naționale, avers și revers, cu deosebirile impuse de clasă și de cei cărora le erau destinate (ofițeri și trupă): Steaua României, Coroana României, Virtutea Militară de pace și de război, Serviciul Credincios, Bene Merenti, semnul onorific pentru 18 și 25 de ani de serviciu, Crucea Trecerea Dunării, Apărătorii Independenței.

A existat și o versiune în limba română a acestei lucrări, intitulată **Uniformele Armatei Române**. Unicul exemplar pe care l-am putut consulta se află la Cabinetul de Stampe al Bibliotecii Academiei Române dar, din păcate, este incomplet lipsindu-i partea a doua cu textul explicativ al planșelor litografiate (căci este puțin probabil să nu fi avut aceeași structură ca și albumul în limba germană). În varianta românească, gradul autorului apare consemnat în conformitate cu ierarhia militară autohtonă, fiind acela de locotenent. Este românizat și orașul în care a fost tipărit, la fel ca și prenumele editorului: Lipsca, Mauriciu Ruhl, Librar-Editor.

Noile modificări uniformologice survenite în 1895 îl fac pe Alexandru I.V. Socec să publice, în acel an sau în cel imediat următor, un nou album. Acesta este o tipăritură de lux scoasă de editura părintească, despre care am mai avut prilejul să vorbim în studiul nostru anterior. Lucrarea se intitulează **Les tenues de l'Armée Roumaine** și are dimensiunile 24,3 x 33,6 cm. Coperta este simplă, de culoare gri-ocru, având în partea de sus stema României auriu, în timbru sec, înconjurată de raze. Titlul, lăsat alb, este imprimat, de asemenea, în timbru sec, deasupra unei benzi aurii. Pe marginea de jos apare consemnat cu negru, în stânga, Socecu & Co. Bucurest, iar în dreapta, Ateliers I.V. Socecu, Bucurest. Nici un text explicativ nu însoțește acest album în afara legendelor ilustrațiilor. Nici autorul nu este menționat și nici anul apariției, dar datarea poate fi stabilită, foarte ușor, în funcție de noile elemente ce le aduce acest album față de precedentul, majoritatea introduse în 1895 sau în intervalul de la apariția publicației germane până la cea tipărită în București. Astfel, apăruse gradul și uniforma de general de cavalerie⁹ iar în intervalul 1893 -

1895, alături de cele trei regimente de roșiori deja existente, au mai fost organizate alte trei: Regimentul 4 Roșiori¹⁰, Regimentul 5 și Regimentul 6 Roșiori¹¹. Regimintele de dorobanți dispăruseră, fiind contopite cu acelea ale infanteriei de linie și primiseră toate numele generic de infanterie¹². Dispăruse astfel culoarea bleu, distinctivă pentru trupele teritoriale, și se generalizase roșul trupelor permanente, dar fusese păstrată căciula dorobănească de oale țurcană, neagră, cu pană de curcan, care adusese gloria acestor bravi luptători în timpul Războiului de Independență. Pentru militarii de confesiune musulmană, activi în Dobrogea, în locul chipiului fusese introdus fesul roșu cu cifrul regal în față¹³. Prin noul regulament de uniformitate din 1895 este dată ofițerilor, pentru ținuta de vară, tunică gri deschis sau albă, de pânză și chipiu alb, fără trese ori galoane indicatoare de grad.

Fată de precedentul album, aici sunt aduse unele îmbunătățiri în felul de prezentare al uniformelor. Succesul conciziunii și clarității informației oferite de micile dreptunghiuri în care erau concentrate elementele definitorii ale fiecărei uniforme în parte, a făcut ca, în acest nou album, să fie preluat sistemul folosit de editorul german pentru seria sa de publicații specializate. Fiind de mai mari dimensiuni decât tipăritura din Leipzig, dreptunghiurile sunt mărite la 4,7 x 3,1 cm. În schimb sunt paginate doar câte două rânduri pe planșă față de trei câte erau în celălalt. Toate fireturile, broderiile sau accesoriile metalice (cifru regal, nasturi, căști) sunt imprimate cu auriu sau argintiu. Mantalele nu mai sunt prezentate independent ci sunt alăturate uniformei. La toate trupele care aveau în dotare ledunci (cavalerie, artilerie, jandarmi, tren, corp medical) acestea sunt introduse, diagonal, în compoziție, creând un foarte plăcut accident prin asimetria lor. La sfârșit este păstrată, dar dezvoltată, planșa cu diferențierea gradelor pe mâneca uniformei la ofițeri și subofițeri, la trupele de uscat și de marină. Tot acolo sunt expuse, în clar, figură întreagă, tipurile de tunici pentru soldați și ofițeri - infanterie, vânători, artilerie, cavalerie și bluza albă de vară - precum și mantaua și pelerina ofițerească. O altă planșă între cele finale cuprinde accesoriile de piele: șaua de mare ținută pentru jandarmi călări și cea de mică ținută pentru ofițeri, tocul de revolver, ranita trupeii cu toate efectele și ranita ofițerească pentru infanterie, brâul de cavalerie, eșarfa, dragonul de sabie, furajera pentru ofițerii de stat major, eghileții pentru jandarmi și pentru adjutanții regelui, centiroanele de fir pentru intendență și medici, leduncile pentru artilerie, cavalerie și medici, chipiul alb de vară pentru ofițeri și capela de trupă, mănuașă albă a jandarmilor călări și, în sfârșit, toate tipurile de încălțăminte, de mare și mică ținută, de la opincile infanteriei la cizmele de lac ale cavaleriei. Pe următoarea planșă sunt stema țării, un drapel regimentar, pavilionul regal și cel al prințului moștenitor, coroana de oțel și cea de bronz, cifrul regal, cocarda tricoloră, epoleții de mare ținută pentru locotenent, maior și general de brigadă și treflele de mică ținută; tot acolo

apar și câteva arme (săbii de infanterie, cavalerie și artilerie, revolverul, pușca Mannlicher, model 1893 și centironul ostășesc cu două cartușiere și baionetă). Pe ultima planșă sunt prezentate, tot ca în albumul german, decorațiile românești, dar la altă dimensiune și mult mai fastuos tratate datorită auriului și argintului cu care sunt tipărite. Aceeași compoziție va fi folosită și în albumul **Armata Română** publicat în 1903 la editura aceluiași I.V. Socec în care aveau să fie reproduse frumoasele lucrări în ulei ale lui Tadeusz von Ajdukiewicz, celebrul pictor de scene militare¹⁴.

Deși intrat în tipicul celorlalte publicații cu uniforme ale lui Moritz Ruhl, albumul **Die Rumänische Armee in ihrer gegenwärtigen Uniformierung** - singurul din seria editorului din Leipzig în care este precizat autorul - își păstrează, totuși, personalitatea prin inserarea, la început, a portretului regal (care, la celelalte, lipsește), prin desenul corect, expresiv și elocvent al personajelor și prin fizionomiile specifice românești ale acestora, la care, fără îndoială, locotenentul de cavalerie Alexandru I.V. Socec și-a adus un estențial aport. Lucrarea sa reprezintă un punct de referință în publicațiile de acest fel dedicate armatei române și uniformelor ei de la finele secolului al XIX-lea.

NOTE

1. Adrian-Silvan Ionescu - Albumele Armatei Române din secolul al XIX-lea, în "Revista Muzeelor", nr. 8-9-10/1990.
2. Arhivele Naționale, Fond Al. Socec, dosar 6, filele 56-72; Emanoil Hagi-Mosco - Dueluri de-ale românilor și altele, în București - Amintirile unui oraș. Ziduri vechi. Ființe dispărute, București, 1995, p. 266.
3. Monitorul Oastei nr. 8/15 februarie 1894, p. 184-185.
4. Înalt Decret nr. 1903/4 mai 1894, în "Monitorul Oastei" nr. 27/12 mai 1894, p. 636.
5. Toate datele biografice provin din "Anuarul Armatei Române" din perioada 1883-1916 și de la Arhivele Naționale, Fond Personal General Socec Alexandru 1877-1951, prefată de Crisanta Podăreanu, 1991.
6. Enciclopedia României, București, 1940, vol. I, p. 912; Constantin Kirilescu - Istoria războiului pentru reîntregirea României 1916-1919. Ediția II, vol. II, București, 1926, p. 220.
7. General Alexandru I.V. Socec - Zile de restriște din anii 1916-1918 și episodul din bătălia de pe Argeș, Ediția 2-a, București, 1928, p. 4, 49-58, 63-68, 70-76, 80-81, 86-89, 94.
8. Adrian-Silvan Ionescu - op.cit.; idem - Fotografia ca sursă portretistică pentru "Albumul Armatei Române" litografiat de M.B. Baer, în "Fotografia" nr. 192/noiembrie-decembrie 1989

9. Înalt Decret nr. 1860/8 mai 1893, în "Monitorul Oastei" nr. 23/15 mai 1893, p. 602-603.
10. Înalt Decret nr. 1172/24 martie 1893, în "Monitorul Oastei" nr. 17/3 aprilie 1893, p. 427.
11. Înalt Decret nr. 1524/28 martie 1895, în "Monitorul Oastei" nr. 15/5 aprilie 1895, p. 117.
12. Decizia Ministerială nr. 153/1891, cf. Documente din istoria militară a poporului român, mai 1888-iulie 1891, București, 1975, p. 436-437, 453-454.
13. Înalt Decret nr. 2461/18 septembrie 1884, în "Monitorul Oastei" nr. 47/22 septembrie 1884, p. 753.
14. Adrian-Silvan Ionescu - op.cit.; Idem - Artă și document, București, 1990, p. 257-262.

AN UNKNOWN ALBUM OF THE LATE 19th CENTURY ROMANIAN ARMY

- Summary-

In 1990 I published a paper about The 19th Century Albums of the Romanian Army. At the time I was sure that this might become a comprehensive work to which nothing could have been added. Recently I have been surprised to discover, in a second hand book shop, an album totally unknown to me and to any other researcher bound to study the military uniforms. Its title is **Die Rumänische Armee in ihrer gegenwärtigen Uniformirung** and was published in Leipzig by the editor Moritz Ruhl. This editor was wellknown in late 19th century for his publications dealing with military topics and especially with information upon military uniforms. He edited albums about the Prussian, Russian, Italian, Austro-Hungarian, British, Spanish and even Japanese armies and their latest uniforms. All of them were conceived on the same pattern: some plates depicting officers and soldiers in such position as to reveal the details of their uniforms, the cut and adornment; some plates with a concise rendering of each uniform in a rectangle with the main details which made it recognizable (facings and pipings, golded knots ar shoulder straps, head-gear and accouterment). All the above-mentioned albums had no author and no date of publication inscribed on their cover. The Romania one makes an exception: its author was cavalry lieutenant Alexandru I.V. Socec. Tracing his life we may find this album's approximate date of publication.

Alexandru I.V. Socec was born in 1859 as son of I.V. Socec, a celebrated book shop owner and editor in Bucharest. In 1880 he entered the army and had a brilliant career. He was quite rapidly promoted in the mili-

tary hierarchy, reaching the rank of brigadier general in 1913. Even though he fought bravely during WWI - being under incessant fire for four months - he was court-martialed and expelled from the army. He was made responsible for the retreat-turn-rout of his battered army on the battle of the Argeş River. He was also accused of leaving his command. Actually he was a scapegoat for the mistaken battle plans of his superiors. Years later he pleaded his innocence in a well-documented brochure he published in 1922, reprinted and enlarged in 1928. Even though he has been exonerated after a second trial he wasn't able to forget his ordeal and never forgave his accusers. He died in 1928 an embittered aged man.

In his youth Alexandru I.V. Socec completed the album entitled **Die Rumänische Armeee in ihrer gegenwärtigen Uniformirung**. As he had the rank of first lieutenant (the equivalent for the German "oberleutnant") between 1887 and 1893 that's for sure the album was published in that period of time.

The cover of the album is divided into two parts: on the left there is a "dorobantz" (irregular infantryman) in full dress and with all his equipment; on the right is the national flag and Romania's coat-of-arms. On the first plate there is a portrait of King Carol I of Romania. This picture had been taken in 1878 by the photographer Franz Duschek of Bucharest. The following plates were depicting the uniforms of the various arms and ranks which composed the Romanian Army: general, staff officer, aide-de-camp of the King, cavalry, infantry, artillery, corp-of-engineers, medical corps navy. As in all other albums published by Moritz Ruhl, the second half of this album was devoted to the compact depiction of the same uniforms. The album ends with a twenty-four pages explanatory text in good German. There, the author was describing the organisation of the Romanian Army, giving minute details about its uniforms and equipment.

A few years later, Socec had published another album - of a larger size - in his father's publishing house in Bucharest. Inspired by the German one he produced plates in the same concise rendering of the main traits of the Romanian uniforms. That album was also undated. But, as long as the changes practiced in 1895 in the Romanian uniforms are quite obvious in Socec's plates, it is supposed that the album was published that very year or soon after.

Fig. 1. – Coperta: Die Rumänische Armee in ihrer Gegenwärtigen Uniformirung.

– Cover: Die Rumanische Armee in ihrer gegenwärtigen Uniformirung.

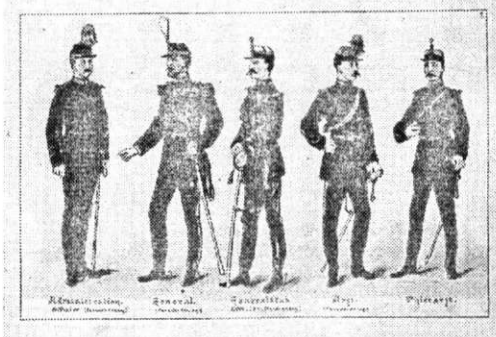

Fig. 2. – Foaia de titlu. Planşa 1: Administrație; General; Stat major general; Medic; Veterinar.

– Title page. Plate 1: Quartermaster; General; Staff officer; Medical corps; Veterinary.

Fig. 3. – Carol I, fotografie de Franz Duschek.
– Carol I, photograph by Franz Duschek of Bucharest

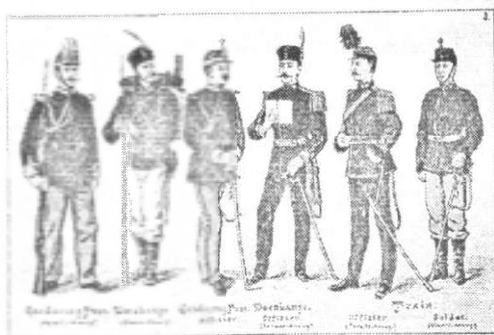
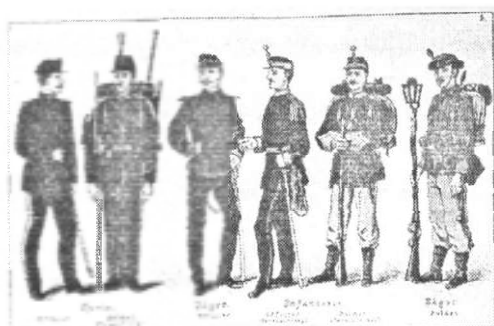

Fig. 4. – Planșele 2, 3; Geniu, Vânători,
Infanterie, Jandarm pedestru,
Dorobanți, Tren.
– Plates 2, 3; Corp of Engineers;
Chasseurs; Line infantry; Foot
gendarme; Dorobantz (irregular
infantry); Transport Corps.

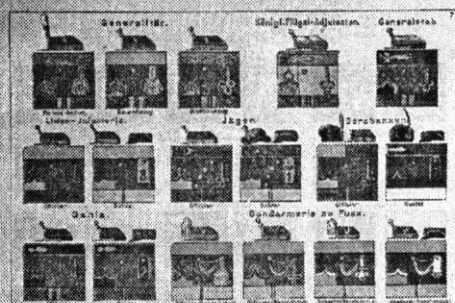
Fig. 5. – Planșele 4, 5; Jandarmi călări, Roșiori, Călărași, Artilerie, Geniu, Inspectorul muzicilor, Școala militară.
– Plates 4, 5: Mounted Gendarme; Roshiori (Red Hussars, regular cavalry), Calarashi (Black Hussars, auxiliary cavalry); Artillery; Corp-of-Engineers; Bandmaster; Military School.

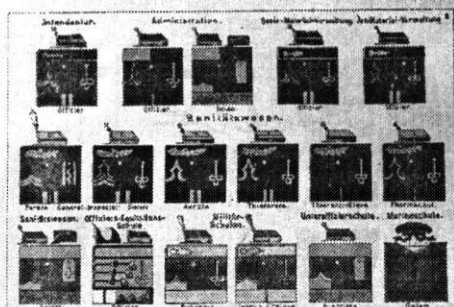
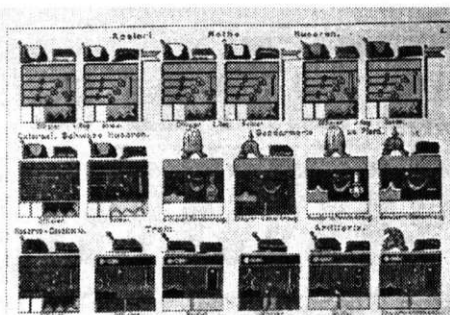
Fig. 6. – Maiorul Eduard Hübsch, inspectorul general al muzicilor militare.
– Major Eduard Hübsch, bandmaster.

Figure 1 illustrates two configurations of a wastewater treatment system. The left schematic, labeled 'Two-stage system with aeration tank', shows wastewater entering a tank equipped with a mixer. The effluent from this tank passes through an aeration stage and then a settling tank. The right schematic, labeled 'Two-stage system with aeration tank and anaerobic digester', shows the effluent from the aeration tank entering an anaerobic digester. The digester's output is recycled back into the aeration tank, while the final effluent goes to a settling tank.

– Plates 6, 7, 8, 9 – concise renderings of the Romanian uniforms.

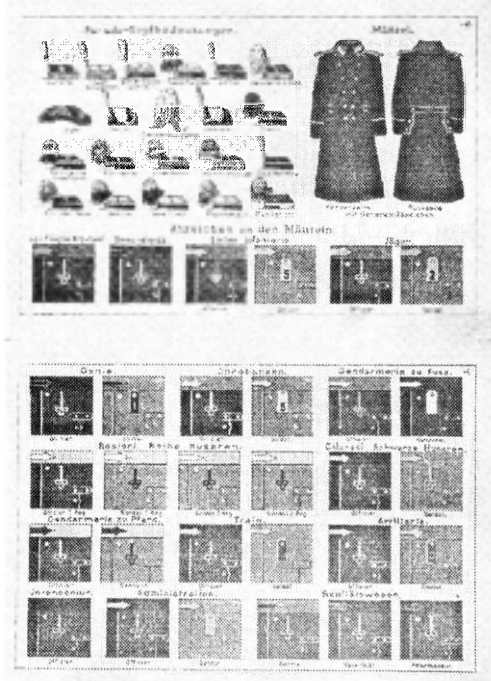

Fig. 8. - Planșele 10, 11 - acoperămănte de cap și mantale.

- Plates 10, 11 - headgear and great-coats.

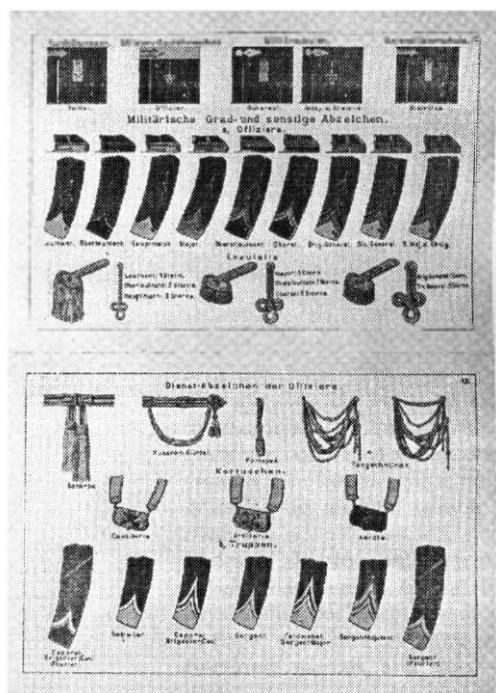

Fig. 9. - Planșele 12, 13 - distincția gradelor la ofițeri și subofițeri, epoleți, ledunci, eghileți, eșarfă și brâu..

- Plates 12, 13 - officers and non-commissioned-officers' rankdistinctions; full dress epaulettes and undress shoulder cords for junior, senior and general officers; cartridge boxes; aiguillettes; sashes.

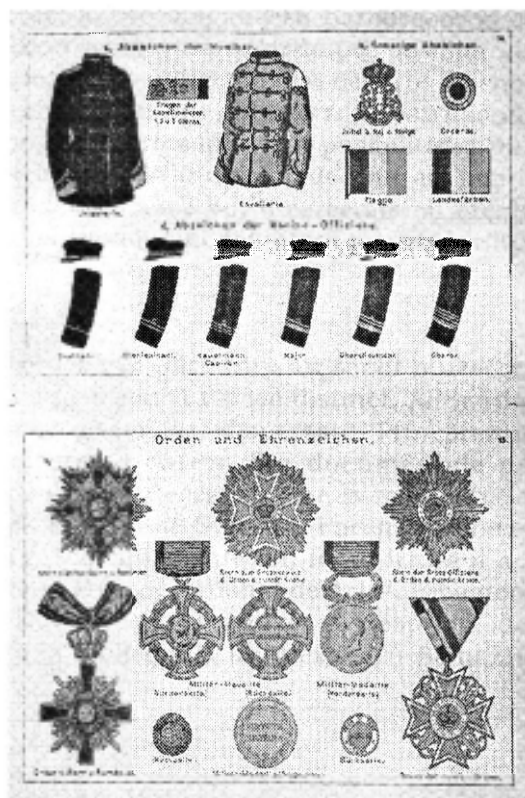
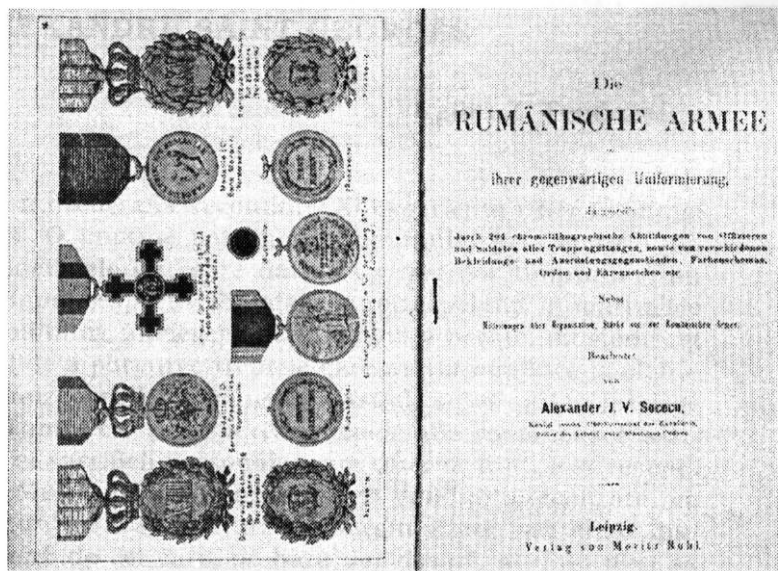

Fig. 10. – Planșele 14, 15, 16 – tunicile muzicanților de infanterie și cavalerie, cifrul regal, cocarda, steagul național, distincția gradelor de marină, ordine și medalii.

– Plates 14, 15, 16 – infantry and cavalry bandmen's tunics; the royal cipher; cockade; the national flag; navy officers' rank distinctions; medals and decorations.

CONTRIBUȚII LA UN PORTRET DE MUZEOGRAF: ALEXANDRU SAINT GEORGES

Virgiliu Z. Teodorescu

A promova în muzeografia secolului XXI experiența unor înaintași este o cerință majoră. O impune patrimoniul acumulat prin contribuția acestora, dar și dezideratele lor, care datorită vitregiilor timpului n-au putut fi realizate la timpul respectiv. Ca atare, o retrospectivă în mărturiile trecutului oferă posibilitatea înțelegerii mai depline a acestei moșteniri și oferă totodată prilejul de a parcurge treptele care ne vor conduce la elaborarea unei istorii a muzeografiei românești¹. Astfel, se va putea înțelege fără drept de apel că muzeele și respectiv muzeografia românească s-au realizat prin pasiune și sacrificii personale, care ulterior n-au fost respectate cum se cuvine. Multe din cele care au fost gândite și realizate, ca moștenire pentru viitor, au fost înlăturate, marginalizate sau chiar distruse în ultimele decenii de cei care, pe bază de "dosar", au fost puși să oblăduiască acest segment de activitate științifică și culturală. Pentru mâine, azi avem obligația să parcurgem mărturiile evocatoare, pentru a evidenția o asemenea contribuție, posibilă stimulare tonică pentru noua generație, care va duce pe mai departe moștenirea înaintașilor. Pe această cale, cunoscându-i pe salvatorii de patrimoniu, a tot ce evocă în timp trecutul poporului român, avem posibilitatea de a-i cinsti cum se cuvine. Și dacă vicisitudinile ultimelor decenii au impus dispersări de patrimoniu, documentele rămase pot fi cercetate cu atenție și valorificate, prin elaborarea unor monografii definitorii pentru instituția care le-a generat.

*

În galeria celor care au servit muzeografia românească, Alexandru Saint Georges ocupă un loc distinct. Afirmția trebuie susținută prin evocarea mărturiilor, azi dispersate. Prin prezenta comunicare aducem² în fața cititorului câteva din documentele păstrate în fondul "Muzeul Alexandru Saint Georges", care la momentul desființării numitei instituții au ajuns la Arhivele Statului. Facem cuvenita precizare că și la alte instituții se găsesc fragmente din fosta arhivă a acestui muzeu. Menționăm în acest sens: Muzeul Național de Artă³, Biblioteca Națională⁴ ș.a.

Din cercetarea arhivei se desprind, deși laconice, datele care fac referință la bibliografia lui Alexandru Saint Georges. Este o biografie care

relevă o viață dăruită unei pasiuni. A desfășurat o muncă asiduuă pe tărâmul muzeografiei, o viață dăruită acestui scop nobil. Ignorat timp de decenți, este cazul să aducem în fața posterității mărturia care îl conturează portretul moral.

Alexandru Saint Georges s-a născut⁵ la 20 aprilie 1886, la Botoșani. Părinți i-au fost Alexandru și Eugenia. Mărturii ulterioare prin care el intervine pentru salvarea unor documente relevă bogatul arbore genealogic al acestei familii înrudite cu numeroase familii cu salutare contribuții la viața economică, politică, militară și culturală. În orașul de obârșie a urmat cursurile liceului Laurian⁶. De aici a mers la Iași, unde a urmat⁷ cursurile școlii fiilor de militari. Absolvind în anul 1902 această școală, a venit la București, unde a urmat Școala militară de ofițeri. Ultima treaptă de pregătire din țară l-a purtat la Târgoviște, unde a absolvit renumita Școală specială de cavalerie. Toate aceste trepte l-au afirmat ca un tânăr de perspectivă în cariera militară. Tocmai de aceea a fost trimis la specializare la Școala de război din Neisse-Germania. Cei care l-au cunoscut în acești ani au putut remarca cultul pe care-l avea pentru mărturiile trecutului. Pe unde a trecut a dat o atenție deosebită istoriei României⁸. Este necesar să ne reamintim că tocmai în acești ani tinerii din școlile militare aveau privilegiul de a audia cursuri de o deosebită valoare prin modul cum era transmis mesajul patriotic de către iluștrii reprezentanți ai vieții științifice din România. Amintim un singur nume: cel al lui Nicolae Iorga, care prin modul cum deslușea din neantul timpului episoadele pilduitoare, evidenția pentru noua generație mistuirea lăsată moștenire ca sacră poruncă. Pe această cale, faptele de vitejie ale înaintașilor se constituiau în chemare pentru ziua de mâine. Și tot în acești ani, prin amplele acțiuni de evocare a iluștrilor înaintași - Traian, Mircea cel Bătrân, Ștefan cel Mare, Mihai Viteazul - ca și a 40 de ani de domnie a regelui Carol I s-au constituit tot atâtea prilejuri de emoționante participări la solemnele manifestări organizate⁹ în diverse locuri evocatoare. În programul acestora au fost incluse și ample parăzi, care prin elementele de costumatie, armament, stindarde, au reclamat organizatorilor depășirea unor dificultăți impuse de insuficiența cunoaștere și de posibilitățile de regăsire a unor asemenea relicve. Cum și în acest caz armata a fost antrenată la o participare numerică, dar și valorică, putem înțelege mai ușor ce a determinat declanșarea sau, mai concret, accentuarea pasiunii tânărului Alexandru Saint Georges pentru tot ce era evocator ca obiect moștenit de la înaintași. Ce a adunat din familie, ce a obținut de la primele apeluri lansate la rândurile cunoscuților s-au constituit nucleul a ceea ce ulterior a devenit muzeul¹⁰, care timp de patru decenți l-a purtat numele. Revenirile la Botoșani, contactele cu diverșii deținători de relicve l-au determinat pe Alexandru Saint Georges să pășească la opera de adunare a diverselor izvoare. Astfel, a ajuns ca în anul 1908 să organizeze la Bârlad¹¹, într-o primă concepție, un muzeu evocator al trecutului.

Concomitent, constatăm¹², din presa timpului modul cum s-a integrat în ample acțiuni culturale, precum și răsunetul acțiunii sale ca fondator de muzeu. A avut avantajul¹³ și al anturajului unor ilustre personalități dominate de preocupări literare, folclorice, muzicale, toate menite a releva bogata moștenire culturală transmisă de predecesori. Este necesar să reținem că această activitate a exercitat-o concomitent cu parcurgerea¹⁴ carierei militare. Sublocotenent în anul 1906, a participat¹⁵ cu regimentul 2 Roșiori la campania militară a anului 1913 ca locotenent, iar în anii primului război mondial este înaintat - în anul 1915 - la gradul de căpitan. În această postură îl găsim comandând un escadron divizionar, regimentul 10 Roșiori și un detașament de arme combinate. Distincțiile obținute¹⁶ în decursul anilor sunt relevante pentru modul cum și-a îndeplinit misiunile încredințate. Ofițer combatant, a cunoscut oameni și obiceiuri, fiind o prezență în clipe de bucurie, dar și de durere.

Revenind la muzeograful Alexandru Saint Georges, reținem că în anul 1915, din motive care ne sunt până în prezent necunoscute, a procedat la transferarea muzeului de la Bârlad la Târgoviște. Probabil, anii de studii la Școala specială de cavalerie l-au determinat ca în vechea capitală a Țării Românești să aducă piesele achiziționate până în acel moment. Expoziția organizată a devenit în scurt timp un subiect de atracție, un loc de referință. Acum, printre alte ilustre personalități, a fost onorat de vizita și aprecierile¹⁷ membrilor familiei regale. Evenimentele ulterioare au avut însă urmări nefaste și pentru acest muzeu. Din primele momente ale ocupației inamice, majoritatea pieselor au fost sustrase, fle distruse. La revenirea, în anul 1918, a constatat cu durere dezastrul care demonstra și în acest caz cultura ocupanților¹⁸. În fața unei asemenea situații, un altul ar fi abandonat. El s-a considerat însă mobilizat în continuare de mai vechea pasiune, și, ca atare, a reluat acțiunea de strângere a patrimoniului unui nou muzeu. După încetarea ostilităților și-a dat demisie din armată și s-a stabilit¹⁹ cu reședința la București. Concomitent cu reluarea preocupărilor a găsit de cuviință să se adreseze²⁰ Comisiei de stabilire a pagubelor suferite de persoane și instituții în timpul războiului. Comisia și-a desfășurat lucrările la București. Luând în dezbatere situația Muzeului Alexandru Saint Georges, în ședința din 9 februarie 1921, prin hotărârea nr. 69, a dispus ca păgubașul să primească ca despăgubiri materiale suma de 1.350.000 lei. Timpul a demonstrat că această legitimă măsură n-a fost decât o recunoaștere și reparație morală, evoluția ulterioară a problemei despăgubirilor devenind ceva fără de rezolvare. La momentul transferării muzeului în favoarea unui așezământ regal, el a remis și aceste drepturi ce i se cuveneau. Timp de mai bine de un deceniu îl aflăm în ipostaza celui care, ca neobosit căutător de comori, adună de peste tot noi mărturii ale trecutului. Mai mult, acum are prilejul de a câștiga²¹ o valoroasă experiență în domeniul muzeografiei, încadrându-se, în perioada 1 februarie 1927-1 iulie 1929, ca asistent tehnic în rândurile

personalului Muzeului Militar Național, primid solda de căpitan.

În anul 1927 s-a căsătorit²² cu Ioana, fiica generalului Nicolae I. Grădișteanu și a Smarandei, născută Olănescu. N-au avut copii.

La 10 mai 1932 înmâna²³ regelui Carol al II-lea, fost coleg de școală militară, un act de donație, prin care întreg patrimoniul Muzeului Alexandru Saint Georges era pus la dispoziția Fundațiilor Culturale Regale. Acum el preciza: "Acest muzeu are un caracter special, fiind definit documentar și numismatic. Colecțiunile sale sunt privitoare la familia regală, boieri, militari; oameni politici, oameni de litere, oameni ai științei, teatru, muzică, compozitori, arte plastice, artă bisericească, cabinet numismatic, arhivă și bibliotecă".

Donația i-a fost acceptată, suveranul dispunând ca în fruntea acestei noi instituții, integrată fundației, să se afle donatorul.

Se poate pune întrebarea: de ce a făcut el acest pas spre o subordonare ce îi putea fi și stânjenitoare în anumite împrejurări? Acumularea pe parcursul anilor a numeroase colecții a ridicat ca problemă prioritar de rezolvat găsirea unor spații care să permită depozitarea, prelucrarea pentru a asigura o bună evidență, cercetarea și expunerea unor asemenea valori. Gestul lui Alexandru Saint Georges pornea tocmai de la considerențul că o asemenea subordonare la Fundațiile Culturale Regale va putea soluționa ceea ce el nu a reușit, ca persoană particulară. Dacă demersurile către diverși deținători s-au bucurat în general de frumoase rezultate, găsirea unei persoane care să-i finanțeze ridicarea unui edificiu corespunzător polivalenței genurilor de piese colecționate, dar și spațiilor de prelucrare, studiere și expunere n-a fost ceva realizabil. Soluția considerată salvatoare s-a dovedit ulterior că n-a fost benefică din acest punct de vedere. Alte priorități, adversități, șicane juridice i-au provocat multe dificultăți, cu urmări irecuperabile pentru patrimoniul acumulat cu atâta strădanie. Nevoia de spațiu și pentru următoarele două decenii a fost²⁴ o permanentă problemă, rezolvările fiind întotdeauna de natura provizoratului, fără a se putea asigura o reală protecție a colecțiilor, o ușoară manevrare pentru studierea sau expunerea acestora. Deseori a fost în situația de a refuza accesul la studierea colecțiilor și pentru expunerea celor care defineau o anumită temă, întrucât materialele erau în lăzi, gata de a fi duse la o nouă adresă. Pentru edificare amintim câteva din adresele ce i-au fost gazdă în acești ani. În acțiunea de asigurare a spațiului necesar a fost antrenată și Primăria Municipiului București²⁵. Aceasta a asigurat atât edificiul, lucrările de întreținere, cheltuieli pentru asigurarea clădirii, apei, posturi de pază și chiar plățirea unor posturi pentru personalul științific al muzeului. Unele din aceste adrese, mai jos enunțate, au fost numai parțial la dispoziția muzeului Alexandru Saint Georges, coabitând cu alte instituții sau chiar locatari. Amintim în acest sens Casa amiralului Urseanu din Bd. Lascăr Catargiu, azi Ana Ipătescu, la Grădina Botanică, clădirea Institutului Botanic, amenajările provizorii de pe vatra

șantierului clădirii Senatului, din actuala piață a Națiunilor Unite (fundațiile actualului bloc Gioconda), apartamentul din clădirea de pe str. Polonă nr. 24, apartamentul din str. Maria Rosetti nr. 19, Casa Manu, din Calea Victoriei, nr. 192, hangarul de la Muzeul Satului.

Pe măsură ce colecțiile au crescut și s-au diversificat s-au definit mai clar elementele care dădeau caracterul de excepție al acestui așezământ. A fost o muncă asiduă. Prin modul de abordare a celor care dețineau ceva ce putea interesa generațiile viitoare, el a reușit să lanseze o adevărată competiție fiecare considerându-se onorat să ofere ca donație ceva semnificativ, cu referință la înaintași săi. Iar acolo unde comoditatea, tărăgănarea sau ignoranța se dovedeau a fi o piedică era deosebit de consecvent. Tenace, revenea până obținea ceea ce-l interesa. Mai mult, a reușit să atragă donatori din toate categoriile sociale. Ofertele, confirmările de primire și înregistrare în patrimoniul muzeului sunt în acest sens concludente mărturii în ceea ce a întreprins în acei ani de acumulare. Iar atunci când anticariatele, licitațiile sau alte ocazii îi ofereau prilejul să achiziționeze, contra cost, lipsa fondurilor nu-l dezarma, ci din contră, consecvent scopul propus, făcea toate intervențiile, reușind în ultimă instanță să achiziționeze și să înregistreze ca donație din partea acelor care îi oferiseră sumele necesare. Exemplificăm cu corespondența²⁶ purtată pe parcursul anilor cu societatea Mica, "salvatoare" la caz de nevoie a unor valori ce altfel poate ar fi luat drumul unor colecții de peste hotare.

Dorim să se înțeleagă că această acumulare n-a însemnat un rabat în dauna calității și respectiv, a caracterului evocator al unor evenimente referitoare la istoria poporului român. În acest sens amintim că în corespondența purtată cu diverși ofertanți întâlnim²⁷ elegante formulări de refuz, mai ales atunci când piesa oferită nu face referință la plăiurile românești sau la acele episoade care ne-au adus în contact, în anumite momente, cu terți. O mențiune și pentru eventuale dublete, pe care le acceptă pentru ca, la rândul-i, să poată oferi la schimb pentru obținerea altor piese ce-i lipseau. Această formulă a uzitat-o²⁸ predilect pentru colecția numismatică.

Muzeul și-a extins activitatea după anul 1932, obținând treptat o schemă care i-a asigurat încadrarea²⁹ unor pasionați specialiști, care au definitivat conturul secțiunilor. O serie de cheltuieli pentru local, schemă, rechizite etc. au fost suportate de bugetul U.F.C.R.; F.C.R., iar altele de Primăria Municipiului București. După câțiva ani de funcționare în cadrul U.F.C.R.; F.C.R., s-a ridicat problema apartenenței din punct de vedere juridic. Problema a fost rezolvată, în ultimă instanță, în anul 1940, când donația a fost perfectată³⁰ juridic la Tribunalul Ilfov, Secția a IX-a Notariat, care prin actul nr. 20932 din 21 iunie a legiferat o stare de fapt. Acum se definea și mai concludent specificul Muzeului Alexandru Saint Georges. Era un muzeu cu un caracter special-documentar. La sfârșitul aceluiași an, inventarul general consemna³¹ existența în colecțiile acestei

instituții a următoarelor principale secțiuni:

1. Numismatica - cu 13.933 piese.
2. Istoria Poștelor în România - 4.378 piese și 4 dosare.
3. Lucrări artistice - 4.754 piese.
4. Documente referitoare la artele plastice - 1.082 dosare.
5. Drapele, costume, arme, mobilier - 1.027 piese.
6. Piese referitoare la francmasonerie (steaguri, tablouri, insigne, fotografii) - 151 piese.
7. Documente și manuscrise sec. XV-XX - circa 150.000.
8. Hărți referitoare la România și țările vecine - circa 400.
9. Fotografii - 6.536.
10. Biblioteca de specialitate - mai multe mii volume.

Atât anii premergători, cât și cei din timpul celui de al doilea război mondial au fost ani de numeroase achiziții, dar și de grele solicitări³², provocate predilect de probleme ca: spațiu, personal mobilizat, mijloace de transport pentru evacuarea, dar mai ales existența ca instituție muzeală, de sine stătătoare. În procesul de restructurări instituționale a fost prezentată mareșalului Ion Antonescu o situație care l-a determinat să dispună³³ deființarea Muzeului Alexandru Saint Georges, bunurile urmând a fi repartizate altor instituții. Argumentele³⁴ folosite de donatorul director au înlăturat pentru moment acest pericol. După război, transformările³⁵ profunde care au intervenit în toate domeniile au afectat și rețeaua muzeală. În ultimă instanță au dispărut o serie de muzee, preferându-se formula constituirii unor conglomerate. În acest context a intervenit și catastrofa dispariției a acestei instituții muzeale, care reunea bunăvoința și înțelegerea multor donatori, care au răspuns cu promptitudine apelurilor unui om pasionat. Au fost ani care l-au marcat. Un prim pas l-a făcut legea de reorganizare a Fundațiilor Regale, prin care a fost înlăturat Muzeul Alexandru Saint Georges din componența rețelei culturale, acesta fiind transferat³⁶ la Ministerul Artelor, unde a mai funcționat timp de trei ani. Anul 1948 a fost pentru întreaga muzeografie românească un an al schimbărilor structurale, atât instituțional, cât și uman. În cazul Muzeului Alexandru Saint Georges s-a început cu directorul și apoi cu instituția. Vârsta a fost argumentul care l-a condus la pensionare³⁷. Pentru moment a fost, totuși, reținut ca pensionar reangajat pentru a contribui la aplicarea prevederilor stabilite de Ministerul Educației Naționale, Cultelor și Artelor, constând din redistribuirea colecțiilor către alte muzee profilate pe diverse domenii tangente cu secțiunile Muzeului Alexandru Saint Georges. Astfel, obiectele de artă au fost dirijate către Muzeul de Artă a R.P.R., mărturiile istorice au fost repartizate³⁸. Așezământul Nicolae Bălcescu, instituție ce a fost plasată în casele Brătianu de la piața Amzei. La această masă succesorală "ad-hoc", în ultimă instanță au fost chemate³⁹ și Arhivele Statului, care au preluat înscrisurile rămase ca nefolositoare pentru celelalte instituții beneficiare ale dispersării colecțiilor.

ilor. În acele momente nu s-a ținut seamă de interdependența multora. Obiectele formau, prin diversitate, de fapt o unitate definitorie a unei personalități. Documente de familie, fotografii, jurnale, memorialistică, artă plastică, colecții numismatice și medalistice, donate de urmași, toate conturau, de fapt, bibliografia unei persoane sau conturau evoluția unei familii. Acum, triajul le-a rupt caracterul unitar, determinându-le un drum al "exilului", despărțindu-le și uniformizându-le. Concretizăm: la Arhivele Statului sunt păstrate⁴⁰ dosarele cuprinzând actele de donație și confirmările de primire a acestora, iar în alt loc sunt piesele. În cazul fotografiilor, marea majoritate sunt pe la alte instituții, dar sunt lipsite de explicațiile pe care donatorii le-au formulat pe ofertele depuse la Muzeul Alexandru Saint Georges.

Evoluția Muzeului Alexandru Saint Georges ne obligă să avem în vedere permanent două momente cruciale în istoria României acestui veac. Dacă pe parcursul anilor asidua muncă l-a răsplătit prin donațiile ce veneau ca un răspuns la apelurile făcute oriunde și oricând, evenimentele premergătoare celui de al doilea război mondial, precum și anii de sfârșit ai acestuia, ca și perioada 1946-1948, l-au determinat pe mulți din deținătorii de relicve scumpe, evocatoare ale evoluției propriilor familii, să le ofere, pentru salvare, ca donații sau depozitare temporară la Muzeul Alexandru Saint Georges. Și neobositul trezorer le-a primit și s-a străduit să le păstreze pentru viitorime. Și a fost un drum greu, presărat cu vitregii, opreliști, acte răuvoitoare, el găsiind resurse psihice pentru a le putea depași. În condițiile vânătoarei lansate de regimul ce se impunea prin prezența armatei "eliberatoare", mulți din deținătorii de asemenea relicve au apelat la acest trezorer încredințându-i cu convingerea că probitatea demonstrată pe parcursul decehiilor anterioare va permite și acum depășirea cataclismului declanșat, menit a înlătura tradiționalele familii care contribuiseră la realizarea și consolidarea României moderne. Avem în vedere inclusiv modul cum a acționat în momentul când evenimentele militare supuneau capitala României unor distrugătoare bombardamente. Atunci a găsti de cuvință să-și evacueze⁴¹ valorile ce-i fuseseră încredințate, la loc de adăpost, în fostul județ Făgăraș. Rezolvând probleme, ca ambalarea și transportul, a evacuat mare parte din colecții, circa cinci vagoane, precum și personalul de specialitate. Timp de câteva luni au fost refugiați, adăpostiți de inimoșii români din Perșani. Aici a continuat să fie neobositul culegător al mărturiilor trecutului. Pasionatul colecționar a fost repede receptat de localnici și, mai mult, fiecare casă s-a considerat onorată să ofere ceea ce era mai de preț și definitoriu acestei zone folclorice. Ca atare, la revenirea în București, în toamna anului 1944, deși suferise durerea pierderii⁴² unora din valorile evacuate, urmare a trecerii armatelor "eliberatoare", a trecut la organizarea⁴³ unei expoziții ce s-a constituit în acele momente de profunde prefaceri, o oază în deșertul cultural ce se crease prin evenimentele politice, militare care trecuseră peste țară.

Parcurgerea⁴⁴ corespondenței realizată în decursul anilor ni-l relevă ca om care, conștient la ce se înhămasse, a acționat pe cele mai diverse planuri pentru a realiza obiectivele propuse. Impresionante sunt formulările din adresele către instituții, colecționari, deținători de mărturii ale trecutului, artiști plastici ș.a.

Găsim de cuvință să exemplificăm⁴⁵ citând din adresa din 26 septembrie 1934, expediată către Inspectoratul General al Jandarmeriei, căruia îi solicita sprijinul ca prin întreaga rețea din țară să asigure salvarea mărturiilor trecutului de la distrugere și trimiterea la Muzeul Alexandru Saint Georges pentru a fi integrate în colecțiile acestei instituții. Pentru a fi mai concludent ce materiale îl interesează, el definea profilul muzeului:

"A. Documentarea se referă la toate clasele sociale și la toate religiile și naționalitățile aflătoare pe teritoriul României Mari, adunând obiecte ce fac referință la: Casele ce au domnit în țările române și provinciile alipite; boierimea țării; oamenii politici, militari, scriitori, teatru, muzică, dans, sporturi, industrie și comerț, pictură și sculptură, diferite culte. Muzeul adună: portrete de familie în pictură, desen sau sculptură, miniaturi, fotografii, pecețile familiilor, vechile peceti ale autorităților ocoalelor, preoților, arhive vechi, documente referitoare la moșii, case, procese, schițe de neam, diplome, brevete, bresle, corespondență, acte din vremea războaielor, chilimuri, cusături, costume, uniforme, arme, steaguri, instrumente, obiecte vechi de trebuință casnică, de farmacie, medicină, măsuri și greutate, obiecte bisericești ca: icoane, cărți, cruci, candele, chivoturi, pisanii, pomelnice, paftale, haine preoțești, pictură și sculptură, precum și portretele diferitelor categorii de oameni mai sus menționați.

B. Cabinetul numismatic. Adună bani, moneda, hârtie și greutate din cele ce au circulat și s-au găsit pe teritoriul României Mari, din vremile cele mai vechi până azi, apoi medalii, decorații, insigne de diferite societăți și mărturii de botez de la oameni importanți. Depozitele de monede găsite în pământ urmează a se trimite în întregime muzeului pentru a fi studiate amănunțit.

C. Biblioteca. Adună cărți, reviste, ziare, muzică, planuri, hărți, gravuri, fotografii, albume din toate timpurile până în ziua de azi, indiferent de limbă, conținut și importanță.

*
*
*

Obiectele adunate vă rugăm să binevoiți a dispune să fie trimise la acest muzeu, însoțite de foi de donație, semnate de donatori, indicându-se numărul obiectelor, descrierea lor, precum și unde au fost găsite, de asemenea și adresa donatorului, pentru ca Muzeul să poată răspunde de primire și mulțumi fiecărui donator în parte.

Director"

Și au avut răsunetul cuvenit⁴⁶.

Un exemplu de formulare pentru a obține o sumă de bani necesară pentru achiziționarea unor piese depistate la anticari: La 13 aprilie 1937 se adresa⁴⁷ societății Mica: "Având ocazia de a face niște achiziții extrem de importante, iar sumele prevăzute în bugetul acestui muzeu pentru acest capitol fiind terminate, vă rugăm să binevoiți a acorda o subvenție de lei..... urmând ca piesele cumpărate din această sumă să fie trecute în inventarul nostru, ca donate de societatea "Mica".

Sperând că ne veți ajuta și de data aceasta, după cum ați făcut și în trecut, vă rugăm, Domnule Director general, să primiți, odată cu mulțumiri anticipate, asigurarea înaltei noastre considerațiuni.

Director"

Oferim⁴⁸ și un exemplu de corespondență cu un artist plastic, pentru a evidenția concepția care urma să ofere posterității o imagine despre om și creator:

"5/I.939 Dl. Sculptor Plămădeală - Expoziția de la Primăria Chișinău

Acest Muzeu organizând o secție specială relativ la artele plastice, ne adresăm și Domnulei Voastre, rugându-vă, să binevoiți, a ne trimite material documentar referitor la activitatea Dumneavoastră, precum, vă rugăm, să adunați de la prietenii și cunoscuții în special din Basarabia.

Ceea ce ne interesează ar fi:

Autoportretul artistului.

O lucrare din tinerețe.

O lucrare definitivă.

Cataloagele de la toate expozițiile la care a luat parte autorul de la începutul carierei sale până astăzi - atât expoziții personale, cât și cele colective, saloane etc.

Critica artistică - tăieturi din jurnalele române și străine, cu numele ziarului și data - relativ la activitatea artistului.

Cât mai multe reproduceri fotografice. Selecționarea după operele artistului de notat pe verso data și nr. de catalog.

Diferite acte de stare civilă, brevete, premii etc., precum și corespondență de la oameni importanți, artiști, saloane etc.

Medalii primite pentru lucrări în școală.

O paletă a artistului.

Fotografia casei unde s-a născut artistul.

Fotografia părinților artistului.

Fotografia artistului pe când era copil și alta la maturitate.

Nădărdind în binevoitorul Domnulei Voastre concurs, vă mulțumim anticipat, rugându-vă totodată să primiți asigurarea înaltei noastre considerațiuni.

Director"

Selectiv, am oferit asemenea eşantioane care au stat la baza bunelor rezultate obținute în decursul anilor. Că această instituție era funcțională o relevă solicitările pentru documentare, fie din partea unor persoane sau a unor instituții.

La solicitarea⁴⁹ Ministerului Artelor și Informațiilor-Direcția Artelor, Muzeul Alexandru Saint Georges răspundea⁵⁰ la 25 mai 1948 cu ce piese poate participa la preconizata expoziție națională pentru a evoca evenimentele referitoare la revoluția de la 1848. Erau oferite: portretul Anei Ipătescu, ulei; portretul Nicolae Ipătescu, fiul polcovnicului Ștefan Ipătescu din Craiova, soțul Anei; bustul C.A. Rosetti, realizat de Ion Georgescu în 1887, ghips; portretul Gheorghe Magheru, gravură colorată realizată de P. Mateescu, 1848; Jurământul guvernului de la 1848, manuscris din arhiva Grigore Grădișteanu, revoluționar de la 1848 și exilat ulterior la Paris. Cu această ocazie se arăta că alte materiale, deși sunt în patrimoniul muzeului, nu pot fi oferite întrucât sunt încă depozitate, la Muzeul Satului, în lăzile cu care au fost evacuate cu ocazia mutărilor determinate de lipsa unui local propriu. Se revendică sprijinul cuvenit pentru a soluționa această spinoasă problemă.

Un al doilea exemplu de solicitare îl oferă⁵¹ corespondența. Oficiului Național al Cinematografiei, care la 12 februarie 1949 solicita Muzeului Alexandru Saint Georges o fotografie a unei femei în vârstă, îmbrăcată după moda veche, pentru a servi ca documentare pentru realizatorii filmului "Răsună Valea".

Numeroase alte exemple ar putea fi citate, relevante pentru interesul acordat tezaurului documentar adunat pe parcursul deceniilor. Edificatoare atât pentru problemele care erau în atenția celor interesați, cât și numele acestora, mulți devenind la rândul lor donatori de asemenea izvoare.

După ani de tenace muncă de adunare a imensei colecții participarea⁵² la triajul menit a dispersa ceea ce era pentru el o istorie bazată pe documente i-a fost o grea lovitură. Se confruntase anterior cu numeroase piedici, acte samavolnice, furturi, anchete, jigniri, dar toate nu avuseseră gradul de duritate pe care acum spulberarea a ceea ce tezurizase era nevolt⁵³ să înfăptuiască. Pentru pensibnarul Alexandru Saint Georges anii de viață, care au urmat au fost drămuți cu mare zgârcenie. În anul 1954 pornea⁵⁴ pe ultimul drum, părăsind cu discreție scena vieții. Dispariția a reunit, pe puțini din cei care l-au cunoscut, în atmosfera Crematoriului uman din București. Numele și, mai ales, activitatea au intrat în conul de umbră al uitării. Păcurgerea mărturiilor cumulate sub forma fondului de arhivă "Muzeul Alexandru Saint Georges" mi-au relevat pe unul din înaintașii care, deși ar fi putut trăi liniștit și tihnit, consumându-și pensia militară⁵⁵ pe care o primea, a considerat că este permanent mobilizat de un țel menit a fi izvor de cunoaștere pentru generațiile viitoare, prin adunarea de oriunde a mărturiilor trecutului. Azi, mai mult ca oricând, când trebuie să gândim și la formarea unei noi generații de colecționari, cunoașterea

faptelor sale se impune a se constitui un bun exemplu.

Viitorul, sper, va reuni pe toți actualii deținători ai unor structuri din fosta zestre a Muzeului Alexandru Saint Georges, pentru a decide și realiza un inventar general, instrument util prin conexiunile pe care le-ar oferi, facilitând o documentare edificatoare referitoare la trecutul pe care, prin natura lor, o pot contura.

Va fi un act de dreptate pentru cel care își formulase⁵⁶ crezul vieții: "Muzeul nu trebuie să adune numai lucruri din trecutul îndepărtat al localităților, ci el trebuie să adune și pune în legătură cu toate manifestările din trecut și prezent, ca: politice, culturale, artistice, sportive etc..."

În anexă semnalăm câteva din arhivele, colecțiile de fotografii și de artă plastică, care au intrat la timpul respectiv în patrimoniul Muzeului Alexandru Saint Georges.

NOTE

1. Corina Niculescu, *Muzeologie Generală*, București, 1975, 196 p., bibliografie p. 185-189; George Franga, *Muzeul Teatrului Național - 25 de ani de la înființare*, București.,/1967/; referințe în: *Revista Muzeelor*, colecția anilor de la apariție; anuarele muzeelor județene.
2. Arh. St.Buc., fond Muzeul Alexandru Saint Georges, inv. 654, 617, 1126 (în continuare citat: A.S.B. - M.A.I.S.G....).
3. La Muzeul Național de Artă se află majoritatea materialelor documentare referitoare la evoluția artelor plastice din România, care au făcut parte din patrimoniul Muzeului Alexandru Saint Georges; vezi A.S.B. - M.A.I.S.G., dosar 19/1947-1950, f. 56, 68-76; la Biblioteca Națională au fost preluate majoritatea documentelor, cărților, fotografiilor ș.a., care fuseseră luate de Așezământul "Nicolae Bălcescu", la desființarea Muzeului Alexandru Saint Georges. Fiind organizat în casele Brătianu, a avut depozite și în cartierul Bucureștii Noi - Parcul Nicolae Bălcescu.
4. Arh.St.Buc., Muzeul Al. Saint Georges, inv. 619, dosar 19/1947-1950, f. 9, Ministerul Artelor a dispus, la 31 ianuarie 1950, predarea către Așezământul "Nicolae Bălcescu" a materialelor documentare.
5. Ibidem, inv. 617, dosar 18/1939-1948, f. 220 v; 37/1948, f. 49; 89/1949, f. 1v., extract de naștere 423/1886, eliberat de Oficiul Stării Civile al orașului Botoșani; Arh.St.Botoșani, colecția de Stare civilă oraș Botoșani, inv. 660, registrul 1886-Nou Născuți, Familia locuia pe Strada de Sus, la nr. 564. Tatăl, Alesandru, avea 32 de ani și era inginer, iar mama Eugenia, avea 22 de ani; Arh.St.Buc.-Muzeul Alexandru Saint Georges, 78/1935-1938, f.9, rude în județele Botoșani, Dorohoi, dar și dincolo de Prut. Bunic i-a fost aga Gheorghe Saint Georges de la Ionășeni.

6. Arh.St. Botoșani - Biblioteca, inv. 7142. N. Răutu, Istoria Liceului Laurian din Botoșani, 1859-1909, Botoșani, 1909, p.129, anul școlar 1897-1898, cl. I-a poziția 50; p. 137, anul școlar 1898-1899, cl. II-a, poz. 36; p. 145, anul școlar 1899-1900, cl. III-a, poz. 61; p. 151, anul școlar 1900-1901, cl. IV, poz. 35; p. 157, pentru anul școlar 1901-1902 nu mai apare ca elev în clasa a V-a.
7. Arh.St.Buc. - Muzeul Alexandru Saint Georges, inv. 617, dosar 81/1941, f. 112; 37/1948, f. 49; 63/1939, f. 87, articol dintr-un periodic de la Chișinău, care, făcând referință la vizita recentă a lui Alexandru Saint Georges prezenta cititorilor cariera acestuia, menționând și: "... în Germania, unde a fost trimis pentru specializare, de defunctul rege Carol I, la regimentul 17 Husari Negri Cap de Mort, din Branschweig și la Școala de Război din Neisse, fiind capul promoției sale din Cavalerie".
8. A fost exprimat și prin ceea ce a publicat ca finalizare a unor cercetări personale, precum și impresiile unora din cei care l-au cunoscut și i-au apreciat pasiunea.
9. Din inițiativa lui V.A. Urechia, la sfârșitul secolului XIX au fost declanșate numeroase manifestări pentru cinstirea înaintașilor. Ministrul Spiru C. Haret a realizat, în primul deceniu al secolului XX, ample acțiuni, antrenând atât cadrele didactice, cât și elevii și armata la asemenea sărbători cu programe artistice, conferințe, dezvăluiri de monumente, excursii în locurile evocatoare, publicarea de cărți, baterea de medafii, insigne etc.
10. Practica solicitării celor cunoscuți, dar și necunoscuți, a folosit-o pe parcursul deceniilor de activitate, găsind adecvate formule de adresare care cu greu puteau fi înlăturate printr-un refuz, iar acolo unde alte interese i se opuneau avea răbdare, stăruind până obțineva ce și-a propus.
11. În unele împrejurări citează anul 1908, iar în altele - 1909. Astfel, A.S.B. - M.Al.S.G., inv. 617, dosar 39/1945, f. 14 este menționat anul 1908; în volumul "București și bogățiile României", București, /1939/, p. 255 articolul lui Alexandru Saint Georges, Fundațiile Culturale Regale. Muzeul Alexandru Saint Georges este evocată perioada bărlădeană a anilor 1905-1915, iar cea târgovișteană în anii 1915-1916; aceeași afirmație o întâlnim în articolul publicat în periodicul din Cernăuți, vezi A.S.B. - M.A. S.G., inv. 617, dosar 63/1939, f. 87; 88/1948, f. 96.
12. Pentru perioada 19 septembrie 1912-29 august 1941 a reunit referințele la această activitate A.S.B.-M.Al.S.G., inv. 617, dosar 81/1941, f. 116-117. Adevărul (19 septembrie 1929), Dreptatea (24 august 1929); Gazeta (3 octombrie 1929), Vrîmea (decembrie 1929), Naționalul Nou (31 decembrie 1936), broșura Luna Cărții (1937), Adevărul literar și artistic (18 iulie 1937, 1938), Ilustrațiunea Romană (29 septembrie 1937), Universul (19 martie, 14 aprilie, 18

- mai, 30 mai, 19 iunie, 26 noiembrie, 27 noiembrie, 27 decembrie 1939), Neamul Românesc (20 aprilie 1938); Fruncea (10 aprilie 1938), Curentul (30 mai, 19 iunie, 26 octombrie 1938), Le Moment (23 iunie 1938), Revista Filateliei Române (iunie-iulie 1938, martie 1939); România Literară (1939), România (26 noiembrie 1939), Timpul (22 mai 1940), Roma - studii italiene (1940); La Stampa (4 august 1941), Curentul (29 august 1941), Unirea (27 august 1941); Tezaurul de monede argintate de la Măcin (în redactarea lui Emil Condurache); Conferința lui Dimitrie Gusti, susținută la Paris în anul 1936, în aula Academiei de științe morale și politice, tratând tema: Fundațiile culturale regale din România, în redactarea lui Alexandru Saint Georges: 88/1948, f. 99, 100-101; Miron Costin, revista de cercetări și mărturii istorice, Bârlad, 1913-1919 (în colaborare cu Tudor Pamfilie ș.a. specialiști; Colindările revizorului fără leafă și fără nume, descrise în dialectul semipopulariu, în: Calendarul revistei Ion Creangă, Bârlad, 1914. Cântece, revista de literatură și artă populară "Ion Creangă", Bârlad, ianuarie 1915; Urație, idem, aprilie 1916; Datine și credințe, idem, ianuarie 1916; Boli și leacuri, revista de limbă, literatură și artă populară "Tudor Pamfilie", Dorohoi, octombrie 1923; Castelul din Târgu Ocna, Revista Arhivelor, anul I, nr. 1, buc. 1924; Comunicări de documente din sec. XVII, Ion Neculce, buletinul Muzeului Municipal Iași, fascicula 5, Iași 1925; Dintr-un treptenic vechiu, Tudor Pamfilie, revista de muzică, artă populară și folclor, nr. 5-8, Dorohoi 1926; Cronica numismatică și arheologică, nr. 71-82, 82-88/1928; Arhivele Olteniei nr. 39-40/1928; Tudor Pamfilie, anul X, Dorohoi 1923; Revista Fundațiilor, București, iulie 1942, 1 septembrie 1943.
13. Perioada activității la Bârlad l-a apropiat de cei care la timpul respectiv ridicaseră stindardul afirmării culturale. Fie că au fost oameni de litere, folcloriști, fie pasionați de teatru sau animatori culturali, fiecare a fost receptat și apreciat pentru salutarele contribuții la această propășire a urbei. Și este necesar ca în acest context să reamintim că în acești ani școala bărlădeană a promovat numeroase elemente care și dincolo de limitele orașului au avut participări salutare la cultura națională, vezi A.S.B. - M.A.I.S.G., inv. 617, dosar 84/1944, f. 10-14.
  14. Ibidem, dosar 37/1948, f. 49.
  15. Ibidem, dosar 63/1939, f. 87.
  16. Medalia jubiliară 1906 (pentru militari); medalia "Avântul țării", 1913; medalia "Răsplata Muncii pentru învățământ", cl. I, 1913; medalia comemorativă a Războiului 1916-1918, cu baretele Târgu Ocna, Mărășești și 1918; medalia comemorativă a Victoriei înarelui război pentru civilizație, 1916-1921; Ordinul Steaua României, în gradul de cavaler cu însemne militare, 1932; medalia Centenarului

nașterii regelui Carol I, 1939, vezi A.S.B.-M.A.I.S.G., inv. 617, dosar 37/1948, f. 41; facem mențiunea că în dosarul personal (Arhivele Militare de la Pitești, dosar "bătrâni", căpitan, lit. "S", crt. 226) sunt menționate numai medalia "Jubiliară Carol I", Înalt Decret nr. 5384/28 decembrie 1905, brevet nr. 264; medalia "Răsplata Muncii" pentru învățământ, cl. I, pentru publicațiuni științifice, Înalt Decret nr. 6897, brevet 1250/1913, medalia "Avântul Țării", Înalt Decret nr. 2647/1913, brevet 309.

17. A.S.B. - M.A.I.S.G., inv. 617, dosar 81/1941, f. 112.
18. Ibidem, vezi și Virgiliu N. Drăghiceanu, 707 zile sub călcâiul culturii germane, București, 1920, 367 p.
19. A.S.B. - M.A.I.S.G., inv. 617, dosar 81/1941, f. 112; 18/1939-1948, f. 220 v.
20. Ibidem, dosar 81/1941, f. 112; 82/1942, f. 49, 50.
21. Ibidem, dosar 87/1947, f. 60, la 10 iunie 1947 Ministerul Artelor - Contencios remitea către M.A.I.S.G. răspunsul Muzeului Militar Național, evidențiind perioada de activitate în acea instituție; f. 242 adeverința eliberată de Atelierul Central de haine ofițerești de pe lângă Casa Oștirii, care relevă perioada martie 1932-1 august 1934, când a activat în această unitate.
22. Ibidem, dosar 88/1948, f. 211; 18/1939-1948, f. 220 v.
23. Ibidem, dosar 81/1941, f. 112; 85/1945, f. 36, 37.
24. Ibidem, dosar 88/1948, f. 13, 14, 29, 97, 105, 105 v, 119, 174, 183, 138; 89/1949, f. 32, 33, 4, 54, 55, 81; 87/1947, f. 51, 53, 41, 42, 45, 100-101; 81/1941, f. 58, 98-100, 103-105, 106-108, 109-111; 77/1937, f. 10; 86/1946, f. 1-2, 3, 7-10, 12, 116-117, 118-121, 85/1945, f. 1, 7-20, 46, 64, 112, 137, 137 v; 39/1945, f. 14, 17, 19; 83/1943, f. 21; 84/1944, f. 16.
25. Ibidem, dosar 82/1942, f. 58-65; 74/1934, f. 5; 77/1937, f. 10; 88/1948, f. 138; 80/1940, f. 69.
26. Ibidem, dosar 4/1937, f. 185, 25, 25 v.; 9/1942, f. 155. La 24 iunie 1942 el își motiva solicitarea formulată către societatea Mica pentru a-i furniza sumele necesare unei noi achiziții: "... ar fi păcat ca aceste două piese să intre în mâini străine și să treacă granița, cum se întâmplă deseori."
27. Atunci când este cazul, formulează cu tact textul, având în vedere să exprime solicitudinea pentru obținerea mărturiilor concludente.
28. A.S.B. - M.A.I.S.G., inv. 617, dosar 75/1935, f. 83, 83 v; 89/1941, f. 96; 79/1939, f. 24.
29. Ibidem, dosar 86/1946, f. 12, 118-121; 88/1948, f. 98; 81/1941, f. 59; 85/1945, f. 20; 80/1940, f. 69-70.
30. Ibidem, dosar 81/1941, f. 113-114; 85/1945, f. 8, 9-10, 10-17, 20, 32, 36, 37, 39, 40, 41; Monitorul Oficial, 12 iunie 1940, nr. 34, p. 1 Decret Regal nr. 936/1940.

31. A.S.B. - M.A.I.S.G., inv. 617, dosar 80/1940, f. 68, memoriul din 17 septembrie 1940.
32. Ibidem, dosar 82/1942, f. 49-50; 85/1945, f. 1, 7-20.
33. Dosar 81/1941, f. 115, rezoluția mareșalului Ion Antonescu era remisă către M.A.I.S.G. la 6 octombrie 1941: "Trebuie să funcționeze ca o secție la unul din Muzeele statului. A fost o creație pentru persoane".
34. Ibidem, dosar 82/1942, f. 49-50, memoriul către Președinția Consiliului de Miniștri și Ministerul Propagandei, din 17 august 1942; 81/1941, f. 38, la 19 noiembrie 1941 M.A.I.S.G. înainta Ministerului Propagandei Naționale - Serviciul Presei Interne, Inventarul General al muzeului, cu rugămintea să fie publicat în presă și comunicat la radio; 81/1941, f. 98-100, Memoriul din 24 septembrie 1941 adresat secretarului general al Președinției Consiliului de Miniștri. La f. 101-102, anexată și Darea de seamă a activității desfășurate; f. 103-105, textul memoriului din 6 octombrie 1941, în care arăta că măsura trecerii la stat nu poate fi acceptabilă de donator, Fundația Culturală Regală fiind o instituție particulară, aparținând Casei Regale; f. 106-108, la 12 noiembrie 1941 înainta un memoriu către Ministerul Finanțelor.
35. Ibidem, dosar 85/1945, f. 1, Decretul lege publicat în Monitorul Oficial nr. 111, 13 mai 1944 - desființarea Uniunii Fundațiilor Culturale regale, trecerea M.A.I.S.G. în administrația Fundației Regale Mihai I.
36. La 16 iunie 1945 reorganizarea Fundațiilor Regale, Muzeul A.I.S.G. fiind transferat la Ministerul Artelor; f. 7-20 Muzeul este declarat Institut de documentare, purtând în continuare numele creatorului; ibidem, dosar 40/1945, f. 4, f. 8, istoricul instituției, funcțiile sale: f. 9-10 administrația; f. 10-17 Secțiunile muzeului; f. 17 dispozițiuni generale; f. 20 personalul.
37. Ibidem, dosar 35/1946, f. 56-57; 85/1945, f. 32 se dispune inventarierea bunurilor ce se constituiau patrimoniul fiecărei secțiuni: referatul lui Constantin Moisil; 89/1949, f. 85 pensionarea la 1 decembrie 1949.
38. Ibidem, dosar 19/1947-1950, f. 89, la 31 ianuarie 1950 se dispunea de către Ministerul Artelor ca materialul documentar al M.A.I.S.G. să fie repartizat la Așezământul Nicolae Bălcescu, strada Amzei nr. 7, vezi și f. 56, 68-76, 137.
39. Ibidem, dosar 85/1945, f. 143 la 26 iunie 1945 Direcția Generală a Arhivelor Statului era invitată să ridice printr-un delegat condici din județul Roman, realizate în anii 1859-1862; f. 46 la 6 februarie 1946 Ministerul Artelor a dispus ca Aurelia Sacerdoțeanu, din partea Arhivelor Statului, să participe la împărțirea colecțiilor, alături de Bucur Mitrea, delegat pentru preluarea colecțiilor numismatice.

40. Fotografiile au intrat inițial în colecția Așezământului Nicolae Bălcescu, fiind preluate ulterior de Biblioteca Națională - colecții speciale.
41. A.S.B. - M.A.I.S.G., inv. 617, dosar 85/1945, f. 64 evenimentele au impus ambalarea și transportarea pentru evacuare a circa 5 vagoane și luarea unor măsuri de protejare a celor pe care le-a lăsat în București; 33/1944, f. 51.
42. Ibidem, dosar 85/1945, f. 64.
43. Ibidem, dosar 88/1948, f. 97-98 la chestionarul lansat de Serviciul Muzeelor la 14 iulie 1948 arată că la revenirea din refugiu a organizat, al 12 octombrie 1944, o expoziție de artă veche ardelenască și portrete.
44. Facem referință la adresele expediate, la ofertele și la răspunsurile prin care confirma primirea donațiilor, dar mai ales la revenirile prin care oferea elemente lămuritoare despre preocupările instituției pe care o conducea.
45. A.S.B. - M.A.I.S.G., inv. 617, dosar 74/1934, f. 1, 1v., la f. 2, 2 v., text asemănător expediat la Ministerul de Interne; ulterior a mai revenit solicitând o intervenție la toate unitățile din subordine, vezi și 75/1945, f. 48, 49.
46. Ibidem, f. 15 răsunetul îl constatăm și din scrisoarea adresată la 15 decembrie 1934 plutonierului Ion Băscianu, de la postul din Lujerdiu, din cadrul Legiunii de jandarmi Someș, prin care îl mulțumea pentru obiectele primite.
47. Ibidem, dosar 4/1937, f. 185.
48. Ibidem, dosar 6/1939, f. 185.
49. Ibidem, dosar 85/1945, f. 51 la 24 mai 1948 era solicitată o listă a lucrărilor de artă plastică pe care M.A.I.S.G. le putea oferi pentru organizarea expoziției.
50. Ibidem, dosar 88/1948, f. 126.
51. Ibidem, dosar 89/1949, f. 8.
52. Ibidem, dosar 19/1947-1950, f. 90 la 6 decembrie 1949 Ministerul Artelor-Direcția Artelor Plastice delega pe A.I.S.G., care fusese pus în retragere de la decembrie 1949, pentru limită de vârstă, spre a-și aranja drepturile la pensie, să semneze în continuare lucrările administrative de predare a colecțiilor muzeului.
53. Ibidem, dosar 88/1948, f. 105, 105 v, la 21 decembrie 1948, făcând un istoric al M.A.I.S.G., el formula părerea că acest muzeu ar putea servi în continuare ca o instituție de documentare; arată ce a simțit în momentul când din dispozițiunea organelor superioare a pierdut donația făcută de C. Manu, respectiv imobilul din Calea Victoriei nr. 192, menit de donator să adăpostească M.A.I.S.G. Era la numai câteva zile, 14 decembrie 1948, când i s-a impus să cedeze din colecțiile sale piese pentru alte instituții.

54. George Bezviconi, Necropola Capitalei, București, 1972, p. 243.
55. A.S.B. - M.A.I.S.G., inv. 617, dosar 19/1947-1950, f. 90; 89/1949, f. 85; 33/1944, f. 51.
56. Ibidem, dosar 83/1943, f. 10 Crezul vieții l-a definit și în corespondența cu conducerea muzeului din Suceava, din anul 1943: "Muzeul nu trebuie să adune numai lucruri din trecutul îndepărtat al localităților, ci el trebuie să adune și pune în legătură cu toate manifestările din trecut și prezent ca: politice, culturale, artistice, sportive etc."

CONTRIBUTIONS À UN PORTRET DE MUSÉOLOGUE: ALEXANDRE SAINT-GEORGES

Résumé

L'évolution de la muséographie roumaine nous oblige à étudier et à évoquer ceux qui par leur activité ont contribué à la création des musées et du patrimoine culturel même. Un exemple illustre d'amateur des valeurs culturelles est Alexandre Saint Georges qui pendant une cinquantaine d'années a groupé plusieurs valeurs de patrimoine dans un musée. Après la deuxième guerre mondiale tout plusieurs valeurs culturelles ont été détruites: le musée, lui aussi. Toutes les oeuvres artistiques de ce musée ont été dispersé dans d'autres musées. L'auteur veut proposer la création d'un inventaire commun, élaboré par tout les possesseurs de ces ouvrages, inventaire qui serait un instrument de travail très utile.

EXPOZIȚIUNEA GENERALĂ ROMÂNĂ DIN BUCUREȘTI

- CONSIDERAȚII DUPĂ NOUĂ DECENII

Eleonora Cofas,
Carmen Constantinescu

România sfârșitului de veac XIX și începutul celui de al XX-lea se prezenta ca un stat modern, ce realizase evidente progrese sub cele mai multe aspecte: politice, economice, culturale. Însă toate problemele dezvoltării interne ale vechiului Regat erau subordonate idealului național de unitate deplină, implicit a menținerii independenței acestui stat ce reprezenta centrul polarizator al românilor de pretutindeni. Aceștia trăiau în număr mare în afara granițelor României, dar priveau cu încredere și speranță spre țară, năzuiau să se elibereze de sub dominația străină și să se alipească românilor din Regat.

Pe coordonatele independenței și unității naționale, partidele politice din România aflate fie la putere, fie în opoziție s-au regăsit mereu și au acționat împreună, colaborând efectiv. Aceste înalte idealuri erau slujite și de regele Carol I.

În contextul acțiunilor menite să pună mereu și mereu în actualitate idealurile naționale se remarcă activitatea Ligii pentru Unitatea Culturală a tuturor Românilor, sprijinirea în multiple forme a mișcării Memorandiste din Transilvania, organizarea în Regat a comemorării celor 300 de ani de la moartea lui Mihai Viteazul, a 400 de ani de la moartea lui Ștefan cel Mare și a jubileului de 40 de ani de la apariția revistei Familia.

În anul 1906 au fost organizate numeroase activități cu prilejul sărbătoririi a 40 de ani de domnie ai regelui Carol I. Trăsătura comună a tuturor acestor acțiuni a fost participarea reprezentativă a românilor din Regat și din toate provinciile, din afara granițelor României, Bucureștii căpătând rolul simbolic de centru vital, focar al românismului.

Inițiativa sărbătoririi jubileului de 40 de ani de domnie ai regelui Carol I, culminând cu organizarea unei expoziții, a aparținut Partidului Conservator, aflat la guvernare. După unele surse istoriografice ideea s-a datorat lui Take Ionescu¹, care dorea să folosească prilejul atât pentru a-l măguli pe rege, cât și pentru a-și întări poziția în partid. Partidele politice din opoziție s-au pronunțat împotriva expoziției, găsind-o inoportună având în vedere că cifra 40 nu era rotundă: "Ca să obținem stima pe care o merităm - afirma I.I.C.Brătianu, trebuie ca cineva să-și dea seama de situația noastră reală, să ne studieze mult mai profund și mult mai serios

decât se poate face într-o expoziție"². Împotriva organizării expoziției erau și junimiștii cu excepția lui N. Filipescu. Din cu totul alte motive, împotriva ei au fost și socialiștii³.

Programa oficială a sărbătoririi a 40 de ani de domnie ai lui Carol I, a fost adoptată la Sesiunea Extraordinară a Parlamentului dedicată zilei de 10 Mai. Cu același prilej s-au adoptat proiectele instituirii ordinului și medaliei jubiliare Carol I, măsuri de ușurare a situației țărănimii prin preluarea unui sfert din datoriile acestora către Băncile Populare, de construirea peste 32 spitale rurale, de anulare a unor amenzi ș.a.⁴.

Marți, 6 iunie 1906 s-a deschis Expoziția Generală Română. Inaugurarea ei a fost întârziată de ploile torențiale care s-au abătut asupra Bucureștilor⁵. Aflată pe Câmpul Libertății și organizată în aproximativ un an, expoziția prezenta evoluția politică, economică și culturală a României în cei 40 de ani de domnie ai lui Carol I și îndeosebi după 1877, anul proclamării independenței. "Astăzi, scria Adevărul, regele deschide Expoziția Națională. Lumea străină va putea aprecia dacă această țară acum 4 decenii vasală Turciei și frământată de-a lungul vremilor de poftele vecinilor, este sau nu o țară de muncă și ordine și aptă a se folosi de toate cuceririle civilizațiunii... Nouă să ne urăm unire în suflet și simțire, să uităm luptele lăuntrice și să ne gândim la un singur lucru: că expoziția este faima însăși a Țării Românești"⁶.

Mii de oameni din toate straturile sociale, s-au îndreptat în dimineața însoțită de marți, 6 iunie spre dealul Filaretului. Trei sute de notari, primari, săteni și sâtence de frunte din Ilfov, îmbrăcați în costume naționale au întâmpinat oaspeții la intrarea principală⁷. Pe poarta intrării principale, sub formă de arc, scria: "Expozițiunea Generală: 106; 1866-1906 Domnie Glorioasă", sugerând că se sărbătoresc 40 de ani de domnie ai lui Carol I și 1800 de ani de la descălecatul romanilor. Pe cele două laturi ale arcului porții erau înscrise cuvintele: credință, prevedere, muncă, economie, știință, pricepere, voință, cultură⁸.

La orele 10 cortegiul regal din care făcea parte regele Carol I, regina Elisabeta, principele Ferdinand, principesa Maria, principii și principesele au sosit la expoziție. La intrarea principală, au fost întâmpinați de Comitetul expoziției, în frunte cu Ion Lahovari, ministrul Agriculturii, Industriei, Comerțului și Domeniilor, dr. C.I. Istrati, Comisar general al expoziției. Ion Lahovari a oferit reginei Elisabeta pe o pernă de catifea roșie o foarfecă de aur pentru a tăia ghirlandele de flori de la intrare. Reginei i s-a oferit un frumos buchet de flori. Cei 100 de trâmbișai așezați la intrarea în Piața Dorobanților au sunat primirea, iar tunurile de la bateria Calafat au tras 21 lovituri, până ce cortegiul a ajuns la Arenele Romane, unde a avut loc inaugurarea solemnă. Pe scena Arenelor Romane, frumos decorată, suveranul a fost întâmpinat de membrii guvernului, președinții Camerelor Legiuitoare, primarul capitalei, delegați ai Comisiei Europene a Dunării, membrii Comitetului expoziției.

Dintre aceștia amintim pe: George Gr. Cantacuzino - președintele Consiliului de Miniștri; gen. George Manu, Ion Lahovari, Take Ionescu, Ion Grădișteanu, Mihail Vlădescu, Vasile Missir din partea opoziției, dr. Constantin I. Istrati, Constantin Dissescu, gen. Grigore Triandafil, Ghica Deleni, Ion Kallinderu, Mihail Cantacuzino, primarul capitalei, gen. Brătianu, Barbu Plătăreanu, gen. Coahdă, gen. Năsturel, arh. Grigore Cerchez, ing. Anghel Saligny, arh. Ștefan Burcuș, arh. V. Ștefănescu, D. Redont ș.a.⁹. Cei mai mulți dintre cei aflați pe estradă erau însoțiți de doamne. Ca invitați de onoare se aflau și membrii corpului diplomatic, oaspeți străini, făcând excepție ambasadorul Turciei, absent ca urmare a prezentării în expoziție a bateriei Calafat din Războiul de Independență¹⁰. Marele amfiteatru și logiile Arenelor Române erau pline cu invitați. În tot acest timp s-au interpretat sub bagheta maiorului Mărgăritescu, cântece patriotice românești celebre.

Serviciul religios a fost oficiat de Mitropolitul Primat, Mitropolitul Moldovei și membrii Sfântului Sinod. La ceremonia religioasă au participat corurile Mitropoliei și ale bisericii Domnița Bălașa¹¹.

Discursul de inaugurare a fost rostit de Ion Lahovari, ministrul Agriculturii, Industriei, Comerțului și Domeniilor, care a amintit de realizările din ultimii 40 de ani și semnificația lor: "Întorcându-ne privirea îndărăt, văzând de unde am plecat și unde am ajuns putem privi trecutul cu mândrie și viitorul cu încredere¹²". Referindu-se la timpul de pregătire al Expoziției, I. Lahovary arăta: "am tăiat dealuri, am secăt bălți, am umplut o vale, am săpat un lac mare și în mai puțin de un an am scos la lumină parcul și grădina expoziției. Suprafața totală a expoziției: 41 ha, pământ mutat 575.000 m³, construcții definitive și provizorii 35.000 m², plantații de copaci mari 4.000, brazi și copaci mici 90.000. Prima săpătură la terasamente a început la 15 iunie 1905¹³". Dintre exponate, Ion Lahovari lauda căsuța de la Poradim, spunând metaforic că "din căsuța din gard și lut a ieșit edificiul măreț al României de sine stătătoare și al Regatului Român¹⁴". Apoi în cuvântul său, dr. Constantin I. Istrati, Comisar general al expoziției arăta că "din înălțimile unde plutesc sufletele celor ce au lucrat pentru prhnenirea și fericirea omenirii, Decebal și Traian și faimoșii lor luptători ne privesc astăzi pe noi urmașii lor sărbătorind în o parte din Dacia Felix, faptă de pace și propășire lucrare ce vederează viața și îndemânarea poporului român și năzuințele sale spre viitor. Numele celor cinstiți de toți și cari vor fi în veci slăvite sunt cu deosebire Mircea cel Bătrân, Ștefan cel Mare, Mihai Viteazu, Matei Basarab cu tot neamul Basarabiilor și Mușeteștilor până la fericitul întru pomenire Alexandru Ion. Și lor astăzi câtă fără prihana să aducem smerita noastră închinăciune și mulțămită, iar faptele lor să fie în veci slăvite și sământă rodnică și pilda nescată de bună îndrumare românească¹⁵". Referindu-se la domnia lui Carol I, vorbitorul a spus: "misia Măriei Voastre a fost grea și îndelungată¹⁶". Și apoi, aducând mulțumiri românilor de peste hotare,

care au participat la organizarea expoziției a închiat arătând că "aceasta, este menită să arate tuturor ce-am fost și ce trebuie să fim"¹⁷.

În răspunsul său regele Carol I a spus: "cu adâncă bucurie intimă salut întâia noastră Expoziție națională, adevărată sărbătoare a muncii românești"¹⁸... "îndemnul meu a fost și este să mergem pe totdeauna pe căi sigure către neatârarea noastră economică"¹⁹.

În discursul său, regele a adus prinos de recunoștință pentru eroii din 1877 care ne-au dat putința de a scrie pe coroana de oțel: "Prip noi înșine"²⁰. Carol I declară expoziția deschisă.

Ministrul Lăilovari, în sumetele lmnului jubiliar dă citire actului comemorativ, care a fost semnat de toate persoanele oficiale aflate pe estrada Arenelor Romane.

După ceremonie, regele și oaspeții au vizitat Expoziția. Aceasta ocupa zona Filaretului, dealul Trocadero și ajungea până la șoseaua Șerban Vodă.

Expoziția Generală, avea conform planului tipărit aflat și în colecțiile Muzeului de Istorie și Artă a Municipiului București, circa 165 de obiective. Unele pavilioane prezentau momente fundamentale ale istoriei naționale: Palatul Artelor, Turnul lui Tepeș, Cula, Întăriturile de la Plevna, Casa de la Poradim, Hanul de Poștă. În incinta expoziției s-au construit Areenle Romane, care evocau cele 18 secole de la descălecatul lui Traian. Aici s-au desfășurat festivaluri corale și au avut loc spectacole cu caracter istoric, demonstrații de unitate culturală și spirituală românească. Cu același prilej a fost zidită și biserica Cuțitul de Argint, copie a bisericii ieșene Sfântul Nicolae, ctitorită la 1491, de Ștefan cel Mare. Aflat pe dealul Trocadero, Palatul Artelor domină întreaga expoziție oferind o splendidă panoramă a Bucureștilor. De pe cea de-a doua terasă a Palatului Artelor, izvora un puternic șuvoi de apă; care căzând peste stânci în lac forma o cascadă.

Etnografia era reprezentată de: Casa din Mușcel, Casa sătească model, Cula, Casa din Macedonia, Casa din Bucovina, pavilioanele etnografice ale Transilvaniei și Bucovinei, pavilionul etnografic al românilor de peste hotare: Bosnia, Herțegovina, Istria, Basarabia. În pavilionul Transilvaniei obiectele erau grupate în 8 secțiuni: etnografie, industrie casnică, economie, istorie și cultură, învățământ, biserică ș.a. Aici erau prezentate tablouri istorice înfățișând marea adunare populară de la Blaj din 1848, fruntașii Memorandului, un grafic cu situația demografică preponderent românească a satelor din această zonă. Și din aceste motive, oficialitățile ungare s-au opus până în ultimul moment la participarea românilor din Transilvania la expoziție²¹.

Alte pavilioane ca cele ale Agriculturii, Pescăritilor statului, Apiculturii, Industriei, Minelor, Salinelor, Silviculturii, Domeniilor regiei monopolurilor statului, Bazaltului și ceramicii, Poștei, Camerei de comerț, prezentau dezvoltarea economică și comercială a României. Erau prezen-

tate în expoziție și Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice, Ministerul de Justiție, Eforia spitalelor civile, Azilul Elena Doamna, leagănul Sfânta Ecaterina, Institutul Vaccinal, Institutul Meteorologic, Postul de pompieri, Inchisorile ș.a.

Unul din pavilioane era destinat Palatului Primăriei în care se prezenta harta comunei în relief, imagini cu lucrările din trecut și cele în curs, între care și aceea a halei legumelor din piața Bibescu. Aici se prezentau și grafice statistice²². Orașul București se prezenta la jubileu, ca un oraș european, modern, iluminat cu gaz aerian și electricitate, străbătut de noul curs al Dâmboviței amenajate, cu noi mari bulevarde, cu o rețea de tramvaie ce se extindea mereu și care folosea și electricitatea. Capitala era și un important nod de cale ferată, aici construindu-se gările Filaret și Nord. Clădirilor reprezentative existente, precum cele ale Teatrului Național și Universității, li s-au adăugat cele ale Ateneului și ale Băncii Naționale ș.a. Însuși regele participase la inaugurarea unor instituții economice, de cultură, monumente ca: Școala de Poduri și Șosele (2/14 oct. 1886), Palatul de Justiție (7/19 oct. 1890), Palatul Poștelor (20 oct./1 nov. 1894), Fundația Universitară Carol I (14/26 mai 1895), Casa de Depuneri (8/20 iunie 1897)²³ ș.a.

În expoziție au funcționat pavilioane ale unor întreprinzători particulari dintre care amintim: Societatea meseriașilor, Zamfirescu - ciocolată, Capșa - cofetărie, Grüber-Bing, H&S Prager - blănuri, Thomas - îngrășăminte, Feder - instrumente muzicale, Carol Göbl - tipografie, Cantacuzirro, C. Suțu, G.V. Bibescu, Negroponte - produse agricole și viticole, Tonolla-cărămizi, Moldoveanu Rizescu- pânzeturi, Wolf, Aurora - sonde, Richer - trăsuri și auto de 10-20 c.p., Urbeanu - soia, Fein - modă, Lessel - mobilă, Pațac, Costăforu ș.a.²⁴.

În expoziție se găseau și pavilioanele Geniului Militar, al Domeniilor Coroanei și a Casei Regale, care întregeau imaginea României. Erau prezentate date statistice reflectând progresele înregistrate în timpul domniei lui Carol I: astfel populația a crescut de la 4.115.818 locuitori în 1866 la 6.500.000 locuitori în 1905, recolta de grâu înregistrase o creștere de la 6.489.200 hl în 1866 la 36.412.747 hl în 1905, porumb 5.866.100 ha în 1866 la 20.888.300 hl în 1905, petrol la 5.915 tone în 1866 la 615.244 tone în 1905²⁵.

În expoziție au funcționat pavilioanele Italiei, Franței, Austriei și Ungariei, cât și cele ale unor firme străine. Austria și Ungaria au fost invitate cu scopul prezentării în cadrul manifestării a românilor din Transilvania și Bucovina²⁶.

O atracție specială o prezenta lacul situat în centrul expoziției având o suprafață de 2 ha, pe care pluteau gondole, vapoare, iahtul comisarului expoziției, vasele marinei de război în miniatură. Pe lac se organizau spectacole nocturne inedite. Pe insula mare se construise un cazino cu o sală de teatru și un restaurant. Se organizaseră și alte

mijloace de agrement: cinematograf, grădină zoologică, animale feroce, tobogan, scrânclob, water-chut.

Comitetul de organizare al Expoziției Generale era alcătuit din: Ion N. Lahovari, ministrul Agriculturii, Industriei, Comerțului și Domeniilor; dr. C.I. Istrati, comisar general; Al. Ghica, secretar general; Șt. Burcuș și Victor Ștefănescu, arhitecții expoziției, D. Redont, arhitect peisagist²⁷.

Palatul Artelor, cea mai impunătoare clădire a expoziției a fost inaugurat la 17 august 1906. Acesta a fost considerat și Muzeul trecutului nostru. La etajul palatului se aflau opere ale artiștilor români N. Grigorescu, Th. Aman, Adjuikiewicz, Obedeau, Costin Petrescu. În partea inferioară, se aflau exponate prezentând istoria poporului român, originea sa latină cu ajutorul unor exponate ca: plase arheologice, bustului lui Traian de la Cladova, mulate după exponate din muzeul Capitolului din Roma, o copie a Lupoaiței, statuia legionarului roman, statuia luptătorului dac. Aici se mai aflau machete și fotografii ale Forului roman, Columnei lui Traian, machetele mormintelor lui Ștefan cel Mare și Mircea cel Bătrân, obiecte de la Al. I. Cuza, Ghe. Bibescu, V. Alecsandru, M. Kogălniceanu, generali Florescu și Davilla, cât și reproducerea podurilor de la Drobeta Turnu Severin și Cernavodă²⁸. În subsolul Palatului Artelor a fost realizată Grota Fermecată, prilej de exprimare artistică a sculptorilor Dimitrie Paciurea, Filip Marin și Fr. Storck²⁹. Cu ocazia inaugurării Palatului Artelor în cuvântarea sa, dr. C. Istrati a prezentat nivelul muzeografiei românești din acea epocă: "pentru moment avem un singur muzeu cu caracter nehotărât și care din cauza localului și a altor împrejurări se află într-o stare, încât nu servă la nimic și nu poate fi vizitat fără a produce o adâncă strângere de inimă"³⁰. După părerea domniei sale, în muzeografie era necesară "păstrarea caracterului clasic, care să reflecte marile epoci ale civilizației omenești, care ne interesează mai îndeaproape: Egipt, Grecia, Roma"³¹. Comisarul general al expoziției, aprecia, că "Muzeul trecutului nostru", cât și obiectele de artă religioasă prezentate în Cula "reflectă trecutul nostru în toate secțiunile lui"³².

Considerată deosebit de originală, Cula prezenta tezaure artistice religioase: evanghelii, manuscrise din secolele XV-XVI cu îmbrăcăminte filigranată sau bătută în aur, cărje episcopale, cadelnițe, cruci. La nivelul superior, era amenajat un mic paraclis cu picturi de sfinți și domni realizate de A. Verona. Organizarea Culei s-a datorat distinsului amator de artă românească, Alex. Ștef. Bellu³³.

Comisarul general al expoziției a făcut un apel călduros pentru donarea obiectelor ce reflectă trecutul țării și adresându-se membrilor guvernului a spus: "domnule ministru vă revine sarcina de a pune temelia la numeroase muzee ce ne lipsesc și în special Muzeul trecutului nostru"³⁴.

În perioada funcționării expoziției, regele, regina, principii și oaspeții familiei regale au făcut vizite timp de 18 zile uneori atât

dimineața, cât și după-amiaza, parcurgând toate pavilioanele, revenind la cele mai interesante, asistând la spectacole corale, de teatru, cinematograf, curse hipice și jocuri organizate pe lac.

Printre oaspeții sosiți în vederea inaugurării expoziției, au fost și o delegație a consiliului comunal al Vienei, în frunte cu primarul, dr. Carol Lueger. Au fost întâmpinați de oficialitățile capitalei și de bucureșteni, cu deosebită căldură ca semn de recunoștință pentru simpatiile pe care primarul Vienei le-a exprimat în toate ocaziile, față de neamul românesc. "Am venit în România, spunea dr. C. Lueger, spre a cunoaște acest popor pentru care nutresc de mulți ani cele mai mari simpatii. Vă mulțumesc pentru această primire prietenească, care mă onorează foarte mult și de la care nu m-am așteptat. Trălescă poporul român!"³⁵

Cuvinte emoționate a rostit și ajutorul de primar al Romei cu prilejul dăruirii "Lupoaiței". "la bucuriile voastre Roma a vrut să fie de față și vă trimite acest simbol al maternității ei"³⁶.

Expoziția a fost vizitată atât de românii din Regat cât și de romani din afara granițelor sale, care au venit cu miile ca simpli vizitatori sau ca participanți la acțiunile culturale de o deosebită semnificație. În zilele de 26-30 august a fost organizat "Festivalul coral". Atunci au venit la București "români de pretutindeni să-și caute neamul cu limba lor dulce și frumoasă"³⁷. La 23 august au plecat din Cernăuți două trenuri cu români bucovineni. Au fost întâmpinați cu căldură încă de la graniță și urmăriti pe parcurs cu bucurie până la București. Aici au avut parte de aceeași entuziastă primire. În numele primăriei, Al. Ciurcu îi saluta: "ați venit să vă împărtășiți la serbarea neamului și prezența voastră la noi formează apoteoza acestei serbări, serbarea serbărilor". O zi mai târziu au sosit în București două mii de români ardeleni, fiind primiți de o numeroasă asistență în Gara de Nord. După cuvântul de bun sosit, a vorbit D. Comșa spunând că: "în ochii fiecărui ardelen, care trece hotarele țării acesteia străluce o lumină de bucurie căci România e răsăritul românimei întregi"³⁸. Apoi coloana asupra căreia se aruncau flori din balcoane a parcurs străzile capitalei, s-a oprit semnificativ la statuia lui Mihai Viteazul și apoi a mers la biserica Domnița Bălașa, unde s-a celebrat un Te-Deum³⁹.

La 29 august a avut loc un concert al corurilor reunite: 800 de voci au intonat "Hai la horă", "Pui de lei", "Deșteaptă-te române". Mii de spectatori s-au alăturat corurilor intonând cântecele amintite.

În septembrie, sosesc pe la Constanța, românii macedoneni. Singuri, basarabenii nu și-au putut manifesta dragostea pentru frații români⁴⁰.

"Veneau zilnic, scria N. Iorga, reprezentanții românimii nelibere, primiți cu o fanatică iubire la gară și întovărașiți de o nebună bucurie când cetele lor cu mândre costume de acasă defilau pe Calea Victoriei, în ciuda celor de la Budapesta și poate și a multora din Viena, care n-aveau

ce face când un suveran aliat își organiza serbarea cuvenită și astfel, simulau că nu văd și nu înțeleg nimic⁴¹.

Din aceste motive, guvernul român ceruse presei să treacă sub tăcere mult prea înflăcăratele discursuri pentru a nu stârni reacțiile autorităților la întoarcere⁴². Dar prezența și atitudinea românilor din Transilvania și Bucovina la expoziție au stat în permanență în atenția autorităților austro-ungare. Astfel, pentru perioada 7-14 septembrie prezentăm relatările amănunțite făcute de contele Lőrincz Szápáry, ministru plenipotențiar al Austro-Ungariei la București către ministrul de externe al Austro-Ungariei, A. Goluchowsky. "Vineri 7 septembrie cei 1500 de țărani bucovineni au fost primiți de un imens public și conduși pe străzile Bucureștiului de trei fanfare militare. Cuvântări au ținut Al. Ciurcu, primar interimar, Em. Grigoroviță, reprezentant al ministrului Cultelor și Instrucțiunii Publice, Al. Florescu, Liga Culturală din București, D. Munteanu din partea studenților din București, Tașcu Pacera din partea românilor macedoneni. Au răspuns Filaret Doboș, președintele asociației Dacia, preotul Bucevski și țăranul Burlă. ...Apoi corul din Lugoj, informează raportul, a intonat "Deșteaptă-te române" și s-a format o coloană uriașă de oameni, așa cum nu s-a mai văzut niciodată până acum la București. Pe străzi oaspeții sunt salutați cu o însuflețire fără margini, urări de bun venit, buchete de flori au însoțit impozanta coloană. Spațioasele Arene erau ocupate încă înainte de orele 3 p.m. de mulțimea, care voia să asiste la jocurile Junilor și Curcanilor din Brașov și la minunatele coruri ale confrăților. Entuziasmul și însuflețirea spectatorilor au fost de nedescris; toți fiind pătrunși de sentimente de bucurie și fericire de a întâlni pe frații de același neam, care sunt separați prin granițe politice"⁴³.

Vizitând Sinaia, luni 10 septembrie și fiind primiți la Palatul Peleş, transilvănenii au interpretat cântece patriotice, îndeosebi celebrul imn al lui A. Mureșan. Când regele a intrat în mijlocul acestor talentați mesageri ai aspirațiilor milioanelor de ardeleni și bănățeni, un bătrân corist a îngenunchiat, a sărutat mâna suveranului și a exclamat: "Acum slobozește. Doamne, pe robul tău, căruia i-ai îngăduit să vadă pe împăratul tuturor românilor". Încă un exemplu, care infirmă aprecierile istoriografiei românești dintr-o anumită perioadă, privind "trădarea Transilvaniei" de către Carol I. În problema fundamentală a făuririi statului național român, regele Carol I nu s-a aflat și nu se putea afla în conflict cu vrerile poporului în fruntea căruia se găsea⁴⁴.

La întoarcerea de la Sinaia, oaspeții au fost reținuți la Ploiești salutați de primarul G.C.Dobrescu și ajutoarele sale. A răspuns Valeriu Braniște, directorul "Drapelului" din Lugoj. Apoi s-a organizat un banchet de 2.000 de tacâmuri în piața orașului, s-au cântat cântece naționale, s-au încins jocuri populare⁴⁵.

Mărti, 11 septembrie, a avut loc cel de-al doilea concert la Arenele

Romane. S-au produs moșii din Abrud, Zlatna. Au cântat ansamblurile corale "Doina" din Turnu Severin, "Hora Daciei" din Bârlad, "10 Mai" din Dumbrăveni, corul din Breaza-Prahova. S-a distins corul lui Chiriac cu "Pe-al nostru steag", "Trei eulori", "Pui de lei". Seara la Teatrul Național au fost ovaționate frenetic corurile din Lugoj și Săliște dirijate de I. Vidu și I. Crișan.

Al treilea concert coral a avut loc miercuri, 13 septembrie. Spectacolul s-a încheiat cu un cor al tuturor celor 25 de societăți corale cu peste 1700 de cântăreți. S-au intonat "Iată ziua triumfului", "Pe-al nostru steag", "Hai la horă", "Pui de lei", compus pentru anul jubiliar de George Enescu. Douăzeci și unu de salve de tun trase de bateria Calafat, au însoțit cântecul "Deșteaptă-te române" intonat de coriști și spectatori⁴⁶.

În timpul expoziției s-au prezentat la Arenele Romane spectacolul istoric "Povestea neamului" organizat de Al Davilla, alcătuit din 17 alegorii de V. Leonescu și Duțescu Duțu⁴⁷. De asemenea, s-au emis mărci poștale, s-au bătut monete și s-au tipărit materiale ilustrative privitoare la expoziție și la București.

Direcția expoziției a decernat exponatelor și participanților de dincolo de Carpați 12 medalii de aur și numeroase diplome. S-au bucurat de aceste onoruri gimnaziile: greco-catolic român din Blaj, ortodox român din Brașov, greco-catolic român din Beiuș, "Astra" ca susținătoare a școlii civile române de fete din Sibiu, școala populară ortodoxă din Săliște, ș.a.

Diplomă de onoare cu medalie de aur au primit: "Astra", Muzeul de Istorie și Etnografie românească Sibiu, Asociația femeilor române, corurile din Lugoj, Reșița, Berzovia, Cacova, Săliște, Oradea ș.a. corul moșilor din Abrud, mitropolia greco-catolică română din Blaj, Banca română Albina, C. Diaconovici pentru Enciclopedia română ș.a.⁴⁸.

Expoziția Generală Română a fost supusă și unor critici: C. Alimănișteanu, membru al P.L. a arătat că "expoziția nu reprezintă tot ce poate produce poporul român"⁴⁹. N. Iorga, deși face unele aprecieri favorabile arată că "nu s-a ținut seamă că expoziție națională jubiliară este o școală, care trebuie să fie sistematică și metodică", "poarta expoziției este prea puțin impunătoare și prea mult se simte că e din material trecător al țesăturii de trestie tencuită". Mai apoi a scris că "deși arhitecții au încercat să țină seama în realizarea pavilioanelor de stilul românesc, acestea nu sunt o reușită"; referindu-se la Palatul Artelor, N. Iorga deși a descifrat și "linii frumoase săpate măiastru", l-a considerat o "construcție lipsită de unitate stilistică". Iar despre turnul lui Țepeș, a scris că "nu impune și nu farmecă, iar la aprinderea luminii s-ar putea crede că servește unor scopuri puțin cucernice"⁵⁰.

Partidul Socialist a publicat prin pana lui Cr. Racovski, critici virulente la adresa expoziției. În manifestul "40 de ani de sărăcie de robie și rușine către muncitorii de la orașe și sate" îi chema pe aceștia "de a începe lupta frumoasă și nobilă, care ne duce la bunăstare și pace universală,

care va aduce fericire, cultură, libertate"⁵¹. Aprecierile din aceste documente erau nerealiste și de multe ori în flagrantă contradicție cu realitatea. Mai mult, viața a demonstrat că soluțiile de atunci aplicate ulterior, au deturnat istoria, aducând România la dispoziția "aristocrației" comuniste.

La 23 noiembrie are loc închiderea oficială a expoziției generale. Locul unde s-a organizat aceasta, a căpătat numele de parcul Carol I.

În luna decembrie, organizatorii au prezentat Adunării Deputaților bilanțul expoziției: cheltuieli 6.600.000 lei, venituri 1.500.000 lei la care se adaugă 3.000.000 lei parcul și în plus mișcarea comercială foarte vie, ce s-au simțit înviorător în sporul la resursele indirecte. Cheltuielile au fost sporite de prelungirea cu încă o lună a expoziției, de iluminatul electric (400.000 lei), de construirea peșterii mari de sub Palatul Artelor (peste 100.000 lei mai mult), de completările de construcții de la mai toate pavilioanele de "datoriile ospitalității", atât pentru românii din afara Regatului, cât și pentru țărani aduși din toate colțurile țării (organizarea de trenuri, cazarea lor, circa 350.000 intrări gratuite sau foarte reduse de 10 bani). Până la urmă cheltuielile efective s-au evaluat doar la circa 2.000.000 - 2.500.000 lei. Camera conservatoare aprobând în unanimitate acoperirea lor, a aplaudat cuvintele lui I. Lahovari: "Eu cred, domnilor, că putem să fim cu toții fericiți și mândri de ce am făcut, de opera frumoasă pe care am realizat-o și să spunem: pentru slăvirea a 40 de ani de domnie a MS Regelui Carol I, pentru care, la date așa de depărtate, se reproduce, n-a fost pentru Țara Românească o cheltuială mare... nici un sacrificiu disproportionat"⁵².

Într-adevăr, expoziția a fost un succes de necontestat fiind o ilustrare a progresului României moderne, sub cele mai multe aspecte, o puternică propagandă a capacităților creatoare românești, un motiv de mare mândrie, pentru românii de dincolo de granițele Regatului și un nou prilej de manifestare a unității tuturor. Apreciind succesul moral al expoziției, N. Iorga arăta: "Bucureștii din acea vară, 1906 deveniseră în adevăr capitala poporului românesc. Nu era suflet simțitor care să nu se simtă altfel după asemenea priveliști. Se pregătise nu numai ceva pentru trecut, acela personificat de un rege obosit, bolnav și trist; și corurile bănățene, ardelenene, bucovinene chemau peste toate legăturile, simpatiile și fidelitățile lui viitorul"⁵³.

Acest ideal era prezentat în fapta, gândirea și pana contemporanilor. Astfel, B. Ștefănescu-Delavrancea, secretarul Ligii Culturale, răspunzând unor urări ale românilor transilvăneni, sublinia ideea că "azi nici Carpații nu ne despart, ci ne unesc"... "România este patria tuturor românilor, iar obiectivul acestora trebuie să fie înfăptuirea națiunii române mari"⁵⁴. Acestui ideal i-a slujit și organizarea Expoziției Generale din anul 1906, considerată a fi fost o prefață a măreției istorice de la 1918.

NOTE

1. Ion Bulei, Sistemul politic al României moderne, Partidul Conservator, București, 1987, p. 284.
2. Dezbaterile Adunării Deputaților (D.A.D.) nr. 54, ședința din 23.II.1906, pag. 940.
3. I. Mamina, I. Bulei: Guverne și guvernanți 1866-1916, București, 1994, p. 120.
4. Amintiri despre jubileul de 40 de ani de domnie a MS Regelui Carol I, București, 1866-1906, p. 107.
5. Ibidem, p. 246.
6. "Adevărul", anul XVIII 6032, 5.VI.1906.
7. Amintiri despre jubileul..., p. 245.
8. Pentru inaugurarea expoziției, descrierea ei, activitățile desfășurate în cadrul acesteia, vezi: "Amintiri despre jubileul de 40 de ani", "Universul", V-XI, 1906, "Adevărul", V-XI, 1906, fotografii și documente aflate în colecțiile Muzeului de istorie și Artă a Municipiului București.
9. "Adevărul", anul XVIII, 6034, 7.VI.1906.
10. C. Bacalbașa, Bucureștii de altădată, vol. 3, 1901-1910, ed. II-a, București, 1936, p. 136.
11. "Adevărul", anul XVIII, 6033, 6034, 6, 7.VI.1906.
12. Amintiri despre jubileul..., p. 246.
13. Ibidem.
14. Ibidem.
15. "Adevărul", anul XVIII, 6034, 7.VI.1906.
16. Ibidem.
17. Ibidem.
18. Ibidem.
19. Ibidem.
20. Ibidem.
21. I. Bulei, Atunci când veacul se năștea, 1900-1908, București, 1990, p. 383.
22. Amintiri despre jubileul..., p. 270.
23. I. Scurtu, Contribuții privind viața politică din România. Evoluția formei de guvernământ în istoria modernă și contemporană, București, 1988, p. 105.
24. Amintiri despre jubileul..., Planul Expoziției Generale (colecția M.I.A.M.B.).
25. Ibidem, pag. 306.
26. I. Bulei, op.cit., p. 383.
27. Document în colecțiile M.I.A.M.B.

28. Amintiri despre jubileu..., p. 273.
29. I. Frunzetti, D. Paciurea, București, 1974.
30. Amintiri despre jubileul..., p. 273.
31. Ibidem, p. 274.
32. Ibidem.
33. I. Bulei, op.cit., p. 378.
34. Amintiri despre jubileul..., p. 275.
35. C. Bacalbașa, op.cit., p. 132-133.
36. I. Bulei, op.cit., p. 394-395.
37. "Universul", anul XXIV, 234, 26.VIII.1906.
38. Ibidem, 235, 28.VIII. 1906.
39. Ibidem, 235, 28.VIII.1906.
40. C. Bacalbașa, op.cit., p. 146.
41. N. Iorga., O viață de om așa cum a fost, București, 1984, p. 290.
42. I. Bulei., op.cit., p. 390.
43. 1918 la români. Desăvârșirea unității naționale-statale a poporului român, Documente externe 1879-1916. vol. I, București, 1983, p. 281.
44. I. Scurtu, op.cit., p. 119.
45. I. Bulei. op.cit., p. 392.
46. Ibidem.
47. I. Bulei, op.cit., p. 394.
48. Ibidem, p. 384.
49. "Adevărul", anul XVIII. 6035, 8.VI.1906.
50. Neamul românesc, I, nr. 10, 1, VI. 1906.
51. Documente din istoria mișcării muncitorești din România 1900-1909. București, 1975, p. 333-383.
52. D.A.D. ședința din 8. XII 1906, p. 57.
53. N. Iorga, op.cit., p. 290.
54. Unirea Transilvaniei cu vechea Românie, București, 1968, p. 96.

L'EXPOSITION GÉNÉRALE ROUMAINE DE BUCHAREST 1906 - CONSIDÉRATION APRÈS NEUF DÉCENNIES

Résumé

L'Article "L'Exposition Générale Roumaine de Bucharest 1906 - Considération après neuf décennies", essaie de relever, à partir d'une étude approfondie des circonstances concrètes de l'événement - intentions, conceptions, organisation, réalisation: c'est à dire les hommes et les faits - la signification profonde, de portée nationale et même internationale, d'une commémoration - quarante années du règne de Carol I, qui s'avéra.

par la suite, un vrai prologue de la Grande Unité de 1918. Ce sont, justement, les circonstances qui ont permis à Bucarest - alors capitale de "la Petite Roumanie" - de devenir, - et pas seulement pour quelques mois: l'été et l'automne de 1906 -, la capitale de la vie politique et culturelle des Roumains de partout.

Fig. 1. – Expoziția Generală – Vedere de ansamblu.
– L'exposition Générale. Vue d'ensemble.

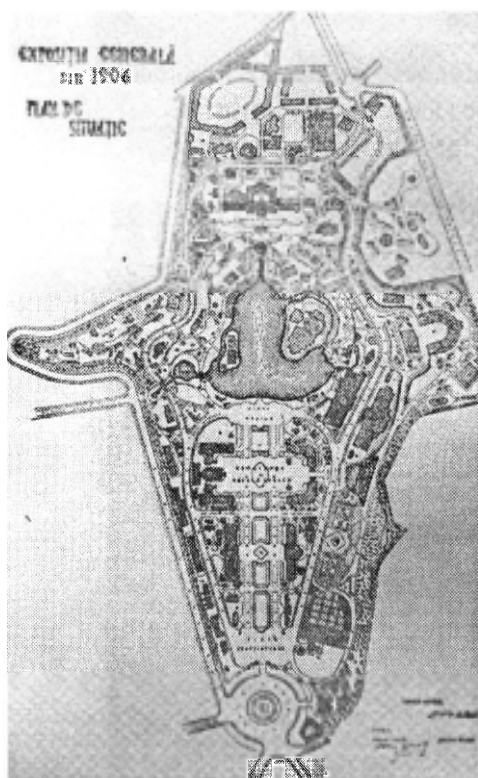

Fig. 2. – Plan de situație al expoziției.
– Le plan de situation de l'exposition.

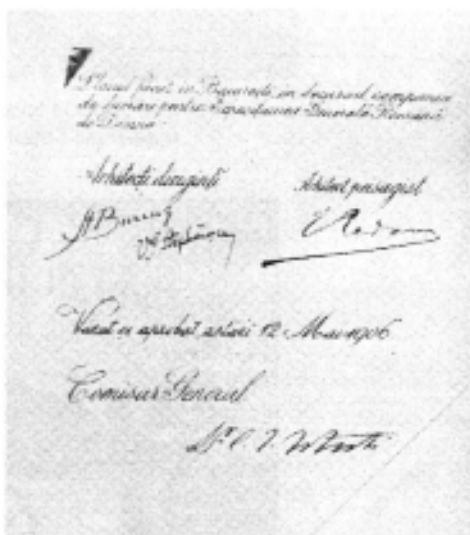

Fig. 3. – Semnăturile realizatorilor Expoziției Generale: arh. dirigenți St. Burcuș, V. G. Ștefănescu, arh. peisagist, D. Redont, comisarul general, dr. C. I. Istrati.
– Les signatures des réalisateurs de l'Exposition Générale: architectes dirigeants St. Burcuș et V. G. Ștefănescu, architecte paysagiste, D. Redont et le commissaire général, dr. C. I. Istrati.

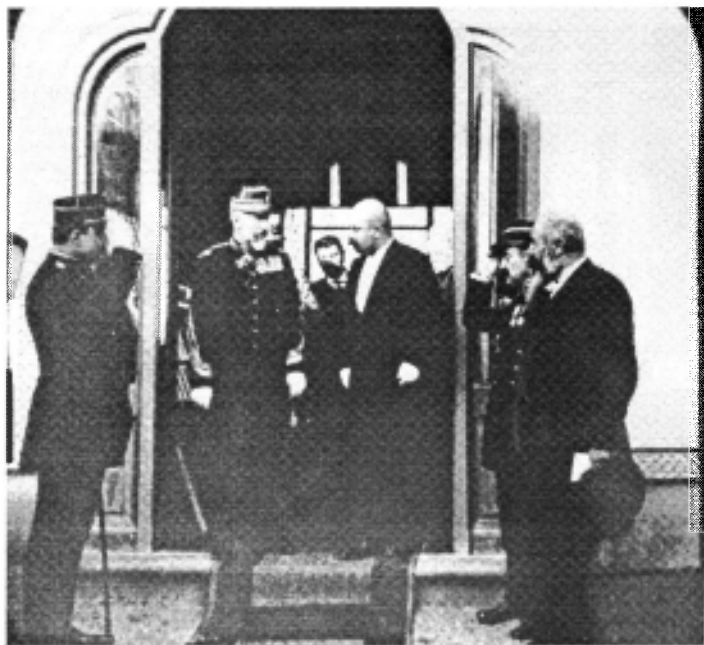

Fig. 4. – Regele Carol I în vizită la expoziție.
– Le roi Charles I visitant l'exposition.

Fig. 5. – Reconstruirea Casei de la Poradim din timpul războiului de independență.
– La reconstruction de la maison de Poradim du temps de la guerre d'indépendance.

Fig. 6. – Palatul Artelor. Muzeul trecutului nostru.
– Le palais des Arts. Le musée de notre passé.

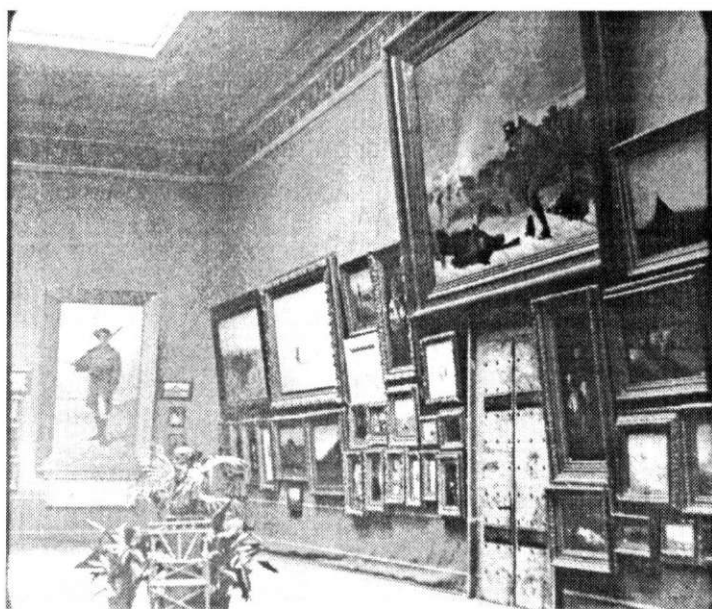

Fig. 7. – Palatul Artelor. Muzeul trecutului nostru.
– Le Palais des Arts. Le musée de notre passé.

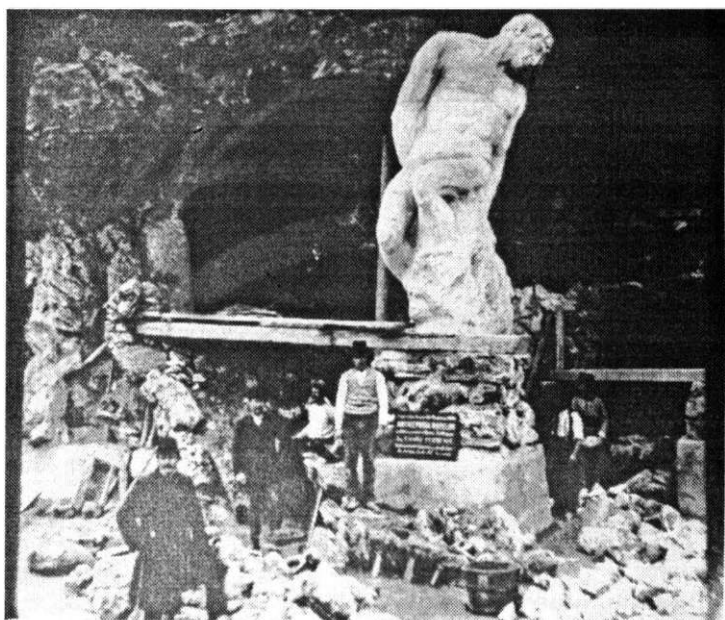

Fig. 8. – Amenajarea „Grotei fermecate“, autori: D. Paciurea, F. Marin, Fr. Storck.
 – L'aménagement de «La Grotte Enchantée» par D. Paciurea, F. Marin et Fr. Storck.

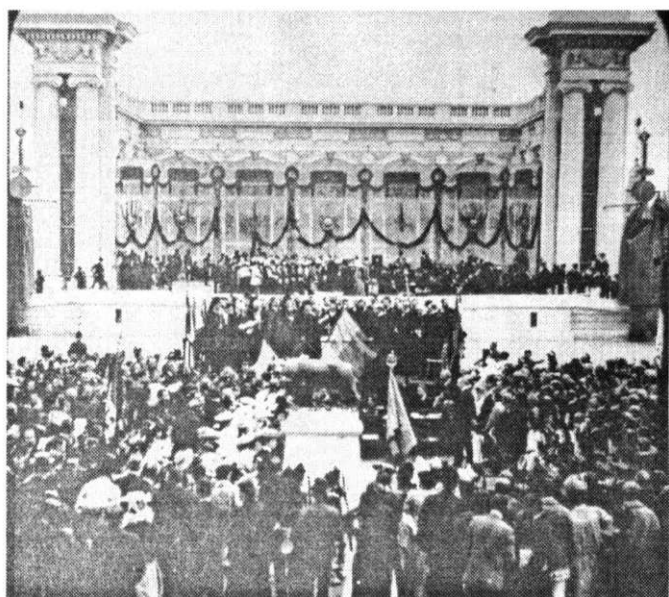

Fig. 9. – Moment solemn în incinta Arenelor Romane.
 – Moment solennel aux Arènes Romaines.

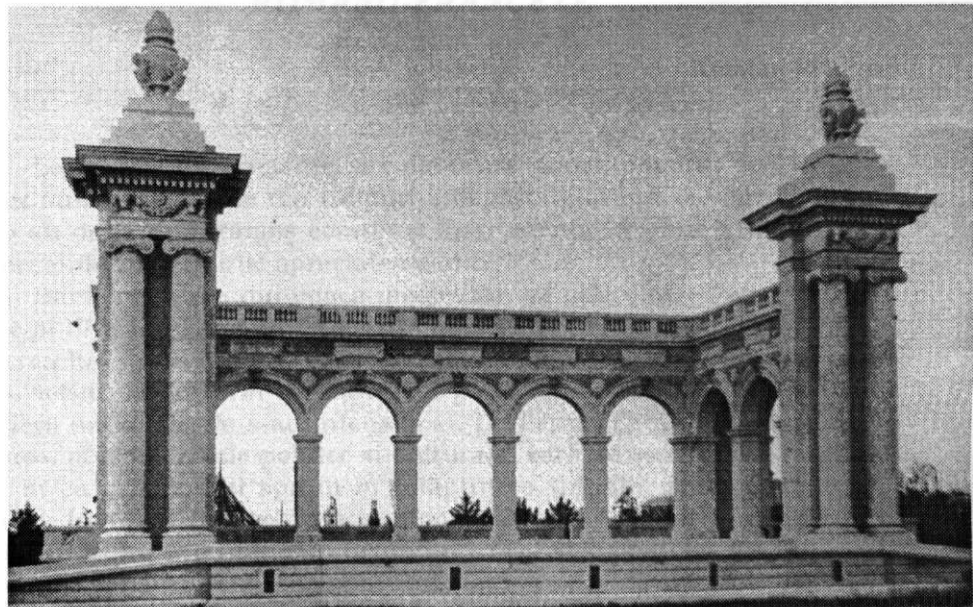

Fig. 10. – Detaliu arhitectonic al Arenelor Romane.
– Détail architectonique des Arènes Romaines.

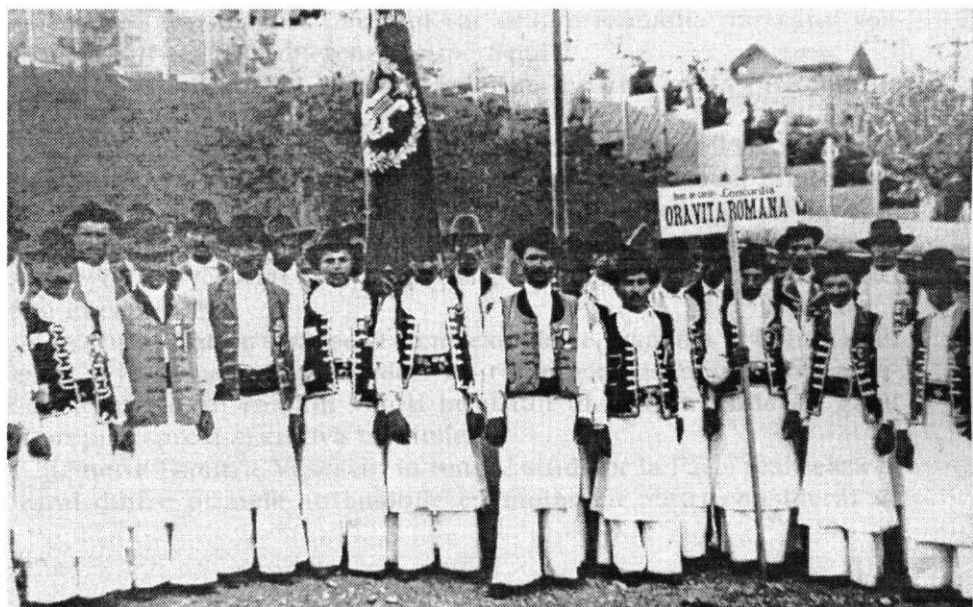

Fig. 11. – Corul Concordia din Oravița Română, participant la expoziție.
– Le chœur «Concordia» de Oravița Română participant à l'exposition.

DIN ISTORIA RELAȚIILOR SPORTIVE ROMÂN-OFRANCEZE

Nicolae Petrescu

Legăturile de prietenie și colaborare dintre poporul român și cel francez sunt statornicite din timpuri îndepărtate având în vedere gena pe care o au de la un strămoș comun și apartenența la ginta latină, cântată de Alecsandri în versurile apreciate de MISTRAL¹.

Dacă legăturile din epoca medievală, ca cele dintre Petru Cercel și Henric al III-lea, a cărei curte o vizita înainte de luarea tronului², iar după pierderea lui, făcea din nou apel³, au fost de mai multe ori întrerupte din cauza vicisitudinilor prin care a trecut poporul nostru, odată cu perioada renașterii naționale ele s-au intensificat. De fiecare dată, în momentele de răscruce, personalitățile politice și culturale, care au studiat în Franța, au văzut în ea principalul sprijin în înfăptuirea unității noastre statale. Și speranța le-a fost îndreptătită pentru că Franța a contribuit decisiv la crearea cadrului internațional favorabil Unirii Principatelor Române și la dezvoltarea constituțională a tănărului stat⁴.

Colaborarea dintre cele două state avea să capete noi valențe la începutul secolului nostru, la Paris creindu-se "Liga de prietenie și apropiere dintre România și Franța". Unul dintre fondatorii săi a fost Pierre de Coubertin, părintele Jocurilor Olimpice moderne, care în 1905 declara despre țara noastră: "Vorbim rar despre România, iar când vorbim, o facem într-un fel indiferent și superficial"⁵.

După primul război mondial relațiile dintre Franța și România Mare au devenit foarte strânse.

Nu întâmplător Nicolae Titulescu, considerat probabil cel mai mare orator de limbă franceză dintre diplomații străini ai perioadei interbelice, declara: "Astăzi când politica externă a țării noastre urmărește în mod armonios scopuri identice, am ajuns la acel stadiu de prietenie unde nu mai este nevoie să vorbești spre a te înțelege și nici să te sfătuiești pentru a acționa în comun"⁶.

Legăturile atât de strânse și complexe dintre România și Franța s-au manifestat și în domeniul sporturilor. Un rol important în stabilirea acestora l-au avut tinerii români veniți la studii în Franța unde au găsit terenul propice spre a-și cultiva talentele.

Inginerul Dimitrie Vărescu, în timpul studiilor la Paris realizează în 1880 unul dintre primele automobile cu motor cu aburi considerat de

admiratorii ce-l urmăreau pe străzile marii metropole "cel mai reușit tren fără șine"⁷. Experimentul lui Văsescu a fost de bun augur, deoarece automobilul avea să prindă repede teren și în România, deoarece Barbu Belu încă de la 1889 uimea bucureștenii cu a sa "trăsură cu patru locuri, care era un Peugeot cu 4 cai putere"⁸.

De altfel, încă de la începutul secolului nostru prin întrecerea pe ruta București-Giurgiu, România devenea a patra țară din lume care organiza curse automobilistice⁹. În 1905 George Valentin Bibescu și soția sa Martha, binecunoscuta scriitoare de expresie franceză, însoțiți de Leon Leonida, Mihail Ferekide cu Maria Ferekide și senatorul Claude Anet, plecau de la Galați spre Ispahan (Persia) inaugurând turismul automobilistic internațional¹⁰. La o asemenea performanță nu putea cuteza decât o mare personalitate a sporturilor cu motor ca George Valentin Bibescu, as al volanului, dar mai ales al manșei, motiv pentru care, între anii 1930-1942 va fi președintele Federației Aeronautice Internaționale¹¹.

De altfel, cerul Franței s-a dovedit primitor pentru constructorii și zburătorii români, pionieri ai aviației mondiale. În perioada ei de început a "aviației romantice"¹² cum o numea Grigore Gafencu, observator aerian și erou în războiul întregirii noastre naționale, iar mai târziu, ministru de externe, unii au făcut în Franța experiențe valoroase. Traian Vuia pe 18 martie 1906 la Montesson învingea gravitația realizând cu monoplanul de construcție proprie primul zbor cu un aparat dotat cu mijloace proprii de decolare¹³. Traian Vuia avea astfel să contribuie enorm "la zborul omului spre înălțimi nebănuite de unde revine, de fiecare dată, pe terenul de aterizare inventat de el"¹⁴.

Câțiva ani mai târziu, în 1910, Henri Coandă la Issy-les-Moulineux făcea, în premieră mondială, cu turboreactorul său un salt mic și prematur, cum îl considera celebrul Jean Eiffel, dar uriaș în perspectivă, anticipând performanțele aviatice de azi¹⁵.

Legăturile cu Franța au fost de bun augur și pentru femeile române cu aspirații spre atingerea înălțimilor prin zbor. Yvonne Cămărășescu cea care figurase printre cei trei pasageri luați de pilotul francez Georges Osmont în zborul său București-Paris din 3 mai 1910 efectuase cu câteva zile înainte deja un zbor, e adevărat doar de 10 km, pe un biplan Farman, dar el reprezenta o performanță unică la acea dată. Aceeași cutezătoare femeie la 20 septembrie același an străbătând la altitudinea de 600 m cei 54 km dintre Ploiești și Chitila depășea recordul mondial feminin de 30 km deținut de o franțuzoaică¹⁶.

În 1914 Elena Stoenescu-Caragioni va fi brevetată în Franța, situându-se printre primele femei-pilot¹⁷.

Atrasă de cerul Franței a fost și Smaranda Brăescu, care a colaborat cu aviatorii francezi, într-o fotografie fiind alături de mecanicul Tulin pe "Le Bourget"¹⁸.

La rândul lor și aviatorii francezi au venit în România, celebrul

Louis Bleriot evoluând în 1908 la București în fața unei asistențe numeroase aflată pe Hipodromul de la Băneasa¹⁹.

Dar în România începuseră deja să vină cu mulți ani în urmă, o bogată literatură de specialitate, precum și diferiți maestri²⁰.

În 1881 un fost acrobat devenea profesor de gimnastică la Gimnaziul Central din Iași²¹, iar luptătorul Doublier organiza în 1892 gale la cirul Sidoli, ca apoi să creeze o adevărată școală²².

Scrima a fost introdusă la noi de maestrii italieni și francezi, dintre care Peré Cyrille și Suyria au deschis în 1859 la București o școală de amatori²³.

Profesorul Pipart a organizat în București la 24 martie 1899 un mare asalt de arme la care a participat și Horia C.A. Rosetti ce va avea o contribuție remarcabilă în dezvoltarea scrimei, fapt relevat de către Academia de Arme din Paris, care i-a conferit titlu de membru onorific²⁴.

Marea atracție pentru sportivii noștri rămâne tot Franța spre care s-au îndreptat spre a-și desăvârși instruirea și cucerii consacrarea.

Deja în 1877 Radu Porumbaru, student în "orașul lumină" parcurgea pe jos distanța București-Paris²⁵. Tot Radu Porumbaru a fost primul român care a atins la 2 octombrie 1877 culmea de 4807 m a Mont Blancului, eveniment consemnat în "cartea de aur", aflată la sediul Clubului Alpin Francez²⁶. Performanța lui Radu Porumbaru venea în continuare aceleia obținută, ca o premoniție, la 12 iunie 1855 de Elena Ghica (Dora d'Istria), care însoțită de ghizii din Grindelwald atingea cei 4099 metri ai muntelui Monch, ascensiunea fiind consemnată pe diploma primită²⁷.

În 1900 ciclistul român Alois Pucher străbătea cu bicicleta distanța București-Paris în 17 zile²⁸, dar performanța sa avea să fie depășită o lună mai târziu de C. Cantili, căruia îi erau suficiente doar 10 zile și 6 ore²⁹. Să nu uităm însă nici participările sportivilor români la competiții în Franța. Astfel, în 1880 Eracle Gudju câștiga în capitala Franței un concurs internațional de șah și un premiu al Societății Șahiștilor din Paris care l-au cooptat ca membru³⁰.

La 9 august 1882 echipa de gimnastică sub conducerea lui Gheorghe Moceanu, începea un turneu în Franța³¹, iar în 1896 România prezintă pentru prima dată la un concurs hipic internațional cucerirea la Paris primele două locuri³².

Sportivii români încep să fie selecționați chiar de cluburile franceze, cum a fost cazul rugbystului Grigore Caracostea titularizat în 1907 la Racing-Paris, iar Mircea Iconomu la Montpellier și U.S. Perpignan, iar Henry Maru chiar în "15-le" Parisului³³.

După ce flăcările războiului s-au stins și tunurile au amuțit, la Paris, în 1919, pe un mare stadion, care purta numele generalului american Pershing, ce comandase trupele victorioase ale Antantei au avut loc mari serbări sportive închinată victoriei³⁴.

La jocurile aliaților au participat și sportivi români, care la scrimă, tir, box și călărie au dobândit rezultate uimitoare, reușind a se clasa bine la spadă și floretă chiar pe locul 3. Nu au înregistrat vreun rezultat notabil la fotbal, rugby sau atletism, singurul interes stârniți "post-festum fiind perechea de pantofi cu cuie adusă de la concurs de săritorul Ion Constantinescu și care a fost prima văzută în România"³⁵.

În 1924 România a participat la Jocurile Olimpice organizate la Paris. Aici avea să cucerească prima medalie olimpică prin echipa sa de rugby, clasată pe locul 3³⁶. De la acest eveniment sportiv memorabil păstrăm două diplome semnate de Pierre de Coubertine și decernate, una lui Tase Protopopescu, căpitanul echipei noastre de fotbal³⁷ și cealaltă lui Mircea Economu, care ne-a reprezentat la tenis³⁸. Rememorarea numelui acestuia din urmă, ni-l amintește însă pe Nicolae Mișu ce a deținut portofoliul de ministru de externe, dar care a participat și la numeroase turnee de tenis în Franța.

În 1919 Nicolae Mișu a câștigat la Cannes două concursuri de simplu, apoi campionatele de Monte Carlo, Nisa și Menton, pentru ca, în același an, la Paris, să evolueze în finala Campionatelor Mondiale pe teren acoperit, precum și la dublu, împreună cu Max Decugis³⁹. Doi ani mai târziu a abordat semifinala la proba de simplu a Campionatelor Mondiale de la Bruxelles. El avea să devină din ce în ce mai cunoscut în lumea tenisului european, iar pe un zid de lângă vechile terenuri de la Monte Carlo este înscris și numele său, după ce a câștigat o finală⁴⁰.

Începând cu anii 1930 succese remarcabile înregistrează automobilisții și boxerii. Conducătorii români: Al Racoviță, maiorul Berlescu și maiorul Urdărianu, C. Cantacuzino și Butculescu au dobândit o formă internațională, clasându-se pe locuri de frunte în vestitele rallye-uri de la Monte Carlo⁴¹, în 1931 Butculescu și Urdărianu pe lângă cucerirea rallyului de la San Remo stabileau și recordul Paris-București, în 39 ore și 42 minute⁴². Al Berlescu va câștiga la 27 ianuarie 1934 Cursa de la Monte Carlo⁴³.

Suprema consacrare automobilismul românesc a atins-o în anul 1936 când cucerește Europa. Raliul Monte Carlo, care deja căpătase renumele celei mai dificile competiții europene, este câștigat de superpilotul român Petre Cristea, în echipaj cu Ion Zamfirescu, însoțiți de mecanicul Gogu Constantinescu pentru automobilul FORD v8⁴⁴.

Boxerii români au reușit să dobândească succese răsunătoare asupra unor sportivi de valoare din Franța și Belgia. Lucian Popescu va deveni triplu campion al Europei, primul titlu fiind câștigat în 7 iunie 1930, la categoria muscă de la francezul Kid Oliva, când pe arena "ROMCOMIT", elevul de 17 ani și jumătate într-un meci de 10 reprize și-a obligat adversarul să abandoneze în ultima rundă, după ce îl expediase de 6 ori la podea⁴⁵.

Un campion de excepție avea să rămână în memoria amatorilor de pugilat din țările francofone. Dumitru Călinescu, căruia belgienii, în urma unui turneu din 1926, îi dăduseră numele de Jim⁴⁶.

Sportivii români au participat în întreceri și la alte discipline.

Atletismul, sportul sporturilor, avea să găsească și el teren prielnic de manifestare a sportivilor români la inițiativele franceze.

Când la 1 aprilie 1910, Touring Club De France a organizat o cursă de marș de 100.000 km printre cei 200 de concurenți, care au luat startul s-au numărat și patru români. În temerara încercare în care trebuiau străbătute 76 de țări, Gh. Negreanu, V. Pârvu și Al. Pascu au decedat pe drum. Doar Dumitru Dan⁴⁷ a reușit să revină la Paris, pe 24 martie 1916, adică după aproape 6 ani în care stabilise o medie zilnică de 43.85 km. parcurși de Dumitru Dan și pentru care i-au trebuit 497 perechi de opinci. Performanța sa reprezintă un record de distanță și durată, consemnată în Guinness Book⁴⁸.

Un alt mare sportiv, tot la marș, a fost Trandafir Rădulescu, care datorită succeselor sale internaționale a fost solicitat de președintele Uniunii Franceze de Marș, să devină antrenor la două dintre cele mai mari cluburi ale vremii: C.S.F. March și Racing Club-Paris⁴⁹. Alegerea sa fusese determinată de câștigarea titlului de campion mondial în anul 1931, când s-a clasat pe primul loc în competiția internațională de 100 km. desfășurată pe un circuit în jurul orașului Buenos Aires. În anul următor, Trandafir Rădulescu, stabilit ca profesor de educație fizică la clubul "L'oranoise" a câștigat în 58 de ore cursa de marș dintre Oran și Alger, fiind singurul care a reușit să parcurgă cei 462 km., ceilalți 46 participanți abandonând.

După un an, într-o cursă de 100 km. desfășurată la Alger, el a obținut, pentru a doua oară, titlul mondial. În Franța, deși avea două cluburi de antrenat, Trandafir Rădulescu nu a renunțat la activitatea competițională, participând la faimoasa cursă Paris-Strassbourg, ai cărei 537 km i-a parcurs în 68 ore, adică trei zile și două nopți de marș continuu⁵⁰.

Pe 14 ianuarie 1934, Ion Manea lua startul la a 15-a ediție a Crosului Popular organizat de "Liga Pariziană de atletism" și ziarul "L'auto"⁵¹, pentru ca în septembrie 1938 să fie înregistrată participarea noastră la Campionatele europene de atletism de la Paris⁵².

Călăreții noștri, începând cu anul 1935, sunt prezenți la marile concursuri europene de la Nisa și Paris⁵³.

Anul următor echipa de sabie a României ocupase locul IV la Campionatele Mondiale desfășurate tot la Paris⁵⁴. Echipa de rugby a României s-a clasat tot pe locul IV la Campionatele Europene în același an⁵⁵.

Sportivii români au participat și la diferite competiții organizate în Franța pentru sporturile de iarnă. În 1933 echipa de bob Anghelescu-Gheorghiu a cucerit Campionatul Franței, la care au participat toate echipajele ce fuseseră prezente la Campionatul Mondial⁵⁶.

La 13 februarie 1937, partida de hochei disputată de reprezentativa noastră cu Franța, în deplasare, se încheia cu un scor alb⁵⁷.

Forurile oficiale franceze au decernat sportivilor români și diriguitorilor acestora diferite trofee și înalte distincții. Guvernul francez, cu ocazia Campionatului European de lupte, a conferit președintelui Federației Române de Lupte, de haltere, "Medalia de onoare pentru Educație Fizică"⁵⁸.

În 1935, Federația Română de Rugby i s-a decernat cupa Louis Barthou, în amintirea ministrului de externe al Franței care, în iunie 1934, în cadrul eforturilor de a crea un Pact Oriental venise și la București, dar peste câteva luni, în atentatul fascist de la Marsilia a căzut "ca un apărător al păcii și ordinii europene", cum arăta Nicolae Titulescu la Societatea Națiunilor⁵⁹. Prețiosul trofeu aflat în patrimoniul Muzeului Sportului evocă personalitatea marelui dispărut, confirmând cuvintele ce i le adusese Nicolae Titulescu în discursul omagial de la București "Românii au memoria inimii"⁶⁰.

Marea conflagrație mondială a întrerupt legăturile sportive dintre cele două țări.

Odată cu diminuarea războiului rece s-au reluat legăturile, unele echipe sau mari capioni români acoperindu-se de glorie pe arenele franceze. Legăturile sportive româno-franceze de veche tradiție au devenit în ultimi ani mai strânse și mai fecunde, ele amplificându-se în timp, ca ritmicitate și amploare.

NOTE

1. Paula Gornescu, Vasile Alecsandri, în Făuritorii unității și independenței naționale, București, 1983, p. 154.
2. Gheorghe David, O preistorie a emigrației, București, p. 102.
3. Gheorghe Șincai, Hronicul românilor și a mai multor neamuri, II, p. 295.
4. Gh. I. Brătianu, Politica externă a lui Cuza Vodă și dezvoltarea ideii de unitate națională, în Revista istorică română II (1932) pp. 113-163; N. Corivan, Walewski, Napoleon al III-lea și Alexandru Ioan Cuza, Iași, 1933.
5. Un miracol în România în lumea sportului, București, 1995.
6. Nicolae Titulescu, Discursuri, București, 1967, p. 442.
7. Nicolae Postolache, Istoria sportului în România, Date cronologice, București, 1995, p. 42.
8. Ibidem, p. 47.
9. Liviu Brebeanu, Jocheti cailor putere, în România în lumea sportului, p. 48.
10. Ibidem, p. 48-49.
11. Fotografie în patrimoniul Muzeului Sportului.

12. Grigore Gafencu, *Aviația romantică Aero Clubul Regal al României*, București, [1931].
13. *Istoria aviației române*, București, 1984, p. 34.
14. Un miracol în op.cit.
15. *Istoria aviației române*, București, 1984, p. 53-54.
16. Nicolae Postolache, op.cit., pp. 76-77.
17. Dinu Costescu, *Aripile lui Aurel Vlaicu în România în lumea sportului*, p. 20.
18. *Fotografie în patrimoniul Muzeului Sportului*.
19. *Fotografie în patrimoniul Muzeului Sportului*.
20. *Diferite lucrări se află în patrimoniul Muzeului Sportului*.
21. Nicolae Postolache, op.cit., p. 42.
22. Constantin Kirțescu, *Palestrica*, București, p. 554.
23. Tiberiu Stama, *Săbii, spade și florete, în România în lumea sportului*, p. 318.
24. *Ibidem*; vezi și în patrimoniul Muzeului Sportului, fotografia cu Horia C.A. Rosetti, costumul său de scrimă, precum și lucrarea pe care a elaborat-o, *Teoria sau alfabetul scrimei și codul duelului*.
25. Nicolae Postolache, op.cit., p. 40.
26. Cristian Lodorman, *Dincolo de culmea vieții, în România în lumea sportului*, p. 29.
27. *Idem*, *Pitoane în Carpați*, op.cit., p. 28.
28. Valentin Bălă, *Mica regină a drumurilor*, op.cit., p. 115.
29. C. Cantili, *Din zborul bicicletei*, București-Paris.
30. Radu Voia, *Constelația eșicherului în România în lumea sportului*, p. 344; N. Postolache, op.cit., p. 42.
31. *Fotografia cu echipa se află în patrimoniul Muzeului Sportului*.
32. Nicolae Postolache, op.cit., p. 53.
33. Tiberiu Stama, *Înălțimea marelui H, în România în lumea sportului*, p. 302.
34. Romeo Vilara *Ruleta, cronometru și recordurile*, în op.cit., p. 34. Neagu Boerescu, F.S.S.R. și O.N.E.F. *Începuturile și organizarea sportului în România*, în *Boabe de grâu*, 1931, p. 308.
35. Romeo Vilara, op.cit., p. 34
36. *Vezi placheta cu Paul Vidrascu în patrimoniul Muzeului Sportului*.
37. *Documentul se află în patrimoniul Muzeului Sportului*.
38. *Documentul se află în patrimoniul Muzeului Sportului*.
39. Ioan Gavrilescu, 1912 - an de cotitură, în, *România în lumea sportului*, p. 357.
40. *Ibidem*.
41. Neagu Boerescu, în op.cit., p. 316.
42. *Ibidem*, N. Postolache, p. 143.
43. *Ibidem*, p. 158.

44. Ibidem. p. 166, Liviu Brebeanu, Jocheii cailor putere. în România în lumea sportului, p. 50-51.
45. Petre Henț, Careul magic în România în lumea sportului, op.cit. p. 83.
46. Ibidem.
47. Dumitru Dan primul campion mondial la 100.000 km. pe jos, în patrimoniul Muzeului Sportului.
48. Romeo Vilara, op.cit., p. 38.
49. Ibidem.
50. Ibidem
51. N. Postolache, op.cit., p. 158.
52. Ibidem, p. 177.
53. Emanuel Fântâneanu, De treci codrii de aramă, în România în lumea sportului, p. 110.
54. N. Postolache, op.cit., p. 172.
55. N. Postolache, p. 173.
56. A se vedea autografele concurenților la întrecerile de bob de la Chamonix, în patrimoniul Muzeului Sportului.
57. N. Postolache, op.cit., p. 170.
58. Ibidem, p. 171.
59. N. Titulescu, op.cit., p. 451.
60. Ibidem, p. 441.

ASPECTS DES RELATIONS SPORTIVES ROUMAINE-FRANCAISES

- Résumé -

Les liaisons d'amitié et coopérations entre les roumains et les français datent depuis longtemps. Elles se sont manifesté de même dans le domaine du sport, pendant la deuxième moitié du siècle passé, le commencement le faisant les jeunes roumains venus a étudier en France, ainsi que une riche littérature ou différent maître français qui ont fondé les premiers competitions d'un caractère organisé ou ils ont mit les bases de plusieurs école sportives. Avec le temps les sportifs roumains on commencer a avoir des rencontres directes avec les sportifs français, rencontres qui ont en lieu autent en France ou en Roumanie que pendant des grandes competitions internationales.

Dans le cadre de ces competitions les sportifs roumains ont obtenu des resultats notables qui ont été apprécié, dans des travaux de spécialités, par des diplômes ou des trophées accordés par les organisations sportives de Frances, une partie de ces documents se gardant dans le Musée du Sport.

Fig. 1. – Echipa României cu ocazia participării la reuniunea organizată de Federația de Educație Fizică din Franța și Concursul Internațional de la Rouen. 19–21 mai 1923.

- L'équipe de la Roumanie participante à la réunion organisée par la Fédération d'Education Physique de France et au concours international de Rouen, le 19–21 mai 1923.

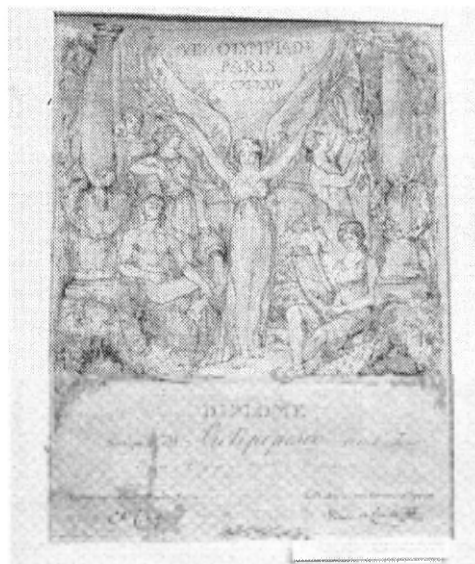
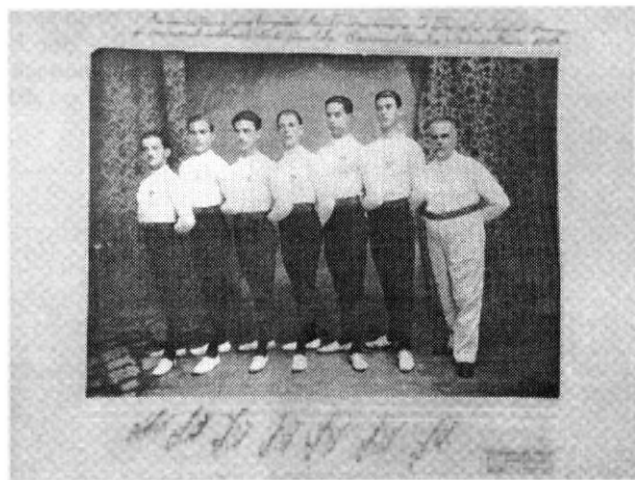

Fig. 2. – Diploma acordată de Pierre de Coubertine căpitanului echipei de fotbal al României, Tase Protopopescu, la Olimpiada de la Paris, 1924.

- La diplôme accordé par Pierre de Coubertin au capitaine de l'équipe de football de la Roumanie, Tase Protopopescu, à l'Olympiade de Paris, en 1924.

Fig. 3. – Cupa celui de-al XIII-lea raliu automobilistic de la Monte Carlo, 1934.

- La coupe de XIII-ème rallye d'automobiles de Monte Carlo, 1934.

Fig. 4. – Cupa „Louis Barthou” decernată
federației române de rugby în 1936.
– La coupe «Louis Barthou»
décernée à la Fédération Roumanie
de Rugby, en 1936.

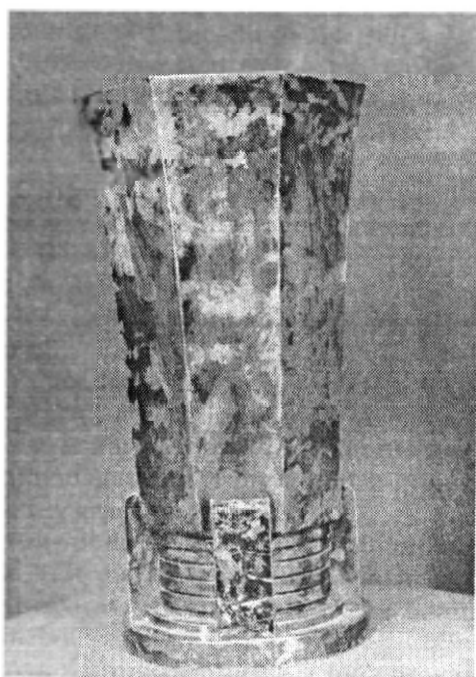

Fig. 5. – Trofeul „Premiul învingătorului”
decernat lui Henri Rang la Concursul
Hipic Internațional de la Paris, 1937.
– Le trophée «Le prix des Vainqueurs»
décerné à Henri Rang au Concours
Hippique International de Paris, 1937.

Fig. 6. – Statuetă „Le tenis” autor Lou
Moreau, conferită sportivilor româr
– La statuette «le Tennis» de Lot
Moreau accordée aux sportifs ro
mains.

MISIUNEA AERONAUTICĂ FRANCEZĂ ÎN ROMÂNIA (1916-1917)

Valeriu Avram

La intrarea României în războiul reîntregirii, Corpul de Aviație român avea în dotare 44 de avioane învechite, nearmate, din care erau bune de zbor numai 24 (1 Aviatik, 8 Maurice Farman, 5 Bleriot, 1 H.F. 20, 4 Morane Saulnier, 4 Voisin 3/5, 1 Caudron G.3).

Cu un efectiv de 1293 oameni din care 130 de ofițeri, 316 subofițeri și sergenți-instructori, restul reprezenta trupa aeronautică română avea un deficit de 1462 oameni. Chiar în aceste condiții dificile, aviația militară a intrat în luptă, repartitia unităților fiind următoarea:

Grupul 1 escadrile constituit la sfârșitul lunii august 1916 a fost pus la dispoziția Armatei I române. La 8 septembrie 1916, personalul navigant având în dotare 1 Morane Sagulnier, 2 M. Farman și 8 Voisin sub comanda căpitanului aviator Alexandru Sturdza și-a stabilit baza pe câmpul de zbor de la Tălmaciu (lângă Sibiu).

Subordonat Armatei a II-a, Grupul 2 escadrile aflat sub comanda căpitanului aviator inginer, Gheorghe Negrescu, avea în dotare 3 M. Farman, 1 Morane Saulnier, și 1 Aviatik, aerodromul grupului se afla la Băicoi.

Grupul 3 escadrile aflat la dispoziție Armatei a III-a, cu aerodromul la Băneasa, avea în subordine următoarele unități:

- Escadrila de luptă București dotată cu 2 Maurice Farman, 2 Morane Saulnier și 4 Voisin;

- Escadrila Budești care avea în dotare 1 M. Farman și 1 H. Farman 20.

- Escadrila Alexandria era dotată cu 1 M. Farman și 1 H. Farman.

Grupul 4 escadrile atașat Armatei de nord dispunea de un singur avion - un M. Farman pilotat de singurul pilot al unității, căpitanul aviator Haralambie Giossanu, comandantul grupului. Aerodromul de bază se afla la marginea orașului Piatra Neamț.

Corpul de Aviația român comandat de maiorul Gheorghe Rujinski, ofițer de stat major, a trebuit să facă față unui adversar redutabil, bine dotat cu aparate de zbor, la care se adaugă experiența dobândită în doi ani de război.

Aviația austro-ungară a mobilizat pe frontul românesc circa 80 de avioane de recunoaștere și bombardament ușor grupate în 5 escadrile:

Feldfliegerkompanie-Flik 1, 13, 22, 23 și 32, în cursul lunii septembrie vor fi aduse pe frontul românesc și alte unități de aviație retrase de pe frontul italian și rus. Aerodromurile acestora se găseau la Tg. Secuiesc, Covasna, Câmpulung Moldovenesc, Gălănești etc. Avioanele de recunoaștere și bombardament ușor austro-ungare, tip Knoller, Hansa Brandenburg C.I., Lloyd C.III au executat din primele zile ale războiului bombardamente asupra orașului Piatra Neamț și a satelor din jur, producând victime în rândul populației civile.

Aviația germană cu bazele în Bulgaria, dispunea de 180 de avioane de recunoaștere și bombardament, de vânătoare, la care se adăuga o escadrilă de hidroavioane cu baza la Varna, precum și două zeppeline. Portul Constanța și Bucureștiul au fost bombardate aproape neîntrerupt chiar din primele zile ale războiului continuând cu o maximă intensitate în luna septembrie 1916.

Cu toată disproporția existentă, aviația română a fost deosebit de activă, echipajele Grupului 1 escadrile formate din sublt.pilot Petre Crețu, pilot-soldat observator Hurbert, sergent pilot Ioan Gruia - plutonier observator Constantin Șerban, sublt. pilot Adrian Cașolțeanu - sublt.obs. Theodor Radu, au executat în zilele de 4, 6, 9 și 11 septembrie 1916, bombardamente în liniile inamice, bombele românești au lovit depozite de muniții, noduri de comunicații și concentrări de trupe. Și echipajele Grupului 3 au bombardat vasele austriece aflate pe Dunăre, sergentul observator Ceraianu a scufundat un vas, iar echipajul format din plut. Nicolae Tănase - serg. observator Zgabercea a scufundat câteva șleपुरi încărcate cu muniții. În timpul luptelor de la Flămânda, locotenent aviator Panait Cholei și echipajele subordonate, au bombardat și mitraliat trupele germano-bulgare, orașele Șistov, Rusciuk și Rahova au fost bombardate în repetate rânduri.

Cu tot acest efort extraordinar armata și aviația română copleșite de forțele inamice a cerut ajutorul aliaților. La cererea guvernului român de a detașa pe lângă Marele Cartier General o misiune militară condusă de un general, guvernul francez a răspuns pozitiv trimițând în România un număr important de ofițeri și subofițeri, alți specialiști, comandați de generalul Henri Mathias Berthelot.

Misiunea militară franceză a fost precedată de venirea în țara noastră, în perioada 16 iulie-12 august 1916, a primilor aviatori francezi: locotenentii Jules de Larenthy de Tholozan și René Chambe, sergentul pilot Adam Gilbert și mecanicii Billet și Derozier.

Într-o telegramă trimisă din Paris, colonelul Vasile Rudeanu, șeful Misiunii militare române din Franța, arăta că, începând cu 4 octombrie 1916, plecaseră în România un număr de 87 de piloți și observatori, din care 42 erau ofițeri, 36 caporali și 162 soldați și civili, specialiști în domeniul aviației militare (armament, transmisiuni, aerostație, mecanică, fotografie aeriană, etc.). Aviatorii și specialiștii francezi s-au integral im-

diat în escadrilele românești, formând echipaje mixte și îndeplinind misiuni periculoase: recunoașteri în spatele liniilor inamice, bombardamente, lupte aeriene. La 12 octombrie 1916, prin Ordinul nr. 645 al Comandamentului Corpului de Aviație român, locotenentul René Chambe prelua comanda primei escadrile de vânătoare, dotată cu 6 avioane Nieuport 11 B.B., având misiunea să apere orașul București de atacurile aviației germane și ale zeppelinelor. Totodată, lt. Larenthy de Tholozan a fost numit comandantul aviației de recunoaștere. Câteva zile mai târziu, prin Înalt Ordin de Zi nr. 11 din 17 octombrie 1916, maiorul aviator de Malherbe a fost numit comandantul aviației militare române, maiorul Gheorghe Rujinski devenind locțiitorul său în probleme administrative.

În perioada 1 august 1916-1 ianuarie 1917 a sosit din Franța un lot de noi avioane: 11 Breguet tip V; 12 Breguet-Michelin de bombardament, unele fiind armate cu tunuri de 37 mm; 10 Caudron G.4 de recunoaștere îndepărtată (bimotoare); 18 Nieuport B.B., 10 Nieuport tip XXI (de vânătoare); 91 Farman tip 40, 42 de recunoaștere și bombardament ușor. Se adăugau câteva mii de bombe de avion de tipurile Gros (10 kg) și Michelin (10-12kg.), aparate foto, 79 mitraliere de avion Lewis, motoare și piese de schimb, aparate T.F.F. și baloane captive Caquot.

În cursul lunilor octombrie și noiembrie 1916, zborurile aviatorilor francezi pe frontul românesc s-au intensificat, prin misiunile îndeplinite ei au reușit să împiedice acțiunile aviației germane și austro-ungare.

La 19 noiembrie 1916, locotenentul Mahieu din Grupul de aviație Băneasa a atacat o formație de avioane germane Taube, care s-au retras în Bulgaria. Pilotul francez a reușit să doboare două avioane inamice deasupra localității Drama, deschizând astfel șirul victoriilor aeriene ale Misiunii aeronautice franceze din România.

Presiunea tot mai mare exercitată de trupele inamice pe frontul sudic a determinat M.C.G. român să ordone, la 26 noiembrie 1916, punerea la dispoziția Grupului de armate comandate de generalul Constantin Prezan a unei formații de nouă avioane, alcătuită din șase Farman-40 și trei Nieuport B.B., comandată de maiorul Gabriel Cochet. Echipajele acestei unități urmau să execute misiuni de bombardament asupra inamicului și să contribuie la apărarea Capitalei. În prima zi a "Bătăliei pentru București" (28 noiembrie 1916), aviatorii francezi au îndeplinit numeroase misiuni. Astfel, echipajul format din sergentul pilot du Plan și sublocotenentul observator Laperotte a survolat, între orele 14.10-15.30, zona Drăgănești-Așan Aga. Aparatul, puternic mitraliat de trupele terestre și de A.A., a fost lovit de 28 de gloanțe și schije, care i-au avariat grav stabilizatorul. Din cauza celui, recunoașterea s-a făcut la doar 300 metri altitudine. A patra misiune a zilei a fost îndeplinită de echipajul format din sergentul pilot Bourgeois și lt. observator De la Perelle, care a coborât până la 100 metri altitudine. A fost survolată zona Băneasa (către Giurgiu) - Ghimpați-Asan Aga-Putineiu. Ulmeni-Poseștii Noi, Bateriile A.A.

de la Zimnicea și trupele terestre ale inamicului au deschis un foc foarte puternic, aparatul fiind lovit de 17 gloanțe și schije, inclusiv în carterul motorului. Ultima misiunea a revenit neobositului echipaj format din lt. Goulin și sublt. observator Lebrun, acesta din urmă fiind rănit de un glonț, în timp ce mitralia trupele bulgare. "Bătălia de la București" s-a încheiat la 6 decembrie 1916, prin retragerea trupelor române și a guvernului în Moldova. Corpul de Aviație român și-a stabilit noul sediu la Iași. Orașele Tecuci, Galați și Bacău vor deveni astfel principalele baze ale aviației militare române.

Prin completarea cadrelor Misiunii aeronauticii franceze și numirea la conducerea ei a lt. colonelului aviator de Vergnette de la Motte, aviația română a luat o opțiune majoră spre o reorganizare eficientă. Desemnat director al aeronauticii din cadrul Marelui Cartier General, român, lt. colonelul De Vergnette a reorganizat aviația română în trei grupuri: Grupul 1 aeronautic, cu sediul la Bacău, comandat de căpitanul aviator Alexandru Sturdza a fost repartizat Armatei a II-a. El avea în componență escadrilele F.2 de recunoaștere (comandant, căpitan ing. Gheorghe Negrescu), la Onești, F.6 de recunoaștere (comandant, căpitanul Scarlat Ștefănescu), la Garbovanul și N.1 de vânătoare (comandant, căpitanul René Chambe). Grupul dispunea de 21 de avioane tip F. 40, 42, 60 de recunoaștere și bombardament ușor și Nieuport tip XI și XXI de vânătoare. Grupul 2 aeronautic dispunea, în total de 40 de avioane. Era comandat de căpitanul (ulterior avansat la gradul de maior) Andrei Popovici, cu sediul la Tecuci și se afla la dispoziția Armatei I. Avea în componență escadrilele F. 4 (comandant, căpitanul H. Glossam), la Tecuci; F.7 (comandant, căpitanul Andrei Goulin), F.9 (comandant, căpitanul de Fraguier) la Călmățui, Escadrila nr. 3 (comandant, căpitanul Maurice Goud) și N 11 (comandant, căpitanul av. ing. Ștefan Protopopescu) cu aerodromurile la Tecuci, respectiv, la Domnești. Grupul mai dispunea de patru avioane bimotoare Caudron G.4. de recunoaștere îndepărtată și bombardament, unitate comandată de lt. Bonneton. Grupul 3 aeronautic (comandant, căpitanul - avansat ulterior la gradul de maior - Nicolae Capșa), cu sediul la Galați, a fost pus la dispoziția Armatei a IV-a rusă. Era constituit din escadrilele F.5 (comandant, căpitanul de marină aviator, Radu Irimescu) cu aerodromul la Slobozia și B.M. 8- de bombardament, având în componență avioane de bombardament Breguet și Breguet-Michelin, unele dintre ele dotate cu tunuri tip Hotchkiss de 37 mm. Comandantul acestei ultime escadrile, locotenentul Armand Delas, a desfășurat o intensă activitate de pregătire a piloților români, pentru ca acești să poată zbura și lupta cu astfel de avioane dificile. Escadrila N.10 de vânătoare (comandant, căpitanul Blery), cu aerodromul la Galați și apoi la Vânători (ca și B.M.8) asigură apărarea orașului Galați de atacul avioanelor germane de bombardament. Acestea aveau un aerodrom modern la Brăila, unde se afla pe Lacul Sărat și o escadrilă de hidroavioane. Grupul 3 aeronautic dispunea de 18-20 de

avioane. Ofițerii francezi din cadrul Misiunii aeronautice au fost numiți în funcții importante în cadrul aviației române. Astfel, căpitanul de Larenthy Tholozan a fost numit adjunct tehnic al Secției de aviației din M.C.G. român, lt. Albert Lataste, locțiitor al comandantului Grupului 2 aeronautic, iar lt. Meyer, locțiitor al căpitanului Nicolae Capșa. Așadar, comenzile grupurilor, ale școlilor de pilotaj și ale unor escadrile (F.2, F.4, F.5, F.6, N.11) au revenit aviatorilor români. Celelalte au fost încredințate aviatorilor francezi.

Odată stabilizat frontul pe Siret, activitatea aviației române și a echipajelor franceze s-a intensificat. În ziua de 23 decembrie 1916, echipajul format din sergentul pilot James Texier și lt. observator Lucy Roger, aflat la bordul unui Nieuport biloc englezesc, cu nr. 3978, a atacat deasupra satului Roșioru din apropierea orașului Râmnicu-Sărat un Aviatik german, pe care l-a doborât în flăcări. La 12 februarie 1917, caporalul Henri Manchoulas din escadrila N.3 doboră în luptă aeriană un avion de recunoaștere german tip L.V.G., care s-a prăbușit la nord de Focșani. Două zile mai târziu, camaradul său, adjutantul Charles Révol-Tissot a lovit un Albatros german, care s-a prăbușit în flăcări în liniile noastre, în zona localității Diocheți. Plecat într-o misiune de supraveghere a frontului în dimineața zilei de 23 februarie, sergentul James Texier din Escadrila N.3, a salvat echipajul românesc format din plutonierul pilot Tase Rotaru și sublt.observator, Ermil Gheorghiu, din Escadrila F.4, aflat într-o misiune de recunoaștere în liniile inamice. Echipajul unui avion german L.V.G., armat cu două mitraliere deschisese un foc precis, lovind avionul nostru de tip F.40 în aripi și carlingă. În acele momente critice, vânătorul francez a atacat cu mult curaj, doborând avionul inamic, care s-a prăbușit în apropiere de Focșani.

Luna martie a fost deosebit de friguroasă, cu timp nefavorabil. Aviatorii francezi, ca dealtfel și camarazii lor români, au executat misiuni de luptă în fiecare oră bună de zbor. La 7 martie 1917, căpitanul Micheletti, locotenentul Mihăilescu și adjutantul Brun, din Escadrila N.1, au atacat la sol, cu mitraliere de bord trupele austro-ungare ale Diviziiei 71 infanterie, producându-le pierderi importante.

Ziua de 13 aprilie 1917 înregistra încă o pagină de vitejie înscrisă de piloții Escadrilei N.3. La ora 17.45, Révol-Tissot a interceptat în zona Pădurea Neagră un avion german, pe care l-a atacat fulgerător, trăgând în el 100 de cartușe și raportând cea de a doua victorie, faptă răsplătită prin avansarea sa la gradul de sublocotenent. Trei zile mai târziu, caporalul Theron doboră un avion de vânătoare Fokker, care s-a prăbușit la Biliiești. În după-amiaza zilei de 16 aprilie, piloții Theron și Révol-Tissot au atacat un Albatros german, care a căzut lângă Focșani. Echipajele franceze din Escadrila B.M. 8 au bombardat în ziua de 19 mai 1917, pe un vânt puternic, docurile și rezervoarele de petrol din pertul Brăila. Cele 100 bombe Michelin lansate au lovit în plin două mari rezervoare de petrol, care au

luat foc, un siloz și câteva mici vase. O escadrilă germană de vânătoare, decolată de pe aerodromul de la Lacul Sărat, a atacat bombardierele și deasupra Brăilei s-a încins o luptă crâncenă între aparatele inamice și avioanele de însoțire. Locotenentul Vasile Craiu și adjutantul De Bentzmann din Escadrila N. 10 au avariat două avioane Fokker.

O misiune extraordinară a fost cea din după amiaza zilei de 25 mai 1917, îndeplinită de personalul navigant al Escadrilei B.M. 8. La ora 17.05 au decolat de pe aerodromul de la Vânători echipajele: caporal pilot Enel - soldat bombardier Siguret și caporalul pilot Pigrenel - soldat mitralior Maringer, cu misiunea de a bombarda gara Traian și trenurile militare. Formația era apărată de echipajul căpitan pilot Delas - soldat canonicier Bost, care participa la misiune, cu un avion BR nr. 572 armat cu un tun de 37 mm. Bombele lansate au produs mari distrugerii, însă formația fiind atacată de Aviatik-uri de vânătoare, avionul BR. nr. 256, pilotat de caporalul Pigrenel a fost atins de gloanțele inamice. În acele momente grele, canonicierul Bost a deschis focul cu tunul de bord. Un Aviatik, lovit de schije obuzului, a făcut o întoarcere bruscă, căzând aproape la verticală. Dar, în apropiere de pământ, acesta s-a redresat și a dispărut pentru câteva minute, ca să se reîntoarcă însoțit de alte trei Fokkere. Lupta devenise disperată. Cerul bubuia de exploziile obuzelor tunului de 37 mm. Alarmati, au sosit și piloții români: locotenentul Vasile Craiu și plutonierul T.R. Marin Popescu, ași ai aviației române de vânătoare, care patrulau în zonă. Cei doi vânători români atacă în forță, un Fokker lovit de lt. Craiu a părăsit câmpul de luptă; bombardierele cu echipajel franceze s-au reîntors la bază, dar cu avioanele ciuruite de gloanțe.

Pe frontul Armatei a II-a, în ziua de 31 mai 1917, lt. Schneider din escadrila N.1, a doborât un L.V.G., la sud de Soveja.

La începutul verii anului 1917, armata română terminase în linii mari pregătirile pentru începerea unei mari ofensive pe tot frontul. Aviația contribuise în mare măsură la obținerea de informații despre inamic, frontul fiind în totalitate fotografiat de escadrilele românești în care luptau și piloți francezi. Cu cât se apropia data prevăzută pentru declanșarea operațiunii, cu atât se intensificau misiunile de recunoaștere. La acestea participau și avioanele de vânătoare. La 24 iunie 1917, adjutantul Lamproux Donatien, din Escadrila N.1, aflat într-o astfel de misiune, a întâlnit un avion german de recunoaștere, doborându-l în zona Măxineni. A doua zi, el obținea o nouă victorie aeriană, faptă răsplătită prin decorarea sa cu medalia "Croix de Guerre avec Palmes" (Crucea de Război Francesă cu lauri). Tot în ziua de 25 iunie 1917, sergentul Manchoulas din Escadrila N.3, doboră un avion de recunoaștere german, care s-a prăbușit în liniile românești, lângă localitatea Ciuşlea.

La 30 iunie 1917 sublt. De Flers din Escadrila N.10 a atacat deasupra satului Independența (jud. Ialomița) un avion german, doborându-l în flăcări. La 8 iulie, adjutantul Pierre Alexandre, aflat la manșa unui avion

bimotor Caudron G.4, a fost atacat de 15 ori de un vânător german. Dând dovadă de mult curaj și măiestrie în arta pilotajului, aviatorul francez a reușit să-și învingă adversarul, al cărui aparat s-a zdrobit de sol.

Luptele aeriene se desfășurau zilnic, bătăliile de la Mărăști și Mărășești au solicitat din plin escadrilele româno-franceze. La 20 iulie, căpitanul Gond, pilotând Nieuport-ul nr. 1909 doboră la ora 9,15 dimineața un avion german, care s-a prăbușit lângă satul Ciulea. În data de 7 august, adjutantul James Texier și plutonierul Marin Popescu (din N. 11) în urma unui atac perfect sincronizat au doborât un Fokker, care s-a prăbușit în flăcări la Făurei, pe malul Putnei.

8 august 1917 a fost ziua unor noi victorii aeriene pe frontul românesc. Echipajul format din lt. Bonneton, pilot și sublt. Nederval (lituanian de origine) observator, în timp ce zbura cu avionul Caudron G.4 nr. 1814, a descoperit un avion de vânătoare inamic ce atacase un balon captiv românesc. Echipajul francez a intervenit imediat și după o luptă foarte strânsă, avionul inamic a fost doborât, căzând la nord de Mărășești. Tot în această zi, lt. Brullard, din Escadrila N.1, aflat într-o misiune de patrulare, a interceptat un avion austro-ungar tip Hansa Brandenburg C.1, doborându-l în apropiere de satul Harja.

În timpul marilor bătălii din vara anului 1917 de la Mărășești, Mărăști și Oituz s-au remarcat prin curajul lor aviatorii Marius Lafarge, sergentul De Triquerville din F.6, locotenentii Roger Lucy, Albert Brissaud din F. 2 și Laperotte din F.6, observatori aerieni. Acești străluciți zburători francezi, făcând echipaje mixte cu aviatorii români, au executat misiuni deosebit de periculoase, fotografiind de la înălțime mică pozițiile inamice lovite de artileria română de pe Valea Cașinului și Valea Putnei. Ei au coborât de cele mai multe ori până la 500 m, devenind ținte vulnerabile tirului pornit de la sol. Nu de puține ori s-au întors din misiuni cu avioanele ciuruite de gloanțele inamice. la 16 august 1917, căpitanul Gond obținea cea de-a doua sa victorie aeriană, doborând deasupra orașului Bârlad un avion german. Escadrila N. 3 pierde în schimb un admirabil luptător, pe adjutantul James Texier, rănit mortal într-o luptă aeriană. Dând dovadă de o tărie de caracter extraordinară, aproape inconștient, el a venit pe aerodrom și a aterizat perfect, salvând aparatul, apoi a închis ochii pentru totdeauna. Regele Ferdinand l-a decorat pe eroul francez cu "Virtutea militară de Aur" clasa I-a, iar căpitanul Gond cu ordinul "Steaua României" cu spade, în grad de ofițer.

În ziua de 8 septembrie, căpitanul Micheletti, din Escadrila N.1 s-a infruntat cu un avion inamic deasupra Măgurii Cașinului, obținând o frumoasă victorie. La rândul său, lt. Brulland înregistra două victorii aeriene în zilele de 8 și 9 septembrie 1917, îmbogățind astfel palmaresul aviatorilor celebrei Escadrile N. 1, comandată de căpitanul René Chambe.

După încheierea acțiunilor de amploare care au intrat în istorie sub denumirea "bătăliile de la Mărăști-Mărășești-Oituz", activitatea aviatorilor francezi s-a desfășurat cu același elan și sacrificiu, până la încheierea

ostilităților, în decembrie 1917. La 29 octombrie 1917, căpitanul Micheletti și locotenentul Bonneton, aflați în patrulare, au doborât un avion Hansa Brandenburg C.I. Era cea de a 29-a victorie aeriană obținută de aviatorii francezi pe frontul românesc.

În timpul războiului de reîntregire au sosit în România și alți piloți francezi. Dispunem astăzi de o evidență clară a membrilor Misiunii aeronautice. În vara anului 1917, aceasta era formată din 60 de ofițeri, 25 adjutanți, 50 de sergenți, 49 caporali și 119 soldați, deci un total de 303 oameni. Pentru fapte de arme deosebite, patru aviatori francezi au fost decorați cu cel mai înalt ordin românesc, Ordinul militar "Mihai Viteazul" clasa a III-a: căpitanul Maurice Gond, comandantul Escadrilei N. 3, căpitanul Charles Mallet din Escadrila N.1 (și comandant pentru o perioadă de timp al Escadrilei N.3), căpitanul Augustin de Mailly-Nesle și locotenentul Lucy Roger.

În campania din 1916-1917, Misiunea aeronautică franceză și-a dat tributul de sânge pentru cauza victoriei. Au căzut la datorie sublt. Cordonier și adjutantul James Texier, numele lor fiind înscrise la loc de cinste pe Monumentul Eroilor Aerului din București.

Deși România a fost silită, ca urmare a păcii separate ruso-germane de la Brest-Litovsk, să încheie armistițiul de la Focșani cu Puterile Centrale (9 decembrie 1917), guvernul român a acționat în așa fel încât o bună parte a aviatorilor francezi au rămas în activitate până la 28 februarie 1918. la această dată, Misiunea franceză se reîntoarce în patrie. Salutul de despărțire al aviatorilor francezi a fost: "La revedere! Pe curând, ca învingătorii!"

NOTE

Arhiva Ministerului Apărării Naționale, Fond "Direcția Aeronautică", dosarele: 12, 16, 18, 21, 36, 40, 138.

LA MISSION AERONAUTIQUE FRANCAISE EN ROUMANIE (1916-1917)

Résumé

C'est durant la nuit de 27 août 1916 que la Roumanie quitte son état de neutralité dans lequel elle se trouvait depuis le début des hostilités de la Première Guerre Mondiale. Comme alliée de l'Entente, elle déclenche une forte offensive contre les forces d'Autriche-Hongrie de Transylvanie, en visant de libération de cette ancienne province roumaine.

La situation particulièrement difficile pour la Roumanie détermine la Gouverne de Bucharest de demander l'aide immédiat de la France, avec laquelle existait déjà, depuis 8 mars 1916, une Convention militaire.

Les français joueront un rôle bien important dans la réorganisation de l'Aéronautique militaire roumaine. C'est ainsi en octobre 1916 que le major de Malherbe est nommé à la commande de l'Aviation militaire roumaine. Il sera remplacé en decembre la meme anne, par le lt. colonel De Vergnette de la Motte, piloe de guerre avec beaucoup d'espérience, ancien commandant de l'Escadrille M.S. 23 de l'aviation francais sur le Front d'Ouest, l'auteur de la deuxième victoire aérienne pour la France pendant la Premiere Guerre Mondiale.

Le bilan de la participation des membres de la Mission aéronautique française: 40 pilotes et 20 observateurs aux batailles sur le front roumain en 1916-1917 est inséré dans le bilan général de l'activité de l'Aéronautique roumanins dans la Premiere Guerre Mondiale. Les aviateurs francais abattu 28 avions ennemis.

MĂRTURII DIN PATRIMONIUL MUZEULUI NAȚIONAL DE ISTORIE A ROMÂNIEI PRIVIND UNIREA BASARABIEI CU ROMÂNIA

Cornelia Apostol

Actul Unirii din 27 martie 1918, în urma căruia Basarabia a revenit la Țara - Mamă, va rămâne încrestat cu litere de aur în letopisețele neamului românesc¹, scria în a sa Istorie a Basarabiei, Ion Nistor. Fiind unul din artizanii de seamă ai evenimentului ce și-a găsit împlinirea la Chișinău, în ziua de 27 martie 1918, istoricul și omul politic scria în continuare: "cade în sarcina istoricilor de mai târziu, când evenimentele actuale vor fi primită perspectiva cuvenită, când se vor cunoaște frământările și zbuciumările de azi în toate amănuntele lor, ca să le pună cuvenita legătură cu întreaga noastră dezvoltare istorică și să le aprecieze după merit deopotrivă cu făuritorii lor"².

De-a lungul anilor, patrimoniul Muzeului Național de Istorie a României s-a îmbogățit cu o serie de documente de o valoare istorică și documentară deosebită, unele în strânsă legătură cu acest moment al istoriei noastre naționale. După ce timp de aproape douăzeci de ani au stat în depozite, acum, ele și-au găsit locul firesc în expozițiile muzeului, consutuindu-se într-o imagine grăitoare a faptelor istorice din primăvara anului 1918.

În comunicarea de față ne-am propus să ne oprim asupra a cinci documente, care sunt: Declarația Sfatului Țării din 24 Ianuarie 1918³; Scrisoarea lui Alexandru Marghiloman către arhiepiscopul Chișinăului, Gurie, din aprilie 1914⁴; Carte de vizită a arhiepiscopului și mitropolitului Chișinăului, Gurie⁵; Actul Unirii Basarabiei cu Roinânia, votat de Sfatul Țării la 27 martie 1918⁶; și Telegrama adresată de Ion Inculeț regelui Ferdinand al României la 11 Aprilie 1918⁷.

Documentele sus-menționate prezintă un interes aparte în fondul nostru documentar istoric și se impune să subliniem câteva din argumentele ce susțin această afirmație: în primul rând, ele marchează prin conținutul lor momente importante în desfășurarea procesului istoric al înlăturării unirii de la 27 martie 1918, începând cu ziua de 24 Ianuarie - zi cu adânci semnificații în lupta românilor pentru unire, continuând apoi cu pregătirile adunării solemne din 27 martie și în sfârșit ședința Sfatului Țării; totodată, documentele sunt legate și aduc în prim plan, personalități istorice de prim rang ce au avut un rol important în înlăturarea unirii.

cum au fost: regele Ferdinand al României, Ion Inculeț, președinte al Sfatului Țării de la Chișinău, Alexandru Marghiloman, prim-ministru al României; arhiepiscopul Chișinăului și Hotinului și mitropolit al Chișinăului, Gurie Grosu. Valoarea lor este incontestabilă și datorită faptului că sunt puține documentele care se păstrează în legătură cu acest moment al istoriei Marii Uniri din 1918 și cu atât mai puține cele ce au intrat în circuitul muzeistic fiind prezentate publicului larg; proveniența documentelor este un alt punct, care face ca ele să fie cu atât mai prețioase pentru noi, cu cât aflăm că, în totalitatea lor, documentele au fost achiziționate de la persoane particulare în anii 1974 și 1976. Documentele sunt importante și pentru fondul documentar muzeistic, ele venind să reliefeze aspecte importante din procesul istoric al unirii Basarabiei cu România în 1918.

Urmând ordinea cronologică a desfășurării evenimentelor, primul document asupra cărui ne oprim este Declarația Sfatului Țării privind proclamarea neatârării Republicii Moldovenești⁸ (fig. 1). Adresându-se moldovenilor și noroadelor înfrățite ale Republicii Moldovenești, Sfatul Țării, pornind de la condițiile concrete ale momentului, proclama la 24 ianuarie 1918 independența Republicii Democratice Moldovenești; în Declarație se subliniază: "... noi suntem siliți să ne proclamăm, în unire cu voința norodului - Republica Democratică Moldovenească, slobodă, desine stătătoare și neatârnată, având ea singura dreptul de a-și hotări soarta în viitor"⁹ și se continua prin sublinierea câtorva idei și aspecte de stringentă actualitate în acea etapă ce vor fi urmărite în politica sa launtrică și din afară. Oprindu-se la momentul și cauzele intrării armatei române în Basarabia - Divizia a XI-a română, condusă de generalul Ernest Broșteanu¹⁰, documentul subliniază: "Prin venirea oștilor frățești române pe pământul Republicii noastre s-a întocmit o stare prielnică pentru munca harnică și orânduită pe toate ogoarele vieții. Oștile românești au venit să apere drumurile de fier și magazinele de piine pentru front, dar ființa lor pe pământul nostru ajută la așezarea rândulelii în țară..."¹¹. Declarația sa se încheia cu un apel "noi vă chemăm pe toți spre unire, spre muncă pașnică și liniște, pentru binele tuturor noroadelor Republicii Democratice Moldovenești, de acum și pururea neatârnată"¹². Documentul, foaie volantă, poartă și o semnătură autografă "N.T. Păduraru. 1918"; este tipărit cu tuș negru pe hârtie albă, ușor îngălbenită de vreme; are dimensiunile 44 x 30 cm și a fost achiziționat de la domnul Nitreanu Nicolae în anul 1976¹³.

În anul 1974 erau achiziționate de la doamna Ana Alexandrina Crăciun, împreună cu alte documente și două manuscrise legate de pregătirile pentru adunarea solemnă a Sfatului Țării din 27 martie/9 aprilie 1918 de la Chișinău¹⁴. Este o corespondență între primul ministru al României, Alexandru Marghiloman și arhiepiscopul Chișinăului și Hotinului, Gurie, în legătură cu participarea lui Alexandru Marghiloman

la ședința din 27 martie 1918 a Sfatului Țării. În scrisoarea lui Al. Marghiloman din ziua de vineri, 4 aprilie 1918, cu o adnotare făcută duminică, 6 aprilie, se subliniază dorința sa, în cazul participării, de a lua cuvântul în numele Guvernului României, la adunarea de la Chișinău¹⁵. Răspunsul arhiepiscopului și mitropolitului Chișinăului, Gurie, este dat pe o carte de vizită a acestuia, pe care sunt scrise câteva rânduri, prin care i se face cunoscut omului politic de la București faptul "că ne-ar face o mare plăcere și veți avea un mare folos, dacă veți lua cuvântul la ședința Sfatului Țării, care va avea loc în sala istorică, la ora 10 în ziua de 27/9 aprilie"¹⁶. Cele două manuscrise (primul scris cu cerneală neagră pe hârtie albă, dimensiuni: 26 x 22 cm, 1 filă, scrisă recto, poartă semnătura autografa a lui Al. Marghiloman¹⁷; cel de-al doilea - cartea de vizită - din carton, pe care este imprimat cu tuș negru "GURIE ARHIEPISCOPUL CHIȘINĂULUI ȘI HOTINULUI" și text manuscris, cu cerneală neagră: dimensiuni: 10 x 6.5 cm și este însoțită de plic, pe care este scris numele adresantului - Al. Marghiloman¹⁸.

Continuând firul cronologic al prezentării documentelor, am ajuns la "Actul Unirii votat la 27 martie st.v. 1918"¹⁹ (fig. 2). El marchează împlinirea momentului sacru, când în ședința solemnă a Sfatului Țării se vota Unirea Basarabiei cu România. "În numele poporului Basarabiei, Sfatul Țării declara Republica Democratică Moldovenească (Basarabia), în hotarele ei dintre Prut, Nistru, Dunăre, Marea Neagră și vechile granițe cu Austria, ruptă de Rusia acum 100 de ani din trupul vechii Moldove, în puterea dreptului istoric și dreptului de neam, pe baza principiului ca noroadale singure să-și hotărască soarta lor de azi înainte și pentru totdeauna, se Unește cu Mama Sa România. Trăiască Unirea Basarabiei cu România de-a pururi și totdeauna! Președintele Sfatului Țării, Ion Inculeț; Vice-președinte Pan Halippa; secretarul Sfatului Țării - I. Buzdugan"²⁰.

Nu ne vom opri asupra importanței și implicațiilor actului de la 27 martie 1918 de la Chișinău, decât pentru a-i cita pe același martor ocular cum singur se definește Ion Nistor și care scria într-un articol publicat în ziarul lui Onisifor Ghibu, "România Nouă". "Proclamarea aceasta constituie unul dintre cele mai mari, mai remarcabile și mai fericite evenimente din întreg trecutul neamului nostru. Ferice de frații basarabeni care din prinosul însuflețirii și dragostei lor de neam și de țară, au izbutit să împletească din nou legăturile sfrești între Basarabia și România..."²¹.

Revenind la documentul nostru, precizăm că este o foaie volantă, hârtie albă, pe care s-a imprimat cu tuș negru textul citat; are un chenar negru cu motive ornamentale specific basarabene; sus, scris cu litere mari BASARABIA și dedesubt, într-un medalion, portretul regelui întregitor de țară, Ferdinand, purtând coroana regală și având semnătura autografa mai jos, De o parte și de alta a textului, tot în medalioane, portretele domnilor Moldovei, Ștefan cel Mare (1457-1504) și Dimitrie Cantemir (1710-1711), iar jos, în centrul inscripția de la Cetatea Albă din 1476; de-o parte

și de alta versuri de C. Zarida Sylva, în stânga: "Bucurați-vă surori mândre și vă înveseliți/ Împreună regăsirea, lângă maica ce iubiți/Jucați hora înfrățirii cu flăcăi dintre stejari/ Hora Sfântă a zdrobirii, Hora ROMÂNIEI MARI" și în dreapta: "Iar când falnic viitorul, va păstra în veci solia/Basarabia rămâne pe veci a țării noastre rai; Ca în hrisoave să rămâe Ferdinand și cu Maria, / Prea slăviți în România, pe altarul lui Mihai / C. Zarida Sylva". Pe document a fost aplicat, în dreapta, un sigiliu de ceară roșie, pe un șnur din mătase tricoloră (roșu, galben, albastru), din păcate sigiliul este deteriorat, dar putem considera că este sigiliul Sfatului Țării. Dimensiuni: 38 x 24,5 cm. A fost donat muzeului nostru de Dionisie Zagovodnâi, în anul 1976²².

Având în vedere elementele de mai sus, considerăm că aceste foi volante au fost realizate mai târziu, probabil în strânsă legătură cu proclamarea regatului României, în octombrie 1922 și cu manifestările ce au avut loc cu acel prilej.

Ultimul document prezentat este telegrama adresată de Ion Inculeț, președinte al Sfatului Țării de la Chișinău, regelui Ferdinand al României, la Iași în ziua de 11 aprilie 1918²³. În textul telegramei, exprimându-se marea bucurie a unirii, se arată că "în numele Sfatului Țării care reprezenta poporul românesc din Basarabia dezrobite de jugul secular aduc Majestății Voastre expresiunea credinței neclintite a întregului popor românesc din Moldova răsăriteană". Totodată se subliniază convingerea că "în unire cu țara mamă vede cheazășia dezvoltării sale libere și calea neînduplecată spre cultura națională și dreptate socială"²⁴. Documentul este scris pe formular tip, pe care este aplicat pe banda dactilografiată, textul telegramei; dimensiuni: 27 x 21 cm, 1 filă, recto²⁵. El a fost achiziționat, împreună cu alte documente de la doamna Ana Alexandrina Crăciun în anul 1974²⁶.

Desigur, că aceste documente permit o analiză și mai pătrunzătoare a ceea ce aduc ele în contextul istoric dat, însă noi ne oprim aici, subliniind încă odată ideea că existența în patrimoniul nostru a acestor documente de o importanță remarcabilă pentru istoria zbuciumată a poporului român și a luptei sale pentru afirmarea ideilor naționale, ne îndeamnă odată în plus să ne oprim cu respect asupra lor și să ne facem o datorie de onoare din prezentarea lor. Nu putem să încheiem fără a menționa faptul că, aceste documente au fost prezentate prima dată spre vizionare cu ocazia organizării expoziției jubiliare consacrate împlinirii a 75 de ani de la marile bătălii de la Mărășești, Mărăști și Oituz din vara anului 1917, deschisă la Muzeul Național de Istorie a României, pentru ca la scurtă vreme, la 1 decembrie 1992, ele să se afle în expoziția deschisă la Chișinău și dedicată Marii Uniri din 1918.

NOTE

1. Ion Nistor, *Istoria Basarabiei*, București, 1991, p. 289.
2. Ibidem.
3. Muzeul Național de Istorie a României (M.N.I.R.), nr. inv. 105.564.
4. Ibidem, nr. inv. 103046.
5. Ibidem, nr. inv. 103.045
6. Ibidem, nr. inv. 102.958.
7. Ibidem, nr. inv. 86.480.
8. M.N.I.R., nr. inv. 105.564; în Ion Nistor, op.cit., p. 289; Mircea Mușat, Ion Ardeleanu, *De la statul geto-dac la statul român unitar*, București, 1983, p. 564.
9. Ibidem.
10. Ion Nistor, op.cit., p. 289; Mircea Mușat, Ion Ardeleanu, op. cit., p. 562.
11. M.N.I.R., nr. inv. 105.564.
12. Ibidem.
13. În M.N.I.R., oferta nr. 1087/1976.
14. Ibidem, oferta nr. 851/1974.
15. M.N.I.R., nr. inv. 103.046.
16. Ibidem, nr. inv. 103.045.
17. Ibidem, nr. inv. 103.046.
18. Ibidem, nr. inv. 103.045.
19. M.N.I.R., donația nr. 339/1974.
20. Ibidem, Ion Nistor, op.cit., p. 285-286; Mircea Mușat, Ion Ardeleanu, op. cit., p. 567.
21. I. Nistor, op.cit., p. 288-289.
22. În M.N.I.R., donația nr. 339/1976.
23. M.N.I.R., nr. inv. 86.480
24. Ibidem.
25. Ibidem.
26. În M.N.I.R. oferta nr. 851/1976.

**PROOFS OF THE PATRIMONY OF THE NATIONAL HISTORY
MUSEUM OF ROMANIA REGARDING THE UNIFICATION OF
BASARABIA WITH ROMANIA**

- Abstract -

The paper presents documents regarding the unification of Basarabia with Romania that took place in March, 27, 1918. These documents with an exceptional historical value were purchased by the National History Museum in 1974 and 1976. They throw light upon some very important moments in carrying out the historic process that led to the above mentioned unification.

On the other hand, outstanding figures are dealt with, who played an important role in the achievement of the unification, such as: king Ferdinand of Romania, Ion Inculeț - president of the Council of the Country of Chișinău, Alexandru Marghiloman-Prime Minister of Romania and Gurie Grosu - archbishop of Chișinău and Hotin and bishop of Chișinău.

Proclamarea neatârării Republicii Moldovenești.

Declarația Sfatului Țării.

Moldoveni și noroade înfrățite ale Republicii Moldovenești!

Marea Revoluție Rusească ne-a scos din întinericul de robie, în care am trăit atâtă amar de vreme, la calea slobozeniei, dreptății și frăției! Prin jertfa și osteneala voastră a tuturor, țară noastră, înfăptuindu-și dreptul, dobândit de revoluție, de a-și hotări singură soarta, s'a declarat Republică Democratică Slobodă.

Înfrății prin sângele, vărsat sub steagurile revoluției, noi ne-am arătat dorința neclintită să trăim în unire cu republicele, ce s'au înființat pe pământul noastre împărțirii Rusești, alcătuind totuși la un loc Marea Republică Democratică Federativă Rusească.

Dar vremurile sunt schimbătoare și împrejurările politice de azi împiedecă cu desăvârșire înfăptuirea acestei uniri. Republica Democratică a Ucrainei, vecina noastră de peste Nistru, s'a proclamat neatârnată și noi astfel ne-am trezit despărțiți de Rusia și republicolele alcătuite în vechile ei hotare.

În astfel de împrejurări și noi suntem siliți să ne proclamăm, în unire cu voinea norodului, — Republică Democratică Moldovenească, slobodă, desinostăitoare și neatârnată, având ca singur dreptul de a-și hotări soarta în viitor.

Proclamarea neatârării este o cerință politică a vremii, căci Republica Moldovenească nu mai poate aștepta dela nimeni orânduirea vieții sale și popoarele Republicii trebuie să înțeleagă, că viitorul lor atâră numai dela dărușile și că acest viitor poate să fie înfăptuit numai prin Așezământul înalt de ocărnuire — Sfatul Țării și Stăpânirea pusă de el — Sfatul Miniștrilor.

Republica Moldovenească Neatârnată își pune ca scop pacea și înțelegerea prietenească în viața politică și economică cu toate țările îndepărtate și vecine, socotind războiul ca cel mai vrăjmaș dușman al noroadelor și țărilor. Deci în politica sa din afară Republica Moldovenească Neatârnată va urmări încheierea cât mai degrabă a păcii obștei democratice, în înțelegere cu toți întovărășii.

În politica sa lăuntrică Republica Moldovenească Neatârnată, cheazășind drepturi depline tuturor națiilor, va urma mai departe cu întărirea slobozeniilor, câștigate prin revoluție și vestite prin declarația Sfatului Țării dela 2 Decembrie anul 1917.

Îndeosebi, Sfatul Țării și Sfatul miniștrilor Republicii Moldovenești se va

sili să cheme cât mai degrabă Adu-narea Poporană, pe temeiul glășuirii obștei, care va hotări desăvârșit rânduiala lăuntrică în țară și legăturile ei de unire cu alte țări dacă aceasta o va cere binele popoarelor Republicii noastre.

În al doilea rând Sfatul Țării și Sfatul miniștrilor Republicii Moldovenești Neatârnați au de grijă să hotărăscă în cel mai scurt timp treaba pământului. Acesta va trece în mâinile plugarilor fără plată, pe temeiul împărțirii drepte, după cum s'a spus în Declarația dela 2 Decembrie.

Afară de asta Sfatul Țării, și Stăpânirea Republicii Moldovenești au în vedere să lucreze în cel mai scurt timp un șlr întreg de zăcoane și măsurii, care să îndeplineze nevoile de azi ale țării, în scopul de a o scoate din bezna întinericului, sărăciei și foamii.

Moldoveni și noroade înfrățite ale Republicii Moldovenești!

— Suntem la cotitura cea mai însemnată a istoriei noastre! Dela conștiința și înțelegciunea voastră atâră viitorul țării. Prin venirea oșilor frățești române pe pământul Republicii noastre s'a întocmit o stare prielnică pentru munca harnică și orânduită pe toate ogoarele vieții. Oștile românești au venit să apere drumurile de fer și magazinele de pâine pentru front, dar linia lor pe pământul nostru ajută la așezarea rânduelii în țară și de azi înainte rădă muncii fiecăruia ceajean al Republicii este cheazășită împotriva lui: omidul raulăcătorilor.

Alt scop oștile românești pe pământul Republicii noastre nu au. Toate zvonurile, cum că Românii au venit să ne cuprindă țara și să ne stăpânească, nu se potrivească cu adevărul și împărătie de dușmanii Republicii noastre. Că oștile românești nu ne primejduesc neatârarea, slobozenia și drepturile, câștigate prin revoluție, — cheazășie pe sunt Franța, Anglia și America, cu mărturiile lor, precum și declarațiile impunităciilor Românești.

Înădă încredințați, că zidirea vieții noastre nu va fi atinată de nimeni și că nimic nu primejduește neatârarea și slobozeniile dobândite prin revoluție noi vă chemăm pe toți spre unire, spre muncă pașnică și liniște, pentru binele tuturor noroadelor Republicii Democratice Moldovenești, de acum și pururea neatârnată!

T. N. Paduraru
1917

Primită de Sfatul Țării la 24 Ianuarie 1918.

Planșa 1. — Declarația de independență — 24 ianuarie 1918, Chișinău.

— The Independence Declaration — Chișinău, January 24, 1918.

BASARABIA

forint

ACTUL UNIRII

VOTAT DE SFATUL TARII
LA 27 MARTIE ST. V. 1918.

IN NUMELE POPULUI BASARABIEI SFATUL TARII DECLARA
REPUBLICA DEMOCRATICA MOLDOVENEASCA (Basarabia)
IN HOTARELE AI CINTRE FAUT NISTRU DUNARE, MARCA
NISTRA SI VECHILE GRANITE CU AUSTRIA SI RUSSIA
ACUM O SUTA SI MAI SINE DE ANI DIN TRUPUL
VECHII MOLDOVE, IN PUTEREA DREPTULUI ISTORIC SI
DREPTULUI DE NEAM PE BAZA PRINCIPIULUI CÂNTOACA
DELE SINGURE SA SI HOTARASCA HOTARA LOR DE AZI
INAINTE SI DENTRU TOTDCAUNA, SE UNESC
CU MAMA SA ROMANIA.

TRAIASCA UNIREA BASARABIEI
CU ROMANIA

DE-A PURURI SI TOTDCAUNA!

PRESEDINTELE SFATULUI TARII,

ION INCULET
Vice-Președinte

PAN. HALIPPA

SECRETARUL SFATULUI TARII

I. BUZDUGAN.

ȘTEFAN CEL MARE

DIMITRIE CANTEMIR

1710-1711

Bucurați-vă sucuri mândre și od înviorați
împreună reușite, lângă marea cu iubiri
Jurați hora înfrăinți cu făclii dintr-o
floră sfântă a dezrobirii, hora Româ-
nii Mari.

G. Zorba Sylva.

Inscrisp. Cal. Albe 1918

Iar când fantezilor, eu găsira în veci
sufla,
Basarabia rămân pe veci alături noastre
feti;
Ca în lăcașe adărnice Ferdinand
și cu Maria,
Pea stău în România, pe altarul lui
Mihail.

G. Zorba Sylva.

Planșa 2. – Actul Unirii Basarabiei cu România, 27 martie 1918, Chișinău.
– The act of the Union of Bassarabia to Romania, Chișinău, March 27, 1918.

IULIU MANIU ȘI DELEGAȚIA ROMÂNĂ LA CONFERINȚA DE PACE DE LA PARIS DIN 1919

Dr. Apostol Stan

Delegația română la Conferința păcii de la Paris, condusă de Ionel Brătianu, în răstimpul 18 ianuarie 1919-21 ianuarie 1920, are printre membri - diplomați și experți - reprezentanți ai Consiliului Dirigent, desemnați de Maniu. S-au aflat, astfel, în capitala Franței Al. Vaida, Caius Brediceanu, căpitan Șerban, Gr. Crișan, Ionel Mocioni, Ion Grigore, ing. Lazăr, I. Iosif etc. Ulterior, Maniu a mai trimis și pe d-na Lemenly și Flueraș - fruntași socialiști - pentru ca prin contactele cu Franța să potolească "ilusțiile tovarășilor de acasă față de mărta Internațională din Apus", cum se exprimase Vaida. Tot Maniu, mai trimisese și alți experți în chestiuni de statistică, silvicultură, mine, finanțe, comunicații, inclusiv în domeniul reformei agrare, spre a furniza informații indispensabile în vederea trasării favorabile a frontierei vestice a României. Lui Maniu i se ceruseră experți pentru comisiile financiare în evaluarea despăgubirilor.

Vaida exprima lui Maniu întreaga lui admirație pentru modul în care Ionel Brătianu - la o reuniune a reprezentanților statelor mici - stăpânise absolut "situația. Singur făcea impresia unui bărbat de stat în mijlocul distinsei societăți, superior tuturor. Îmi venea să-l îmbrățișez". Pe măsura desfășurării conferinței, Maniu era informat de același Vaida că Ionel Brătianu era "genial" și "de stil mare în concepții", spre deosebire de Take Ionescu, care alcătuisese un anturaj "evreo-fanariot" din toți "boierii băștinași de la Paris". Aceștia din urmă încercau să-l submineze pe Ionel Brătianu oferind Aliatilor compromisuri și abdicarea de la principii care pentru ardeleni erau sacrosancte.

Ardelenii din delegația română acționau și se comportau prioritar potrivit directivelor lui Maniu. Acesta din urmă își exercita influența prin intermediul lui Vaida cu care se afla într-o permanentă comunicație. Pentru informarea trimișilor lui la Paris, Maniu însuși fie că se adresa direct, fie că recurgea la intermediari. Alteori, de la Sibiu, el se adresa lui Ionel Brătianu prin "depeșă radio". Punându-se în legătură cu Vaida, între acesta și Maniu survenea un intens și vast schimb de informații. Acestea erau vehiculate în dublu sens Paris-Sibiu, dar cu deosebire spre Maniu era dirijată o masă enorimă de informație pentru ea, prin Consiliul Dirigent, să se acționeze pe plan intern concordant cu poziția delegației române. La 5 aprilie 1919, de pildă, Vaida sugera lui Maniu să dea publici-

tății un comunicat sau interviu prin care să declare că se va supune hotărârilor Conferinței numai în măsura în care era acoperit tratatul României cu Antanta din 1916. Era un apel de adeziune internă față de teza lui Ionel Brătianu ca României să i se consacre provinciile recunoscute de Aliați prin acel acord.

Orientând reprezentanții Consiliului Dirigent din delegație, Maniu se concentra deseori cu însuși Ionel Brătianu. Acesta din urmă depeșa din Paris să nu se întreprindă nimic în raporturile cu Ungaria, fără a fi consultat în prealabil Maniu. Problemele etnice ale României - i se semnalau lui Maniu de către Vaida - erau etalate pe fondul unei mari ignoranțe anglo-americane. Vaida însuși, spre a risipi asemenea confuzii, încercase fără succes să obțină audiență la Wilson spre a-i expune doleanțele formulate la Alba Iulia. Doar francezii arătau înțelegere și bunăvoință. Mareșalul Foch acordase lui Vaida o audiență, în care îi repetase cuvintele spuse și reginei Maria: "căutați și fiți tari, organizați-vă armata și faceți ceea ce credeți că pretind interesele României, fără a mai întreba și a cere permisiunea, grijind numai să nu ajungeți în conflict cu interesele conferinței. Puteți fi sigur că ulterior veți găsi aprobare". Erau îndemnuri care dădeau lui Maniu o mai mare siguranță în deciziile adoptate la Sibiu.

Relativ marginalizată la Conferința păcii, delegația română - afla Maniu de la Vaida - era handicapată de faptul că în general lumea era condusă din umbră de biserica catolică și cu deosebire de francmasonerie. Cehii, ungurii și polonii - pentru că erau legați de acele organizații - se bucurau de mai multă influență decât românii, deși aceștia dispuneau de o mare "dibăcie" și de un aparat diplomatic mai bun. În consecință, se impunea ca românii să intre în francmasonerie, cu deosebire aceea de rit francez. Asemenea contacte - afla Maniu - permiteau a se paraliza "prepotența francmasoneriei maghiare, oveiești și săsești în interiorul țării", aducându-se în acest fel un puternic sprijin internațional. Constituindu-se în România organizații masonice, străinii ar fi asimilați de către acestea, iar țării i se puteau deschide "o mie de porți".

Dat fiind faptul că sârbii și ungurii mai ales desfășurau o susținută propagandă ostilă incorporării provinciilor românești de peste Carpați, Maniu își asuma un rol în expedierea la Paris a unei vaste documentații care devenise - după aprecierile lui Vaida - "de o valoare neprețuită". Vaida prelucra acest material "admirabil", cum se exprima el, folosindu-l "pe scară întinsă zi de zi". Unele documente aduseseră servicii excelente în cadrul dezbaterilor din comisiile de specialitate.

Pentru că emisarii unguri încercau să acrediteze ideea unor persecuții confesionale în Transilvania, Maniu era invitat să expedieze la Paris declarațiile legalizate de notariate aparținând lui Ferenz József, Mailath și episcopilor reformați, precum că n-au fost niciodată închiși, cum pretindeau denigratorii. Căci aceștia din urmă acționau pentru compromiterea administrației Consiliului Dirigent pe lângă Marea Britanie și

SUA, organizând mitinguri și stârnind compasiune pentru pretinse persecuții confesionale. Documentele erau de absolută necesitate spre a se evita un control internațional asupra chestiunilor confesionale.

Propaganda maghiară denigratoare, cu mare audiență în presa anglo-americană îndeosebi, aducea delegației române la Conferință mari prejudicii, un obiectiv prioritar urmărit cu preeadăre de trimiși lui Maniu fiind combaterea ei. Fuseseră astfel contactați direct ziariști cu influență în comisiile naționalităților, explicându-li-se revendicările românești. Vaida însuși deschidea punți spre redacțiile ziarelor franceze și britanice, spre a se plasa articole prin care să se combată pretinsele persecuții românești împotriva bisericilor protestante ungurești. Dar, pentru că articolele scrise de români erau considerate partizane, Vaida credea indicat a se subvenționa unele ziare. Și pentru că Ionel Brătianu nu acorda atenție presei și, în consecință, refuza să-i dea bani, Maniu era chemat să-i permită să folosească o parte din aurul promis pentru stipendiarea unor ziare străine, angajate să formeze o imagine favorabilă României.

Cu consimțământul lui Maniu, ardeleni din delegație sau din jurul acesteia, își fixau un fel de cartier general în Elveția. Se alesese această țară drept centru de acțiune publicistică atât din perspectiva Ligii Națiunilor care urma să-și stabilească sediul aici, cât și pentru că, priviți cu rezervă în Franța, reprezentanți ai guvernului de la Budapesta se stabiliseră în țara cantoanelor. Aici se lansaseră într-o susținută activitate de modelare a opiniei publice, subordonând o parte a presei prin cele 33 milioane franci aur de care dispuneau.

Vaida considerase deci a fi imperios crearea la Berna a unui serviciu român de presă care, nesusținut de Ionel Brătianu pentru că-l socotea inutil, avea nevoie de un suport material găsit la Maniu. La 1 septembrie 1919, într-un moment în care conturile conferinței păreau încheiate, Maniu dădea asigurări că se alocaseră bani pentru menținerea Biroului de informații din Berna. Prin activitate intensă, ziariști români, printre care Emil Isac, deveniseră influenți în rândul unor agenții ca "Radio", "Reuter", "Havas" etc, încât corespondenții elvețieni ai marilor ziare mondiale - cum era informat Maniu - "se adaptau la biroul nostru".

Îngrijorat că românii aveau în opinia publică o imagine nefavorabilă, formată în mare măsură de o presă dominată de evrei puși în slujba șovinismului magiar, Vaida și Maniu reușeau să aducă în Transilvania gazetari reprezentând 8 ziare și mari birouri de corespondență de presă. Sosiți în aprilie 1919, acești ziariști erau primiți de Maniu și trimiși "pe frontul" unde maghiarii comisesea atrocități.

Dând indicații ardelenilor din delegație să desfășoare activități atât de diversificare, Maniu se vedea chemat să asigure și mijloacele materiale pentru atingerea acelor obiective. Trebuia, deci, să le furnizeze bani, căci Ionel Brătianu era "zgârcit". În consecință, Vaida cerea lui Maniu să-l elibereze de "vecinica cerșetorie", să-i pună la dispoziție sume importante

care vor fi recuperate - prin rezultate finale ale conferinței - "cu milioane și sute de milioane". La 22 aprilie 1919, lui Maniu i se solicita "o cantitate de aur", care se va amaneta în vederea unui împrumut. Vaida mai voia să-i facă lui Ionel Brătianu o surpriză plăcută. Spre finele lui mai 1919, banii trimiși de Maniu sosiseră la Paris.

Ardelenilor din delegație, Maniu le sugerasese deschiderea unor negocieri cu Vaticanul în vederea perfectării cu acesta a unui concordat. Provinciile românești recuperate de la Austro-Ungaria aveau un segment important de locuitori care, în calitate de catolici sau uniți, depindeau de Roma. Din aceste motive, Vaida comunicase lui Ionel Brătianu dorința lui Maniu, convingându-l de necesitatea unor demersuri urgente. Se stabiliseră, astfel, contacte cu cercurile catolice de la Paris, cerându-le să primească în seminariile lor nu numai români uniți, ci și maghiari și șvabi catolici. Intenția era ca prin intermediul bisericii, să se nască un sentiment de loialitate al acestor minorități față de statul român. Preocupat de realizarea concordatului cu Roma, Vaida cerea lui Maniu, în octombrie 1919, instrucțiuni de autorizare pentru a putea începe "sondarea și prepararea terenului". S-ar fi impus - cum îi sugera Vaida - demiterea episcopilor romano-catolici și substituirea lor cu alți prelați legați de statul român, cum procedaseră francezii în Alsacia.

La Conferința păcii, delegația română pretindea ca limitele teritoriale ale României să fie cele consacrate prin tratatul cu Antanta din august 1916. În această privință, Maniu împărtășea un punct de vedere identic cu Ionel Brătianu. Înainte de plecarea acestuia la Paris, ambii conveniseră să acționeze pentru recuperarea integrală a Banatului. La Paris însă, delegației române i s-a pus în față de către anglo-americani principiul reconstituirii națiunilor central și sud-est europene nu pe criterii istorice, ci pe baza autodeterminării naționale. Cu alte cuvinte, Banatul n-a mai fost privit ca un bloc geografico-istoric, ci ca o provincie în care partea sudică locuită în majoritate de sârbi trebuia detașată. În această privință, delegația română este supusă la puternice presiuni, cu atât mai greu de respins cu cât era vorba de o națiune care luptase împotriva Puterilor Centrale cu un eroism exemplar.

La 11 februarie 1919, Maniu credea că poziția României în privința Banatului era "bună", întrucât sârbi ar fi recunoscut chipurile "legitimitatea aspirațiilor noastre" și ar fi consimțit să soluționeze "lucrurile bine, cu comun acord". Maniu însă de abia la 20 februarie află că acordul la care se referea însemna, în fond, un consimțământ al delegațiilor sârbi pentru împărțirea Banatului, în această privință bucurându-se de un suport anglo-american. Ionel Brătianu - mai afla Maniu - se plasa pe o linie intransigentă, refuzând să facă concesțiile cerute. La 11 martie 1919, Maniu era chemat de Vaida să paralizeze inclinația spre compromis înfripată nu numai la Paris, în cercurile lui Take Ionescu, ci și în țară, în anumite medii. Să se colecteze proteste bănățene îndeosebi în Torontal prin

care să se afirme categoric sprijinul pentru tratatul din 1916. Maniu trebuia să trimită un memoriu semnat de fruntașii șvabi prin care să se apere integritatea Banatului.

Fermitatea lui Ionel Brătianu adusese delegația română într-un anumit impas. Aliații așteptau ca România să le ofere un interlocutor mai mâleabil, poate chiar pe Take Ionescu care, în cluburile politice ale Parisului, se arătase omul concesiilor. Hotărât să nu se abandoneze rezistența față de cedarea unei părți din Banat, spre finele lui iunie 1919, Ionel Brătianu avusese ideea unui guvern de alternativă, a unui succesor, dar căutat nu în rândul taciștilor, ci al unor oameni politici animați de aceeași fermitate. El voia să transmită succesiunea lui Maniu care, în afară de concepția globală prin care privea Banatul, ar fi avut avantajul că deținea funcția de președinte al Consiliului Dirigent. Dat fiind faptul că în mediul delegației de la Paris se răspândise "faima" că Maniu va prelua conducerea în calitate de șef de guvern, la 25 iunie 1919 Vaida îi atrăgea atenția să nu se lase ademenit de ofertă, în condițiile în care nu dispunea de o bază parlamentară.

În fața gravului impas în care intrase delegația română la Paris, la 4 iulie 1919, Maniu ar fi fost dorit ca șef de guvern atât de brătienisti, cât și de taciști. Deși îi cunoștea firea și mai ales fermitatea în apărarea principiilor, Vaida îl sfătuia să respingă oferta "chiar dacă regele ar stărui". Să nu accepte ca "mărgăritarul valorii și reputației tale să fie sfărâmat între ciocan și nicovală". Sub nici o formă să nu preia conducerea guvernului însărcinat cu o misiune atât de ingrătă. Căci momentul împingerii lui Maniu în prim planul vieții politice va sosi în împrejurările alegerilor pentru Constituantă.

Dar, în ciuda inflexibilității lui Ionel Brătianu, secondat de întreaga delegație, inclusiv de Vaida aflat la Paris, soarta Banatului era pecetluită. El urma a fi împărțit cu sârbii, acestora oferindu-li-se treimea în care dețineau majoritatea demografică. Datorită acestei situații, Vaida cerea insistent lui Maniu "instrucții" și chiar "poruncă". Să-i comunice deci telegrafic dacă era indicat a se cere Aliaților plebiscit "pentru părțile bănățene atribuite sârbilor". Maniu răspundea că un plebiscit putea să devină util pentru români dacă s-ar aplica la scara întregii provincii. Să se renunțe deci la acea formă parțială de consultare, căci dacă se adopta, se putea primejdui poziția României în Basarabia și Dobrogea, unde puteau fi cerute plebiscite similare.

Pierzându-se șansele recuperării integrale a Banatului, Maniu era informat că s-ar putea obține întregul Maramureș. Vaida îl arătase nemulțumirile lui Beneș față de o frontieră "imposibilă", ceea ce însemna o oarecare indiferență față de partea Maramureșului atribuită Cehoslovaciei. Sugerându-se predispoziția lui Beneș pentru un acord, Maniu fusese invitat să dezvolte o mișcare autonomistă în acea zonă care, ulterior, s-ar putea alipi României.

Impasul delegației române la Conferința păcii era cauzat și de încercarea de a se face acceptată o garanție externă pentru asigurarea drepturilor minorităților. La 14 iunie 1919, la București, regele Ferdinand convocase în ședință guvernul liberal, la care se afla și Maniu. Cerându-i-se părerea de către suveran, Maniu considera că, pentru o hotărâre în deplină cunoștință de cauză, trebuie să se aștepte sosirea lui Ionel Brătianu de la Paris. Preciza însă că a se iscăli un tratat de pace în care se legitima controlul unor mari puteri în politica internă a țării era extrem de periculos. Să se reziste deci în respingerea acelor pretenții, iar tratatul să se semneze numai "in extremis".

La începutul lui iulie 1919, la întoarcerea lui Ionel Brătianu de la Paris, Maniu a fost chemat la București pentru "informări și consultări". Afla, astfel, de la șeful delegației la conferința păcii rațiunile respingerii unor dispoziții formulate de aliați. Maniu s-a solidarizat cu poziția lui Ionel Brătianu, încât la 11 iulie, într-o declarație de presă, arăta că dreptul minorităților, sub controlul marilor puteri, era imprecis și inadmisibil formulat. Clauza impusă era jignitoare pentru poporul român, deoarece declarația de la Alba Iulia pusese la bazele statului român principiile egalității de drepturi și libertăți pentru toate "naționalitățile și confesiunile" din România.

Spre sfârșitul verii și începutul toamnei lui 1919, Maniu era îngrijorat de criza politică determinată de retragerea lui Ionel Brătianu din fruntea delegației române de la Paris. Făcând o analiză a performanțelor delegației, Maniu găsea acesteia unele motive de critică. Considera, astfel, că din momentul pierderii speranței de recuperare a întregului Banat, poziția trebuia schimbată. S-ar fi impus negocieri, spre a se obține îmbunătățiri în zonele bănățene deja demarcate și delimitate, care defavorizau pe români, de interes capital fiind a se aduce stăpânirea asupra domeniilor Reșița.

La 27 septembrie 1919, în contextul promovării unui guvern fără culoare politică condus de generalul Arthur Văitoianu, Maniu publica un comunicat prin care schimba rolul miniștrilor fără portofoliu din provinciile alipite, prezența lor în guvern dobândind funcția simbolică de unitate națională. În acest context, într-o discuție cu Ionel Brătianu, Maniu îi ceruse să pretindă noului șef de guvern să dea dispoziții lui Vaida, la Paris, să deschidă negocieri neoficiale cu Aliații în privința Banatului, spre a vedea "ce s-ar putea câștiga pentru cauză". I. Brătianu s-a plasat rigid pe aceeași poziție de rezistență față de o tranzacție, sperând că Aliații aveau să cedeze. Rezultatul a fost că Maniu i-a cerut lui Vaida să se întoarcă de la Paris, întrucât negocierile nu mai aveau nici o perspectivă.

În consecință, disputa asupra Banatului a fost reglementată de Aliați prin trasarea unei frontiere etnice, care i-a avantajat pe sârbi, pierzându-se de către România Vârșețul și Biserica Albă, care poate ar fi fost obținute prin negocieri. Frontiera cu Ungaria, în schimb, după apriga

acțiune persuasivă în Consiliul Suprem, mai ales în urma războiului victorios purtat împotriva lui Bela Kun, era trasată dincolo de orașele Carei, Satu Mare și Arad, așa cum se exprimase atât de ferm Maniu, susținându-l pe Ionel Brătianu. Ca urmare, la 4 ianuarie 1920, la Trianon, frontiera vestică a României era astfel consacrată internațional.

NOTE

1. Arhiva Istorică Centrală, Fond Alexandru Vaida-Voevod, dos. 17, 32, 37, 39, 44, 45, 46, 47, 50, 55, 56, 60, 62, 64, 65, 68, 69, 72, 78, 84, 92, 97 *passim*.
2. Aurel Golea, Consiliul Dirigent: organizarea, atribuțiile și cauzele desființării sale, în "Studii", tom. 26, 1973.
3. Gh. Iancu, Contribuția Consiliului Dirigent la consolidarea statului național unitar român 1918-1920, Cluj-Napoca, 1985.
4. Liviu Maior, Alexandru Vaida-Voevod, 1993.
5. Iulie Maniu, Chestiunea Banatului. Discurs rostit la ședința Adunării deputaților din 27 decembrie 1923, București, 1924.

IULIU MANIU'S ROLE DURING ROMANIAN PARTICIPATION PARIS PEACE CONFERENCE

Summary

This study presents some aspects concerning Iuliu Maniu's role during Romanian participation Paris Peace Conference in 1919-1920. Romanian delegation was led by Ion I. C. Brătianu and some diplomats and specialists joined as representatives from Transilvania. For all these who were to act in different international Committees, Maniu provided money, documents and advisers concerning the Union of Transilvania with Old Romania. In this way, Maniu upheld Ion I. C. Brătianu to seek the best solutions for Romania issues. This was especially true in obtaining the international recognition of the national borders and minorities' status of Greater Romania. During the peace Conference the realations between the two Romanian statesmen were both friendly and useful.

MAREȘALUL CONSTANTIN PREZAN ȘI MOȘIA SCHINETEA

Viorica Cristea

Constantin Prezan s-a născut la 27 ianuarie 1861, în localitatea Butimanu, din fosta plasă Buftea, județul Ilfov. A deprins meseria armelor la București, la Școala de ofițeri de infanterie și cavalerie și la Școala specială de artilerie și geniu, absolvite în 1880 și respectiv 1883. Și-a completat pregătirea militară în Franța la Școala de aplicație de artilerie și geniu de la Fontainebleau pe care o absolvă în 1886.

Specialist în arma genului, Prezan a contribuit la începutul carierei sale la desăvârșirea lucrărilor de construcție a "Cetățli București".

Sublocotenent în 1880, maior în 1892, devine în 1895 lt.colonel și este chemat în 1896 la statul major al prințului Ferdinand. Dincolo de titlatura de adjutant pe care o va adăuga gradului, Prezan a reușit să se impună atenției viitorului suveran al României, ceea ce va avea se pare o importanță hotărâtoare pentru rolul pe care Prezan îl va juca în anii primului război mondial¹.

La 28 mai 1897 între Constantin Al. Livaditi, ca vânzător și lt.col. Constantin Prezan, în calitate de cumpărător a fost întocmit următorul act de vânzare-cumpărare:

"Eu Constantin Al. Livaditi nesilit de nimeni, vând de veci în deplină proprietate domnului lt.col. Constantin Prezan moșia mea Schinetea.

Întinderea acestei moșii ce vând cu toate trupurile sale este 743 fălci, 68 prăjini și 28 stâneni sau 1065 ha și 3522 mp.

Această moșie se compune din două trupuri:

a) Schinetea cu Mălinești;

b) Armășeni;

Prețul vânzării moșiei este de 335.500 lei."

Actul a fost transcris la Tribunalul județean Vaslui în prezența judecătorului de ședință, Gh. Sturza, și semnat de lt. col. Prezan, domiciliat în București, Alea Carmen Silva nr. 42.

Cumpărarea moșiei Schinetea din Plasa Fundurile, comuna Dumești, din județul Vaslui va juca un rol deosebit în viața lui Constantin Prezan. Probabil legat de moșia Schinetea, de construirea conacului de aici, între 1901 - 1904 Prezan primește comanda Regimentului VII Rahova nr. 25 Dorobanți din Vaslui.

Ascensiunea militară a lui Constantin Prezan urmează astfel: în 1907 devine general de brigadă, iar în 1914 general de divizie. În momentul declanșării războiului de întregire națională Prezan primește comanda Armatei de Nord. În decembrie 1916 Prezan este numit șeful Marelui Cartier General Român.

Numirea sa este pusă pe seama încrederii de care se bucura din partea regelui Ferdinand, a primului ministru I.I.C. Brătianu și a generalului Berthelot șeful misiunii militare franceze.

În memoriile sale Constantin Prezan mărturisește: "În ziua de 4 decembrie 1916, pe când mă găseam în plină retragere după luptele din jurul Bucureștiului, sunt chemat la Marele Cartier General, la Bârlad. Prezentându-mă regelui a doua zi dimineață, îmi propune postul de șef de stat major al Marelui Cartier General. Deși onoarea era mare, m-am opus însă la acceptare mai bine de o jumătate de oră, nu pentru că fugeam de răspundere sau că nu aș fi avut încredere în virtuțile soldatului nostru, pe care le constatasem admirabile de când a început războiul, dar pentru că, în conștiința mea, nu aveam convingerea că voi putea răspunde chemării de înaltă încredere în acele momente disperate, neavând siguranța absolută că ofițerii de stat major de la Marele Cartier General îmi vor da tot concursul lor, deoarece nu lucrasem niciodată în timp de pace la Marele Stat Major și aveam teama să nu fiu considerat ca un venetic în mijlocul lor"³.

Regina Maria în "Povestea vieții mele" referitor la acest moment notează:

"Zorleni 5 decembrie 1916. Sosii chiar la ora dejunului. Fusese invitat și Prezan. Mi-a făcut plăcere să-l văd și să-l vorbesc, căci aveam de mult o mare dorință să i se dea locul pe care îl are acum: șef al Marelui Stat Major. L-am găsit liniștit, energic, nicidecum descurajat, deși situația e îngrozitor de grea. E plin de pricepere, împăciuitor și împărtășește părerea mea că trebuie făcut totul pentru a se menține buna înțelegere între armata noastră și cea rusească. De fapt ne învoim asupra tuturor punctelor"⁴.

În calitate de șef al Marelui Cartier General, C. Prezan a realizat puternicul aliniament defensiv pe linia Siretului și în Carpații Orientali, la adăpostul căruia s-a desfășurat refacerea armatei române în iarna și primăvara anului 1917.

C. Prezan a coordonat și activitatea de elaborare a campaniei din vara anului 1917, sprijinind ideea declanșării unor acțiuni hotărâtoare de lovire a inamicului, materializate în bătăliile de la Mărăști, Mărășești și Oituz, încheiate cu strălucite biruințe românești.

În timpul tratativelor de la Focșani și a preliminarilor "păcii de la București", Prezan a asigurat comanda întregii armate române datorită unui artificiu de natură politică și diplomatică prin care se urmărea nelmplicarea regelui Ferdinand.

La 27 decembrie 1917 cu ocazia sărbătoririi nunții de argint a suveranilor României la Iași - "Nando (Ferdinand) decoră pe generalii Prezan, Văitoianu și Grigorescu și apoi Prezan în numele armatei îmi oferi "Virtutea Militară" clasa I pentru felul curajos cu care mă amestecasem printre oșteni"⁵.

După a 2-a mobilizare (octombrie 1918) a venit în fruntea Marelui Cartier General și a contribuit la elaborarea planurilor de luptă și la susținerea campaniei din 1919 împotriva Republicii Sovietice Ungare.

Pentru activitatea și meritele sale a fost decorat cu numeroase ordine românești și străine. Este demn de remarcat că Prezan a fost singurul ofițer român cărui în timpul Războiului de reîntregire națională i s-au acordat toate cele 3 clase ale Ordinului Mihai Viteazul.

- Mihai Viteazul clasa a III-a "Pentru repetate acte de vitejie și destoinicie în conducerea trupelor (1916)"

- Mihai Viteazul clasa a II-a "Pentru modul cum a conceput și pentru destoinicia cu care a pregătit operațiunile în luna iulie 1917"

- Mihai Viteazul clasa a I-a "Pentru competența cu care a dat chiar pe câmpul de luptă, directive, în calitate de șef al Statului Major al Înaltului Comandament și care au avut ca rezultat înfrângerea desăvârșită a maghiarilor precum și ocuparea Budapestei în 1918".

Ca o recunoaștere a marilor sale fapte de vitejie, după război, Regimentul VII Rahova nr. 25 pe care-l comandase între 1901 - 1904, a primit denumirea de Regimentul VII Rahova nr. 25 general de corp de armată Prezan C., iar din 1930 Mareșal Prezan.

După 1920, timp de 10 ani nu s-a mai auzit nimic de generalul Prezan retras la moșia Schineta sau la reședința sa din București. În 1930 a fost investit cu înaltul grad de mareșal alături de Alexandru Averescu.

Legat sufletește de vasluieni și de moșia Schineta în mod special, Constantin Prezan va contribui la reînființarea Schitului Mălinești în 1929, desființat prin secularizarea din 1864⁶. Aflat în mijlocul moșiei Schineta, schitul Mălinești a primit din partea doamnei și domnului mareșal Prezan în 1934 trei tablouri: Regele Carol I, Regina Elisabeta, Voievodul Mihai și două icoane de mătase, precum și 3,5 ha de pădure din corpul moșiei Schineta⁷.

Grija cu care doamna Olga Prezan a arătat-o bisericii și locuitorilor moșiei s-a reflectat și în dorința sa de a construi o școală pentru copiii sătenilor, școală ce urma să-i poarte numele. Școala n-a fost terminată până la decesul Olgăi Prezan și a mareșalului în 1943.

În anul 1935 Cercul Militar Mareșal C. Prezan și ofițerii din Garnizoana Vaslui a Regimentului VII Rahova nr. 25 Infanterie Vaslui au cumpărat imobilul de pe strada Ștefan cel Mare nr. 60, cunoscut sub numele de Palatul Mavrocordat de la George Mavrocordat pentru 1.500.000 lei și l-au transformat în sediul Cercului Militar Mareșal

Constantin Prezan. La inaugurare a participat și mareșalul Prezan, în interior amenajându-se o încăpere cu mobilier donat de mareșal⁸.

Înmormântarea doamnei mareșal Olga Prezan la 21 iunie 1943 s-a desfășurat cu un ceremonial deosebit, la care a apărut și mareșalul Ion Antonescu, conducătorul Statului, fost subaltern la Marele Stat Major al Generalului Prezan în primul război mondial. Descrierea procesiunii funebre este amănunțit prezentată într-un raport din 22 iunie 1943, adresat de prefectul de Vaslui Cabinetului Ministerului Afacerilor Interne.

"În dimineața zilei de 21 iunie, ora 8,16 a sosit în gara Vaslui trenul mortuar. Din ajun gara a fost foarte frumos și sobru cernită. Pe peron la sosirea trenului se găseau autoritățile locale în frunte cu primarul, delegații de la toate școlile, corpul profesoral și lume foarte multă.

Pe parcurs a fost îndoliată, tot prin grija Prefecturii, gara Buhăiești. La ora 10 trenul a sosit în gara Băcești, care, de asemenea, a fost foarte reușit cernită. Domnul prefect de Roman, domnul colonel Măescu a dat un prețios concurs.

Pe peron se găseau, domnul inspector general administrativ, Constantin Dimitriuc, domnul prefect de Roman, o delegație de ofițeri, subofițeri și trupă din "Regimentul VII Rahova nr. 25 mareșal Prezan", domnul maior Tofan, comandantul Legiunii de jandarmi Vaslui, pretorii, primarii și diferite autorități din plășile Negrești și Pungești, cei mai mulți îmbrăcați în costum național. De asemenea, foarte mulți săteni și sătence din satele învecinate.

La Schinetea erau prezenți domnul general Pălăngeanu și ofițeri superiori, aparținând Corpului IV Armată.

La douăsprezece și un sfert, a sosit cortegiul funebru format dintr-un car cu șase boi, car frumos îmbrăcat cu verdeață, după care venea domnul mareșal Prezan cu fca și ginerele, domnul mareșal Antonescu, domni miniștrii, domnii ofițeri generali, prefectul de Vaslui, apoi corul maicilor de la Mălinești și la urmă săteni și sătence.

Toată solemnitatea a decurs într-o impresionantă atmosferă de simplitate și tristețe.

Ceremonia religioasă slujită de un singur preot, după dărința expresă a defunctei doamne mareșal Prezan, a durat 20 de minute după care autoritățile au plecat, prezentând mai înainte condoleanțe domnului mareșal Prezan și familiei⁹.

La 27 august 1943 avea să se stingă la 82 ani, la Schinetea, unul dintre cei mai valoroși ofițeri ai armatei române, mareșalul Constantin Prezan despre care Nicolae Iorga nota: "Se dovedise nesimțitor la curente populare care avuseseră atâta influență asupra celui alt mare general al războiului, Alexandru Averescu. Acțiunea sa de străbateră în Ardeal fusese efecace și se menținuse și după catastrofa din Muntenia. Ajuns conducător al defensivei din Moldova, arătase sânge rece, dreaptă măsură, atât optimism cât trebuie pentru a domina dezorientarea și demoralizarea și

pentru a fi oricând gata de hotărârile reparatoare ale revanșei. leșise complet curat, numai cu moșioara sa din Roman (Schinetea)-Vaslui dintr-o situație în care atâtea au făcut avere. Avea o singură dorință: de a putea să se organizeze, fără servituți de partid, armata pe care o condusesese cu atâta demnitate¹⁰.

NOTE

1. Datele privitoare la activitatea militară a lui Constantin Prezan în Minerva, Enciclopedie Română, Cluj, 1929, p. 783.
2. Arhivele Statului, Filiala Vaslui, Tribunalul județean Vaslui - registru transcripțiuni nr. 1, 1897, oct., nr. 163.
3. Ion Pavelescu, Adrian Pandea, Eftimie Ardeleanu, Proba focului, București, 1991, p. 31.
4. Maria, Regina României, Povestea vieții mele, Iași, 1991, ed. a II-a, vol. III, p. 96 - 97.
5. Ibidem, p. 301.
6. Arhivele Statului, Filiala Vaslui, Episcopia Huși, Dosar 6/1933, fila 11.
7. Idem, Dosar 7/1934, fila 21.
8. Idem, Tribunalul județean Vaslui, Registru transcripțiuni nr. 1/1934, ort nr. 3553.
9. Idem, Prefectura Județului Vaslui, Dosar 2/1943, fila 377 - 378.
10. Nicolae Iorga, O viață de om așa cum a fost, București, 1984, p. 633.

LE MARÉCHAL CONSTANTIN PREZAN ET LE DOMAINE SCHINETEA

Resume

Constantin Prezan est né le 27 janvier 1861 à Butimanu, le département d'Ilfov et il est mort le 27 août 1943 à Schinetea, département Vaslui, on il est enterré.

En 1897 il achète le domaine de Schinetea - Vaslui où il va bâtir (un manoir) sa résidence et il va participer à la vie sociale des habitants des parages de Vaslui (construction des routes, et édification d'une école, la fondation de nouveau de l'ermitage de Schinetea, des donations pour celui-ci).

On a attribué et nom du Général Prezan au Régiment VII Racova nr. 25 Vaslui et au Cercle militaire de Vaslui - dont le siège-était au Palais Mavrocordat en 1930 - grâce aux forts d'armes du maréchal.

L'ascension militaire du grade le sous lieutenant en 1880 au grade de maréchal de la Roumanie en 1930 défmé une activité exemplaire de demie-siècle mise au service de roumaine.

Personnalité importante de l'armée roumaine qu'il a servi avec fidélité et héroïsme, Constantin Prezan compte grâce aux actions glorieuses et philanthropiques dans l'histoire du distriet de Vaslui.

Fig. 1/1. – C. Prezan în uniformă de general al armatei române.

– C. Prezan en uniforme du général de l'armée roumaine.

Fig. 1/2. – Ultima fotografie a lui C. Prezan, 22 august 1943.

– La dernière photographie de C. Prezan, 22 août 1943.

Fig. 2/1. – Conacul de la Schinetea.
– Le manoir de Schinetea (La résidence de Schinetea).

Fig. 2/2. – Schitul Mălinești.
– L'ermitage de Mălinești.

Fig. 3/1. – Palatul Mavrocordat, sediul Cercului militar al Regimentului VII Racova, C. Prezan, Vaslui.
 – Le Palais Mavrocordat, le siège du Cercle militaire du Régiment VII Racova, C. Prezan, Vaslui.

Fig. 3/2. – Regimentul VII Racova Vaslui, general C. Prezan.
 – Le Régiment VII Racova, Vaslui le général C. Prezan.

Fig. 4/1. – Mormântul mareșalului C. Prezan de la Schinetea devastat în anii regimului comunist.

– La tombe du maréchal C. Prezan de Schinetea dévastée pendant le communisme (les années du régime communiste).

Fig. 4/2. – Piatra funerară a Olgăi Prezan – Schinetea.

– La tombe d'Olga Prezan – Schinetea.

*Tribunales Judicium: Verbal
Procs-Verbal*

1847c Brown Eagle

Având în vedere situația mea, A 5588/47
pmi. Către Com. A. P. Livadii, p. St. Coloni
Com. Păgani cor. trăscură, octubru cu
cor. cel m. de vinde celui chi. sumă moșii
Schineta cu preț de 335.500 lei. —
Văzind ast. 1804 și 1803 Căd. Căd. Căd. —

Oridanthe

Transdiciencia: tratado p. el m. de la respectiva /

Sam

Ans. friend active.

Wm. L. G. S.

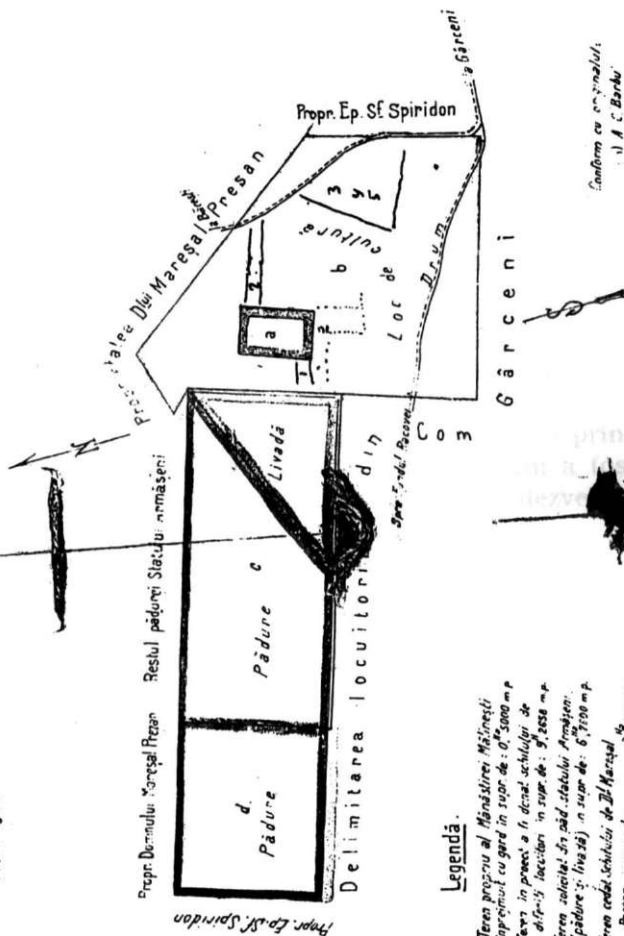
W. S.

Planşa I. – Semnătura autografă a lt. col. C. Prezan pe actul de vânzare-cumpărare a moşiei Schinetea
– 25 mai 1897.

- La signature autographe du lieutenant-colonel C. Prezan un contract de vente-achat du domaine de Schinetea - le 25 mai 1897.

Cuprinzând ansamblul terenului: arestat de
Schitul Mălănești pendinte de Jim Sărceni, din
Jud. Vaslui; raportat la terenul cerut din
Pădurea statului Arănceni.

Аннотация 1930

Legendă:

Teren propriu al Mănăstirii Mănești	
Impozitul cu gard în jur de 0' 5000 m ²	
Impozitul în jur de 0' 5000 m ²	
Teren în posesie a fi detaliat schișuri de	
definiții locuitori în jur de 5' 2058 m ²	
Teren schișuri în jur de 5' 2058 m ²	
(schizuri 3, în jur de 6' 7100 m ²	
Teren posesie schișuri de 20' 0458 m ²	
Prezent în jur de 3' 2058 m ²	
Total =	20' 0458 m ²

$$\text{Total} = \frac{20^M}{0458 \text{ m.p.}}$$
[illegible]

Protonema

Planşa II. – Planul moşiei Schitul Mălineşti cu donaţia făcută de mareşalul Prezan, în 1930.
– Le plan du domaine de l'Ermitage de Mălineşti avec la donation faite par le maréchal Prezan, en 1930.

CONTRIBUȚII LA CUNOAȘTEREA AUTORULUI MONUMENTULUI EROILOR AERULUI DIN BUCUREȘTI

Virgiliu Z. Teodorescu

"Acest monument pe lângă că reprezintă concepția d-nei Lydia Kotzebue, el a fost în întregime lucrat de autoare, cu o forță demnă de admirat, pentru toate detaliile construcției până la turnarea în bronz".

Monografia monumentului Eroilor Aerului¹.

Apartenența realizării monumentului Eroilor Aerului din București a devenit în ultimele decenii o preocupare, numeroase afirmații contribuind la elaborarea de legemle. Într-un asemenea context presa și chiar istoricii de artă au ajuns să atribuie prioritar monumentul lui Iosif Fekete. Considerăm că suntem datori să aducem în discuție mărturiile, care sperăm, vor putea contribui la elucidarea a o serie de aspecte mai puțin clare și astfel să participăm la restabilirea adevărului, la atribuirea pentru fiecare participant - de la idee și până la realizare - a ceea ce s-a constituit la timpul respectiv o componentă a monumentului.

Este necesar, pentru a înțelege mai bine condițiile în care a prins conturul definitivării acest monument, să evocăm modul cum a fost declanșată acțiunea, precum și evoluția ei până în momentul dezvelirii, episoade care s-au desfășurat într-o perioadă de aproape 15 ani.

O primă formulare a ideii de a fi realizat un monument dedicat Eroilor Aerului aparține locotent colonelului dr. Victor Anastasiu, medic șef al Aeronauticii. El a făcut propunerea de a fi cinstiți toți aceia care s-au sacrificat pentru propășirea aviației românești. Lui i s-au alăturat în curând și alți oameni de bine. În anul 1923 s-a constituit un comitet format din dr. Ioan Cantacuzino, C. Olănescu, Mihai Omorolu, locotenent colonelul Paul Teodorescu. Funcția de secretar a fost încredințată inițiatorului. Primul președinte a fost C. Olănescu. Comitetul a solicitat Casei Regale acceptarea ca principele Carol să fie desemnat președinte de onoare. Solicitarea a avut răspunsul cuvenit. Comitetul a întocmit o tematică orientativă pentru artiștii plastici doritori să participe la concursul menit să definească realizatorul monumentului. Se dorea să fie un simbol, care să sugereze sacrificiul aviatorilor români la propășirea aviației.

Inițial s-a cerut sculptorilor Ion Jalea, Cornel Medrea, Alexandru Severin și Ioan Dimitriu-Bârlad să prezinte machete pentru viitorul monument. Analiza acestora a impus comitetului să decidă neacceptarea lor. Au

fost acordate ca premii, primilor trei, suma de 30.000 lei. Experiența dobândită a determinat comitetul să lanseze un concurs adresând în acest sens invitația către artiștii plastici din România. Se preconiza recompensarea primilor trei clasai, care obțineau suma de 40.000 lei. S-au prezentat la concurs 14 machete. Lucrările au fost reunite² în incinta Ateneului Român. Comitetul a premiat lucrările prezentate de Ioan Schmidt³, Lydia Kotzebue și Spiridon Georgescu, dar n-a fost acceptată nici o lucrare pentru a fi transpusă în materialul definitiv care să o integreze în for public. În căutarea unei soluții care să promoveze rezolvarea corespunzătoare a situației s-a preconizat⁴ lansarea unui nou concurs și cu participare internațională. Demersurile întreprinse n-au găsit amatori dincolo de hotarele României. În această conjunctură comitetul a cerut celor celor trei premiați să întreprindă modificări la machetele lor. A fost delegat lt.col. aviator dr. Victor Anastasiu să se ocupe de această problemă. La sfârșitul anului 1925 se solicita⁵ din nou spațiul de expunere de la Ateneul Român pentru perioada 20-30 noiembrie. Întrucât prințul moștenitor Carol n-a putut participa la vizionarea noilor machete, fiind plecat în străinătate, s-a solicitat⁶ prelungirea timpului de expunere. La data vizionării au fost prezanți și concurenții. Oprindu-se în fața lucrării ce avea dominantă Icarul în zbor prințul Carol a fost entuziasmat revendicând să-i fie prezentat autorul. Acesta, declinandu-și identitatea, prințul Carol i-a replicat că în românește este Faur, devenindu-i ad-hoc naș, nume cu care va semna în continuare lucrările sale, folosind într-o etapă tranzitorie semnătura Ioan Schmidt Faur⁷.

După vizionare și strângerea expoziției comitetul a întârziat să ia o hotărâre, dar până la urmă în cadrul unei ședințe a elaborat Procesul Verbal nr. 10, prin care a consemnat⁸ hotărârrea de a acorda lucrarea lui Lydia Kotzebue, căreia i-au cerut să facă modificări la macheta prezentată preluând de la Ioan Schmidt Faur elementul dominant: Zburătorul. La vizionările ulterioare s-a putut remarca modul cum artista a recepționat elementele care i-au fost impuse. La 27 februarie 1927 a fost acceptată oferta lui Lydia Kotzebue. Comitetul de inițiativă s-a lansat în realizarea următoarelor obiective: redactarea, conform normelor juridice, a contractului de execuție; adunarea fondurilor necesare; obținerea locului de amplasare; procurarea materialelor de construcție și a bronzului pentru piesele metalice.

În această etapă comitetul a fost completat prin cooptarea generalului de divizie V. Rudeanu, noul inspector al Aeronauticii.

În luna iunie 1930, Primăria Municipality București a oferit⁹ locul solicitat din Piața Gheorghe Buzdugan, primul rond din fosta șosea Jianu, definită ulterior ca Bulevardul Aviatorilor. Ministerul de Război a pus la dispoziție 12.000 kg. bronz, comitetul achiziționând ulterior în completare, încă 3.000 kg.

Subliniem că pentru acest monument nu s-a acționat, ca în alte

cazuri, prin lansarea de liste de subscripție. Au fost însă acceptate de la instituții și persoane contribuții benevole. O substanțială participare au avut-o aviatorii. O parte din fondurile necesare au fost strânse prin organizarea de mitinguri aviatice.

După vizionarea machetelor definitive, la mărimea 1/1, lucrarea a fost încredințată spre turnare în bronz firmei V.V. Rășcanu¹⁰.

Realizarea monumentului a impus o atentă tratare, construcția fiind încredințată firmei Tomat & Co. La elaborarea planului, inclusiv calculele de rezistență, a fost cooptat arhitectul profesor Petre Antonescu, care a urmărit și calitatea execuției. Lucrare de anvergură, a impus realizarea unei fundații în radier, beton armat, având profunzimea în sol de 2,5 m, din care se ridică 27 stâlpi de beton armat cu înălțimi diferite. Soclul și obeliscul au fost placate cu piatră de Banpotoc. Piesa dominantă, Zburătorul, are cca. 5.000kg. bronz și înălțimea de 5 m.

Monumentul a fost inaugurat¹¹ cu prilejul zilei patronului aviației, Sf. Ilie, la 20 iulie 1935, în cadrul unei ample manifestări.

Jalonarea câtorva din elementele care constituie fișa biografică a monumentului ne permite să afirmăm că în afară de reacția sculptorului Ioan Schmidt Faur, care a prezentat Comitetului un memoriu¹² prin care și-a revendicat calitatea de creator original al Icarului Zburător, alte persoane n-au avut acțiuni revendicative până după cel de-al doilea război mondial. Facem mențiunea că în diverse expoziții, în presa timpului, o serie de machete ale concurenților menționați au fost popularizate¹³. După anul 1957 însă s-a realizat o adevărată translație operându-se un transfer de drept de autor al monumentului. Remarcăm că se formulează fie ideea cooperării lui Iosif Fekete cu Lydia Kotzebue, fie că este înlăturată ca incapabilă să reali-zeze așa ceva, conferindu-se lui Iosif Fekete capacitatea de a fi conceput și realizat.

Parcursarea mărturiilor anilor care au finalizat concursul și au declanșat munca la elaborarea efectivă a componentelor, care reunite după turnare s-au constituit monumentul Eroilor Aerului, oferă posibilitatea de a remarca modul cum comitetul de inițiativă a decis să ofere lui Lydia Kotzebue ideea lui Ioan Schmidt-Faur, pentru a o integra în compoziția sa. De aici au urmat etapele, care au condus la modelarea la proporții definitive, care urmau să fie predate pentru a fi turnate în bronz. Că în aceste momente artista sculptor a angajat o persoană, sau mai multe, pentru a-i acorda ajutorul în tot ceea ce era solicitare fizică este plauzibil. Cine a fost, sau cine au fost, este azi dificil de afirmat în limita documentării noastre. A-l considera pe Ioan Fekete că i s-a alăturat, realizând concepțional și efectiv monumentul este hazardat. Următoarele argumente ne determină să exprimăm acest lucru. Le enunțăm: după anul 1925, anul terminării Școlii de

Belle Arte, participările lui Ioan Fekete¹⁴ la Salonul Oficial l-au făcut remarcat, probând în acest sens premiile obținute, dar maniera și tematica abordată nu-l relevă ca preocupat de problema aviației; deși a fost un concurs public Ioan Fekete n-a găsit de cuviință să participe cu o lucrare sau să coopereze cu un alt artist; ulterior, până la realizarea monumentului funerar (1935) dedicat aviatorului Dimitriu Hubert n-a manifestat o predilecție pentru monumentele dedicate slujitorilor aviației; participanții la truda pentru înălțarea acestui monument în capitala României au găsit cu cale să amintească pe toți care au avut salutare contribuții la această operă și ca atare ne punem legitima întrebare de ce n-au spus și n-au scris despre el nimic, deși a ajuns să se considere efectivul autor al monumentului; a trebuit să apară monografia¹⁵, apoi moartea artistei, revenirea lui în țară după anii 1940-1945 petrecuți la Budapesta, pentru a începe să construiască un edificiu, transformat de unii și de alții în legenda, care să-i atribuie calitatea de autor, înlăturându-se sau minimalizându-se rolul Lydiei Kotzebue la realizarea monumentului. Repetăm, considerăm semnificativ faptul că în anii '30 numeroși artiști participanți la concursul pentru edificarea acestui monument și-au etalat realizările cu care s-au prezentat sau le-au reluat completându-le, îmbunătățindu-le. De ce Iosif Fekete n-a avut o asemenea prezență? În acei ani preocupările sale erau canalizate spre realizarea predilectă de reprezentări animaliere. După cel de al doilea război mondial s-a integrat, printre primii, în tot ceea ce a fost orientarea spre realismului socialist și a considerat că acum poate să-și atribuie la palmaresul artistic și calitatea de autor al monumentului Eroilor Aerului. La apariția cărții lui K.H. Zambaccian, "Însemnările unui amator de artă", în anul 1957, cititorii au putut lua cunoștință¹⁶ cu o formulare care făcea referință la colecționarul dr. Ioan Cantacuzino, căruia îi atribuie calitatea de a fi patronat numeroase jurii pentru adjudecarea realizatorilor de viitoare monumente. El afirma: "Generos cum era, profesorul nu a ezitat să acorde comanda monumentului Aviatorilor unei rubedenii, doamnei Kotzebue, care se spune că și-a asociat pentru proiect pe sculptorul Onofrei, iar execuția monumentului a încredințat-o unui alt colaborator, tânărul sculptor Fekete (Negrulea)". În anul 1965 revista *Arta Plastică* face referință¹⁶ la colaborarea Lydiei Kotzebue cu Iosif Fekete, iar în anul 1972 aceeași publicație atribuie¹⁷ monumentul lui Iosif Fekete și Lydia Kotzebue. Mai trec câțiva ani și în anul 1978 Constantin Prut realizează o concludentă și categorică caracterizare pe care o cităm¹⁸, pentru a se înțelege cum se poate construi o atribuire eronată: "Iosif Fekete a trăit imediat după absolvirea Institutului de Artă, o experiență, care avea să devină legendă, dar, care, în planul descrierii personale, însemna foarte mult. În anii 1928-1938(?) sculptorului i se încredințează transpunerea în dinenstuni adecvate cadru-

lui natural a artistei poloneze (!) Lydia Kotzebue, pentru Monumentul Aviatorilor, colaborare ce avea să ducă la realizarea celui mai frumos monument sculptural din Bunești. Iosif Fekete face aici dovada unor preocupări pentru spațializarea simbolurilor, pentru integrarea structurii narative în ordinea specială a discursului monumentului, care îl vor ajuta în definitivarea unei exemplare serii de opere concepute pentru implantarea umanului în ambianță, în mediul unde au loc procesele de formare a conștiinței...". Ulterior aceste rânduri vor fi integrate și în Dicționarul de Artă Modernă¹⁹.

Între timp, în anul 1976, apare lucrarea lui Octavian Barbosa, Dicționarul Artiștilor Români Contemporani, care pecetluiește definitivarea contribuției lui Iosif Fekete afirmând: "Deși trece numai colaborator (!) la realizarea Monumentului Aviatorilor, din București, al cărui autor formal este Lydia Kotzebue (despre care se știe foarte puțin), contribuția lui Fekete pare să fi fost aici determinantă"²⁰. Categoricală este formularea lui Mircea Țoca, prin care se consacră lui Iosif Fekete lucrarea: "Împlinise abia 25 de ani când și-a legat numele de Monumentul Aviatorilor, despre care se poate spune că rămâne, până azi unul din cele mai frumoase monumente publice ale Bucureștilor. A realizat lucrarea pornind de la un minuscul proiect al Lydiei Kotzebue. Literatura de specialitate îi citează, de aceea, pe amândoi ca autori ai monumentului.

Cercetarea critică a istoricului execuției acestuia și, mai ales, a valorii sale artistice, ne îndeamnă însă tot mai mult să socotim că autorul de drept este Iosif Fekete. O confirmă, de altfel, și textul scrisorii, pe care un foarte autorizat martor al timpului, cum este venerabilul maestru Ion Jalea, a adresat-o lui Fekete la 12 februarie 1970. În scrisoare se observă, pe bună dreptate, că Lydia Kotzebue n-a lăsat în urma ei nici o altă lucrare, prin care să poată justifica o astfel de atribuire, în timp ce, în creația lui Fekete-Monumentul Aviatorilor este primul dintr-o serie, relativ amplă, de sculpturi, având ca temă ideea reprezentării Zburătorului." Am citat acest fragment din capitolul Monumentele din micromonografia "Iosif Fekete" pe care a publicat-o în anul 1977 Mircea Țoca. Aprecierile continuă cu evidențierea calităților componențelor acestui monument²¹.

Am dat aceste exemple, sper concludente, pentru a se înțelege cum fără o documentare, se poate foarte ușor ajunge la interesante afirmații menite a-l ridica pe Iosif Fekete pe un podium al neadevărului. Regretabil! Dacă s-ar fi întreprins o succintă incursiune în creația Lydiei Kotzebue ar fi putu să le relevă autorilor, mai sus citați, o serie de lucrări²², ce o definesc ca artist cu posibilități remarcabile. Într-un asemenea context trebuie să remarcăm modul de tratare plastică a personajelor. O serie de elemente îi sunt caracteristice, reîntâlnindu-le și în tratarea altor lucrări. Distrugerea pieselor (ipsos, ceramică) care se găseau în atelierul ce îl avea în satul Moara Domnească, comuna Afumați, la conacul soțului, s-a constituit una din condamnabilele acte ale prolecultismului anilor '50, când

exproprierea "exploataatorului" a deschis drumul distrugerilor a tot ceea ce nu era în concordanță cu viziunea tovarășilor veniți să "preia" bunurile menite a deveni proprietatea colectivă. Modelările artistei au fost tratate ca incomode, indecente și ca atare au fost la discreția distrugătorilor. Câteva fotografii ce s-au mai păstrat relevă²³, realizări ale Lydiei Kotzebue din anii de creație, în această ambianță.

Faptul că în deceniul al 4-lea ante și post dezvelirii monumentului Eroilor Aerului, Iosif Fekete, devenit Negrulea, n-a revendicat dreptul de autor sau coautor ne îndreptățește să considerăm că ceea ce peste ani a formulat, iar presa a preluat și difuzat, fără a verifica, se constituie o eroare, la care memoria i-a făcut un nefast serviciu, determinându-l să-și atribuie ceea ce nu-i aparținea. A fost momentul când autorul, Lydia Kotzebue, nu mai era în viață. Este tocmai perioada anilor când s-a manifestat lipsa de preocupare de a studia și analiza creațiile multora din cei care au fost artiștii sculptori ai perioadei interbelice²⁴. Ignorarea acestora a antrenat peste mulți și multe creații uitarea cu toate repercursiunile pe care acum le moștenim, determinând nu odată, formulări pripite²⁵ cu urmări grave, inclusiv pentru soarta multora din monumente. Cu atât mai mult se impune ca pentru creatorii primei jumătăți de veac din domeniul sculpturii românești să fie întreprinse cercetările cuvenite pentru a fi elaborate micromonografiile, care să le confere o atentă analiză a anilor de viață și creație. Pe această cale lucrări prezentate în for public sau în patrimoniu unor instituții, inclusiv muzee de artă, vor ajunge să fie astfel apreciate corect, conservate și prezentate pentru viitorime.

Aducând în fața cititorilor acestor rânduri câteva izvoare documentare avem speranța că ele se vor constitui o contribuție la înlăturarea confuziilor provocate de eronate exprimări la un moment euforic²⁶.

Pentru clarificarea problemei suntem datori să ne reamintim de o serie de elemente care s-au constituit trepte în spinoasa problemă a genezei monumentului Eroilor Aerului. S-a pornit de la o salutară idee de a aduce cuvenita cinstire tuturor acelor care au contribuit la promovarea aviației românești.

Concursurile lansate s-au dovedit²⁷ a fi chiar și pentru comanditari o școală care în timp le-a impus o exigență, o capacitate de selecție și mai ales remarcarea calităților fiecăruia din lucrările prezentate, preluând conform regulamentului concursului elemente ce se defineau ca soluții originale. În acest context este imperios necesar să reamintim că participarea sculptorului Ioan Schmidt-Faur a impus²⁸ ideea lăcarului Zburător ca o componentă dominantă a monumentului. Realizarea lui reținând atenția i-a fost acordat premiul I, iar ulterior acest element i-a fost oferit de către comanditari Lydiei Kotzebue pentru realizarea monumentului.

Suntem datori să amintim și faptul că primul deceniu după războiul mondial a confruntat economia românească cu numeroase dificultăți, situație care s-a resimțit și în cultura românească, inclusiv în

modul cum o serie de proiecte de monumente au fost, fie diminuate, fie întârziate până la aducerea lor în for public. Exemplificăm cu soarta proiectului arhitecților Constantin Pomponin și George Cristinel pentru Mausoleul de la Mărășești. În cazul monumentului Eroilor Aerului a determinat întârzierea lansării etapei de realizare a lucrărilor definitive. Tocmai o astfel de conjunctură facilitează lansarea de atacuri directe și indirecte vizând schimbarea de optică, hotărâri ale juriului semănând prin dezinformare reacții foarte diverse. Abnegația comanditarilor a determinat depășirea unor asemenea dificultăți. Când variatele acțiuni s-au soldat cu suma preconizată s-a comandat monumentul Lydiei Kotzebeue condiționând realizarea de respectarea strictă a prevederilor din contractul încheiat ce includea și acceptarea unei permanente colaborări cu membrii comitetului de inițiativă abilitați astfel să cunoască permanent stadiul lucrării, putând interveni atunci când ceva n-ar fi fost conform cu cele stipulate. Fiind prezenți, de ce n-au consemnat pe presupusul azi ca "real autor" al monumentului. Amploarea lucrării a determinat comitetul să preconizeze și posibilitatea ca autorul să-și angajeze un colaborator, care să participe la transpunerea 1/1 a componentelor machetei avizate. Menționăm că o asemenea formulă s-a mai practicat în anii respectivi. Au fost situații când la realizarea unui monument s-au atribuit chiar componente de la alt concurent. Amintim că la monumentul dedicat cinstirii actului Unirii Bucovinei cu România, realizat pentru orașul Cernăuți, câștigătorul concursului sculptorul Theodor Burcă, a trebuit să accepte decizia comitetului de a coopera cu sculptorul Spiridon Georgescu, realizatorul Bourului, care călca pajura imperială, element devenit component al monumentului²⁹.

Despre colaborarea între sculptorul autor al machetei și cel/cei care realizau aducerea la proporțiile preconizate este o veche practică, frecvent utilizată în lut, atât pentru cei care asigurau transpunerea în marmură, cât și pentru cei care modelau macheta 1/1 pentru a fi apoi turnată în ipsos, în vederea expunerii provizorii pe soclul înălțat la locul preconizat pentru a sugera modul de integrare în ambianța specifică, fie pentru a interveni cu eventuale corecturi, care s-ar fi impus înainte de a porni spre atelierul unde urma să fie turnată în bronz.

Referindu-ne la episodul Ioan Schmidt-Faur documentele relevă³⁰ prin schițe, oferte, memorii, modul cum acesta a conceput macheta viitorului monument dedicat Eroilor Aerului. El precizează că dominantă este reprezentarea Zburătorului pe care o definește ca Avântul Aviației. Înălțimea piesei ora preconizată inițial de 4,20 m., cu aripile având anvergura de 6,50 m. Împreună cu zona de prindere de obelisc piesa avea înălțimea de 6,50 m. În partea de jos a obeliscului era plasată "Jertfa", având înălțimea de 3,60 m. și două basoreliefuli relevând glorificarea aviației, preconizate a avea dimensiunile de 2,80 x 1,30 m. Într-o primă variantă înălțimea totală a monumentului era de 20,50 m. ca apoi să-l stabilească la 22 m.

Perioada de așteptare a deciziei finale din partea comitetului a facilitat tot felul de confruntări, căutări de alianțe, fiind întreprinse variate forme pentru asigurarea adjudecării uneia sau alteia din machete. În aceste condiții Ioan Schmidt-Faur a întomit la 24 ianuarie 1927 un memoriu³¹ adresat conducătorului comitetului de inițiativă, prin care aducea la cunoștință modul cum ideile originale cu care a participat până la acel moment au ajuns să fie preluate de alți concurenți. Exemplifică cu macheta sculptorului Ioan Dimitriu Bârlad care a acționat pentru a-și adjuceca lucrarea ajungând să preconizeze o colaborare cu Lydia Kotzebue, despre care se afirma că va ajunge să primească comanda. El se referă la faptul că în anul 1925 s-au făcut fotografii care pot arăta cum și cu ce au participat concurenții. Referindu-se la eventualul reproș că piesa de pe obelisc ar putea să constituie o dificultate, aducea la cunoștință că în urma consultării³² arhitectului Victor Ștefănescu, acesta a verificat toate calculele, relevând calitățile proiectului ca fiind realizabil.

În concluzie, realizarea monumentului Eroilor Aerului a generat la timpul respectiv numeroase animozități. Adversitățile au provocat numeroase legende. Dispariția autoarei, modificările structurale ale statului au facilitat colportarea de știri confuze generatoare de noi atribuiri.

Documentele pe care le punem în circulație și cu alte surse reunite pe masa cercetătorului, a criticului de artă, a istoricului de artă vor putea să contribuie la înlăturarea unor trecute afirmații interesate. Pe această cale se va putea stabili ce trebuie să atribuim fiecăruia din cei care au fost părtași la realizarea, de la idee și până la faptă, a simbolicului monument ce astăzi cinstește memoria pionierilor aviației românești.

Viitoarele generații vor fi astfel în cunoștință de cauză relevându-le contribuțiile artiștilor plastici Ioan Schmidt-Faur și Lydia Kotzebue, ale arhitecților Victor Ștefănescu și Petre Antonescu.

NOTE

1. Monografia Monumentului Eroilor Aerului, București, 1939, 23 p. + 7 foto, p. 16 în continuare citată: Monografia...
2. Arh.St.Buc. - Municipiu, fond Ateneul Român, dosar 2/1925, f. 14, 38.
3. Arh.St.Buc., fond Ioan Schmidt-Faur, inv. 2123, dosar 8.
4. Monografia..., p. 4.
5. Arh.St.Buc. - Municipiu, fond Ateneul Român, dosar 2/1925, f. 38.
6. Ibidem, f. 51.
7. Virgiliu Z. Teodorescu, Informații referitoare la activitatea sculptorului Ioan Schmidt Faur, "Revista Muzeelor și Monumentelor - Monumente Istorice și de Artă", anul XX, nr. 2/1989, p. 43, în continuare citată: V.Z.T.-I.S.F.

8. Monografia..., p. 4.
9. Idem, p. 5.
10. Firma V.V.Rășcanu era cea mai competentă turnătorie pentru lucrări de asemenea anvergură vezi: Petre Oprea, Istoricul turnătoriilor artistice în bronz din București, în "Revista Muzeelor", anul VI, nr. 1/1969, p. 33-38.
11. "Albina", anul XXXVIII, nr. 29, 26 august 1935, p. 2 (450); idem nr. 30, 2 august 1935, p. 472-473 reportaj + fotografie; "Calendarul Universul 1936", p. 268; "Almanahul Adevărul și Dimineața pe 1936", p. 288; "Universul", anul 52, nr. 199, 23 iulie 1935, p. 1, fotografie.
12. Arh.St.Buc., fond Ioan Schmidt Faur, dosar 8, f. 11-12 v., memoriul din 24 ianuarie 1927.
13. George Oprescu, "Sculptura statuară românească", București, 1954, p. 138 proiectul Cornel Medrea din anul 1925; "Ilustrațiunea", anul XV, nr. 130, decembrie 1926, p. 315, fotografia machetei realizată de Spiridon Georgescu; Arh.St.Buc., fond Muzeul Saint Georges, dosar 3, Catalogul Expoziției Tinerimea Artistică, 26 octombrie 1928, poziția 230; Aviația, bronz, realizarea lui Oscar Spaethe; Catalog al doilea Salon Ateneul Român, 1 decembrie 1929-26 ianuarie 1930, p. 42, pozițiile 472: Cap de aviator, 473; Aviator căzând, realizările lui Alexandru Severin; Catalogul Salonul Oficial, martie-mai 1931, p. 23, poziția 256: Aripi, gips, realizare a lui Angela Bărbulescu; Realitatea Ilustrată, anul VIII, nr. 406, 31 octombrie 1934, p. 7, fotografia proiectului realizată de Oscar Spaethe; Catalogul Expoziției Cenaclul Idealiștilor, 19 februarie-martie 1933, poziția 224; Aviator căzând, bronz realizare a lui Alexandru Severin; Virgiliu Z. Teodorescu, Informații referitoare la activitatea sculptorului Ioan C. Dimitriu-Bârlad, în: Revista Muzeelor și Monumentelor - Monumente Istorice și de Artă, anul XXVIII, nr. 1/1987, p. 57.
14. Iosif Fekete a participat la expozițiile oficiale cu următoarele lucrări consemnate în:
  - Catalogul Salonului Oficial, 1925, p. 17, poziția 286: "În meditație", gips;
  - Catalogul Salonului Oficial, 1927, p. 21, poziția 205: "Salomeea", gips;
  - Catalogul Salonului Oficial, 1929, p. 24, poziția 246: "Diana";
  - Catalogul Salonului Oficial, 1930, p. 24, poziția 261: "Nud", gips; poziția 262: "Orpheus", gips.
15. Semnificativ este faptul că în "Lista monumentelor de Cultură de pe teritoriul R.P.R.", întocmită în anii 1954-1956, editată în anul 1956 la p. 143 Monumentul Aviatorilor este atribuit lui L. Kotzebue; K.H. Zambaccian, "Însemnările unui amator de artă", București, 1957, p. 124.

16. "Arta Plastică", anul XII, nr. 5/1965, p. 256-257.
17. Idem, anul XIX, nr. 8-9/1972, p. 23 fotografie.
18. "Contemporanul", nr. 30 (1655), 28 iulie 1978, p. 2.
19. Constantin Prut, "Dicționar de Artă Modernă", București, 1982, p. 146.
20. Octavian Barbosa, "Dicționarul Artiștilor Români Contemporani", București, 1976, p. 180.
21. Mircea Țoca, "Iosif Fekete", București, 1977, p. 16, 19, 20, 104, fotografii, p. 12, 13; autorul reia problema în "Familia", anul 20, nr. 9, septembrie 1984, p. 7 în care referindu-se la monumentul de la Alba Iulia pornește de la retrospectiva anului 1978 formulând categorica apreciere că: "Monumentul Aviatorilor" (sau Monumentul Eroilor Aerului, cum a fost de fapt denumit în epocă și cum stă și azi scris pe soclu, realizat în capitală în anii 1928-1929 (?) este după mărturia depusă de un foarte autorizat martor al vremii, ca Ion Jalea, opera exclusivă a lui Iosif Fekete (vezi amănunte în cartea mea "Șase decenii de plastică românească militantă", Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1981, pp. 200-209). Deși, din cauza unor mașinațiuni de culise, concursul pentru monumentul bucureștean a fost câștigat de Lydia Kotzebue, care a și contractat lucrările, adevărata paternitate a operei a fost cunoscută în epocă și a fost asociată celorlalte înfăptuiri în domeniu artei monumentale datorate tânărului sculptor..." strategic Vasile Florea în lucrarea de sinteză "Arta Românească Modernă și Contemporană", București, 1982, p. 256, atribuie lui Iosif Fekete Monumentul Aviatorilor incluzând în paranteză precizarea: "(în colaborare)" fără însă a o pomeni pe Lydia Kotzebue. Colonel Corneliu P. Vasiliu, Eroilor Aerului (Scurt istoric al monumentului), București, 1983, 112, p. Lucarea evidențiază etapele care au fost parcurse până la dezvelirea monumentului în anul 1935. Integrând aprecierile unor contemporani recurge și la amintirile lui Iosif Fekete care povestește că a fost solicitat de către Lydia Kotzebue în toamna anului 1928 să colaboreze la realizarea măririlor necesare pentru turnarea în materialul definitiv. În atelierul improvizat într-o construcție a Târgului de Mostre de la Obor a contribuit la mărirea machetei avizată de comitetul de inițiativă în anul 1927. Sunt menționate dificultățile cu care s-au confruntat, la etapele realizărilor măririlor în pământ și apoi turnarea în ipsos. În anul 1930 componentele au fost încredințate spre turnare în bronz firmei V.V. Rășcanu.
22. Catalog Salonul Oficial 1924, poziția 219: Portretul D-nei D., gips, Arh.St.Buc., fond Muzeul Saint Georges; dosar 3, Catalogul Salonului Oficial 1926, Palatul Ateneului, p. 22, poziția 328: Pieta, gips, p. 28, artista locuia în București, pe str. Brutari, nr. 1; Ibidem, dosar 40/1926, f. 5. Invitația pictorului Pointevin-Skeletti și a sculp-

torului Lydia de Kotzebue la expoziția organizată cu lucrări ale lor în sala Mozart din Calea Victoriei - Palatul Independența - în perioada 1 aprilie - 15 mai/1926/Ateneul Român - Expoziția retrospectivă, Catalog 1927, poziția 327 Portretul Ministrului Anghelescu. Arh.St.Buc., fond Muzeul Saint Georgesc, dosar 43/1927, f. 5-6, cup "Adevărul Literar" având prezentarea Salonului Oficial 1927 (?) realizată de criticul de artă H. Blazian, care remarcă participarea valoroasă a sculptorului Lydia Kotzebue; "Catalogul Salonului de desen și gravură 1928" - Pavilionul Artelor, p. 16, poziția 266; Buna Vestire, p. 24 artista locuia în București, str. Episcopu Radu nr. 13; "Catalogul Salonul Oficial 1930", p. 25, poziția 270: Orfeu, gips, p. 29, artista locuia în București, str. Alexandru cel Bun, cu acces prin str. Virgiliu; Grigore Ionescu, "București"/1938/ p. 277, cimitirul Bellu, figura 95, loc 33 la mormântul aviatorului Alexandru Cojan + 1935 o valoroasă compoziție redând o femeie în atitudinea de rugăciune, având brațele înălțate spre cer G/heorghe/ Bezvican, "Necropola Capitalei", București, 1972, p. 32, 97; Institutul Cantacuzino, Splalul Independenței, nr. 103, holul scării de la intrare, busturile turnate în bronz, având în partea din stânga jos semnătura: L. Kotzebue: "Louis Pasteur 1822-1895 și Claude Bernard Sain Julieu 1813-1878.

23. În incinta bisericii satului Moara Domnească, unde se află și mormintele familiei Kotzebue, sunt expuse și câteva imagini evocatoare cu referință la Lydia Kotzebue.
24. Sistematic s-a procedat la evidențierea a numai câtorva din sculptorii epocii restul fiind ignorați conștient. Ne referim la: Puiu Atanasescu, Vasile Blendea, Horia Boambă, Teodor Burcă, Borgo Prund (Chencinschi), Mac Constantinescu, Claudia Cobăzeva, George Dimitriu, Celine Emilian, Alexandru Călinescu, Alexandru Călinescu-Arghir, Spiridon Georgescu, Ioan Gheorghilță, Richard P. Hette, Ion Iordănescu, Ferdinand Gallas, Gheorghe Leonida, Dumitru Mățăuanu, Radu Moga, Dumitru D. Mirea, Emil Mereanu, Horia Miclescu, Mihai Onofrei, Dima Pavelescu, Ioan Pantazi, Alexandru Plămădeală, George Savargin, Oscar Spaethe, Corneliu Themeli, Gheorghe Tudor, Ioan Turească, Vasile Vasiliu-Falti, Maria Grigorescu Vasilovici ș.a. A le atribui din necunoaștere calificative este un act cu urmări nefaste, atât pentru cultura românească, cât și pentru monumentele de for public, care astăzi sunt neglijate sau eronat atribuite altor creatori.
25. Sugestiv, dar nu singulară este analiza făcută de Adina Nanu, "Monumente închinăte Eroilor primului război mondial", "Arta", anul XXXVI, nr. 10/1989, p. 15-17.
26. Documentele, reproduceri, xerox, mi-au fost puse la dispoziție cu amabilitate de dl. Petre Oprea. În urma publicării articolului lui

Tudor Octavian din Tribuna României, anul V, nr. 92, 1 septembrie 1976, în care făcând referință la sculptorul Iosif Fekete îi atribuia categoric realizarea Monumentului Aviatorilor, Petre Oprea a corespondat cu fiul Lydiei Kotzebue. Acesta, păstrând documentele ca relicvă de familie le-a lăsat cu el la părăsirea României. De la Paris acesta i-a trimis următoarele mărturii:

- 5 file ale manuscrisului "Biografia sculptoritei Lydia Kotzebue", text redactat de fiul ei, Rostislav Kotzebue (13 noiembrie 1910, Petrograd, ofițer de geniu).
- 3 file dactilografiate cuprinzând copia memoriului redactat de Rostislav Kotzebue la 26 februarie 1978 și expediat către Președinția României. Arată care a fost contribuția mamei sale la realizarea Monumentului Eroilor Aerului. Solicită să fie întreprinse cercetările cuvenite pentru a fi înlăturate afirmațiile enunțate în necunoștință de cauză, prin care lucrarea este atribuită lui Iosif Fekete (Planșa 1)
- 1 filă a adresei din 22 februarie 1927 prin care Comitetul Monumentului Aviatorilor aducea la cunoștința Lydiei Kotzebue că i-a fost "decernat premiul I, adică executarea monumentului", urmând a fi stabilite o serie de detalii pentru redactarea contractului, este exprimat acordul pentru o eventuală viitoare colaborare "cu un alt sculptor, arhitect". Este invitată să ia legătura cu secretarul împuternicit ca să realizeze definitivarea actelor. Antetul relevă că inițial denumirea preconizată simbol a fost: Monumentul Aviatorilor (Planșa 2)
- 1 filă dactilografiată cuprinzând textul contractului încheiat la 11 iulie 1927 pentru realizarea Monumentul Aviatorilor.
- 1 filă manuscris cuprinzând concluziile Comitetului care la 27 octombrie 1927 a aprobat macheta 1/4 pe care artista o prezentase pentru avizare conform contractului (Planșa 3)
- 1 filă dactilografiată cuprinzând adresa Comitetului Monumentul Aviatorilor din mai 1930, prin care confirmă că monumentul a fost preluat și predat lui V. Rășcanu pentru a trece la turnarea în bronz. Se face referință la dificultățile cu care s-a confruntat artista, dar pe care a reușit să le depășească obținând un valoros rezultat (Planșa 4)
- 1 filă dactilografiată cuprinzând adresa Comitetului Monumentul Aviatorilor din 30 septembrie 1935 redactată după inaugurarea simbolului. Cele trei puncte evidențiază (Planșa 5):
- Că a executat lucrarea la timp și a asigurat supravegherea, montarea în bune condițiuni;
- Nu a formulat pretenții de natură financiară ca urmare a întârzierilor ce n-au depins de ea;
- Valoarea monumentului din punct de vedere artistic, "grație activ-

itălii rodnice și de multe ori dezinteresat a tuturor care au pus umărul la înfăptuirea lui". Se promite o gratificație pe care să o considere ca o "distingețiune".

- 2 file dactilografiate cuprinzând textul memoriului adresat Ministerului Aerului de către Pavel Kotzebue, soțul defunctei artiste, imputernicit testamentar cu lichidarea problemelor financiare referitoare la drepturile ce-i reveneau pentru Monumentul Eroilor Aerului (Pavel/Paul/Kotzebue, 20 iunie 1865, Frankfurt pe Main - 15 februarie 1947, București, general rus, reintegrat în armata română) (Planșa 6)

27. V.Z.T.-I.S.F., ... p. 47, nota 66.

28. Suntem datori de a reține atenția și cu un element aparent în afara subiectului. De la venirea în România, Ioan Schmidt, atât în perioada de activitate la Târgu Jiu, cât și ulterior la București a manifestat un interes deosebit aviației. Ne referim la preocupările sale pentru studierea, proiectarea și realizarea de modele, după concepție proprie, de aparate de zbor. O atenție deosebită a acordat-o evenimentelor aviatice. Multe din soluțiile obținute s-au constituit la timpul respectiv, invenții prin care se aduceau la patrimoniul tehnic noi soluții. Preocupări de o viață l-au ajutat și ca artist să remarcă îngemănarea dintre om și aparatul de zbor și ca atare concursurile l-au găsit în postura de creator care trata tema ca ceva ce îi era cunoscut anatomic, sentimental și tehnic. Facem mențiunea că în casa ce i-a servit ca locuință și ca atelier s-au păstrat după decesul lui Ioan Schmidt Faur (1934) numeroase machete miniaturale ale aparatelor de zbor elaborate. Din păcate un incendiu din anii 1970, în condițiile șantierului limitrof care realiza metamorfoza zonei bulevardului 1 Mai, a distrus aceste realizări. Prompta intervenție a vecinilor și a pompierilor a facilitat în schimb salvarea machetei "Zburătorului" cu care a participat la concursul pentru preconizatul Monument al Eroilor Aerului. Cele trei dosare păstrate (azi cumulate) la Arhivele Statului, componente ale fondului Ioan Schmidt Faur cuprind descrierile tehnice, desene, calcule, lista invențiilor. Ele se constituie în acest sens o sursă de informare care reclamă atenția cercetătorilor pentru a-l integra în rândurile acelorora, care au avut participări la promovarea aeronauticii românești. Dosarul 33 se impune să fie studiat de cei care îi pot stabili valoarea pentru istoria tehnicii aeronautice. Lor se vor putea alătura și cei din domeniul construcțiilor navale, alt domeniu care l-a preocupat pe Ioan Schmidt-Faur.

29. Virgiliu Z. Teodorescu, "Monumentul Unității din Cernăuți", Magazin Istoric, anul XXVIII, nr. 12 (333), decembrie 1994, p. 12.

30. - Arh.St: Buc., fond Ioan Schmidt-Faur, inv. 2123, dosar 8; f. 1 desen "Zburătorul"; f. 2. desen ansamblul obeliscului cu componentele; f.

3. oferta din 26 octombrie 1925 (lucrarea fiind evaluată la circa 300.000 lei) statuia "Avântul Aviației" având înălțimea de 4,20 m. și anvergura de 6,50 m această componentă însumând cu zona de prindere de obelisc înălțimea de 6,50 m., statuia adosată "Jertfa" având înălțimea de 3,60 m., două basoreliefuli cu dimensiunile de 2,30 x 1,30 m., trofee de aviație; f. 4 memoriul tehnic în care înălțimea preconizată era de 20,50 m; f. 5 memoriul tehnic în care înălțimea preconizată era de 22 m; f. 6 memoriul II: Avântul, Jertfa, Glorificarea aviației; f. 7-8 memoriul III înălțimea monumentului de 22 m; f. 9-10 - ciornă pentru memoriul către general inspector referitor la concursul pentru definirea realizatorului monumentului: urmările, combinațiile care prejudiciază drepturile de autor.
31. Ibidem, f. 11-12 v. memoriul din 24 ianuarie 1927 generat de combinațiile provocate de rezultatul din 25 mai 1926.
32. Arhitect Anghel Marcu, "Amintiri: Doamna Delavrancea", include referiri la raporturile de colaborare dintre arhitect Haenrieta Delavrancea-Gibory și sculptorul Lydia Kotzebue, în: Arhitect Design, nr. 4. aprilie 1993, p. 2.

CONTRIBUTION CONCERNANT L'AUTEUR DU MONUMENT DES HÉROS DE L'AIR DE BUCAREST

Résumé

Les dernières décernées ont été témoin d'une nouvelle attribution de la création du monument des Héros de l'Air de Bucarest. On a véhiculé le nom de Iosif Fekete. Malheureusement on a ignoré ainsi les informations comprises dans l'ouvrage publié en 1939 par les commanditaires mêmes du monument. Ceux-ci connaissaient la succession des événements par lesquels la réalisation du monument fut attribuée à la femme-sculpteur Lydia Kotzebue. Le contrat renfermait la réalisation de tous les corps composants du monument. L'auteur de cet ouvrage essaye de passer en revue tous les étapes qui ont conduit à la désignation du réalisateur du monument, les étapes de la réalisation du monument c'est à dire les maquette, le modèle 1/1, le gypse et le matériel final. Malheureusement le nom de Iosif Fekete n'est nullement présent. En écrivant cet ouvrage on a essayé de réparer une erreur assez souvent commise en Roumanie en ce qui concerne l'absence des monographies de monuments.

Rostislav Kotzebue
47 rue Jacques Cottin
93500 Pantin
France

26 Februarie 1978

Stimate Domnule Președinte Ceusescu,

Subsemnatul Ristislav Kotzebue, cetățian francez de origina româna, cu respect vă aduc la cunoștința următoarele :

Deabea acuma am luat cunoștința, cu adâncă amarăciune, de articolul Dlui Tudor Octavian publicat in revista "Tribuna Româneasca" pagina 13, Anul V-92 din 1 Septembrie 1976; prin care mama mea, sculptorița Lydia Kotzebue este uzurpată de calitate de autoare a "Monumentului Aviatorilor", din București.

Dl. Tudor Octavian caută să dovedeasca opiniei publice din țara, ca Dl. Iosif Fekete, sculptor din Oradea, ar fi fost nedreptățit și că el ar fi autorul monumentului.

Adevărul est următorul :

In anul 1925 s-a constituit la Bucuresti un Juriu ce urmărea înălțarea unui monument pentru glorificarea eroilor aerului. In acest scop s-a publicat un concurs public. Comitetul in frunte cu Generalul Rudeanu au depus jurământ de a fi impartiali in alegerea celei mai bune machete.

La acest concurs au luat parte cei mai buni sculptori români și străini.

Machetele, cu plicuri sigilate cu numele și adresele sculptorilor (concursul fiind secret), au fost expuse timp de o săptămâna la Ateneul Român, fiind comentate de presa și public.

După semnarea de către Comitet a Procesului Verbal cu alegerea celei mai bune machete, s'a procedat la deschiderea plicurilor. Și mare surprisă!! Macheta aleasă era operă sculptoriței Kotzebue.

Ea era diplomată Academiei de Belle-Arte din Moscova din 1913, colega de promotie cu sculptorul Burgheli. In 1918 a fost numită ca "Artista poporului", cu lucrările de scenografie si coregrafie a Teatrului din Odesa, (moarta in țara la 13 Iunie 1944).

. / .

Planșa 1

Necazul ca n'au reușit și invidia celorlalți concurenți a stârnit o veghie de proteste și o aprigă polemică în ziare ca o astfel de operă nu poate fi încredințată unei femei și încă de origine rusă și comunistă.

S'au făcut presiuni politice asupra comitetului pentru anularea concursului, dar membrii lui au onorat semnăturile, conform cu jurământul depus, și au refuzat anularea lui.

Totuși, influențată de opinia publică (înapoiată în privința capacității femeilor), comitetul a cerut sculptoriței să execute figurile la 1/5 din mărimea lor naturală; lucrul care a fost făcut de ea. Cu toate acestea, subestimând puterile ei, juriul și-a exprimat dorința ca pentru executarea figurilor, sculptorița să angajeze ca 'ajutor' un bărbat.

Atunci mama mea a consultat pe avocatul Riconte (care era avocatul artiștilor), care a sfătuit-o, pentru satisfacerea dorinței comisiei, să angajeze un 'figurant', prezentându-i pe protejatul lui, Iosif Fekete, care mi se pare pe timpul acela era încă student.

Fekete a cerut sculptoriței un acout (mi se pare 20000 lei) și după primirea banilor a dispărut. Riconte amenințat de mama pentru abuz de încredere, a început să caute pe protejatul lui și aflând că Fekete a plecat la Paris, și ca să evite judecata, pe cât am auzit, a restituit sculptoriței o parte din bani.

Când figura de sus era pe trei sferturi terminată a apărut Fekete, oferindu-se (banii fiind cheltuiți la Paris) să achite datoria prin munca. Personal l-am văzut de 4 - 5 ori pregătind pământul și ajutând sculptorița pe schele.

Aceasta a fost contribuția lui Iosif Fekete la executarea monumentului.

Opera depășind speranțele comitetului i s-a promis că va fi decorată și va primi o primă dar, fiind comunistă toate acestea au rămas simple vorbe. Mai mult! o adâncă durere a avut mama când Regele Carol II, care a patronat comisia de construirea monumentului, i-a interzis să asiste la dezvelirea lui la 20 Iulie 1935.

Sculptorița a executat deasemenea pentru un aviator căzut un monument la cimitirul Belu și printre altele 2 busturi de savanți bacteriologi, cari pot fi văzute în holul Institutului Cantacuzino.

Recenzii în privința sculptoriței, scrise de istoricul Bezviconi, pot fi găsite la Academia Română.

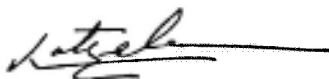
Mentionez că dacă și eu eram mort, aceasta tentativă de uzurpare a dreptului de autor și inducerea în eroare a opiniei publice ar fi putut reuși.

Va rog cu profund respect să dispune o anchetă pentru stabilirea adevărului și să-mi comunice rezultatul la adresa de mai sus.

Va pot sta la dispoziție și cu alte detalii dacă va fi nevoie. Anexez fotocopii articolelor :

- Tribuna României, pagina 13.
- Articolul fostului ziar "Universul", al cărui data de apariție n-o am (bănuiesc în jurul anului 1940).

Cu cel mai mare respect.

MONUMENTUL

02028 *22FER 1927

Stimată Doamnă Kotzebue,

Comitetul Monumentului întrunindu-se în ziua de 21 Februarie a.c.a decernat proiectului Dvs., premiul I; adică executarea monumentului.-

Pentru aceasta vă rugăm a lua contact cu subsemnatul pentru a vă încunoștința de modificările de detalii cerute de comitet, având tot odată și care sunt condițiile Dvs., de executare, fiindu-ne necesare la facerea contractului. Comitetul nu se opune dacă credeți necesar colaborarea Dvs., cu alt sculptor, arhitect, etc.

Suma pe care ați primit o pentru macheta se consideră înăcontul pentru monument,-

P. PREȘEDINTELE COMITETULUI

1. 1. 1927

București 27/X. 1927.

Mult stimulei doamnei.

Am plăcut a vă comunica că comitetul
monumentului aviatorilor a aprobat
definitiv macheta $\frac{1}{4}$ mărimii naturale,
pe care ați prezentat-o.

Aducându-vă felicitările sale pentru
frumoasă operă de artă concepută și exe-
cutată în 3 zile, comitetul vă roagă să
primiți încredințarea pur neinteresantă
sau conștientă. C. S. Stănescu

Dr. T. Cantăvino

Andromache

General Tudor

(allai 1930)

D-NEI. L. COTZEBU.

Sculptora

Bucuresti .-

Vă comunicăm prin aceasta că Monumen-
tul Eroilor Aviatori, pe care l-ați făcut
Dvs., în urma concursului ce a fost, este
luat în primire de D-nul V. Răscanu, anga-
jat de Comitet pentru a-l turna.-

Comitetul vă aduce laude; bine merita-
te, pentru modul conștiincios și precie-
a executării contractului, cum și pentru
buna voință pe care ați pus în tot timpul
execuției lui, mai cu seamă că ați întâlnit
atâtea obstacole și de tot felul.-

Comitetul vă mulțumeste și speră că
dacă și partea arhitecturală și turnatul va
fi la înălțimea artei Dvs., scopul nostru
va fi pe deplin ajuns, iar Capitala va fi dota-
ta cu o lucrare monumentală de artă.-

~~Comitetul~~ COMITETUL MONUMENTILOR

D. 7. Cantacuzino

L. Cotzebu

Comitetul :

Doamna Lidia General KOTZEBUE

PREȘEDINTE: M.S. REGELE
CAROL IIBucureștiMEMBRI : C. OLANESCU
Prof. CANTACUZINO
Mihail OROMOLU
General RUDEANU
Col. Dr. ANASTASIU

Acum când Monumentul Eroilor Aerului s'a inaugurat în prezența M.S. REGELEI pe Piața din Șoseaua Jicului, Comitetul de inițiativă apreciind că :

1/ Domnia-Voastră ați executat lucrarea la timp și apoi ați urmărit până la montarea ultimei piese de bronz pe soclu.

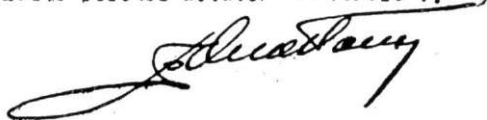
2/ Deși prețul contractului a fost în raport cu lucrarea / 15.000 kg. bronz / destul de avantajos, la urmă Domnia-Voastră nu ați cerut o majorare de preț din cauză că s'a întârziat puțin lucrarea, până la acordarea piesei de pe șoseaua Jicului. -

3/ Acest monument înfrumusețează capitala grație activității rodnice și de multe ori dezinteresată a tuturor care au pus umărul la înfăptuirea lui. -

Comitetul vă aduce mulțumirile sale pentru aducerea la bun sfârșit a operei executate și vă promite la închiderea tuturor socotelilor o gratificație, care, dacă nu va corespunde efortului depus de Domnia-Voastră, va fi ca o distincțiune.

p. C O M I T E T

Medic Colonel aviator ANASTASIU V.

Subsemnatul Pavel Kotzebe, General de Corp de Armată pensionar, am onoare a înmîna prezenta cerere, în calitate de executor testamentar al soției mele Lydia Kotzebe, decedată la 13 Iunie 1944.

În testamentul ei olograf cu data de 31 Iunie 1944, ea specifică, în afară de alte drepturi ce lasă copilului ei, și "sumele neprimite în legătură cu construcția monumentului"; este vorba de monumentul aviatorilor de pe Spseșua Jianu, creiat în întregime de soția mea.-

În urma unui concurs între 14 sculptori soția mea (care făcuse studii eminente în străinătate) a luat premiul I-ii pentru macheta prezentată; după care i s'a dat și comanda executării monumentului în mărime naturală.-

Soția mea a cerut pentru această lucrare (monumentul în mărime naturală turnat în ghips) suma modestă de 1.200.000 lei.-

Comitetul i-a fixat însă prețul de numai 800.000 lei, care constituie chiar pe atunci o sumă foarte mică. Ueducând încă 30.000 lei suma premiului obținut anterior pentru macheta prezentată la concurs, adică în total 770.000 lei (copie alăturată No.1). La început comitetul n'avea nicio încredere în soția mea; o femeie! Niciodată în Europa o femeie n'a executat un monument mare sculptor necunoscut în Tură. Afară de asta ea fiind de statură mică, subțire ei foarte modestă nu inspira încredere. Din această cauză în contract au pus condiții grele; ea să fie executat acest monument în mărimea 1/4 (figuri de 1 metru) cu preț foarte modest.-

În urmă, lucrând după macheta ~~în mărime naturală~~ și conform condițiilor de comandă prevăzute de contract 1/4 de mărime viitoare, ea a constatat că monumentul nu va fi destul de înălțat și în disproporție cu mărime figurile de sus față de cele de jos; deoarece a fost nevoită să facă figurile în ghips nu în mărimea cerută la început ci de 4 până la 4,50 mtr., ajungând la înălțime totală de 22 metri.-

Acestea adus ca urmare cheltuieli neprevăzute pentru scheletele de fier, pentru mâna de lucru, materiale și turnate în ghips.-

Comitetul ajungând să cunoască pe artista și să o aprecieze din ce în ce mai mult, i-a încredințat și dirijarea construcției monumentului precum și fixarea prețurilor pentru materialele de procurat; fontă, piatră, bronz, schelărie, etc.-

././.

DOMNUL SAIE

DOMNULUI MINISTRU AL MINISTERULUI AERULUI.-

Se prezenta Comitetului executoriu aleși de ea, iar Comitetul a proba prețurile.- Ea știe: Aviatorii câștigă banii cu riscul vieții și fiecare plătește o sumă însemnată pentru Monumentul așteasta; sunt parale sfinte, care nu pot fi cheltuite în mod ușuratic.

Lucrările au fost conduse în așa fel încât monumentul cu toată enorma adâncime și mărimea fundamentului, n'a costat în total decât 3.300.000 lei, când micul monument din piața Victoriei construit în aceeași vreme, a costat peste 7.000.000 lei.-

Din punct de vedere artistic Monumentul Aviatorilor se clasează după părerea specialiștilor printre cele dintâi opere de valoare din Tara noastră.-

X
X X

Faptul că Monumentul a reușit și a fost executat în termen a determinat Comitetul, mulțumit de opera realizată de soția mea, să ofere un spor de 100.000 lei, Domnul Răscanu pentru turnarea în bronz a patru figuri 900.000 în loc de 300.000 (Membru Comitetului).-

Nu s'a dat nimic însă, artistei, crearea monumentului și diriginta prețurilor și lucrărilor, căreia i s'a promis din priviști o gratificație.!

Lydia Kotzebușe n'a primit nici de data asta nicio cenință.

Față de cele expuse mai sus, vă rog Domnule Ministru să binevoiți a aprecia și da dispozițiunile Dvs. să se evalueze care va fi justa gratificație pentru monumentul la care Aviatorii privesc cu mândrie și în jurul cărui se adună mereu cu ocazia Zărilor Sărbători ale Aviației.-

Dată care să se ajungă la achitarea sumei atât de bine meritată de către Lydia Kotzebușe, conform dorinței testamentarei.-

Primiți vă rog Domnule Ministru, odată cu mulțumirile mele asigurarea înaltelor considerațiuni ce vă păstrez'.

Com. Moara Domneaschi
Județul Ilfov.-

Atracția pentru bijuterii se spune că este tot atât de veche pe cât este și vanitatea omenească. Dar odată cu trecerea timpului, folosirea bijuteriilor a devenit un lucru obișnuit pentru toaletele feminine și, deci, s-a supus inevitabil capriciilor modei.

În ceea ce privește materialul folosit, forma și decorarea bijuteriilor, acestea au fost condiționate de posibilitățile tehnice ale timpului. Astfel, un moment deosebit, care a revoluționat arta confecționării giuvaerurilor, rămâne introducerea în secolul al XVII-lea a tehnicii fațetării diamantului.

Meritul de a fi inițiat tăierea diamantului "în briliant" i-a revenit cardinalului Mazarin, primul ministru la curtea regelui Franței, Ludovic al XIV-lea. Mare admirator și colecționar de diamante, Mazarin plătea în anul 1640 unui grup de tăietori în pietre prețioase pentru a se obține mai multe fațete. Noua tehnică a permis 16 fațete¹, ceea ce dădea diamantului o luminozitate și transparență deosebită. Din acel moment popularitatea smeraldelor, rubinelor și topazelor scade în favoarea diamantelor, care devin din ce în ce mai căutate în giuvaergia europeană. Perfecționarea "tăieturii Mazarin" de către venețianul Vincenzo Peruzzi², la sfârșitul secolului al XVII-lea, prin dublarea numărului de fațete a produs o adevărată fascinație a briliantelor care îi va domina secole de-a rândul atât pe bijutieri, cât și pe cumpărători. Dar cine erau cumpărătorii? Desigur, cei care și-au putut permite deținerea unor bijuterii considerate unicate sau a unor faimoase pietre prețioase au fost: casele regale, nobilimea și burghezia.

În secolul al XVII-lea, ca și în trecut, Parisul rămânea un model al gustului și luxului pentru lumea europeană. Aici, în saloanele de conversație, nobilimea franceză oferea banchete somptuoase și, cum unica formă de iluminare în astfel de ocazii era sfeșnicul, în această atmosferă particulară nu puteau fi apreciate decât bijuteriile cu diamente, a căror strălucire era valorificată la maximum în lumina difuză. Pentru prima dată se creează bijuterii de zi și de seară, aceste din urmă fiind mult mai sofisticate. Diamantele erau montate în argint pentru că aurul avea o culoare ce le-ar fi răpit din strălucire. Această regulă va fi însă înlăturată după 1900 când platina este introdusă cu succes în arta bijuteriilor și va substitui argintul din monturile cu briliante.

Gustul pentru combinația pietrelor prețioase colorate în decorarea bijuteriilor și asimetria au fost la modă începând cu anul 1740. Se purtau paruri³ (ansamblu de bijuterii asortate), acestea fiind apreciate chiar și în secolul următor.

În general, o parură era formată din: diademă, colier, cercei, 2 brățări identice și bijuterii de corsaj. Se purtau, de asemenea, semiparuri care comportau piese mai puține. Foarte căutat de doamne, în ultimul sfert al secolului al XVIII-lea era colanul tip "riviére"⁴. Un asemenea colan realizat de bijutierii curții regale din Franța, Boehmer et Bosange la comanda lui Ludovic al XV-lea pentru favorita sa contesa de Barry, ajunsese să valoreze în 1774, 90.000 de lire sterline⁵.

Revoluția din 1789 a provocat, însă, o imensă criză pentru trezoria franceză. Foarte mulți aristocrați sau chiar revoluționari și-au pierdut bijuteriile. În 1792 tezaurul regal era împrăștiat, iar diamantul considerat o insultă la adresa democrației. Din fericire, Napoleon Bonaparte a cultivat, însă, o profundă pasiune pentru bijuterii și, astfel, asistăm la refolosirea diamantelor și la obligativitatea purtării parurilor de seară la festivitățile de la curte. La rândul-i împărăteasa Josephina, prima doamnă a noului regim, a dovedit aceeași pasiune și pentru achiziționarea unor bijuterii, ea a cheltuit sume imense. Referindu-se la bogăția neobișnuită a bijuteriilor împărătesei, doamna sa de onoare, contesa Rémusat povestea în memoriile sale: "la Malmaison, Madam Bonaparte ne-a arătat deja extraordinarul tezaur de perle, briliante și pietre din cutia sa de bijuterii, un tezaur demn de a figura într-o poveste din "O mie și una de nopți"⁶. Când Napoleon s-a căsătorit cu Maria Luiza, arhiducesă de Austria, se pare că i-a permis totuși Josephinei să păstreze o mare parte din acele bijuterii.

Noua împărăteasă, care își comandase o singură parură⁷ și aceea din oțel, a rămas contrariată de extravaganța lui Napoleon care cheltuia milioane de franci pentru paruri. El își comandase o coroană cu camee pentru festivitatea încoronării. Această coroană se păstrează în prezent la Luvru împreună cu câteva bijuterii și cu alte două coroane. Se spune că francezii au fost primii care au stabilit că bijuteriile coroanei trebuie să fie proprietatea statului. Acest lucru se întâmpla în vremea lui Francisc I prin anul 1530⁸. Apoi, tot ce se păstrase până în 1792 s-a pierdut, iar ce s-a mai strâns, mai ales de la împărăteasa Eugenia, au fost scoase la vânzare în 1887. Eugenia a avut o atracție deosebită pentru diamante și perle și pentru modelele din secolul al XVIII-lea.

Producția de bijuterii cu diamante din Franța fusese impulsionată după 1860 datorită descoperirii minelor de diamante din Africa de Sud. O consecință a acestor descoperiri a fost și inventarea "monturii iluzie" de către bijutierul parizian Oscar Massin (1828-1908). Astfel, prinderea briliantelor cu "ghiere" oferea posibilitate punerii în valoare maximă a pietrelor⁹. Massin lucrase bijuterii numeroase pentru împărăteasa

Eugenia. Frumusețea și bogăția multora dintre ele au putut fi constatate de marele public în 1887. Astfel o singură bijuterie cu ghirlande din viță de vie având 3000 de diamante s-a vândut la fabuloasa sumă de 1.172.000 de franci¹⁰.

Indubitabil, centrul cel mai spectaculos și mai important pentru colecțiile de bijuterii, rămâne Londra cu faimosul "Victoria and Albert Museum" și Turnul Londrei care adăpostește colecția de însemne regale britanice. Referitor la giuvaerurile coroanei britanice se spune că multe dintre ele au fost distruse din ordinul lui Croniwell și apoi refăcute după restaurarea monarhiei.

Colecția de însemne regale cuprinde mai multe coroane, globuri regale sceptre, spade, inele de încoronare etc. Aici se află și coroana imperială fiăcută în 1838 pentru regina Victoria, considerată a fi cea mai prețioasă din lume. Ea conține pietre prețioase de interes istoric: marele Spinel al lui Eduard de Wales, supranumit Prințul Negru, diamantul "Steaua Africii" etc.¹¹. O evaluare strict comercială a colecției de însemne regale ajunge la zeci de milioane de lire sterline¹².

O altă colecție spectaculoasă de însemne regale este aceea care a aparținut țarilor Rusiei. Piesa impozantă în această colecție, care se află la Moscova, este coroana imperială rusă, executată pentru încoronarea Ecaterinei a II-a (1762) de elvețianul Jeremy Pauzier¹³.

Împărăteasa, considerând că nu este somptuoasă, a cerut refacerea coroanei care în cele din urmă va avea un număr de 5.000 de pietre prețioase.

În ceea ce privește România, aici se păstrează însemnele regale: coroana de oțel a regilor României, coroanele de aur ale reginelor Elisabeta și Maria, buzduganul Regelui Ferdinand și buzduganul regelui Carol al II-lea. De asemenea, se mai păstrează câteva din bijuteriile care au aparținut regelui Carol I sau reginei Maria.

Toate acestea pot fi văzute alături de alte obiecte care provin de la membrii Casei Regale, în colecția Tezaurului istoric din Muzeul Național de Istorie a României.

Intenția de constituire a bijuteriilor coroanei în România i se datorează reginei Elisabeta. Prințesa de Wied, Elisabeta s-a căsătorit în 1869 cu Principele Carol I de Hohnesollern. În momentul sosirii în țară, Prințesa primise la Giurgiu, din partea Districtului Vlașca o diademă, iar la București, doamnele din înalta societate îi dăruiesc o diademă cu perle și briliante. Atunci, Elisabeta ar fi declarat că acceptă acel dar "cu condiția însă să facă parte, ca și diadema oferită la Giurgiu, din odorele Coroanei României"¹⁴.

Realizarea acestei intenții este, însă, greu de dovedit astăzi, ținând cont de faptul că cercetări referitoare la această problemă nu s-au făcut până în prezent. Știm, însă, că în anul 1911, aflându-se la Constanța regina Elisabeta îi scria Prințesei Maria o scrisoare prin care îi sugera aces-

teia să ia toate bijuteriile sale, diademele rubinele și perlele, multe din ele îi vor aparține după moartea sa, așa încât este mai bine să înceapă a-și alege. I-a scris în acest aens lui Burin să-i pună totul la dispoziție. Rubinul este cu deosebire prețios și ca valoare istorică...”, aprecia Elisabeta¹⁵.

Trei ani mai târziu Carmen Sylva se afla la Curtea de Argeș. Printr-o scrisoare expediată la 12/25 octombrie 1914¹⁶, regina Elisabeta o anunța pe Maria că îi oferă cu ocazia aniversării ei, diadema pe care orașul București i-a oferit-o în dar, înainte cu 45 de ani, când a venit în țară ca primă regină a românilor. Din păcate, datorită lipsei informațiilor, nu se știe dacă regina Maria a beneficiat de bijuteriile reginei Elisabeta sau nu. Mai mult decât atât, s-a constatat că Maria își nota întotdeauna numele persoanelor de la care primise cadouri și mai ales bijuterii, dar, în acest caz, nu a menționat nici măcar în memoriile sale faptul că ei i-ar fi revenit, într-un fel, o parte sau toate bijuteriile reginei Elisabeta. O excepție există, totuși, dar ea se referă la "cartea cu versuri și picturi" realizate de Carmen Sylva, în 1893, ferecată cu aur și pietre prețioase, pe care a oferit-o ca dar de nuntă Mariei. Acest obiect era lăsat moștenire de regina Maria nepotului ei, Mihai, printr-o anexă de testament care datează din 1926¹⁷.

O știre interesantă, de data aceasta referitoare la modalitatea de transmitere a unei bijuterii personale se găsește în testamentul scris de faict de regele Ferdinand la Scroviștea, în 27 mai 1927. Iată ce stabilea regele: "Briliantul cel mare al meu (59,95 kt) montat ca pandantiv va putea fi purtat de Regina - soția Regelui. Regina văduvă va avea încă dreptul de a-l purta până la căsătoria Regelui, când el va trece în posesiunea noii Regine căsătorită conform prescripțiilor Casei Regale"¹⁸. Probabil că din cauza situației deosebite în care se afla Carol al II-lea, care renunțase la tronul României și a separării de soția sa Elena, condiția pusă de Ferdinand nu a fost îndeplinită. De aceea, acest pandantiv avea să-l rămână prin testamentul reginei Maria, întocmit la 29 iunie 1933 la Balcic, nepotului său, Mihai¹⁹.

La rândul ei, Maria a fost o mare amatoare de bijuterii și a deținut numeroase piese cu valoare deosebită, foarte multe dintre ele primindu-le în 1893 cu ocazia căsătoriei cu Ferdinand, moștenitorul tronului României.

Născută la 17/29 octombrie la Eastwell Park, principesa Maria era fiica lui Alfred de Edinburg, al doilea fiu al Reginei Victoria, Duce de Saxa Coburg-Gotha și a Marii Ducese, Maria Alexandrovna Romanova, unica fiică a țarului Alexandru al II-lea. În urma demersurilor făcute de Charley, principesă de Saxa-Meiningen, sora mai mare a împăratului Germaniei, Ferdinand se logodise cu Maria Alexandra Victoria de Edinburg la 21 mai 1892 în noul palat de la Potsdam, în prezența lui Wilhelm al II-lea²⁰. Unirea celor doi principii a avut un efect deosebit, deoarece veneau în con-

tact cele mai importante case domnitoare din Europa. În același timp, se punea în discuție și problema ordinii succesorale la tronul Marii Britanii. De aceea, lordul cancelar William Ewart Gladstone, pentru a înlătura o eventuală complicație a inițiat un tratat între regele Carol I și regina Victoria²¹.

Astfel, conform unor prevederi mai vechi din "Act of Settlement" (1701) ce sancționa pierderea dreptului la coroană în cazul căsătoriei unui moștenitor prezumtiv cu un romano-catolic, principesa Maria abandona drepturile sale de succesiune la coroana Marii Britanii²².

În urma disputei dintre cele două biserici pentru întâietate asupra celebrării căsătoriei, regina Victoria a renunțat la dorința ca aceasta să se officieze în capela Sf. George de la Windsor. Astfel, ceremonia va avea loc la 29 decembrie 1892 la castelul Sigmaringen, întâi după ritul catolic, apoi după cel protestant. În aceeași zi, Regina Angliei serba la Osborne în prezența trimisului extraordinar al României la Londra, Plagino, cununia nepoatei sale, Maria cu Principele Ferdinand²³.

După câteva zile petrecute la castelul de vânătoare de la Kraichenwies, Ferdinand și Maria vin în România, unde urmau să participe la alte ceremonii legate de căsătoria lor.

"A fost o călătorie lungă" - scria în jurnalul său Maria. "Îmi păraseam căminul, păraseam tot trecutul, mergând înainte, tot înainte, într-o lume geroasă; spre o țară necunoscută, spre o viață neștiută..."²⁴.

Temerile sale au fost, însă, spulberate de la început, pentru că tinerii căsătoriți, reprezentând viitorul țării, au fost obiectul celor mai impresionante manifestări de simpatie a românilor. Salve de tun anunțau capitala în ziua de 23 ianuarie/4 februarie 1893 sosirea trenului princiar în Gara de Nord. Totul a fost organizat cu mare fast. O trăsură adusă de la Viena, închisă cu geamuri, având partea inferioară vopsită albastru și interiorul crem, trasă de cai înhămați "à la Daumont" avea să-i plimbe pe cei doi principii și pe regele Carol I²⁵.

Principesa Maria a trezit un interes deosebit ziarelor de atunci, mai ales prin aspectul exterior. Reportajele din ziarul "Constituționalul", de exemplu, informau cu lux de amănunte despre toaletele și bijuteriile pe care le-a purtat în acele zile Maria. Astfel, știm că la sosirea în București, Principesa Maria avea în urechi "doi solitari de briliant, iar la gât o broșă de un imens mărgăritar înconjurat cu briliante"²⁶. Pe 24 ianuarie 189, același ziar ne informează că cei doi tineri au participat la cununia a 31 de perechi de tineri la biserica Sf. Spiridon. "A.S.R. Principesa Mara avea în urechea dreaptă un cercel rubin caboșon, iar în cea stângă un safir caboșon cu briliante; la gât o broșă cu trei safire caboșon cu briliante; la brațul stâng o brățară chénette cu trei safire și două briliante și la cel drept o brățară chénette cu peruzele". La balul organizat de Primărie, principesa Maria, inevitabil, a fost în centrul atenției. Ea avea pe cap o diademă cu peruzele și briliante, iar la gât un colan tip rivière format din

medalioane de peruzele și briliante²⁷.

Aceste amănunte referitoare la bijuterii se înscriu perfect în tiparul vieții mondene din acele vremuri și se potriveau cu pasiunea vădită a tinerei principese pentru podoabe. De altfel, cu sinceritate dezarmantă ea mărturisea mai târziu, referindu-se la acele momente din tinerețe: "Găseam o plăcere cu adevărat copțiărească în rochiile mele cele noi și în frumoasele mele bijuterii. Mama fusese nemaipomenit de darnică și-mi dăduse câteva din minunatele ei juvaere. Parcă nu-mi venea să cred că sunt ale mele"²⁸.

Cu ocazia căsătoriei, Maria primise multe bijuterii, cadouri din partea rudelor, atât din Marea Britanie și Rusia, cât și din partea regelui Carol I și a Principelui Ferdinand. În acea perioadă, în general exista o mare generozitate pentru cadourile în bijuterii la curțile europene, de aceea nu trebuie să ne mire prea mult dacă vom descoperi că preocuparea Principesei pentru acestea o va însoți până la sfârșitul vieții.

Din fericire, amănunte deosebit de importante privind problema bijuteriilor reginei Maria, ne-au parvenit în urma cercetării fondului de documente referitoare la Casa Regală, aflat la Arhivele Statului. Un inventar al bijuteriilor Principesei primite la căsătorie (Inventar des schmuckes Ihren Königlichem Hoheid der Frau Princessin von Rumänien. I Hochzeitsgeschenke)²⁹, ne aduce la cunoștință existența a 400 de bijuterii, ordine și pietre prețioase. Inventarul a fost scris de dr. Trangaff Tamme, în limba germană, cu cerneală neagră, într-un caiet dictando. În ceea ce privește datarea acestui document, deși el figurează ca un act nedatat în lista documentelor Casei Regale, pe prima pagină după numele autorului se află înscrise ziua, luna și anul. Este, într-adevăr, o problemă cu ultima cifră a anului deoarece s-a întins cerneala. De asemenea, parcurgând inventarul, la unele bijuterii, sunt notați anii 1903 și 1904 când au avut loc unele modificări (reparații sau adăugiri). Deci, este vorba de 15/28 mai 1902 probabil sau un an ulterior, până în 1905. Autorul a menționat majoritatea persoanelor care au oferit bijuterii, în unele cazuri a făcut chiar desenul unora dintre ele și a notat valoarea lor. Din păcate, neprecizarea monedei în care se calcula prețul bijuteriilor, a condus doar la ipoteze. Dar, chiar dacă presupunem că era vorba de lei aur, suma rezultată din adunarea tuturor valorilor era imensă pentru perioada aceea. Majoritatea bijuteriilor erau paruri sau semiparuri, metalul prețios era foarte rar amintit, în schimb se acordă o atenție deosebită pietrelor prețioase. Studiarea acestui inventar și coroborarea cu fotografii de epocă ale Principesei Maria, precum și cu descrierile făcute în presa anilor de după 1893, au condus la depistarea multor bijuterii, inclusiv a acestora care astăzi se află în patrimoniul Muzeului Național de Istorie a României. Astfel, diadema cu turcoaze și briliante cu care Principesa a apărut la Balul Primăriei din București în ianuarie 1893, figurează în acest inventar la poziția 2, ea fiind oferită de tatăl Mariei, principele de Coburg. Piesa era

trecută cu valoarea de 50.000 (lei?). Tot din partea familiei sale, Prințesa mai primise o diademă cu briliante care valora 500.000 și încă una cu perle și diamante în formă de ramură de vâsc în valoare de 140.000 (lei?). Principele Ferdinand, la rândul său, îi dăruise printre alte multe bijuterii o diademă cu safire și briliante demontabilă (avea 5 safire și 4 diamante) în valoare de 40.000 (lei?).

Regele Carol I îi oferise un colier cu 41 briliante care e trecut cu valoarea de 130.000 și acesta nu era singurul cadou. Regele comandase mai multe bijuterii cu ocazia căsătoriei la casa Kocchly din Petersburg, după cum rezultă dintr-o chitanță din 1/13 noiembrie 1893³⁰.

O bijuterie valoroasă trebuie să fi fost și colierul cu 193 de perle, care provenea de la familia de Coburg.

Regina Victoria a Marii Britanii este prezentă și ea cu mai multe bijuterii, dar care aveau mai mult o valoare sentimentală: medalioane cu portrete, fotografii, brățări, nasturi etc. O surpriză plăcută a fost identificarea printre aceste bijuterii a unei brățări din aur cu 5 medalioane³¹, aflată la poziție 288 în inventar, piesă care se păstrează astăzi în Tezaurul istoric al M.N.I.R. Brățara are în eele 5 medalioane portretele color ale Mariei, surorilor și fratelui său, în perioada copilăriei. Pe capacul fiecărui medalion sunt gravate inițialele, numele lor și data nașterii. Pe partea interioară a brățării există o inscripție în limba engleză, care, însă, ridică multe semne de întrebare. Se pare că, Ducele și Ducesa de Edinburg au oferit această bărțară reginei Victoria, după cum sună inscripția: "From Alfred and Marie" xmas 1878 (De la Alfred și Maria - 1878). Problema care se ridică este cea a anului, pentru că, dacă Alfred s-a născut în 1874, el fiind primul copil și Beatrice în 1884, ca ultim copil, înseamnă că la 1878 familia de Edinburg nu avea decât patru copii. O ipoteză plauzibilă în această situație ar fi aceea că este vorba de o bijuterie mai veche modificată mai târziu pentru a i se da o altă destinație.

Tot din acest inventar fac parte alte două bijuterii existente în prezent în patrimoniul M.N.I.R. Prima este o cruce mare din fier cu diamante în valoare de 3.000 (lei aur?) oferită de marele Principe de Hessen. Această cruce a devenit simbolul societății "Tinerimea artistică"³² înființată în anul 1901 de un grup de tineri pictori ca: Vermont, Luchian, Gh. Petrașcu și alții, societate care a fost patronată de Maria. Referitor la forma acestei cruci (folosită și la ordinul "Crucea Reginei Maria") aceasta este o cruce gamată, care constituie, după cum se știe, cea mai veche formă a crucii creștine. Foarte interesant - faptul că și țarina Alexandra, care provenea din familia de Hesse, își făcuse un simbol din "zvastică"³⁴, după cum amintește revista "Paris Match" la sfârșitul anului 1993, când publica în paginile sale carnetul de însemnări intime ale țarinei. "Micul carnet mov era împodobit cu zvastica (potrivit sensului ei originar religios). Fără îndoială, Tatiana cea de-a doua fiică a împărătesei, a brodat ea însăși cu mâna acest simbol mistic, pe care Alexandra l-a făcut "port-bon-

heur-ul" său. Pe carnet este și o dedicație: Tatiana, Tobolsk. 1918". Crucea din fier forjat primită de Maria trebuia să aibă o vechime mare pentru că asemenea bijuterii au constituit o apariție remarcabilă în Germania la începutul secolului al XIX-lea și au cunoscut apogeul în cursul anilor 1820-1830.

Cealaltă bijuterie menționată în inventar, la poziția 342, este un lanț din argint cu două cruci de Malta³⁵, de dimensiuni diferite lucrate din argint aurit și având câte un ametist mare în mijloc. Principesa Maria a apărut de multe ori în fotografii cu această bijuterie, despre care cred că făcea parte dintr-o garnitură. La această piesă, autorul nu precizează, însă, persoana care a oferit-o, ci numai valoare ai de 1.000 (lei aur?). Spre sfârșitul inventarului mai sus menționat erau notate următoarele ordine: Steaua Coroana României cu briliante, Steaua Sf. Catherina cu briliante și marele cordon, plăcile a 5 decorații: Regina Victoria, Victoria și Albert, Coburg, Hesseit și o decorație engleză jubiliară³⁶.

De asemenea erau notate diverse pietre prețioase și perle nemon-tate. Deoarece toate aceste 400 de obiecte erau trecut în inventar la un prim capitol, presupun că intenția autorului a fost aceea de a-l completa cu alte categorii de bijuterii, dar, dintr-un motiv necunoscut nouă, intenția nu a mai fost pusă în practică. Inventarul în sine s-a dovedit extrem de util, și coroborat cu alte documente a condus la clarificarea unor puncte de vedere referitoare la anumite întâmplări care au avut loc ulterior și în centrul cărora s-au găsit și aceste bijuterii. Astfel, o parte din acestea le regăsim în testamentele pe care le-a lăsat Principesa Maria începând din 1908 până în 1933.

La 16/19 noiembrie 1908, aflată la Cotroceni, Maria în vârstă de 33 ani își scria testamentul³⁷. Manuscrisul redactat de principesă este scris în limba engleză cu cerneală neagră și prezintă o copie dactilografiată în limba română. El conținea ultima dorință a Reginei în caz de deces și bunurile ce le lăsa moștenire familiei și prietenilor: "Dorința mea cea mare este ca la funeralii coșciugul meu - scria Maria - să fie purtat de Regimentul IV Roșiori iar nu tras de un cal negru. Altă mare dorință pe care o am este să flu îngropată la Horez lângă biserica cea mică și goală de lângă pădure"³⁸.

Moștenirea pe care o lăsa soțului, copiilor în ordinea nașterii lor, rudelor sau altor persoane este surprinzătoare. Ea constă în bijuterii și obiecte de artă decorativă, aceasta din urmă fiind lucrate după cum notează Maria, de Fabergé, bijutierul curții imperiale ruse. Principelui Ferdinand îi reveneau obiecte cu valoare sentimentală: un inel cu smarald, o pictură veche italiană și o cutie pentru țigarete din nefrit. Multe bijuterii amintite în acest testament le regăsim și în inventarul întocmit de dr. Tramme. De exemplu, 3 din cele 4 diademe existente în acel inventar sunt prezentate în acest document. Deci, diadema cu safire și briliante dată de Ferdinand în 1893 îi revenea fiicei sale Mignon³⁹. Diadema cu cer-

curi bătute în diamante "pe care o am de la mama", notează Principesa, îi revenea Elisabetei⁴⁰. Această diademă s-ar putea să fie cea pe care o poartă regina Maria în sculptura executată de Gheorghe Leonida în 1922. De asemenea, diadema cu turcoaze îi era destinată Principelui Nicolae⁴¹, împreună cu toate bijuteriile care conțineau turcoaze. Desigur că erau amintite foarte multe piese și în nenumărate cazuri amintea și persoanele ce i le dăruiseră. Erau și situații când practic returna o bijuterie persoanei care i-o dăduse altă dată. De exemplu: un inel cu rubin primit de la sora sa Duky îi revenea acesteia. De multe ori preciza chiar ocazia eu care primise unele bijuterii cum era de pildă botezul copiilor. Dintre numeroasele bijuterii amintite aici și care, unele aveau chiar desenul executat de Principesa Maria, două piese sunt astăzi prezente în patrimoniul muzeului nostru. Este vorba de "Marele cordon⁴² din argint în formă de lanț cu ametiste și pietrele lunii" pe care îl lăsa moștenire Mariei Duceșe Kiril (sora sa Duky). A doua bijuterie este o "broșă mare⁴³ în trei colțuri cu trei pietre de ametist" pe care o lăsa "Prințesei de Hohenlohe (sora sa Alexandra). Broșa aceasta este deci, în formă de triunghi echilateral având în fiecare colț câte un ametist caboșon".

În ceea ce privește obiectele de artă decorativă, acestea erau: statuete din piatră semiprețioasă, casete, mânere de umbrele etc.

Un alt document este o filă dactilografată în limba română datată 29 decembrie 1912, la Cotroceni și intitulat "Pentru copilul meu care se va naște, în cazul morții mele". Aici sunt enumerate câteva bijuterii apoi îi lasă "orice bijuterie care mi se va da la nașterea lui și toate bijuteriile pe care le posed și pe care nu le-am menționat în aceste pagini"⁴⁴. Se referea desigur la Mircea, ultimul copil al Mariei, acela pe care destinul l-a smuls de lângă ea în anul 1916.

Războiul avea să-i ia nu numai copilul dar și cea mai mare parte din bijuteriile pe care le-a avut, punând-o astfel într-o situație unică și nefericită în același timp.

După o neutralitate de doi ani, România intra în august 1916 în vâltoarea primului război mondial cu speranța că armata română va reuși să elibereze teritoriile aflate sub stăpânire străină. La câteva luni însă, România era copleșită de forța numerică și tehnică a inamicului iar, Ferdinand și Maria, alături de alte autorități centrale s-au refugiat la Iași. În fața pericolului ocupării capitalei țării devenise iminentă salvarea tezaurului României și a altor bunuri cu valori inestimabile. De aceea la 14/27 decembrie 1916 luau drumul Moscovei tezaurul Băncii Naționale din România, împreună cu două casete care conțineau bijuteriile reginei Maria, acestea fiind în valoare declarată de 7 milioane lei aur⁴⁵. Acest prim transport a fost depus la Kremlin având garanția guvernului rus. Casetele cu bijuterii nu au fost deschise și verificate, ele fiind acceptate cu valoare declarată⁴⁶. Al doilea transport a avut loc în iulie 1917 și conținea valorile Băncii Naționale și ale Casei de Depuneri și Consemnațiuni.

Revoluția din februarie 1917 din Rusia și înlăturarea brutală a țarismului au însemnat practic pierderea unei mari părți din bunurile României trimise la Moscova. Astfel, la 13/26 ianuarie 1918, bolșevicii au rupt relațiile cu România, l-au arestat pe ambasadorul nostru în Rusia, Diamandy și "sechestrău fondul de aur depus la Moscova"⁴⁷. Preocupată de soarta tristă a țării, ocupată cu răniții și spitalele, regina Maria nu a acordat o importanță deosebită pierderii bijuteriilor ei. Ea își nota în jurnalul său vestea fără alte comentarii: "Iași, 18/31 ianuarie 1918. Azi am primit vestea că bolșevicii ne-au declarat război și au pus mâna pe tezaurul nostru și pe toate bijuteriile mele, care sunt la Moscova"⁴⁸. Este posibil ca regina să fi crezut că această situație poate fi temporară, cert este însă faptul că din acel moment a început un adevărat roman polițist referitor la acele bijuterii. Problema obținerii restituirii tezaurului a fost ridicată de delegația română imediat după terminarea războiului, în cadrul tratativelor de pace de la Paris în 1919-1920, dar nu s-a obținut nimic. Marile puteri au considerat că evacuarea tezaurului la Moscova nu a fost consecința ofensivei Puterilor Centrale împotriva României, încercări de rezolvare a problemei au fost și după 1920 dar, fără rezultat.

O adevărată furtună în societatea românească avea să declanșeze relatarea ziarului "Dimineața" din 5 iunie 1933, intitulată "Soarta bijuteriilor familiei regale române. Peripețiile extraordinare ale unui tezaur ascuns într-un zid"⁴⁹. Articolul prelua niște informații apărute în publicația "Poslednia Novosti" din Paris și practic învăluia într-un mister și mai adânc povestea bijuteriilor reginei. Astfel, este lansată ideea că cele două casete cu bijuterii ar fi fost date în păstrare lui Diamandy care la rândul-i, în ianuarie 1918 le-a încredințat consulului american. De aici casetele ajung la consulul Norvegiei, care a ascuns bijuteriile într-un zid al vilei sale din Petrograd. În cele din urmă, în 1923, autoritățile sovietice au găsit în urma unor informații bijuteriile. Aceste relatări însă, au fost considerate ca fiind neverosimile de către toți cei care au cercetat problema tezaurului României.

Deși în 1956 a fost înapoiată României o mică parte din valorile artistice și culturale, nu s-a putut afla nici astăzi dacă și cât s-a restituit din bijuteriile reginei Maria. De asemenea, nu se știe dacă și-a trimis toate bijuteriile sau doar o parte, dacă acestea erau personale sau nu. După terminarea războiului Regina Maria desigur și-a completat bijuteriile în diverse moduri. Astfel, la 15 decembrie 1920⁵⁰, sora reginei, Beatrice - Infanta Spaniei o anunța pe aceasta, într-o scrisoare expediată din Zürich, că i-a trimis prin prințul Carol bijuteriile promise Mariei de către inamicii ei, Ducesa de Coburg, care decedase în cursul aceluiași an. De asemenea, la 5 august 1921⁵¹, Maria a trimis comanda coroanei care avea să o poarte la Alba Iulia un an mai târziu, Casei de bijutieri Lucien Falize. Aceasta trebuia lucrată în stil bizantin (după desenul pictorului Costin Petrescu), din aur cu pietre semiprețioase. În septembrie 1922 lucrarea

era finalizată pentru suma de 64.820 franci⁵². Tot la Paris și-a comandat regina un colier de perle după cum aflăm dintr-o scrisoare trimisă de Barbu Stirbey. Acesta comunica reginei că a îndeplinit comisiunile inclusiv acela legat de colier. Doi ani mai târziu, în 1924 cunoscuta casă de bijuterii Cartier⁵³ a cărei clientă era și regina Maria, repara pentru aceasta, în luna aprilie un pandloc cu perla mare în formă de pară și un șaton cu briliante. Tot Cartier executa în iulie 1924 pentru regina Maria o broșă cu montură de platină cu două smaralde de 30,65 kt, 8 briliante de 60,62 kt și 16 briliante de 10,72 kt⁵⁴.

În toamna anului 1926 regina Maria vizita SUA, de aceea credem că această ocazie a prilejuit redactarea unei anexe la testament. Documentul este dactilografiat în limba română și se intitulează "Anexa la testament" septembrie 1926. Sinaia⁵⁵. Fără nici o altă explicație, anexa este de fapt o listă cu bunurile pe care regina le lăsa copiilor, rudelor și prietenilor. Din nefericire nu știm cu certitudine dacă este anexa testamentului din 1908 sau al altuia întocmit după război. În acest document apar mai puține bijuterii dar sunt mai multe obiecte de artă decorativă, servicii, chiar blănuri. Dintre bijuterii majoritatea erau cu perle și briliante. De asemenea, sunt amintite doar două diademe: "diadema mea cu diamante" - scrie regina, era lăsată Elenei, pentru a fi dată lui Mihai când se va căsători⁵⁶. Cealaltă diademă "cu perle și briliante" îi revenea Henei⁵⁷. Fiul cel mare al reginei nu primea nici o bijuterie, în schimb îi erau destinate obiecte de argintărie. Tot în această anexă erau menționate Muzeul Militar din București și Regimentul IV Roșiori al cărei comandant era. Muzeului îi erau lăsate 6 săbii, o tabacheră și o bombonieră⁵⁸ cu cifrul Regimentului IV Roșiori, de asemenea o broșă cu cifrul aceluiași regiment, luerat cu safire și rubine⁵⁹. Atât bomboniera cât și broșa sunt în prezent în patrimoniul Muzeului național de Istorie a României.

După decesul regelui Ferdinand, regina Maria va avea o puternică influență în viața politică a țării pe care o va exercita în special asupra Regenței. Dar, după proclamarea lui Carol al II-lea ca rege, la 8 iunie 1930, acesta a urmărit sistematic îndepărtarea ei de pe scena politică a României. Pentru regina care colindase Europa, adevărat mesager al istoriei și civilizației române și care ținuse să afirme în străinătate că România "fără a pretinde, nu cerșește ci reclaină numai ce i se cuvine", au urmat zile triste petrecute la Bran sau Balcic.

La 29 iunie 1933 aflată la Balcic (Tenke Juvah) regina Maria avea să redacteze un ultim testament. Din paginile lui răsbate durerea reginei față de atitudinea lui Carol al II-lea, proclamația "către țara și popor", pe care o alătură testamentului lăsa de asemenea să se vadă amărăciunea ei. Făcând aluzie la excluderea sa din Regență, Maria scria: "A fost o vreme când m-ați renegat"⁶⁰. Ea lăsa moștenire diverse sume de bani, destul de modeste: Societății Mircea, personalului care

a servit-o; o rentă viageră de 120.000 franci francezi - surorii sale Victoria Melita (Marea Ducesă Kiril) care scăpase cu viață din Rusia anilor 1918 dar rămăsese fără avere, etc. Mai departe regina scria: "de bijuteriile mele am dispus de fapt încă din timpul vieții. Rog pe fiii mei Carol și Nicolae să nu facă nici un fel de obiecțiuni cu privire la bijuterii sau la valoarea lor, căci nu se cuprind în patrimoniul meu. Fiicele mele știu cui aparțin fiecare"⁶¹. Regina Maria nu a făcut în acest testament nici o referire la bijuteriile trimise la Moscova în primul război mondial despre care nu s-a mai știut nimic după aceea. În schimb se plânge că averea care-i rămăsese, grație regelui Ferdinand, pe parcurs se împușinase și că ar fi dorit să facă mai mult bine decât a avut posibilitatea să facă.

În 1937, la vârsta de 61 de ani, regina Maria se îmbolnăvește grav. În timpul bolii sale Carol al II-lea a avut același comportament rece. Deoarece medicul curții, dr. Mamulea nu știa prea bine de ce suferea regina, el bănuia o ciroză, Maria s-a tratat la Merano⁶², în Italia și apoi la sanatoriul dr. Lahmann din Wieser Hirsch, lângă Dresda. La cererea ei, regina părăsește clinica, la 15 iulie 1938, dar călătoria cu trenul prin munți a fost foarte grea pentru ea. Ajunsă la Sinaia a fost transportată din gară pe un scaun portabil de către ofițerii Regimentului ei⁶³.

Regina Maria a murit la 18 iulie 1938 și corpul ei neînsuflăit a fost adus la București în 20 iulie. Funeraliile s-au desfășurat într-o capitală care la dorința sa fusese pavoazăată în mov, totul fiind organizat cu fast. Prințul Nicolae a participat menționat ca "cel de-al doilea fiu al reginei Maria".

În legătură cu executarea testamentului reginei, Carol al II-lea consemna în jurnalul său: "În liniile mari, totul a mers bine, actul de împărțire propus de mine a fost acceptat absolut fără discuții de toți... Nicky și cu mine renunțăm de a ridica vreo pretenție asupra bijuteriilor pe care binevoiam a le considera ca daruri făcute în viață⁶⁴... Și totuși se spune că testamentul îl nemulțumise pe Carol al II-lea și mai ales faptul că regina lăsase diadema cu safire și diamante a Ducesei de Coburg ființei sale Ileana, pentru care a vea o mare dragoste. Din corespondența purtată între regina Maria și sora sa Beatrice în 1933, reiese că o diademă a mamei lor care se afla la sora reginei a fost în situația să fie vândută din cauza datorităilor pe care Baby le avea la banca Coutts din Paris⁶⁵. Probabil că regina Maria a plătit datorităle surorii sale pentru că la 1 decembrie 1933, Beatrice amintește într-o scrisoare că diadema mamei lor i-a revenit în cele din urmă reginei⁶⁶. S-ar putea ca aceasta să fie diadema care a provocat nemulțumirea regelui Carol al II-lea. Desigur că până la urmă Carol al II-lea a evitat o ceartă în familie deși, aceasta se întâmplase și la "case mai mari" cum a fost de exemplu scandalul izbucnit în familia ducilor de Rusia (Kiril,

Boris, Dimitri), în 1921, pentru moștenirea bijuteriilor de familie⁶⁷.

Spre deosebire de fratele său, se spune că Principesa Ileana și-ar fi amanetat fa Buenos Aires, după 1948, 5 safire și 20 de diamante pentru 15.000 de lire sterline ca să ajute emigrația română.

Personalitate tulburătoare, Regina Maria a fost cea mai iubită membră a familiei regale. Curajoasă, plină de dinamism, a susținut din răputeri, pe plan diplomatic, realizarea unității naționale a românilor. Ea a înfruntat greutățile războiului care a întregit România, cu o dăruire totală. De aceea, când a murit, s-a spus că "i se iertaseră zburdălniciile, greșelile și ambiția. În ea lumea numai voia să vadă decât marea regină din perioada războiului"⁶⁸.

Și dacă și-a pierdut bijuteriile pe care le-a admirat din totdeauna, Regina Maria a câștigat însă, ceva mult mai prețios - iubirea poporului român.

BIJUTERII ALE REGINEI MARIA AFLATE ÎN PATRIMONIUL MUZEULUI NAȚIONAL DE ISTORIE A ROMÂNIEI

1. Brățară, 1878.

Format sclav, din două benzi curbate semicircular, unite prin șarnieră și închise cu șlos. Cinci medalioane cu capac, sunt prinse pe bandă și conțin portretele fotografie color ale Reginei Maria, fratelui și surorilor sale, din copilărie. Pe reversul fiecărui medalion sunt gravate: ziua, luna și anul nașterii fiecăruia, iar pe capace inițiala prenumelui. Inscricții: A/15 oct.1874/ Alfred of Edinburg; M/29 oct. 1875/ Marie of Edinburg V/25 nov.1876/Victoria-Melita of Edinburg; A/1 sept. 1878/Alexandra of Edinburg; B/20 april.1884/Beatrice of Edinburg. În interiorul brățării "FROM ALFRED AND MARIE" X mai 1878.

Aur

Dimensiuni: Dmax.: 65 mm; G: 81,31 gr.

Inv. 37.431.

2. Cruce, începutul secolului XIX

Formă gamată cu vârfurile formând un unghi ascuțit și muchiile ornamentate cu câte două rânduri de diamante. La partea superioară o verigă fixă prin care trece un inel de prindere oval, mobil și decorat cu diamante.

Fier forjat, diamante.

Dimensiuni: L: 150 mm; La: 100 mm; G: 54,01 gr.

Inv. 37.423

3. Lanț cu pendantsive cruciforme, sfârșitul secolului XIX.

Lanț de argint cu două cruci de Malta din argint aurit, de dimensi-

uni diferite, cu conturul brațelor ornamentate cu diamante. În centru, într-o ramă ovală, câte un ametist mare fațetat, fixat prin ghiare. Lanțul are o culisă în formă de cruce de Malta.

Argint, argint aurit, ametiste, diamante.

Dimensiuni: L cruce mare: 71 mm, La cruce mare: 69 mm; L cruce mică: 54 mm, La crucea mică: 50 mm; G: 158 gr.

Inv. 37.425.

4. Centură, sfârșitul secolului XIX

Formată din cordonul propriu-zis care este alcătuit din 11 lanțuri de argint prinse la distanțe egale cu șatoane ovale în care sunt 7 ametiste și 10 opale caboșon. Se închide cu clamă, și două anexe identice mai scurte cu 8 șotoane din care 6 sunt cu opale și 2 cu ametiste. Se termină fiecare în partea liberă cu un număr dublu de lanțuri formând franjuri.

Argint, ametiste, opale.

Dimensiuni: L centură: 820 mm; L anexe: 770 mm; G: 1501,15 gr.

Inv. 37.427 a.c.

5. Broșă, sfârșitul secolului XIX

În formă de triunghi echilateral, cu laturile formate din câte două bare în secțiune dreptunghiulară, depărtate și unite la colțuri cu câte un ametist caboșon. Laturile triunghiului sunt decorate cu briliante mici.

Aur, ametiste, briliante.

Dimensiuni: L laturi: 82 mm, G: 54,01 gr.

Inv. 37.426.

6. Broșă, începutul secolului XX

Reprezintă monograma Regimentului 4 Roșiori, surmontată de coroana României. Prima literă "R" este din rubine, a doua din safire, coroana și cifra 4 din briliante. Are ac și cârlig de prindere.

Aur, rubine, briliante.

Dimensiuni: Î: 51 mm; G: 12,70 gr.

Inv. 75.639.

7. Brățară, 1923

În formă de lanț tip "gourmette", cu însemnul de general în centru (un soare de formă ovală cu o stea în cinci colțuri), fixat pe un suport lat din aur ornamentat cu motive gravate. Inscripție pe spatele plăcii: OFITERII/R 4 R/REGINA MARIA/CU NEȚĂRMURIT DEVOTAMENT/DOAMNEI ȚĂRII SI/COMANDANTULUI LOR/1923. Se închide cu șlos și optar de siguranță.

Aur.

Dimensiuni: L: 170 mm, G: 36,07 gr.

Inv. 75.641

NOTE

1. Anderson Black, *Storia dei Giotelli*, Navara, 1973, p. 189.
2. Lydia L. Dewiel, *Les Bijoux du classicisme à l'Art Déco*, p. 140.
3. Anderson Black, *op.cit.*, p. 210.
4. *Ibidem*, p. 238
5. *Ibidem*, p. 218.
6. Lydia L. Dewiel, *op.cit.*, p. 12
7. Anderson Black, *op.cit.*, p. 241.
8. *Ibidem*, p. 334.
9. Lydia L. Dewiel, *op.cit.*, p. 45.
10. *Ibidem*.
11. Realitatea ilustrată, an XI, nr. 533, 7 aprilie 1937, p. 4.
12. Anderson Black, *op.cit.*, p. 332.
13. *Ibidem*, p. 343
14. Goergescu Bengescu, Carmen Sylva. Viața reginei Elisabeta, Iași, 1995, p. 22
15. Arhivele Statului București, Fond Regina Maria, Dos. V/661.
16. *Ibidem*, Dos. V/671 bis.
17. *Ibidem*, Dos. I/2, p. 223
18. *Ibidem*, Dos. I/48, p. 7.
19. Revista subofițerilor, an XXIV, nr. 266-267-268, 1938, iulie-august-septembrie, p. 9.
20. Nicolae G. Pravilă, Majestatea sa regina Maria a României, București, 1916, p. 18.
21. Catalogul expoziției "Regina Maria. Ultima romantică", M.N.I.R., 26 iulie-30 octombrie 1993.
22. *Ibidem*.
23. "Constituționalul", 16 ianuarie 1893.
24. Regina Maria, "Povestea vieții mele", vol. II, p. 9
25. "Constituționalul", 24 ianuarie 1893.
26. *Ibidem*
27. *Ibidem*.
28. Regina Maria, "Povestea vieții mele", vol. II, p. 269
29. Arhivele Statului București, Fond Regina Maria, Dos. IV/36, p. 1.
30. *Ibidem*, Fond Carol I, Dos. 41/1893.
31. M.N.I.R., inv. 37.431.
32. M.N.I.R., inv. 37.423.
33. Al. Tzigara-Samurcaș, Tinerimea artistică, II. Studii critice, București, 1909, p. 116.
34. "România liberă", 1994.
35. M.N.I.R., inv. 37.425.

36. Arhivele Statului București, Fond Regina Maria, Dos. IV/36.
37. Ibidem, Dos. I/2, p. 284.
38. Ibidem.
39. Ibidem, p. 296
40. Ibidem, p. 288.
41. Ibidem, p. 303.
42. M.N.I.R., inv. 37.427/a-c.
43. M.N.I.R., inv. 37.426.
44. Arhivele Statului București, Fond Regina Maria, Dos. I/2, p. 316.
45. M. Gr. Romașcanu, "Tezaurul român de la Moscova", 1934, p. 13; vezi și "Tezaurul României la Moscova", Documente (1916-1917), București, 1993, p. 7.
46. Tezaurul României la Moscova, p. 44.
47. Ibidem, p. 114.
48. Povestea vieții mele, vol. III, p. 304.
49. Romașcanu M. Gr., op.cit., p. 82-84; vezi și Tezaurul României la Moscova, p. 45.
50. Arhivele Statului București, Fond Regina Maria, Dos. V/311.
51. "Cuget", 18. oct. 1992, p. 4.
52. Ibidem.
53. Arhivele Statului București, Fond Regina Maria, Dos. IV/33.
54. Ibidem
55. Ibidem, dos. I/2, p. 221-270.
56. Ibidem, p. 224.
57. Ibidem, P. 237.
58. M.N.I.R., inv. 75.642
59. M.N.I.R., inv. 75.639.
60. Revista subofiterului, an XXIV, nr. 266-268, iulie-septembrie, 1938, p. 9.
61. Ibidem.
62. Henri Prost, Destine de la Romanie 1918-1954), Paris, 1954, p. 116.
63. Mircea Mușat, Ion Ardeleanu, România după marea untre, vol. II, București, p. 1988, p. 845.
64. Arhivele Statului București, Fond Carol al II-lea, Note zilnice, f. 187.
65. Arhivele Statului București, Fond Regina Maria, Dos. V/388.
66. Ibidem.
67. Ibidem, dos. V/313 bis.
68. Henri Prost, op.cit., p. 118-119.

THE JEWELRY OF QUEEN OF ROMANIA

The queen Elisabeth of Romania intended to set up "the jewelry of the crown" even since 1869 when she married the King Carol I of Romania but she succeeded it partly. Her successor, queen Mary of Romania resumed on her effort. She was passionately fond of jewelry.

As grand-daughter of queen Victoria of Great Britain and of czar Alexander II of Russia, Maria, princess of Edinburg, married prince Ferdinand of Hohenzollern, successor to the throne of Romania, in 1893.

Then she received as present 400 jewelry, orders of gold and silver with precious stones, which remained recorded in inventories written between 1902 and 1905. In her legacies written between 1908 and 1916 she expressed her wish to leave the jewelry and decorative art objects to her family and friends. Most of decorative art pieces were created by Carl Fabergé. Seven of those jewelry are now in the National Museum of History of Romania.

In 1916 queen Maria needed to send a great deal of jewelry to Moscow, put in two caskets, together with the treasure of the National Bank of Romania because Bucharest was menaced with German occupation. The worth of those jewelry was by 7 millions lei gold.

It was almost sure that among those jewelry were all the pieces of queen Elisabeth because queen Mary didn't mention them after 1916. All the jewelry sent by queen Mary were sequestered by the Bolsheviks in 1918.

So, the queen's intention for creating the "jewelry of the crown" was dispersed. Between 1918 and 1933 queen Mary did again her fund of jewelry with modern pieces for which she did her legacy and shared them to her family.

Fig. 1. — Brățară din aur, 1878.
— Gold bracelet, 1878.

Regina Maria
The Queen Maria

Fig. 2. — Cruce din fier cu diamante, începutul sec. al XIX-lea.
— Iron cross with diamonds; first half of the 19th century.

Fig. 3. — Lanț din argint cu pândative cruciforme și ametiste, sfârșitul secolului al XIX-lea.
— Silver chain with pendants in cross shape and amethysts; end of the 19th century.

Fig. 4. – Centură din argint cu opale și ametiste, sfârșitul secolului al XIX-lea.
– Silver belt with opals and amethysts; end of the 19th century.

Fig. 5. – Broșă din aur cu ametiste și briliante, sfârșitul secolului al XIX-lea.
– Gold brooch with amethysts and brilliants; end of the 19th century.

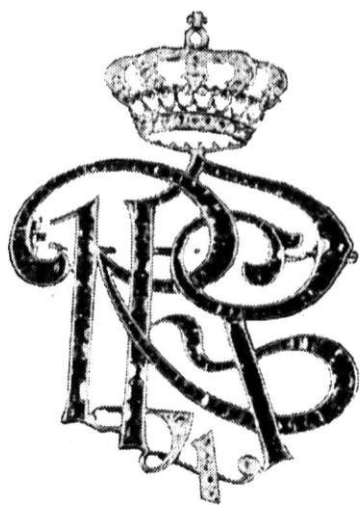

Fig. 6. – Broșă din aur cu rubine, safire și briliante, începutul secolului al XX-lea.
– Gold brooch with rubies, sapphires and a brilliant; beginning of the 20th century.

Fig. 7. – Brățară din aur, 1923.
– Gold bracelet, 1923.

DESCOPERIREA COIFULUI DE LA POIANA COȚOFENEȘTI, JUD. PRAHOVA. SCURTĂ ISTORIE

Radu Coroamă
Vlad Manoliu

Numele exact al obiectului în legătură cu găsirea căruia facem prezenta comunicare ar trebui, poate, să fie nu "coiful (sau coiful de ceremonie) de la Poiana Coțofenești" ci "căciula de aur" deoarece omul de inimă care l-a donat la 18 aprilie 1929 la "Onor Ministerul Artelor. Direcțiunea Arheologică" (cf. înregistrării cu nr. 16522 din 18 aprilie 1929) l-a botezat așa.

"Căciula de aur de la Coțofenești" este considerată astăzi ca fiind un obiect traco-get din sec. IV a.Cr. Are 725,40 g aur și dimensiunile de 25,5 cm/20cm. Descrierea și evaluarea sa, în egală măsură arheologică și artistică, a fost făcută de nenumărate ori de către istorici de prestigiu ca Dumitru Berciu, Radu Florescu, M. Petrescu-Dâmbovița și Marin Dinu. De aceea ne vom mulțumi a reproduce nu aceste analize științifice ci prima descriere a obiectului, cea făcută de scriitorul Ion Marin Sadoveanu în articolul "Domnul Ion Marinescu Moreanu" publicat în "Rampa" din 28 aprilie 1929, p. 1. "Închipuiți-vă un trunchi de con din tablă fină de aur prășat eu melci în spirale, ușor reliefați pe toată suprafața sa. Plăcile din același metal, care îl continuă pentru acoperirea urechilor și a cefei, împodobite cu minunate reliefe, închipuind călăreți pe himere, cu pumnale în mâinile ridicate. Iar frontonul cizelat cu un motiv minunat de ochi stilizați". Această entuziastă descriere este desigur mai puțin exactă decât cele științifice dar este prima în ordine cronologică, cea care însoțește relatarea literară a momentului în care Ion Marinescu Moreanu a oferit spre cumpărare prețiosul obiect pentru Muzeul Național de Antichități. Copiii familiei Moreanu au memorat cu pietate istorisirea, adeseori repetată de tatăl lor, despre întâmplările legate de destinul fabuloasei "căciuli de aur" (cf. relatărilor dlui Irimie Marinescu Moreanu, astăzi în vârstă de 81 de ani, de profesie economist, cavaler al ordinului "Coroana României", ordin primit pe frontul antiaovietic. Donmnia sa este decorat și cu "Crucea de fier" clasa a II-a).

Ion Marinescu (Moreanu este adăugat numelui după locul nașterii - Moreni) a fost al nouălea copil al unui țăran din satul Pietriș - Moreni. În cei 85 de ani de viață (1878-1963) a reușit, datorită unei înzestrări naturale deosebite, ca, învingând dificultățile unei existențe care a traversat

mari perturbări sociale (două războaie mondiale) și personale (orfan de la vârstă de 9 ani; lipsit de sprijin material; pierzându-și odată mica avere agonisită) să se ridice asigurându-și steși și familiei o existență îndestulată nu numai cu obiecte materiale dar și cu deschideri spirituale deosebite. Din băiat de prăvălie a ajuns cu timpul comerciant respectat. A păstrat toată viața, nealterate, principiile morale și religioase tradiționale din colectivitatea umană în care și-a petrecut primii ani de viață. Acestea l-au făcut ca, deși scutit de serviciul militar (ca fiu de văduvă), să plece ca voluntar pe front în primul război mondial. Întors cu "Virtutea Militară" pe piept și-a găsit fondul comercial din Ploiești risipit. L-a refăcut plecând practic din nou de la zero. Deși avea doar patru clase primare nu numai că a înțeles foloasele culturii, oferind copiilor posibilitatea unei educații complete, dar a învățat el însuși devenind în timp unul dintre marii filantropi culturali ai orașului Ploiești, unde a contribuit substanțial la construirea Palatului Cultural și la ridicarea catedralei cu hramul Sf. Ion.

Acesta este omul cărui i s-a adresat în ianuarie 1929, cu încredere, un fost camarad de tranșee, Simion Alexandru din satul Coțofenești, comuna Poiana de Vărbilău. Acesta aducea cu el un ciudat obiect din aur pe care ar fi dorit să-l valorifice. Copii săi, care, împreună cu alții, păzeau vitele la păscut pe malul râului Doftana, au văzut în mal un obiect strălucind foarte tare sub razele soarelui de vară (1928). Jucăuși, copiii au scormonit în mal de unde au scos ceea ce ei numeau "o căciulă strălucitoare". Au început să și-o smulgă unul altuia din mâini până când i-au rupt partea superioară. Copiii lui Simion Alexandru au rămas cu corpul căciulii pe care l-au adus acasă. Partea superioară și-a pierdut urma ajungând din mâinile celorlalți copii la părinți care, nerealizându-i decât valoarea strict materială, au valorificat-o probabil ca metal prețios. Se cuvine o mențiune deosebită pentru țăranul Simion Alexandru. Acesta, simțind că are în mâini nu pur și simplu o bucată de aur, ci un obiect cizelat foarte vechi, îl aduce marelui comerciant din Ploiești în care avea încrederea deosebită conferită de camaraderia de front. Ion Marinescu Moreanu nu ezită nici un moment. Deși nespecialist el intuiește că are în mâini un obiect istoric cărui îl apreciază imediat frumusețea și importanța astfel că îl cumpără de la Simion Alexandru cu o sumă foarte mare de bani (conform chitanței originale legalizate cu timbru fiscal în ianuarie 1929 - suma ar fi de 30.000 lei; în petiția adresată Direcțiunii Arheologice a Ministerului Artelor la 18 ianuarie 1929 suma declarată de Ion Marinescu Moreanu este însă de 35.000 lei). Din acest moment "căciula strălucitoare" găsită de copii a devenit "casca de aur găsită în județul Prahova" (cf. scrisorile oficiale adresată de către Ministerul Instrucțiunii Publice și al Cultelor, Direcția Artelor, domnului Ion Marinescu Moreanu la 28 decembrie 1931) sau "un obiect de o deosebită însemnătate arheologică și istorică" (scrisoarea oficială a Ministerului Cultelor și Artelor din 24 aprilie 1929, înregistrată cu numărul 16522). În

petiția din 18 aprilie 1929 Ion Marinescu Moreanu sugera specialiștilor că "după părerea mea dacă ar mai cerceta acolo poate că o mai fi ceva lucruri antice". În "Declarația" semnată împreună cu prof. Andrieșescu la 25 aprilie 1929 revine "deosebit de aceasta, părerea subsemnatului este că Onoratul Minister al Cultelor și Artelor prin Comisiunea Monumentelor Istorice și Muzeul de antichități să ia măsuri de cercetare la fața locului, întru cât e posibil să fie și alte multe obiecte din aceeași vreme în localitatea arătată". Prof. Dumitru Berciu în lucrarea sa "Arta traco-getică" (1969, București) confirmă că în locul descoperirii coifului și în împrejurimi a fost găsită prin săpături arheologice ceramică de culoare cenușie lucrată la roată. Acest fapt confirmă observațiile de bun simț făcute în 1929 de către comerciantul patriot din Ploiești.

Dosarul care însoțește de acum straniul obiect de aur va purta numărul 51583 (la Direcțiunea Artelor). Primul cercetător al coifului din Coțofenești a fost I. Andrieșescu, profesor universitar și director al Muzeului Național de Antichități din București, unde a fost depus imediat coiful. Ion Andrieșescu a fost persoana care a negociat donația (în numele Ministerului Cultelor și Artelor) cu Ion Marinescu Moreanu. La data de 25 aprilie 1929 profesorul Andrieșescu împreună cu Ion Marinescu Moreanu dau o declarație (semnată de ei și contrasemnată de un martor) în care consemnează condițiile donației. Faptul că suma plătită țăranului Simion Alexandru (sumă ce a fost înapoiată lui Ion Marinescu Moreanu de către minister) este menționată ca fiind de 35.000 lei (față de 30.000 lei din chitanță dintre Ion Marinescu Moreanu și țăran) trimite ca unică justificare la achitarea către țăran a unei sume suplimentare, promisă deja acestuia pentru momentul încredințării obiectului către stat (cităm din chitanța din ianuarie 1929 "D-sa mi-a spus că atunci când o va preda la Ministerul Artelor dacă o costa mai mult îmi va mai da ceva"). Donatorul, așa cum se observă cu ușurință, nu dorește pentru sine nici un beneficiu material. În "Declarația" din 25 aprilie 1929 se menționează că dorința sa expresă este ca "diferența peste suma de lei 35.000 cu care am răscumpărat obiectul... să se întrebuințeze la facerea unei case de oțel pentru expunerea și deplina siguranță a păstrării obiectului donat".

Din momentul demarării donației (18 aprilie 1929) marea importanță arheologică și istorică a obiectului produce imediat senzație în lumea artistică și științifică. Ministerul Cultelor și Artelor îl asigură pe Ion Marinescu Moreanu de "răsplătirea morală ce vă este asigurată... de a fi asigurat pe seama statului un obiect de o deosebită însemnătate arheologică și istorică" (scrisoarea oficială cu nr. 16522 din 24 aprilie 1929). Scriitorul Ion Marin Sadoveanu publică imediat (Duminică, 28 aprilie 1929) în "Rampa" un articol elogios în care afirmă "cu mâini din acestea curate ca ale dumitale, domnule Ion Marinescu Moreanu se clădesc ... temeliele unui neam și prestigiul său, în toate direcțiile. Întâmplarea ne mângâie oarecum ... de necazul de a fi pierdut, poate pentru totdeauna,

vestita "Cloșcă cu pui". Coiful acesta o egalează ca valoare. Căci dacă descoperirea arheologică va însemna poate o dată și va trece mai departe în tratatele de specialitate străine, descoperirea morală a faptei dumitale e încă a noastră și ea înviorează". Scrisorile adresate lui Ion Marinescu Moreanu de către directorul Muzeului de Antichități, I. Andrieșescu (la 30 aprilie 1929; la 18 iunie 1929) numesc donația "o faptă mare în sine". Aceste scrisori îl asigură pe donator în legătură cu demararea lucrului la caseta de oțel în care acesta dorea să fie depusă "căciula de aur". Singura dorință a lui Ion Marinescu Moreanu fusese aceea ca obiectul de aur să fie însoțit în expunere și păstrare de o mențiune în care "să se scrie numele meu și al găsitului de la care a fost cumpărat de mine". (Declarația din 25 aprilie 1929).

Astăzi celebrul coif de la Coțofenești face parte din tezaurul Muzeului de Istorie al țării. Cât timp a fost expus, inscripția însoțitoare nu a menționat nimic despre Smnon Alexandru din Coțofenești (comuna Poiana de Vărbilău) nici despre donatorul Ion Marinescu Moreanu. Considerăm că mențiunea trebuie făcută la viitoarele expuneri, acest fapt constituind "răsplătirea morală" promisă de ministrul de resort din 1929, singura de altfel solicitată de patriotul comerciant din Ploiești. Acesta, ca mulți alții, și-a trăit anii târzii ai vieții (după 1944) în privațiunile materiale impuse de nedreptăta răsturnare socială adusă de tancurile sovietice. Copiii săi, bătrâni și ei, au dreptul la bucuria de a vedea numele tatălui lor legat definitiv de marea și importanta sa donație.

NOTE

- Andrieșescu, Ion și Marinescu Moreanu, Ion. Declarația de predare-primire, 25 aprilie 1929 (mss), M.N.I.R., inv. 287037, f. 4.
- Chitanța de vânzare-cumpărare, între Alexandru Simion și Ion Marinescu Moreanu, ianuarie 1929 (mss) (chitanța este scrisă de mână, oficializată cu timbru fiscal de 5 lei; în loc de semnătură Alexandru Simion aprobă textul cu amprenta degetului mare de la mâna dreaptă, fiind analafabet), M.N.I.R., inv. 287037, f. 5.
- Andrieșescu, Ion. Scrisoare către Ion Marinescu Moreanu din 30 aprilie 1929 (mss), M.N.I.R., inv. 287037, f. 6.
- Andrieșescu Ion. Scrisoare către Ion Marinescu Moreanu din 18 iunie 1929 (mss), M.N.I.R., inv. 287037, f. 7.
- Arbunescu, Al., Goldhelm, Frankfurt, 1994, p. 148-149.
- Berciu, Dumitru, Arta traco-getică, București, 1969, p. 77-82.
- Florescu, Radu și Miclea, I., Stămoșii românilor, București, 1980, p. 27-28.
- Petrescu Dâmbovița, M. și Dinu, Marin, Tezaurul de la Băiceni, Magazin Istoric, aprilie 1976, p. 19.

Sadoveanu, Ion Marin, Domnul Ion Marinescu Moreanu, Rampa, 28 aprilie 1929, p. 1.

LA DÉCOUVERTE DU HEAUME À POIANA COȚOFENEȘTI, LE DÉPARTAMENT DE PRAHOVA. COURTE PRÉSENTATION

Resume

Pour refaire l'histoire du "heaume d'or de Coțofenești" les auteurs ont considéré que la meilleure façon est de suivre son chemin dès le boral d'une petite rivière du departament de Prahova jusqu'aux dépôts du Musée National d'Histoire en tenant compte des témoignages oraux et écrits ainsi que des documents officiels. L'existence et le respect pour la tradition de quelques modeste bourgeois comme Ion Marinescu Moreanu de Ploiești se trouve souvent à l'origine de la découverte et de la conservation d'importants trésors culturels. Se souvenir de leur geste est une réparation non seulement nécessaire mais aussi obligatoire.

BARILUL DE LA KHORSABAD, UN PREȚIOS DOCUMENT DIN PATRIMONIUL MUZEULUI NAȚIONAL DE ISTORIE A ROMÂNIEI

Cătălina Opaschi

În anul 1974 în colecțiile muzeului nostru a intrat o raritate arheologică cunoscută sub numele de "barilul de la Khorsabad".

Istoricul peregrinării acestui obiect descoperit pe teritoriul vechiului Kurdistan (Irak), care ilustrează o perioadă din istoria Asiriei, se împletește cu activitatea consulului francez din Moldova, Victor Place¹.

Barilul făcea parte din inventarul arheologic al săpăturilor de la Khorsabad², locul unde se înalța odinioară capitala regelui asirian Sargon al II-lea. Zona mai fusese cercetată în primele decenii ale sec. al XIX-lea de fostul consul francez în Kurdistan, Botta³ dar în 1844 săpăturile fuseseră oprite. Franța, care readuse în atenția europenilor ecourile civilizației asiriene era puternic concurată în această perioadă de Anglia care deschisese și ea șantiere arheologice în aceeași zonă⁴.

În aceste condiții, Victor Place numit consul în Kurdistan adresa în 1851 o cerere secretarului Academiei de Inscripții din Paris, solicitând permisiunea de a continua escavațiile abandonate de Botta și îndrumări de specialitate. Se angaja "...sans avoir aucunement la prétention d'être un antiquaire, je me borne d'apporter à la science le concours qui peut lui offrir un ouvrier de bonne volonté..."⁵.

Convinși de avantajele funcției consulare care-i permitea lui Victor Place să se aștefie chiar pe locul rivnitelor antichități, membrii Academiei de Inscripții îi transmit într-un raport foarte amănunțit, instrucțiuni riguroase privind modul de relevare, identificare și conservare a obiectelor, în funcție de structura și particularitățile lor⁶.

Odată ajuns în Kurdistan, tânărul consul începe lucrările de prospectare în jurul vechitului șantier. După câteva sondaje la Khorsabad are surpriza de a descoperi o adevărată comoară arheologică, reședința regelui Sargon al II-lea (721-705 î.C.).

Țimp de patru ani, luptînd cu multe greutăți de ordin material, cu rezistența și suspiciunea localnicilor care priveau cu neîncredere o activitate a cărei utilitate n-o înțelegeau, consulul Place s-a dăruit acestei munci cu o pasiune care i-a adus de multe ori muștrări din partea superiorilor săi. Respectîndu-și angajamentele făcute Academiei de Inscripții a informat cu regularitate forurile științifice asupra evoluției și rezultatelor

investigațiilor sale. Din procesele verbale ale ședințelor Academiei aflăm date importante despre descoperirea primilor barili de la Khorsabad.

Într-un raport trimis la 27 august 1852, arăta că a găsit în incinta palatului, în "Serai": "...deux objets entièrement nouveaux. Ce sont deux espèces de gros cylindres en argile, renflés vers le milieu et décagones, ayant chacun de leur dix pans couverts de six, sept et huit lignes d'inscriptions cuneiformes extrêmement serrées..."⁷. Se specifica faptul că au fost descoperiți în grosimea zidului și li se menționau dimensiunile: H=23 cm; D=40 cm; H=25 cm; D=46 cm.

În monumentală lucrare pe care a publicat-o între anii 1867-1870, Victor Place preciza că în afara celor semnalati (găsiți în grosimea zidului dintre camerele 20 și 18) a mai descoperit mai târziu și alți barili "...dans le mur extérieur du Harem..."⁸. Haremul s-a dovedit a fi, după constatările contemporane ale unor specialiști ai Institutului Oriental din Chicago, un complex religios⁹. Aici au fost găsiți 14 barili cu câte zece laturi (după afirmația descoperitorului). Deci în total ar fi fost 16 piese de acest tip, nu 14 cum afirma H.Chavaniol în secolul trecut¹⁰, bazându-se probabil pe afirmația lui Victor Place, în lucrarea sa: "...quatorze exemplaires furent découverts..."¹¹. Confuzia poate proveni din faptul că observația se referea la grupul din care mai rămăseseră doar patru piese ulterioare.

Am insistat mai mult asupra numărului și aspectului acestor barili, deoarece majoritatea au zece laturi. Am spus "majoritatea", pentru că în vol.III, care cuprinde planșe ale ansamblului din Khorsabad, ale edificiilor, reconstituiri și imagini ale obiectelor, în planșa 78 sunt înfățișați 2 barili, cu câte opt laturi. Singurele indicații care se dau despre ei sînt: "...pl.78. Inscriptions sur terre cuite", și la pg.VIII: "Inscriptions sur terre cuite: 1 et 2: barils à huit pans, provenant des murs extérieurs du Harem". (s.a.). Deci este o contradicție între textul lucrării, referitor la barilii găsiți în zidul exterior al Haremului: "...ces cylindres ou barils sont identiques à ceux qui proviennent du gros mur de la chambre 20 du Serail, mentionnés précédemment..."¹²(s.a), barilii care au zece laturi. (Poate autorul se referea la semnificația lor).

Dar pe lângă aceste piese, cu zece și opt laturi, barilul din colecția Muzeului Național are... nouă laturi. Despre locul unde a fost găsit, nu se dau nici un fel de indicații în lucrarea lui Victor Place. Credem însă, datorită "scăpării" pe care o analizăm mai sus, că și acesta putea să provină din grupul celor găsiți în "Harem", care era cel mai numeros. Poate tocmai "unicitatea" lui, dată de numărul de nouă laturi, l-a făcut pe V. Place să-l păstreze. Nici în documentele de la Arhivele Statului, care cuprind multă corespondență, rapoarte, borderouri legate de activitatea lui V. Place la Khorsabad, nu am găsit indicații referitoare la barilul cu nouă laturi. Este însă fără nici o îndoială, tot o piesă ilustrînd ritualurile de fundație practicate cu deosebită grijă de asirieni. Dimensiunile lui sînt:

L=22,8; l=11 cm; h=6,3 cm evident mai reduse decât ale celor cu zece laturi.

Soarta celorlalți barili, ca și a multor alte piese de o mare valoare este precizată în lucrarea descoperitorului.

În 1855 la 27 aprilie, Victor Place anunța Ministerul Culturii din Franța, că a imbarcat toate antichitățile pe "kelekuri"¹², pentru a fi transportate pe Tigru, de la Mossul, în portul Bassora¹³. Relata despre dificultățile privind lipsa mijloacelor de transport adecvate pentru a încărca și deplasa imensele statui de tauri androcefali (cântăreau fiecare cca.18 t.), sau fragmentele de frize (în vol.III al lucrării sale citeva planșe înfățișează aspecte ale convoaielor de transport).

Lui Victor Place nu i s-a permis să însolească convoiul, deoarece înă din 1854 fusese numit consul la Galați, în Moldova și cu mare greutate a putut rămîne în Kurdistan, numai pentru a imbarca antichitățile. Triburile de arabi nomazi de pe malurile Tigrului erau în plină insurecție, iar prezența consulului pe plutele de transport ar fi fost salutară căci știa cum să trateze cu insurgenții. Ireparabilul s-a produs prin atacarea convoiului pe un afluent al Tigrului numit Chat-el-Arab. Plutele s-au răsturnat, mare parte din încărcătură s-a scufundat sau a fost distrusă de atacanții iritați că nu găsiseră obiecte din metale prețioase¹⁴. În această situație, la Paris au ajuns puține obiecte față de bogăția descoperirilor (se intenționa prezentarea lor la Expoziția universală din 1855).

Care este însă importanța deosebită a acestor barili, obiecte lipsite de un aspect deosebit, confecționați din argilă și de o formă curioasă? Valoarea cu adevărat inestimabilă este dată de șirurile de cuneiforme cursive care le acoperă suprafața în rinduri strinse și ordonate.

Textul incizat pe barilul de la Muzeul Național este același ca și pe piesele similare care s-au mai păstrat (cu omisiuni neesențiale). El a fost descifrat de englezii Rawillson și Morris și publicat încă din 1856 în "Journal Asiatique" de către Menant și J.Oppert. Fragmente importante din acest text au fost preluate și comentate în lucrarea lui H.Chavaniol, iar integral, în lucrarea lui V. Place. În acord cu J.Oppert (care a colaborat la realizarea "apendicelui" din vol.II: textele tăblițelor de fundație, al barililor, al taurilor androcefali), V.Place, nu a publicat decât un text pentru barili. Se sugerează că textul era aproape identic pe toate piesele, omisiunea unor porțiuni fiind datorată probabil unor considerente de spațiu, dată fiind suprafața lor diferită (zece, nouă sau opt laturi).

Fiind vorba de obiecte consacrate ritualurilor de fundație a unei construcții, cu rol apotropaic¹⁵, ca și tăblițele din materiale diferite descoperite într-o ladă de piatră sub unul din pragurile palatului¹⁶, textele cuprindeau în afara omagierii zeilor, relatarea faptelor de vitejie ale regelui Sargon al II-lea și istoria construirii orașului. Prismele de acest fel sînt atestate numai la sfîrșitul mileniului II î.C. și la începutul mileniului I î.C.

Mesopotamienii credeau în puterea cuvîntului pe care îl asimilau creației sau existenței și nu se îndoiau de eficacitatea lui. Înainte de a con-

strui sau de a restaura un edificiu, regele plasa în fundații, sub praguri sau în ziduri, texte scrise pe materiale diferite, în cât mai multe exemplare, pentru a le mări șansa de-a traversa eternitatea. Textele se adresau în special zeilor și suveranilor succesori ctitorului, care erau obligați în cazul unor restaurări, să le pună cu pioșenie la loc și să le multiplice pentru a perpetua gloria și măreția lor¹⁷. În caz de distrugere, profanatorul urma să suporte rigorile blestemului cu care se încheau textele¹⁸.

Să ne aplecăm însă asupra informațiilor atât de pretioase care sînt înscrise pe barilii de la Khorsabad ai regelui Sargon al II-lea.

Acest rege asirian, al cărui nume "Saru-Ken", însemna "rege-legitim", fost general al lui Salmanasar al V-lea (720-712 î.C.), se pare că era un uzurpator (nu făcea parte din familia regelui, iar numele lui purta pe gînduri)¹⁹. A domnit în perioada Imperiului Nou asirian (730-612 î.C.), cînd Asiria și-a reluat marile campanii de cucerire pentru înlăturarea dinastiei arameenilor. Regii din această perioadă s-au remarcat printr-o agresivitate războinică deosebită, cu scopul precis de a realiza un "Imperiu universal"²⁰. Ideea nu era nouă, fiind urmărită încă înaintea regilor Imperiului Nou, din sec. XIV î.C., cînd unii dintre ei au început să se intituleze "Rege al lumii". Instaurînd principiul "războiului total"²¹, pentru a-și mări teritoriul au folosit mijloacele cele mai teribile: jupoate, scot ochii, trag în teapă, mutilează, trec prin sabie populații întregi, iau în robie, deportează (în special meseriași).

Pe bună dreptate profeții evrei caracterizează apocaliptic invazia asiriană: "...înainte de el (a regelui) merge mistuind focul, iar după el arde văpaia. Pămîntul este înainte de el ca grădina Raiului, iar după trecerea lui, pustiu înfricoșător, căci nimic nu scapă din fața lui..."²².

Un astfel de rege a fost Sargon al II-lea fondatorul "Dinastiei sargonizilor", care grație politicii războinice, deportărilor, jafului și a unei exploatare economice abile, va prelungi încă un veac dominația Asiriei. Textul barilului prezintă pe larg aceste fapte războinice: "...Eu sînt regele care de la venirea la putere nu am rivali...Am domnit începînd de la Ras, care e dependența Elamului, asupra Pukundului, Tamun-ului, orașelor Dur-Kurigalzu și Raoith, țara Aram-Soba, pînă la marea fluviu al Egiptului, la întinsa Fenicie la Siria întreagă... Hamsur pînă la orașul Simapatti în îndepărtata Mezie, la răsăritul soarelui, Namri, Albania, Bet-Hamban, Partiene, Van, Armenia, Colcida, Tubal, pînă la Moschieni... m-am arătat în văile Kalu, a lui Humbanigas, regele Elamului și l-am pus pe fugă ... Am luptat contra Bet-Omri-ului (Israelului) întreg. Am învins în orașul Raphia, Egiptul ... am dezrădăcinat țara Hamath și pe regele Ilubid l-am torturat și l-am jupuit de viu... am jefuit Musasir-ul, după ce Urșaha regele Armeniei, în marea lui groază și-a luat viața cu propria mină..."²³.

Distingem din text modul diferit de comportare față de regii teritoriilor din vecinătate. Unii sînt aliați: Humbanigas regele Elamului sau regele Chaldeei, care asistă la pedepsirea poporului din Tuhmun. Cei care

încearcă să se revolte sau să încheie alianțe între ei pentru a rezista în fața Asiriei, sint groaznic pedepsiți: "...am încercat din greu Bet-Burutas, al cărui rege Ambarisi nu voia să creadă în puterea lui Sargon, el se sprijinise pe Urșaha, regele Armeniei și pe Mita (Midas) Moschianul (frigianul). L-am expulzat pe Mita. "...Am văzut că Urșaha s-a sinucis, Ilubid a fost jupuit de viu: "...am supus Karalla [un ținut care se răsculasese] făcându-i tîiară din pielea lui Assurlich, guvernatorul..."(n.a.)

După ce cucerește, deportează populația unor ținuturi: "...am deportat triburile Tissai..."; "...Am schimbat locurile orașelor din Papa, Lalukni, Sukkia, Bala, Abitikna care uneltiseră cu țara Kakmi". Decimează populația altor orașe: "...Am șters de pe fața pămîntului Andia, Zikirtu... și am aruncat asupra răsculaților teroarea morții".

După "pacificare", ca un rege gospodar trece la organizarea imperiului: "... am instalat în țărilor acestea locotenenții mei ca guvernatori și le-am impus tributuri, ca și asirienilor "... (s.a.). Asirienii plăteau impozite destul de ridicate, foarte necesare menținerii unei armate puternice și bine dotate, ca instrument al politicii expansioniste promovate de sargonizi. Această preocupare permanentă a lui Sargon al II-lea este foarte transparentă în textul pe care-l analizăm: "...Am mărit întinderea Asiriei... Am întărit imperiul..." etc.

Grija deosebită pentru împărțirea dreptății este subliniată în mod repetat: "am susținut pe cei slabi", "am pedepsit pe cei vinovați", "am guvernat fără nedreptate și fără să oprin pe cei slabi". După cruzimile descrise anterior această grijă pare ciudată. Prerogativa regelui de a împărți dreptatea avea însă rezonanțe de natură mistică, rezultate din însuși caracterul divin al regalității. Un proverb babilonian arăta că "omul este umbra zeului, sclavul este umbra omului, dar regele este asemenea cu zeul"²⁴ (s.a.). Tot în acest sens remarcam preocuparea pentru respectarea legilor (în text se vorbește de "legile lui Baalmit").

Săparea și întreținerea canalelor și cisternelor pentru irigații constituia o latură a politicii de stat, irigațiile constituind singura garanție pentru asigurarea culturilor agricole într-un ținut arid. În textul barilului transpare această preocupare a regelui Sargon al II-lea: "... Am traversat văi...aride care erau locul căldurilor mortale și trecînd am pus să se sape cisterne..."; "...El [regele] a întreprins o cercetare a adîncimii... a forței cursurilor de apă, care vor aduce în sus și în jos abundența și fertilitatea". Referindu-se la regii anteriori arăta "...niciodată, nimeni dintre ei... nu a încercat să sape un canal". Si această grijă pentru sistemele de irigație făcea parte din obligațiile "divine" ale regelui, căci: "... ei [zeii] m-au îndemnat să sap canale. Am avut încredere în sfaturile lor, de la care nu trebuie să te sustragi".

A acordat mare atenție căilor de comunicație: "...Și-a îndreptat spiritul [regele] asupra populării întinselor ținuturi prin deschiderea de drumuri și alinierea jaloanelor (acele "kuduru", dintre care unele s-au păs-

trat în colecțiile unor muzee și care marcau răscrucile). Drumurile erau pietruite, bine întreținute și controlate. În zonele de desert erau consolidate cu piatră și din loc în loc de-a lungul lor, se aflau fântini pentru călători. Asirienii au fost de fapt primii care au construit drumuri bune, foarte necesare într-un stat atât de întins, administrarea eficientă sau intervenția armată depinzând în bună parte de starea căilor de acces din capitală spre cele mai îndepărtate colțuri ale imperiului.

După consolidarea puterii, prin extinderea teritoriului, organizarea administrativă, popularea unor zone, deschiderea de drumuri noi, asigurarea apei pentru agricultură, regele a trecut la construirea noii sale capitale.

Locul este ales cu grijă, textul inscripției barilului flatând evident vanitatea regală. "...Regele grijuliu cu datoria lui și nutriend dorința de glorie... și-a îndreptat atenția asupra stîncilor inaccesibile... și a găsit aici amplasamentul fundațiilor... El a adus în valea părăsită care sub regii dinainte nu cunoscuse fundații, zelul innoitor și planul unui oraș care nu fusese aici înainte...". Se descriu mai departe frământările regelui în fața acestei hotărâri și după o evaluare a bogățiilor, a potențialului uman și a "ființelor animate" [sclavilor] care trebuiau folosite, evident "...cu ajutorul zeului Soare, marele stăpîn al marilor zei", a realizat desenele și planul orașului care este desemnat aici cu denumirea de "Magganuba" ["cei patru tamarini"].

Întîlnim la acest pasaj din text o informație foarte interesantă. Scribul, vorbind la persoana întîi despre rege, spune: "...marii zei m-au numit astfel [Sarukin = cel legitim], pentru că m-am îngrijit de cele legiuite și de legămîntul juruit, pentru că am guvernat fără să oprim pe cei slabi.

Le-am restituit stăpînilor cîmpurilor prețul terenurilor lor, în argint sau în bronz. Apoi le-am dat în compensație unele nefolosite pentru terenurile fără valoare".

Este ciudat că într-un stat în care regele avea puteri discreționale asupra ființelor și bunurilor lor, el s-a îngrijit să despăgubească diferențiat, în funcție de valoarea terenului, pe proprietari. Probabil că explicația este de natură mistică, căci mai departe se referă la ceremonii săvîrșite "între credință", pentru arhitecți, pentru "zeul puterii" și "*zeul care judecă ființele umane*" (s.a.). Celor care nu au primit despăgubiri, le-a dat o altă bucată de pămînt, ferindu-se să înceapă o astfel de acțiune prin comiterea unui abuz sau a unei nedreptăți. Despăgubirea trebuia făcută pentru a nu suporta urmările vreunui blestem.

Urmărim apoi suita ceremoniilor legate de construirea unui nou oraș, care s-a deschis probabil prin anunțarea publică a acestui act, înfăptuit solemn de regele purtînd prerogativele puterii: "...am dispus să mi se aducă coroana...".

În a treia lună, Sivan, patronată de "zeul care stăpînește cerurile și pămîntul", decretată de rege și preoți ca "luna cîrămizii", s-a început mo-

delarea cărămizilor pentru construcții, sub protecția zeului Nebo, "locotenentul Universului", zeu al scrierii și al înțelepciunii. Este interesantă această asociere a prerogativelor zeului Nebo ca patron al cărămizii și al scrierii. Dincolo de prima apropiere sugerată de lut ca material comun al cărămizilor și al tăblițelor utilizate ca suport pentru scriere, putem merge mai departe cu asocierea gândind că scrierea, cuvintele, cu toată încărcătura lor sacră atribuită de asirieni, constituie "cărămizile înțelepciunii". Evenimentul construirii orașului este consemnat în texte scurte incizate pe unele cărămizi: "Sargon, rege al Universului a construit o cetate. Dur-Sarukin a numit-o. Un palat fără egal a construit în interiorul ei"²⁵.

În a cincea lună, Ab, patronată de zeul focului s-au pus fundațiile orașului, ridicându-se altare în onoarea marilor zei Salman, Sin, Militta, Bin, Samas, Ninip. Acesta este momentul plasării inscripțiilor de fundație scrise pe diferite materiale și pe barili, în anumite locuri din palat.

S-a trecut la ridicarea palatului, care a fost acoperit cu piei și susținut de stâlpi din lemn de esențe prețioase: abanos, cedru, fistic, chiparos și tamarin. Dimensiunile au fost riguros calculate, iar spațiul orașului riguros împărțit. La lucrările de construcție participau în mod ritual regele și familia sa, pentru a se face plăcuți zeilor.

Capitala lui Sargon ocupa o suprafață trapezoidală de cca. 300 ha, și avea șapte porți, fiecare dedicată unei zeități. Trei dintre ele erau fastuoase ornamentate cu reliefuri și frize din cărămizi policrome. Orașul avea toate componentele urbanistice ale epocii: palatul regelui, palatul prințului moștenitor (în partea de sud), un zigurat (V. Place îl numește "observator"), templul zeului Nebo și un grup secundar de rezidență cu destinație necunoscută²⁶.

Palatul regal avea 209 încăperi și 31 de curți, grupate în trei corpuri distincte: camerele de recepție ale regelui, locuințele slujbașilor și o incintă sacră. Avea trei fațade cu turnuri pătrate, străjuite de tauri androcefali înaripați purtând inscripții²⁷. Turnul fațadei din mijloc era străjuit și el de tauri androcefali și de un uriaș relief înfățișându-l pe Ghilgamesh în luptă cu leul. Pragurile erau din piatră iar plintele împodobite cu reliefuri și picturi care înfățișau scene de ceremonial sau vinătoare, unde, evident, regele domină cu toată solemnitatea.

Există o măreție a construcției care curge din aproape în aproape prin succesiunea curților interioare, care se micșorează spre centrul rezidențial unde puțini puteau pătrunde, iar arhitectura este în armonie cu peisajul din jur. Terasale orientate pe direcția nord-nord-vest, asigurau răcoarea și o minunată priveliște spre munții Mussri din apropiere. Textul menționează și faptul că "piatra unghiulară" a cetății, patronată de zeul Ninip, fusese plasată de rege deasupra stîncilor.

Îndemnat de adînca sa pioșenie, regele manifestă o deosebită grijă pentru cinstirea tuturor zeilor. Nu numai că le ridică altare pretutindeni (la Khorsabad există un adevărat cartier al lor), dar le dedică și porțile

oraşului. Soarelui şi zeului Bin, porţile de răsărit; porţile de la sud, zeilor Bel-El şi Milittei-Taanaath; porţile din nord, zeilor Nisroch, Salman şi Milittei; porţile de la vest, lui Oannes şi zeiţei Iştar. Pentru Nebo a construit un templu separat, ca flu al marelui zeu Marduk.

Ca zeti să poată cobori pe pământ pentru a lumina gândurile şi judecăţile regale, era nevoie de o cale eare să lege cerul de pământ. În concepţia arhitectonică a asirienilor "debarcaderul" unde ancora corabia divină a zeului suprem Assur se materializa în ziguratele care aveau pe acoperiş sanctuarul. Ziguratul era înconjurat de un drum de acces în pantă sau în trepte. În sanctuar regele se retrăgea în anumite perioade pentru a primi iluminarea divină sau pentru a se întâlni, ritual, cu marea preoteasă.

În reconstituirea realizată de arhitectul Felix Thomas publicată în lucrarea lui Victor Place, ziguratul de la Khorsabad avea şapte etaje ornamentate în culori simbolice diferite, alb, negru, purpuriu, bleu, argint şi aur în vîrf, avînd probabil o înălţime de 42,70 m²⁸. După opinia arhitectului contemporan Busink, mare specialist în restaurări şi reconstituiri de monumente vechi, ziguratul lui Sargon al II-lea nu avea mai mult de cinci nivele şi în vîrf un templu al lui Assur, care aparţinea panteonului acestui rege şi nu avea un alt sanctuar în oraş²⁹. Tot după opinia lui Busink, drumul de acces nu era în trepte, ci era o rampă în spirală cu trepte foarte rare ce înconjură turnul.

Toate construcţiile oraşului erau bogat ornamentate cu sculpturi realizate într-un soi de alabastru gipsos, moale şi puţin rezistent la agenţii atmosferici. Dacă informaţiile date de "documentele de lut" acoperite cu scriere cuneiformă erau subordonate unui anumit scop propagandistic (prezentarea măreţiei copleşitoare a suveranului) şi arta asiriană se supunea aceluiaşi criteriu. Sculpturile au aparenţă rigidă, hieratică, de aceea par oarecum monotone, realizate numai cu scopul de a impresiona privitorul, de a-l copleşi. Este mai degrabă o pietrificare a unei doctrine iconografice regale, care face ca regii reprezentaţi să-şi piardă aproape identitatea. Toţi seamănă între ei: înalţi, majestuoşi, hieratici, încît portretizarea este anihilată de această iconografie convenţională. Un relief mare îl reprezintă pe Sargon al II-lea ţinînd în braţe ca ofrandă un mic ţap³⁰, un alt fragment de relief (actualmente la muzeul din Torino), înfăţişează capul regelui³¹.

Suita picturilor în galben şi albastru sau a mozaicurilor din cărămizi smălţuite completează ornamentaţia.

Din textul barilului, confirmat în teren de descoperirile lui V. Place, reiese miuuziozitatea cu care se pregătea şi se realiza o astfel de uriaşă iniţiativă care însemna construirea unui nou oraş. Urmele construcţiilor găsite la Khorsabad atesta pe de altă parte cît de bine stăpîneau meseria arhitectii şi antreprenorii asirieni. Deşi materialul de construcţie era perisabil (cărămizi din lut ars la soare şi structuri din lemn), tehnica de construcţie şi rigoarea arhitectonică au făcut ca toate incintele să poată fi

reconstituite. Pe de altă parte, perfecțiunea amenajărilor, amploarea și ordonarea componentelor orașului, bogăția decorului fac din capitala lui Sargon al II-lea un monument unic.

Referitor la neprețuitul text al barilului, adevărat tezaur de informații pentru perioada Imperiului Nou asirian, ar mai fi de spus încă ceva. Spre sfârșit textului se arăta: "... (Pe) Supușii celor patru regiuni de limbă străină, oameni scutiți de toate impozitele pînă atunci, locuind munții și toate cîmpiile pe care le luminează soarele, ... eu i-am adus în amintirea lui Assur zeul meu, la înfăptuirea dreptății..." Popoarele cucerite de Sargon, pe care el le considera înapoiate, din cauza lipsei unui sistem de organizare care să le pretindă impozite în folosul societății, necunoscînd "înfăptuirea dreptății" (legile), au putut fi aduse după cucerire la un nivel superior de civilizație. (Observația poate fi privită nuanțat de la o țară cucerită la alta, căci unele aveau o civilizație înfloritoare).

Mai mult, textul spune: "... Pe oamenii (bărbații) Asiriei cunoscînd toate științele, i-am făcut să fie instruiți de înțelepți și savanți în *palatul meu*, în arta de a lua cîștig din muncă și cu frica de zei și rege..." (s.a.) Ca finalitate a întregii sale opere: cucerire, organizare administrativă, fertilizare de terenuri, asanări de mlaștini, construirea unui oraș nou, probleme care țineau de latura practică a vieții, suveranul trebuia să se preocupe în aceeași măsură și de latura spirituală a vieții supușilor săi: respectarea divinităților, a instituției regale, cunoașterea și observarea strictă a legilor.

Încununarea acțiunilor sale consta în instruirea bărbaților Asiriei deja cunoscători "ai tuturor științelor", de către savanți și înțelepți. Am putea spune crearea unei adevărate "Academii de palat" pentru perfecționarea cunoștințelor deja acumulate în "arta de a lua cîștig din muncă". Era vorba deci de formarea unei oligarhii serios instruită care să fie capabilă să țină în mină un imperiu uriaș administrîndu-l cît mai eficient în folosul cuceritorilor. Meritul lui Sargon constă în faptul că a realizat că după forța armelor, trebuie să urmeze forța eficienței. O acțiune demnă de apreciat chiar la un cuceritor crud și ambițios în dorința de a-și perpetua peste veacuri măreția și orgolioasa pomenire. Constatăm la regii asirieni o reală conștientizare a valorii instrucției, care consolida statul, conferindu-i superioritate în fața altor popoare necunoscătoare de legi și de "științe".

Textul incizat pe baril se încheie cu blestemul aruncat asupra celor care i-ar distruge opera, sculpturile, i-ar șterge inscripțiile (deci amintirea) sau i-ar jefui bogățiile, punîndu-i sub groaznica amenințare de a li se șterge "numele și rasa" de pe fața pămîntului și de a fi "considerați rebeli" de dușmanii lor (am văzut mai sus ce soartă aveau "rebelii"). Nu ne îndoiim că regele credea în valabilitatea blestemului, de vreme ce se puse sub protecția zeilor care "locuiau" orașul în templele pe care el avusese grijă să le construiască.

În lucrarea de față am prezentat pe larg textul barilului de la Khorsabad din mai multe motive. Cel mai important este fără îndoială volumul de informații privind perioada domniei lui Sargon al II-lea, informații contemporane lui și din sursă directă. Apoi ne-a trezit curiozitatea insolitul prezentei unei astfel de piese în România și, legat de aceasta, ne-a atras personalitatea consulului Victor Place. Acest mare prieten al românilor l-a secundat pe primul domnitor al Principatelor Unite, fiindu-i alături mulți ani și ajutându-l cu alacament în toate lucrările sale pentru propășirea și înnoirea țării³².

Ar fi de meditat mai mult asupra întâmplării care poate îndemna pe un amator pasionat de cunoaștere să se oprească asupra cercetării trecutului, având poate șansa unică de a-și vedea materializate visurile. Un astfel de om cum a fost Victor Place poate face arc peste timp legând teritorii și vremuri îndepărtate, pentru a aduce sub privirea cercetătorului contemporan, moștenirea unor civilizații dispărute de multe veacuri.

Barilul de la Khorsabad este o sursă de documentare prețioasă pentru istoria universală, cu totul rară în spațiul nostru geografic, constituind una din cele mai valoroase obiecte din patrimoniul Muzeului Național de Istorie a României, mai ales dacă luăm în considerație raritatea acestui tip de "document" în marile muzee ale lumii³³.

Textul barilului de la Khorsabad, publicat de V.Place în lucrarea
**NINIVE ET ASSYRIE. AVEC DES ESSAIS DE RECONSTITUTION PAR
 FELIX THOMAS**

Paris, 1867-1870, vol.II, pp.300-301

"Sargon reprezentantul lui Bel, locotenentul lui Assur, pupila ochilor lui Oannes și Dagon, marele rege, regele puternic, regele legiunilor, regele Assiriei, regele celor patru regiuni, favorit al marilor zei și adevăratul păstor căruia zeii Assur, Mardoch, i-au încredințat regalitatea popoarelor și al cărui nume glorios l-au răspândit pînă la capătul pămîntului.

Am împlinit speranțele lui Sippara, Nipur, Babilon, am susținut pe cei slabi printre oameni, am pedepsit pe cei care s-au făcut vinovați, am reinnoit legile lui Baalmit care se degradaseră. Am reinnoit coroanele lui Kalu, i-am schimbat pe locuitori, ca arbitru suprem al regilor care explicau în folosul lor eclipsa orașului Harram și și-au îndeplinit obligațiile oferind sacrificii lui Oannes și Dagon.

Puternic și tare, HALIB NAMURRATI*, am ridicat armele pentru nimicirea rebelilor. Eu sint regele, care de la venirea la putere nu am

* Cuvintele subliniate nu au putut fi traduse de către cei care au descifrat textul, sensul lor nefiind cunoscut.

rivali; în lupte și în bătălii nu m-am comportat ca un laș; am măcinat toate pământurile ca pe piatra de fard și am cerut de la ele simboluri de supunere în cele patru elemente. Am deschis numeroase păduri adânci și foarte întinse, am făcut să le fie ajustate inegalitățile.

Am traversat văi întortochiate și aride care erau locul căldurilor mortale și treeind am pus să se sape cisterne.

Am domnit începînd de la Ras, care este dependența Elamului asupra Pukund-ului, Taman-ului, orașelor Dur-Kurigalzu și Rapih, țării Aram-Saba, pînă la marele fluviu al Egiptului, la întinsa Fenicie, la Siria întreagă. Puterea mîinilor mele se întindea începînd cu Hasmar, pînă la orașul Simaspati, în îndepărtata Medie, la răsăritul soarelui Namri, Albania, Bet-Hambian, Partiene, Van, Armenia, Colcida, Tubal, pînă la Moschieni; am instituit în țările acestea locotenenții mei ca guvernatori și le-am impus tributuri ca și asirienilor.

Drept și înspăimîntător m-am arătat în văile Kalu, a lui Humbanigas regele Elamului și l-am pus pe fugă. Am expulzat triburile Tisai, am fost MUPALLIKA GUNNISU.

Am răscumpărat poporul din Tuhmun, am împresurat și am despuiat (de însemnele lui) pe NASIR-ul lor în prezența regelui Chaldeenilor. Am luptat contra Bet-Omri-ului (Israel) întreg. Am învins în orașul Raphia, Egiptul și am dus în Asiria pe Hănon, regele din Gaza pe care-l făcusem prizonier.

Am atacat triburile din Tamud, Ibadidi, Marsimani, Hayapa, din care cîteva părți înaintaseră și invadaseră Bet-Omri-ul.

Stăpîn absolut [arbitru] al luptelor, am trecut marea Iamna în bărci mici, ca peștii. Am schimbat locuitorii din Kœe și Tyr. Ca rege DAP-INU am zdrobit Armah-ii din orașul Simukhata, i-am irigat ținuturile pe care regele lor le înconjurase ca Giginis. Am pus la încercare Bet-Burutas-ul, al cărui rege Ambarissi, nu voia să creadă în puterea lui Sargon. El se sprijinise pe Ursaha regele Armeniei și pe Mita Moschianul. IDANNU ATAATTI. L-am expulzat pe Mita regele Moschienilor. Am reinviat pe cei atît de întristați din Kœe și le-am adus bucuria sărbătorilor care incîntă.

Nemilos, nepermițînd nesupunerea, am dezrădăcinat țara Hamath și pe regele Ilubid l-am torturat și l-am jupuit de viu, am dispus să i se tăbăcească pielea și i-am întins-o ca pe o lână. Am suflat asupra Circesim-ului cînd puterea mîinei mele a atins Pisiri, căci el conspirase să se revolte. Am declarat război Armeniei. Am jefuit pe Musasir, după ce Ursaha regele Armeniei, în marea sa groază, și-a luat viața cu propria mină. Am schimbat amplasamentul orașelor din Papa (Paphos), Lalukmi, Sukkia, Bala, Abitikma, care în ascuns, uneltiseră cu țara Kakmi. Am șters de pe fața pămîntului Andia Zikirtu și am lovit cu moarte pe toți locuitorii lor și am aruncat asupra răsculaților teroarea morții. Îndrăzneț am pus în valoare puterea faptelor mele. Am transformat Media în provincie căci nu se supusese, i-am supus pe oamenii din Kharkhar. Am mărit

întinderea Asiriei. Am distribuit [împărțit] țara Van SABHI, am restabilit liniștea la Illib. Am întărit imperiul în țările KILALLAM, am făcut să mi se respecte memoria.

Am călcat în picioare țara Kilkhi, am escaladat ținuturile muntoase rebele și necredincioase pe care cei din Allapur le îndemnaseră la luptă contra mea. Am supus Kāralla, făcându-mi țiară din pielea lui Assurlich guvernatorul orașului lor și i-am impus lui Ada din Surda, jugul lui Assur.

Regele, grijuliu cu datoria lui și nutrind dorința de glorie și-a îndreptat spiritul său asupra populării întinselor ținuturi, prin deschiderea de drumuri și alinierea [plasarea] jaloanelor. Și-a îndreptat atenția asupra stîncilor inaccesibile unde se găsea din vremuri vechi o vegetație care nu atingea înălțime și a găsit aici amplasamentul pentru fundații, căutînd o bază solidă. El a adus în valea ruinată, care sub regii dinainte nu cunoscuse fundații, rivna înnoirii și planul unui oraș care nu fusese înainte aici. El a întreprins o cercetare a eleșteelor [apelor stătătoare], a torentelor, a forței cursurilor de apă, care vor aduce în sus și în jos abundența și fertilitatea.

Eu regele cu simțurile deschise, alesul tuturor regilor, am avut grijă să țin cont de tradițiile perpetuate de misteriosul destin și de soarta care inspiră teroarea. Regiunea Asiriei era o mare pustietate, mlaștinile și buruienile invadasetă palatele și, în loc să fie depozite de bogății regale, deveniseră strînsoarea furtunilor. Am crezut că văd marginile pămîntului, care sînt despuiate de foame și sărăcie: pentru pășunatul turmelor aici era un deșert necultivat, grînele nu creșteau... [lipsă în text]. Atunci am cerut corvoada oamenilor pentru a smulge neghina din țara mea, care nu-și arăta adevărata sa valoare, la fel ca și pentru a înlătura semințele rele, [cerînd] ajutorul zeului Serach în această operă.

Am făcut un examen atent al tezaurelor, al gloriei zeului și a regelui, a ființelor animate folosite și a totalității cheltuielilor necesare pentru a face să renască toată această suprafață. Dimineața și seara m-am gîndit la edificarea acestui oraș, cu ajutorul zeului Soare, marele stăpîn al marilor zei, care să-mi permită să-mi realizez schițele și am ordonat să se populeze locuințele în acest loc.

Orașul Magganuba se afla pe panta munților, deasupra văii și în apropiere de Ninive. L-am făcut să-i semene. Trei sute cinci zeci de regi înaintea mea își exercitaseră puterea asupra Asiriei și făcuseră să strălucească puterea lui Bel dar, niciodată, nimeni dintre ei nu a examinat acest loc, nu s-a gîndit să-l facă locuibil, nu a încercat să sape un canal. Această decizie a fost luată în timpul nopților mele fecunde, pe care Salman zeul abundenței, zeul misterelor, a binevoit să-l gratifice cu prosperitate și cu împlinirea dorințelor mele, în timpul momentelor de desfătare a urechilor mele, pe care Myllita, mama zeilor și Salman, le preziseseră deja regilor, părinților mei.

Ca să fac locuibil acest oraș, să inaugurez templele, tronurile ma-

rilor zei și palatele unde tronează măreția mea, m-am gândit zi și noapte și am ordonat fundația, căci marii zei m-au numit astfel [Saruken = cel legal, cel legiuit, n.a.] pentru că m-am îngrijit de tratatele de știință și de legământul juruit, pentru că am guvernat fără nedreptate și fără să oprim pe cei slabi. Le-am restituit stăpînilor cîmpurilor, prețul terenurilor lor în arginți sau în bronz, după table care dau elementele. Apoi le-am dat în compensație unelte nefolosite pentru terenurile fără valoare, terenurile de vinzare, terenurile alăturate. Am făcut să se sărbătorească întru credință, pentru a bucura arhitectii, deasupra URSU-ului, în onoarea zeului prierii și a zeului care judeca ființele.

În timpul zilelor am muncit în mijlocul orașului, în mulțumirea inimii și în fericire; seara am ridicat mîinile la SUKTI RAB ELAM către zeul... [lipsa în text] zeul El, care hotărăște destinele orașului Ninive.

În timp ce rugăciunile gurii mele [credincioase] au ajuns la sublimii interpreți divini, stăpînii mei, ele au găsit o îndurare deplină și ei mi-au comandat să construiesc orașul și să sap canale. Am avut încredere în slaturile lor, de la care nu trebuie să te sustragi; mi-am numărat cohortele și am ordonat să mi se aducă coroana.

În a treia lună numită Sivan, consacrată zeului interpret al celor treizeci de subdiviziuni diurne care... [lipsă în text], care luminează cerurile și pămîntul cel care rînduiește zeii și care este Sin, căruia eu, după instrucțiunile lui Oannes, Bel și Salman-Nisroch, marii zei, i-am dat numele de "luna cărămizii", pentru că acum se modelează cărămizile pentru oraș și pentru casă; în ziua... [lipsă în text] care este consacrată fiului stăpînului fertilizărilor fecunde, care este Nebo, locotenentul Univesrului, inspectorul tuturor zeilor; în acest timp am modelat cărămizile, în onoarea zeului cărămizilor, stăpînul fundațiilor în cărămidă, Nergal, fiul lui Bel-Dagon, am făcut un sacrificiu, am făcut o libație, am ridicat mina... [lipsă în text].

În a cincea lună (Ab) care este luna cînd cobora zeul focului, care trimite înapoi norii groși, umezi și pune fundațiile orașului și ale casei, am pus substructurile [fundațiile] și am aranjat cărămizile sale. Am ridicat altare, care înlătură o parte a viciilor de fundație; în onoarea lui Salman, Sin, Millita, Bin, Samas, Ninip, am construit un palat acoperit cu piei de focă, în santal, în abanos, tamarin, cedru, chiparos și fistic, cu asistența lor supremă, pentru ca să adăpostesc aici regalitatea mea. Am practicat o scară turnantă, ca cea a palatului din Siria în interiorul porților și am pus deasupra grinzi de cedru și chiparos. Am stabilit dimensiunile peretelui astfel: 4...3...1...2 prăjini; 2... [text lipsă] care conține atențiunea numelui meu și am îngropat adînc, dedesuptul pietrelor munților, piatra unghiulară.

În înălțime și în lungime, în colțurile șanțurilor, către cele opt direcții, am străpuns opt porți mari. Soarele mi-a permis să-mi ating dorințele; Binmi aduce abundența; am numit marile porți ale orientului "porțile

Soarelui și ale lui Bin”.

Bel-El pune fundațiile orașului meu; Militta-Taanth sfărimă în sînul ei piatra de fard: am dat marilor porți ale sudului numele de ”porțile lui Bel-El și ale Milittei Taanth”.

Oannes activează opera mîinilor mele. Iștar conduce la luptă oamenii: am numit marile porți din vest ”porțile lui Oannes și ale lui Iștar”.

Nisroch-Salman conduce căsătoriile, suverana zeilor conduce nașterile: am consacrat marile porți din nord lui Nisroch-Salman și Milittei.

Assur prelungește victoriile regilor pe care i-a instituit, protejează armatele din cuprinsul orașului; Ninip, care pune piatra unghiulară, întărește pînă în zilele viitorului îndapărtat drumul său.

[Pe] Supușii celor patru regiuni de limbă străină, oamenii scutiți de toate mpozitele pînă atunci, locuind munții și toate cîmpiile pe care le luminează soarele, conducătorul zeilor, stăpînul sferelor, eu i-am adus în amintirea lui Assur zeul meu, la înfăptuirea dreptății, eu i-am făcut să rămînă separat și i-am instalat aici.

Pe oamenii Asiriei cunoscînd toate științele, i-am făcut să fie instruiți de înțelepți și savanți în palatul meu, în arta de a lua cîștig din muncă și în frica de zei și de rege.

Zei care locuiesc în acest oraș m-au binecuvîntat și mi-au acordat pentru un timp perpetuu construcția orașului și trăinicia a tot ce conține el.

Dar cel ce atacă opera mîinilor mele, care șterge sculpturile mele, care îndepărtează recipientele ce conțin bogățiile mele, care jefuiește tezaurul meu, fie ca Assur, Samas, Bin și zeii care locuiesc în acest oraș, să-i șteargă numele și rasa de pe fața pămîntului în această țară și să facă să fie considerat rebel de către dușmanii săi”.

NOTE

1. Victor Place, fiul inginerului Philippe Place, se născuse la Corbeil (Seine et Oise) în 1815. După studii la liceul ”Henric al IV-lea” din Paris a urmat cursurile Facultății de Drept, terminate în 1839. În urma unui strălucit examen își începe cariera diplomatică: elev consul la Madrid, apoi secretar de legatie în Haiti, la Cadix și Neapole. După îndeplinirea cu succes a unor misiuni în care și-a probat capacitatea și loialitatea, la numai 29 de ani era numit cavaler al Legiunii de Onoare. După misiunea din Haiti în 1851, a primit funcția de consul în Kurdistan, la Mossul. Aici s-a ocupat și de continuarea săpăturilor arheologice pe vechiul șantier deschis de unul din predecesorii săi, consulul Botta, avînd șansa de a descoperi capitala regelui asirian Sargon al II-lea. În 1855 este nevoit să sisteze cercetările și să plece la Galați, unde era numit consul al Franței în

Moldova. Ajuns pe teritoriul românesc, Victor Place face dovada calităților sale deosebite de diplomat și atașamentului față de români. Mai târziu se va dăruia cu tot entuziasmul cauzei Unirii, devenind colaborator apropiat al domnitorului Al.I.Cuza, căruia i-a fost și secretar. A lucrat cu loialitate la întocmirea proiectelor de reforme care au dus la modernizarea Principatelor Unite, atrăgându-și uneori musturarea superiorilor săi din Paris, pentru pasiunea cu care se dăruia consolidării tinărului stat român. Spre sfârșitul domniei prințului Cuza, din păcate, s-au ivit între ei grave neînțelegeri și Victor Place s-a înapoiat la Paris. Aici i s-a încredințat o nouă misiune în S.U.A. După necazurile pricinuite în urma unui proces nedrept, achitat, dar cu sănătatea zdruncinată s-a întors în locurile care-i rămăseseră apropiate sufleteste, în Moldova. Aici s-a recăsătorit (își pierduse familia în urma unei epidemii) și s-a retras la moșia soției sale (descendentă a familiei Baliff) unde a și murit, fiind înmormântat la Iași; vezi Cornelia Costescu, Victor Place, București, 1933.

2. "Arta și arheologia", fasc.11-12, 1937, p.52. Barilul mai fusese oferit în 1936 Muzeului de arheologie din Iași de către fiul consulului, Henri Place, care lucra la Roman. El invitase pe directorul muzeului, Oresî Tafrali să vadă colecția de documente și antichități moștenite de la tatăl său.
3. J.Botta, Monuments de Ninive, Paris, 1849.
4. Arhivele Statului, București, fond V. Place, d.6.f.2 (în continuare se va cita: A.S.B.).
5. Ibidem, d.14, f.1.
6. Ibidem, d.16, filele 7-10.
7. Ibidem, d.17, f.5.
8. V. Place, Ninive et Assyrie. Avec des essais de reconstitution par Felix Thomas, 3 vol., Paris 1867, p.62 și pp.111-112.
9. A.Parrot, Assur, Paris, 1965, p.381.
10. H. Chavaniol, Assiria, Babilon, Chaldeea, Paris 1870.
11. V. Place, op.cit., vol.II, p.291.
12. Ibidem, p.11; vezi foto nr.2, imaginea unui baril cu 8 laturi expus la British Muzeum, Londra, din sec. VI î.C.
13. Cf.V. Place: "Kelek c'est à dire un assamblage de peau de mouton gonflées d'air".
14. A.S.B. V.Place, d.18, f.34.
15. V.Place, op.cit., vol.I, pp.142-143: "... j'aurai au moins tenté un sauvetage. Mais je dus continuer ma route, avec la pensée cruelle et toujours présente que le fruit de tant de labeur était presque entièrement anéanti. Je souhaite aux explorateurs de n'avoir jamais ressenti d'aussi douloureuses déceptions..."

16. C. Daniel *Civilizația asiro-babiloniană*, București 1981, p.378; Vezi foto nr.1, imaginea tăblițelor de fundație din palatul de la Balawat, sec. IX î.C., expuse la British Muzeum, Londra.
17. V. Place op.cit., vol.II, pp.303-304. în apendicele vol.II, datorat lui J.Oppert, p.282, se prezintă traduceri în limba franceză ale textelor celor mai importante, descoperite la Klorasabad. Se menționa descoperirea în 1854, de către V. Place a unei case de piatră ce conținea 7 inscripții de fundație, scrise pe materiale diferite: aur, argint, antimoniu, aramă, plumb, bronz și marmură. Doar primele patru au supraviețuit, cele din materiale mai grele au fost pierdute în incidentul de pe Chat-el-Arab. Textul cel mai scurt este cel de pe plăcuța de aur: "Palatul lui Sargon, împuternicitul lui Bel, locuitorul lui Assur, regele puternic, regele lumii, regele Asiriei, care domnește de la răsărit pînă la apusul celor patru regiuni cerești, cel ce a creat țara satrapilor săi. Apoi am construit pentru plăcerea mea, în țara care se învecinează cu munții, aproape de Ninive, un oraș. L-am numit Dur-Sarukin. Am distribuit (împărțit) în interiorul său locuri lui Salman, Sin, Soarelui, lui Saturn, Hercule(?); cit despre sculpturile dedicate marii sale sfîntenii Salman, care veghează toate construcțiile, am dispus să fie înfăptuite, iar poporul a ridicat altare. Am construit o sală acoperită cu piei, cu lemn de santal, de abanos, de cedru, de tamarin, de pin, de chiparos, de chiparos "samel", de fistic. Am făcut o scară turnantă în interiorul porților și am pus în partea de sus grmzi de pin și de chiparos. Pe table din aur, argint, bronz, plumb, cositor, marmură și alabastru am înscris gloria numelui meu și le-am așezat în fundații. Cel care ar distruge opera mîinilor mele, care ar jefui tezaurul meu, fie ca Assur, marele stăpîn, să-i distrugă în această țară numele și rasa".
18. *Naissance de l'écriture-cunelformes et hieroglyphes*, album, Galleries Nat. du Grand Palais, 7 mai - 9 aout., 1982, Paris, pp.218 și 229.
19. Ibidem, p.257. Și pe statuile taurilor androcefali s-au păstrat texte asemănătoare cu cele de pe obiectele de fundație și cu cele din "Analele" regale scrise pe uriașe plăci incastrate în zidurile palatului de la Dur-Sarukin. Toate aceste texte se încheiau cu formule de blestem de tipul: "cel care va distruge creația mîinilor mele, va produce stricăciuni statuiilor mele, va reduce la neant legea pe care eu am stabilit-o sau va șterge descrierea faptelor mele, fie ca Samas, Adad și marii zei să-i distrugă numele și urmașii, fie ca să-l înlănțuie sub călcăiele dușmanilor săi".
20. Ibidem, p.133. Și alți regi asirieni au procedat la fel, înaintașul său, celebrul Tiglatpileser al III-lea (745-729 î.C.), fusese tot general și, deși nu făcea parte din familia regală s-a autoproclamat fiu al regelui Adadnirari al III-lea (809-782 î.C.). Se pare că a profitat de o răscoală a războinicilor și s-a intitulat rege. Putem deduce și de

aici ce rol important avea armata în statul asirian, căci Tiglatpileser al III-lea printr-o politică expansionistă bine dirijată a dus hotarele imperiului său "pînă la limitele sale cele mai îndepărtate" (cf. C. Daniel, op. cit., p. 57).

21. C. Daniel op. cit., p. 27.
22. O. Drâmba, Istoria culturii și civilizației, vol. I, București, 1984, p. 66: 23). Biblia, Vechiul Testament, Ioil, cap. 3, 1982, p. 887.
24. V. Place, op. cit., vol. I, p. 301. Pentru textul barilului vezi și H. C. Rawlison, Historical inscription of Chaldea and Babylon, Londra, (1861), p. 36 și D. D. Lukenbill, Records of Babylonia and Assyria, Londra, 1927, pp. 60-66.
25. O. Drâmbă, op. cit., vol. I, p. 86.
26. A. Parrot, op. cit., ed. 1961, p. 8.
27. C. Daniel, op. cit., p. 3. Vezi și La grande encyclopedie Larousse, vol. II, Paris, p. 1132; L. Hourtigue, Encyclopedie des beaux arts, tom. I, Paris, 1925, p. 24.
28. De Summer à Babylon. Collection du Musée du Louvre, Paris, 1973, p. 83 (catalog de expoziție).
29. V. Place, op. cit., vol. III, pl. 37; zигuratul este numit de autor "observatorul".
30. A. Parrot, op. cit., ed. 1961, p. 11.
31. Ibidem, p. 37, fig. 43, respectiv p. 13, fig. 15.
32. R. Rosetti, Familiile Buhuș și Rosetti, A. A. R. M. S. I., tom. 28, 1906, nota 1; autorul își amintește că a văzut pentru prima dată tricolorul românesc, copil fiind, într-o cocardă tricoloră, trimisă mamei sale în perioada premergătoare Unirii, de Victor Place.
33. La Muzeul Louvre din Paris există patru barili, la Londra, la British Museum, un baril și la Ierusalim, în Muzeul Național al Israelului, un baril.

LE BARIL DE KHORSABAD UN PRECIEUX DOCUMENT CONSERVÉ DANS LES COLLECTIONS DU MUSÉE NATIONAL D'HISTOIRE DE LA ROUMANIE

Resumé

L'étude s'occupe d'un objet insolite, "le baril de Khorsabad", se trouvant dans les collections du Musée National d'histoire de la Roumanie. Il s'agit d'un document en terre cuite, concernant un moment de l'histoire du Nouvel Empire d'Assyrie. Le texte, écrit en cuneiformes présente le règne du roi Sargon II-ème (721-705 a.C.); ses batailles, ses conquêtes, la manière d'organisation et d'administration de son empire et, surtout, l'histoire de la fondation de sa nouvelle capitale, Dur-Sarukin (ou

Magganuba = les quatre tamarins), tout près de l'ancienne Ninive.

Le text est un véritable trésor d'informations pour l'époque de Sargon II-ème, fondateur de la dynastie des Sargonids. Le baril est précieux aussi, parce que les pièces de ce type sont très rares.

Cet objet a été découvert par le consul français en Kourdistan, Victor Place, qui a continué les fouilles abandonnées par son prédécesseur, le consul Botta. V. Place a trouvé la capitale de Sargon II-ème en 1851 et il a publié les conclusions de ses recherches dans un monumental travail en trois volumes, *Ninive et Assyrie*, entre 1867-1870. Nommé consul en Moldavie en 1855, il y demeura quelques années et assista, comme secrétaire, le prince Alexandre Ioan Couza, qu'il a quitté en 1863. A la fin de son activité diplomatique, Victor Place est venu s'établir définitivement en Moldavie. Ici il se maria et il rendit son âme en terre moldave. Un de ses héritiers a gardé le baril dans la petite collection de son grand père, jusqu'en 1974, quand le Musée National l'a acheté de monsieur Lucien Place, le dernier descendant de la famille Place en Roumanie.

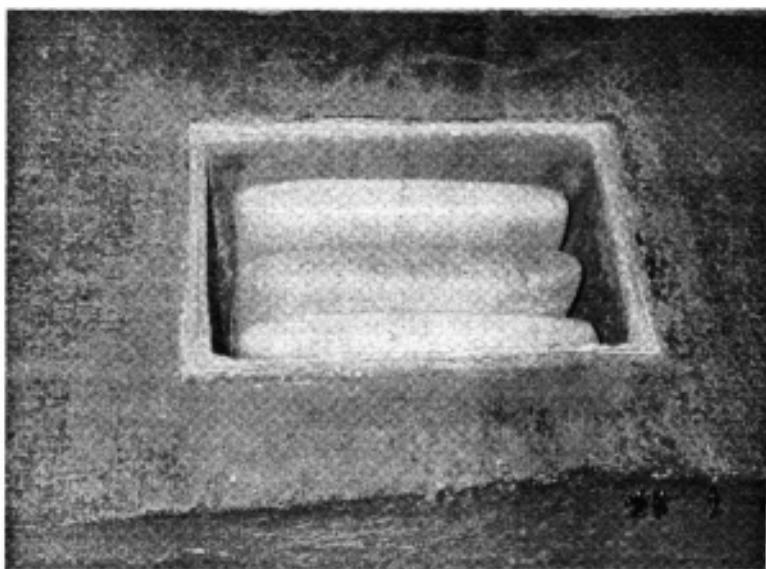

Fig. 1. – Cutie din piatră conținând „table de fundație” asiriene zidite în pragul templului dedicat zeului Mannu (zeul rivchor) (875–865 î.C.), la Balawat lângă Nimrud (British Museum, W.A. 135121).

- Boîte en pierre contenant des «tablettes de fondations» assyriennes, baties dans le senil du temple dédié au dieu des rêves. Mannu à Balawat, près de Nimrud, 875–865 A.C. (British Museum, Londres).

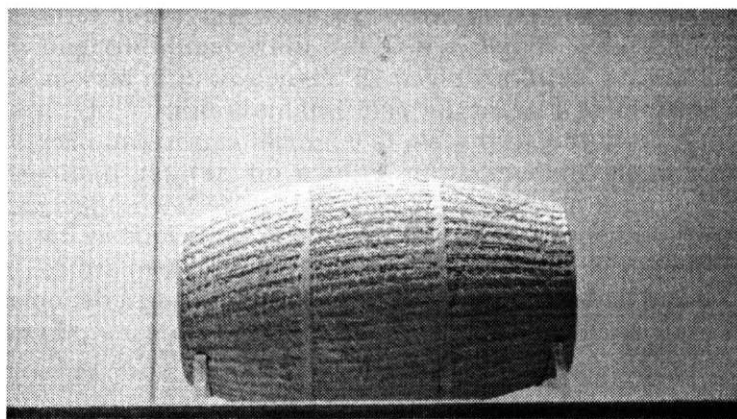

Fig. 2. – Teracotă de fundație (baril) descoperit în templul lui Shamash de la Sippur (cca. 550–540 î.C.).

- Terre cuite de fondations (baril) decouverte dans les ruines du temple de Shamash à Sippur, cca. 550–540 A.C. (British Museum – Londres).

Cadrul juridic în domeniul organizării și funcționării sistemului asistenței sanitare a fost asigurat, pentru primul deceniu al perioadei interbelice, de legea din 1910, iar pentru cel de-al doilea, activitatea sanitară s-a desfășurat sub auspiciile legii din 1930.

O caracterizare a politicii sanitare interbelice poate fi făcută analizând aceste două legi - sinteze ale întregii legislații în domeniu - întrucât ele au constituit pilonii care au orientat activitatea sanitară pentru toate guvernele aflate la conducere.

La 18 decembrie 1910 era promulgată o nouă lege sanitară¹ care avea să-și mențină valabilitatea timp de douăzeci de ani, cu modificările inerente impuse de Marea Unire². Cunoscută ca "Legea Cantacuzino - Sion", după numele autorilor ei, aceasta este rodul acumulărilor realizate de profesorul Ioan Cantacuzino și echipa de colaboratori în urma activității desfășurate la conducerea Direcției Generale a Serviciului Sanitar³. Deși s-a născut în urma confruntării directe cu realitatea, considerațiile teoretice ale corpului medical și dezbaterile în cadrul ședințelor Asociației Generale a Medicilor, au contribuit de asemenea la elaborarea ei⁴.

Era o lege care puna accentul în principal pe medicina preventivă, înscrind-se din acest punct de vedere pe linia urmată de asistența sanitară europeană. Astfel, se acordă o importanță deosebită medicului sanitar, medic funcționar al statului, cu responsabilități asupra tuturor problemelor legate de sănătatea publică a unității teritoriale aflată sub directă sa conducere (circumscripție, oraș, județ). Scoaterea medicului sanitar din starea de dependență materială față de administrațiile locale prin salarizarea sa din bugetul Ministerului (art. 30) a permis acestuia să-și câștige autoritatea morală și profesională. El poate conlucra cu administrația și poliția (art. 31, 32) reprezentând însă autoritatea în materie de probleme sanitare. Prin asigurarea locuinței și plata transportului pe raza circumscripției, medicul sanitar din mediul rural (medicul de circumscripție rurală) este cointerestat să-și stabilească reședința în zonă în care activează. Prin art. 45 se stipulează înființarea unui corp al medicilor auxiliari pentru orice cadru medical care dorește să îmbrățișeze cariera de medic sanitar, demonstrându-se încă odată importanța acordată acestei categorii de medici răspunzători de aplicarea principiilor medicinei preventive.

Legea reflectă o exigență crescută față de pregătirea profesională (art. 21, 44) și comportamentul deontologic al medicilor (art. 58, 64, 71) aplicându-se penalități, iar în cazurile grave măsurile coercitive ajung până la destituiri și chiar ridicarea dreptului de practică. Aceasta se explică prin necesitatea legiuitorului de a dispune de un corp medical care, prin pregătire și comportament, să fie o garanție a corectei aplicări a legii.

Pentru micșorarea decalajului dintre asistența sanitară acordată în mediul urban și cel rural, s-a urmărit creșterea unei adevărate rețele de personal sanitar mediu și auxiliar care să deservească unitățile sanitare sătești sub directa îndrumare a medicului de circumscripție. În acest sens, s-au organizat cursuri pentru pregătirea moașelor rurale, a agenților sanitari și infirmierilor cu elevi recrutați din mediul rural (art. 43).

Tot în scopul aplicării principiilor medicinei preventive s-au luat o serie de măsuri organizatorice la nivel național: înființarea în fiecare județ a comisiilor de igienă și salubritate publică (art. 7), a laboratoarelor de igienă (art. 35), crearea Casei Sănătății Publice rurale (art. 68). De importanță locală însă cu repercusiuni asupra stării de sănătate a unei largi mase a populației, sunt măsurile organizatorice impuse prin art. 77 și 78 prin care se creează postul de medic al așezămintelor industriale precum și obligativitatea patronilor de a înființa dispensare și infirmerii pentru lucrătorii lor. Prin art. 60 se creează postul de medic al porturilor în vederea unei mai bune protecții contra epidemiilor și epizootiilor. Prin aceste măsuri organizatorice de creare a instituțiilor și de formare a unui corp sanitar bine pregătit și operațional la nivelul întregului teritoriu al țării și în cele mai variate medii sociale, s-a realizat cadrul care să permită aplicarea măsurilor practice de medicină preventivă: vaccinările în masă (art. 54), declararea obligatorie a bolilor contagioase și luarea măsurilor de izolare și de dezinfecție (art. 48; 56). Pentru prima dată, în rândul bolilor cu declarare obligatorie este menționată și tuberculoza⁵, boală socială care făcea multe victime în rândul populației sărace urbane și rurale.

Tot ca o măsură de medicină preventivă, legea impune o serie de norme de igienă alimentară a căror respectare era supravegheată de organele sanitare precum și de cele administrative și polițienești, în cazul în care dispuneau de o delegație specială (art. 64) iar o încălcare a acestor norme atrăgea după sine pedepse materiale și chiar privarea de libertate (art. 63, 65).

În vederea instituționalizării măsurilor de salubritate publică, în mediul rural - alimentarea cu apă potabilă, canalizarea, igienizarea abatoarelor, asanarea în zonele invadate de paludism - s-a creat Casa Sănătății Publice rurale care se constituie ca persoană morală și este reprezentată prin directorul general al Direcției Generale a Serviciului Sanitar. Interesantă este încercarea de a se crea un buget propriu, autonom al acestei case a sănătății publice rurale: "va putea primi orice fel

de donații sau legate speciale precum și orice venituri din contribuțiuni speciale. Amenzile încasate pe baza acestei legi, fie pe calea administrativă sau judecătorească, se vor constitui de drept venituri ale casei sănătății publice" (art. 68).

Continuând și elemente ale legislației muncii și ocrotirilor sociale, capitolul XXII stabilește normele igienice și sanitare pe care așezămintele industriale și locuințele lucrătorilor trebuie să le îndeplinească pentru a ființa (art. 73). Se stipulează obligativitatea declarării accidentelor de muncă autorităților polițienești și Parchetului care vor întreprinde o anchetă cu stabilirea responsabilităților (art. 76) iar intoxicațiile suferite de lucrătorii stabilimentelor industriale sunt aduse la cunoștința organelor sanitare care au obligativitatea de a le raporta Direcției Generale a Serviciului Sanitar (art. 75). Pentru ținerea unei evidențe cât mai corecte a situației igienice și sanitare în mediile industriale, medicii așezămintelor industriale trebuie să înainteze ierarhic până la nivelul Direcției Generale a Serviciului Sanitar, tabele ale consultațiilor acordate în cadrul așezământului, menționând cauzele și numărul accidentelor și intoxicațiilor (art. 77).

Dincolo de meritele semnalate până acum, legea sanitară din 1910 dovedește un caracter modern și prin existența la nivelul organizării centrale a Direcției Generale a Serviciului Sanitar a unui serviciu de epidemii și statistică (art. 13). Trei decenii mai târziu, Sabin Manuilă, directorul Institutului Central de Statistică aprecia: "epidemiologia și igiena socială folosesc exclusiv ca metodă de studiu statistica iar în cazul demografiei, întreaga disciplină se identifică cu însăși metoda statistică"⁶.

Cele expuse până acum nu trebuie să ducă la concluzia că legea nu a avut limitele ei generate în special de acea dependență a serviciului sanitar de Ministerul de Interne și implicit de inexistența unui buget propriu al sănătății, limite semnalate și de Victor Babeș⁷. Aceste lipsuri erau reale, fapt demonstrat prin trecerea în 1922 a Direcției Generale a Serviciului Sanitar de sub autoritatea Ministerului de Interne sub controlul Ministerului Muncii și Ocrotirilor Sociale⁸. Inexistența unui buget al sănătății a fost resimțită dureros chiar de legiuitor, iar prin înființarea Casei Sănătății Publice Rurale care dispunea de fonduri proprii s-a făcut un prim pas pe calea câștigării autonomiei economice. Acelaș Victor Babeș concluziona: "Legea se prezintă în condițiuni bune fiind fără îndoială una din legile sanitare cele mai îngrijite"⁹.

De la 14 iulie 1930 intră în vigoare o nouă lege sanitară¹⁰, cu un nou specific - cel al ocrotirii sociale - ea fiind prezentată ca proiect încă din iulie 1924 la cel de-al XXVII-lea Congres al medicilor, de către igienistul Iuliu Moldovan. A fost concepută de școala de medicină socială clujeană care conștientiza determinismul social al unor fenomene demografice (morbiditate, mortalitate) și acorda din acest motiv o mare importanță aspectelor sociale în context medical.

Legea instituționalizează ocrotirea celor dependenți sanitar sau economico-social prin înființarea oficiilor de ocrotire în mediul urban (art. 136) și a caselor de ocrotire în mediul rural (art. 149) și creează cadrul juridic care să reglementeze demersurile umanitare ale societăților de binefacere (art. 458 - 475). De asemenea, prevede formarea personalului specializat - asistența socială - și a personalului auxiliar - sora de ocrotire și sora de caritate (art. 215). În acest sens: "Asistentele sociale se recrutează dintre absolventele școalei superioare de asistență socială <<Principesa Ileana>> din București după obținerea diplomei" (art. 211).

Ca metodă de lucru în activitatea de investigare pentru evidențierea și înregistrarea persoanelor care necesită asistență socială, legea menționează necesitatea realizării anchetei sociale cu ajutorul asistentelor sociale și a surorilor de ocrotire (art. 144). Principiul aplicat în acordarea asistenței sociale este încercarea de reabilitare a celui asistat: "Oficiul de ocrotire are menirea să asigure asistența prin muncă indivizilor dependenți dar fizicește capabili" (art. 139).

Având la bază principiile medicinei sociale, legea nu neglijează rolul educației sanitare a populației iar rezolvarea problemelor mamei, copilului și tineretului se constituie ca obiectiv național: "Secția ocrotirii naționale îndrumază și coordonează activitatea oficială și cea a societăților particulare privitoare la mamă, copil și lîneret. La această secție va funcționa și un birou al educației poporului." (art. 143).

Ocrotirea socială, această dimensiune nouă cu care se îmbogățește legea din 1930, se grefează însă pe fundamentul principiilor medicinei preventive preluate din vechea legislație. Se constată menținerea structurilor organizatorice centrale - comisiunea de igienă industrială și salubritatea edilitară (art. 20) și a institutelor de știință aplicată (Institutul de seruri și vaccinuri "Dr. I. Cantacuzino" și Institutele de igienă și sănătate publică - art. 25, respectiv 26 - 37). La nivelul organizării serviciilor sanitare exterioare se observă menținerea importanței medicului sanitar cu rol în aplicarea măsurilor de medicină preventivă în unitatea teritorială deservită (circumscripție, oraș, județ) sau în mediul social în care acționează (industrie, porturi, școli). Rămân în vigoare prevederile care asigură înlesuirile materiale de care se bucura medicul sanitar prin legea din 1910: acordarea locuinței, plata luminii, încălzirii și transportului (art. 47, 54, 62), dar și obligativitatea reședinței stabile și permanente la locul unde funcționează (art. 64). În plus, medicul sanitar este degrevat de orice obligație în domeniul medicinei curative și îi este interzisă practicarea clientelei (art. 235). Se mențin de actualitate măsurile de profilaxie și combatere a holilor infecțioase (art. 261 - 283), de asigurarea salubrității locuințelor și stabilimentelor publice (art. 309 - 315), de control sanitar al apei potabile (art. 316 - 322), al alimentelor și băuturilor (art. 332 - 338), al industriilor (art. 339 - 343). Se acordă o atenție specială combaterii și tratării bolilor venerice (art. 284 - 306). În acest sens, în art. 297 se stip-

ulează desființarea caselor de prostituție iar art. 299 interzice vânzarea tipăriturilor cu caracter pornografic.

Sub aspectul medicinei preventive, legea nu aduce elemente noi, dar prin crearea fondului general sanitar și de ocrotire, ea reușește să definitiveze acea inițiativă abia schițată în legislația precedentă: constituirea unui buget propriu al sănătății. Art. 492 menționează sursele de venituri destinate creării fondului general sanitar și de ocrotire:

- veniturile Loteriei de Stat și ale jocurilor de noroc;
- cota de 70% din taxele pentru autorizarea vânzării produselor medicamentoase străine sau indigene;
- cota de 90% din veniturile nete ale monopolului stupefiantelor și medicamentelor conținătoare de stupefianți;
- veniturile spitalelor, ospiciilor și altor instituțiuni sanitare și de ocrotire de stat, provenite din taxele de îngrijire¹¹;
- taxa pentru viza medicală a lucrătorilor străini care intră în țară, precum și a vaselor plutitoare care ating pentru prima oară un port românesc;
- taxa care se percepe pentru fiecare autorizațiune de transmitere între vii a farmaciilor și drogheriilor;
- veniturile întreprinderilor autorizate de lege în folosul fondului;
- orice alte venituri întâmplătoare (legate, donațiuni);
- subvenția anuală acordată de stat din bugetul său.

Destinația acestui fond este în primul rând de a servi la întreținerea și îngrijirea bolnavilor săraci în spitale și sanatorii, la aprovizionarea cu medicamente și material sanitar a bolnavilor lipsiți de mijloace și la îngrijirea copiilor părăsiți. În mod secundar, fondul servește la crearea și înzestrarea instituțiilor sanitare și de ocrotire de interes general, precum și la acordarea de subvenții sau împrumuturi autorităților locale în acțiunile lor sanitare și de ocrotire (art. 490).

Realizarea obiectivelor acestei legi - ocrotirea sanitară și socială a populației - necesita importante fonduri și de aceea se recurge la o descentralizare bugetară a unităților sanitare și de ocrotire prin crearea alături de fondul general sanitar și de ocrotire a fondurilor județene și comunale: "Pentru a satisface necesitățile materiale ale serviciului sanitar și de ocrotire, fiecare comună, oraș și județ va afecta o subvențiune din bugetul său în acest scop, creându-se fondul special local al sănătății și ocrotirilor sociale." (art. 519)¹². Constituirea fondurilor sanitare locale a atras după sine o descentralizare administrativă, județele și comunele fiind învestite cu importante răspunderi în domeniul sanitar și al ocrotirilor sociale: "În fiecare municipiu sau comună urbană capitală de județ va funcționa un oficiu de ocrotire..." (art. 136); "Bugetul oficiului de ocrotire cade în sarcina județului și comunei a cărei populație o deservește" (art. 147); "Casele de ocrotire sunt în sarcina bugetară a comunelor, cari la înființarea și întreținerea lor pot fi ajutate de județ, minister sau societăți

particulare de binefacere" (art. 151); "Laboratoarele instalate în instituții uni comunale sau județene (abatorii, uzine de apă) sunt în sarcina administrațiilor respective" (art. 133); "Înființarea și întreținerea de dispensarii cad în sarcina organizațiunii sau a autorității pe care o deservește" (art. 126); "Comuna este datoare să asigure salariul personalului sanitar și administrativ al serviciilor și instituțiilor sanitare și de ocrotire comunale" (art. 77); "Medicii comunali sunt salarizați de municipiu" (art. 99); "Lucrările care privesc salubritatea comunei vor fi executate din bugetul propriu" (art. 72).

Această distribuire în teritoriu a răspunderilor materiale în ceea ce privește buna organizare și desfășurare a serviciului sanitar și preluarea răspunderilor financiare de către Minister numai în cazul în care administrațiile locale nu pot face față (art. 79, 151) a fost însă dublată de o conducere profesională centralizată, principiu statuat chiar din primul articol al legii: "toate serviciile sanitare și de ocrotire din cuprinsul țării vor fi conduse după norme unitare stabilite de Ministerul Muncii Sănătății și Ocrotirilor Sociale, oricare ar fi autoritatea de care depind ele din punct de vedere bugetar" (art. 1). De asemenea, la articolul 4 se specifică: "Nici un serviciu sanitar sau de ocrotire nu poate fi creat, nu poate funcționa, nu se poate desființa și nu se poate sustrage destinației originare fără aprobarea prealabilă a Ministerului Muncii Sănătății și Ocrotirilor Sociale".

Caracteristicile economico-sociale și politice ale celui de-al doilea deceniu interbelic au antrenat necesitatea unor continue schimbări în cele mai variabile domenii. Pentru a se adapta la condițiile mereu noi și în încercarea de armonizare a obiectivelor cu posibilitățile concrete de realizare, legea sanitară și de ocrotire din 1930 suferă numeroase transformări¹³ care nu afectează însă spiritul politicii sanitare de lungă durată pe care ea și-l propusese. De menționat în acest sens crearea Efortilor sanitare și de ocrotire¹⁴ care preiau de la administrațiile locale sarcina gestionării fondurilor sanitare și de ocrotire județene și comunale. Comitetele de conducere ale acestor Efortii reuniau atât pe reprezentanții organelor sanitare cât și pe cei ai autorităților locale iar funcționarea lor se afla sub controlul direct al Ministerului Muncii, Sănătății și Ocrotirilor Sociale. Se încerca în acest fel cooptarea într-o acțiune comună și reconcilierea între cele două ministere - Ministrul de Interne și Ministerul Muncii, Sănătății și Ocrotirilor Sociale - precum și scoaterea serviciului sanitar și de ocrotire din sfera politicului¹⁵.

Toate cele expuse pînă acum s-au limitat în exclusivitate la prevederile de principiu ale legislației sanitare interbelice și întrucât analiza datelor statistice poate furniza informații asupra eficienței unei acțiuni legislative dirijate, abordarea acestui aspect va constitui obiectul altui studiu.

NOTE

1. Legea sanitară promulgată prin Decret Regal nr. 3804 din 18 decembrie 1910 (M.O. nr. 211 din 20 dec. 1910/2 ian 1911) a suferit modificări prin legea sancționată cu D.R. nr. 1642 din 4 mai 1911 (M.O. nr. 30 din 8/21 mai 1911) și prin legea sancționată cu D.R. nr. 3156 din 12 aprilie 1913 (M.O. nr. 12 din 13/26 aprilie 1913). Legea de organizare sanitară din 1874 cu modificările din 1881, 1885, 1893, 1898, 1901, 1906 și 1908 a fost astfel înlocuită, excepție făcând dispozițiile din 1893 cu privire la exercitiul farmaciei care continuă să-și mențină valabilitatea (Anexa legii din 1910).
2. Decret Lege nr. 673 din 12 feb. 1919 cu privire la organizarea sanitară provizorie a Basarabiei (M. O. nr. 260 din 17 feb. 1919); D.L. nr. 2450 din 19 iunie 1919 relativ la trecerea serviciului sanitar al Basarabiei la Inspectorat; D.L. nr. 2490 din 20 iunie 1919 referitor la numirea medicilor din Basarabia (M.O. nr. 56 din 27 iunie 1919).
3. Profesorul Ioan Cantacuzino a fost directorul Direcției Generale a Serviciului Sanitar din Ministerul de Interne în perioada 1907 - 1911.
4. Dragoș Dumitrescu, Preocupări sociale și legislative ale Asociației generale a medicilor din țară (1900 - 1910), în "Momente din trecutul medicinei", București, 1983, p. 571 - 573.
5. Victor Babeș, Tuberculoza și combaterea ei în România, în "Sănătatea", an I nr. 6, 15 mai 1901; Alexandru Slătineanu, Profesorul Ioan Cantacuzino, "În memoria profesorului Ioan Cantacuzino", p. 39.
6. Sabin Manuilă, Metode noi în tehnica studiilor de populație, București, 1940, p. 12 - 13.
7. Babeș Victor, Studii critice asupra actualei organizațiuni sanitare, București, 1911, p.8.
8. Legea nr. 1987 din 24 aprilie 1922 (M.O. nr. 16 din 25 aprilie 1922).
9. Victor Babeș, Studii critice..., p. 12.
10. Legea sanitară și de ocrotire promulgată cu decretul no. 2515/1930 și publicată în M.O. nr. 154 din 14 iulie 1930.
11. Deciziunea ministerială nr. 32221 din 5 iulie 1935 stabilește taxele de îngrijire, taxele onorariu și taxele pentru intervenții chirurgicale și obstetricale, pentru examene radiologice, pentru tratamente fizioterapice și pentru analize de laborator percepute bolnavilor de cl. I-a și a II-a internați în spitalele Ministerului.
12. Decretul nr. 3034 din 13 noiembrie 1934 stabilea prin art. V: "Contribuția comunelor pentru sănătatea publică va fi cel puțin 10% din bugetul lor. Pentru județe, contribuția va fi cel puțin 15%. Aceste

sume vor fi reținute din buget direct de Ministerul de Finanțe și vârsate Ministerului Muncii, Sănătății și Ocrotirilor Sociale, fără a li se putea schimba destinația”.

13. În intervalul 14 iulie 1930 - 19 februarie 1941 legea a suferit patrusprezece modificări: la 17 iulie 1931, 10 august 1931, 13 aprilie 1933, textul legii fiind republicat integral în M.O., P.I. nr. 96 din 17 aprilie 1933. Alte modificări suferite la 19 iulie 1934 și 14 noiembrie 1934 atrag după sine o nouă republicare în M.O., P.I. nr. 140 din 22 iunie 1935. Ulterior, legea suferă o serie de noi transformări la 18 ianuarie 1936, la 19 august 1937, 15 octombrie 1937, 29 august 1938, 6 septembrie 1938, 20 noiembrie 1939, 8 octombrie 1940, 10 noiembrie 1940, 19 februarie 1941.
14. D.R. nr. 1221 din 24 aprilie 1935, M.O. nr. 101 din 4 mai 1935.
15. Octavian Lupu, O lege sanitară de acum o jumătate de secol și un gând de reformă controversat, în "Trecut și viitor în medicină", București, 1981, p. 532. În Dezbeturile Senatului 1934, D.R. Ioanițescu pleda: "Nu forțați pe medicul primar să asculte de presiunea pe care o face autoritatea administrativă, prefectul. Dacă nu lăsați ca agenții sanitari să fie numiți de organele sanitare, aceștia vor fi totdeauna agenți electorali ai unui partid sau altul iar nu un corp auxiliar independent de fluctuațiile politice”.

SANITARY LAWS IN THE INTERWAR PERIOD

The study proposes itself to examine the stipulations of sanitary laws from 1910 and 1930, respectively, because they defined Romania's sanitary policy in the interwar period. Both are modern laws which grant a greater importance to preventive medicine compared to curative medicine dealing with the achivent organizational structures. For the law of 1930, the intertwining between medical and social assistance becomes its main feature. The study tackles some financial aspects of sanitary organization as well as the relationships with the higher authority.

PRESA ROMÂNEASCĂ DESPRE SOSIREA PRINCIPELUI CAROL ÎN ȚARĂ - Iunie 1930

Ioan Spătan

Dacă ar fi să dăm crezare unor afirmații făcute în presa românească a timpului privind subiectul propus de noi, atunci, sosirea Principelui Carol în țară a fost pregătită de mult, chiar din 4 ianuarie 1926. Desigur că afirmația poate fi de domeniul senzaționalului și ignorată de un istoric serios.

Dar, dacă ne-am apleca chiar cu seriozitate asupra evenimentelor legate de problema noastră, începând cu 4 ianuarie 1925 și sfârșind cu 8 iunie 1930, vom constata încă o dată, pentru că au făcut-o și alții, chiar dacă dintr-un anume punct de vedere impus de ideologia existentă până acum câțiva ani, că o asemenea sosire nu putea fi pregătită în câteva zile sau luni. De la Mihail Manoilescu și locotenent-colonelul Precup, de la Iuliu Maniu și Nicolae Iorga, de la conflictul dintre Regina Maria și Prințul Nicolae, de la disensiunile existente în interiorul Regentei, până la atitudinea intransigentă a Partidului Național Liberal, a guvernului, dar, mai ales, la pregătirea pentru acest moment a armatei, ne fac să credem că afirmația nu a fost hazardată.

De altfel noi ne propunem să prezentăm sosirea Principelui Carol în țară așa cum era oglindită în paginile diverselor ziare ale momentului. Trebuie să menționăm că ele s-au ocupat de această problemă, sau doar unele, începând cu 6 iunie, când printre rânduri se poate citi ce va urma, până în 16 iunie, deci după 8 iunie când Principele Carol este proclamat Rege.

Am menționat să prezentăm știrile fără a le comenta.

Comentariile sunt de prisos, credem noi, tocmai pentru că și această perioadă din istoria noastră va trebui scrisă așa cum a fost ea, indiferent dacă ne convine sau nu, acum sau în viitor.

Sperăm că vom reuși să convingem de asemenea că puținele comentarii ale noastre s-au bazat pe documente menținând astfel trează asistența la prezentarea unui asemenea subiect. Știrile din presa românească sunt prezentate pe parcursul a trei zile: 6-8 iunie. În rest intrăm deja în așa numita "Restaurație".

Cuvântul - director Nae Ionescu

- 6 iunie 1930

- Ultima oră - p. 4

- "Cum spune d. Iorga adevărurile".

- "Vreți părerea mea? Judecați și dv: am început cu revoluția, am trecut prin România Mare și ne-a salvat... Principele Carol!"

Curentul - director Pamfil Șelcaru - p.8

- 6 iunie 1930

"Un conflict în sânul familiei regale".

"Originea acestui conflict este pe cât se pare, deosebirea tranșantă de vederi dintre Regina Maria și Principele Regent, în toate chestiunile și mai ales în ceea ce privește situația politică".

Dreptatea - 6 iunie

Nici o știre despre Principele Carol.

Tara - director C. Gongopol

- 6 iunie

- "Ultima oră" - p. 4

- "Călătoriile familiei Regale. De ce pleacă din țară M.S. Regina. Principele Regent e obosit și dornic de repaus".

Omul liber - director Ion Th. Florescu

6 iunie

Nici o știre.

Adevărul - 6 iunie

- Ultima oră - p. 6

"Gravele probleme care apasă destinul României.

În sânul Regentei și al familiei regale".

"O dinastie trăiește, în primul loc, prin puterea prestigiului ei, care rezultă desigur, și din actele mari istorice ce au folosit neamului și din acel complex de atitudini, care îi aduc prinosul considerației publice.

Orice aduce o atingere uneia sau alteia din aceste considerațiuni esențiale, atinge baza însăși a ființei dinastiei.

• Nu interesează aici cauzele neînțelegerilor.

Nu vrem să cercetăm, dacă au existat sau nu unii care au lucrat pentru adâncirea acestor neînțelegeri. De asemeni nu vrem să cercetăm, dacă a fost sau nu un calcul just, un interes politic de moment de a provoca sau adânci aceste neînțelegeri.

Toate acestea sunt chestiuni care vor fi, desigur, cercetate în mod amplu și la timp.

Ceea ce constatăm acum este că, în clipa aceasta, când, cum am spus, problema actului de la 4 ianuarie (1926 n.n.), a devenit atât de scurtă, o neînțelegere în sânul familiei regale, plecări peste graniță în vederea unor consilii de familie, lacrimile unora date în vileag, plic-tiseala altora mărturisită - toate converg spre o concluzie tristă.

Ne aflăm, incontestabil, în fața unor reale primejdii".

Lupta - director Emil D. Fagure

- 6 iunie 1930

"Ultima oră" - p. 4

"Pentru ce pleacă Regina Maria în străinătate. Un nou proiect de căsătorie a Principesei Elena".

Viitorul - 6 iunie 1930

Nici o știre despre subiectul nostru, pe ultima pagină, printre altele putem citi:

"Val de frig. În nordul Basarabiei temperatura a scăzut la 5 grade".

și
"Național-țărăniștii criticați violent de tovarășii lor".

Neamul românesc - director politic N. Iorga, director N. Georgescu

6 iunie.

Nici o știre.

Epoca - director Gr. N. Filipescu

6 iunie 1930

Nici o știre.

Cuvântul

7 iunie

p. 1 "Dinastia de România", Nae Ionescu

Se pune problema întâlnirii membrilor familiei regale, un consiliul de familie la Sigmaringen -

"O discuție? Da: Situația e îngrijorătoare. Situația țării și situația dinastiei ei. Dar discuția între cei în drept.

Există o chestiune de familie: între Principesa Elena și Principele Carol: bărbătește, între ei; de la responsabilitate la responsabilitate; de la om la om".

p. 4 - "Se desminte întrunirea unui consiliu de familie regal".

Curentul - 7 iunie

p. 8

"Cauzele noului conflict dinastic".

"Ele sunt de natură să provoace intervenția partidelor politice. Regina Maria încearcă realizarea unui acord al partidelor".

Dimineața - 7 iunie

Nici o știre despre problema pe care o prezentăm.

Universul - Stelian Popescu

7 iunie

Nici o știre.

Dreptatea - 7 iunie

Nici o știre.

Tara - 7 iunie

la rubrica "Ultima oră".

"Conflictul de la Curte" -

Câteva lumini oportune asupra numeroaselor versiuni care circulă.

Omul liber - 7 iunie 1930

"Ultima oră"

Sunt publicate știrile despre plecarea Reginei Maria în Bavaria, a Principesei Elena la Frankfurt și a Principelui Regent Nicolae în străinătate din motive de sănătate pentru a se odihni.

Adevărul - 7 iunie

Doar în pagina a șasea la "Ultima oră" știrea despre plecarea Reginei Maria spre Oberammergau, Bavaria, însășiți de marea ducesă Cîril. Alături de ea găsim un comentariu semnat "Scrutator" și intitulat: "Șeful liberalilor alături de regina Maria".

Lupta - 7 iunie 1930

p. 4

"Ultima oră"

rubrica "Știri diverse" citim:

"Toate zvonurile senzaționale care au circulat azi dimineață în Capitală sunt de domeniul fanteziei. Din anumite cercuri vintiliste s-a lansat însă versiunea că regina Maria a acceptat propunerea d-lui Vintilă Brătianu ca atunci când liberalii vor reveni la guvernare - ceea ce nimeni nu poate întrevădea de pe acum. să intre în Regentă.

Precum se vede, liberalii după eșuarea ultimei lor campanii în chestiunea actului de la 4 ianuarie, încearcă să acrediteze încheierea de acorduri în scopuri foarte transparente".

Vîitorul - 7 iunie 1930

p. 4

"Plecarea M.S. Regina Maria și a marii ducese Cîril".

Neamul românesc - 7 iunie 1930

Nici o știre.

Epoca - 7 iunie 1930

p. 4 - "Ultima oră"

"Cum s-a renunțat la trenul regal"

"Se comentează cu multă aprindere faptul că Regina Maria pleacă în străinătate cu simplul bilet de wagon-Rits, în loc să călătorească cu vagonul regal.

Luând informații în această privință ni s-a comunicat că transportul vagonului regal până în Bavaria ar costa circa 500.000 lei, sumă pe care nici Regina Maria, nici guvernul nu sunt dispuși s-o dea astăzi".

Neamul românesc - 8 iunie 1930.

p. 1

"Întoarcerea prințului Carol".

Tatăl Regelui e în București.

A uzat de dreptul oricărui român de a fi acasă la el, lângă ai lui.

Nu putem decât să-i dorim să se inspire din încercările lui și din durerile țării pentru a fi de ajutor în zilele acestea de îndoială, neîncredere și sfâșieri.

Deocamdată un lucru e sigur: va întâlni, pe lângă aclamațiile amatorilor de lucruri noi, devotamentul celor care i-au făcut mai mult rău. Dar și slatul bun, uneori neplăcut, a cui l-a apărut când toți erau împotriva lui.

Vechiul prinț Carol să învie!

De altul nu voim să ne aducem aminte...

N. Iorga

Universul - 8 iunie

p. 1.

Sub titlul:

"A.S.R. Principele Carol a sosit în țară".

este descrisă atmosfera de la președinția Consiliului de Miniștri și este publicat comunicatul guvernului:

"A.S.Regală Principele Carol a sosit aseară cu avionul în Capitală.

A.S. Regală a luat contact cu A.S. Regală Principele Regent Nicolae și cu dl. Iuliu Mantu, președintele Cons. de Miniștri.

Un consiliu de miniștri se întrunește spre a aviza.

În toată țara domnește ordine și liniște".

Adevărul - 8 iunie

Titlul mare de pe prima pagină:

"Sosirea prințului Carol".

Este însoțit doar de un comentariu destul de scurt și semnat

"Adevărul", din care cităm:

"Întoarcerea în țară a prințului Carol a produs o vie impresie în toate cercurile.

Capitala a primit știrea în cea mai perfectă liniște.

Se poate spune că nu a fost suprinsă. În ultimele săptămâni evenimentul era oarecum în aer.

Zilnie era anunțată și dezmințirile găseau mai puțină crezare decât zvonurile afirmative".

"Ultima oră"

Toată pagina a 6-a este ocupată de acest eveniment sub titlul:

"Prințul Carol consultă oamenii politici".

La rubrica "Știri diverse" de pe aceeași pagină citim:

"O persoană care vede pe principele Carol ne-a comunicat că acesta i-a spus:

- Vin să împac și să liniștesc spiritele. Nu am nici un gând de ură și de răzbunare. Dimpotrivă, am venit să înlesnesc unirea și împăcarea tuturor, în interesul superior al Țării".

Dimineața - 8 iunie

p. 1.

"Sosirea Principelui Carol în Capitală".

În coloana din mijloc - câteva cuvinte despre sosirea la Cluj, primirea făcută acolo, plecarea Princesei mame Elena în ziua de 11 iunie la Kromberg lângă Frankfurt, plecarea Reginei Maria la Oberamergau în bavaria.

Curentul - 8 iunie

p. 8 - "Ultima oră" - în coloana din mijloc.

"Prințul Carol a sosit în Capitală".

- comunicatul guvernului

- sosirea Principelui Carol în țară

- Dl. Gen. Averescu la Palatul Cotroceni - nu a fost primit

Cuvântul - duminică 8 iunie 1930

p. 1.

"Principele Carol a sosit"

"Trăiască Principele Carol!"

Răpunzând arzătoarelor chemări a optsprezece milioane de români, moștenitorul a doi regi care au întemeiat și sporit România, în clipa în care așezarea milenară a patriei era în primejdie de a fi irosită de complita învrăjbire a luptei între frați, alteța Sa Regală coboară în mijlocul

supușilor, prinde în mâinile sale bărbătești frânele de comandă ale Statului pe pragul disoluțiunii.

"Bine ai venit!" Al. Kirițescu

p. 4. - "Ultima oră"

Alteta Sa Regală principele Carol a sosit aseară în Capitală"

Printre subtitluri -

- Un strigăt la Cameră: A sosit Prințul Carol!

- Cum a sosit A.S. R. Principele Carol.

- Comunicatul guvernului:

"A.S.R. Principele Carol a sosit în țară și a luat contact cu A.S.R.

Principele Nicolae și cu primul ministru.

Consiliul de Miniștri a fost convocat de urgență spre a aviza. În toată țara domnește liniște și ordine.

Consiliul de Miniștri se va întruni azi la orele 9 dimineața".

Epoca - 8 iunie 1930

p. 1.

Stânga - coloana 1 - fotografia Principelui Carol în uniformă militară, cu capul descoperit, încadrat de un text semnat de Radu Budișteanu:

"Mi s-a împlinit credința:

Prințul Carol se înscăunează în domnie.

Cu vorba străveche a neamului nostru îți zicem, când calci pe pământul unei țări pentru a cărei stăpânire ai fost sortit: Măria Ta, fii binevenit printre noi!

Te-am nădărduit ca pe un curmător de rele; te-am învăluit de departe în iubire de suflete pure, ca pe un nedreptățit; te voiam la faptă, ca pe un Rege.

Măria Ta, adu-ne pacea și liniștea și belșugul.

Pune ordine în casa lipsită până acum de stăpân.

Fii în România Mare, Domn Mare!

p. 4. - "Ultima oră"

"Cum a venit prințul Carol"

"Puternic curent pentru proclamarea ca Rege a prințului Carol".

"Ultima soluție a guvernului.

Prințul Carol intră în regență".

Dreptatea - 8 iunie

Nici o știre.

Abia în 9 iunie prima pagină este ocupată în proporție de 60% de problema noastră sub titlul:

"Criza politică.

Sosirea A.S.R. Principele Carol.

Demisiunea Cabinetului Maniu.
Noul Ministru Mironescu".

Tara - 8 iunie

p. 1.

Ediție specială

În dreapta titlul:

"A sosit!"

În stânga fotografia Principelui Carol în uniformă de vânător de munte și următorul text desfășurat pe toată pagina:

"A.S.R. Principele Carol a sosit aseară în Capitală.

Venit cu aeroplanul de la Cluj, A.S.R. a descins la Pipera, de unde cu automobilul a mers la Palatul Cotroceni.

Chestia închisă s-a deschis și pentru totdeauna:

A.S. Regală Principele Carol sosit în București și descins la Palatul Cotroceni s-a reîntors pe pământul patriei sale, bucuros de a o revedea, fericit de a o servi.

Tara va afla astăzi cu o profundă mulțumire sfârșitul unei drame suflătoare - care se transformase într-o dramă politică.

A.S.R. Principele Carol fie binevenit în România.

Nația încredințată de dragostea pe care Principele i-o poartă și care s-a adâncit desigur, în exilul prelungit și trist, așteaptă de la acest eveniment nu un prilej de tulburare publică, ci o solidă așezare de liniște.

Punând în slujba neamului prețioasele sale însușiri într-un gând de concordie binefăcătoare și de muncă rodnică A.S.R. Principele Carol va binemerita de la mult încercatul popor care l-a iubit totdeauna și care și el la rândul lui, merită să fie iubit.

Bun sosit, Alteță!

"Tara"

Urmează comunicatul oficial.

Omul liber - 8 iunie 1930

"Ultima oră"

La rubrica "Știri" este publicat următorul text:

"Populația Capitalei a fost străbătută de un fior de emoțiune.

Aseară la ora 10 și jumătate capitala a aflat o veste care dealtminteri era șoptită aproape fără împiedicare de toți cetățenii patrioți, pe care îi doare inima pentru viitorul neamului nostru.

Un avion misterios a adus cu dânsul un oaspete al cărui nume este pe buzele tuturor.

Liniștea domnește peste tot și evenimente importante se așteaptă dintr-un moment într-altul.

Dumnezeu să ție sub ocrotirea Sa scumpa noastră țară!"

Știrea este continuată cu alta:

"Consiliul de Miniștri de astă noapte." în care se spune:

"La Președinția Consiliului au fost convocați aseară membrii guvernului prezenți în Capitală.

La ora 2 noaptea, dl. Iuliu Maniu, președintele Consiliului, a fost întâmpinat de ziaristi:

- Domnule Prim-ministru presa așteaptă noutățile.

- Da. Puteti scri că prințul Carol a sosit astăseară, vineri, în Capitală și a luat contact cu prințul Nicolae și cu primul ministru.

Azi dimineață va avea loc un consiliu de miniștri, spre a aviza.

Lupta - 8 iunie 1930.

p. 1

Titlul mare:

"A.S.R. Prințul Carol a sosit aseară".

În stânga paginii este reprodusă fotografia Principelui Carol în civil, din profil, cu pălăria pe cap. Sub fotografie este publicat următorul text:

"Astă-noapte, la orele 2, Președinția Consiliului a înmanat reprezentanților presei, următoarea notă:

A.S.R. Principele Carol a sosit în țară și a luat contact cu A.S.R. Principele Nicolae și cu Primul ministru.

Un consiliu de miniștri se va întruni neîntârziat pentru a aviza.

În țară domnește liniștea și ordinea".

Comunicatul este continuat de următorul editorial:

"A spune că ne aflăm în fața unei știri senzaționale, sau a unei lovituri neprevăzute, ar fi să dăm faptului un caracter alarmant pe care nu poate și nu trebuie să albe, întrucât și în spiritul public și în mințile deprinse a prevedea și a judeca, eventualitatea în fața căreia ne aflăm, s-a pus totdeauna - și cu deosebire de la moartea regelui Ferdinand încoace. Întrebarea este: vor ști cel puțin acum toți oamenii noștri politici să părăsească punctul de vedere de partid, spre a examina situația exclusiv din punct de vedere al interesului național?

Temeliile juridice își au desigur însemnătatea lor: legea e lege, dar legile sunt făcute de oameni și sunt supuse îniprejurărilor.

Peste legi stă cumințenia omenească și interesul unui neam și al unui stat.

Un român s-a întors în țara în care s-a născut și căreia aparține.

El este din sângele Regelui și Reginei care și-au legat destinele lor de acelea ale României întregite azi.

Sentimentul țării nu-l poate despărți nici de familia regală, nici de națiune.

Țara însăși, nu are motive să creadă că fiul regelui, care a prezidat la Unirea ei, s-a întors printre noi ca să ne devidă și nu ca să ne unească întru mărirea patriei.

Cerem tuturor conducătorilor ca și tuturor fiilor acestei țări, să-și

strângă rândurile și unite în cuget și simțire, să arate și în această împrejurare că înainte de toate se gândesc la liniștea și la întărirea României”.

p. 3.

”Sosirea Principelui Carol în Capitală.

Cum a decurs zborul.”

p. 4. Ultima oră

”Convocarea Adunării Naționale”

”Actul de la 4 ianuarie va fi anulat. Prințul Carol va fi rege”.

Viitorul - 8 iunie 1930

p. 1.

La rubrica - ”În jurul evenimentelor”:

”Hotărârea de astăzi a Comitetului Executiv a P.N.L. Declarațiile d-lor Vintilă Brătianu și Duca”.

Din declarația celui din urmă cităm:

”Fapta de astă noapte este cea mai primejdioasă aventură ce s-a putut face și este tot ce poate aduce mai mult rău consolidării noastre naționale și situației țării în toate privințele (ovațiuni).

La o primejdioasă aventură nu pot să iau parte, refuz să mă duc, chiar dacă, viața mea politică ar lua sfârșit azi (ovațiuni).

Sfatul ce dau partidului nostru este intransigența absolută”.

Prezentarea ședinței Comitetului executiv se încheie cu comunicatul P.N.L.:

”Comitetul Central al P.N.L. care fusese convocat de ieri pentru chestiuni curente, luând cunoștință despre gravele evenimente petrecute în ultimele 24 de ore a hotărât:

1. Partidul Național Liberal rămâne în chestiunea constituțională cu nestrămutată hotărâre la punctul său de vedere, de apărare a ordinii legale stabilite prin actul Regelui Ferdinand din 4 ianuarie 1926.

2. Să se convoace în întregime Comitetul Central pentru luni 9 iunie, spre a delibera asupra manifestului ce urmează a se adresa către țară în această privință”.

p. 5. Ora 2 d.a.

”Guvernul și ex.- Principele Carol”.

Guvernul lasă ex-prințului Carol răspunderea situației, dacă nu acceptă ca unică soluție intrarea în Regență.

p. 6. - citim în stânga sus -

”Fostul Principe Carol în Capitală.

În ce condițiuni s-a produs această sosire”.

Sosirea Principelui Carol, Curentul, 9 iunie 1930, p. 3.

”Evenimentele ce domină, în momentul de față viața publică a țării au toate apanajele spontaneității”.

Sosirea în țară a Prințului Carol a fost bănuită vineri, la ora 7 și 20 seara, cunoscută ca fapt cert la ora 10 și 10 și confirmată oficial la orele 2 noaptea.

În adevăr, la orele 7 și 20, ședința Camerei a fost ridicată în chip brusc și fără nici o explicație.

Un zvon, înfiripat într-o clipă, debordase din incintă pe culoarele Adunării:

- A sosit Prințul Carol!

De fapt zvonul s-a dovedit prematur. Principele Carol n-a aterizat la aerodromul Băneasa decât la orele 10 și 10 seara.

Împ de patru ore, evenimentul n-a fost cunoscut decât în cercul restrâns al celor inițiați și al celor care îl aflaseră în chip întâmplător. Comunicatul Președinției Consiliului de Miniștri, aducând confirmarea oficială, a fost dat la ora 2 noaptea.

Febra îndoilei n-a durat, așadar, decât șapte ceasuri, în total".

Curentul, 11 iunie 1930, p. 7.

Declarația Reginei Maria.

Viena 9 (Rador) - Comentând trecerea M.S. Regina Maria prin Viena, ziarele de aici redau cuvintele pe care Ea le-a rostit la aflarea știrii că Principele Carol a fost primit cu mare entuziasm în țară.

M.S. Regina a declarat:

- "Ca mamă nu pot decât să mă bucur, iar întrucât mă privește voi fi întotdeauna alături de poporul meu".

LA PRESSE ROUMAINE AU SUJET DE L'ARRIVÉE DU PRINCE CHARLES EN ROUMANIE - JUIN 1930

- Résumé -

L'auteur se propose de présenter, sans faire beaucoup de commentaires, l'écho dans la presse roumaine du retour du Prince Charles en Roumanie, en juin 1930, pendant trois jours, les, 6, 7, 8 Juin, les journaux: présentent dans leurs articles des nouvelles sur cette arrivée et la position des partis politiques à son sujet. L'auteur expose sa conviction que cet événement doit être présenté dans les circonstances du moment et non comme il a été présenté jusqu'à présent dans l'historiographie roumaine.

PRESA STRĂINĂ DESPRE SOSIREA LUI CAROL AL II-LEA ȘI ACTUL RESTAURAȚIEI DIN 8 Iunie 1930.

Adriana Spătan

Sosirea viitorului rege Carol al II-lea în țară și actul Restaurației din 8 iunie 1930 au fost posibile nu numai datorită acțiunii conjugate a factorilor interni. Aceste acte s-au profilat pe un climat european de instabilitate politică.

Știrile pe care ni le-am propus să le prezentăm, cu corectitudine, sunt preluate prin agenția de știri RADOR și transmise în principalele publicații din țară: "Dreptatea", "Viitorul" - ziarele principale partide politice, "Curentul", "Cuvântul", "Dimineata".

Ele sunt preluate pentru zilele de 9, 10 iunie 1930.

9 iunie

Presa franceză

Le Temps, într-un articol de fond scrie:

"Regele Carol al II-lea nu a încercat o întreprindere absolut personală, deoarece a lucrat de acord cu cercurile importante din România. Dacă grație noii domnii, se va face <<tabula rasa>> de trecut și dacă se vor regrupa toate forțele politice, va ieși pentru țară un mare bine. Principele Carol, revenind în țară cu voința de a face o operă de concordie și de unire, va avea încrederea țării întregi"¹.

Journal des Debats², sub semnătura lui Auguste Gouvain, scrie că sosirea Regelui Carol al II-lea a provocat un entuziasm viu în rândul întregii populații. Nici un incident nu s-a produs. Adunarea națională avea teoretic mai multe soluții de a alege. În realitate însă, nu există decât o singură soluție, restabilirea situației prin anularea actului de la 4 ianuarie ca ilegal. Experiența arată încă o dată că măsurile excepționale, luate arbitrar în interesul unui partid, se întorc mai curând sau mai târziu împotriva aceluia partid.

Poporul vede un șef în firul mai mare al Regelui Ferdinand, care se oferă să îi asigure încetarea luptelor feroce dintre partide și stabilitatea guvernării.

Prietenia noastră pentru România ne face să urăm ca schimbarea de regim să se efectueze fără zdruncinare și să se stabilească în sfârșit un guvern perfect stabil".

Petit Prisien³ sub semnătura lui Albert Julien, constată că la București și în toată țara reîntoarcerea Regelui Carol al II-lea a fost primită cu cel mai mare entuziasm.

La Victoire, Goutidien, La République³ constată că PARTIDUL NAȚIONAL ȚĂRĂNESC s-a împotrivit întotdeauna actului de la 4 ianuarie și că revenirea Regelui Carol al II-lea nu este o lovitură de stat, ci soluția firească a unei nedreptăți primejdioasă dezvoltării României.

Le Populaire⁴, într-un articol semnat Rosenfeld, relativ la sosirea în țară a Regelui Carol al II-lea, scria următoarele:

"Copilul Rege și Înalta Regență sunt înlocuite printr-un bărbat, care vrea să dea măsura valorii sale, și care se sprijină pe armată. El se bucură de altfel, de o anumită popularitate în țară. Nu a fost El oare înlăturat de la Tron de intrigile de la curte și de Partidul Liberal, care a fost alungat de la putere de mișcarea populară?

În măsura în care poporul nu este republican, el are simpatie pentru proscris. În 1928, nemulțumirea țăranilor a fost așa de mare, încât Partidul Național Țărănesc, condus de Iuliu Maniu, a obligat Înalta Regență să înlăture guvernul Brătianu de la putere și să-i încredințeze puterea. Aceasta a fost o adevărată mișcare populară, un fel de revoluție țărănească.

Pentru prima oară în istorie, un partid al clasei țărănești a luat puterea, chemat fiind să realizeze transformarea socială ce consistă în abolirea feudalității și crearea unui stat modern capitalist, însă democratic."

René Guérin de la **Quotidien**⁵ scria, printre altele: "Ne rămâne să urâm, ca venirea la Tron a Regelui Carol al II-lea să nu fie un indiciu că partidul militar va birui, că un nou regim se va organiza, și mai ales că o nouă politică externă cu un prestigiu agresiv în cuvinte și acțiuni, va periclita pacea, care este de altfel atât de greu de menținut.

În general, nu vedem nici un fel de inconvenient la reîntoarcerea Regelui Carol al II-lea."

Henri Pêrde, scria în ziarul **L'oeuvre**⁶ următoarele:

"Este posibil ca Regele Carol al II-lea să se gândească să formeze un guvern de concentrare, care ar dizolva Parlamentul și ar chema țara să facă noi alegeri, care astfel ar fi un plebiscit pentru M.S. Regele Carol, și cu siguranță alegerile vor da din nou un parlament cu majoritate țărănistă deoarece națiunea este țărănistă, în cea mai mare parte.

Orice ar pute să fie, reîntoarcerea A.S.R. Principelui Carol și urcarea Sa pe Tron, pare că irebnie să pună capăt dificultăților pe care le promite o lungă Regență și diferitele intrigă, însemnând totodată declinul definitiv al dinastiei burgheze, pe care familia Brătianu reușise să o instaleze alături de dinastia regală.

În ceea ce privește pe Majestatea Sa, Regele Carol al II-lea, El are 37 de ani și știe ce înseamnă viața.

Vom ști în curând dacă exilul l-a învățat ceva, și dacă s-a înapoiat în România, pe care o urmăresc cu atenție din cauza achizițiilor sale, teritoriale. Ungaria și Rusia, pentru a servi Țara Sa, sau pentru a introduce un regim militar, cu armata care-l aclamă."

Revenind la **Le petit Parisien**⁷, Albert Julien scria:

"Domnul Maniu nu s-a retras de la guvernare decât momentan, pentru a prezida la înlocuirea Tronului României a tânărului Rege Mihai, al cărui Președinte de Consiliu a fost. Ora sa, va reveni însă în curând.

M.S. Regele Carol îl va însărcina fără îndoială pe domnia sa, să formeze întâiul guvern al Domniei Sale, deoarece evident dânsului îi datorează Coroana.

Pentru transmiterea puterii de la Fiu la Tată, dl. Maniu foarte abil, a trecut mâna unui alt bărbat de stat. Dânsul a preferat să lase grija de a proceda la acest act d-lui. Mironescu, care se bucură de o deosebită primire, nu numai în țara sa, ci și în străinătate, unde nu are decât simpatii și stima cea mai înaltă și cea mai meritată.

Toți amicii României și toți cei care știm rolul pe care ea e chemată să-l joace ca o sentinelă a Europei, și doresc să fie tare și unită, se vor bucura dacă noul Rege își va ține cu tărie și credință făgăduințele Sale."

9 iunie

Presă engleză

Ocupându-se de întoarcerea Principelui Carol **Times** scria că aceasta este opera liderilor politici români, care au dat dovadă de mult patriotism și va fi plină de consecințe.

Daily Express⁸ găsește că întoarcerea este perfect logică, iar **Daily News**⁹ spune că, dacă noul Suveran va fi într-adevăr un factor de conciliere va putea într-adevăr consolida monarhia constituțională în România.

Daily Telegraph¹⁰ speră că această revoluție fără sânge va avea rezultate fericite pentru România și că noul Rege va urma exemplul excelentului Său Tată și va ști să-și îndeplinească datoria de bun Rege."

10 iunie

Manchester Guardian¹¹, comentând proclamarea Regelui Carol al II-lea, numește acest act o eră nouă în istoria României, care poate să însemne o ultimă dominație a familiei Brătianu. "Timp de zece ani, - scria ziarul liberal, - România a suferit o serie de guverne tiranice și o politică economică greșită. În ultimile 18 luni, România s-a bucurat de un guvern sănătos și liberal și ar fi o mare pierdere dacă toate aceste beneficii și așteptări ar fi sacrificate. Guvernul Maniu a curățit terenul și a adus o nouă vitalitate."

Ziarul reproduce în rezumat discursul Regelui, discursurile ținute de N. Iorga, G.G. Mironescu și Iuliu Maniu.

Sunday Times¹² subliniază cuvintele Suveranului, cum că vine fără gând de ură sau răzbunare, și că dorește să impace și să liniștească spiritele și să urmeze acordul în interesele înalte de țări.

Sunday Times subliniind aceste cuvinte atribuite înalta operă realizată în România, Principelui Nicolae, lui Iuliu Maniu și N. Titulescu.

Sunday Express¹³ comentează favorabil "dramatica întoarcere a frumosului tânăr."

9 iunie

Presa belgiană

Evenimentele din România au avut un ecou puternic în publicul belgian. Legația României a arborat drapelul. La Legație s-au primit numeroase felicitări. Toată presa a înregistrat pe coloane întregi telegramele agenției "Rodor" anunțând desfășurarea evenimentelor.

9 iunie

Presa austriacă

Neue Freie Presse¹⁴ scria:

"Chestiunea Carol care a provocat timp îndelungat neliniște în țară, fiind definitiv soluționată, va constitui o mare ușurare și destindere a situației politice din România".

Reichspost notează că propunerea lui Iuliu Maniu ca fiul Regelui Ferdinand să fie numit Regent și retragerea sa după respingerea ei, înseamnă desigur numai o tactică menită să ușureze sarcina sa și să deschidă calea noului guvern nestingherit prin declarațiile făcute în trecut.

Problema dinastică românească este pentru totdeauna rezolvată. România putând a se dezvolta de acum înainte, în liniște.

9 iunie

Presa polonă se ocupă pe larg de evenimentele din România, înregistrând că opinia publică în unanimitate s-a declarat favorabilă întronării Regelui carol și consideră că proclamarea Regelui a fost o consecință firească a entuziasmului cu care Regele a fost primit de populație și a devotamentului armatei pentru noul Suveran.

9 iunie

Presa italiană

Întreaga presă italiană, publică reportaje ample și telegrame obișnuite asupra întoarcerii Principelui Carol. Ziarele subliniază importanța evenimentului prin care se pune capăt unei stări politice interne nesigure în România.

Toată desfășurarea evenimentelor din ultimile două zile a fost pe larg redată de cotidienele italiene, perfect obiective în informație.

Ziarele relevă cu această ocazie ordinea și liniștea perfectă, care domnește în România, precum și entuziasmul populației și armatei pentru noul suveran.

Se relevă atitudinea Partidului liberal reținută și calma în fața realității.

Giornale d Italia¹⁵, într-un articol intitulat "Chestiunea Carol" face istoricul actului de la 4 ianuarie, descriind în culori favorabile pe noul Suveran și încheie în credința că evenimentele din ultimile două zile cu asentimentul întregului popor și al P.N.T.

Cercurile oficiale italiene privesc cu încredere situația politică din România, făcând pronosticuri favorabile.

9 iunie

Presa maghiară. Se ocupă amănunțit, dar în general evitând comentariile, de evenimentele din România. Din felul cum sunt intitulate articolele reiese totuși simpatia pentru înapoierea Regelui Carol.

10 iunie

Presa greacă

Ziarul **Patris**¹⁶ crede că întorcerea Principelui Carol și proclamarea sa ca Rege va aduce poporului român liniștea de care are atâta nevoie pentru a progresa, acest popor muncitor, mai ales acum după război.

Elefteron Vima¹⁷ într-un călduros articol de fond crede că evenimentele politice din România se vor termina, deocamdată, cu proclamarea lui Carol al II-lea ca Rege, remarcând că numai liberalii au o atitudine discordantă, însă ei nu mai au importanța de altădată, scăzând considerabil în ochii poporului.

Proia¹⁸, crede că soluția ce s-a dat chestiunii dinastice în România este cea mai bună, lumea politică din această țară, putându-se de acum încolo ocupa într-adevăr de interesul public.

10 iunie

Presa bulgară

Evenimentele din România au fost urmărite cu viu interes și cu simpatie în toate cercurile.

Ziarul **Zvame**, organul Partidului Democrat consacră un articol de fond, din care cităm:

"De numele Principelui Carol se legau multe speranțe, multe cauze, ca și credința că El e acela care va scoate România Mare din criza internă. Primind cu simpatie sinceră schimbarea din România și consolidarea regimului monarhic. Salutăm cuvintele noului Suveran că România dorește să trăiască în prietenie cu statele vecine."

Demokraticewski Sgorov¹⁹ oficiosul guvernului, spune între altele:

"Luptele aprige dintre partidele din România puteau ataca fundamentele ordinii de stat.

Dacă România a ieșit neștirbită din această situație, faptul se datorește patriotismului bărbaților politici, puternicei organizații de stat, precum și perspicacității și tactului noului Rege. Ca vecini, noi ne bucurăm de felul cum s-a terminat chestiunea dinastică și dorim domnie fericită Regelui Carol al II-lea.

Pe calea aceasta România va porni și mai hotărâtă pe drumul păcii. Pentru Bulgaria lucrul acesta foarte important, mai ales că pericolul bolșevic nu a trecut și nici nu va trece câtă vreme va exista statul bolșevic. De aceea, România consolidată și liberată de chestiunea dinastică, va constitui străjerul de la Nistru, ca și garanția păcii."

10 iunie

Presa germană a înregistrat proclamarea Regelui Carol al II-lea de abia marți dimineața, 10 iunie. datorită sărbătorii din zilele de duminică și luni ziarele au apărut chiar și la această dată în format redus, aceasta fiind cauza pentru care se fac puține comentarii redacționale. Evenimentele din România sunt înregistrate cu obiectivitate în telegramele trimise din București, subliniindu-se deplina liniște în țară și entuziasmul întregii populații.

Berliner Tageblatt²⁰ publică un articol făcând istoricul trecutului în mod obiectiv și expunând convingerea că experiența câștigată de noul suveran va folosi poporului român.

Vossische Zeitung²¹, ziar democrat de stânga scrie că entuziasmul poporului român a fost sincer, fiindcă toate cercurile erau revoltate de eternele scandaluri și conflicte interne. Întoarcerea Regelui Carol înseamnă întărirea regimului, care a luptat împotriva corupției.

Der Tag²² și **Lokalauszeiger**²³, ziare naționaliste de dreapta, subliniază că și minoritățile au primit proclamarea Regelui cu mare entuziasm.

10 iunie

Presa cehoslovacă

Comentând evenimentele din România **Venkov** oficiosul Partidului Agrar, observă că este exclus cu desăvârșire orice criză internă, cu atât mai mult cu cât Iuliu Maniu a reușit să consolideze stările din România.

Narodni Politika²⁴ subliniază că Cehoslovacia amică, fidelă și aliată cu România, urează ca urcarea la tron a Regelui Carol să contribuie la viitorul fericit al țării.

10 iunie**Presa iugoslavă**

Pravda²⁵ scrie că poporul român nu l-a uitat niciodată pe fiul Regelui Ferdinand. Cât despre noul Suveran, în timpul celor 4 ani trăiți departe de țară, n-a încetat o clipă de a-și exprima dragostea pentru patrie, ci să mențină internă a țării, pe care o iubește atât de mult.

Slovenec Jutro²⁶ publică biografia Regelui Carol, amintind că toată copilăria i-a fost supravegheată de marele Rege Carol, iar cultura și-a făcut-o călăuzit de marele savant și român, profesorul N. Iorga.

Messagero²⁷ atribuie d-lui George Brătianu intenția de a forma un partid al tinerilor liberali iar **Popolo di Roma**²⁸ afirmă că:

Di Vintilă Brătianu s-ar retrage din viața politică.

Le Temps - sâmbătă, 9 iunie 1939

"venirea la tron a regelui nu modifică cu nimic politica externă a României."

X
X   X

Aceste știri, fie lacunare, fie păstrând uzanțele diplomatice demonstrează cum a fost perceput actul de la 8 iunie 1930 în străinătate.

Se pot desprinde; cauzele care au determinat Restaurația, situația elitelor politice din țară la cea oră, reacția opiniei publice interne și mai ales politica externă pe care urma s-o adopte România.

Știrile vin să completeze informațiile presei românești despre acest eveniment; coroborate cu informațiile arhivelor ne putem face o părere reală despre acest moment din istoria patriei.

NOTE

1. Le Temps, cf. Cuvântul, an VI, 9 iunie, 1930, pagina 1
2. Jurnal des Debats, cf. Cuvântul, idem.
3. Petit Parisien, cf. ibidem.
3. La Victoire, Quotidien, Le République, cf. ibidem.
4. Le Populaire, cf. ibidem.
5. Quotidien, cf. ibidem.
6. L'oeuvre, cf. ibidem.
7. Le petit Parisien, cf. ibidem.
8. Daily Express, cf. Cuvântul, an VI, 10 iunie 1930, p. 1.
9. Daily News, cf. ibidem.
10. Daily Tetegraph, cf. ibidem.
11. Manchester Guardian, cf. ibidem.
12. Sunday Times, cf. ibidem.

13. Sunday Express, cf. ibidem.
14. Neue Freie Presse, cf. Cuvântul, an VI, 9 iunie, 1930, pagina 1.
15. Giornale d'Italia, cf. ibidem.
16. Patris, cf. Cuvântul, an VI, 9 iunie, 1930, pagina 1
17. Elefteron Vima, cf. ibidem.
18. Proia, cf. ibidem.
19. Demokreticewski Sgorov, cf. Cuvântul, an VI, 10 iunie 1930, p. 1.
20. Berliner Tageblatt, cf. Cuvântul, an VI, 10 iunie 1930, p. 1.
21. Vossische Zeitung, cf. ibidem.
22. Der Tag, cf. ibidem.
23. Lokalauszeiger, cf. ibidem.
24. Warodni Politika, cf. ibidem.
25. Pravda, cf. ibidem.
26. Slovenec Jutro, cf. ibidem.
27. Messagero, cf. Dreptatea, an IV, 10 iunie 1930, p. 1.
28. Popolo di Roma, cf. Dreptatea, an IV, 10 iunie 1930, p. 1.
29. Le Temps, cf. Dreptatea, an IV, 9 iunie 1930, p. 1.

DE L'ARRIVÉE DU PRINCE CHARLES II ET DE LA RESTAURATION DE 1930 DANS LA PRESSE ÉTRANGÈRE

Resume

L'auteur présente l'écho, qu'il a eu dans la presse étrangère, l'arrivée en Roumanie du Prince Charles II en 1930.

Les quotidiens de France, d'Angleterre, d'Italie, de Belgique, de Yougoslavie, de Grèce, de Bulgarie reflètent la contribution du leader de PNT" (PNP), Iuliu Maniu, à cet fait historique, l'activisme du Parlement l'attitude des élites politiques par rapport à la Restauration et notamment la future politique extérieure de Roumanie.

POLITICI NAȚIONALE ȘI MINORITĂȚI ETNICE: REPERE PRIVIND STATUTUL ROMÂNILOR DIN BALCANI ÎN PERIOADA INTERBELICĂ

Dr. Constantin Iordan

O constatare: în România post-decembristă s-a scris despre conaționalii de peste hotare probabil mai mult decât în toată perioada postbelică. Istoricii s-au integrat acestui curent, iar mass media de cele mai diferite culori au acordat spații ample istoriei, culturii, situației actuale și perspectivelor de conservare a identității românilor din afara granițelor. În acest context au fost abordate și aspecte ale destinului istoric al românilor (aromâni, vlahi, kuțo-vlahi) din Balcani. Nu au lipsit polemicile, inclusiv cu caracter politic, demersuri la instanțe europene și chiar slogane în campanii electorale. Au fost avansate estimări statistice, s-au organizat manifestări științifice și culturale speciale și nu au lipsit pledoariile patetice. Nu intrăm aici și acum în detalii¹.

Problema este extrem de complexă și o cercetare științifică a "dosarului" romănității din Balcani în secolul nostru este o întreprindere temerară. În ce ne privește, ne vom opri succint asupra unor repere ale statutului românilor în perioada interbelică, mai puțin investigat în istoriografia recentă². Cum problema protecției minorităților etnice, culturale și confesionale este de o stringentă actualitate, și dimensiunile ei europene s-au conturat încă de la sfârșitul primei conflagrații mondiale, demersul nostru poate oferi câteva elemente pentru o înțelegere mai nuanțată a conținutului acestui "dosar" delicat.

x

Este cert că în 1919, atunci când s-au depus mari eforturi pentru instaurarea păcii și organizarea Europei pe baze naționale, protecția drepturilor fundamentale ale minorităților apărea ca o necesitate logică. Existau deja precedente privind includerea în tratatele de pace a unor clauze care să apere minoritățile religioase. În consecință, instituirea la Conferința păcii a unui Comitet al Delegațiilor Evreiești este explicabilă, căutându-se obținerea unor garanții religioase, dar și cu caracter mai general. În acest context, s-a conturat un curent favorabil elaborării unor tratate ale minorităților. Datorită prezenței unei numeroase comunități evreiești în Polonia, Comitetul menționat a fost foarte interesat să obțină

garanții de la noul stat. Cum tratatul cu Germania era chemat să reglementeze diverse aspecte ale "chestiunii polone", Consiliul Suprem a folosit prilejul pentru a determina Polonia să accepte includerea într-un tratat cu Puterile Aliate și Asociate a unor prevederi, care "să protejeze interesele locuitorilor Poloniei deosebiți de majoritatea populației prin rasă, limbă și religie"³. Acest tratat al minorităților ca și pacea cu Germania au fost semnate la Versailles, la 28 iunie 1919.

În celelalte proiecte de tratat au fost înscrise obligații similare. Micii Aliați au trebuit să le accepte, dar după proteste vehemente, urmate de atitudini ultimative ale Marilor Puteri. Indignarea a fost provocată de faptul că nici unul din aceste state nu și-a asumat obligații privind garantarea drepturilor minorităților. Italia, Franța, Germania, Marea Britanie ("dosarul" irlandez) aveau minorități pe teritoriile naționale. Purtătorul de cuvânt al nemulțumiților - șeful delegației române, I.I.C. Brătianu - a fost energic în pledoaria sa. Argumente: aceste state sunt civilizate și au făcut parte din blocul Aliaților; Constituțiile lor garantează drepturi egale cetățenilor: trebuie oare ca aceste state să suporte atingeri ale suveranității lor pe care Marile Puteri nu le admit? Aceste repere erau o realitate, dar președintele SUA, Woodrow Wilson, avea o perspectivă personală. În replica din 31 mai 1919, acesta declara: "Noi încercăm să facem o reglementare pașnică, adică să eliminăm, pe cât posibil, acele elemente de tulburare, care pot să stânjenească pacea lumii, și să încercăm să operăm o distribuție echitabilă a teritoriului conform rasei, caracterului etnic al poporului locuind aceste teritorii. /.../ Noi nu ne putem permite să garantăm soluții teritoriale pe care nu le credem juste și nu putem lăsa neîndepărtate elemente de agitație, care pot tulbura pacea lumii. De exemplu, drepturile minorităților. Risc să spun că nimic nu poate să tulbure mai mult pacea lumii decât tratamentul care ar putea, în anumite condiții, să fie aplicat minorităților"⁴. Afirmările președintelui american arătau că dincolo de considerațiile de ordin umanitar, Marile Puteri învingătoare păreau preocupate de asigurarea stabilității în Europa.

Drepturile recunoscute minorităților de rasă, limbă și religie erau, în esență, următoarele: libera alegere a naționalității, dreptul la viață, la libertate individuală, la libertatea cultului; egalitate în fața legii, egalitatea drepturilor civile și politice, egalitate de tratament și de garanții în drept și în fapt; libera folosire a limbii în relațiile private și comerciale, în reuniunile publice și religioase, în fața tribunalelor, în presă și în toate publicațiile. Pe de altă parte, minoritățile aveau posibilitatea de a se bucura de instrucție primară în limba lor acolo unde locuiau în număr suficient, și să întrețină școli particulare, instituții religioase, sociale sau de binefacere, în cazul în care majoritatea beneficia de aceste drepturi⁵.

După modelul tratatului cu Polonia, un anumit număr de state au trebuit să accepte obligații speciale față de minorități, ele constituind o centură din Europa până în Asia Mică, din Finlanda până în Irak, pe

motiv că în această regiune existau cele mai mari dificultăți în delimitarea frontierelor pe baze etnice. Aceste obligații au fost înscrise în mai multe categorii de texte. Le vom aminti numai pe cele privind statele Sud-Estului european.

1. Tratatul special, numit al minorităților, încheiat cu Iugoslavia (Saint Germain-en-Laye, 10 septembrie 1919), România (Paris, 9 decembrie 1919), Grecia (Sèvres, 10 august 1920).

2. Capitole speciale inserate în tratatele de pace cu Bulgaria (Neuilly-sur-Seine, 27 noiembrie 1919) și Turcia (Lausanne, 24 iulie 1923).

3. Declarația Albaniei în fața Consiliului Societății Națiunilor (Geneva, 2 octombrie 1921).

Toate aceste texte conțineau o enumerare a drepturilor recunoscute minorităților și o clauză relativă la garanția S.D.N. Ele nu puteau fi modificate fără asentimentul majorității membrilor Consiliului S.D.N.⁶

Se cuvinte menționat, totuși, faptul că aceste tratate și declarații erau similare, dar nu identice. De pildă, pentru Turcia prevederile erau redactate în așa fel încât să fie aplicate în primul rând minorităților nemusulmane. În Grecia și Iugoslavia, clauzele privind educația puteau fi aplicate numai în noile teritorii dobândite și recunoscute⁷.

Este evident că asigurarea respectării acestor drepturi revenea S.D.N. Intervenția unui organism internațional în afacerile interne ale statelor suverane a constituit o importantă inovație diplomatică. Au apărut, în consecință, mari dificultăți. De aceea, din 1920, Consiliul S.D.N. a votat rezoluții speciale fixând proceduri de urmat. S-a observat că metodele forului de la Geneva au decurs mai mult din practică, decât din textele constitutive. În esență, intervenția S.D.N. putea avea loc în urma unei petiții admise din partea minorităților persecutate. Era un sistem complicat și lent.

Până în anul 1929, Consiliul nu a permis în nici un fel publicarea numărului de petiții primite sau a soluțiilor găsite. S-a estimat, totuși, că până la această dată au fost primite cca. 300 de petiții, din care 150 au fost declarate acceptabile. În perioada 1930-1939 au fost prezentate 585 de petiții, din care au fost declarate admise 338, și 298 au beneficiat de o examinare completă. Sistemul care permitea Secretariatului General de a decide care "dosare" erau admisibile a fost frecvent criticat, dar o triere a cazurilor s-a dovedit necesară. Mult mai importantă a fost critica adusă sistemului, deoarece metoda era foarte lentă. În același timp, unele state care dețineau locuri în Consiliu, îndeosebi Polonia, au depus mari eforturi pentru a obstrucționa procedurile privind protecția minorităților. Nu poate fi ignorat nici faptul că Franța, care și-a edificat un sistem de alianțe cu state implicate în protecția minorităților, a redus uneori din eficiența acțiunilor S.D.N. Pe de altă parte, încă de la început, unele state care au fost obligate ultimativ să accepte tratatele minorităților s-au străduit prin

diverse mijloace să se sustragă sistemului. Lezarea reală a suveranității naționale aducea atingeri și orgoliului național.

În 1934, Polonia a denunțat tratatul minorităților de teama plângerilor, pe care le-ar fi putut prezenta U.R.S.S. admisă în Liga Națiunilor. A fost o respingere definitivă a sistemului de la Versailles exact în momentul când Hitler declanșa campania sa având același scop. Totuși, nici S.D.N., nici altă autoritate nu au făcut demersuri pentru a susține ordinea stabilită. Din această cauză, întregul sistem de protecție a minorităților a intrat într-un declin rapid. În locul rațiunii și consultării, forța a devenit arbitru⁸.

Considerațiile de mai sus vor să pună în lumină faptul că, practic, protecția reală a minorităților depindea în foarte mare măsură de politica națională a statului pe teritoriul căruia locuiau. Care a fost, deci, condiția românilor din Balcani?

Iugoslavia a fost cazul tipic al unui stat multinațional organizat însă pe principii centraliste. După 1929 a apărut chiar conceptul de "națiune iugoslavă", incluzând pe toți locuitorii vorbitori ai limbii sârbo-croate. Dacă recensământul oficial din 1921 indica existența unui număr de 229.398 de români, cel din 1931, alcătuit pe criteriul limbii materne, arăta că numărul vorbitorilor limbii române se ridica numai la 137.879 (0,98%).

La mijlocul anilor '30, autoritățile de la București apreciau la 500.000 numărul românilor din Iugoslavia, aceștia locuind în trei mari zone: 1) Banatul iugoslav; 2) Krajna, Pozarevac, Morana, Timocul sârbesc; 3) Macedonia sârbească. În număr restrâns trăiau în Backa și Baranya, Croația, Slovenia, Bosnia și Herzegovina, Dalmația și Muntenegru.

Românii și aromânii din Iugoslavia au beneficiat de două tipuri de tratament. Cei din Krajna, Morava, Timoc și Macedonia nu au fost recunoscuți ca minorități etnice, deci complet ignorați de autoritățile de la Belgrad. Pe de altă parte, cei din Banatul sârbesc, deși după multe tergiversări, au obținut unele avantaje, dar numai după intrarea în vigoare a Convenției școlare bilaterale în 1935. Astfel, în 1918, în 41 de comune românești din Banat erau 104 posturi de învățători români, dar din cauza absenței unei reglementări oficiale, numărul lor a ajuns ulterior la 16. După aplicarea Convenției au început să predea 83 de învățători români, dintre care 36 erau cetățeni iugoslavi și 47 cetățeni români. În fapt, obligațiile asumate de Iugoslavia în 1919 în domeniul protecției minorităților au fost respectate într-o manieră extrem de relativă. Și să nu uităm că cele două state erau unite printr-un tratat de alianță (iunie 1921) în cadrul Micii Înțelegeri, iar cele două dinastii erau înrudite direct⁹.

Situația Bulgariei a fost diferită, deoarece era vorba de un stat național. La recensământul din decembrie 1934, ultimul din deceniile interbelice, naționalitatea a fost înregistrată pe criteriul limbii materne. Numărul indicat al vorbitorilor de limbă română era de 16.405 (0,3%), față de 75.065 de români înregistrați la recensământul din decembrie 1920. La

București, numărul românilor și aromânilor din Bulgaria era estimat la cca. 125-130.000 de suflete; în 1935, se aprecia că numai în zona Vidin erau 60 de sate cu majoritate românească.

Este cert că autoritățile de la Sofia au promovat o politică de asimilare a românilor din jurul Vidinului și din Timocul bulgăresc. Când în 1927, reprezentanții acestora au solicitat printr-un memoriu înființarea de școli românești, autorii petiției au fost arestați.

Practic, la Sofia funcționau o școală, un gimnaziu și o biserică, iar la Gorna Djumaja (Blagoevgrad) o școală și o biserică, dar aceste așezăminte erau proprietatea statului român, deci nu puteau fi considerate instituții minoritare¹⁰. Situația nu trebuie să surprindă, pentru că guvernele de la Sofia au acuzat constant România că practica o politică de "deznaționalizare" a elementului bulgăresc din Dobrogea¹¹.

Situația demografică a Albaniei este incertă din cauza absenței surselor. Unele estimări indică pentru anul 1923, 833.618 locuitori, pentru ca în mai 1930 populația să fie de 1.003.097 de locuitori. În 1938, guvernul de la Tirana înregistra 1.040.352 persoane. Pentru a avea totuși și alte repere, să menționăm că în virtutea recensământului din septembrie 1945, din totalul de 1.122.044 locuitori, după apartenența etnică, albanezii reprezentau 95,8%, grecii - 2,4%, "iugoslavi" - 1,3%, alții - 5.627 (0,5%). Pentru a completa și nuanța imaginea, să observăm că, după unele estimări, în Albania interbelică 70% din populație era de confesiune musulmană, 20% - ortodoxă, 10% romano-catolică. Între ortodoksi se aflau evident și aromânii. Dar nici ei nu au avut parte de un destin mai bun.

După unele estimări, cca. 50.000 în 1929, aromânii locuiau pe litoralul sudic al Adriaticii, iar în interior spre frontiera albanogreacă. Guvernul de la Tirana s-a obligat la respectarea drepturilor minorităților prin declarația din 2 octombrie 1921. Dar dacă în ajunul primului război mondial, aromânii aveau școli și biserici în multe localități, la mijlocul anilor '30 activitatea lor a fost practic suprimată. Din cauza tratamentului la care erau supuși albanezii din Grecia și Iugoslavia, la 12 aprilie 1933, Parlamentul de la Tirana a modificat Constituția, noul articol 204 stipulând că educația primară nu putea fi obținută decât în școli de stat. Prin urmare au fost închise școlile grecești (64 în 1930), italienești (5), americane (2), românești (2) și unica școală sârbă¹².

Cazul Greciei este deosebit de complex datorită războaielor în care a fost angajată țara, cu intermitențe, timp de un deceniu (1912-1922); în această perioadă au avut loc mari schimbări demografice (emigrație, refugiați, schimburi de populații - voluntare sau obligatorii). Câteva repere ale acestei evoluții. În 1912, Vechea Grece (Pelopones, Grecia continentală, Eubee, Tesalia, Arta, insulele Ioniene și Cycladele) aveau o populație de 2.829.000 locuitori. După războaiele balcanice, Noua Grece (cu Macedonia, Epir, Creta și insulele egeene) și-a mărit populația cu 1.979.000 persoane. Spre sfârșitul anului 1920 populația ar fi fost de cca.

6.500.000. După pierderea Traciei orientale, Smyrnei și instalarea refugiaților, recensământul din 1928 înregistra o populație de 6.204.684 locuitori.

Alcătuit pe regiuni, acest recensământ indica prezența unui număr de 19.707 "kuțovlahi". La București, răspândirea lor era estimată, pe zone, după cum urmează: Veria - 1.000 familii, Vodena - 350, Meglenia - 1.200, Serres - 1.200, Florina - 500, Grevena - 1.100, Salonic - 250. Pentru comparație, o statistică din 1894 indica un total de cca. 220.000 de aromâni numai în Grecia propriu-zisă, Tesalia și o parte a Epirului, deci fără Macedonia.

Deci, interesele aromânilor au fost lezate de ampla operațiune de stabilire a refugiaților din Asia Mică (cca. 1,2-1,5 milioane) și de continuarea procesului de elenizare. Acordul româno-grec din 1913 nu a mai putut fi aplicat integral. Se știe că prin schimbul de scrisori din august 1913, guvernul român a primit dreptul de a subvenționa instituțiile culturale (școli, biserici) aromânești din Grecia. Prin tratatul de la Sèvres (august 1920), li s-a acordat "valahilor" din Pind un gen de autonomie culturală, dar tratatul a devenit caduc din cauza războiului din Asia Mică. Catastrofa militară din Anatolia a provocat cel mai mare transfer forțat de populații cunoscut până atunci în istoria modernă; mulți refugiați greci au fost instalați pe teritoriile locuite de aromâni. Interesul guvernului de la București pentru condiția "valahilor" din Grecia nu a dispărut.

În septembrie 1924, la Geneva a fost semnat Protocolul bulgaro-grec (Kalfov-Politis) reglând parțial problema minorităților respective din cele două țări. Belgradul nemulțumit - considera că "slavofonii" din Grecia sunt sârbi nu bulgari - a reacționat, denunțând (24 noiembrie 1924) tratatul de alianță sârbo-elen din 1913. În consecință, Grecia a dorit o apropiere strânsă cu România, sprijin eventual în negocierile privind reînnoirea alianței greco-iugoslave sau chiar încheierea unui pact tripartit între Atena, București și Belgrad. În aceste împrejurări, în ianuarie 1925, guvernul grec a intenționat să promulge un decret restabilind drepturile la autonomie culturală ale aromânilor din Pind. Dezbaterile furtunoase în jurul Protocolului Kalfov-Politis și respingerea acestuia de către parlamentul elen (3 februarie 1925) au împiedicat transformarea acestei intenții în realitate.

În consecință, progresele în direcția ameliorării condiției aromânilor nu au fost cele scontate, dincolo de opțiunea unora de a emigra în România. În anul școlar 1929/1930 funcționau 25 de școli cu 66 învățători, frecventate de 946 elevi. Perfecționarea studiilor se putea efectua la liceul din Grevena, gimnaziul din Ioannină sau la școala superioară de comerț din Salonic. De asemenea, nevoile spirituale ale aromânilor erau acoperite și de cele 10 biserici cu 13 preoți din Macedonia și Epir. active în anul 1930. Întreținerea acestor așezăminte era asigurată de comunitățile aromânești și cu sprijin financiar din partea statului român. În deceniul următor se vor înregistra unele progrese¹³.

X

În loc de concluzii, să reamintim că în ultimii ani, multe intervenții publice din România și diaspora au atras atenția asupra destinului "tragic" al românității din Balcani, reclamând o intervenție mai hotărâtă a factorilor de decizie de la București. Pentru eventuale învățăminte ce constatăm că s-a întâmplat după 1918?

Programul României Mari nu a avut direcția spre sud. Interesele guvernelor de la București față de destinul românilor și aromânilor s-a concretizat în asigurarea condițiilor pentru conservarea individualității lor culturale, în sens larg, inclusiv cu sprijinul material oficial al României. În concepția liderilor români, succesul maxim în acest sens a fost obținut în 1913. După 1918, prioritățile diplomației românești au fost altele, cu deosebire integritatea frontierelor statului de la est, vest și sud. O subliniere importantă și necesară: comunitățile românești din Balcani nu au făcut parte niciodată - în epoca modernă - din componența statului roman. Prin urmare, orice analogie cu situația Basarabiei, Bucovinei de Nord și a ținutului Herței ni se pare excesivă...¹⁴.

NOTE

1. Bibliografia generală este deja impresionantă; din domeniul istoriei moderne, să reținem totuși: Nicolae-Șerban Tanașoca, *Afirmare și alienare în istoria romanității balcanice*, în "Sud-Estul și contextul european. Buletin", București, II, 1994, p. 37-46; Max Demeter Peyfuss, *Chestiunea aromânească. Evoluția ei de la origini până la pacea de București (1913) și poziția Austro-Ungariei*. Traducerea autorizată de Nicolae-Șerban Tanașoca, București, 1994, 140 p.; Gheorghe Zbucnea, *Viața și lupta românilor din Peninsula Balcanică (1908-1914)*, capitolul al V-lea din teza de doctorat pe tema "România și lumea sud-est europeană în ajunul primului război mondial", București, 1995, p. 296-365 (în manuscris).
2. Informațiile și considerațiile au fost extrase din lucrarea noastră *Minorități etnice în Sud-Estul Europei (1919-1939): dimensiunile unei probleme europene* (204 p.), realizată în cadrul Planului de cercetare al Institutului de Studii Sud-Est Europene în anii 1994-1995 (în manuscris).
3. Vezi discuția chestiunii în C.E. Black, E.C. Helmreich, *Twentieth Century Europe. A history. Fourth Edition*, New York, 1972, p. 157.
4. Apud, idem, p. 159; pentru prezența premierului român la Conferința păcii, vezi și recenta biografie semnată de Anastasie Iordache, Ion I.C. Brătianu, București, 1994, p. 415 și urm.

5. Pierre Gerbet, Victor-Yves Gheballi, Marie-Renée Mouton, *Les palais de la paix. Société des Nations et Organisation des Nations Unies*, Paris, 1973, p. 57.
6. Pentru detalii, vezi: *Petit manuel de la S.D.N. Deuxième édition entièrement révisée*, Genève, 1934, Section d'Information, p. 77-78; cf. *La S.D.N. Ses fins, ses moyens, son oeuvre. Edition révisée*, Genève, 1938, Secrétariat de la S.D.N., p. 116 și urm.
7. C.E. Black, E.C.Helmreich, *op.cit.*, p. 159-160.
8. *Ibidem*, p. 160-161.
9. Cele mai importante date oficiale privind trei din statele sud-estului european, care ne interesează (Iugoslavia, Bulgaria și Albania) au fost reunite în masivul volum datorat lui Paul S. Shoup, *The East European and Soviets Data Handbook: Political, Social and Developmental Indicators, 1945-1975*, Hoover Institution, Stanford University, New York, Columbia Univ. Press, 1981, 471 p.; pentru informații cu caracter general, autorul face referiri și la perioada interbelică, apelând cu prioritate la datele oficiale, atunci când acestea au existat și au fost accesibile; vezi, deci, Tabelul A-5, p. 45; Tabelul C - 7, p. 143-144; *Istoria Jugoslavije*, Beograd, 1973, p. 402 și urm.; Arhiva Bibliotecii Naționale a României (în continuare ABNR), Fond Saint Georges, P. LXVI, D. 1, f. 10-11: studiul intitulat "Românii de peste hotare", redactat în februarie 1936 de Petre Petrinca, șef de serviciu în Direcția Minorități din Ministerul de Externe al României, cf. Gligor Popl, *Rumuni u Jugoslovenskog Banatu izmedzu dva rata (1918-1941)*, Novi Sad, 1976, *passim*.
10. Paul S. Shoup, *op.cit.*, Tabelul A - 1, p. 41; cf. *Stopanska istorija na Bălgarija, 681-1981*, Sofia, 1981, p. 297-298, 373, 402-403; ABNR, *loc.cit.*, f. 8-9.
11. Antonina Kuzmanova, *Ot Njoj do Krajova. Văprosăt za Juzna Dobrudza v mezdunarodnite otnosenija (1919-1940)*, Sofia, 1989, *passim*.
12. *Ibidem*, Tabelul A - 1, p. 41; Tabelul C - 1, p. 135; Tabelul C-13, p. 162; Boby Bobev, *Development of the Albanian national Problems after the First World War. The Kosovo Problem*, în "National Problems in the Balkans. History and Contemporary Developments", Sofia, 1992, p. 128 și urm.; ABNR, *loc.cit.*, f. 11-12.
13. Pentru detalii, vezi: Eleftheroudaki, *Enkyklopaïdikon Lexikon*, t. 5, E-ET, Athina, 1929, p. 426 și urm.; cf. Douglas Dakin, *The Unification of Greece (1770-1923)*, London, 1972, p. 314; ABNR, *loc.cit.*, f. 13-14; cf. studiul nostru *Minorități și politică în Balcani: România și Protocolul Kalfov-Politis (septembrie 1924)*, în "Sud-Estul și contextul european. Buletin", București, III, 1995, p. 123-130.
14. Vezi și interviul nostru din "România liberă", București, 4 octombrie 1994, p. 2 privind unele aspecte actuale ale chestiunii aromânilor.

**POLITIQUES NATIONALES ET MINORITÉS ETHNIQUES: REPÈRES
CONCERNANT LE STATUT DES ROUMAINS DES BALKANS
PENDANT L'ENTRE - DEUX-GUERRES**

Résumé

L'auteur se propose l'analyse succincte d'un problème moins recherché dans l'historiographie roumaine, celui du statut des Roumains des Balkans après la première guerre mondiale. Il nous offre des détails sur les modalités dans lesquelles a été entamée la question de la protection des minorités ethniques, religieuses et culturelles à la Conférence de paix et dans le cadre de la Société des Nations. Il fait aussi les délimitations nécessaires entre les textes officiels et les aspects pratiques de leur mise en oeuvre.

En partant de ces prémisses, l'auteur esquisse le tableau du statut des minorités roumaines des États balkaniques (Yougoslavie, Bulgarie, Albanie, Grèce) ayant en vue, d'une part, leur évolution par rapport à la politique nationale de l'État respectif, et d'autre part ainsi que l'attitude des gouvernements de Bucarest à l'égard de leur destinée.

1 AUGUST 1943

DOCUMENTE INEDITE

Paul Sandachi

La 1 august 1943, aviația americană a declanșat una din cele mai importante operații aeriene din timpul celui de-al doilea război mondial cu scopul de a distruge rafinăriile din zona petroliferă Ploiești-Cimpina. Se apreciază că dădeau aproximativ o treime din petrolul necesar mașinii de război germane.

Din raționamente diferite, dar cu același scop, autoritățile române și germane au amplasat forțele militare necesare apărării zonei, astfel încât au transformat-o într-o adevărată fortăreață.

Apreciindu-i importanța, comandantul american a trecut serios la pregătiri, concentrând, încă din primăvara anului 1943, avioane și materiale la bazele sale din Libia. Au recurs la avionul de bombardament cu 4 motoare tip B-24 "Liberator", cel care, cu 12000 l benzină, avea o mare autonomie de zbor, dezvoltând o viteză de peste 400 km/h, în timp ce transporta 2000 kg bombe. În afara pregătirilor generale, au avut loc și pregătiri speciale, așa cum au fost executarea zborurilor la înălțimi cuprinse între 50-100 m, confecționarea unor machete în deșert, editarea unor mici dicționare ce cuprindeau câteva zeci de cuvinte românești, etc.

Pregătirea în sine a înregistrat și multe lacune, care se vor face simțite pe parcursul executării misiunii.

Din dosarele de arhivă rezultă că o mare atenție s-a acordat măsurii propagandistice menite să protejeze echipajele în situația prizonieratului.

Deși au fost luate toate măsurile de securitate pentru păstrarea secretului, sunt destule dovezi care să ateste că germanii aveau informații suficiente cu privire la operația "Valul nimicitor" cu mult timp înainte de declanșarea ei.

În dimineața zilei de 1 august 1943, începând de la ora 7.00, avioanele de la baza din Benina au început să decoleze la un interval de 2 minute, întâlnindu-se cu cele ce soseau de la baza din Benghazi la verticală.

Marea formație aeriană a adunat 178 de avioane. Multe au avut probleme încă de la decolare sau pe drum. Cu toate acestea, începând cu orele 13.08 o formațiune de circa 130 de avioane a intrat pe teritoriul național al României. Ele au intrat în spațiul țării noastre traversând

Dunărea pe la Bistrețu, puțin mai jos de Calafat, continuând să zboare spre Piatra-Olt-Slatina-Găești. De acolo cea mai mare parte dintre avioane și-au continuat drumul spre Ploiești, iar o formație de aproximativ 40 de avioane au virat din greșeală spre București. La Buftea însă, acestea au schimbat direcția, luind-o pe calea ferată spre Ploiești. Atacul rafinăriilor a început la ora 13.49 și s-a produs la înălțimea de cca 50-100 m. Formațiile erau constituite din câte 8-12 avioane, aruncând bombe explozive de 500 kg, precum și incendiare de 1 kg.

Bombele lansate de primele formații de avioane au explodat cu întârziere pentru a nu avaria pe cele din valurile ce urmau să vină asupra aceluiași obiectiv. Au fost lovite rafinăriile de petrol "Columbia", "Vega", "Orion", "Astra Română", Uzinele "Concordia", "Metalurgica", Depoul de locomotive, Fabrica "Creuzot" a CFR, toate din Ploiești.

De asemenea, au fost atacate cu bombe și armament de bord rafinăria de petrol "Steaua Română" și Uzina Electrică din Câmpina, rafinăria "Creditul Minier" din Brazi, precum și alte localități din țară. În general, la rafinării, au fost lovite instalațiile de cracare, stațiile de pompare, clădirile, atelierele, uzinele electrice, rezervoarele și vagoanele cu produse petrolifere etc. Pagube au făcut și în orașul Ploiești, unde 10 case și penitenciarul au fost incendiate de un avion doborât. Cazărmile Regimentului 19 Artilerie și 32 Dorobanți au fost ușor avariate. În Câmpina au fost dărâmate 50 de case de hombele explozive și incendiare, iar 150 au fost avariate.

De asemenea, Uzina electrică și stația de cale ferată Câmpinița au fost distruse. Mari pagube au înregistrat și stația CFR din Ploiești, unde s-au distrus linii și incendiat vagoane încărcate cu muniție; linii telefonice și telegrafice au fost întrerupte.

La fel, Depoul CFR de locomotive, unde a fost cel mai mare număr de victime. Cele mai lovite au fost rafinăriile "Creditul Minier", Brazi și "Columbia" din Ploiești, în care au fost pierdute capacitățile de producție folosite 100%, "Steaua Română" din Câmpina căreia i-au fost afectate 71% din capacitățile folosite pentru prelucrare; "Astra Română" din Ploiești a rămas cu jumătate din posibilitățile necesare unei producții normale. Au fost avariate conductele de legătură cu portul Giurgiu, s-au incendiat rezervoare și uzine electrice și chiar clăi de grâu de pe câmp. De asemenea, au fost mitraliate trenul personal de Slănic și locomotiva acestuia, s-au avariat case, gara și vagoane din stația Stolnici, s-au distrus cca 150 m cale ferată în gara Hârșești etc.

Avioanele americane au aruncat 520 de bombe explozive din care 58 nu au explodat și 4343 bombe incendiare, din care 1145 n-au luat foc. În afara distrugerilor materiale s-au înregistrat 101 morți și 97 de răniți. Cele mai mari pierderi din rândul acestora s-au înregistrat la Corlățești, unde un avion american a căzut cu întreaga încărcătură de bombe peste o baterie de artilerie a.a. Deși pentru o jumătate de an producția a fost

redușă, rezultatul principal, pentru care s-a făcut un efort material și uman extraordinar, nemaiîntâlnit până atunci în războiul aerian, nu a fost atins în totalitate. Rafinările "Orion" și "Vega" în 2-3 săptămâni au produs la întreaga lor capacitate, iar celelalte au atins parametrii inițiali în câteva luni. De altfel, reluarea producției în rafinării se pare că a fost motivul principal pentru care aviația anglo-americană a reînceput atacurile asupra lor în anul următor, însă de la mare înălțime. După bombardarea rafinărilor la data de 1 august 1943, formațiile de bombardament americane au început retragerea; în Bulgaria au căzut 4 avioane "Liberator" și numai 88 de avioane s-au întors la bază, mai mult sau mai puțin lovite. Un număr de 23 au aterizat în Cipru, Malta și Sicilia, 8 au aterizat în Turcia, iar 45 de avioane nu s-au mai întors niciodată. Dintre acestea, 36 au fost doborâte în România de artileria a.a. și de aviația de vânătoare. Este adevărat că la aceasta a contribuit și faptul că avioanele americane nu au reușit să se strecoare neobservate până la Ploiești. Ele au fost identificate înainte de a ajunge în spațiul nostru aerian și alarma s-a dat din vreme. Probleme au fost doar pentru bateriile de artilerie grea a.a., datorită înălțimii mici la care au venit bombardierele. Este sigur că la Câmpina nu au putut trage, în totalitatea lor, deoarece acestea erau amplasate pe dealurile vecine și ar fi putut să lovească orașul.

Sistemul de apărare româno-german a funcționat bine și în timp util. Cele 57 de avioane de vânătoare disponibile în acea zi, au executat 123 de ieșiri, dând lupte aeriene în zonele Crivna-Peris-Bultea-Bilciurești-Conțești-Butimanul, Ploiești și Bolintin. Alături de acestea, tot pentru apărarea zonei, au mai intervenit 36 de baterii grele a.a. și 16 baterii automate, care au tras 3552 lovituri calibru 88 mm și 56271 lovituri calibru 20 mm. Intervenția principală s-a făcut pe centrul sensibil Ploiești unde au acționat toate mijloacele, inclusiv baloanele de protecție, ceața artificială, pompierii, etc.

AVIAȚIA DE VÂNĂTOARE DIN APĂRAREA TERITORIULUI LA 1 AUGUST 1943

Așa cum s-a mai arătat, importanța zonei petrolifere și a capitalei României, a obligat comandamentele militare român și german să ia din vreme măsurile cuvenite. Pentru aceasta, încă din primăvara anului 1943, s-a stabilit, de comun acord, ca aviația de vânătoare germană să aibă amplasate în zona 3 escadrile de vânătoare de zi, dotate cu avioane de vânătoare tip "Me 109 G", cu baza la Mizil, iar forțele aeriene române 5 escadrile de vânătoare, amplasate pe aerodroamele din Mizil, Pipera, Târgșor și Constanța.

De asemenea, pe lângă unitățile de artilerie a.a., mai erau prevăzute încă două escadrile de vânătoare de noapte germane, dotate cu avioane tip "Me 110" și o escadrilă de noapte română cu aceiași dotare ce se va afla în curs de înființare pe aerodromul Siliștea.

Primele măsuri destinate să ducă la realizarea acestui program a fost și aducerea Escadrilei 53 Vânătoare de pe litoral la Târgșor (Ploiești) și trecerea ei pe avioane de vânătoare tip "Me 109G". În locul ei a fost trimisă Escadrila 52 vânătoare. Astfel, în ziua de 1 aprilie 1943, personalul acesteia a sosit pe terenul de la Mizil, pentru a fi încadrat în Grupul 1 Vânătoare German. Ei soseau de la Târgșor cu antrenamentul de zbor terminat pe avionul de vânătoare "Me 109 E". Din punct de vedere tactic și tehnic, escadrila românească s-a organizat după modelul celor germane, urmând să conlucreze la apărarea zonei petrolifere împreună cu acestea. În consecință, a trecut imediat la cunoașterea noului avion de vânătoare tip "Me 109 G", urmând ca tot atât de repede sub conducerea comandantului german, căpitanul Hahn, să înceapă antrenamentul de zbor. Cum primele ture de pistă au decurs normal pentru majoritatea piloților români, s-a trecut la școala celulei și patrului, apoi la trageri în țintă terestră. Cu această ocazie s-a remarcat adj.av.Stefan Greceanu, care a trimis în țintă 86 de proiectile din totalul de 100.

Din 5 mai 1943 Escadrila 53 Vânătoare a intrat în dispozitivul de alarmă aeriană al Grupului German, luând parte la alarmele de exercițiu cu 6 avioane.

Tot atunci adj.av. Economu a fost trimis la Constanța, împreună cu trei piloți germani, pentru a participa la apărarea litoralului.

Pentru a se grăbi pregătirea, piloții escadrilei au îndeplinit un program intensiv, într-un ciclu foarte scurt. În prima zi din săptămână participau la alarme de două minute și jumătate, a doua zi la alarme de cinci minute, în a treia executau trageri în țintă terestră și zboruri de antrenament, în a patra zi iarăși alarme de două minute și jumătate și așa mai departe. În vederea unor decolări la alarmă în zorii zilei, se dădea deșteptarea la ora 2.30, iar între 3.15 și 3.30 se trimiteau avioanele de zbor pe întineric, ca apoi să aterizeze când se lumina de ziua.

Ordinul de decolare la alarmă era dat de Comandantul German. Odată avioanele aflate în aer, piloților li se indica prin radio careul și înălțimea la care trebuiau să întâlnească inamicul. Pe tot traseul până la locul indicat piloții erau în legătură cu comandamentul german, aflat pe aeroportul Pipera și căruia erau semnalate avioanele dușmane cu ajutorul sistemului de detectare radar "Freja". Insistându-se în pregătirea de zbor, din 25 mai s-a reușit ca Grupul de la Mizil să decoleze frecvent cu câte 40 de avioane în 10 minute de la darea alarmei.

La 2 iunie 1943, cpt.av. Lucian Toma, comandantul escadrilei a executat cu o patrulă un raid pe itinerarul Mizil-Constanța-Sulina-Insula Șerpilor-Constanța-Mizil, cu aterizare pe litoral pentru realimentare cu benzină și ulei. Tot acest ofițer, cu ocazia tragerilor din 9 iunie 1943, dintr-o sută de cartușe a reușit să trimită 98 în țintă. Performanța i-a fost depășită de slt.av. Florin Zamfir, care în prezența generalului Gh.Jienescu a reușit să lovească ținta cu 100 de proiectile dintr-o sută. Apoi, adău-

garea celei de-a doua pompe de benzină la motoarele de pe avioane, a condus la îmbunătățirea funcționării acestora, permițând executarea zborurilor la înălțimi mari.

Adj.av. (r) Stefan Greceanu a ajuns la 12000 m, ceea ce a constituit recordul escadrilei.

La sfârșitul lunii iunie s-a prezentat adj.av. (r) Nicolae Sculy trimis în locul lt.av. (r) Vintilă Brătianu care fusese desconcentrat, iar o iună mai târziu au mai sosit adjutanții. Gheorghe Feremide și Dumitru (Mitrică) Encioiu.

Același program de antrenament în zbor l-a efectuat Escadrila 53 Vânătoare în luna iulie, insistându-se mai mult asupra decolărilor la alarmă cu întregul grup și zborul la mare altitudine, astfel încât au ajuns ca cele 40 de avioane ale Grupului să decoleze în 6 minute.

În ziua de 20 iulie, cu ocazia sărbătorilor Sf. Ilie, patronul aviației noastre, piloții escadrilei au luat parte la o demonstrație aeriană organizată pe aerodromul Buzău. După amiază, la ora 17.00 s-a dat alarma aeriană și imediat escadrila a fost trimisă în regiunea din vestul Ploieștilui, însă avioanele dușmane nu și-au făcut apariția. Au aflat după aterizare că 20 de avioane inamice, venind dinspre Turnu Severin, se îndreptau spre Ploiești, dar, din motive necunoscute, se întorseseră din drum. Să fi fost preludiul bombardamentelor americane ce aveau să urmeze?

Cu ajutorul documentelor, păstrate în arhivele militare, după aproape 50 de ani, să încercăm a reface bilanțul Escadrilei 53 și al celorlalți vânători români în urma aceluia atac de o amploare nemaiîntâlnită de aviatorii noștri și care a constituit un sever examen al pregătirii lor la vremea respectivă.

Pentru că ziua de 1 august a căzut într-o duminică, cu excepția patrului de alarmă, toată escadrila, în frunte cu comandantul, era învoită. Totuși, în momentul decolării, odată cu celelalte escadrile germane, au decolat lt. Ioan Maga și doi dintre cei trei adjutanți sosiți de curând în escadrilă: Dumitru Encioiu și Nicolae Sculy. Rapoartele consemnează decolarea a 6 avioane la ora 13.28, ceea ce dovedește că restul au fost pilotate de germani. Contactul cu inamicul s-a luat la ora 14.13, iar numărul ieșirilor a fost de 15. Escadrila a fost trimisă în zona Caracalului, însă la 7000 m, iar în momentul aducerii ei la Ploiești, atacul american asupra rafinăriilor era în plină desfășurare. Nicolae Sculy a avut probleme în funcționarea armamentului de bord, fiind mai mult martor la luptele aeriene purtate, situație ce pare a se confirma prin cele declarate de prizonierii salvați cu parașuta dintr-un avion american. Aceștia au arătat că avuseseră în preajma lor un avion de vânătoare care nu a tras, fapt ce a făcut ca nici ei să nu deschidă focul, deși "figura" îi enervase. În schimb datorită rezultatelor obținute de ceilalți doi piloți, escadrila poate fi considerată, totuși la "înălțime". Atât Ioan Maga cât și Dumitru Encioiu, au doborât fiecare câte un avion american la nord de Periş. După luptă Ioan

Maga a aterizat cu aripa dreaptă și fuselajul avionului ciuruit de proiectilele americanilor, iar Encioiu, bătându-se în continuare cu bombardierele ce se grăbeau să părăsească zona, a aterizat forțat în pană de benzină.

Grupul 6 Vânătoare, dotat cu avionul IAR-80, aflat pe terenul de la Pipera, începând cu ora 13.30 a executat 23 ieșiri. Contactul cu bombardierele a avut loc la ora 13.50 în regiunea Săbăreni, unde a întâlnit cca 40 de avioane cvadrimotoare ce zburau la aproximativ 100 m înălțime. La sosirea avioanelor de vânătoare românești, formația s-a dispersat, schimbând direcția spre sud-vest. Vânătorii Grupului 6 au atacat în 7 rânduri până la Roșiorii de Vede, reușind ca pe câteva dintre ele să le doboare. Astfel, adj.av. Aurel Vlădărean a doborât singur un avion american la est de Ploiești (nu departe de șoseaua Ploiești-Buzău). De asemenea, adj.av. Gh.St.Cocebaș, născut într-o comună din Basarabia, a pus capăt zborului unui alt "Liberator", după care a aterizat și el forțat la Videle. La fel Carol Anastasescu, despre care nu se știa nimic în 2 august, a înregistrat o victorie sigură, după care, rămas fără muniție, a încercat să degajeze și a lovit cu avionul său un alt avion american, căzând lângă rafinăria "Vega". Accidentat grav, cu multe arsuri, a fost internat într-un spital bucureștean. Cu câte o victorie fiecare au fost înregistrați adjutanții Ion Nicola și Paul Coteanu, alți doi dintre piloții Grupului 6 Vânătoare. În afara acestora, adj.șef av. Dumitru Ilie a avut omologate două victorii, însă probabile, bombardierele au continuat să zboare, deși aveau foc la bord.

Escadrila 45 de la Târgșor, în ziua de 1 august 1943 a avut disponibile numai 6 avioane de vânătoare. Cu acestea a executat câte două ieșiri. Primele avioane s-au ridicat în aer la ora 13.30, întâlnind inamicul la ora 14.05. Aceasta pentru că, inițial, au fost dirijate și menținute la altitudinea de 5000 m, până după începerea bombardamentului avioanelor americane asupra rafinăriilor. Luptele au fost purtate în zona Bilciurești-Conțești-Butimanul. Dintre piloții acestei formații s-a distins lt.av. Bârlădeanu, care a doborât două avioane "Liberator". Un avion american a doborât și lt.av. (r) Cristu I. Cristu. Ultima unitate folosită a fost Escadrila 51 Vânătoare de noapte, ce se afla pe terenul de la Siliștea, care, deși a avut 6 avioane disponibile, a executat doar 4 ieșiri la inamic. Dintre piloții ei, numai cpt.av. Ghica Marin, comandantul escadrei, a întâlnit avioanele americane în zona Bolintinu Vale, însă în timpul luptei a fost rănit mortal, scăpând numai coechipierul cu răni grave.

Deci aviatorii români au doborât sigur 10 avioane tip "Liberator", și două probabile, având un pilot mort și un altul rănit, și două avioane pierdute. Piloții germani au doborât numai 7 avioane, având doi piloți morți, tot atâtea avioane distruse, iar 9 avariate. În total, în urma acestei incursiuni a aviației americane, au fost doborâte de aviația de vânătoare româno-germană din România 19 avioane americane. Restul de 17 le-au doborât artileriștii a.a. care, la vremea respectivă au revendicat mai multe. Prizonierii americani au declarat că în România au întâlnit cea mai puternică apărare a.a din Europa, uitând, probabil, cât de jos au zburat ei.

***

Materialul oferă date absolut inedite cu privire la operația aeriană "Valul nimicitor" executată de aviația americană la 1 august 1943 asupra zonei petrolifere Ploiești. Datele au la bază documente din arhiva Muzeului Aviației și pun un accent deosebit pe acțiunile aviației și artileriei a.a. române în acea zi, completând lucrările sau articolele apărute în decursul anilor.

Urmează ca Muzeul Aviației să editeze o lucrare amplă cu acest conținut.

NOTE

1. Arhiva M.Ap.N. - Fond statul major al armatei aerului, Jurnalul istoric, vol I, dosar 132
2. V.Avram, V.Tudor, I.Țarălungă: "1 August 1943 - Memorii și documente inedite, București 1993"

1 AOÛT 1943. DOCUMENTS INÉDITS

Résumé

Le 1-er Août 1943, sur la zone pétrolière Ploiești-Câmpina, la plus grande formation de bombardiers de l'époque, ouvrit la série des opérations de bombardement stratégique, contre la Roumanie, pendant la deuxième guerre mondiale. Cette action de vastes proportions fut déterminée par l'idée que la destruction des sources de pétrole roumaines pouvait contribuer décisivement à la défaite de l'Allemagne et, par conséquent, à la réduction de la guerre.

L'attaque aérienne sur la zone pétrolière de Ploiești, pour laquelle les alliés destineront un nombre double d'effectifs par rapport à ce qu'on jugeait nécessaire, n'eut pas les résultats attendus concernant la destruction des sources de pétrole roumain et la réduction de la guerre.

La riposte et les pertes provoquées à l'ennemi auraient été plus grandes et les dégâts moins graves si dans le système défensif de la zone pétrolière ne s'étaient pas produits certains dérèglements dus à la faible efficacité des ballons de protection.

Après le combat, sur le territoire roumain on trouve 36 avions américains et 34 appareils gravement détériorés éparpillés sur une large étendue entre les rivières Olt et Prahova. Parmi ceux-ci, l'aviation de chasse roumaine en avait abattu 10, les aviateurs allemands 7 et les autres 19 appareils avaient été abattus par l'artillerie A.A.

ACȚIUNILE DE LUPTĂ ALE AERONAUTICII PENTRU COMBATAREA ATACURILOR AERIENE ASUPRA TERITO- RIULUI ROMÂNIEI ÎN PERIOADA APRILIE-AUGUST 1944

dr. Aurel Pentelescu

La 6 decembrie 1941 Marea Britanie a declarat război României. Brusc România s-a găsit, fără voia ei, în război cu o țară cu care a avut decenii la rând cele mai bune și chiar cordiale relații, și alături de care a luptat în anii primului război mondial pentru îndeplinirea idealului de unitate națională a tuturor românilor: prietenia anglo-română înceta neașteptat și cu consecințe deloc favorabile României.

Ca o reacție la gestul Marți Britanii, dar și sub presiunea Berlinului, la 12 decembrie 1941, România, prin Mareșalul Ion Antonescu, a declarat război Statelor Unite ale Americii. Cele două tabere beligerante Axa (Germania, Italia, Japonia, România) și Națiunile Unite (Statele Unite, Uniunea Sovietică, Marea Britanie) erau acum pe deplin conturate și contrapuse.

Statele Unite nu au reacționat imediat, sub raport militar la declarația de război a României, ci abia în primăvara și vara anului 1944 cu bombardamente aeriene masive, cele din 12 iunie 1942 și 1 august 1943, având mai mult un caracter de tatonare.

La 5 iunie 1942 Statele Unite ale Americii au declarat război României, iar la 12 iunie 1942 aviația americană a efectuat primul raid de bombardament asupra zonei petrolifere Ploiești- Prahova, cu gruparea de aviație "Halpro", compusă din 23 bombardiere B-24 Liberator. Această misiune a constituit primul atac de bombardament al Forțelor Aeriene ale S.U.A. contra continentului european, și care au fost un fiasco sub raport militar, doar 13 bombardiere din 23 s-au înapoiat la bază (Khartum, Sudan). Un sistem de apărare antiaeriană bine pus la punct de către părțile germană și română în zona Ploiești - Valea Prahovei și în alte puncte sensibile survolate (Constanța, Buzău etc.) a făcut inoperantă misiunea "Halpro".

Aproape similar, ca efecte finale, se vor petrece lucrurile și cu cele 162 bombardiere americane, decolate din zona Bengazi (Libia) și care vor ataca Ploieștiul la 1 august 1943, operația aeriană americană "Tidal Wave" (valul nimicitor) de bombardare și distrugere a zonei petrolifere Ploiești- Prahova, zonă cu cea mai importantă sursă de țiței natural de care dispunea Axa, a fost decisă la Conferința de la Casablanca din 14-24 ianuar-

ie 1943 de către președintele american Roosevelt, premierul britanic Churchill și Comitetul Unificat al Șefilor de State-Majore, concomitent cu hotărârea de a debarca în Sicilia și a amâna cu un an debarcarea în Europa occidentală.

Atacul obiectivelor (rafinăriile din zona Ploiești) s-a executat la mică înălțime (100-150 m) în formații de 8-12 avioane, cu bombe de 250-500 kg. lansate în zbor orizontal ("covor de bombe"). Avioanele de bombardament B-24 Liberator (cvadrimotoare, cu circa 12 ore autonomie de zbor) au zburat neînsoțite de aviația de vânătoare, fapt imposibil de realizat sub raport tehnic la acea dată.

Inamicul a lansat numai asupra localității Ploiești 1.275 bombe explozive și 525 bombe incendiare, producând moartea a 121 persoane și rănirea a 90, fiind totodată 362 persoane sinistrate prin distrugerea sau avarierea a 356 imobile particulare, în urma cărora s-au produs 6 incendii. Pagubele totale produse au fost evaluate la 4.604.500.000 lei. De remarcat că rafinăriile bombardate au fost scoase doar parțial din funcțiune.

Inamicul a pierdut 35 de bombardiere, din care 20 au fost doborâte de aviația de vânătoare română și germană, iar 15 de către artileria anti-aeriană. Și de data aceasta reacția sistemului de apărare antiaeriană din zona Ploiești-Prahova a fost deosebit de eficace. "Tidal Wave" a fost - ca urmare - o "victorie" cu pierderi mari, echivalând cu o veritabilă înfrângere.

Dacă bombardamentul forțelor aeriene americane asupra teritoriului României din 1 august 1943 a avut drept scop strategic distrugerea celei mai importante surse de tineret natural de care dispunea Axa, bombardamentele anglo-americane din perioada 4 aprilie-20 august 1944 au vizat un scop mult mai cuprinzător: scoaterea României din războiul acesteia alături de forțele Axei. Durata bombardamentelor (cinci luni), intensitatea și forța lor distructivă, tehnicile și metodele de bombardare (ziua, noaptea, în "releu" etc), atacarea populației civile ș.a. probează, fără tăgadă, caracterul terorizant al acestor acțiuni militare și, în final, ilegalitatea practicării lor. "Americanii - opinează generalul Platon Chirnoagă - au socotit că era de datoria lor ca buni aliați ai Rusiei sovietice, să atace România pe calea aerului pentru a-i distruge viața economică și a zdruncina moralul și puterea de rezistență a populației"¹.

Rămâne în sarcina unor cercetări viitoare să ne arate detaliat dacă imprevizurarea a fost o acțiune strict militară de sprijin al aliatului (sovietic), care, chipurile, nu ar fi avut "avioane de bombardament care să lovească pe români cât mai adânc în spatele frontului" sau "o acțiune de diplomatie psihologică"². În ceea ce ne privește, subscriem la ultima parte a tezei generalului Platon Chirnoagă, și observăm că 23 august 1944 a scurtat cu 200 de zile nu numai sfârșitul războiului, cum se afirmă pe drept în istoriografie, ci și timpul pentru ocuparea României de către trupele Armatei

Roșii, inclusiv pătrunderea acestora în Balcani. Cert rămâne faptul că bombardamentele anglo-americane din aprilie - august 1944 au constituit - deși erau condiții de război - o grea și nedreaptă pedeapsă pentru poporul român și armata sa.

La 4 aprilie 1944, ora 13.45, circa 170 bombardiere B-24 Liberator din Escadra 47 Aeriană, Flora 15 Aeriană Americană, dislocată în sudul Italiei (Foggia) au declanșat primul atac al aliaților din anul 1944 îndreptat împotriva României. Atacul s-a exercitat asupra nord-vestului Capitalei, cu scopul de a distruge rețeaua feroviară, triajul, atelierele C.F.R. și Gara de Nord, bombardând de la mare înălțime (circa 6.500-7.000 m), în "covor de bombe". Atacul a produs peste 1.500 victime în rândul populației civile. Un întreg cimitir din zona Gării de Nord (fostul cimitir Calvin) de atunci poartă numele de "Cimitirul 4 aprilie". Aviația de vânătoare română a opus o rezistență puternică, atacând cu violență valurile de bombardiere. Au fost doborâte 11 avioane B-24 Liberator și capturați 45 de prizonieri.

A doua zi, 5 aprilie 1944, circa 200 bombardiere B-24 Liberator și B-17 Flying Fortress, însoțite de avioane de vânătoare P-38 Lighting la sosire și P-47 Thunderbolt la înapoiere, au atacat, în cinci valuri eşalonate înapoi și în sus, zona orașului Ploiești. Efortul aerian inamic a fost aplicat Gărilor Ploiești, Triajului Gării și rafinării Astra Română. Fiecare avion de bombardament a lansat încărcătura a 10-12 bombe explozive de 250 kg. Au fost doborâte 15 avioane și capturați 77 prizonieri, din care 30 ofițeri³.

Acestea au fost cele mai mari bombardamente americane asupra României din perioada aprilie-mai 1944. În total, în această perioadă au fost efectuate 16 raiduri (incursiuni) aeriene, cu o intensitate lunară de 5-6 raiduri de zi și 4 raiduri de noapte (britanice, începând cu luna mai), în cadrul cărora s-au desfășurat 26 atacuri (lovituri) asupra a 12 localități.

Perioada de relativă acalmie, dintre 7-31 mai 1944 s-a datorat ofensivei forțelor aliate în Italia. Grupurile de bombardament din escadrele Flotei 15 Aeriene Americane au fost solicitate în noile misiuni.

În cursul lunilor iunie și iulie 1944 bombardamentele anglo-americane asupra României au sporit în intensitate, fiind efectuate 23 raiduri aeriene, cu o intensitate lunară de 10-12 raiduri pe zi și 4 raiduri de noapte, în cadrul cărora s-au desfășurat 22 atacuri în luna iunie asupra a 14 localități și 18 atacuri în luna iulie asupra a 8 localități.

Efortul aerian anglo-american a fost concentrat cu precădere asupra zonei petrolifere, fapt ce rezultă din frecvența bombardamentelor executate asupra orașului Ploiești (4 în luna iunie și 7 în luna iulie), cât și din extinderea acțiunii distructive asupra instalațiilor de rafinare din Târgoviște (1 bombardament), depozitelor petrolifere din București-Mogoșoaia (2 bombardamente) și a conductelor de petrol și a stațiilor de încărcare din Giurgiu (5 bombardamente). Concomitent s-a urmărit distrugerea căilor ferate, a triajelor și a nodurilor de comunicații, a indus-

triei de materiale c.f., a industriei aeronautice din Braşov, precum şi a avioanelor la sol, pe aerodroame.

Un element cu totul nou în activitatea aeriană a aviaţiei anglo-americane a constituit-o, începând cu data de 2 iunie 1944, aşa zisele "raiduri releu" (shutte raids), executate de formaţiile decolate de pe bazele din sudul Italiei, survolând spaţiul aerian al României sau atacând zona petroliferă Ploieşti-Prahova, cu aterizare pe aerodromurile de la Poltava, Mirgorod şi Piryatin, din zona sud-est Kiev.

Eficacitatea raidurilor de tip "releu" sau "pendul" s-a dovedit prin bombardarea oraşului Galaţi la 6 iunie 1944 cu pagube imense şi a oraşului Focşani, la 11 iunie 1944. Numai aceste două exemple sunt suficiente pentru a arăta că sprijinirea acţiunilor sovietice de către americani pe frontul din Moldova, deci pe teritoriul României, este un fapt mai mult decât dovedit.

În luna august 1944, au fost efectuate 11 raiduri (9 de zi şi 2 de noapte), în cursul cărora s-au desfăşurat 17 atacuri asupra a 9 localităţi. Oraşul Ploieşti a fost bombardat de 6 ori şi Câmpina de 2 ori.

Ultimile bombardamente anglo-americane asupra zonei Ploieşti-Prahova s-au consumat în zilele de 17, 18 şi 19 august 1944. Acestea au fost bombardamente cu forţe aeriene masive (700 la 17 august, circa 800 la 18 august), similare unor puternice "clocane de foc" ale artileriei terestre, premergătoare, de regulă, acţiunilor militare ofensive. În fapt aceste bombardamente au premers declanşarea ofensivei sovietice pe frontul Iaşi-Chişinău la 20 august 1944.

Din documentele de arhivă cercetate şi actualizate a rezultat un total de 40 raiduri ale aviaţiei anglo-americane asupra României în perioada 4 aprilie-20 august 1944, cu 83 atacuri asupra obiectivelor în zona Ploieşti-Prahova, din care 67 atacuri de zi şi 16 atacuri de noapte, acestea din urmă reprezentând circa 1/4 din totalul atacurilor, situaţie suficientă pentru a menţine o stare de tensiune aproape continuă asupra populaţiei, cât şi asupra sistemului apărării antiaeriene⁴.

Situaţia centralizată privind forţa combativă a artileriei antiaeriană română şi germană în perioada aprilie-august 1944 oferă imaginea existenţei unor puternice mijloace de apărare aeriană la teritoriu, îndeosebi în zona petroliferă, cât şi în zona de operaţii de Est. Mijloacele de apărare antiaeriană române totalizau: 154 baterii la apărarea teritoriului, 49 baterii în zona de Est, total 203 baterii de artilerie antiaeriană, din care 85 + 14 baterii grele⁵.

Din cele 250 avioane anglo-americane doborâte, mai mult de jumătate (139) au fost în zona Ploieşti, ceea ce alestă forţa sistemului de apărare antiaeriană din zonă, puterea sa de reacţie.

Distrugerea petrolului românesc şi a căilor de comunicaţie a fost, aşadar, scopul strategic principal al bombardamentelor anglo-americane, asupra teritoriului României din perioada 4 aprilie - 20 august 1944. De la

inceput, aceste bombardamente s-au constituit în operații aeriene de amploare, caracterizate prin: masivitatea forțelor folosite (circa 600 avioane pe raid); numărul mare al raidurilor (40) și al atacurilor în aceste raiduri (83); durata lor mare în timp (5 luni); ritmul lunar ridicat al atacurilor (7-12 atacuri); metodele de luptă folosite (bombardament în "covor de bombe"; bruiaj pasiv și activ; sub protecția aviației de vânătoare); efectele distructive ridicate (materiale și morale) etc.

Atât aviația de vânătoare, cât și artileria antiaeriană destinate pentru apărarea teritoriului României au dobândit o experiență de luptă deosebită, cu pierderea a 225 avioane române și germane și jertfa a 121 piloți români și germani. Partea adversă a oferit un eșalon de 1025 prizonieri, care au beneficiat de la autoritățile române de un regim de internare (la Timișul de Jos) în conformitate cu legislația internațională, fiind repatriați la scurt timp după evenimentele de la 23 august 1944.

NOTE

1. General Platon Chirnoagă, Istoria politică și militară a războiului României contra Rusiei sovietice, 22 iunie 1941-23 august 1944, Madrid, 1965, p. 277.
2. Ibidem, p. 278.
3. Arh.M.Ap.N. fond 948, dosar 175, f.10.
4. Ibidem, dosar 179, f. 5, 5 bis.
5. Ibidem, fond 319, dosar 28, f. 1, dosar 29, f. 1-3, 157.

LES ACTIONS DE LUTTE DE L'AERONAUTIQUE POUR COMBATTRE LES ATTAQUES AERIENS DU TERRITOIRE ROUMAIN EN AVRIL-AOUT 1944

- Résumé -

Pendant la deuxième guerre mondiale Les Forces Aériennes Américaines ont appuyé les Nation Unies avec de massifs bombardements sur le continent européen. La première attaque a eu lieu le 2 juin 1942 (la mission "Halpro"), avec le survol de la Roumanie (de la direction de la mer).

Le premier août 1943, l'aviation américaine de bombardement a attaqué la zone Ploiești-Prahova dans un puissant raid destructif (mission "Tidal Wave").

L'ennemi a produit de grandes pertes humaines parmi les civils (121 morts, 90 blessés, 362 sinistrés dans la ville de Ploiești).

Si les bombardements des Forces Aériennes Américaines du premier août 1943 a eu le but de détruire la plus importante source de pétrole de l'Axe, les puissants bombardements anglo-américaines de la période 4 avril-20 août 1944 sur tout le territoire de la Roumanie, insistant pourtant sur la zone Ploiești-Prahova, et la ville de Bucarest ont suivi, de plus, de mettre la Roumanie hors de combat et d'appuyer l'offensive des forces soviétique de 20 août 1944.

Les cinq bombardements anglo-américaines ont eu un effet terrorisant sur la population civile, qui a enregistré de grandes pertes matérielles et humaines. L'aviation anglo-américaine a accompli au total 40 raids (en moyenne 600-800 appareils pour chaque raid) sur la Roumanie.

Elle a organisé aussi 63 attaques massives aux bombes dont 67 de jour (américaines) et 16 de nuit (britannique).

Les aérodromes soviétiques de la zone de Kiev (Poltava, Priatin, Mirgorod) ont été à la disposition de l'aviation anglo-américaine, ayant comme base de départ Foggia (la Sud de l'Italie).

La réaction du système de défense antiaérienne roumain-allemand (aviation, artillerie antiaérienne) a été puissante et efficace, les pilotes roumains et allemands accomplissant de véritables merveilles d'héroïsme.

AVIATOR MIHAIL PAVLOVSKI, PARTICIPANT LA LUPTELE AERIENE DIN CEL DE-AL II-LEA RĂZBOI MONDIAL

Șerban Constantinescu

Mihail Pavlovski, a fost comandantul Grupului Aerotransport militar, instructor de zbor și unul dintre cei mai cunoscuți piloți de pe trimotorul "Ju-52", un adevărat profesionist al manșei.

După absolvirea Liceului - secția real, din orașul Cetatea Albă, a urmat între anii 1925-1927 Școala Militară de aeronautică, între anii 1929-1931 - Școala specială a aeronauticii și în anul 1936 - Școala de zbor fără vizibilitate din Anglia. În anul 1934 a absolvit și Institutul militar de educație fizică, timp de câțiva ani participând la toate concursurile de bob organizate la Sinaia, în cadrul echipei Aeronautica IL

În anul 1927 a fost înaintat la gradul de sublocotenent aviator, în 1931 de locotenent aviator, în 1937 de căpitan aviator, iar în anul 1943 de locotenent comandor.

Activitatea de aviator a început-o în anul 1927 în cadrul Școlii de pilotaj de la Tecuci, unde va activa și ca instructor de zbor. A absolvit această școală în anul 1928 fiind "primul brevetat" al promoției primind ca premiu o sugestivă statueta. În vârstă de 31 de ani, în anul 1936, după absolvirea Școlii de zbor fără vizibilitate din Anglia, a fost detașat la societatea L.A.R.E.S. ca pilot de linie, unde a activat timp de trei ani, zburând pe aparate bimotor "Douglas DC-3", "Lockheed Electra 10A". Acestea erau avioane moderne prevăzute cu elice cu pas variabil, tren escamotabil, flapsuri, compresoare, pornire automată, etc. Pentru zborul fără vizibilitate s-au luat măsuri pentru echiparea avioanelor cu cea mai perfecționată aparatură de bord cu instalații gonio, aparatură radio și altele¹. În perioada cât a fost la L.A.R.E.S. a zburat pe multe linii interne și externe, făcând anual peste 300 ore de zbor, timp în care nu a avut nici un accident și nici o cursă ratată (cu o singură excepție). Aceasta a avut loc în ziua de 1 septembrie 1939 - data declanșării celui de al doilea război mondial - când a efectuat cursa de pasageri pe ruta București-Cernăuți-Lwow-Varșovia. La 10 minute după decolarea de la Lwow, a primit un mesaj prin radio, fiind anunțat să se întoarcă imediat deoarece capitala Poloniei - Varșovia - era bombardată de aviația germană. Între timp și aeroportul din Lwow este bombardat și cu mare dificultate pilotul Mihail Pavlovski

reuşeşte să aterizeze şi apoi să decoleze printre gropile de pe pistă şi prin "norul" ridicat de exploziile cauzate de al doilea val de bombardiere germane. Pentru succesul acestui zbor, în care a salvat aparatul şi echipajul său, la aterizarea pe aeroportul Băneasa, este felicitat de directorul general al societăţii L.A.R.E.S., cunoscutul comandor Andrei Popovici. Presa timpului din Cernăuţi şi Bucureşti a relatat pe larg acest episod din activitatea unui pilot de linie, martor fără voie, la primul bombardament aerian din timpul celei de a doua conflagraţii mondiale.

În anul 1940 este numit comandantul unei escadrile de bombardament dotată cu aparate "Savoia Marchetti 79", care a avut baza la Buzău, Focşani, Petreşti (Găieşti), pe aerodromuri improvizate unde s-a efectuat perfecţionarea personalului navigant. În scurt timp este numit conducătorul unei şcoli de bimotoare, organizată pe aerodromul Popeşti-Leordeni, unde s-a pregătit personalul navigant şi tehnic pe următoarele tipuri de aparate: "Fokke-Wulf" - bimotor, "Potez 54 şi 65" şi "Savoia Marchetti".

În toamna anului 1941 a fost detaşat pe aerodromul de la Braşov, apoi pe cel de la Ziliştea-Buzău, unde a desfăşurat o intensă activitate ca instructor de zbor, pregătind mai multe serii de piloţi bimotorişti, care au completat necesarul unităţilor operative de pe front.

La 1 noiembrie 1942, căpitanul aviator Mihai Pavlovski, este numit comandantul Grupului aerotransport militar, cu sediul la Băneasa, prevăzut cu două escadrile transport greu a câte 15 avioane "Junkers-52" - una la Bucureşti şi alta în spatele frontului -. Escadrila sanitară şi Escadrila de transport cu planoare de 1000 kg. Această unitate, deşi nu era ofensivă, totuşi a executat şi misiuni de mare răspundere, cu grad ridicat de pericolozitate, cum au fost cele din timpul luptelor de la Stalingrad sau din Crimeea. Avioanele trimotoare "Ju-52" erau slab apărate, misiunile se executau fără protecţia aviaţiei de vânătoare, iar echipajul nu avea în dotare paraşute. Câte sfârşitul lunii noiembrie 1942, aflat în inspecţie la Escadrila de transport care deservea frontul, la Rostov, comandantul Grupului aerotransport, a aflat de solicitarea urgentă a Corpului Aerian, de a se executa misiuni de evacuare a militarilor români grav răniţi, aflaţi în zona încercuită de sovietici la Stalingrad. Pilotul Mihail Pavlovski a hotărât în faţa Şefului de Stat Major al Corpului Aerian, generalul Ramiro Enescu, să execute în mod voluntar această riscantă misiune în "capul" unei formaţii de trei "Ju-52". Prima misiune este executată pe un ger aspru în ziua de 4 decembrie 1942, când numai două aparate au reuşit să aterizeze pe aerodromul de la Pitovnik-Stalingrad, cel pilotat de Mihai Pavlovski şi cel al adjutantului şef Duţă Alexandru. Datorită ceţii dense, a doua misiune a fost executată la 7 decembrie 1942, tot de două aparate "Ju-52".

Întâmpinând o puternică ripostă din partea aviaţiei inamice de vânătoare şi neavând nici un avion de vânătoare ca însoţitor, aparatul pilotat de sergent aviator Ifrim Aurel este doborât, iar cel pilotat de

Pavlovski este ciuruit de gloanțe. Cu pala elicei de la motorul drept lovită în plin, cu un cilindru perforat și cu țeava mitralierei îndoită de un proiectil, care devenise inutilizabilă în mâna curajosului mitralior de bord, sergent Rădoi Constantin, a reușit să aterizeze. După un control sumar, avionul este încărcat cu răniți și cu mare greutate se desprinde de pe pista acoperită cu zăpadă a aerodromului, reușind să revină la Tacinskaia. Acesta a fost ultimul avion românesc care a decolat de la Stalingrad, la 7 decembrie 1942, cu misiunea de a salva viața răniților aflați în stare gravă.

La 1 ianuarie 1943 venind dintr-o misiune de rutină pe aeroportul Băneasa, a fost surprins la aterizare de un val de ceață groasă, care redusese vizibilitatea pe orizontală la 10-15 metri, adăugându-se la aceasta și căderea serii. Având la bord ca pilot secund pe sergent aviator Radu Dumitru, iar ca radio-telegrafist pe experimentatul Sebastian Popescu, și ținând o strânsă legătură cu radio-goniometrului aeroportului Băneasa, Gheorghe Diaconescu, reușește să aterizeze, în condiții bune, la oprirea aparatului totul pe aeroport fiind învăluit în beznă. A contribuit la această reușită faptul că, pilotul era un iscusit navigator, cu multă experiență și care făcea cu precizie corecții de derivă, precum și calitățile radio-telegrafistului de bord, care a recepționat cu viteză și exactitate toate semnalele.

Evenimentele de la 23 august 1944, l-au găsit la aerodromul Băneasa-București, la comanda Grupului aerotransport militar. Efectivul acestui "grup" era format din cca. 100 de oameni, în mare parte personal navigant (piloți, radio-telegraști, mecanici, mitraliori etc.) și era amplasat în cele 6 barăci de pe latura de sud a aeroportului. Ofițerii, subofițerii, maiștrii, soldații și cei câțiva elevi stagiați ai Școlii tehnice de aeronautică din Mediaș, au intrat într-un dispozitiv de luptă, organizat de comandantul "grupului", locotenent comandor Mihail Pavlovski. Folosind armamentul din dotare și câteva mitraliere de avion așezate pe suporturi improvizate², începând cu dimineața zilei de 24 august 1944 și până la 26 august, ei au rezistat eroic tuturor încercărilor germanilor de a ocupa această bază aeriană din nordul Capitalei. Pentru faptele de arme săvârșite în timpul acestor lupte, unitatea a fost citată prin ordinul de zi al comandantului aviației. Locotenent comandorul Mihail Pavlovski, a fost decorat cu ordinul "Steaua României", în grad de cavaler, cu spade și panglică de "Virtutea Militară", pentru bravura, curajul și spiritul de sacrificiu de care a dat dovadă în timpul acestor lupte.

La 1 noiembrie 1944 a fost numit ca "interpret" la Comisia Aliată de control, Secția Aviație, pentru o perioadă de un an.

Pentru bravura și profesionalismul manifestat în îndeplinirea misiunilor, pilotul Mihail Pavlovski, a fost decorat și cu ordinul "Virtutea Aeronautică", clasa "Crucea de Aur", la 24 iunie 1939³ și clasa "Crucea de Aur" cu spade, la 30 mai 1943. În brevetul acestui ordin se menționează:

"În calitate de comandant al Grupului aerotransport militar, a condus și organizat transporturile de muniții, alimente, benzină și răniți din zona Armatei a III-a Română și VI Germană. A condus personal formația de trei avioane "Ju-52" de la Tacinskaia la aerodromul Pitovnik-Stalingrad pe un timp cu totul nefavorabil, întorcându-se noaptea cu avionul plin de răniți"⁴.

Acestea au fost principalele misiuni din perioada 1941-1945, pe care le-a îndeplinit cu simț de răspundere și spirit de sacrificiu, cel care a fost un apreciat zburător, pilotul Mihail Pavlovschi.

NOTE

1. Istoria aviației române, București, 1984, p. 245.
2. Ibidem, p. 246.
3. Brevet nr. 326/24 iunie 1939, pentru conferirea ordinului "Virtutea Aeronautică", clasa "Crucea de Aur".
4. Brevet, nr. 2369/30 mai 1943, pentru conferirea ordinului "Virtutea Aeronautică", cu spade, clasa "Crucea de Aur", cu prima baretă.

THE PILOT MICHAEL PAVLOVSKI - A WITNESS OF THE FIRST BOMBARDMENT DURING WORLD WAR II AND THE LAST ROMANIAN PILOT WHO TOOK OFF FROM STALINGRAD.

Michael Pavlovschi was a skillful pilot who graduated from several Aviation Schools. In 1936 he began flying modern civil airplane for the LARES society (Romanian State Airlines).

In the years of the World War II he was appointed commander of the military Aerotransport Group. Michael Pavlovschi was a flying instructor and one of the famous pilots of the "Ju-52" tre-engine plane. He carried out very difficult missions among which the one from Stalingrad in Decembre 1942 should be mentioned.

ÎNVĂȚĂTORUL-CĂPITAN DE REZERVĂ-ALEXANDRU I MOLDOVEANU-EROU SAU "BANDIT"?

Vasile Novac

Învățătorul Alexandru Moldoveanu a văzut lumina zilei, la Nucșoara, plasa Râul Doamnei, județul Muscel, în data de 13 mai 1904, din părinții Ion și Maria Moldoveanu. S-a căsătorit în religia ortodoxă, cu Elvira Burlănescu, la 22 aprilie 1928, în comuna natală. Cei doi copii s-au născut, tot la Nucșoara: Ioan, la 24 februarie 1929, și Cornelia, la 14 august 1931.

A absolvit: Școala Normală și Școala Pregătitoare a Ofițerilor de Rezervă¹. A fost recrutat, ca soldat T.R., la 15 august 1925, în cadrul Regimentului 30 Infanterie, unde a avansat caporal, la 1 ianuarie 1926. Din 15 februarie 1926, este transferat la Regimentul 28 Infanterie, unde este avansat la gradul de sergent, la 1 mai 1926 și la gradul de sublocotenent, la 1 februarie 1927. Începând cu anul 1927 (1 aprilie), a fost mutat în evidența Batalionului 5 Vânători Munte, unde este însumat până la 18 mai 1939. La acest batalion, face două concentrări: prima, între 3 aprilie și 29 octombrie 1930, și a doua, între 15-31 octombrie 1934. Tot la Batalionul 5 Vânători de Munte, este avansat la gradul de locotenent de rezervă, la 24 ianuarie 1938. Cu începere de la 18 mai 1939, este concentrat la Batalionul Moți "Avram Iancu", apoi, desconcentrat, la 17 iunie, și, din nou concentrat, în 1969, între 8 septembrie și 7 octombrie, pentru ca să fie iarăși concentrat, la 14 ianuarie 1940 și 1 iunie 1940, iar, de la 29 iunie la 9 iulie 1940, să fie mobilizat. În anii 1941-1942, este de mai multe ori mobilizat, dar, abia la 23 iulie 1942, pleacă pe front cu Grupul 3 Vânători de Munte, ca ofițer de legătură.

La 20 martie 1943, este avansat la gradul de căpitan de rezervă, iar de la 23 iulie, trecut în armata de operații. La 14 mai 1944, a intrat în Spitalul Z.I.201, de unde a ieșit tratat, revizibil peste 3 luni.

La 30 octombrie 1944, a fost rănit în luptele de la nord de Foridu Năsermesrg - Ungaria. În 1944, a acționat în cadrul Batalionului 22 Vânători de Munte, iar de la 10 iunie 1945, este repartizat la Cercul Teritorial Muscel².

La concentrarea din anul 1930, sublocotenentul de rezervă Moldoveanu I. Alexandru era caracterizat astfel: "Fizic slăbuț, însă destul de rezistent, pentru a suporta greutățile unei campanii. Inteligent; fiind

invățător, are mult spirit pedagogic. Energic, foarte bun patriot.

A fost repartizat comandant de pluton la Compania 1-ai. Îi plac mult exercițiile de luptă și își dă toată osteneala ca să le poată executa în bune condițiuni.

Punctual în serviciu și cu multă dragoste pentru instituție.

Către sfârșitul concentrării, s-a observat un deosebit progres, punându-se la curent cu regulamentele armei. În tot timpul aplicațiilor cu Batalionul și Grupul, a îndeplinit destul de bine însărcinările avute, înaintând dări de seamă, schițe și planuri de foc destul de clare și precise.

În concluzie, este un bun ofițer de rezervă pentru război³.

Cu ocazia concentrării din toamna anului 1934, aprecierile elogiase ale șefilor săi se termină cu propunerea de a fi avansat, în mod excepțional, la gradul de locotenent de rezervă. Căpitanul Măișan, comandantul Companiei de Mitralieră, scria, între altele: "A făcut voluntar concentrarea ... A comandat tot timpul Manevrelor Regale. Plutonul 2 Mitralieră, îndeplinindu-și toate misiunile, în mod foarte conștiincios și demn de toată lauda ... Bine educat și cu purtări frumoase ... Bun pedagog și moralist ... posedă îndeajuns cunoștințele gradului imediat superior"⁴. La rândul său, locotenent colonelul Petrescu, comandantul Batalionului 11 Vânători de Munte "Hatmanul Luca Arbore", susținea: "Am urmărit activitatea acestui ofițer, care s-a reliefat vădit, cu ocazia Manevrelor Regale. Sunt de acord cu notele date de comandantul său de companie și susțin a fi înaintat la gradul de locotenent de rezervă, în mod excepțional"⁵.

Maiorul Mironescu, în Foaia Calificativă de la 1 noiembrie 1938 până la 31 octombrie 1939, arăta că locotenentul Moldoveanu I. Alexandru a activat "la pregătirea preliminară, din anul 1938, ca șef al secției p.p. Nucșoara" și că "Este un element bun, punând mult suflet și inițiativă pentru instruirea tinerilor premilitari"⁶.

La concentrări, notele șefilor ierarhici sunt din ce în ce mai bune. Pe anul 1940 (1 noiembrie 1939-31 octombrie 1940), locotenent colonelul Popescu R. Constantin, comandantul Batalionului 22 Vânători Munte, îl nota, astfel, între altele: " ... a fost comandantul Plutonului 1 din Compania 3-a, dând dovadă de foarte frumoase aptitudini militare.

Cu multă prestanță în fața frontului, se ocupă mult de soldați, insuflând cu un deosebit talent, asupra laturei morale.

Deși în vârstă de 36 ani, a executat în foarte bune condiții marșuri pe zona de concentrare.

Are foarte multă inițiativă și cunoaște în foarte bune condițiuni lupta plutonului și chiar a companiei ... este foarte bine pregătit și poate fi, cu prisosință, întrebuințat în misiuni izolate cu unitatea ...

În concluzie, este un ofițer de rezervă foarte bun și cu mult suflet⁷.

Pe anul 1942 (1.XI.1941-31.X.1942), locotenent colonelul Valerian

I. Vasiliu, comandantul Grupului 3 Vânători Munte, îl găsea: "Devotat și cu mult spirit de sacrificiu. Este un ofițer integru și cu o conduită exemplară ...

A fost mobilizat de la data de 10 iunie, la comanda Grupului 3 Vânători Munte, în funcția de ofițer de legătură. Ofițerul a fost întrebuințat în timpul mobilizării în misiuni de încredere, îndeplinindu-și cu conștiinciozitate serviciul și ducând la bun sfârșit însărcinările primite.

Activitatea ofițerului în războiul contra Rusiei Sovietice.

De la 19 iulie 1942 ... a plecat împreună cu grupul de Comandă pe front. I s-a încredințat, în cele mai grele situații, misiuni de ofițer de legătură.

Am fost foarte mulțumit de spiritul de sacrificiu și de eroismul de care a dat dovadă ofițerul. A fost trimis mereu în linia I-a; m-a secondat pretutindeni unde situația era grea.

În concluzie, locotenentul de rezervă Moldovanu Alexandru a dovedit foarte frumoase aptitudini de curaj pe câmpul de luptă⁸. La capitolul "Propuneri", se apreciază că "Merită a înainta la gradul de căpitan de rezervă"⁹.

Locotenent colonelul Copăcianu, comandantul Batalionului 22 Vânători de Munte, descria astfel evoluția căpitanului de rezervă Moldoveanu, pe anul 1943 (I.XI.1942-31.X.1943): "... până la data de 23 decembrie 1942, a comandat un pluton la Compania a 2-a, iar de la această dată și până în prezent, a fost comandantul Companiei a 3-a.

Este foarte sănătos și foarte rezistent, făcând față la toate greutățile, până acum, în grelele lupte din Caucazul de Vest, începând din toamna anului 1942 și până în prezent.

În luptele de la Valea Șibieiului, a condus cu bravură compania sa. De multe ori, a însoțit patrulele sale care au fost trimise până în liniile inamicului", pentru recunoaștere sau pentru a aduce prizonieri, dând dovadă de mult curaj; în astfel de acțiuni, oferindu-se de bună voie.

La îndărjitele atacuri ale bolșevicilor, din decembrie 1942 și ianuarie-februarie-martie 1943, pe Valea Șibieiului, căpitanul Moldoveanu Alexandru se găsește în toiul luptelor în linia I-a, îmbărbătindu-și ofițerii și trupa, nu numai cu prezența sa, dar și prin aceea că a luat parte efectiv la luptă trăgând, când cu o armă automată, când cu grenada, căci în orice moment se găsea în mână cu un coș plin cu grenade, spunând că așa se simte mai în siguranță.

În lunile aprilie-mai 1943, pe poziția "Dora" (Valea Psiff) și poziția "Goților" (nord-est Nijin Bakovskaia), zadarnice au fost cruntele atacuri ale bolșevicilor, căci, în fața companiei căpitanului Moldoveanu Alexandru, au lăsat mormane de cadavre și material, dar poziția nu au dizlocat-o.

Cu foarte multă pricepere, cu foarte multă putere de muncă și eu foarte multă conștiință, m-a ajutat și la organizarea și apărarea poziției "Günther" din regiunea Mekersok; poziția de pe litoralul Mării Negre, din

regiunea Veseleonka (Tamov); poziția de pe litoralul Mării Negre din regiunea Armo-Ely (Peninsula Kerçi), poziția de pe litoralul Mării de Azov din regiunea Kileni-Kosantip-Kossa (Peninsula Kerçi).

Foarte bun gospodar, îngrijindu-se îndeaproape de materialele companiei, de cai și hrana și îmbrăcămintea ostașilor din subordinea sale.

Foarte disciplinat și ascultător.

Are un caracter foarte ales, fapt ce l-a făcut iubit de ostași săi și de ofițerii batalionului.

Are foarte multă putere de muncă și foarte multă dragoste de cariera armelor, fapt care a făcut să devină un foarte bun și priceput comandant de companie.

Foarte moral în toate acțiunile sale și în orice împrejurare.

Pentru meritele sale excepționale, pentru priceperea și spiritul de sacrificiu de care a dat dovadă în toate acțiunile la care a luat parte cu compania sa și în grelele lupte din toamna și iarna 1942/1943 și până în prezent, l-am propus și s-a(u) acordat următoarele distincțiuni: "Coroana României" cls.V-a în gradul de cavaler cu spade și panglică de "Virtutea Militară", "Steaua României" clasa a V-a, în grad de cavaler cu panglică de "Virtutea Militară", "Coroana României" cls.IV-a în grad de ofițer, cu panglică de "Virtutea Militară".

De asemenea, l-am propus și pentru Ordinul "Mihai Viteazul" clasa a-III-a și "Crucea de Fier" clasa a-II-a.

În concluzie, căpitanul de rezervă Moldoveanu I.Alexandru este un foarte bun ofițer din toate punctele de vedere, care a dat dovadă, pe câmpul de luptă, în foarte grele situații, că este un ofițer de război.

Merită a deveni ofițer activ și am credința că va aduce reale foloase instituției Armatei și în timp de pace, așa cum a știut să aducă și în grelele situațiuni pe câmpul de luptă¹⁰.

Frumoasele aprecieri ale șefului său direct sunt însușite și completate de șefii ierarhici superiori: colonelul Mărculescu, comandantul Grupului 3 Vânători Munte, de colonelul S.Săulescu, comandantul secund al Diviziei 3 Munte, și de generalul Meciulski Leonard, comandantul Diviziei 3 Munte. Primul susține că: "Deși ofițer de rezervă, dar prin activitatea sa depusă pe câmpul de luptă în Campania din Caucaz și Cuban, a dat dovadă de un curaj, vitejie, calmitate și pricepere în conducerea Companiei 3 Pușcași, încât, prin faptele sale de arme, a devenit fală și mândria batalionului; din acest punct de vedere, cunosc prea bine acest ofițer, personal în lupte ...

În concluzie, este un foarte bun ofițer de război și comandant de companie¹¹. Și colonelul Săulescu consideră că Alexandru Moldoveanu "a știut să dovedească priceperea și calitățile ostășești de bun comandant de război, ca și un bun ofițer activ.

Atât în luptele din Caucaz, cât și în cele din Cuban, a comandat

compania în linia I-a în foarte bune condițiuni, dovedind, pe lângă pricepere, curaj personal și vitejie, fiind exemplu pentru subalterni.

În adevăr, căpitanul de rezervă Alexandru Moldoveanu este un foarte bun ofițer de război, de nădejde, pe care se conta cu adevărat în orice situații, cât de grele¹². Generalul Leonard Mociulski se declară de acord "cu frumoasele aprecieri ale comandanților săi", conchizând: "Posedă foarte bune însușiri morale și profesionale, verificate pe câmpul de luptă ... Capabil și foarte bun ofițer"¹³.

Moldoveanu I. Alexandru este decorat cu Ordinul Militar "Mihai Viteazul", prin I.D. nr.3266 din 20 decembrie 1943, pentru "curajul deosebit și spiritul de sacrificiu de care a dat dovadă pe câmpul de luptă.

În calitate de comandant al Companiei 3-a, rezistă timp de 12 zile (26 ianuarie-6 februarie 1943), la atacurile de zi și noapte ale inamicului pe înălțimile vest Valea Karassu Basar.

În ziua de 28 ianuarie 1943, stabilește personal legătura cu compania din stânga sa, aducându-i totodată muniția necesară, contribuind astfel ca această companie să-și mențină poziția.

Locotenentul de rezervă Moldoveanu, fiind pasionat de rașiunile grele de patrulă, le executa cu mult curaj până în dreptul pozițiilor inamice.

În ziua de 16 decembrie 1942, împreună cu 3 soldați, întreprinde o incursiune pentru a prinde un pândar sovietic. Fiind simțit, însă, de bolșevici, împușcă pândarul și se înapoiază, sub ploaia de gloanțe, în poziția sa¹⁴.

Din Foaia Calificativă a anului 1944 (I.XI.1943-31.X.1944), rezultă că are un fizic "rezistent și sănătos, cu toate că e debil și nu destul de robust; a suferit toate greutățile Campaniei, luând parte efectiv la toate acțiunile batalionului.

A comandat Compania de pușcași, unde a dat dovadă de multă pricepere și inițiativă. Hotărât și cu sânge rece, luptă eroic în fruntea unității sale, capturând prizonieri și material de la inamic. Pentru destoinicia și curajul său ... a fost întrebuințat de batalion în acțiunile cele mai grele.

Cu toate că era complet slăbit, datorită eforturilor depuse, totuși refuză să fie evacuat și continuă lupta cu același elan, ca și până acum. Pentru faptele sale de arme, a fost citat, prin ordin de zi, pe Divizie, Grup și Batalion.

Ofițer cinstit și muncitor, cu simțul demnității și, al onoarei, respectuos și manierat. Este un ofițer model. Nu are nici vicii și nici pasiuni ...

N-a fost pedepsit.

În concluzie, căpitanul de rezervă Moldoveanu I. Alexandru, merită cu prisosință a fi avansat la gradul de maior în rezervă¹⁵.

După rănille căpătate la sfârșitul lunii octombrie, în Ungaria, este

numit la partea sedentară a Batalionului 22 Vânători de Munte, unde a îndeplinit funcția de comandant al Companiei Marș și de ajutor administrativ. Șeful său considera că de "ambele funcțiuni ... s-a achitat foarte bune, dovedind din plin că eroul său de pe câmpul de luptă este dublat de un bun gospodar, la o unitate din interior.

A dovedit: putere de muncă foarte mare, corectitudine și cinste dusă la extrem, pregătire generală și profesională corespunzătoare și superioară gradului său ... foarte zelos și iubit de subalternii săi, atât pentru munca depusă, cât și pentru dragostea părintească față de ei.

Decorat cu Ordinul Militar "Mihai Viteazul" clasa a III-a pentru strălucite fapte de arme...

Element de valoare care a adus frumoase contribuții neamului său pe timpul cât a fost concentrat"¹⁶.

În Fișa întocmită de Cercul Teritorial Muscel, după 1948, este consemnată doar perioada 14 mai - 16 iunie 1944 de spitalizare în zona interioară¹⁷. Nici de aici, nici din Dosarul Personal întocmit de Ministerul Forțelor Armate ale R.P.R. nu se vorbește de participarea la Campania de Vest și de rănirea din 30 octombrie din Ungaria¹⁸.

Dosarul personal cuprinde, în plus, informații despre originea sa socială și despre atitudinea față de sovietici. Tatăl, Moldoveanu Ion, în 1951, era pensionar. Funcționase ca notar și fusese membru al P.N.L., în anii 1937-1938. Mama-casnică. Ambii părinți depășiseră vârsta de 80 de ani și dispuneau de o casă, în comuna Nucșoara.

Despre frontul sovietic, răspunde, astfel, la unele întrebări: "Nu am avut contact cu populația civilă, nu am avut acțiuni împotriva populației civile. Contra partizanilor am avut acțiuni cu unitatea, în Crimeea, în ianuarie 1944"¹⁹. Tot acum declară că nu a luat parte la frontul antihitlerist (1944-1945) și că a fost rănit, "la genunchiul stâng", în luptele de la Kerci, "din decembrie 1943"²⁰.

În "Autobiografia", din 9 aprilie 1951, declară că a fost judecat pentru acuzația de a fi participat la rebeliunea legionară din ianuarie 1941, dar a fost achitat, ca nevinovat"²¹.

La dosarul său de ofițer de rezervă, se găsește o caracterizare a Sfatului Popular al comunei Nucșoara, semnată de președintele Gh.D.Șerban, care răspundea unor dogme:

a) Politic: În trecut, tov. a fost înscris în P.N.L.

Ocupându-se în mică măsură cu politica, ținându-se mai mult de profesia de bază ce o profesea; În prezent, nu face nici un fel de politică ...

Tovarășul Moldoveanu s-a licheat în mod conștiincios de toate sarcinile ce i s-a(u) trasat pe linie profesională, culturală și politic(ă).

Tov. este un instrutor activ al A.S.P.-ului, educând în spiritul apărării patriei pe tinerii din comuna Nucșoara.

Profesional, tov. este un învățător bine pregătit, fapt care a făcut să dea societății elemente bine pregătite; își duce munca pe linie de

învățământ, neprecupețind chiar orele libere, ducând munca de lămurire cu părinții, prin aceasta lichidând absențele nemotivate ale copiilor și asigurând o bună frecvență.

Metoda de lucru. Este punctual la serviciul ce-l deține, având metode de predare sănătoase, ocupându-se în permanență de ridicarea profesională și studiind metodele noi didactice.

Moral ... este un om cinstit ... nu are viciuri ...

Calificativul - tovarășul este un cadru bine pregătit, corespunde în postul pe care îl deține, este atașat regimului și are purtare corectă în societate²².

La 3 aprilie 1956, într-o adeverință cu situația sa materială, era declarat, ca origine socială, mijlocaș, fiindcă stăpânea: 0,60 ha arabil, 1,29 ha fânețe, 1,40 livezi, 0,04 ha clădiri și curți, 0,52 ha neutilizabil și o casă cu 3 camere²³.

În dosar, mai există două referințe ale lui Petre Mihai și N. Chirițescu, a căror "obiectivitate" era garantată de secretarul "organizației de bază", Constanțuc. În timp ce Petru Mihai declara că: "Nu cunosc dacă a fost înscris în vreo organizație din regimul trecut. Este un cetățean corect și cinstit și se bucură de popularitate în comună", N. Chirițescu susținea tot ceea ce putea să-i producă mari neplăceri: " ... Tatăl său a fost notar și pensionat în urma acestei funcții; astăzi clasat chlabur.

Comportarea politică: țărănist, liberal, legionar.

În timpul războiului, a luptat pe frontul de răsărit, avansat la gradul de căpitan și decorat cu Crucea de Fier²⁴. O singură propoziție îi putea veni în sprijin: "Nu se manifestă, în public, ca reacționar"²⁵.

Fratele său, Moldoveanu I. Petre, a fost ofițer activ de aviație. Pentru curajul și spiritul de sacrificiu de care a dat dovadă, în luptele pentru eliberarea Transilvaniei, în calitate de comandant de escadrilă în Grupul 5 Bombardament, căpitanul aviator Moldoveanu I. Petre a fost decorat cu Ordinul Militar "Mihai Viteazul" cu spade²⁶.

În noaptea de 18/19 iulie 1959, la Penitenciarul Jilava, Moldoveanu I. Alexandru a fost împușcat împreună cu alți 11 camarazi din gruparea Haiducii Muscelului, în frunte cu frații Arnăuțoiu²⁷. Din Sentința de condamnare la moarte, datată 19 mai 1959, reiese că Moldoveanu I. Alexandru a fost încadrat în organizația Arsenescu-Arnăuțoiu, din mai 1948, prin intermediul preotului Ion Drăgoi. A luat parte la mai multe consfătuiri, a depus legământ de credință și a primit gradul de "căpitan". El n-a fost partizan, dar a procurat, se spune, pentru luptătorii activi, arme și muniții și i-a ajutat în material, oferindu-le și informații despre activitatea de urmărire a lor de către instituțiile de partid și de stat. În ultima vreme, a discutat cu frații Toma și Petre Arnăuțoiu un plan de trecere a graniței de către luptătorii activi²⁸.

Din cele relatate mai sus, se poate trage concluzia că Moldoveanu I. Alexandru poate fi socotit erou: odată în prima accepțiune a

Dicționarului Limbii Române de viteaz pe câmpul de luptă, confirmată atât de aprecierile obiective ale superiorilor, cât și de cele mai prestigioase decorații pe care le putea primi un ofițer de rezervă și a doua oară, în al doilea sens al cuvântului, ca erou al luptei împotriva comunismului și a ocupației sovietice împotriva cărora se ridicaseră și "Haiducii Muscelului".

De aceea, credem că ideea Securității, preluată de către Completul de judecată: locotenent colonel de justiție Eranovici Ioan - președinte, maior de justiție Munteanu Fănică - judecător; colonel Chimitrel Iancu, locotenent colonel Dihorescu Gheorghe și locotenent colonel Bob Horațiu - asesori populari; colonel de justiție Vlădescu Anton, procuror militar și secretarul de ședințe Dumitreșeu Aurel²⁹ - era falsă și nedreaptă, considerându-i bandiți.

Se cuvine ca măcar istoria, dacă nu și justiția, să-i reabiliteze, așezându-i la locul de cinste, pe care-l merită și Alexandru I. Moldoveanu, care a fost un mare patriot, un viteaz între viteji și un erou în primele două accepțiuni ale cuvântului, date de Dicționarul Limbii Române.

NOTE

1. Arhiva Ministerului Apărării Naționale, Fond Comisariatul Militar al Regiunii Pitești, dos.pers.nr.2281, f.1.
2. Ibidem, f. 2-3.
3. Ibidem, f.11.
4. Ibidem, f.15.
5. Ibidem.
6. Ibidem, f.20.
7. Ibidem, f.21.
8. Ibidem, f.24.
9. Ibidem, f.25.
10. Ibidem, f.26-27.
11. Ibidem, f.26.
12. Ibidem.
13. Ibidem.
14. Idem. Anuar Ordinul Militar "Mihai Viteazul" 1941-1954, f.842.
15. Idem.fond.cit., f.28.
16. Ibidem, f.29.
17. Ibidem, f.30.
18. Ibidem, f.2.
19. Idem.Dosarul personal al căpit. Moldoveanu I.Alexandru M.F.A. al R.P.R., dos.pers.nr.2281. f.3.
20. Ibidem, f.4.
21. Ibidem, f.11.
22. Ibidem, f.15.

23. Ibidem, f.16.
24. Ibidem, f.19.
25. Ibidem.
26. Idem. Participanți la războiul antihitlerist distinși cu Ordinul "Mihai Viteazul" cu spade, mss.dactil. al Centrului de Studii și Cercetări de Istorie și Teorie Militară, 1972, p.79-80.
27. Idem. Fond Tribunalul Militar al Regiunii a II a Militare București Biroul Execuții, Anii 1952, 1958, 1959 și 1960, f.238.
28. Idem, Fond Tribunalul Militar al Regiunii a II a Militare București, vol.III, 1959, Sentința 107/19 mai 1959, pag.26.
29. Ibidem, passim.

THE THEACHER "CAPTAIN IN RESERVE" MOLDOVEANU I. ALEXANDRU - HERO OR "BANDIT"?

Résumé

The writer, on the basis of some documents from the Archive of the National Defence Ministry proves that Moldoveanu I. Alexandru, a teacher from Nucșoara, Argeș County was an excellent war officer, praised by his chiefs, comrades and underlings, and he was considered a hero for his bravely behavior on the battle field. He was rewarded with all the decorations a subordinate officer could get, including the Military Order "Mihai Viteazu" III-rd class and with the German Order "Iron Cross" II-nd class

Because of his material and moral support to the anticommunist and antisoviet opposition group, he was considered "bandit" by the Romanian Security and Justice. We think that this epithet is ungrounded, because all his life he proved himself as being a patriot and a hero in the first two acceptions of the word in the Romanian Language Dictionary.

Fig. 1. – Învățătorul Alexandru Moldoveanu la concentrarea din octombrie 1930, Nucșoara-Muscel, Argeș.

– School teatcher Alexandru I. Moldoveanu – during his military service, october 1930, Nucșoara-Muscel, Argeș county.

Fig. 2. – Familia învățătorului Alexandru Moldoveanu: soția, Elena și copiii, Ion și Cornelia, Nucșoara – Argeș.

– The family of the school teatcher Alexandru I. Moldoveanu: his wife, Elena and the childrens Ion and Cornelia, Nucșoara, Argeș county.

Fig. 3. – Învățătorul căpitan Alexandru Moldoveanu decorat cu: Steaua României Coroana României, Mihai Viteazul, Crucea de Fier.

– Captain Alexandru I. Moldoveanu decorated with the “Star of Romania”, the “Crown of Romania”, “Michael the Brave” and the “Iron Cross”.

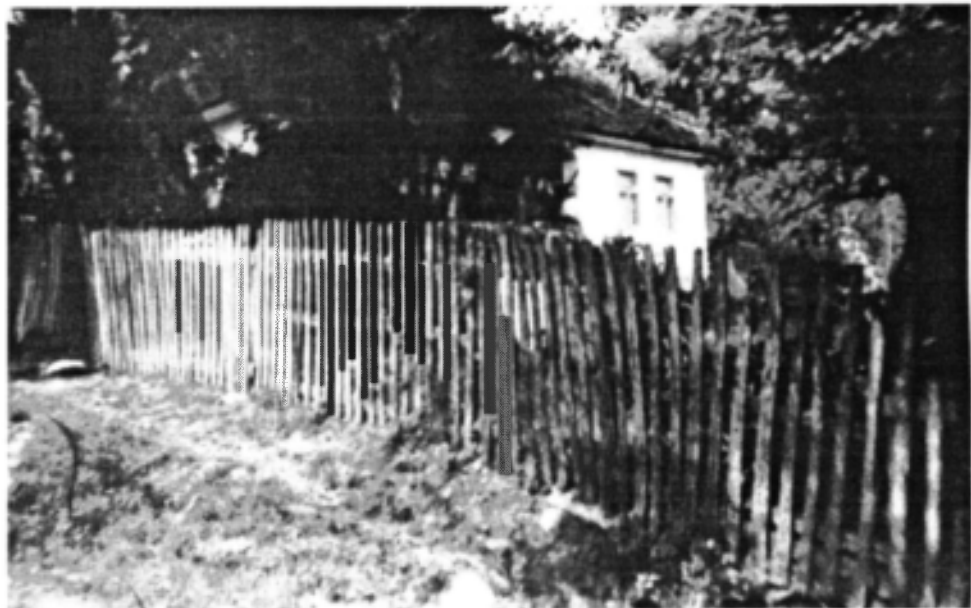

Fig. 4. – Casa părintească a învățătorului Alexandru Moldoveanu, Nucșoara, Argeș.
 – The native home of Alexandru I. Moldoveanu – Nucșoara, Argeș county.

Fig. 5. – Casa învățătorului Alexandru I. Moldoveanu din Sboghitești – Nucșoara, județul Argeș.
 – School teacher Alexandru I. Moldoveanu's house from Sboghitești – Nucșoara, Argeș county.

ASPECTE PRIVIND PROPAGANDA RADIOFONICĂ ÎN ANII CELUI DE-AL DOILEA RĂZBOI MONDIAL

Iulia Stănescu
Eugen Stănescu

Utilizată cu bune rezultate de către părțile beligerante în ajunul și în anii primului război mondial, ca și în perioada următoare, datorită dezvoltării spectaculoase pe care au cunoscut-o mijloacele tehnice ce o deserveau, în special cele din domeniul radioului, al cinematografului, imprimării pe bandă și disc, al presei și tipăriturilor, propaganda a fost tot mai des folosită în conflictele militare în scopul obținerii unor avantaje politico-militare asupra dușmanului și în final al victoriei.

În anii celui de-al doilea război mondial, ambele tabere beligerante au folosit propaganda ca o veritabilă armă de război împotriva adversarului. Dar, indiferent de tematica folosită, de domeniile la care se referea: politic, economic, militar, cultural, științific, sportiv etc și de mijloacele prin care datele erau difuzate, propaganda urmărea un singur scop, obținerea de avantaje în folos propriu.

Cel mai puternic mijloc de propagandă pentru străinătate pe care țările coaliției Națiunilor Unite l-au avut la dispoziție în anii războiului a fost radioul. Dezvoltarea tehnicii în acest domeniu, ca de exemplu: perfecționarea imprimării, realizarea unor posturi de emisie puternice cu o rază mare de acțiune, ca și existența în Europa a unui număr relativ însemnat de aparate de recepție, au reprezentat baza materială ce a permis ca radioul să devină o adevărată armă de luptă împotriva dușmanului. Posturile de radio "Moscova", "Vocea Americii" și B.B.C. au declanșat un adevărat război al undelor împotriva celui de-al treilea Reich și al aliaților săi. Remarcăm în acest sens, uriașul efort întreprins de B.B.C., care a realizat în anii războiului emisiuni în limbile germană, ale țărilor satelite, precum și ale popoarelor din Europa ocupate de nazisti. Pe lângă propaganda pentru străinătate a B.B.C., Departamentul pentru război politic (Political Warfare Executive - P.W.E.) organism însărcinat de guvernul britanic de a conduce propaganda în străinătate a organizat în acei ani câteva posturi de emisie "clandestine" - așa numitele "stații libere" sau "stații negre" (black radio) având în atenție ascunderea oricăror urme privind originea lor britanică¹. Până la sfârșitul anului 1940, funcționau patru astfel de stații în limbile germană, italiană, franceză și română.

Stația de radio B.B.C. în limba română și-a început activitatea la 12 octombrie 1940 la câteva zile după intrarea trupelor germane în România și a funcționat până în iulie 1943, fiind deservită de unii dintre foștii diplomați de la legația română din Londra, care colaborau cu profesorul englez R.W.Seton Watson, specialist de renume mondial în problemele sud-estului european².

Emisiunile stației de radio B.B.C. sub lozincă "Sus inimile frați români!" aveau o linie politică puternic antinazistă și aveau o atitudine clară pronazional-țărănistă, stația având trei programe zilnice a câte 15 minute³.

În mai 1941 funcționau în România trei centre de radioascultare oficiale: două ale Marelui Cartier General și unul al Ministerului Propagandei Naționale⁴. Acestea aveau îndatorirea să prezinte zilnic șefului statului rezumatele conținutului emisiunilor din ziua precedentă în așa numitele Buletine, precum și ori de câte ori interveneau știri "Calde"⁵. Potrivit buletinelor alcătuite de aceste servicii specializate în anul 1942 emiteau în limba română: postul de radio "România Liberă", postul intitulat "Glasul conștiinței românești", un post radiotelegrafic clandestin (05324), postul de radio "Moscova", postul B.B.C.⁶. În anul 1944 funcționau: postul de radio clandestin "România liberă", radio "Moscova" și B.B.C. În anul 1943 emiteau în limba română "Postul de eliberare Vlaicu", radio pentru ostași - radio "Londra", radio "Moscova" și radio "New York"⁷. Potrivit unui raport britanic din martie 1940, asupra propagandei engleze din România, în țară existau 320.000 de aparate de radio înregistrate oficial, ceea ce însemna circa 2 milioane de ascultători⁸.

Dintre aceste posturi de radio, menționăm postul "România liberă" care a început să emită de pe teritoriul Uniunii Sovietice din luna august 1941, câte 3-4 emisiuni zilnice, până la 23 august 1944⁹.

Antrenând mari mișcări de opinie pe scena politică internațională și a fiecărei națiuni, declanșând o intensă propagandă polemică radiofonică și publicistică, provocând multiple dialoguri, dispute și discursuri politice, acorduri efemere, întrevederi dramatice și atitudini contradictorii la șefii de state și diplomați, derularea cotidiană a vieții politice internaționale a hrănit succesiv, de azi pe mâine, multe speranțe de pace, dar și temeri în iminenta dezlegare războinică a unor conflicte ce păreau ireconciliabile. Toate acestea și-au găsit reflectarea într-un teribil război al undelor și al propagandei prin toate mijloacele, care au existat în cea de-a doua conflagrație mondială, precedând-o și secundând-o. Agețiile D.N.B., Havas, Tass, Rador, Patt, Stefani, Reuter, Transocean, M.T.I., și posturile de radio Londra, Berlin, Roma, Paris, Moscova, Tokio, Washington, New York, Ankara, Sofia, Zeesen, Budapesta, Kiev, Belgrad, Athena, unele dintre ele cu emisiuni în limba română, precum și posturile: Dunărea, Budapesta, Daventry, consacrau evenimentelor de pe arena internațională majoritatea spațiului și timpului, opinia publică din România fiind infor-

mată la zi cu derularea acestora. Alături de presă, emisiunile radiofonice comentau densa și tensionată activitate de pe scena politică mondială. În cadrul orelor de emisiuni radiofonice, factorii guvernamentali cu răspunderea securității și apărării țării, scriitori și gazetari patrioți, oameni politici sau proeminente personalități din diverse domenii ale vieții social-politice românești, prezentau, interpretau, deslușeau substratul marii diversități a știrilor, comunicatelor, plasând și explicând rolul și poziția României în diversele episoade, care s-au consumat pe arena mondială până la izbucnirea războiului. Prin intermediul acestor posturi de radio opinia publică din România a știut la timp și a tras învățămintele de rigoare, despre: spiritul și consecințele acordului de la Munchen, despre Dictatul de la Viena al Axei, despre dezmembrarea și cotropirea Cehoslovaciei și Albaniei, despre Danzing și conflictul germano-polon, despre eforturile depuse de diverse state și grupări de alianțe pentru a preveni, stăvili sau localiza declanșarea înclășărilor armate, despre tratativele bi sau multilaterale vizând stabilirea păcii în diverse zone, despre garanții acordate sau refuzate de marile puteri, despre ciocnirile sau provocările de la granițe etc.

Evenimentele acelor ani evocate prin intermediul radioului prin numeroase posturi de radio existente atunci și ascultate în România, au purtat în ele, ca fenomene de continuitate sau conținând noi primejdii izvorâte din deteriorarea situației internaționale, ca urmare a actelor de agresivitate ale Germaniei și Italiei, germeii tuturor presiunilor și nedreptăților ce au planat asupra României, și, în împrejurările nefaste, care au desăvârșit izolarea ei pe plan extern, o vor împinge la discreția Axei.

În acest context, reflectăm principalele știri, informații și comunicări, diverse cementarii politice, etc. transmise de agențiile și posturile de radio menționate și totodată înregistrate de Centrul de radio-ascultare al statului din cadrul Ministerul Propagandei Naționale, care se referă la următoarele probleme: evoluția evenimentelor internaționale și a celor legate de începuturile și primii ani ai desfășurării celui de-al doilea război mondial, situația militară de pe fronturile de luptă, agresiunea Germaniei asupra teritoriului Marii Britanii; raidurile aeriene ale aviației germane; pretențiile teritoriale ale Ungariei, care vizau regătina de NV a Transilvaniei, tratativele româno-bulgare și pretențiile acesteia privitoare la sudul Dobrogei; negocierile de la Craiova; încheierea unor acorduri comerciale ale României cu alte state; informații diverse referitoare la situația din Basarabia și Bucovina, după anexarea lor de către Uniunea Sovietică; unele informații diverse referitoare la situația economiei românești; situația din Balcani, etc.¹⁰.

Bombardamentele aviației germane asupra Angliei în toată desfășurarea lor, în cursul lunilor iulie-octombrie 1940, care la final s-au soldat cu mari pierderi pentru germani, sunt relatate de postul de radio Londra, agenția D.N.B., agenția Stefani, posturile de radio Roma,

Daventry, Dunărea, agenția "Reuter", etc.¹¹.

În emisiunile unor posturi de radio ca: Moscova, Dunărea, Daventry, Londra erau abordate între direcțiile tematiche: situația economico-socială din România și în context erau amintite succesele luptei de eliberare a poporului român, faptul că "membrii partidelor liberal, țărănist și comunist au format comitete comune"¹² că în Moldova s-au organizat grupuri comune de descătușare, care în majoritate erau formate din dezertori de pe frontul sovietic și din tineret simpatizant¹³.

În majoritatea cazurilor, comentariile radio difuzate au remarcat dorința manifestă a poporului român de a rezista cu arma în mână agresiunii fasciste, de a-și apăra eu orice jertfe independența, suveranitatea națională și integritatea teritorială a patriei. Posturile de radio americane "Pittsburg" și radio "Philadelphia" subliniau faptul că populația română este mai degrabă gata să lupte, decât să treacă sub stăpânire maghiară¹⁴ iar postul de radio Daventry remarcă că în acest an (1941) România își sărbătorește independența națională în umbra dominației fasciste: "Românii fac parte din vechile națiuni care nu s-au supus nici turcilor, nici germanilor și au luptat sute de ani pentru libertatea și unirea celor de același sânge, când au obținut victoria din 1918, întreaga lume s-a bucurat și a strigat Trăiască România! - arăta în alecuțimirea rostită în limba română prelatul John Douglas - un vechi și sincer prieten al poporului român¹⁵.

Postul de radio Londra într-o emisiune ulterioară a evocat cu deosebită căldură evenimentele revoluționare din Transilvania anului 1848, crainicul acestui post de radio încheind emisiunea cu ultimile cuvinte din testamentul tribunului Avram Iancu: "ultima mea dorință, unicul dor al vieții mele este să-mi văd națiunea fericită"¹⁶.

Un loc aparte a ocupat în emisiunile posturilor de radio Budapesta, Dunărea, Ankara, Paris, Belgrad, Daventry, Londra, New York, negocierile româno-ungare și româno-bulgare cu privire la pretențiile teritoriale ale Ungariei și Bulgariei¹⁷.

Deși România prin reprezentanții săi, în pofida presiunilor ungare și bulgare (sprijinite de Axă) și cu toate sfaturile sugerate de aliații occidentali și de partenerii din Înțelegerea Balcanică a rămas fermă pe poziția neacceptării unor cedări teritoriale, care ar fi creat precedente periculoase totuși acest fapt s-a petrecut la postul de radio "Anatolia" din Turcia, solul diplomației românești Grigore Gafencu, asigura poporul prieten că nu mai "Uniți frățește vom sluji cu înțelepciune și curaj cauza Înțelegerii Balcanice, instrument de unire și colaborare între popoarele prietene și vecine și marea cauză a unei apropieri între toate popoarele cu bunăvoință, cu alte cuvinte, cauza păcii generale"¹⁸.

Postul de radio Moscova relatează în emisiunea din 13 august 1940, ora 18,30 despre convorbirile româno-bulgare ce urmau să aibă loc, desigur prezentând situația Dobrogei în favoarea Bulgariei¹⁹. Agenția Reuter comunica în ziua de 11 august 1940, ora 2,00 despre mișcarea

transilvăneană condusă de Iuliu Maniu, care rămâne dărză în refuzul ei de a negocia cu ungurii, iar în acest sens "Rusia este de părere că dacă opinia lui Maniu ar triumfa, ar avea loc o rezistență armată împotriva Ungariei, aceasta ar duce la ocuparea Transilvaniei de către Germania"²⁰.

Vorbind la radio Londra despre Dictatul de la Viena din 30 august 1940 și împrejurările internaționale în care fusese impus României, istoricul englez Seaton Watson arăta în emisiunea din ziua de 30 august de la orele 22.30: "Ziua de astăzi poate fi considerată ca o zi a patimilor pentru neamul românesc, una din zilele cele mai negre prin care a trecut țara. Azi s-a săvârșit la Viena o nouă și monstruoasă ciuntire a granițelor României prin dictatul puterilor Axei"²¹ în continuare vorbitorul sublinia că Transilvania era înscrisă în inimile tuturor românilor cu litere de foc. Ardealul nu reprezintă o simplă problemă teritorială. El reprezintă vatra românilor, iar cuvântul Ardeal este idealul pentru care s-au sacrificat atâtea generații de români. Cum ar putea oare un român cu dragoste de țară să primească această hotărâre cu brațele încrucișate²².

În aceeași zi postul de radio Boston comenta situația tragică în care se găsea poporul român astfel: "Chiar ocupată această țară nu s-ar fi aflat într-o situație mai disperată. România este exact în situația Franței, care a fost forțată să cedeze Alsacia și Lorena și să sufere pentru o mare parte a teritoriului și ocupația trupelor germane"²³. Radio New York sublinia în emisiunea din 31 august, orele 22,00 că România a fost forțată să cedeze în urma unor mari și oneroase presiuni militare din partea Reich-ului nazist și a Italiei fasciste²⁴. Radio Moscova, în emisiunea intitulată "Ardealul, Ardealul ne cheamă!" transmisă în limba română, în ziua de 13 august 1941, ora 20,15 arăta: "Românii care în 1916-1918 au luptat împotriva nemților cântau Ardealul, Ardealul ne cheamă! Acum Ardealul vă cheamă să luptați pentru salvarea lui!"²⁵ În această perioadă au fost deosebit de active posturile de radio britanice, care continuau să comenteze realitățile din România în strânsă legătură cu chemările permanente pe care le adresau poporului român, de a lupta pentru înlăturarea trupelor fasciste și redobândirea independenței naționale și a integrității teritoriale a țării.

De asemenea, posturile de radio britanice și cele sovietice au reliefat cel mai bine consecințele dezastruoase pentru economia țării a participării României la război. Astfel, aceste posturi de radio prezentau adevărate analize social-economice și politice, care permiteau concluzia că dintre țările satelite, România continua să aibă situația cea mai critică și total lipsită de perspectivă, alături de Germania hitleristă²⁶.

Preluând știrile din Sofia, agenția franceză Havas remarcă neliniștea produsă de actul de constrângere economică asupra României exercitat de Germania nazistă, referindu-se la tratatul economic impus cu forța României ale cărui stipulații erau deosebit de păgubitoare pentru independența României și perspectivele subjugării sale politice totale²⁷.

Un alt post de radio care a emis pentru România în perioada anilor 1940-1944 a fost radio Ankara, post ce a avut o deosebită audiență la public. Emisiunile în limba română ale acestui post de radio erau între orele 19,45-20,00 și conțineau diverse știri și comentarii destinate să impresioneze sufletul poporului român dar și informații și știri privitoare la evoluția războiului, la situația politică internațională²⁸. La activitatea acestor posturi de radio cu emisiuni în limba franceză, engleză, germană, italiană, rusă, etc. o contribuție importantă a avut-o emigrația română și îndeosebi impactul emisiunilor în limba română, ale posturilor de radio B.B.C. și New York în opinia publică românească. Astfel, la 29 noiembrie 1940 s-au pus în Anglia bazele Mișcării Românilor Liberi, în frunte cu un Comitet Național, avându-l ca președinte pe V.V.Tilea, fost ministru al României la Londra²⁹. Această organizație a inițiat și ținut la radio discursuri prin care adresa apeluri românilor, de a organiza o rezistență armată pentru a salva onoarea și Patria³⁰.

În SUA populația de origine română prin societatea "Alianța românilor pentru democrație" din Chicago și "Asociația culturală a americanilor de origine română" s-au situat pe o poziție net antinazistă de sprijinire a războiului împotriva puterilor Axei și de luptă pentru ieșirea României din războiul hitlerist de alăturare a ei la Națiunile Unite. Postul de radio New York a transmis declarațiile unor personalități românești din emigrație ca cele ale lui Carol Davilla, fost ministru al României în SUA în care spunea: "Repet cu insistență: Români, ieșiți imediat din război. Singura noastră speranță e să înlăturăm o catastrofă și mai mare, salvând unitatea noastră națională"³¹.

În același sens au acționat prin emisiunile radiofonice din Franța, integrându-se amplei mișcări de rezistență franceză și patrioții români din Franța, constituiți în Frontul Național Român din Franța, al cărui președinte a fost ales savantul român, Traian Vuia³², iar la Moscova un grup de emigranți comuniști români au lucrat la emisiunile în limba română ale postului de radio Moscova, care transmiteau materiale vizând popularizarea marilor teme ale propagandei antihitleriste, atât în interiorul țării, cât și în exterior³³.

La Moscova au funcționat și posturi de radio ale rezistenței germane (postul de radio "Germania Liberă"), bulgare ("Hristo Botev"), poloneze ("Tadeus Koszciuszko"), ungare ("Lajos Kossuth"), iugoslave ("Slobodna Jugoslavia"). De asemenea, pentru a se adresa în mod nemijlocit opiniei publice din țară și armatei române, propaganda antifascistă românească de pe teritoriul U.R.S.S. a folosit postul de radio "România Liberă" pentru explicarea și argumentarea necesității eliberării țării de sub dominația Germaniei, a luptei pentru eliberare, independența și suveranitatea patriei, lansând apeluri sistematice la organizarea unor acțiuni de partizani și de sabotarea mașinii de război hitleriste³⁴.

Din cele relatate, se poate deci concluce eficiența maximă a propa-

gandei radiofonice în anii de început al celui de-al doilea război mondial și în general pe toată durata războiului, eficiență care se regăsește în mod obiectiv ca o trăsătură remarcabilă în propaganda rezistenței antihitleriste, care a influențat considerabil opinia publică românească în sens antinazist.

Putem sublinia într-un mod indubitabil că propaganda prin radio, desfășurată de grupările progresiste democratice și patriotice, a sprijinit marile orientări de diplomatie europeană fundamentate pe principiul securității colective, a susținut politica externă românească, în atmosfera contradictorie și explozivă din anii premergători declanșării celui de-al doilea război mondial ca și în primii ani de război, fiind îndreptată spre întărirea alianțelor regimale din centrul și sud-estul Europei.

Rolul acestei propagande deosebit de mare a fost determinat și de enormul efort de război, ce presupunea menținerea moralului, al voinței și încrederii în victorie în rândul nu numai al armatei române, dar și al altor armate, mobilizarea intensă a spatelui frontului, a mișcării antihitleriste a poporului român, ca și a popoarelor din Europa, aflate sub ocupația Germaniei fasciste.

Devenită o uriașă forță mobilizatoare, propaganda radiofonică, alături de celelalte mijloace de propagandă, a constituit o forță consecventă și dinamică, care efectuată cu eroism și uneori cu jertfe, a jucat un rol deosebit în ridicarea moralului trupelor române, a întreținut starea de spirit antihitleristă a poporului român în cursul celui de-al doilea război mondial, contribuind la susținerea eforturilor în obținerea victoriei finale, înscrind un capitol major al luptei națiunii noastre pentru libertate, unitate, independență și suveranitate națională.

NOTE

1. Charles Cruickshank, *The Fourth Arm, Psychological Warfare, 1938-1945*, London, Davis Paynter, 1977, vezi și Ion Popescu Puțuri, *La propagande pendant les années de la seconde guerre mondiale. Methodes objectives, resultats*, in: *La propagande pendant la deuxième guerre mondiale*, București, 1980, p. 17-47.
2. Ion Popescu Puțuri, *Propaganda în anii celui de-al doilea război mondial - Metode, obiective, rezultate*. În *"Anale de istorie"*, nr. 1/1980, p. 84-98.
3. Elisabeth Barker, *British Anti-Axis Propaganda to South-East Europe in the Second World War*. Referat ținut la colocviul internațional cu tema *propaganda de război și presa ilegală în sud-estul Europei în timpul celui de-al doilea război mondial 1941-1945*, Budapesta, 2-4 noiembrie 1978.

4. N. Candiano, De la o zi la alta, Cartea Românească, f.a., p. 224-225.
5. Arhivele Statului București, fond micro-filme, Anglia, rola 292, cadrul 129.
6. Arhivele Statului București, fond micro-filme, Anglia, rola 292, cadrul 129 și Ministerul Propagandei Naționale / P.I., dos.nr. 574, f. 91.
7. Mihai E. Ionescu, Puterea Cuvântului, București, 1984, p. 175; vezi și Arh.Stat.Buc. fd. M.P.N. - Informații, dos. 938, p. 148, 149.
8. Mihai E. Ionescu, op.cit., p. 175; vezi și România Liberă din 15 sept. 1943.
9. Gheorghe Unc, Vladimir Zaharescu, La propagande organisee par l'emigration roumaine pendant la seconde guerre mondiale, în La propagande pendant la deuxieme guerre mondiale, Bucarest, 11-12 augout 1980, p. 355; vezi pe larg V. Roman, L'activite du poste de radio - România Liberă, referat susținut la colocviul internațional La propagande pendant la deuxieme guerre mondiale, București, 1980.
10. Arh.St. București, fond Ministerul Propagandei Naționale, Buletine, dos. 148, f. 57, 26, 89, 118.
11. Ibidem, f. 145, 155, 170.
12. Mihai E. Ionescu, op.cit., p. 178
13. Ibidem.
14. Arh.St.Buc, fond M.P.N., Buletine, dos nr. 58, Buletinul din 2 și 3 septembrie 1940.
15. Ibidem, Buletinul postului de radio Davenitry din 10 mai 1941.
16. Olimpiu Matichescu, Opinia publică internațională despre Dictatul de la Viena, Cluj-Napoca, 1975, p. 183; v. și Arh.St.Buc, fond M.P.N., Buletine, dos nr. 75, nenumarat, Buletinul postului de radio Londra din 15 mai 1941, orele 22,30.
17. Muzeul de Istorie și Arheologie al Județului Prahova, Dosar cuprinzând comunicări radio-telegrafice ale Centrului de radio-ascultare al statului, 1940, inv.fond I.C., p. 47.
18. România, nr. 372, nr. 373 și 374 din 13, 14, 15 iunie 1939.
19. Muzeul de Istorie și Arheologie al Județului Prahova, Dosar al Centrului de radio-ascultare al statului, 1940, inv.fond I.C., p. 56 și 57.
20. Ibidem, p. 118
21. Arh.St.Buc, fond M.P.N., Buletine, dos. 34, Buletinul din 30 aug. 1940.
22. Ibidem.
23. Arh.St.Buc, fond M.P.N., Buletine, dos. 34, Buletinul din 30 aug. 1940.
24. Ibidem, dos nr. 34 și 58, Buletinele din 31 aug. 1940.
25. Ibidem, dos. 110, f. 96 și 97.
26. Ibidem, dos. 195, nenumarat.

27. A. Niri, *Istoricul unui tratat inrobitor*, București, 1965, p. 236-237.
28. Dr. Cristian Popișteanu, *Les commissions en langue roumaine de Radio Ankara 1940, et 1944 et leur role, selon une source inedite*, in *La propagande pendant la deuxième guerre mondiale*, vol. II, p. 221-223.
29. Arhiva M.A.E., fd. 71/Anglia, 1941-1944, vol. 42, f. 48-63.
30. Ibidem.
31. *Cuvântarea d-lui Carol Davilla la postul de radio New York în România Liberă*, nr. 6 din 15 septembrie 1943.
32. *Românii în Rezistența Franceză*, București, 1969, p. 18.
33. Arhiva Istorică Centrală, *Buletine Radio*, emisiunea postului de radio Moscova din 26 martie 1944; vezi și Gheorghe Unc, Vladimir Zaharescu, *La propagande organisée par l'émigration roumaine pendant la second guerre mondiale*, în *La propagande pendant la deuxième guerre mondiale*, București, 11-12 aout. 1980, p. 354-355.
34. Loc.cit., *Buletine radio*, emisiunea "României Libere" din 2 aprilie 1944.

DES ASPECTS CONCERNANT LA PROPAGANDE RADIO PENDANT LA DEUXIEME GUERRE MONDIALE

Resumé

L'Ouvrage fait des références à l'utilisation de la propagande radio en Roumanie pendant la deuxième guerre mondiale.

Comme les documents de l'époque - là et, aussi, un raport de la Grande Bretagne sur la propagande anglaise en Roumanie consignent, dans le pays il y avait 320.000 d'appareils de radio enregistrés officiellement, cela veut dire 2.000.000 presque d'entendeurs.

Une vraie guerre des ondes radio sur la Roumanie, mais, en même temps, une utile et sûre source d'information pour la population étaint les postes de radio: B.B.C., MOSCOU, LA ROUMANIA LIBRE, LE POSTE D'ELIBERATION VLAICU, LA VOIX DE LA CONSCIENCE ROUMANIE et d'autres.

Par ces émissions radio on offrait des informations sur l'évolution des événements internationaux, sur la situation militaire, sur les fronts de la guerre, l'agression de l'Allemagne, sur les territoires de la Grande Bretagne, sur les prétention territoriales de l'Hongrie et le Diktat de Vienne, sur la situation de la Bassarabie et de la Bucovine après leur attachement à l' Union Soviétique, sur l'état conflictuel dans les Balkans et aussi sur d'autres problèmes d'intérêt immédiat. Dans la plupart des cas, les émissions radio ont souligné le désir du peuple roumain de résister, l'arme dans le main, contre l'agression pour sauvegarder l'indépendance et la souveraineté nationale et surtout pour refaire l'intégrité territoriale, la vraie raison de l'entrée de la Roumanie dans la guerre.

MIHAI ANTONESCU DESPRE CEL DE-AL DOILEA RĂZBOI MONDIAL - CAMPANIA DIN EST - ȘI ORGANIZAREA EUROPEI POSTBELICE

Petre Dache

Născut în anul 1904 Mihai Antonescu a fost un valoros profesor la Facultatea de Drept a Universității din București, un reputat jurist, iar din septembrie 1940, când a intrat în guvernul condus de mareșalul Ion Antonescu, un vașnic și perseverent apărător al intereselor și demnității naționale.

Pentru a prezenta succint personalitatea sa voi recurge la două relatări apărute în presă cu ocazia acordării unor interviuri.

Prima este din ziarul "Tribuna" din 12 august 1941: "Profesor de drept internațional la Universitatea din București, avocat cu renume, orator și scriitor elegant... Mihai Antonescu este un tânăr brun, slab, distins și vioi, cu vorbă limpede și sigură. Este desigur un om care n-a împlinit 40 de ani, care însă își cunoaște menirea și se dedică ei cu pasiunea și entuziasmul tinerilor de mare inteligență, înzestrat cu o mare cultură, stăpân pe mai multe limbi, trece în România printre cei mai pregătiți oameni ai conducerii"¹.

La rândul său "Popolo d'Italia" îl caracterizează astfel la 5 iulie 1943: "De 15 ani profesor la Universitatea din București, om de înaltă cultură, orator talentat, om de știință care la 39 de ani numai, a depășit 40 de lucrări publicate și care s-a arătat, apoi, a fi un om politic cu simț realist și idealist în același timp, reformator îndrăzneț al structurilor statului... Acest tânăr și-a asumat cea mai mare sarcină în viață politică a țării"².

Din cele redată credem că s-a conturat, fie și sumar, personalitatea lui Mihai A. Antonescu. Atunci când ne referim la omul politic suntem tentați să-l "vedem" în umbra mareșalului Antonescu, principalul său sfetnic, colaborator, mâna dreaptă a acestuia.

Nu contestăm valabilitatea acestor aserțiuni, dar ele pot împiedica o viziune de ansamblu, pot limita înțelegerea rolului și proporțiile activității sale.

Se uită, adesea, că el a fost nu numai vicepreședinte al Consiliului de Miniștri, că a girat o perioadă Ministerul Propagandei Naționale și Ministerul Afacerilor Străine, dar a fost și președinte ad-interim al

Consiliului de Miniștri începând cu 21 iunie 1941.

Astfel prin Decretul 1799 din 21 iunie prin care prof. M. Antonescu este numit vicepreședinte al Consiliului de Miniștri, în art. 2 al aceluiași decret se arată:

"Pe timpul absenței mele (a lui I. Antonescu) în cursul duratei ostilităților, atribuțiile conducerii Guvernului vor fi exercitate în locul meu și pentru mine de dl. prof. M. Antonescu"³. Decretul este semnat: conducătorul statului și președintele Consiliului de Miniștri general Ion Antonescu.

Deci se poate afirma că timp de peste doi ani și jumătate M. Antonescu a condus nemijlocit Guvernul la care se adaugă departamentele amintite.

O altă problemă pe care doresc s-o abordez este cea referitoare la raporturile cu Ion Antonescu și, în acest context, dacă era sau nu rudă cu mareșalul, mai les că s-a afirmat, chiar, că i-ar fi fost nepot.

Problema o clarifică M. Antonescu în timpul desfășurării procesului numit în epocă al "Marii trădări naționale". El afirmă: "Legături de rudenie - prin părinții noștri, prin tatăl său și al meu - nu; mama mareșalului Antonescu este vagă rudă cu tatăl meu"⁴.

Nu știu cât a cântărit această "vagă rudenie" la apropierea dintre ei, la prietenia care a existat între Ion și Mihai Antonescu. Se pare că decisiv a fost modul în care M. Antonescu a asigurat asistența juridică a familiei și l-a apărat pe mareșal în procesul care a avut un anumit ecou în epocă.

Că a existat afecțiune și raporturi de prietenie între cei doi ne-o dovedește și faptul că într-o scrisoare din 17 august 1941 M. Antonescu se adresa lui I. Antonescu: "Iubite nene lonele" și încheia astfel: "Dragul meu mareșal te îmbrățișez din toată inima". Deducem din scrisoare că îl felicita anticipat pentru înălțarea la demnitatea de mareșal, eveniment devenit cunoscut oficial la 22 august 1941, odată cu semnarea, de către regele Mihai, a decretului respectiv⁵.

Prin prodigioasa activitate desfășurată, fie în cadrul Guvernului, fie la manifestările publice sau prin articole și interviuri apărute în presă, conferințe la radio ș.a. M. Antonescu a exprimat cu claritate mobilul participării noastre la "războiul sfânt". Astfel în cuvântarea rostită la radio în 22 iunie 1941 el spunea: "Națiunea română a început azi un război mare și sfânt... Războiul acesta este un act de reparațiune istorică. El este o mare luptă a civilizației creștine în contra unei noi barbarii. Războiul acesta este, în sfârșit, un act de intrare a României în viața forțelor active ale Europei și zidirea lumii viitoare"⁶.

Cu un alt prilej, la adunarea clerului și învățătorilor din 19 martie 1942, el preciza: "Războiul acesta noi nu l-am căutat. În iunie 1940 România a fost victima unei grave agresiuni din partea U.R.S.S."⁷. Disprețuind drepturile ginților, disprețuind drepturile istorice și libera

determinare a neamului românesc, precum și obligațiile asumate prin actele din 9 februarie 1929 și 3 iulie 1933, guvernul sovietic a ocupat Basarabia, Bucovina și regiunea Herța a Moldovei noastre⁸. Se știe că după ce agresiunea sovietică și-a atins primul obiectiv au continuat provocările, mărturisind voința U.R.S.S. de a-și continua politica de expansiune și cîmpire. Sunt edificatoare în acest sens concentrările de trupe la granița noastră, începând cu noiembrie 1940, ca și încercarea din 1-2 ianuarie 1941 de a pătrunde, cu forța, pe brațul Chilia⁹.

"Opt sute de mii de oameni pîndeau un ceas sau așteptau poate, dacă neamul românesc se va prăbuși... Dar ceasul când ne-am dat seama că toate aceste trupe nu erau decât un inel... în marele lanț pe care bolșevicii îl pregăteau Europei... atunci ne-am alăturat marelui Reich german"¹⁰.

Toate acestea arătau clar că agresiunea U.R.S.S. continua.

După M. Antonescu cinci sunt motivele care au impus intrarea noastră în războiul declanșat de Germania nazistă împotriva Uniunii Sovietice:

1. Războiul împotriva bolșevismului este răspunsul la o agresiune nedreaptă, gravă.

2. Războiul reprezenta pentru România împlinirea unei datorii față de conștiința noastră latină având convingerea că împlinim o misiune europeană.

3. Noi am împlinit aici misiunea unui popor de margine care veacuri de-a rândul a apărut civilizația Europeană împotriva barbariei și comunismului.

4. Luptăm pentru împlinirea misiunii noastre creștine.

5. Războiul nostru sfânt este un mijloc de a dovedi vitalitatea poporului nostru pentru ca și în viitor să i se recunoască dreapta conștiință a luptei și jertfei sale¹¹.

În mai multe ocazii el a precizat că noi nu ducem în rășărit un război de agresiune și de imperialism, ci un război de apărare sfântă a onoarei și drepturilor noastre¹².

În același timp M. Antonescu preciza că luptând împotriva U.R.S.S. pentru drepturile noastre noi luptăm, în același timp, pentru recâștigarea drepturilor asupra Transilvaniei de Nord.

Răspunzând unor politicieni unguri care încercau să folosească trecerea Nistrului ca o compensație a pierderilor teritoriale în urma dictatului de la Viena, răspunsul său este clar și tranșant: "În nici un caz trecerea Nistrului, fie și cu caracter militar de ocupație nu poate să aibă vreun raport cu drepturile noastre în vest"¹³.

Paralel cu sprijinirea campaniei din Est, inclusiv prin vizite pe front sau pentru a-i determina pe germani să-și respecte obligațiile asumate, a inițiat o vastă activitate diplomatică.

Încă din 22 iunie 1941, ziua declanșării ostilităților, a luat legătura cu unii miniștri acreditați la București, primul fiind cel al Finlandei. După

propria mărturisire această acțiune urmărea să deschidă perspective noi în acțiunea diplomației românești pentru problema noastră fundamentală, adică pentru problema Transilvaniei.

S-a trecut apoi cu acțiunea diplomatică în întreaga Europă, luându-se succesiv contacte cu Stockholm, Vichy, Lisabona, Madrid, Berna, Sofia și chiar Ankara¹⁴.

Scopul final era ca sfârșitul ostilităților să ne găsească pregătiți pentru a ne susține interesele naționale.

Încă de la sfârșitul anului 1942 a inițiat convocarea unei conferințe care să înceapă pregătirile, într-un sistem organizat, a întregului material cu care țara noastră, pe de o parte, să-și desăvârșască propunerile internaționale, iar pe de altă parte, să-și pregătească apărarea drepturilor și înfățișarea revendicărilor sale la Conferința de Pace. O concretizare a acestei idei s-a realizat prin Biroul Păcii, la întrunirea din 6 martie 1943, la care au participat, în afara titularilor unor ministere, Academia Română, Institutul Social Român, Academia de Științe Morale și Politice, Institutul de Istorie Universală ș.a.

Cu acest prilej M. Antonescu preciza că "destgur nu este un moment care poate institui, cu un termen fix, afirmarea unei perspective de pace dar așa cum spuneam la prima noastră întâlnire dacă vrei să câștigi războiul, trebuie să pregătești pacea"¹⁵.

După el gândirea în reconstrucția păcii și a ordinii de mâine va fi esențială. Toate acestea erau necesare deoarece "niciodată un război n-a avut proporțiile de ordin militar, politic, economic, spiritual, pe care îl are războiul de azi"¹⁶.

Niciodată războiul n-a târât în câmpul de luptă, cu egală inversunare, antagonismele spirituale, dezechilibrul economic, ciocnirile raselor și ale religiilor, conflict grav al continentelor, odată cu aspirația tuturor, și a fiecăruia, de a găsi posibilitatea de orientare și de viață nouă.

În aceste condiții soluționarea păcii viitoare nu va putea fi decât o soluțiune de esență istorică, de perspectivă și organizare durabilă. El afirmă că soluțiunea de pace va trebui să fie o soluțiune de echilibru între Europa, America, sistemul Britaniei și cel Asiatic.

Și e cu neputință ca soluționarea păcii să nu ajungă la reconstrucția europeană în așa fel încât aceasta să devină un element de echilibru, atât pentru îndiguirea Asiei cât și pentru echilibrul mărilor.

Războiul deschide perspectiva organizării lumii prin ea însăși sau aceea a morții lumii.

Reorganizarea Europei se impune deoarece se constată o "epuizare morală a societății europene, e un moment de părăsire a tradițiilor și instituțiilor fundamentale". De aceea procesul pe care îl are de rezolvat conferința de pace este nu numai un proces de reconstrucție politică ci și un proces de așezare morală.

În acest cadru se înscriu și contactele și tratativele cu aliații, pur-

tate la Stockholm, Madrid, Cairo. Despre aceste demersuri, atât cele inițiate de guvern cât și cele inițiate de opoziție, erau informații, prin intermediul lui Gh. Brătianu, Iuliu Maniu și Dinu Brătianu.

Într-un interviu acordat în 15 iulie 1943 ziarul "Popolo d'Italia" el exprimă și mai clar necesitatea reorganizării viitoare a Europei pornind de la "definirea diferitelor primejdii europene, a le conjura, a lupta în contra lor. A urmări în același timp aflarea unor permanente, găsirea unor constante spirituale și a unor identități de interese"¹⁷.

Europa, această bătrână insulă de tradiții, acest monument de gândire care cunoaște cea mai gravă frământare trebuie să se regăsească. "Europa trebuie să trăiască. Europa de mâine nu poate fi decât un continent în care comunitate de gândire și revizuirea antagonismelor să poată zidi o familie liberă a națiunilor conștiente de răspunderea lor, dornice să-și împlinească misiunea națională demnă și în care marile națiuni și popoarele mici să poată aduce, liber, toată puterea lor de creație și apărare"¹⁸.

Va trebui foarte mult realism și o înțelegere limpede a tuturor necesităților naționale. Europa trebuie să deosebească între divergențele de rafinament spiritual și antagonismele adevărate, între colaborările posibile pentru salvarea civilizației și între uciderea ei, între organizarea Europei sau moartea continentului - "Am deplină convingere că Europa nu poate muri"¹⁹ - conchide M. Antonescu.

Uimitor cât de actuale sunt aceste idei generoase.

Atașamentul său față de Comunitatea europeană este fără echivoc: "Noi nu jucăm pe toate tablourile internaționale. Noi jucăm pe onoarea și dreptatea Europei de mâine"²⁰.

Mihai Antonescu a respectat ca nimeni altul propriul raționament: "Când slujești un neam și istoria lui, slujești ctr conștiința faptei și nu cu trâmbița nefolositoare a cuvintelor"²¹.

N-a apucat să vadă roadele acestor idei de o mare actualitate și azi. Destinul i-a fost tragic. Condamnat la moarte în procesul de tristă amintire el a fost executat la 1 iunie 1946.

NOTE

1. "Tribuna" din 12 august 1941.
2. Interviul al lui M. Antonescu publicat de "Popolo d'Italia" cu ocazia vizitei făcute în Italia în perioada 29 iunie-5 iulie 1943. Arh.St.București, Fond Președinția Consiliului de Miniștri, dos 1153/1943, f. 36.
3. Arh.St. București, fond P.C.M., dos. 518/1941, f 7.
4. Procesul mareșalului Antonescu. Documente I, Ediție prefatăă și îngrijită de Marcel-Dumitru Ciucă, Editura Saeculum I. O.; Editura Europa Nova, București, 1995, p. 265.

5. Monitorul Oficial nr. 200 din august 1941.
6. Războiul nostru sfânt. Acte și documente, 22-25 iunie 1941. Ed. II, p. 17.
7. Prof. Mihai Antonescu, România în Europa de mâine. Armata noastră mândria noastră. Cuvântarea la Marea Adunare a clerului și învățătorilor, 19 martie 1942, p. 18.
8. Ibidem, p. 17.
9. Arh.St.București, fond P.C.M., dosar 95/1942, f 16.
10. Războiul nostru sfânt..., p. 18.
11. Ibidem, p. 64.
12. Arh.St.București, fond P.C.M., dosar 1264/1943, f. 33.
13. Arh.St.București, fond P.C.M., dosar 95/1942, f 45.
14. Ibidem, p. 26.
15. Arh.St.București, fond P.C.M., dosar 1178/1943, f. 1.
16. Arh.St.București, fond P.C.M., dosar 1075/1943, f. 3.
17. Arh.St.București, fond P.C.M., dosar 1153.1943, f. 38.
18. Ibidem, f. 39
19. Ibidem, p. 40.
20. Prof Mihai Antonescu, România în Europa de mâine, p. 3.
21. Arh.St.București, fond P.C.M., dosar 95/1942, p. 5.

MIHAI ANTONESCU ABOUT WORLD WAR II-the EAST CAMPAIGN AND EUROPE'S ORGANIZATION AFTER WAR

- Summary -

Mihai Antonescu (1904-1946) was a remarkable teacher at the Law Faculty of Bucharest University, a well-known law specialist, and, since, September 6, 1940, when he entered the Government led by Marshall Ion Antonescu, a brave and perseverent defender of the national interests and dignity.

Talking about Romania's participation to the war started by Germany against U.R.S.S., on June 22, 1941, Mihai Antonescu stated that this decision was taken because of the wish to free Basarabia, North Bucovina and Herța County, occupied in 1940 by the Soviet Union.

Our country - he said - has not led in the East an aggression and imperialist war, but a war of holly defense of our honour and rights.

As early as 1942 he was concerned with Romania's place and role in organizing after - war Europe. The final purpose was that the end of the war should find us prepared to sustain our national interests.

Mihai Antonescu says that after - war Europe "can only be a continent where the community of thought and reconsidering the antagonisms may build a free family of nations that are aware of their responsibility".

He could not see the result of these ideas which are still very important now-a-days. Condemned to death within the trial of sad memo-

ry, he was executed on June 1, 1946.

ACTIVITATEA GENERALULUI DE DIVIZIE DIMITRIU SAVA MIRCEA ÎN CELE TREI RĂZBOAIE DIN PRIMA JUMĂTATE A SECOLULUI AL XX-LEA, VĂZUTĂ DE COMANDANȚII SĂI

Vasile Novac

Generalul Dumitriu S. Mircea face parte din generația ofițerilor superiori, care a fost obligată să participe activ la toate cele trei războaie pe care țara noastră a trebuit să le poarte pentru reîntregirea țării.

A văzut lumina zilei, în orașul Tg. Jiu, la 5 noiembrie 1891, ca fiu al colonelului D. Sava și al Victoriei.

Scoli absolvite:

a) civile: Școala Primară (4 clase), la Craiova, în 1902; Gimnaziul (4 clase), tot la Craiova, în 1906, și Liceul Teoretic Militar (3 clase), la Iași, în 1909.

b) militare: Școala Ofițerilor de Infanterie București, 1911; Școala de tragere a Infanteriei - Slăbozia, în 1913, și Școala Superioară de Război București, 1923¹.

S-a căsătorit cu Dumitrescu Z. Florina, casnică la început, care i-a adus ca zestre 60 ha de teren arabil, în comuna Polana, jud. Ialomița, și care, la 10 mai 1951, când i s-a întocmit dosarul personal, era muncitoare la Cooperativa de Producție "Flacăra Muncii"².

Singurul lor copil, trecut în documentele militare, Simona Dumitriu, s-a născut la 4 februarie 1939³.

A participat la Campania din Bulgaria, din 1913, ca adjutant al Regim. 1 Vânători "Regele Ferdinand I", Campania din 1916-1919 a făcut-o la același regiment, în calitate de comandant de companie, a luptat în Banat și pe Olt, unde a fost făcut prizonier. În iunie 1918, revine în țară și ia parte la luptele din 1918 și 1919, în Campania din Transilvania și Ungaria. Pe frontul antisovietic, a luptat în Basarabia și Transnistria, în anii 1941-1942, apoi, a organizat Comandamentul Etapelor Armatei la Tiraspol, între 1942-1943, în calitate de comandant, pentru ca, în 1944, să lupte în regiunea Podul Illoaiei - Târgu Frumos, din Moldova, cu Divizia 13 Infanterie, tot în calitate de comandant. La Campania din Vest nu a participat.

Răni mai grave a avut, la piept și la brațul stâng, în luptele din Banat, din 1916 și la Câmpia Tisei, în 1919, iar, în rest, doar răni trecătoare⁴.

A fost recompensat cu medalii și ordine de către toți regii

României, după cum urmează:

- Medalia "Avântul Țării" - 1919;
- Medalia comemorativă 1916-1919;
- Medalia "Victoria Internațională" - 1919;
- Medalia "Peleş";
- Ordinul "Steaua României", cu spade și panglică de "Virtutea Militară", pentru fapte de arme - 1916;
- Ordinul "Coroana României", clasa a IV-a, pentru fapte de arme - 1919;
- Ordinul "Steaua României", clasa a IV-a, de pace - 1939;
- Ordinul "Coroana României", în grad de mare ofițer, pentru fapte de arme - 1941;
- Ordinul "Steaua României", în grad de comandor, pentru fapte de arme - 1941⁵.

Sublocotenentul Dimitriu Mircea, în anii 1912-1913, este caracterizat contradictoriu. Pentru anul 1912, se scrie, între altele: "Eșit ofițer, la 1 octombrie 1911, s-a mutat la acest corp, pe ziua de 1 aprilie 1912. Se prezintă foarte bine, adevărat ostaș, rezistent; nu știe ce înseamnă oboseală, încăleacă bine și trage bine cu arma".

Își îndeplinește serviciul prea bine, îi place cariera; se devotează pentru soldat; însăși aprecierea d-lui Comandant al Regimentului "Rovine" 26 îi este favorabilă, care se exprimă astfel: "Am constatat că plutonul comandat de sublocotenentul Dimitriu Mircea a fost bine condus și instruit... Îngrijește de soldat... le vorbește, înflăcăându-i, asupra dragostei ce trebuie să aibă față de Țară - Tron... îi prezic că va fi un bun ofițer"⁶.

La Școala de tragere a Infanteriei, Alexiu, Comandantul școlii, îl declară "mediocru" la învățătură, iar la modul de comportare, îl aprecia: "Nici atent, nici stăruitor, nici ordonat". Numai la aptitudini, recunoaște că e "bun trăgător", fiindcă obținuse premiul I la tragere⁷.

Notarea, pe anul 1913, inclusiv în timpul campaniei, este foarte bună, fiind însușită și de generalul Gărdescu, comandantul Diviziei I: "Pe timpul mobilizării, a fost ofițer cu aprovizionarea la trupa de acoperământ la Rastu (Jud. Dolj), unde și-a îndeplinit conștiincios însărcinările funcției sale, trupa fiind bine hrănită".

Pe timpul Campaniei, a fost ofițer adjutant al Regimentului, luând parte la toate acțiunile Corpului, între care pot cita: trecerea Dunării în noaptea de 1-2 iulie, marșul de la Dunăre cu Detașamentul Mixt la Viața, marșul forțat de la Viața la Ferdinandova, mișcarea de flanc de la Ferdinandova pentru ocuparea pasului Petropov, la 11 iulie.

În tot timpul Campaniei, a fost neobosit, ziua și noaptea, pentru îndeplinirea însărcinărilor sale, cu multă voință și multă stăruință din partea sa. Este un temperament liniștit, foarte disciplinat și păstruns de simțul datoriei.

Autoritatea nu-i lipsește; foarte bun camarad, are destul curaj mi-

litar, foarte devotat serviciului, demn, moral și cu o conduită foarte bună... A îngrijit foarte bine de soldații și cali Statmajorului Regimentului, precum și de materialul ce i s-a încredințat.

Cred că, după ce va trece Școala Specială de Infanterie, va înainta excepțional⁸.

Foia calificativă, pe anul 1914, îi reliefează calitățile de "foarte bun instructor și trăgător, cu arma și revolverul", solidă educație militară, spiritul ostășesc, priceperea în aplicațiile pe hartă și pe teren, bună credință, aplecarea către studiu. Comandantul Diviziei 1 e de părere să fie scos de la aprovizionare și să fie trecut la trupă, "spre a învinge un fel de timiditate naturală ce are".

La 1 noiembrie 1916, locotenent-colonelul Bădescu, comandantul Regimentului 1 Vânători, arată că: "Locotenentul Dimitriu Mircea a luat parte, în campanie 1916, la luptele pentru cucerirea Muntelui "Alion", la a doua ofensivă pe Valea Jiului, la Dealul Mare, Cornul Zănoagei și Muncelul, la ofensiva pe Valea Oltului, la cucerirea Muntelui Cărbunaru și Muntele lui "Mormântul". La luptele de la Alion, a fost grav rănit. În toate aceste lupte, a comandat Cămpania 8-a conducând-o, cu multă bărbăție și bravură; am cerut decorarea acestui distins și brav ofițer, în mai multe rânduri, cu "Steaua României" cu spade, în gradul de cavaler.

Este de regretat că, în luptele de la "Mormântul" a dispărut, desigur, căzând prizonier în mâinile vrăjmașului¹⁰.

Muntele Alion a fost cucerit de soldații Regimentului 17 Mehedintzi și de "o companie de vânători", (deci Compania 8-a, comandată de Mircea Dimitriu - susține Const. Kirilescu. Cu această ocazie, s-au capturat nouă ofițeri și 645 soldați, în frunte cu maiorul Wolf, comandantul Sectorului Alion, permițând trupelor române să intre în Orșova, la 4 septembrie 1916¹¹.

Colonelul P. Cănciulescu, comandant al Regimentul 1 Vânători "Regele Ferdinand", susține că locot. Dimitriu Mircea s-a distins, la 19 august 1916, "în atacul pozițiilor inamice de pe Muntele Alion (n. Orșova)... în care luptă a dat dovadă de mult curaj și vrednicie, mergând în fruntea companiei sale, în linia I (din care cauză a fost grav rănit și evacuat...) Vindecat complet, a venit din nou pe front, pe Valea Oltului, în octombrie 1916, luând comanda Companiei a 5-a și luptând cu hărnicie și bravură pe pozițiile de la Cărbuneasa (n.v. Băișoara), Mormântu, luând parte însemnată la cucerirea acestor pozițiuni și rezistând cu încăpățănare numeroaselor contraatacuri inamice și contraatacând mereu, până când, în zina de 17 octombrie 1916, în timpul contraatacului, fiind copleșit de forțe superioare inamice, a căzut prizonier"¹².

A fost dus în lagărul de la Strassund-Pomerania, unde s-a comportat, "ca și în timpul luptelor: român și ostaș"¹³.

Generalul Bădescu, comandantul Brigăzii a 8-a Infanterie, fost comandant al Regimentului 1 Vânători, completează: "A luptat sub

comanda mea. la cucerirea Muntelui Ofaiva (Alion). în ziua de 19 august. unde a comandat Compania a 8-a. care. împreună cu a 7-a. a format rezerva Regimentului. unde. în momentul atacului. s-a pus în fruntea companiei. tăind rețelele de sârmă. a pătruns în tranșeele inamice. contribuind la căderea întregii pozițiuni: aici. a căzut grav rănit.

La 3 octombrie. înapoiindu-se la Regiment. a luat comanda Companiei a 5-a. pe care a comandat-o cu multă destoinicie și bravură. pe Valea Oltului. la atacul Munteului Cărbunaru și Mormântu.

La 15 octombrie. Batalionul 2. sub comanda maiorului Fometescu. a primit ordinul să atace. prin surprindere. în zorii zilei. inamicul ce ocupa Muntele Mormântul. Compania sa a format linia I-a. care împreună cu a 7-a (căpitanul Chiurta). printr-un atac puternic. s-a oprit la 20 m. de inamic care. simțind mișcarea trupelor noastre. a început focuri puternice de arme. grenade. mitraliere și focuri de artilerie. Acest atac a fost ținut pe loc și din cauză că comandantul Brigadei nu a trimis întăririle la timp; Batalionul fiind copleșit de forțe mult superioare. pe ambele flancuri. a fost nevoit să se retragă. pe care înconjurându-l. aproape întreg batalionul. care suferise pierderi foarte mari. a fost aproape în întregime capturat de inamic. prin forță majoră. cu comandantul său. maiorul Fometescu: aici a fost și locot. Dimitriu Mircea care. împreună cu ce mai rămăsese din compania sa. a căzut prizonier în mâna adversarului¹⁴.

Pentru aceste acte de bravură. îl propune să fie înaintat la gradul de căpitan și să fie decorat cu ordinele "Coroana României" și "Steaua României". în grad de cavaler¹⁵.

În perioada 23 iulie-31 octombrie 1918. a comandat Compania a 4-a a Batalionului 1 Vânători. "unde a pus la contribuție tot sufletul. toată energia și toată priceperea sa. ca această companie să fie o companie de nădejde și model sub toate raporturile... Merită a înainta în mod excepțional"¹⁶. Generalul Mihăilescu. comandantul diviziei. conchizând că este "prea bun ofițer". arată că. în calitate de fost prizonier. înaintarea trebuie să o stabilească Ministerul¹⁷.

La 1 aprilie 1919. generalul Nicolaescu. comandantul Brigăzii 1 Vânători. arătând că "în campania 1916-1918. s-a purtat ca un erou". comisia însărcinată de Minister pentru cercetarea faptelor sale l-a găsit "demn de a înainta... astfel că. astăzi. se așteaptă înaintarea să la gradul de căpitan. pe care-l merită cu distincție"¹⁸.

Colonelul Basarabescu. comandant al Regimentului 1 Vânători "Regele Ferdinand". pentru anul 1919. este de părere că Dimitriu Mircea a dat dovadă de vitejie și în luptele din Transilvania. dar și în zilele de 22 și 23 iulie 1919. cu ocazia ofensivei contra bolșevicilor. căpitanul Dimitriu Mircea. care comanda Batalionul 1 din Regiment. la Gervar și Mindzenet. a dat dovadă de adevărat erou.

Într-un moment critic. când inamicul încerca un contraatac. căpi-

tanul Dimitriu, în fruntea batalionului, a înaintat la atac asupra satului Suvar, care, în seara zilei de 22 iulie, a fost cucerit. La Mindzenet, același curaj și frumos exemplu, dat de căpitanul Dimitriu a făcut ca trupa îmbărbătată să obținem victoria de la 23 iulie, prin cucerirea satului Mindzenet.

Căpitanul Dimitriu, în această din urmă luptă, a căzut rănit, iar, pentru curajul și modul destoinic cum și-a condus batalionul la victorie, a fost propus la ordinul "Mihai Viteazul", clasa a 3-a.

Deși rana n-a fost bine vindecată, a revenit la unitatea sa, cu dorința pe care și-a realizat-o de a intra cu Regimentul în Budapesta¹⁹.

Generalul Nicolaescu, comandantul Brigăzii 1 Vânători, își însușește propunerea de a fi înaintat, în mod excepțional, la gradul de maior și crede că, dacă își va cultiva însușirile ostășești, cu care e dotat de natură, va urca "cele mai înalte trepte ale ierarhiei militare". Și generalul Luca, comandantul Diviziei 1 Vânători își însușește notele bune și propunerea de "înaintare excepțională"²⁰. Caracterizările făcute de locotenent colonelul Popovici, coloneii: Basarabescu, Lintaș, Ștefan Ionescu, Procopiu, Manolescu, Grojjanu, Șteflea, Al. Orășanu, I.C. Popescu, Luca C. Popescu și alții și de către generali: Nicolescu, Luca, Gorsky, Samsonovici, I. Popescu, Panaitescu, C. Eliad, Ion Jurjescu, Grojjanu, M. Todirescu, D. Popescu, Bădescu, P. Dumitrescu, N. Ciupercă, I. Prodan, E. Vărtăjeanu, Gr., Coroamă, Șteflea, Constantin Ionescu Sinaia, examenele promovate, conduita și îndeplinirea exemplară a obligațiilor de serviciu au determinat înaintarea sa până la gradul de general de brigadă²¹.

De la 1 iunie-la 31 octombrie 1941, comandantul Diviziei a 15-a, generalul Ion C. Popescu, îl notează între altele: "...General, foarte capabil, a arătat mult curaj în luptă; brav și fără teamă, a trăit în mijlocul trupeii, pentru care a constituit un exemplu. Este moral, cu educație militară solidă.

V. A îndeplinit funcția de comandant secund al Diviziei și a fost întrebuințat, mai tot timpul campaniei în calitate de comandant de grupare tactică.

Pe timpul Războiului contra Uniunii Sovietice, a activat:

De la 22 VI-6 VII, a coordonat acțiunea a două grupări tactice aflate în apărare, pe Prut, în zona nord Huși; a contribuit, cu folos, la pregătirile ce s-au făcut în vederea trecerii Prutului; pe timpul operațiilor a asigurat scurgerea eșaloanelor de trecere;

De la 6.VII-14.VII, a comandat grupare tactică, creând, mai întâi, capul de pod, după care a înaintat cu repeziciune spre est, traversând masivul păduros Cornești; la Văsieni, s-a distins, în acest timp, prin contraatacul ce a îndreptat în flancul și spatele inamicului, ce ataca cetatea Lăpușna și mai la sud.

Contraatacul a fost foarte eficace și a permis înaintarea întregului Corp de Armată (3) peste pădurea Hâncești. A atacat, apoi, pe direcția

Rusești-laloveni, pentru manevrarea Chișinăului, pe la sud, și a înlesnit atacul germano-român, pe la nord.

De la 18.VII-23.VII, a comandat grupare tactică, în luptele de la Tighina, Căușarii Noi și Tolmaz, pe Nistru.

A executat recunoașterea Nistrului, în regiunea Chițcani.

De la 4.VIII-5.IX, a comandat grupare tactică în luptele de la Sibka-Komarova-Nicolaevska. A executat marșurile forțate, pentru a cădea la est de Odesa. A executat recunoașteri puternice, având ca rezultat cucerirea șanțului anticar.

A atacat, la 24 august, a rupt dispozitivul inamic, după care a înaintat spre litoralul Mării, susținând lupte și în zilele de 30 și 31 august, pentru consolidarea avantajelor obținute.

De la 17.IX-18.X a comandat Detașamentul Oceacov (1 regiment a 2 batalioane, 1 divizion artilerie), în acoperire, pe mare.

De la 18.X-31.X, a ținut locul la comanda Diviziei. În toate aceste fapte de arme, s-a comportat foarte bine, iar rezultatele obținute au înlesnit, în toate împrejurările, acțiunea Diviziei.

Gruparea ce a comandat a fost citată, prin ordin de zi pe Divizie în mai multe rânduri, precum și pe Armata a IV-a.

A fost propus pentru decorarea cu Ordinul "Steaua României" și Ordinul "Mihai Viteazul".

A dovedit foarte bune aptitudini de a comanda, în timp de război o mare unitate (brigadă mixtă, divizie).

VI. Vechimea în grad - 10 mai 1941. Nu are defecte. general de frumos viitor...

VII. Este un general foarte bine pregătit și de nădejde²².

Comandantul Grupului 5 Armată, sub ordinele căruia a luptat la 30 iulie 1941, adăuga: "am văzut în mai multe rânduri, pe front, pe generalul Dimitriu Mircea, comandând grupare tactică.

A condus cu multă pricepere, curaj și stăruință.

Totdeauna, în primele linii, a fost un frumos exemplu pentru subalternii săi. Este un desăvârșit comandant de război, care nu se cruță și care, prin energia și exemplu său, stimulează, cu mult folos, pe subalternii săi.

S-a evidențiat, în mod special, în luptele de la sud-vest Buyalik, când acțiunea grupării sale tactice a înlesnit mult operațiunile C.A. și ajungerea la litoral.

Ca comandant al Detașamentului Oceacov, depinzând direct de C.A., a dovedit o judicioasă apreciere a situației și a terenului, adaptând un dispozitiv logic și corespunzător situației tactice.

În concluzie, un foarte bun ofițer general, care va comanda o divizie cu foarte bune rezultate²³.

Comandantul Armatei a IV-a, generalul de corp de armată adjutant, N. Ciupercă, își însușește aprecierile și îl consideră: "Foarte bun gene-

ral, care va putea comanda divizion, în foarte bune condiții”²⁴.

Între 1 noiembrie 1941 și 10 februarie 1942, este notat de generalul Ion C. Popescu, comandantul Diviziei a 15-a: ”Până la data de 17 decembrie 1941, mi-a ținut locul la comanda Diviziei, iar, de la această dată, a trecut comandant secund. S-a comportat tot așa de bine și cu aceleași frumoase rezultate ca în trecut; am constatat că a condus cu toată energia, a luat măsuri judicioase în greaua situație în care s-a găsit Divizia pe timpul transportului în țară, din cauza desfundării complete a drumurilor și a distanțelor foarte mari de parcurs, cât și pe timpul demobilizării unităților, care a decurs în ordine și liniște.

Îl apreciez ca un foarte bun general, căruia i se poate încredința comandă de mare unitate în luptă”²⁵.

Între 22 ianuarie și 22 iunie 1942, a fost numit în fruntea unei divizii și comandant al Etapelor de Est.

Comandantul Armatei a 3-a, generalul Petre Dumitrescu, pentru această perioadă, îl notează că și-a întocmit un plan judicios de lucru, pe care l-a urmărit, ”cu perseverență și tenacitate și, în cadrul mijloacelor modeste, a strâns resurse apreciabile, pe care le-a pus la dispoziția Armatei a 3-a, pentru trupele din Transnistria”²⁶.

Seful Marelui Stat Major, generalul Șteflea, îl notează, pentru intervalul 22 iunie 1942-31 octombrie 1943. Concluzia sa că este un ”eminent general, căruia îi aduc cele mai mari laude”, se baza pe următoarea argumentație: ”datorită muncii excepționale depuse și competenței sale recunoscute, a reușit să realizeze:

- organizarea Comandamentului capabil să execute în foarte bune condițiuni, toate însărcinările grele de la Marele Stat Major;
- stabilirea cât mai aproape de realitate a resurselor teritoriului;
- strângerea și depozitarea resurselor necesare Armatei aflate pe teritoriu și în trecere, prin zona etapelor;
- deservirea materială a trupelor aflate pe teritoriu și în trecere spre front sau, înapoi, în țară;
- echiparea trupelor aflate în Transnistria, precum și organizarea atelierelor pentru recuperarea echipamentului;
- a expediat pe front cantitățile necesare de armament, munițiuni, material de geniu și carburanți”²⁷. Generalul Șteflea, spre sfârșitul caracterizării adaugă: ”Dacă transporturile din zona Etapelor spre front, conduse de germani ar fi putut satisface nevoile; trupele noastre n-ar fi suferit de nimic, atât de bine funcționa Comandamentul Etapelor de Est”²⁸.

Între 1 noiembrie 1942 și 30 aprilie 1943, este notat tot de generalul Șteflea, șeful Marelui Stat Major, care îl considera același general eminent, menținând ”aprecierile excepțional de bune”, din anul trecut, aducând argumente concrete:

”a asigurat cazarea, instalarea și dotarea spitalelor, reușind să instaleze în spitalele din zona etapelor... 22.731 răniți, din 49.963 evac-

uați de pe front;

- a instalat stațiile de deparazitare (în care au fost îngrijiți 180.013 ostași);

- a dotat toate formațiunile din Transnistria și de est de Bug cu materiale sanitare;

- a îngrijit pe lângă cei 5.888 cai ai Armatei, aflați în Transnistria, încă 4.871 cai uzați și holnavi, trimiși de pe front;

Odată cu retragerea resturilor Armatei a II-a și a IV-a, au fost lăsați în Transnistria, pentru refacere, 24.008 cai, dintre care 12.252 erau schiopi. Toși acești cai au fost îngrijiți și redați Armatei;

- a contribuit, cu mână de lucru (ostași), cu animale și vehicule, la agricultură, dând astfel, un mare ajutor Guvernământului Transnistriei;

- a cazat, hrănit și echipat între 3.594 și 7.741 prizonieri;

- a pus în funcțiune numeroase industrii și stabilimente hotărâte, a lucra pentru Armată²⁹.

Între 1 mai 1943 și 10 iunie 1944, nu are notări iar, între 10 iunie și 30 august 1944, este caracterizat de generalul Nicolescu, comandantul Corpului 5 Armată: "Generalul Dimitriu Mircea a revenit sub ordinele mele, operativ, de la 10 iunie, când Divizia a 13-a a fost pusă să înlocuiască Divizia a IV-a, pe poziția Traian. În perioada aceasta de timp, a continuat să execute și să desăvârșească organizarea Poziției Traian, după care Divizia a fost pusă în situațiuni cu totul dificile, pe Moldova și Siret, fiind, în urmă, dezarmată.

Generalul Dimitriu a dovedit că este un destoinic comandant de M(are). U(nitate), din perioada I-ia a campaniei și din perioada refacerii Diviziei în garnizoanele de pace³⁰.

Și comandantul Armatei al IV-a este de acord cu aceste aprecieri, considerând că: "Este un destoinic comandant de divizie, în care mi-am pus nădejdea"³¹.

Pe baza unei note din 11 mai 1951, alcătuită de o comisie formată dintr-un locotenent major-președinte, și câțiva locotenenți, unde numai G. Mihașcu semnează citeț, generalul locotenent Dimitriu Sava Mircea este considerat "dușmanul regimului de democrație populară și se apreciază că nu se poate conta pe el și, deci, să nu fie luat în evidență, avându-se în vedere că părinții soției au deținut 300 ha de pământ, din care 60 au fost primite ca zestre și expropriate, în 1945. După ieșirea din armată, s-a dus la un cumnat al său, în Ialomița, să demonteze tractorul ce avea și atunci, clasa muncitoare au (sic!) prins pe acest strigoț și l-a obligat să-și stabilească domiciliul la Craiova"³².

Mircea Dumitriu și-a început cariera militară, la 1 octombrie 1911 ca sublocotenent la regimentul 26 "Rovine", după care a trecut, la 1 aprilie 1912 la Batalionul 1 Vânători, unde devine locotenent (1.XI.1914) și căpită (1917). După o scurtă perioadă, în 1919, la Corpul 2 Armată - Divizia a IV-a, revine la Regimentul 1 Vânători (maior-1920), trece la

Comandamnetul Corpului Vânătorilor de Munte (1925) și, apoi, la Marele Stat Major (1926-1932), când este avansat locotenent colonel (1930). Este mutat la Regimentul 1 Vânători de Gradă nr. 2 "Regina Elisabeta" (1932-1934), revine la Marele Stat Major (1934-1936), e avansat colonel (1 aprilie 1936) și primește comanda Regimentului 2 Grăniceri (1937-1938). Din 1939, trece pe la Ministerul Apărării Naționale, la Marele Stat Major (1940), la Brigada a IV-a Infanterie și la Armata a III-a, ca subșef al Marelui Stat Major, și, apoi, comandant secund al Diviziei a 15-a (1941).

La 10 mai 1941 devine general de brigadă. Stă 10 zile la Armata 1 (10-20 ianuarie 1942), după care este numit comandant al Etapelor Armatei a III-a, apoi comandat al Diviziei 13 Infanterie 922 ianuarie 1943 - 1 decembrie 1944), unde a fost înaintat la gradul de general de divizie (10 mai 1944). La 1 decembrie 1944, este numit director la Direcția Liceelor Militare de la Minsiterul de Război, iar din 15 februarie 1945, comandant al Corpului IV Teritorial până la 9 august 1946, când este trecut în disponibilitate și, peste un an, în rezervă³³.

Generalul Dimitriu Mircea, în toate cele trei războaie, ca și în timp de pace, a dat depline dovezi că a fost unul dintre numeroșii eminentei ofițeri ai Armatei Române din prima jumătate a veacului nostru. Bine pregătit profesional, trăgător de elită, un bun instructor, iubitor și bun îngrijitor al oamenilor, cailor și materialelor din dotare. Foarte bun ofițer de război, care s-a distins, mai ales, în luptele ofensive din Banat, Valea Oltului și din Ungaria (în primul război mondial) sau pentru dezrobirea Basarabiei și Ucrainei (al doilea război mondial). Pe front, chiar superiorii săi, încă de atunci, l-au denumit erou și l-au propus pentru vitejia și rănille căpătate în Ungaria, cât și pentru vitejia, priceperea și îndrăzneala dovedite în Ucraina, în două rânduri, deci, la decorarea cu ordinul militar "Mihai Viteazul".

A fost și un excelent gospodar, remarcându-se, în acest sen, în campania din Bulgaria (1913) și, mai cu seamă, în 1942-1943, la Tiraspol, ca organizator și comandant al Etapelor Armatei a III-a.

A fost notat și apreciat de mari personalități ale Armatei Române, inclusiv în al doilea război mondial, de comandanții Armatei a III-a și a IV-a și de șeful Marelui Stat Major.

Dacă sacrificiile, rănille și jertfa de sânge date după primele două războaie, i-au adus satisfacția reîntregirii țării și posibilitatea înaintării, după merit, pe treptele ierarhiei militare, sacrificiile și energia cheltuite în ultimul război i-au pricinuit umilinta dezarmării Diviziei a 13-a de către noul aliat de la răsărit, trecerea în rezervă, obținerea calificativului de "strigo" și "dușman al regimului" și, mai ales, ocuparea și ciuntirea țării și în primul rând a teritoriului la a cărui eliberare își adusese o însemnată contribuție.

NOTE

1. Arhiva Ministerului Apărării Naționale, fond dosare, nr. 4528/1974, f.3.
2. Ibidem, f. 5 și 3.
3. Ibidem, f. 5.
4. Ibidem, f. 7-6.
5. Ibidem, f. 16.
6. IBIDEM, f. 12.
7. Ibidem, f. 13.
8. Ibidem, f. 14.
9. Ibidem, f. 16.
10. Ibidem.
11. Constantin Kirițescu, Istoria Războiului pentru Reîntregirea României 1916-1919, vol. I, București, pag. 226.
12. Arh.Min.Ap.Naț., fond cit., f. 17.
13. Ibidem,
14. Ibidem, f. 18.
15. Ibidem.
16. Ibidem, f. 19.
17. Ibidem.
18. Ibidem, f. 20.
19. Ibidem, f. 21.
20. Ibidem.
21. Ibidem, f.f. 22-54.
23. Ibidem.
24. Ibidem, f. 55.
25. Ibidem, f. 56.
26. Ibidem, f. 57.
27. Ibidem.
28. Ibidem.
29. Ibidem, f. 58.
30. Ibidem, f. 59.
31. Ibidem.
32. Ibidem, f. 17.
33. Idem, Fond Registeul Infanterie Activi, vol. 5, f. 174.

**THE ACTIVITY OF THE GENERAL OF DIVISION DIMITRIU
SAVA MIRCEA IN ALL THE THREE WARS IN THE FIRST HALF
OF THE XXth CENTURY, SEEN BY HIS COMMANDERS**

Summary

The author presents, on the basis of documents, the activity of the General Dimitriu S. Mircea in all the three wars, underlining his qualities of being a brilliant General, who always behaved like a hero, on the battle field.

He became conspicuous through his bravery, enthusiasm and courage he proved in the offensive operations in Banat, Valea Oltului, Hungary, and in Basarabia and Ukraine, as well.

He proved excellent attributes of administrator. This job had an established role in the progress of the war, in the Campaign in Bulgaria and in Tiraspol, too. He was the commander of the III Stages Army.

During war, and also during peace, he was an honest man, who loved people and took care about their lives and everything they needed for improving the human life.

MUZEUL DE ISTORIE GERMAN: CONCEPȚII DE ORGANIZARE ȘI MODALITĂȚI DE EXPUNERE

Chira Jurcă

Începuturile acestei prestigioase instituții de cultură se plasează în anul 1695 când electorul Friederich al III-lea de Brandenburg inaugurează lucrările de construcție a clădirii arsenalului din Berlin. Primul proiect de arhitectură al clădirii care astăzi se numără printre cele mai reprezentative pentru stilul baroc și, totodată, cea mai frumoasă clădire profana din jumătatea de nord a Germaniei aparținând acestui stil, a fost realizat de Johann Arnold Nehring urmat la scurt timp de Martin Grünberg și Andreas Schlüter. Lucrările exterioare au fost finalizate de către Jean de Bodt în anul 1706. În ansamblul său, clădirea a fost terminată în anul 1730.

Edificiul descris în mod succint mai sus, situat pe Unten den Linden nr. 2 este astăzi cea mai veche clădire de pe acest bulevard. Notorietatea sa este dată și de sculpturile situate în partea superioară a construcției considerate opere de artă de o frumusețe și o valoare ieșite din comun.

În perioada 1731-1876 armata prusacă a utilizat această clădire ca arsenal. Aici au fost depozitate trofeele și prăzile de război ale armatei prusace ajungând pe această cale cel mai important depozit de arme din Prusia.

După un secol de utilizare, în anul 1831 când ample lucrări de restaurare începute după 1815 s-au încheiat, publicul are acces la colecția de arme și prototipuri. Începând cu anul 1828 a fost amenajată pentru public o expoziție cu astfel de obiecte. Dar clădirea adăpostește pentru prima dată un muzeu abia către finele secolului al XIX-lea. La dorința împăratului Wilhelm I încep vaste lucrări de renovare a vechiului arsenal conduse de Friederch Hitzing. Astfel, a luat ființă un muzeu de istorie german, adăpostit într-o clădire remarcabilă și dotat cu o colecție deosebită formată în principal din arme dar și exponate de altă factură. Încă din această perioadă de timp și până în anul 1944 eroismul german, așa cum a fost el înțeles în diferite perioade, a fost celebrat în această clădire sau în curtea sa interioară.

Puternic avariat în urma bombardamentelor din 1945, muzeul a fost închis de Comandamentul Aliat. Începând din anul 1945 s-a trecut la

restaurarea clădirii iar din anul 1952 aici a fost organizat Muzeul de Istorie German creat de C.C. al P.S.U.G. și care avea ca țel să prezinte istoria într-o viziune marxist-leninistă. El își încetează activitatea în urma unei hotărâri luate de guvernul Republica Democrată Germană în septembrie 1990.

În anul 1987, cu ocazia celebrării a 750 de ani de atestare documentară a orașului Berlin, guvernul R.F.G. și administrația locală a landului Berlin au semnat, la 28 octombrie, acordul de fondare a Muzeului de Istorie German. În acest fel s-a pus capăt unei îndelungate dispute între partizanii și opozanții unui muzeu de istorie național.

Am prezentat acest scurt istoric al apariției și dezvoltării Muzeului ca instituție, a modului și surselor de formare a patrimoniului, a concepțiilor de organizare așa cum reies ele din scopurile urmărite de stăpânii temporari ai Germaniei ca să înțelegem valoarea Muzeului de Istorie German care a preluat critic această moștenire. Credem că cele prezentate mai sus pledează pentru ideea că Muzeul de Istorie German prin bogăția patrimoniului și experiența dobândită în trecut dar, așa cum vom încerca să arătăm în cele ce urmează, prin concepția de organizare și modalitățile de expunere de astăzi, este un valoros și util partener de dialog.

Cu prilejul diferitelor colocvii și conferințe, a dezbaterilor în parlament și în mass-media, istoricii, oamenii politici și ziariștii au pledat pentru crearea unui muzeu național de istorie. Concepția care stă la baza organizării tematice a muzeului poate fi definită prin termenii "explicație" și "înțelegere". În cadrul acestor dezbateri s-a ajuns la concluzia prezentării în primul rând a structurilor statului, a modului în care ele au evoluat, tendințele acestei evoluții cu un accent pe ideea de continuitate. Totodată, ilustrarea conflictelor și sciziunilor ce au avut loc în istoria poporului german în context european este un aspect care trebuie prezentat în muzeu. Așadar, muzeul își propune, în primul rând, să explice germanilor cine sunt ei ca germani și ca europeni, ca locuitori ai unei regiuni dar și indivizi care aparțin unei civilizații cu strălucire mondială.

Principiul utilizat în organizarea expoziției permanente este cel cronologic. Succesiunea sălilor prezintă vizitatorului istoria poporului german de la începuturile sale până la finele deceniului al nouălea al secolului XX. Vizitatorul poate urmări evoluția istoriei poporului german în toate etapele sale, care sunt, consideră organizatorii, cele care periodizează și istoria europeană. Prima din cele șapte etape ale periodizării istoriei Germaniei durează până la 1200 când, structurile statale ale Antichității sunt definitiv înlocuite cu cele noi, feudale. A doua etapă este până la 1500, adică până la Renaștere care a însemnat, printre altele, începutul destrămării relațiilor feudale și apariția noilor relații de tip capitalist, ca și începutul procesului de formare a statelor naționale. A treia etapă durează până la 1800, când ideile burgheze, mai ales după marile revoluții, se generalizează în întreaga Europă și America, inclusiv în statele Germane și

etapa a patra, până la 1914, când relațiile capitaliste și statele moderne, așa cum au evoluat după războaiele napoleoniene și după Congresul de la Viena din 1815 ating maxima lor dezvoltare. În istoria poporului german și nu numai, momentul 1933 este deosebit de important și deci de ne eludat; cu el se încheie a cincea etapă care începe după primul război mondial și o inaugurează pe cea de a șasea, care se va încheia în anul 1945. Sfârșitul celui de al doilea război mondial inaugurează cea de a șaptea etapă a periodizării istoriei germane când apar cele două state germane care au evoluat separat în contextul european și a căror unificare va încheia problematica periodizării istoriei acestei țări.

Pe lângă sălile care prezintă trecutul poporului german cronologic, vizitatorul care dorește să aprofundeze cunoașterea istoriei și să înțeleagă cauzalitatea fenomenelor ca și înălțuirea lor, poate vizita sălile de analiză, o veritabilă invitație la reflecție. Ele dau posibilitatea prezentării comparate anumitor probleme constante ale istoriei cum ar fi: "Raportul dintre sexe", "Muncă și meserii", "Spiritualitate, religie și biserică". Exponatele din aceste săli își propun să ilustreze evoluția structurilor sociale și a modului de trai prezentând deopotrivă istoria socială dar și viața cotidiană inclusiv prin exponate care se referă la problematica habitatului în diferite perioade istorice.

O altă concepție fundamentală pe care organizatorii au avut-o în vedere la realizarea expoziției permanente dar și a celor temporare, organizate după 1990, multe dintre ele itinerate în străinătate, este aceea a dezideologizării. Muzeul își propune să prezinte prin intermediul exponatelor specifice lui faptele istoriei. El prezintă relația dintre cauze și efecte făcând o analiză științifică a evoluției istorice dar nu în numele unei ideologii de partid.

Raportul dintre expoziția permanentă și cele temporare este, de asemenea, un interesant concept care stă la baza funcționării Muzeului în sensul că cele din urmă, foarte numeroase, au drept scop să întregască tabloul istoric al poporului german cu exponate grupate pe probleme importante cum ar fi cele prezentate în expozițiile: "1939" vernisată la 1 septembrie 1989 cu ocazia împlinirii a 50 de ani de la invazia Poloniei. Expoziția a fost itinerată și în Elveția; "Bismark. Prusia, Germania și Europa" organizată în 1990. În 1992 a fost reconstituită expoziția pe care naziștii au organizat-o în 1937 la München denumită atunci "Arta degenerată". Ea a fost intitulată "Soarta avangărzii în Germania nazistă" și a fost itinerată la Los Angeles unde s-a bucurat de un binemeritat succes. În Germania au trecut pragul acestei expoziții peste 300.000 de vizitatori. Lista foarte lungă a acestor expoziții poate continua cu titluri ca: "Între Walhall și Paradis", "Ultimul împărat Wilhelm al II-lea în exil", "Elba - o cursă a vieții", itinerată la Dresda, Hamburg și Praga. Pentru a prezenta aria tematică largă abordată în aceste expoziții temporare amintim și titlurile: "Germania în timpul războiului", "Arta olăritului în Brandenburg" sau "Etapă ale vieții în Germania de la 1900-1993" și multe altele.

Chiar și din această sumară enumerare a unor titluri de expoziții reiese preocuparea evidentă pentru întregirea problematicii prezentată în expoziția permanentă cu ajutorul exponatelor din expozițiile temporare. Apoi, mai multe expoziții au fost realizate de Muzeul de Istorie German în colaborare cu alte muzee sau instituții de cultură din Germania sau din străinătate multe dintre ele fiind itinerante nu numai în țară ci și în străinătate atât în Europa cât și peste ocean. La Los Angeles, Chicago, Washington a fost itinerată expoziția "Imaginea Americii văzută ca dușman în Republica Democrată Germană". Este deci, deschiderea largă a muzeului pentru colaborări, dorința de a-și face cunoscută activitatea sa în străinătate și implicit istoria poporului german. Expozițiile temporare sunt, în concepția Muzeului de Istorie German și un mijloc de a forma un public vizitator, la început, poate, ocazional, dar în scurt timp permanent cu condiția să-i ofere periodic lucruri interesante și care să-l intereseze.

Relația dintre muzeu și publicul vizitator ocupă un loc binemeritat în concepția de organizare și funcționare a instituției de care ne ocupăm. La baza acestei relații stau, pe de o parte, ofertele muzeului, iar pe de altă parte, cerințele publicului, ambele la fel de numeroase. Pe lângă expoziția de bază și cele temporare muzeul are o importantă bibliotecă științifică specializată în istorie germană și generală dar care conține și numeroase lucrări de muzeografie și care este compusă din aproximativ 180.000 de volume din care 3200 sunt reviste. În sala de lectură publicul poate consulta această vastă literatură de luni până vineri între orele 9-16,30.

Din februarie 1991 la muzeu funcționează și un cinematograful, care prin filmele prezentate, întregeste tematic expozițiile existente. Programul de filme este special conceput iar temele sunt întotdeauna istorice. Cinematograful colaborează cu Arhivele Cinematografice Federale, cu Fundația Cinematecii Germane și cu Institutul de Teatru al Universității Libere din Berlin. Sâmbăta și duminica sunt proiectate filme pentru copii. La cererea celor interesați programul lunar de filme poate fi pus la dispoziție. Acest gen de activitate a muzeului este apreciată de un număr mare și variat de persoane.

În relația sa cu persoanele fizice interesate dar și cu instituțiile de cultură muzeul se prezintă și cu o bogată fototecă compusă din circa 120.000 de clișee și o importantă colecție de fotografii referitoare la istoria poporului german. În sfârșit, pentru publicul său, muzeul a organizat o cafenea și un restaurant deschis zilnic de la ora 10, ambele situate la intrarea în muzeu. După garderobă, cafeneaua și restaurantul sunt primele în care vizitatorul intră. Rămâne să notărească dacă beneficiază de acest serviciu la începutul vizitei sau la sfârșitul acesteia, sau dacă va vizita expoziția fără să se oprească și în aceste locuri. Oricum, un popas sau o simplă tranzitare a restaurantului face ca publicul vizitator să aibă o atitudine degajată și benefică pe tot parcursul vizitării expoziției. Căci, publicul vine la muzeu să vadă exponate privitoare la istorie, vine cu plăcere și din plăcere, iar în

încheierea vizitei poate să tragă singur concluziile.

Pe lângă aceste concepții care au stat la baza organizării și stau acum la baza funcționării muzeului, unele dintre ele originale, muzeul dispune de o gamă largă și variată de modalități și tehnici de expunere. Exponatele, bi și tridimensionale, expuse atât pe panouri cât și în vitrine de o mare diversitate, sunt, în imensa lor majoritate, originale. Prezentarea lor în expoziția permanentă este plăcută, vizitatorul neavând sentimentul că este copleșit de un mare număr de exponate. Dimpotrivă. El se simte în spațiile largi ale sălilor, cu panouri aerate, într-un cadru plăcut. Astfel, nu numai că nu are sentimentul că informația care i se transmite îl copleșește, ci dimpotrivă, este tentat s-o caute, fără grabă dar cu interes. Important este și faptul că exponatele sunt în așa fel prezentate încât vizitatorul se orientează cu ușurință în expoziție. Principalele elemente de orientare sunt textele de prezentare a problemelor mari din istoria poporului german. Același efect benefic în orinetarea vizitatorului îl au și tablourile de mari dimensiuni care sintetizează în imagini esența perioadelor sau etapelor din istoria poporului german. În general perioadele și etapele istorice sunt, atât grafic cât și scenografic, diferit tratate ceea ce face ca trecerea de la una la alta să fie ușor de sesizat.

Iluminatul este foarte diversificat și contribuie la punerea în valoare a exponatelor scoțând în evidență printr-o mai mare intensitate luminoasă pe acelea care merita a fi accentuate indiferent dacă sunt expuse pe panouri sau în vitrine.

Faptul că organizatorii au folosit optim și armonios atât suprafața oferită de panouri cât și spațiul sălilor în care sunt amenajate vitrine pentru obiecte sau exponate de dimensiuni mai mari care sunt înfățișate pe postamente special confecționate pentru ele este remarcabil cu ușurință de vizitator.

Nu lipsesc mijloacele audio-vizuale. Ele sunt folosite în mod ponderat și numai în ilustrarea acelor perioade istorice în care se foloseau în mod frecvent. Primele mijloace de acest fel se folosesc pentru ilustrarea unor aspecte relative la perioada interbelică, intensitatea lor sporind pe măsură ce ne apropiem de zilele noastre când asemenea mijloace sunt mai frecvente. Întotdeauna imaginile sunt însoțite de sunete care pot fi auzite în toată sala fie ascultat la cască în mod individual. În finalul expoziției pe un monitor de dimensiuni mai mari se proiectează un film referitor la momentul unificării celor două Germanii pe care vizitatorii îl pot urmări luând loc pe scaune oarecum asemănător cu o sală de spectacole.

Pe lângă aspectele prezentate mai sus și care, credem noi, sunt importante, muzeul are și alte merite care trebuie subliniate. Avem în vedere modul în care este abordată periodizarea dar și încercările de prezentare a ideii de habitat. Chiar dacă modul în care ilustrează ideea habitatului nu este, poate o reușită muzeul rămâne pe cât de frumos pe atât de interesant. În mod singur el poate fi considerat un exemplu de

prezentare, prin exponate specifice, a istoriei naționale. Desigur, este vorba despre națiunea germană. Numeroase elemente din acest proces istoric al devenirii națiunii germane își afla corespondența în istoria multor națiuni europene printre acestea se număra și cea română. Cunoașterea acestui muzeu ca și a opiniilor colegilor care îl slujesc este, neîndoielnic, cât se poate de utilă pentru noi.

LE MUSÉE D'HISTOIRE ALLEMANDE: CONCEPTIONS D'ORGANISATION ET MODALITÉS DE PRÉSENTATION

Résumé

Au centre des conceptions qui ont aidées a l'organisation du Musée, il y a le désir de présenter la naissance et l'évolution du peuple allemand, sa place et son rôle en Europe et dans le monde.

Conceptuellement, le musée est ainsi organisé qu'il puisse transmettre l'informations la plus riche aux visiteurs et en même temps une collaboration idéale avec des organisations de culture similaires, aussi bien en Allemagne que dans d'autres pays du monde.

Concernant les modalités de présentation, on remarque une gamme assez large et variée de techniques, qui bien que connues et beaucoup utilisées en museologie, confèrent malgré tout un aspect agréable au musée et facilitent la communication avec les visiteurs.

ISCUSINȚA MEȘTERILOR ANONIMI SURSA DE INSPIRAȚIE A TEHNICII MODERNE

Mihaela Popov

Tradiția, experiența verificată îndelung este o forță necesară și binefăcătoare în evoluția istorică a civilizației umane mai ales, când se echilibrează cu inovația, afirma esteticianul Tudor Vianu.

Civilizația populară, acest patrimoniu colectiv, este cea care a păstrat și a perpetuat tradiția.

Valorile sale sunt structurate de o infinitate de contribuții anonime care de fapt, definesc geniul creator popular.

Dezvoltarea creației tehnice a găsit un teren favorabil pe meleagurile noastre unde se poate spune că și-a făcut apariția odată cu primele comunități umane.

Locuitorii acestor ținuturi au fost ingenioși, inovatori și poate că o expresie importantă a continuității lor în lungă perioadă de plămădire a poporului român a constituit-o tocmai permanența activității tehnice.

Energia hidraulică, cea care a înlocuit în mare parte forța umană, a reprezentat nu numai un progres tehnic, ci o adevărată revoluție. Cunoscută încă din sec. al II-lea î.Ch. în Iliria și Asia Mică, perfecționată în lumea romană prin înlocuirea roților orizontale cu cele verticale, moara de apă a cunoscut în secolele XI-XIV o răspândire deosebită în toată Europa. Istoricii recunoscându-i importanța au numit-o "prototipul mașinii feudale".

Categoria morilor cu roată orizontală și transmisie directă la pia-tră prin axul roții este circumscrisă teritorial la aria sudică a Carpaților Meridionali de la Vrancea până în Banat (Govăjdie). Specific lor sunt roțile plane cu căușe (făcaie) și cu aducție prin jgheab. Componentele de structură ca mijloace de captare, acumulare și aducțiune, precum și cele de admisie alcătuiesc un ansamblu care demonstrează complexitatea și dificultatea interesantei instalații.

Tocmai pentru această ingeniozitate constructivă la "Deutsches Museum von Meisterwerken der Naturwissenschaft und Technik" din München era expusă încă de la înființare o moară cu făcaie (Löffelard) din România. Pentru Dimitrie Leonida, student în acel timp la Școala Politehnică din Charlottenburg acest fapt a reprezentat un impuls în întemeierea unui muzeu tehnic în România, dar și dorința ca unul dintre expozate să fie moara cu făcaie din Ciupercenti-Gorj.

S-au găsit similitudini între făcaele morilor țărănești și principiul de construcție al turbinelor Pelton. Această turbină de acțiune pură are o roată cu cupe din oțel sau bronz asupra căreia acționează apa adusă printr-un tub în jet puternic lovind cupele; principiul este același, însă diferă mult randamentul.

Realizări deosebite ale ingeniozității anonime s-au obținut în domeniul mineritului. Fiind o ocupație milenară și după cum o definește Gordon Childe "cea mai veche muncă specializată", mineritul se deosebește de celelalte ocupații tocmai prin acest caracter deosebit care decurge din natura materialelor exploatare, cât și din condițiile specifice în care sunt obținute.

Aici se poate remarca importanța pe care le-au avut influențele sau împrumuturile de valori între popoare. A apărut astfel un proces complex și continuu care a dus la dezvoltarea și îmbogățirea valorilor universale. Multe din instalațiile specifice mineritului se întâlnesc aproape în același timp în diferite regiuni ale Europei.

O problemă care a preocupat din totdeauna generațiile de mineri a fost cea a evacuarii apelor de infiltrație din galerii. Încă din timpul administrației romane s-au generalizat roțile elevatoare pentru drenarea galeriilor la exploatare miniere din Hispania, Britania și Dacia. Vestigiile acestora (butuci de roată) s-au găsit la Ruda și la Roșia, localități cu tradiție în mineritul aurifer. În general aceste roți erau, fie de suprafață, fie de adâncime având pe roata mare un lant "infini" de care erau fixate cupele ce ridicau apa. Acest sistem amintește de roțile hidraulice descrise de Vitruvius în "De arhitectura" scrisă în anul 27 î.Ch.

Din categoria aceasta face parte pompa provenită de la mina Borzaș din Maramureș construită din lemn de meșterii din partea locului în jurul anului 1600, aflată în patrimoniul Muzeului Tehnic. Pompa era acționată de o roată hidraulică verticală. De discul acesteia se articula o bielă ce transmitea mișcarea la mecanismul rotativ pe care era angrenat lanțul fără sfârșii cu cupele.

Chiar dacă, odată cu trecerea timpului, sistemul de acționare a fost îmbunătățit prin folosirea unor energii cu un potențial superior celei hidraulice principiul imaginat de meșterii anonimi a fost preluat de tehnica modernă.

Bogăția subsolului nostru a impus locuitorilor acestor ținuturi să găsească soluții eficiente pentru exploatarea lor. Interesant este că instrumentarul folosit în minerit până la apariția sistemelor tehnice superioare a rămas până aproape de zilele noastre cel tradițional. Extragera aurului este îndeletnicirea a cărei tehnică manuală s-a prelungit până în sec. al XIII-lea când s-a generalizat axul cu came, care a dat Europei moara de pisat sau steampul (Stampfmühle) pentru concasarea minereului.

În Transilvania și Banat instalația a fost adusă în sec. al XIV-lea de coloniștii veniți din Stiria, specialiști renumiți în tehnica minieră.

Georgius Agricola consemna în "De re metalica" apărută în 1556, că în Munții Carpați minereurile de aur și argint se măcinau cu șteampuri care uneori ajungeau la câte 20 în sir. De exemplu la Baia Mare funcționau în prima jumătate a sec. al XVI-lea șteampuri cu 206 săgeți acționate hidraulic. Asemenea instalații au funcționat și la Rimetea, Beiuș, Ghelar, Teliuc etc. Ele erau acționate de o roată hidraulică ce punea în mișcare axul de lemn cu palete. În timpul rotirii acestea ridicau săgețile (un fel de ciocane) care apoi erau lăsate să cadă peste minereu sfărâmându-l.

Procedeele s-a menținut peste secole, chiar dacă pe parcurs instalația s-a îmbunătățit cu săgeți metalice în locul celor de lemn, sau acționarea hidraulică a fost înlocuită de mașini cu abur, motoare Diesel, sau mai recent cu motoare electrice. Cert este că ideea înimoșilor meșteri de acum o jumătate de mileniu s-a transmis din generație în generație.

Muzeul Tehnic "Dimitrie Leonida" are în sectorul său exterior un steamp care a funcționat din 1797 până în 1947 în comuna Bucium, satul Poteni, lângă Abrud și unul modern cu săgeți metalice și acționare cu motor electric.

Este interesant de constatat că odată cu intensificarea exploatărilor miniere progresul tehnic nu a venit prin perfecționarea uneltelor, ci prin cea a posibilităților de transport. În același timp cu introducerea energiei animale în sistemul de ridicare a minereurilor la suprafață a apărut și s-a răspândit în feudalism crivacul.

Prima mențiune scrisă a folosirii vârtelului cu cai - crivacul - la extracția sării în teritoriul carpato-dunărean, apare în statutul muncitorilor de la salinele din Transilvania în anul 1435.

În centrul Europei asemenea instalații erau folosite încă din secolele XII-XIII; prima ilustrare a unui manej cu patru perechi de cai apare pe frontispiciul manuscrisului "Kuttenberger Kanzionale" de la sfârșitul secolului al XI-lea, păstrat la Biblioteca Națională din Viena. Din manuscris reiese că vârtelurile cu cai se foloseau la puturile profunde cu producție abundentă.

G. Agricola prezenta în celebra sa "De re metalica" sisteme de extracție de tipul crivacului ca procedee obișnuite în centrul Europei. Probabil că ele erau cunoscute în acea vreme și în Transilvania.

În documente crivacul apare cu denumirea de gepel, Kepel (în limba maghiară gëp = mașină), iar în cea germană Gepelschacht = puț cu vârtel).

În patrimoniul Muzeului Tehnic se află un crivac provenit de la salina Praid, jud. Harghita construit în 1738. Funcționând pe principiul scripetelui, el este compus dintr-un tambur cilindric din lemn, care se învârtă în jurul unui ax vertical. Tamburul era acționat de patru perechi de cai prin intermediul a două bărne așezate în cruce. Când caii se mișcau într-un sens, trageau toba, cablul desfășurându-se într-o parte și

înfășurându-se în partea opusă. Astfel o colivie se ridică, iar cealaltă coboră.

Din marele număr de realizări remarcabile ale meșterilor anonimi, și nu puține sunt acele contribuții originale, înfăptuiri care au îmbogățit tezaurul tehnicii, am ales doar pe cele din patrimoniul Muzeului Tehnic.

Aceste realizări au avut marea șansă de a fi asimilate de satul românesc, care le-a conservat până în zilele noastre, oferind etnografilor, istoricilor și bineînțeles tehnicienilor posibilitatea de a le studia. Astfel, s-a ajuns la o alăturare a anonimatului cu celebritatea, baza lor comună fiind geniul creației populare făuritor de tezaure de iscusință.

NOTE

1. Georgius Agricola - De re metalica, trad. H. Hoover, Londra 1912
2. Gordon Childe- Făurirea civilizației, București, 1966.
3. Maurice Daumas - Les premières étapes du machinisme - vol. II, Paris 1954
4. Alex Doboși - Exploatarea ocnelor de sare din Transilvania în Evul Mediu, în "Studii și cercetări de istorie medie", vol I, 1951.
5. Constantin Giurescu - Contribuții la istoria științei și tehnicii românești, în sec. XV-XIX, București, 1973.
6. Fr. Grisellini - Încercare de istorie politică și naturală a Banatului Timișoarei, trad. Costin Feneșan, 1984.
7. N. Moghior, St. Olteanu - Din istoria mineritului în România, București, 1978
8. St. Pascu - Voievodatul Transilvaniei, vol. III B, 1986.
9. St. Pacu și colectiv - Istoria gândirii și creației științifice și tehnice românești, vol. I, București, 1982
10. Iulian Popescu - Mecanisme ingenioase folosite de-a lungul timpului în tehnica populară
11. M. Stamatini - Istoricul metodelor de exploatare a zăcămintelor de sare, București, 1943.
12. M. Zainfira - Technologie roumaine avant 1800, în "XVIe Congres international de l'histoire de la science", București, 1981.

L'INGÉNOSITÉ DES ARTISANTS ANONYMES SOURCE D'INSPIRATION POUR LA TECHNIQUE MODERNE

- Résumé -

La science et la technique modernes ne pent pas ignorer les anciennes découvertes populaires. Elles sont, en feut, leur fondement. On retrouve, sans difficulté, chez des engins de notre époque l'ingeniosité de certaines installations classiques.

Comment on est arrivé ici? Est il vrai que les artisans anonymes aient fourni la solution parfaite?

L'exposé analyse de telles installations (qui se trouvent dans le patrimoine du Musée Technique "D. Leonida"): le moulin à pales; la pompe en bois à évacuer l'eau des galeries minières (environ XVII e siècle); le bocard à écraser le minerai; une installation a cheveux pour l'extraction du sel.

MEDALII ȘI INSIGNE EMISE CU PRILEJUL COMEMORĂRII UNOR LICEE

Doina Ciobanu

Constituirea statului național român - 1859 - a creat un nou cadru de dezvoltare a învățământului; necesitățile sporite de cadre calificate au impus lărgirea rețelei de școli și așezarea pe baze noi a învățământului superior.

Învățământul primar și secundar s-au dezvoltat, atât prin numărul școlilor, cât și prin calificarea învățătorilor și profesorilor.

Desăvârșirea statului național român - 1918 -, democratizarea vieții publice au impus unificarea legislației școlare, modernizarea învățământului și lărgirea accesului în școlile de toate gradele.

După 1950, paralel cu învățământul de zi s-a creat învățământul seral și fără frecvență, dând posibilitate tuturor, indiferent de vârstă și profesie să urmeze școli medii sau învățământul superior.

Ca o ilustrare a evoluției învățământului prezentăm câteva medalii și insigne comemorând împlinirea unui secol de la înființarea liceelor din Piatra Neamț, Fălticeni, precum și împlinirea a 275 de ani de la înființarea liceului Gheorghe Lazăr din Sibiu.

a. Medalia și insigna Liceului Petru Rareș din Piatra Neamț

Înființarea acestui liceu s-a făcut în anul 1869, la dorința locuitorilor acestei localități, care se angajau a-l întreține, cum rezultă dintr-o adresă a Comisiei Interimare a comunei Piatra Neamț către Ministerul Învățământului din 19 iulie 1869, în care se arată că "necesitatea absolută a înființării unui gimnaziu în urba Piatra s-a simțit întâi cu mult înainte în anul 1865. Dar exprimarea acestei dorințe s-a făcut în 1865, atunci când onorabilul Minister de acord cu dorințele obștei a promis că va lua cuvenitele dispozițiuni întru aceasta la noul buget, dar că până atunci să vi se răspundă dacă comuna se angajează a întreține acest gimnaziu cu profesori și material necesar din spesele sale. S-a răspuns onorabilului Minister prin deciziunea luată de către Consiliul comunal în acel an, de a înscrie suma de 30.000 lei, pentru a veni în ajutorul acestei lucrări folositoare"¹.

În discursul de inaugurare al școlii, ținut de primarul comunei Piatra Neamț, la 27.XI.1869, se arată că deschiderea gimnaziului s-a făcut pentru "a ameliora instrucțiunea publică în acea localitate și de a asigura creșterea și educația junilor ce populează școlile noastre urbane și rurale

și care în cea mai mare parte lipsiți de mijloacele materiale stau pe loc, chiar la începutul carierii lor, fără speranța de a putea să progreseze în studiile de care are nevoie"².

Cu ocazia împlinirii unui veac de la înființarea liceului din Piatra Neamț s-a bătut o medalie și o insignă comemorativă.

Medalia prezintă pe avers inscripția circulară, în caractere latine, majuscule, de tipar: "LICEUL PETRU RAREȘ PIATRA NEAMȚ"; pe centru se găsește reliefată clădirea liceului, în partea inferioară data înființării: "MDCCCLXIX".

Pe revers se află reprezentată o torță aprinsă, în părți sunt inserați anii 1869/1969; pe margine: două ramuri de laur.

Gravor H. Ionescu³.

Metal comun; diametru - 60 mm.

Inv.: 85017.

Insigna de formă dreptunghiulară, emailată albastru deschis poartă inscripția liniară pe patru rânduri, în aceleași caractere cu medalia: "LICEUL/1869/1969/PETRU RAREȘ" (ultimul rând fiind semi-circular), în părți două ramuri de laur.

În partea inferioară, pe o bandă liniară, în email verde deschis se găsește reliefat cu litere aurii numele orașului: PIATRA NEAMȚ.

Diametru - 19/22 mm.

Inv.: 85.226-27

Medalia și insigna Liceului Nicu Gane din Fălticeni

Deschiderea liceului din Fălticeni s-a produs în anul 1870, la cerea locuitorilor acestui oraș, cum reiese dintr-o adresă a primăriei Fălticeni către Ministerul Învățământului, datată 31 ianuarie 1870: "Consiliul acestei urbe în ședința de la 29 a curentei luni au avut ocazia a se informa din Monitorul Oficial nr. 15 de la 21 al acestei luni, că dl. Ministru de Interne prin referatul nr. 19.203 au supus măriei sale domnitorului între altele și rezumatul cerințelor exprimate de consiliile generale de județ, că între ele sunt și acelea pentru care această urbe simte cea mai absolută necesitate de a se realiza și anume a se începe din anul curent funcționarea unui gimnaziu, în acest oraș"⁴.

Dintr-o altă adresă rezultă că "deschiderea gimnaziului din orașul Fălticeni fiind absolut reclamată, motiv care a făcut ca Consiliul comunal să vină a contribui prin propriile sale mijloace cu o sumă până la 5.000 lei noi pe an pentru acest scop"⁵.

În anul 1970, cu prilejul sărbătorii a 100 de ani de la punerea bazelor acestui liceu s-a bătut o medalie și insignă comemorativă.

Medalia prezintă pe avers legenda semicirculară: "LICEUL NICU GANE", în caractere latine, majuscule, de tipar; pe centru se găsește reliefată clădirea liceului; dedesubt datele "MDCCCLXX-MCMLXX"; în partea inferioară se află legenda semicirculară "FĂLTICENI".

Pe revers se găsesc două ramuri laur întrerupte în partea inferioară de o carte deschisă și o torță aprinsă. Pe mijloc se află legenda pe două rânduri: "CENTENAR/1870-1970"

Gravor - H. Ionescu⁶

Metal comun; diametru - 60 mm

Inv. 32278

Insigna prezintă pe centru într-un pătrat emailat albastru închis, bordat cu alb, inscripția liniară pe patru rânduri "LICEUL/NICU GANE/FĂLTICENI/1870-1970" - deasupra fiind așezată o flacără. În partea inferioară se găsește reliefată o carte emailată alb; sub care se află tricolorul, între două ramuri laur.

Diametru - 16/22 mm

Inv. 85.248-249.

Medalia și insigna Liceului Gheorghe Lazăr din Sibiu

Numele școlii amintește de vestitul cărturar transilvănean Gheorghe Lazăr, care a pornit de pe băncile acestui lăcaș de cultură, ca să se răspândească flacăra cuvântului românesc peste munți, la București, unde a pus temelii învățământului mediu și superior în limba patriei⁷.

Școala de la Sibiu a fost întemeiată în 1692, de către Ordinul călugărilor iezuiți și se numea "gymnasium cibiniensis", iar mai târziu gimnaziu latin.

Instruirea se făcea în limba latină, limbă consacrată în tot evul mediu în Apus, nu numai în cancelariile domnitorilor ci și în biserică și școală. Conținutul învățământului era prin excelență clasic, căci în programele școlii ponderea o avea limba latină și elină, mitologia și istoria antică. După limba de predare perioada latină cuprinde anii 1692-1849.

Revoluția de la 1848, a realizat îndeplinirea năzuințelor de depășire a mentalității medievale și în această școală. Burghezia impune modernizarea școlii; astfel deși se păstrează denumirea de gimnaziu, se părăsește structura școlii medievale de 5 clase, ea fiind înlocuită cu cea modernă de 8 clase, la sfârșitul cărora se introduce și examenul de maturitate. Învățământul a primit în programele sale obiecte de natură științifică și realistă; astfel s-au introdus obiecte noi ca fizica, chimia, științele naturale. Și ca element modern se introduce limba germană ca limbă de predare; 1849-1868 - este cuprinsă perioada germană.

Anul 1867, dualismul austro-ungar aduce înlocuirea limbii germane cu cea maghiară, dar fără a fi urmată de modificări privitoare la structura școlii, sau la conținutul învățământului.

În 1918, odată cu Unirea Transilvaniei cu România, se introduce limba română de predare și totodată învățământul capătă un conținut real și științific cerut de împrejurările vieții noi⁸.

Cu prilejul împlinirii a 275 ani de la înființarea acestei școli a fost emisă o medalie și o insignă comemorativă.

Medalia poartă pe avers legenda circulară "LICEUL "GHEORGHE LAZĂR" - SIBIU"; pe mijloc într-un cerc liniar exterior este reliefată efigia ilustrului profesor.

Reversul are gravată inscripția circulară "PENTRU PROPĂȘIREA ȘTIINȚEI ȘI CULTURII ROMÂNEȘTI", pe mijloc într-un cerc liniar exterior se află legenda pe patru rânduri "275/ANI/1692-1693/1967-1968", întreruptă pe mijloc de două ramuri laur.

Metal comun; diametru - 49 mm

Inv.: 85.191

Insigna de formă ovală, prezintă într-un medalion central emailat albastru închis inscripția liniară pe patru rânduri: "275/ANI/1693/1968", în partea inferioară: tricolorul.

În exergă între două cercuri liniare, pe un fond de email alb se află legenda circulară "LICEUL GHEORGHE LAZĂR - SIBIU".

Diametru 18/12 mm

Inv.: 85234.

85235 - insignele sunt emailate diferit: la acest număr de inventar, fondul medalionului este din email alb, iar legenda din exergă pe o culoare roșu închis.

NOTE

1. Arhivele Statului, fond Ministerul Instrucțiunii Publice, dosar: 203/1869, fila 3.
2. Ibidem - fila 25.
3. George Buzdugan și Gheorghe Niculiță, medalii și plachete românești, București, 1971/285
4. Arhivele Statului, fond Ministerul Instrucțiunii Publice, dosar: 149/1870, fila 2.
5. Ibidem, fila 7.
6. Buzdugan, op.cit., p. 285.
7. Gh. Bodea - "La 275 ani - omagiu" în revista Liceum nr. 1/1968.
8. P. Munteanu - "Retrospectivă", în revista "Liceum", nr. 1/1968, p. 3.

MEDAILLES ET INSIGNES FRAPPÉES A L'OCCASION DE L'ANNIVERSAIRE DES LYCEES ROUMAINS

- Résumé -

L'article s'occupe de quelques medailles qui presentent l'essor de l'enseignement roumain.

Elles ont été frappées à l'occasion de la fête du centenaire des lycées de Piatra Neamț et Fălticeni et de l'anniversaire de 275 années depuis la fondation du lycée "Gheorghe Lazăr" de Sibiu.

Fig. 1. – Medalia Liceului „Petru Rareș” din Piatra Neamț:
Avers, Revers
– La médaille du Lycée „Petru Rareș” de Piatra
Neamț: Avers, Revers

– Insigna Liceului „Petru
Rareș” din Piatra Neamț.
– L’insigne du Lycée «Petru
Rareș» de Piatra Neamț.

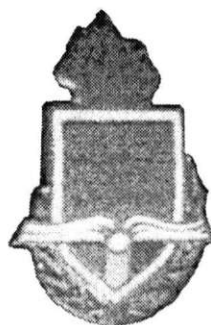

Fig. 2. – Medalia Liceului „Nicu Gane” din Fălticeni: Avers,
Revers
– La médaille du Lycée «Nicu Gane» de Fălticeni:
Avers, Revers

– Insigna Liceului „Nicu
Gane” din Fălticeni.
– L’insigne du Lycée «Nicu
Gane» de Fălticeni.

Fig. 3. – Medalia Liceului „Gheorghe Lazăr” din
Sibiu: Avers, Revers.
– La médaille du Lycée «Gheorghe Lazăr» de
Sibiu: Avers, Revers.

– Insigna Liceului „Gheorghe
Lazăr” din Sibiu
– L’insigne du Lycée «Gheorghe
Lazăr» de Piatra Neamț

CUPRINS

Maria Ioniță	Pagina
<i>A existat un regulament de funcționare a primei instituții muzeale din București?</i>	7
Mariana Neguțu	
<i>Aspecte ale organizării judecătorești în documente inedite din patrimoniul muzeului</i>	13
Nadia Manea, Margareta Ivan	
<i>Modelul balcanic al constituirii statului național modern România și Serbia (I)</i>	19
Dr. Zenovia Niculescu	
<i>Raportul de interdependență dintre istorie și limba română - reflectat în colecțiile bibliotecii lui Timotei Cipariu.</i>	29
Maria Ioniță	
<i>O casă de comerț bucureșteană - Casa Capșa - în competiții interne și internaționale din a II-a jumătate a secolului al XIX-lea.</i>	35
Silviu Andrieș-Tabac	
<i>Un proiect de stemă orășenească pentru Botoșani la 1865</i>	43
Dr. Gheorghe Cliveti	
<i>Premizele externe ale abdicării domnitorului Alexandru Ioan Cuza</i>	47
Ileana Stanca Dosa	
<i>Implicarea presei în construirea Ateneului Român</i>	81
Lelloara Zamani	
<i>Tradițional și alogen în viața cotidiană bucureșteană: alimentația (sec. al XIX-lea)</i>	87
Anca Voiculescu	
<i>Priorități românești în aeronautica reactivă</i>	97
Katiușa Pârvan	
<i>Asociația pentru ridicarea statuii lui Miron Costin la Iași</i>	105

Lucia Bieltz	
<i>România la Conferințele de pace de la Haga. 1899. 1907</i>	113
Adrian-Silvan Ionescu	
<i>Un album al oștirii de la finele secolului al XIX-lea - necunoscut</i>	117
Virgiliu Z. Teodorescu	
<i>Contribuții la un portret de muzeograf: Alexandru Saint-Georges</i>	127
Eleonora Cofas, Carmen Constantinescu	
<i>Expozițiunea generală-română din București. Considerații după nouă decenii</i>	145
Nicolae Petrescu	
<i>Din istoria relațiilor sportive româno-franceze</i>	159
Valeriu Avram	
<i>Misiunea aeronautică franceză în România (1916-1917)</i>	167
Cornelia Apostol	
<i>Mărturii din patrimoniul M.N.I.R. privind Unirea Basarabiei cu România</i>	177
Dr. Apostol Stan	
<i>Iuliu Maniu și delegația română la Conferința de pace de la Paris din 1919</i>	183
Viorica Cristea	
<i>Mareșalul Constantin Prezan și moșia Schinetea</i>	191
Virgiliu Z. Teodorescu	
<i>Contribuții la cunoașterea autorului Monumentului Eroilor Aerului din București</i>	197
Dorina Tomescu	
<i>Bijuteriile reginei Maria</i>	211
Radu Coroamă, Vlad Manoliu	
<i>Descoperirea coifului de la Poiana Coțofenești, jud. Prahova. Scurtă istorie</i>	229
Cătălina Opaschi	
<i>Barilul de la Khorsabad, un prețios document din patrimoniul Muzeului Național de Istorie a României</i>	235

Emilia Stancu	
<i>Legislația sanitară în perioada interbelică</i>	253
Ioan Spătan	
<i>Presa românească despre sosirea principelui Carol în țară - iunie 1930</i>	261
Adriana Spătan	
<i>Presa străină despre sosirea lui Carol al II-lea și actul Restaurației din 8 iunie 1930.</i>	273
Dr. Constantin Iordan	
<i>Politici naționale și minorități etnice: repere privind statutul românilor din Balcani în perioada interbelică</i>	281
Paul Sandachi	
<i>1 august 1943. Documente inedite</i>	291
Dr. Aurel Pentelescu	
<i>Acțiunile de luptă ale aeronauticii pentru combaterea atacurilor aeriene asupra teritoriului României în perioada aprilie-august 1944</i>	299
Șerban Constantinescu	
<i>Aviator Mihail Pavlovski, participant la luptele aeriene din cel de-al II-lea război mondial</i>	305
Dr. Vasile Novac	
<i>Învățătorul-căpitan de rezervă - Alexandru I. Moldoveanu - erou sau "bandit"?</i>	309
Iulia Stănescu, Dr. Eugen Stănescu	
<i>Aspecte privind propaganda radiofonică în anul celui de-al doilea război mondial</i>	319
Petre Dache	
<i>Mihai Antonescu despre cel de-al doilea război mondial - campania din est - și organizarea Europei postbelice</i>	329
Dr. Vasile Novac	
<i>Activitatea generalului de divizie Dimitriu Sava Mircea în cele trei războaie din prima jumătate a sec. al XX-lea, văzută de comandanții săi</i>	335

Chira Jurcă

*Muzeul de istorie german. Concepții de organizare și
modalități de expunere*

347

Mihaela Popov

*Iscușința meșterilor anonimi - sursă de inspirație a
tehnicii moderne*

353

Doina Ciobanu

*Medalii și insigne emise cu prilejul comemorării unor
licee*

359

SOMMAIRE

	Page
Maria Ioniță <i>Il y a un règlement de fonctionnement du premier musée de Bucarest?</i>	7
Mariana Neguțu <i>Aspects concernant l'organisation judiciaire dans des documents inédits gardés dans le patrimoine du Musée National d'Histoire de la Roumanie</i>	13
Nadia Manca, Margareta Ivan <i>Le modèle balcanique de la constitution de l'état national moderne. La Roumanie et la Serbie (I)</i>	19
Dr. Zenovia Niculescu <i>Le rapport d'interdépendance entre l'histoire et la langue roumaine reflété dans les collections de la bibliothèque de Timotei Cipariu</i>	29
Maria Ioniță <i>Une maison de commerce bucarestoise - La maison Capșa dans des compétitions de la deuxième moitié du XIXe siècle</i>	35
Silviu Andrieș-Tabac <i>Projet d'un blason municipal pour Botoșani à 1865</i>	43
Dr. Gheorghe Cliveti <i>Les prémisses extérieures de l'abdication du prince Alexandru Ioan Cuza</i>	47
Ileana Stanca Desa <i>Implication de la presse dans l'édification de l'Athénée Roumain</i>	81
Lelioara Zamani <i>Traditionnel et allogène dans la vie quotidienne de Bucarest - l'alimentation (le XIXème siècle)</i>	87
Anca Voiculescu <i>Priorités roumaines dans l'aéronautique réactive</i>	97

Katiușa Pârvan	<i>Association pour l'édification de la statue de Miron Costin à Jassy</i>	105
Lucia Bieltz	<i>La Roumanie aux Conférences sur la paix de La Haye 1899; 1907. Photographies originelles de patrimoine du Musée Nationale d'Histoire de la Roumanie</i>	113
Adrian-Silvan Ionescu	<i>Un album de l'armée de la fin du XIXème siècle inconnu</i>	117
Virgiliu Z. Teodorescu	<i>Contributions à un portret de muséologue: Alexandru Saint-Georges</i>	127
Eleonora Cofas, Garmen Constantinescu	<i>L'exposition générale roumaine de Bucarest 1906 - Considération après neuf décennies</i>	145
Nicolae Petrescu	<i>Aspects des relations sportives roumaine-françaises</i>	159
Valeriu Avram	<i>La mission aéronautique française en Roumanie (1916-1917)</i>	167
Cornelia Apostol	<i>Témoignages du patrimoine du Musée National d'Histoire concernant l'Union de la Bessarabie avec la Roumanie</i>	177
Dr. Apostol Stan	<i>Iuliu Maniu et la délégation roumaine à la Conférence de la Paix de Paris en 1919</i>	183
Viorica Cristea	<i>Le maréchal Constantin Prezan et le domaine Schinetea</i>	191
Virgiliu Z. Teodorescu	<i>Contributions concernant l'auteur du monument des Héros de l'air de Bucarest</i>	197
Dorina Tomescu	<i>Les bijoux de la reine Marie</i>	211

Radu Coroamă, Vlad Manoliu	
<i>La découverte du heaume de Poiana Cotofenesti, le département de Prahova. Courte présentation</i>	229
Cătălina Opaschi	
<i>La baril de Khorsabad, un précieux document conservé dans les collections du Musée National d'Histoire de la Roumanie</i>	235
Emilia Stancu	
<i>La législation sanitaire pendant l'époque interbellique</i>	253
Ioan Spătan	
<i>La presse roumaine au sujet de l'arrivée du prince Charles en Roumanie - Juin 1930</i>	261
Adriana Spătan	
<i>L'arrivée de Charles II et l'acte de la Restauration du 8 Juin 1930 dans la presse étrangère</i>	273
Dr. Constantin Iordan	
<i>Politiques nationales et minorités ethniques: repères concernant le statut des roumains des Balkans pendant l'entre deux guerres</i>	281
Paul Sandachi	
<i>1 Août 1943- documents inédits</i>	291
Dr. Aurel Pentelescu	
<i>Les actions de lutte de l'aéronautique pour combattre les attaques aériens du territoire roumain en avril - août 1944</i>	299
Șerban Constantinescu	
<i>L'aviateur Mihail Pavlouschi, participant aux luttes aériennes de la deuxième guerre mondiale</i>	305
Dr. Vasile Novac	
<i>Le maître d'école - capitaine en réserve Alexandre I. Moldoveanu - héros ou "bandit"?</i>	309
Iulia Stănescu, Dr. Eugen Stănescu	
<i>Des aspects concernant la propagande radio pendant la deuxième guerre mondiale</i>	319

Petre Dache

Mihai Antonescu, au sujet de la deuxième guerre mondiale - la campagne en Est. L'organisation de l'Europe d'après la guerre

329

Dr. Vasile Novac

L'activité du général de division Dimitriou Sava Mircea pendant les trois guerres de la première moitié du XXème siècle vue par ces commandants

335

Chira Jurcă

Le Musée d'Histoire Allemande: conceptions d'organisation et modalités de présentation

347

Mihaela Popov

L'ingéniosité des artisans anonymes source d'inspiration pour la technique moderne

353

Doina Clobanu

Medailles et insignes frappées a l'occasion de l'anniversaire des lycees roumains .

359

CONTENTS

Maria Ioniță	Page
<i>Was there a rule concerning the development of the activity of the first museum in Bucharest?</i>	7
Mariana Neguțu	
<i>Aspects regarding the judiciary organisation - presented in unpublished documents from the collections of the National History Museum of Romania</i>	13
Nadia Manca, Margareta Ivan	
<i>The Balkan schedule of the setting up of the modern national estates of Romania and Serbia (I)</i>	19
Dr. Zenovia Niculescu	
<i>The interdependent relation between history and Romanian language - reflected in the books from Timotei Cipariu's library</i>	29
Maria Ioniță	
<i>A Trade House in Bucharest - The Capșa House - taking into consideration the internal and international conditions of the second half of the 19th century</i>	35
Silviu Andrieș-Tabac	
<i>A project for an emblem of the town of Botoșani - 1865</i>	43
Dr. Gheorghe Cliveti	
<i>External premises of the abdication of prince Alexandru Ioan Cuza</i>	47
Ileana Stanca Desu	
<i>The role of the press in the building of the Romanian Atheneum</i>	81
Lelioara Zamani	
<i>Traditional and foreign features in Bucharest every day life - the nourishment - the 19th century</i>	87
Anca Voiculescu	
<i>Romanian priorities in the reactive aeronautics</i>	97

Katiușa Pârvan	<i>The association for the building of the statue of Miron Costin - Jassy</i>	105
Lucia Bieltz	<i>Romania's participation to the Haga Peace Conferences. 1899 and 1907</i>	113
Adrian-Silvan Ionescu	<i>An album of the army from the end of the 19th century - unpublished</i>	117
Virgiliu Z. Teodorescu	<i>Contributions to a Keeper's portrait: Alexandru Saint-Georges</i>	127
Eleonora Cofas, Carmen Constantinescu	<i>The Romanian General Exhibition of Bucharest after nine decades, a new appreciation</i>	145
Nicolae Petrescu	<i>From the history of the Romanian-French sport relations</i>	159
Valeriu Avram	<i>The French aeronautic mission in Romania (1916-1917)</i>	167
Cornelia Apostol	<i>Testimonies in the collections of the National History Museum of Romania regarding the union of Basarabia and Romania</i>	177
Dr. Apostol Stan	<i>Iuliu Mantu and the Romanian delegation at the Peace Conference - Paris, 1919</i>	183
Viorica Cristea	<i>Marshall Constantin Prezan and the Schinetea estate</i>	191
Virgiliu Z. Teodorescu	<i>Some contributions for knowing the author of the Air Heroes Monument in Bucharest</i>	197
Dorina Tomescu	<i>Queen Mary's jewellery</i>	211

Radu Coroamă, Vlad Manoliu	
<i>The discovery of the Poiana Coțofenești helmet (Prahova county) - a short account</i>	229
Cătălina Opaschi	
<i>The Baril from Khorsabad, a precious document of the collections of the National History Museum of Romania</i>	235
Emilia Stancu	
<i>The sanitary legislation of the inter-war period</i>	253
Ioan Spătan	
<i>The Romanian press about the return of prince Carol to Romania - June, 1930</i>	261
Adriana Spătan	
<i>The foreign press about the return of prince Carol and the Restoration Act - June, 8th, 1930.</i>	273
Dr. Constantin Iordan	
<i>National politics and the ethnical minorities; cautions about the condition of the Romanians from the Balkans in the interwar period</i>	281
Paul Sandachi	
<i>August the 1st, 1943. Unpublished documents</i>	291
Dr. Aurel Pentelescu	
<i>The fighting actions of the air forces in combating the air attacks over the Romanian territory during April-August, 1944</i>	299
Șerban Constantinescu	
<i>Pilot Mihail Pavlouschi, a participant to the air fights during the Second World War</i>	305
Dr. Vasile Novac	
<i>"The Teatcher" - the reserve captain Alexandru I. Moldoveanu - a hero or a brigand?</i>	309
Iulia Stănescu, Dr. Eugen Stănescu	
<i>On the radio propaganda during the Second World War</i>	319

Petre Dache

Mihal Antonescu, on the Eastern Campaign of the Second World War and the organization of the after-war Europe

329

Dr. Vasile Novac

The activity of the general of division Mircea Sava Dumitriu during the three wars from the first half of the 20th century, as seen by his commanders

335

Chira Jurcă

The German History Museum; organisation trends and displaying techniques

347

Mihaela Popov

The anonymous artisans' skill, a source of inspiration for the modern technique

353

Doina Clobanu

Medals and Badges issued on the commemoration of some high - schools

359

INHALT

Maria Ioniță

Existierte eine Funktionsvorschrift für das älteste Museum in Bukarest?

7

Mariana Neguțu

Aspekte der juristischen Organisation in unpublizierten juristischen Urkunden des Nationalmuseums für die Geschichte Rumäniens

13

Nadia Manca, Margareta Ivan

Das balkanische Muster zur Konstitution eines nationalen und modernen Staates: Rumänien und Serbien (I)

19

Dr. Zenovia Niculescu

Die Beziehung zwischen der Geschichte und der rumänischen Sprache reflektiert in der Sammlung der Timotei Cipariu Bibliothek

29

Maria Ioniță

Ein Handelshaus in Bukarest - Capșa Haus - aus der zweiten Hälfte des 19. Jahrhunderts

35

Silviu Andrieș-Tabac

Ein Projekt für ein Wappen für die Stadt Botoșani im Jahre 1865

43

Dr. Gheorghe Cliveti

Die äusseren Voraussetzungen der Abdankung des Fürsten Alexandru Ioan Cuza

47

Ileana Stanca Desa

Presseäusserungen zur Errichtung des Atheneums in Bukarest

81

Lelioara Zamani

Traditionalismus und fremde Einwirkungen im Alltagsleben von Bukarest im 19. Jahrhundert - die Ernährung

87

Anca Voiculescu	<i>Rumänische Prioritäten in der Aeronautik</i>	97
Katiușa Pârvan	<i>Der Verein zur Errichtung der Statue von Miron Costin in Iassy</i>	105
Lucia Bieltz	<i>Rumänien bei der Friedenskonferenz in Den Haag in den Jahren 1899 und 1907</i>	113
Adrian-Silvan Ionescu	<i>Ein unbekanntes Heeres album. Ende des XIX-ten Jhs.</i>	117
Virgiliu Z. Teodorescu	<i>Beiträge zum Porträt des Museologens: Alexandru Saint-Georges</i>	127
Eleonora Cofas, Carmen Constantinescu	<i>Die rumänische allgemeine Ausstellung in Bukarest. Berücksichtigungen nach neun Jahrzehnten</i>	145
Nicolae Petrescu	<i>Rumänische-Französische Beziehungen in der Geschichte des Sports</i>	159
Valeriu Avram	<i>Die aeronautische französische Mission in Rumänien in den Jahren 1916-1917</i>	167
Cornelia Apostol	<i>Gegenstände aus dem Besitz des Nationalmuseum für die Geschichte Rumäniens, die Vereinigung Bessarabien und Rumänien betreffen</i>	177
Dr. Apostol Stan	<i>Iuliu Maniu und die rumänische Delegation bei der Friedenskonferenz in Paris im Jahre 1919</i>	183
Viorica Cristea	<i>Der Marschall Prezan und der Grundbesitz Schinetea</i>	191
Virgiliu Z. Teodorescu	<i>Beiträge zum Luftwaffendenkmal in Bukarest</i>	197

Dorina Tomescu	
<i>Der Schmuck der Königin Maria</i>	211
Radu Coroamă, Vlad Manoliu	
<i>Die Entdeckung des Helmes von Poiana Cotofenesti, Kreis Prahova - historischen Abriss</i>	229
Cătălina Opaschi	
<i>Das Barell aus Khorsabad, ein wertvoller Gegenstand aus dem Besitz des Nationalmuseums für die Geschichte Rumäniens</i>	235
Emilia Stancu	
<i>Die Gesetzgebung für die Sanitäter in der Zeit zwischen dem erstem und zweitem Weltkrieg</i>	253
Ioan Spătan	
<i>Die rumänische Presse für die Ankunft des Prinzen Carol in Rumänien, Juni 1930</i>	261
Adriana Spătan	
<i>Die auswärtige Presse über die Ankunft Carol II und die Restauration vom 8. Juni 1930</i>	273
Dr. Constantin Iordan	
<i>Nationale Politik und ethnische Minderheiten. Das Statut der Rumänen auf dem Balkan in der Zeit zwischen dem erstem und zweitem Weltkrieg</i>	281
Paul Sandachi	
<i>1 August 1943</i>	291
Dr. Aurel Pentelescu	
<i>Der Kampf der rumänischen Luftabwehr gegen die Luftangriffe in der Zeit von April bis August 1944</i>	299
Șerban Constantinescu	
<i>Der Flieger Mihail Pavlouschi, der erste Luftangriff im zweiten Weltkrieg</i>	305
Dr. Vasile Novac	
<i>Lehrer - Reservehauptmann - Alexandru I. Moldoveanu - Held oder "Bandit"?</i>	309

Iulia Stănescu, Dr. Eugen Stănescu	
<i>Aspekte der Funkpropaganda in den Jahren des zweiten Weltkrieges</i>	319
Petre Dache	
<i>Mihai Antonescu über den zweiten Weltkrieg</i>	329
Dr. Vasile Novac	
<i>Die Aktivität des General Dimitriu Sava Mircea in den drei Kriegen der ersten Hälfte des XX Jr., aus der Sicht seiner Komandanten gesehen</i>	335
Chira Jurcă	
<i>Museum für die deutsche Geschichte. Organisationsauffassung und Austeilungsmöglichkeiten</i>	347
Mihaela Popov	
<i>Die Geschicklichkeit der anonymen Meister. Inspirationsquelle der modernen Technik</i>	353
Doina Ciobanu	
<i>Medallien und Auszeichnungen für das Schuljubiläum</i>	359

ISSN 1015-0323